זכרון לבני ישראל

זכרונותיו של

הרה"ג הרה"ח ר' ישראל ע"ה דזייקאבסאן

במשך השנים תרס"ז – תרצ"ט

זכרון לבני ישראל

הזכרונות המתפרסמות בזה, נכתבו ע"י הרב ר' ישראל דזייקאבסאן החל משנת תשי"ח, ע"פ הוראת כ"ק אדמו"ר זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע אליו ביחידות שהתקיימה בב' מרחשון תשי"ח, והמשיך בכתיבתן במשך השנים תשי"ח-ט.

בשנת תשכ"ד התחיל המחבר לפרסם קטעים נבחרים מזכרונותיו ברבעון "די אידישע היים". והמשיך בפרסומם עד לפטירתו בי"ז סיון תשל"ה.

בראשית שנת תשנ"ב עלה רעיון עריכת והדפסת הזכרונות לדיון. בני המשפחה ביקשו את הסכמתו של הרבי, אשר הואיל להשיב על כך:

הסכמה, ויתרה מזה נתינת יישר כח רב - ובפרט שבודאי ילמדו בקריאת הנ"ל כמה וכמה, ובמיוחד בנוגע לעסקנות נחוצה אמיתית ובמיוחד חב"דית.

* * *

בזכרונות האלו מספר אודות:

א) ביקור כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע בארה"ב בשנים תרפ"ט-תר"צ.

ב) תקופת לימודיו בישיבת תומכי תמימים בליובאוויטש, שצעדרין, קרעמענטשוג וחרסון - בשנים תרס"ח-תר"פ.

ג) תקופת מגוריו בהומיל בשנים תר"פ-תרפ"ה, ויסוד הישיבה בה.

ד) יסוד אחי תמימים ושליחות התלמידים ללמוד בישיבת תות"ל באטוואצק.

ה) תקופת מגוריו בנ.י. בשנים תרפ"ו ואילך, יסוד אגודת התמימים, ניהול אגודת חסידי חב"ד.

ו) תקופת היותו אצל רבותינו בליובאוויטש, רוסטוב, לנינגראד, אירופה וארה"ב - בשנים תרס"ח-תרצ"ט.

התצלומים על העטיפה:

א) מכתב כ"ק אדמו"ר זי"ע אל המחבר, תרח"צ
ב) תמונת המחבר, משנת תרצ"ז
ג) מכתב כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע אל המחבר
ד) שלט משרד אגודת חסידי חב"ד, בשנים הראשונות להתייסדותה בארה"ב
ה) פספורט של המחבר, שיצא בו מרוסיה, תרפ"ה
ו) אסיפת היסוד של אגודת התמימים, תרפ"ו

זכרון לבני ישראל

זכרונותיו של

הרה"ג הרה"ח וכו' ר' **ישראל** ע"ה **דזייקאבסאן**

מתקופת לימודו בישיבה בליובאוויטש

תקופת היותו אצל רבותינו בליובאוויטש-רוסטוב-לנינגרד

הגירתו מרוסיה לארה"ב

ניהול אגודת התמימים ואגודת חב"ד

ויסוד אחי ואחות תמימים

במשך השנים **תרס"ז - תרצ"ט**

•

לוקט ונערך על ידי

הרה"ת ר' שלום דובער שי' לוין

יוצא לאור על ידי מערכת

"אוצר החסידים"

770 איסטערן פארקווי ברוקלין נ.י.

שנת חמשת אלפים שבע מאות חמשים ושש לבריאה

מאתיים וחמשים שנה להולדת כ"ק אדמו"ר הזקן

ZIKORON L'BEIS YISRAEL
Memoirs of Rabbi Israel Jacobson
1907-1939

Copyright ©1996

KEHOT PUBLICATION SOCIETY
770 Eastern Parkway / Brooklyn, New York 11213
(718) 774-4000 / FAX (718) 774-2718

Order Department:
291 Kingston Avenue / Brooklyn, New York 11213
(718) 778-0226 / FAX (718) 778-4148

All rights reserved.

ISBN 0-8266-5338-3

Printed in the United States of America

ב״ה

פתח דבר

הזכרונות המתפרסמות בזה, נכתבו ע״י הרב ר׳ ישראל דזייקאבסאן החל משנת תשי״ח, ע״פ הוראת כ״ק אדמו״ר זצוקללה״ה נבג״מ זי״ע אליו ביחידות שהתקיימה בב׳ מרחשון תשי״ח[א], והמשיך בכתיבתן במשך השנים תשי״ח-ט[ב].

בשנת תשכ״ד התחיל המחבר לפרסם קטעים נבחרים מזכרונותיו ברבעון ״די אידישע היים״. והמשיך בפרסומם עד לפטירתו בי״ז סיון תשל״ה.

בראשית שנת תשנ״ב עלה רעיון עריכת והדפסת הזכרונות לדיון. בני המשפחה ביקשו את הסכמתו של הרבי, אשר הואיל להשיב על כך:

הסכמה, ויתרה מזה נתינת יישר כח רב - ובפרט שבודאי ילמדו בקריאת הנ״ל כמה וכמה, ובמיוחד בנוגע לעסקנות נחוצה אמיתית ובמיוחד חב״דית.

לראשונה התחילו להכין ספר מיוחד על מאורעות תורף ת״ש. בספר הזה מסופרת ומתועדת התעסקות המחבר בהצלת כ״ק אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע ובני ביתו ופמליתו, מוואר שא הכבושה בידי הנאצים, ימ״ש. ספר זה נמצא עתה בדפוס.

בשנה שעברה נמסרה לידי עריכת הזכרונות של המחבר, המתפרסמות בזה בעזה״י״ת.

* * *

בזכרונות האלו מספר אודות:

א) תקופת לימודיו בישיבת תומכי תמימים בליובאוויטש, שצעדרין, קרעמענטשוג וחרסון - בשנים תרס״ח-תר״פ.

ב) תקופת היותו אצל רבותינו בליובאוויטש, רוסטוב, לנינגראד, אירופה וארה״ב - בשנים תרס״ח-תרצ״ט.

ג) תקופת מגוריו בהומיל בשנים תר״פ-תרפ״ה, ויסוד הישיבה בה.

ד) תקופת מגוריו בנ.י. בשנים תרפ״ו ואילך, יסוד אגודת התמימים, ניהול אגודת חסידי חב״ד.

ה) ביקור כ״ק אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע בארה״ב בשנים תרפ״ט-תר״צ.

ו) יסוד אחי תמימים ושליחות התלמידים ללמוד בישיבת תות״ל באטוואצק.

* * *

חלקים מהזכרונות האלו כבר התפרסמו א) בספר ״תולדות חב״ד ברוסיא הסובייטית״, ב) בספר ״תולדות חב״ד בארצות הברית״, ג) ב״כרם חב״ד״ גליון 3 עמ׳ 241 ואילך[ג]. ד) במאמרים ובהמשכים ברבעון ״די אידישע היים״, במשך השנים תשכ״ד-תשל״ה, בתרגום לאידיש או לאנגלית[ד].

א) במלאת יובל שנים מעת הכנסו בפעם הראשון ליחידות אל כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ (ביום ג׳ מ״ח תרס״ח), כפי שיסופר בפנים הספר.

ב) ראה פרק כב בתחלתו ״יותר מל״ג שנה שאני פה״, דהיינו משנת תרפ״ו עד שנת תשי״ט.

ג) בתוספת הערות וציונים, שהשתמשתי בהן בעת העריכה.

ד) לפעמים התפרסם שם תרגום חלקים מהזכרונות שלפנינו, ולפעמים תוארו שם מאורעות שלא באו בזכרונות שלפנינו. גם כאשר נראה מהסגנון שהוא תרגום הזכרונות שלפנינו באה שם לפעמים תוספת פרטים.

בהערות שבשולי הגליון ציינתי למאמרים אלו, והוספתי את תוכן ההוספות שבהם.

לא בבת אחת כתב את הזכרונות האלו, כי אם פסקי פסקי, כפי אשר העלה בזכרונו. כל אימת שנזכר על איזשהו מאורע, רגיל היי לרשום אותו במקום שעמד בו, בתור מאמר המוסגר; בין אם הוא קשור לנושא שמסופר עליו במקום אחר בספר הזה, ובין אם אינו קשור כלל לתוכן המסופר בספר. כל אימת שהזכיר אדם חשוב, תיאר גם אותו במקום שעמד בו, בתור מאמר המוסגר.

כל זה מקשה על הקורא את הזכרונות, כפי שנרשמו במקורן. מה גם שהסגנון שבו כתב, הוא לפעמים קשה לקריאה. לכן נערכו כאן הזכרונות, באופן שיוקל על הקורא:

א) הלשון והסגנון תוקנו קצת.

ב) הקטעים שבאו בדרך-אגב הורדו אל שולי הגליון.

ג) הקטעים שבאו שלא במקומם הועברו אל מקומם המתאים.

ד) לפעמים מספר בשני מקומות על אותו מאורע. שני התיאורים שולבו למקום אחד, המתאים יותר.

ד) נוספו חלוקת פרקים קטעים ופיסוק, כותרות וכותרות משנה.

ה) כמו כן נוספו הערות הבהרות וציונים בשוה"ג (באותיות אחרות וקטנות יותר).

ו) בעזבונו נשאר ארכיון של כעשרת אלפי מכתבים. חלק ניכר מהם קשור לנושאים שמסופר עליהם בזכרונות. רבים מהם נעתקו בהערות שבשולי הגליון, ולפעמים אף ניתן תצלומם.

ז) כמו"כ נוספו תמונות רבות הקשורות לנושאים שבספר הזכרונות, מתוך הארכיון שנמצא בעזבונו, ומתוך הארכיון שבספריה ועוד.

בתחלת הספר באים: א) תוכן העניינים. ב) רשימת התצלומים.

ובסופו:

א) בזכרונותיו אלו רשם את קורותיו משנת תרס"ז עד שנת תרצ"ט. את קורותיו מהשנים הבאות ת"ש-תשל"ה, לא הספיק לרשום. בסוף הספר נוספה השלמה וסיכום, שבה באו ציונים למקורות, שבהן אפשר למצוא אודות פעילותו בשנים הבאות.

ב) תצלומי אגרות כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע אל המחבר, מתקופת השנים תרפ"ו - תרח"ץ.

ג) תצלומי אגרות המזכיר הרב יחזקאל פייגין אל המחבר, מתקופת השנים תרפ"ו - תרפ"ח.

ד) תצלומי אגרות כ"ק אדמו"ר זי"ע נשיא דורנו אל המחבר, מתקופת השנים תרח"ץ - תרצ"ט.

ה) מפתח ענינים.

ו) מפתח מוסדות וארגונים.

ז) מפתח אנשים.

ח) מפתח מקומות.

* * *

תודה מיוחדת לבני המשפחה, על עזרתם בכל שלבי העריכה, ובמיוחד על אדיבותם במסירת הארכיון והתמונות.

שלום דובער לוין

ט"ו בשבט ה'תשנ"ו
ברוקלין, נ.י.

תוכן העניינים

פתיחה ..... א

פרק א צור מחצבתי ..... ג

סב הסבא ר' ישעי' / אבי הסבא ר' יעקב ליב ובניו / הסבא ר' אברהם שלמה ומשרת השו"ב שלו בפאריטש ובזוראוויץ / האבא ר' יעקב ליב / הסבא (מצד האמא) ר' אברהם נחום מאלקאוו / נסיעת הדודים לאמריקה

פרק ב הנסיעה לישיבה ..... ז

הלימודים בעיר זוראוויץ / הנסיעה לישיבת לידא / הרפתקאות בדרך / ההחלטה לנסות את ליובאוויטש

פרק ג שנת תרס"ח ..... ט

השו"ב ר' שלמה חיים ותלמידיו / סדר אמירת דא"ח בשבת / הבחינה וקבלת התלמידים בישיבה / המלמד ר' ליב באבין / אשל בבית ר' ישעי' ביילין / הדרכת ר' גרשון חן / השריפה באולם / הרצון לנסוע לבית לחה"פ / אכילת ימים / התוועדות חה"ש והמאמר / הלימוד במחלקת ר' יחיאל קאמיסאר והבחינות

פרק ד שנת תרס"ט ..... יז

הרצון לעלות כתה והאכזבה / הבר מצוה / אסיפת רבני חב"ד / פטירת הרי"א / התוועדות י"ט כסלו / מחלקה חדשה בבאבינאוויטש / הר"מ ר' צבי גאטליב / ה"דבר" בגליל ויטעבסק

פרק ה תשרי עת"ר ..... כא

התפלות בר"ה / סגירת האולם הגדול / התוועדות שמח"ת באולם הקטן / קונטרס העבודה / הר"מ ר' יהושע ארש / הבחינות / מחלקת שצעדרין / אכילת ה"ימים"

פרק ו שנת תרע"א ..... כח

הנסיעה לר"ה לליובאוויטש / חיפוש ר"מ למחלקת שצעדרין / הנסיעה לחה"פ הביתה / שליחות בחורים קשישים מליובאוויטש לשצעדרין

פרק ז שנת תער"ב ..... לא

הנסיעה לליובאוויטש / הלימודים באולם הגדול / השליחות לפתוח ישיבת תורת אמת בחברון / פטירת המשפיע ר' מיכאל בלינער

פרק ח שנת תרע"ג ..... לה

לימוד החסידות / ר' שילם קוראטין / היחידות הראשונה / התוועדות י"ט כסלו / המאמר בקבלת שבת עשרה בטבת / התוועדות אדמו"ר הריי"צ עם התל' / מלאכות קהלת זוראוויץ לאדמו"ר / ר' יהושע ראזינקין / היחידות

פרק ט שנת תרד״ע ..... מב

התוועדויות חודש כסלו / פטירת הרבנית רבקה / מחלקה חדשה לילדים מרוסטוב / נסיעת אדמו״ר למקומות המרפא / המאמרים בקיץ / נאות דשא זאאלשע / פרוץ המלחמה

פרק יו״ד שנת תרע״ה ..... מו

מאמרי תשרי / אתרוגי קלבריא / סדר החזרה / ההתייצבות לצבא / התוועדות עם הרש״ז האוולין / פ״נ על האהלים / חפירת סוללות / התוועדות י״ט כסלו / פטירת אשת הראד״מ / תלוקת ירושת הגביר ר״י הורביץ / התוועדות בעת סיום הפשר / פטירת ר׳ משה מזעמבין / התוועדות פורים

פרק יא שנת תרע״ו ..... נא

הנסיעה מליובאוויטש / מגפת אסכרה / ההתייצבות לצבא / עצת אדמו״ר לנסוע לרד״צ / המאסר והשחרור

פרק יב שנת תרע״ז ..... נו

ר״ה בסלאוויאנסק / חה״ס ברוסטוב / התוועדות שמח״ת / החזרה לטשערניגוב / הרד״צ חן / בנו הרמ״מ חן / פתיחת מחלקה בחרסון / הנסיעה לחה״פ לבית / הנסיעה עם האח לליובאוויטש / קופת בחורים / השריפה בליובאוויטש / נסיעה נוספת לטשערניגוב

פרק יג שנת תרע״ח ..... סד

ר״ה ברוסטוב / המגפה רח״ל / התוועדות שמע״צ ושמח״ת / המהפכה השניה / שילוח תלמידי השיעורים מליובאוויטש לאריאל / מגבית חירום לישיבה בליובאוויטש / הנסיעה למוסקבא / נסיעת הבחורים מליובאוויטש / הנסיעה לרוסטוב / החזרה לליובאוויטש / ההעתקה מליובאוויטש לקרעמענטשוג

פרק יד שנת תרע״ט ..... עה

תשרי ברוסטוב / אתרוג מקלבריא / התוועדות שמח״ת / הצעת שידוכים והיחידות האחרונה / הנסיעה להתראות בהומיל / הדוחק בישיבה בקרעמענטשוג והמחלות / מהומות ופרעות / פתיחת מחלקה לתל׳ השיעורים בחאראל / ר׳ שמואל גוראר׳ ור״מ מאדאיעווסקי / קריאה נוספת להתייצבות לצבא / קישורי התנאים

פרק טו שנת תר״פ ..... עט

הנסיעה להומיל / המהומות והרעב / החתונה / דאגת הפרנסה / פטירת החותן / הנסיעת לבית הורים בזוראוויץ / שודדים בדרך / הסתלקות אדנ״ע

פרק טז שנת תרפ״א ..... פב

מלחמת קיום בימי הרעב / ביהכנ״ס קאפוסט בהומיל

פרק יז שנת תרפ״ב ..... פד

מחלקת תו״ת בהומיל / ישיבת נאוואדאק בהומיל / חיזוק הדדיפות על הדת / המחלה / נסיעה לליובאוויטש להתראות עם אדמו״ר הריי״צ נבג״מ / היחידות / המשך קיום הישיבה

פרק יח שנת תרפ״ג ..... צא

נסיעת ההורים לארה״ב / יסוד קהלה בהומיל / הי״ר ר׳ שמואל יצחק לוריא / הנסיעה לחה״ש לרוסטוב / המענה ביחידות לתשוב על נסיעה לארה״ב / בעל ה״חפץ חיים״ בהומיל

פרק יט שנת תרפ״ד ..... צד

מסחר לא חוקי והחרמה / הרש״ז שניאורסאהן ושקו״ט הנסיעה לארה״ב / שד״רים בהומיל

פרק כ שנת תרפ״ה ..... צז

הנסיעה על תשרי לפטרבורג / האסיפה אודות הבאת תמימים לארה״ב / סידור ניירות בהומיל למשפחת גוראר׳ / נסיעה בשליחות ר״י מגידסון לפטרבורג / היחידות / להיות משפיע בהומיל עד הנסיעה לארה״ב / השליחות לאהל ברוסטוב / ב׳ ניסן ברוסטוב / אנ״ש ברוסטוב

פרק כא הנסיעה לארה״ב ..... קג

קבלת הניירות / הצפיה במוסקבא / אנ״ש במוסקבא / היחידות / הנסיעה לריגא / אנ״ש בריגא / מחלת הבת ורפואתה / הפגישה עם ר׳ אלטער ביילין / הנסיעה לפאריז והאוונר / הנסיעה באניה לארה״ב

פרק כב שנת תרפ״ו ..... קיב

החקירה במשרד ההגירה / הפגישה עם הדוד ועם נציגי ביהכנ״ס / סגירת ביהכנ״ס / תיפוש משרה / רבנות ביהכ״נ אנשי באברויסק / השיעורים ומתפללי ביהכנ״ס / בעל תוקע

פרק כג אגודת חב״ד ואגודת התמימים ..... קכא

יסוד אגודת התמימים / מצב אנ״ש בארה״ב / יסוד אגודת חב״ד / הדפסת הלקו״ת

פרק כד הגירת התמימים מרוסיא לארה״ב ..... קלג

ההשתדלות להצלת התמימים מרוסיא לארה״ב / רשימת התמימים שבאו לארה״ב / אלו שיצאו מרוסיא ולא הגיעו לארה״ב / אלו שהשתדלו להצילם ולא הצליחו / אלו שעלו לארה״ק ואח״כ באו לארה״ב

פרק כה שנת תרפ״ז ..... קמט

מס״נ כ״ק אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע ברוסיא / המאסר והגאולה / היציאה מרוסיא / השתדלות משלוח עזר מעות / תמימים שבאו לארה״ב בתקופה זו

פרק כו שנת תרפ״ח ..... קנה

התחלת מסחר אתרוגי קלבריא בארה״ב / הרש״ז האוולין והרדמ״ד ריבקין באים לארה״ב / אגודת חסידי חב״ד ויסוד לשכה מיוחדת עבור ישיבת תורת אמת / מעמד בית חיינו / הרמד״ר וישיבת תורה ודעת / הדפסת המאמר היום הרת עולם

פרק כז שנת תרפ״ט ..... קסה

ההכנות לביקור כ״ק אדמו״ר הריי״צ בארה״ב / קבלת הפנים / האכסניא בדירת הרב סימפסון

פרק כח שנת תר״צ ..... קעב

התפלות בימים נוראים / הדירה בקראון הייטס / אתרוגי קלבריה / בניית הסוכה / התוועדות שמח״ת / הסרת הזקן בארה״ב / יסוד סניפי אגו״ח / הנסיעות לעיירות / משפחות שהתקרבו / צאתכם לשלום

פרק כט שנת תרצ״א ..... קפה

ועד להתיישבות אדמו״ר באמריקה / התוועדות שמח״ת תרצ״א / לימוד דא״ח בחבורות / אחי תמימים

פרק ל שנת תרצ״ב ..... קפח

התפתחות שיעורי דא״ח לתלמידים / כובע אמריקני

פרק לא שנת תרצ״ג ..... קצא

הרחבת שיעור דא״ח לתלמידים / ישיבת תורה ודעת / ישיבת המלאכים

פרק לב שנת תרצ״ד ..... קצד

השד״ר רבי יצחק המתמיד / מנין מיוחד לתלמידים / הליכה לתשליך / התוועדות שמח״ת

פרק לג שנת תרצ״ה ..... קצח

מתיבתא ר׳ חיים ברלין

פרק לד שנת תרצ״ו ..... קצט

נסיון פתיחת ישיבה ברוחה של תומכי תמימים / ישיבת תורת אמת

פרק לה שנת תרצ״ז ..... רא

הנסיעה לאירופה לכ״ק אדמו״ר מוהריי״צ נבג״מ / נסיעת הרד״מ רבינוביץ לארה״ק וחזרתו לארה״ב

פרק לו שנת תרח״צ ..... ריג

השוד״ר ר׳ מרדכי חפץ / קשוה״ת עם הרש״ז העכט / חזרת דא״ח ע״י התלמידים

פרק לז שנת תרצ״ט ..... ריז

נסיעת תלמידים לישיבת תות״ל באטוואצק

הוספות

השלמה וסיכום ..... רכה
תצלומי אגרות כ״ק אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע אל המחבר ..... רכט
תצלומי אגרות המזכיר הרב יחזקאל פייגין אל המחבר ..... רנ
תצלומי אגרות כ״ק אדמו״ר נשיא דורנו אל המחבר ..... רנט
מפתח ענינים ..... רסג
מפתח מוסדות וארגונים ..... רסז
מפתח אנשים ..... רסט
מפתח מקומות ..... רפב

רשימת התצלומים

המחבר - בתקופת כתיבת הזכרונות בשנת תשח״י ..... א
רשימת הזכרונות בכת״י המחבר ..... ב
הסבא ר׳ אברהם שלמה שו״ב והסבתא מרת ברכה ..... ג
האבא ר׳ יעקב ליב, האמא מרת פרידא מלכה, הסבתא מרת ברכה, האחים והאחיות ..... ה
הרב יצחק יעקב ריינעס - ראש ישיבת לידא ..... ז
ר׳ שמואל ליב לוין מפאריטש ..... י
ר׳ יחיאל קאמיסאר, אשתו ובנו ..... יא
ר׳ זוסיא דווארעץ מדווינסק ..... יב
כ״ק אדמו״ר מוהרש״ב נ״ע ..... יב
ר׳ אלחנן דובער מרוזוב ..... יד
הנחה מהמאמר של חה״ש תרס״ז בביכל שבעזבון המחבר ..... טז
הרז״א ..... יט
ציור החצר בליובאוויטש, בפנה השמאלית למטה - חדרי הרז״א ..... כ
ר׳ יהושע ארש ..... כד
מכתב שכתב הרמ״מ עמרמי למחבר, ובו מזכיר לו את תקופת שצעדרין ..... כו
הר״ר משה מרדכי עמרמי (פאהארעלסקי) ..... כו
ר׳ שאול דוב זיסלין ..... כו
מכתב ר׳ יעקב זכרי׳ מאסקאליק אל המחבר ..... ל
מכתב ר׳ שמעון ליב גרינבערג אל המחבר ..... לא
מכתב ר׳ אלטר שימחוביץ אל המחבר ..... לג
מכתב ר׳ אברהם אלי׳ אשעראוו אל המחבר ..... לג
ר׳ מיכאל בלינער מנעויל ..... לד
ציור האולם הגדול והחדר שני ..... לד
ר׳ אברהם פריז ..... לה
ר׳ נטע פינסקי ..... לה
ר׳ משה ראזנבלום ..... מה
ר׳ שרגא פייוויש זלמנוב ..... מה
ר׳ בן ציון שניאורסאהן ..... מט
ר׳ מיכאל קצנלנבויגן ובני ביתו ..... נ
הרב ר׳ דוד צבי (הרד״צ) חן מטשערניגוב ..... נח
ר׳ שמואל קדיש ברטנובסקי ..... סא
האחים ר׳ חיים עזרא ור׳ מרדכי ברונשטיין ..... סד
ר׳ יהודה אידל באנק מגערמאנאוויץ ..... סז
מכתבו של ר׳ גדלי׳ ווילנסקי אל המחבר ..... סז
ר׳ צבי הירש גוראר׳ ..... עא

מכתבו של ר׳ לעמל מארדער אל המחבר ..... עג
מכתבו של ר׳ חיים כבש אל המחבר ..... עה
ר׳ אהרן אליעזר צייטלין - גיסו של המחבר ..... עו
מכתבו של ר׳ אלחנן שגלוב אל המחבר ..... פד
ר׳ ברוך דוכמן ..... פו
ר׳ שמואל פויזנער ..... פז
כ״ק אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע ..... פח
מכתב הרמ״ש חן אל גיסו המחבר ..... צ
ר׳ משה נתן גרליק ..... צ
תמונה שנלקחה לפני נסיעת ההורים האחים והאחות לארה״ב.
בתמונה נראים ההורים, המחבר וזוגתו ובתם, האחים והאחות ..... צא
ר׳ דוד קיובמן מהורודוק ..... צו
ר׳ ישראל מגידסון ..... צט
מכתבו של ר׳ ישראל מגידסון אל המחבר ..... צט
תמונת המחבר בפספורט יציאתו מרוסיה ..... קה
ר׳ מרדכי דובין ..... קו
מכתב (טיוטה) מהמחבר לר׳ מרדכי דובין ..... קז
מכתב ר׳ רפאל הכהן אל המחבר ..... קז
ר׳ אלטר ביילין גיסו של המחבר ..... קט
ר׳ יוסף נעלסאן ..... קי
מכתב כ״ק אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע אל המחבר - עם הגיעו לארה״ב ..... קיא
המחבר והוריו (במרכז) וצאצאיהם ..... קיג
ר׳ אליהו סימפסון (ייכיל) ..... קיד
ר׳ זלמן חאווקין ..... קטז
ר׳ יקותיאל גרינבערג ..... קיז
ר׳ שמואל אליעזר נעלסאן ..... קיט
ר׳ בנציון וואלפסאן ..... קכ
מכתב כ״ק אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע בקשר ליסוד אגודת התמימים ..... קכא
מכתבו של ר׳ חיים איטקין אל המחבר אודות אגודת התמימים בליובאוויטש ..... קכא
ר׳ גרשון העניך אייכהארן ..... קכב
ר׳ אברהם אלי׳ אקסלרוד ..... קכב
מכתבו של ר׳ זאב קאזיניץ אל המחבר ..... קכג
מכתבו של ר׳ יהודה ליב הורביץ אל המחבר ..... קכג
מכתבו של ר׳ אברהם פאפאק אל המחבר ..... קכד
אסיפת היסוד של אגודת התמימים ..... קכה
פרטי-כל אסיפות אגודת התמימים ..... קכה
ר׳ דוד שיפרין ..... קכו
ר׳ רפאל נחמן הכהן ..... קכו
ר׳ אברהם חיים ראזנבוים ..... קכז

ר׳ שמואל ראזנבוים ובניו ..... קכז
מכתב ר׳ דוד שיפרין אל המחבר על נייר המכתבים של אגודת חסידי חב״ד ..... קכט
מכתבו של ר׳ חז״ק אל המחבר על נייר המכתבים של החברה ..... קכט
הזמנת ר׳ דוד שיפרין לבוא לאסיפת אגו״ח במשרד ..... קל
פרטי-כל אסיפת אגודת התמימים שבה דנו אודות הדפסת הלקו״ת ..... קלא
מכתב הנהלת הישיבה אודות הדפסת הלקו״ת ..... קלא
מכתב ר׳ אנשיל אראנאוויטש מווילנא אודות הדפסת הלקו״ת ..... קלב
רשימת המשתתפים בהדפסה - שנדפסה בסוף החלק השני ..... קלב
מכתבו של ר׳ יוסף טובי׳ הארין אל המחבר ..... קלג
חוזר שכתב המחבר אודות הצלת יהודי רוסיה ..... קלג
מכתבו של ר׳ שאול דובער זיסלין אל המחבר ..... קלד
חוזה ביהכנ״ס עבור ר׳ שאול דובער זיסלין ..... קלה
ר׳ משה אקסלרוד ..... קלו
מכתבו של ר׳ יעקב ישראל זובער אל המחבר ..... קלז
ר׳ ישראל זובער ..... קלז
מכתבו של הר״י פייגין אודות ניירות עבור ר׳ ישראל זובער ..... קלז
הר״ר יהודה עבער ..... קלח
מכתבו של הר״י עבער אל המחבר עם צאתו מרוסיה ..... קלח
מכתבו של הר״י עבער אל המחבר משנת חצר״ת ..... קלט
מכתבו של ר׳ יוסף פאטשין אל המחבר ..... קמא
מכתב המחבר אודות השתדלות הצלתו ..... קמב
מכתבו של ר׳ אהרן אליעזר צייטלין גיסו של המחבר ..... קמב
מכתבו של הר״ר ישעי׳ משולם זוסי׳ שובאוו דער בוידער רב, אל המחבר ..... קמג
מכתבו של ר׳ זאב פאדאקשיק אל המחבר ..... קמה
אישור מוהרלו״ץ שניאורסאהן לקבלת משכורת מביהכ״נ
בכתי״ק כ״ק בנו אדמו״ר שהכין את טופס הקבלה עבורו ..... קמה
ר׳ שלום פויזנער ובני ביתו ..... קמו
מכתבו של ר׳ שלום פויזנער אל המחבר ..... קמז
מכתבו של הר״י פייגין ..... קמט
מכתב אחד מאנ״ש - והוגהו בו איזה מלים בכתי״ק ..... קנא
מכתבו של ר׳ שלום שניידרמן אל המחבר ..... קנג
ר׳ שמואל קנטרוף ..... קנג
מכתבו של הרש״א קזרנובסקי אל המחבר ..... קנד
ר׳ שלמה אהרן קזרנובסקי ..... קנד
מכתבו של המחבר אודות שריפת אתרוגי קלבריה שנשלחו אליו ..... קנו
המשפיע ר׳ שלמה זלמן הבלין ..... קנז
מכתבו של הרז״ה אל המחבר ..... קנט
העתק המכתב בענין המעמד שהועתק ע״י המחבר במחברת שלו ..... קס
תצלום המכתב כתי״ק אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע ..... קסא

מכתב ר׳ משה דובער ריבקין אל המחבר ..... קסב
מכתבו של ר׳ ישעי׳ ביניש תרשיש אל המחבר ..... קסג
הרבנים ר׳ משה דובער ריבקין ור׳ ניסן טלושקין ..... קסד
הזמנה לאסיפה מיוחדת אודות
״ענטגילטיקע באשלוסען וועגען דער דירה און קבלת פנים״ ..... קסו
מכתב הר״ר משה׳לע שניאורסאהן-טברסקי אל המחבר ..... קסט
מכתבו של הר״ר ניסן טלושקין אל המחבר ..... קע
הר״ר ישראל דושאוויץ ..... קע
ר׳ אהרן סימינאווסקי (סימענאף) ..... קעב
השיחה בכת״י הרח״ל מוגהת בכת״ק אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע ..... קעו
ר׳ מאיר גרינברג ..... קעז
הזמנה שכתב ר׳ טובי׳ בעלקין אל המחבר להזמינו לסיום הש״ס ..... קפ
תצלום כתי״ק בשנים מהפנקסים ..... קפא
מכתבו של ר׳ שמואל היין אל המחבר ..... קפב
תלמידי אחי תמימים: ד. בוימגרטן; א.ד. העכט; י. עבערט; י. גרינברג; י. ד. גרונר;
א. ל. עבערט; ד. ליווי ..... קפח
התלמיד ר׳ מרדכי אלטיין ..... קפח
התלמיד ר׳ יצחק מאטעשין ..... קפח
תלמידי אחי תמימים: מ. גרינברג; מ. אלטיין; נ. גורדון; א. ד. העכט; ד. בוימגרטן;
י. קאלאדני ..... קפט
מכתב התלמיד יצחק מאטעשין אל המחבר ..... קפט
ר׳ יוחנן גורדון ..... קפט
מכתב התל׳ ר׳ מאיר גרינברג אל המחבר מנאות דשא בקיץ תרצ״ג ..... קצא
בקשת ויזה עבור הר״י מתמיד ..... קצד
משלוח ויזה אל הר״י מתמיד ..... קצד
ר׳ יצחק (מתמיד) הורביץ ..... קצד
מכתב הר״י מתמיד שכתב אל המחבר עם חזרתו לריגא ..... קצה
הזמנת ״ועד הרבנים״ לאסיפה מיוחדת בביהכ״נ של המחבר ..... קצה
ר׳ יוסף דוב קאסטעל ..... ר
מכתבו של ר׳ יוסף דוב קאסטעל אל המחבר ..... ר
תמונת המחבר בפספורט של שנת תרצ״ז ..... רא
ברכת פרידה ביציאתו לאירופה - המחבר עומד במרכז ..... רא
מכתבה של הרבנית שטערנא שרה על המחבר ..... רד
תקנון אגודת חב״ד, על יסוד הדברים ששמע מכ״ק אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע ..... רז
הר״ר דוד מאיר (הרד״מ) רבינוביץ ..... רח
אחות תמימים בריגא, עם המשפיעים הרא״ח אלטהויז והר״מ חפץ ..... רט
אחות תמימים בריגא, עם הרבנית מרת שטערנא שרה נ״ע ..... רט
צאתכם לשלום מהישיבה באטוואצק משני צדדיו עומדים ראשי הישיבה והמשפיעים:
הר״י עבער הר״ב פרידמן והר״ד מקורעניץ, מאחוריו - חלק מהתלמידים ..... רי
מכתבו של הרד״מ רבינוביץ אל המחבר ..... ריא

ר׳ מרדכי חפץ ..... ריג
ר׳ מרדכי חפץ בביקורו בארה״ב ..... ריג
בית המחבר ..... ריג
מכתב כ״ק אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע אל המחבר - אודות תלמידים אחי תמימים ..... ריד
מכתב כ״ק אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע אל המחבר - סדר הלימוד לתלמידי אחי תמימים ..... ריד
מכתב הר״מ חפץ אחר חזרתו לריגא ..... רטו
מכתב התלמידים אל כ״ק אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע ..... רטו
מכתב ר׳ אלטער שימחוביץ אודות החתן ..... רטו
החתן ר׳ שלמה זלמן העכט ..... רטז
המחבר, זוגתו ושלושת בנותיהם ..... רטז
מכתב הר״י קאלאדני אל מחבר ..... רטז
ברכת כ״ק אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע לחתונה ..... ריז
מכתב המחבר מאטוואצק, אודות הצטרפת הרשד״ב גורדון והרמ״מ פלדמן לקבוצה ..... ריח
התמים ר׳ אברהם בארנעצקי ..... ריח
מכתבו של התל׳ אברהם בארנצקי - מאטוואצק אל המחבר ..... ריט
מכתבו של התל׳ דובער ליווי - מאטוואצק אל המחבר ..... רכ
מכתבו של המחבר אודות נסיעתו אל הרבי ..... רכב
מכתבו של ר׳ אלי׳ חיים אלטהויז אל המחבר ..... רכג
תמונת המחבר משנת תש״ו ..... רכז
תמונת המחבר משנת תשכ״ג ..... רכז
תמונת המחבר עם תלמידי הישיבה שניצלו משאנגהיי והגיעו למונטריאל ..... רכז

* * *

תצלומי אגרות כ״ק אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע אל המחבר ..... רכט
תצלומי אגרות המזכיר הרב יחזקאל פייגין אל המחבר ..... רנ
תצלומי אגרות כ״ק אדמו״ר נשיא דורנו אל המחבר ..... רנט

זכרון לבני ישראל

פתיחה

ב״ה י״א חשון תשח״י

ביום ב׳ מ״ח, במלאת חמשים שנה מעת הכנסי בפעם הראשון להיכל קדשו של כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ (ביום ג׳ מ״ח תרס״ח), נכנסתי להיכל קדשו של כ״ק אדמו״ר שליט״א, ועלו זכרונות מקוטעים ממשך הזמן.

כ״ק אדמו״ר שליט״א העיר בהזדמנות זאת, שארשום זכרונותי ממשך זמן היותי בליובאוויטש.

המחבר - בתקופת כתיבת הזכרונות
בשנת תשח״י

* * *

רשימת זכרונות, וכן כתיבת תולדות והערכת אישים, הנה במדה ידועה ומכריעה היא חד צדדית, היינו כפי חושי וראות עיני הכותב. גם יודע אני אשר כל ענין וכל איש שכותב אני אודותיו, מה שהנני כותב הוא רק חלק קטן.

אמנם לבד זאת שהקורא יכול לדייק בזה אח״כ (אחרי קראו את הסיפור או את המאורע) כפי הבנתו וחושיו; הנה כשמזדמן לקרוא את המאורע או את ההערכה האישית מעוד אי׳ ויותר, יכולים לדייק מבין שניהם או יותר ולהוציא תמונה ברורה כמו שהיא, היינו שיכולים להפשיטה מההשקפה של הכותבים.

ועוד נוסף על זה, שהרבה פעמים, אחד יודע או רואה איזה ענין והוא חלק מן כל המאורע, ואין ידוע לו כל הפרטים והגורמים השונים, אבל מבין הרבה כותבים נשלם הדבר ולובש צורה אחרת לגמרי[א]; מצד שלימות הענין, לא מצד אשמת או השערת הכותב, וכאשר יתקבצו כל החלקים מכל ענין ואיש תתקבל צורה אחרת[ב].

אשר מזה מובן עד כמה הוא לתועלת כל מה שכותב ורושם כל אחד ממאורעות חייו בקישור עם ענינים ואישים כלליים.

* * *

אף שמה שמעניינת היא כללות המאורעות של ליובאוויטש; אבל אינני יכול לעבור לגמרי על המאורעות שההשגחה פרטית הובילה, עד שזכיתי לבוא לתומכי תמימים ללמוד.

* * *

עפ״י עצת כ״ק אדמו״ר שליט״א הוספתי לרשום מאורעות, כפי שיעלה על זכרוני, לא לפי סדר השנים.

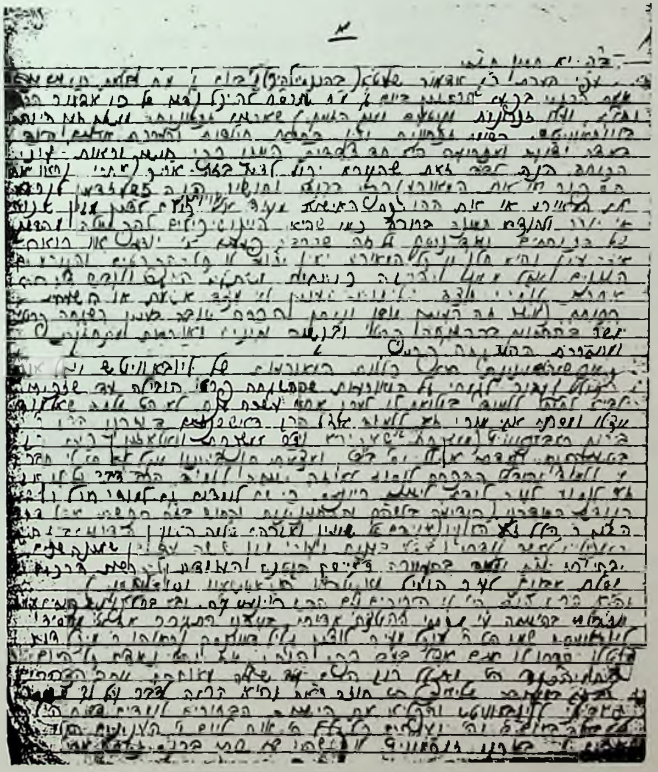
* * *

רגיל אני להאריך, בהזכירי איזה איש מאנ״ש, למען למלאות עוד בקשה מאנ״ש

א) אשר זה הענין מובן ונותן הכרה טובה בענין השגחה פרטית, אשר בהתבונן בהשגחה פרטית ובקשור ענייני מאורעות, מתחזקת ומתבררת ההשגחה פרטית.

ב) כמו אם יכתוב אחד רק אות א׳ מ״ברוך שאמר והי׳ העולם״, וכשמצרפים תחלה ה״ברוך״ ביחד ונעשית תיבה, ישנו האור עליון של התיבה, ואח״כ מצירוף הד׳ תיבות יחד, לפעמים משתנה הענין לגמרי [כמו אם יכתוב איש את הפסוק שומר ד׳ את כל אוהביו ואת כל הרשעים, בלי סוף הפסוק].

עיי צעירי אגודת חביית, להודיע כל אחד והנני כותב בפרטיות, שזהו כמטרה מאניש הידועים לו ופרטי ענינים אודותם. לעצמה, לכתוב לזכרון משפחות מאניש.

רשימת הוכרונות בכת"י המחבר

פרק ראשון

צור מחצבתי

סב הסבא ר' ישעי' - אבי הסבא ר' יעקב ליב ובניו - הסבא ר' אברהם שלמה ומשרת השו"ב שלו בפאריטש ובזוראוויץ - האבא ר' יעקב ליב - הסבא (מצד האמא) ר' אברהם נחום מאלקאוו - נסיעת הדודים לאמריקה

נולדתי בג' כסלו תרנ"ו בעיר זוראוויץ, לאבי מורי ר' יעקב ליב, בנו של ר' אברהם שלמה בנו של ר' יעקב ליב בנו של ר' ישעי'.

הם היו ארבעה דורות של שו"בים בעירינו זוראוויץ.

הראשון היי ר' ישעי', שנקרא בשם זה מפני שמתייחסים אנו להשל"ה (אחות אבי זקני היי לה כתב יוחסין שהיא היתה דור תשיעי לשל"ה הקדוש).

בנו ר' יעקב ליב היי שו"ב בזוראוויץ בזמנו של רבנו הצמח צדק. הוא נפטר צעיר לימים והשאיר בביתו בנים ובנות קטנים וגדולים.

שני הבנים הגדולים היו, האחד הוא זקני ר' אברהם שלמה, אשר נשא את זקנתי מרת ברכה ע"ה והיי לשו"ב בעיר פאריטש (מקום רבנותו של ר' הלל נבג"מ), והשני הוא ר' טוביי שהיי שו"ב בעיר באברויסק, והיי ממקושרי אדמו"ר הרש"ז מקאפוסט, בעל ה"מגן אבות".

הסבא ר' אברהם שלמה שו"ב והסבתא מרת ברכה

מבין בניו הקטנים היו ר׳ ליפמן ור׳ מנחם מענדל דובער.

כ״ק אדמו״ר הצמח צדק, אשר זקני ר׳ אברהם שלמה הי׳ ממקושריו, רצה שישאר זקני שו״ב בעיר פאריטש.

אמנם אחרי פטירת אביו הנ״ל, ונשארה משפחה גדולה בנים ובנות קטנים יתומים ויתומות, התחילו לדרוש ממנו שיבוא למלאות מקום אביו להיות שו״ב בעיר זוראוויץ.

הוא חפץ להשאר בפאריטש כרצון כ״ק אדמו״ר הצמח צדק נבג״מ, אך משפחתו העתירו עליו דברים.

כראותם שלא יפעלו אצלו לבוא למלאות משרת השו״ב, התחילו לתבוע ממנו שיבוא לפחות לראות מה נעשה בבית, לסדר היתומים ולתת עצה איך לסדר.

הוא סרב גם בזה, כי ידע את מזגו הטוב שלא יוכל לעמוד נגדם כשיבוא וידרשו ממנו שישאר שם, אך לא הי׳ יכול עוד לעמוד בנסיון שלא ליסע לראותם, כי חזקו עליו דבריהם. בסוף הכריחוהו להשאר בזוראוויץ לשו״ב.

[כל ימיו הצטערו (הוא ואמי זקנתי מרת ברכה ע״ה) על אשר לא יכלו לעמוד בנסיון. בעיר זוראוויץ היו מחלוקות רבים בין החסידים למתנגדים, וסבלו מזה הרבה. גם היו מאורעות לא טובות ר״ל במשפחה, וכמה פעמים אמרה אמי זקנתי: מען האט ניט געפאלגט דעם רביין].

כאשר גדלו הבנים ר׳ ליפמן ור׳ מנחם מענדל דובער נסעו לארה״ב ונהיו כאן לשו״בים. זה הי׳ לפני כששים שנה לערך, שאז הי׳ זה דבר נדיר לנסוע לארה״ב, ולכן לא חפץ אבי זקני ר׳ אברהם שלמה לבוא עמהם בחליפות מכתבים, על עשותם דבר כזה.

זקני ר׳ אברהם שלמה הי׳ אצל אדמו״ר הי״צמח צדק״ ואח״כ מחסידי אדמו״ר מהר״ש נבג״מ, וגם הי׳ איזה פעמים אצל אדמו״ר הרש״ב נבג״מ.

הוא נפטר בכ״ה אלול תרס״א, ונשארו זקנתי מרת ברכה ושלושת בניו, אבי ר׳ יעקב ליב, ר׳ ישראל ישעי׳, והאח הצעיר ר׳ יוסף הלל.

אבי מורי ז״ל נולד לערך בשנת תר״ל, וכשהגיע לפרקו נשא את אמי מורתי ע״ה [מרת פרידא מלכה], בתו של זקני ר׳ אברהם נחום ע״ה מאלקאוו.

זקני הי׳ ישובניק אמיד בכפר קאנאווע הסמוכה לזוראוויץ, והחזיק רחים של מים וגם בית חרושת לעיבוד צמר (זוכר אני את המכונות של עץ שהיו שם, ולפי מה שיש עתה רואה אני את התוכן הפרימיטיבי של בית החרושת הנזכר), נגד ביתם היתה בריכת מים (אזערא) לצידת דגים, ולבד זה הי׳ סרסור אצל אדוני הכפרים ובעלי אחוזות (הנקראים פריצים) למכירת אחוזות, יערים ותבואות. היו אצלו זמנים שונים, אבל ברוב הזמן הי׳ איש אמיד.

המנהג הי׳ אז שהיהודים שדרו בכפרים הנקראים ישוב׳ניקעס היו משתדלים לקחת חתנים בני תורה תלמידי ישיבה עבור בנותיהם.

אבי מורי ז״ל ניסה עצמו בעניני עסק שונים ולא הצליח. גם דודי ר׳ ישראל ישעי׳ ז״ל שלח ידו במסחר ולא הצליח (הוא הי׳ חתן אצל איש אמיד בישוב הסמוך לעיירות טשאוואט וקריצעוו).

אחרי פטירת אביהם ר׳ אברהם שלמה ע״ה נשארו אבי מורי ואחיו הצעיר ר׳ יוסף הלל ע״ה שו״בים בעיר זוראוויץ.

הכנסת השחיטה לא הספיקה לשתי ההוצאות, ולכן היתה בבית אמי זקנתי אכסניא לאורחים, וגם הי׳ אבי מורי ע״ה מתעסק קצת במסחר ביום השוק, שהי׳ בעירינו ד׳ פעמים בשנה. הי׳ קונה עורות וקיבות של הבע״ח הנשחטים. גם הי׳ שוכר גנים של תפוחים ושאר פירות, בשותפות עם עוד אנשים.

האבא ר' יעקב ליב, האמא מרת פרידא מלכה, הסבתא מרת ברכה, האחים והאחיות - מלבד המחבר, שהי' באותה שעה בישיבה בליובאוויטש, ומלבד אחיו חיים שמעון שנסע לערך באותה תקופה לארה"ב. התמונה צולמה, כנראה, בעיירה זוראוויץ בשנת תרע"ג - לפני נסיעת האחות סאשא הינרא לארה"ב, שיסופר על כך לקמן פרק ח. בשורה האחורית עומד הבן-דוד האלקין

זקני (אבי אמי) ר' אברהם נחום מאלקאוו נפטר בכ"ט תמוז תרס"ה, והשאיר אחריו את זקנתי מרת רחל דוואשא ע"ה, חמשה בנים ובת אחת, היא אמי מורתי ע"ה.

אינני יודע הפרטים, אבל זמן קצר אח"כ התחילו יו"ח לסדר את חלוקת הירושה. זקני כלל בצוואתו את אבי מורי ז"ל בין יורשיו.

בביתו שבעיר קאנאווע נשאר לגור בנם ר' בנימין ע"ה, הוא אף נשאר לנהל שם את עסק בית הרחים וכו'.

גם בעירינו זוראוויץ השאיר עזבון שתי בתים, באחד מהם דרו בנם דודי ר' חיים ליב ע"ה מאלקאוו וב"ב וגם הורי ע"ה, ובשני דר בנם דודי ר' מאיר ברוך ע"ה מאלקאוו וב"ב[א].

א) הוא הי' דודם של האחים ר' פרץ והר"ר גרשון ור' יוסף חן נ"י, כי זוגתו דודתי מרת סלאווע תחי' היא אחות אמם.

[בארכיון המחבר יש מכתב שכתב אליו ה"ר יוסף חן, אחרי שהתיישב בארה"ק:

גם השאיר עזבון בעירינו גן סמוך לבתים שבו כמאה אילנות עושים פירות, וגם שדה ירקות ובי חנויות, שהשכירום כשנה או פחות אחרי פטירתו.

זוכר אני שישבו בוררים משך זמן עד אשר ביררו את החלוקה.

אמי זקנתי מרת רחל דוואשא[ב] לא יכלה להשאר לדור בקאנאווע, ונשאר ביתה עבור בנה הצעיר דודי בנימין ע״ה, והיא באה לזוראוויץ וקיבלה את בית הורי ע״ה, והתפרנסה מהעזבון הנזכר שהי׳ להם בעירינו זוראוויץ.

כשהוכרחו הורי לפנות את הדירה שישב בה, התחיל לדבר עם אמי זקנתי מרת ברכה ע״ה שיעבור לגור בביתם.

אחרי פטירת זקני (אבי אבי) ר׳ אברהם שלמה נשארה לגור בביתו אלמנתו זקנתי מרת ברכה ע״ה ובנה ר׳ יוסף הלל ע״ה, שלא הי׳ נשוי עדיין באותה שעה.

אבי מורי דיבר אתם אודות מה שעתה מוכרח הוא להכנס לדור אתם בבית הזה, אך הם לא חפצו להסכים ע״ז.

כמה פעמים הייתי הולך כנער קטן עם אבי מורי ע״ה לבית אבי זקני, והיו מדברים ומתווכחים ע״ז. זכורני פ״א במוצש״ק שהייתי שם עם אבי מורי ז״ל, ואחרי הדיבורים הנ״ל התעלף אבי ז״ל מרוב צער ועגמת נפש.

מגודל הדוחק, וגם כדי להנצל מעבודת הצבא (שהיו צריכים לשלם קנס שלוש מאות רו״כ עבור מי שנסע למדינה אחרת ולא התייצב לפני שרי הצבא), הנה כעבור משך זמן התחיל הרעיון אצל דודיי ר׳ ישראל ישעי׳ ור׳ יוסף הלל ע״ה אודות הנסיעה לארה״ב[ג].

הם באו בכתובים עם דודיהם, אחי אבי זקני ר׳ אברהם שלמה ע״ה, שנסעו לארה״ב עוד בחיי אבי זקני כנ״ל.

דודיי זקניי שבארה״ב שלחו להם כרטיס מסע ודברו על לבם וכתבו מכתבים בתיאור הצלחת האנשים הדרים בארה״ב, ואחרי חג השבועות תרס״ז נסעו דודיי הנ״ל לארה״ב.

זכורני שהלכנו במוצאי יו״ט או במוצש״ק אחרי חג השבועות, ללוותם חוץ לעיר.

אני יוסף ב״ר דוד חן מראגאטשאוו ... סלאווא מזוראוויטש ואמי הן שני אחיות, סלאווא היא עתה בא״י, מסתמא ידוע לו לכבודו הרמה א״נ. למדתי עם כבודו יחד בתו״ת בלובאוויטש. אני אח של גרשון חן רב דאלכסאנדרי׳].

ב) היא נפטרה בי״ט כסלו תרע״ג.

אני הייתי על חג הפסח תרע״א בביתי (כדלקמן), ומאז עד חג הסכות תרד״ע לא הייתי בביתי.

טרם נסעי חזרה לישיבה אחרי חה״פ תרע״א נסעתי לבקרה, לקבל מאתה ברכת הפרידה. ובערב קודם הנסיעה באה עוד הפעם להתראות עמי. שאלו ממנה מדוע באה, הלא כבר בקרתי אותה וברכה אותי, ואמרה מי יודע אם אזכה עוד לראותו עוד הפעם.

ביתה בכפר קאנאווע הי׳ מפורסם בין כל עוברי אורח, תמיד היו בבית עניים המחזרים על הפתחים ויהודים המסבבים בכפרים, כנהוג אז שהרבה יהודים היו מתפרנסים מזה שהיו מובילים לכפר איזה דברים גאלאנטעריי והדומה וקונים מהערלים בצים, עופות, שערות חזיר, עגל והדומה; ובכל הסביבה ובעיירות הסמוכות היתה ביתה מפורסמת, עד שהיו עניים הולכים מביתם מזוראוויץ, כאילו הם הולכים לכפר לסחור וסרים לביתה, והשקיטו רעבונם בסעודה טובה, ועוד לקחו לביתם עבור ב״ב.

זהו רק מה שחפצתי לרשום איזה דברים אודות אמי זקנתי, להזכיר את מעשיי הטובים.

ג) כל זה נותן ציור מהלך רוחם של הנוסעים לארה״ב בזמן הנ״ל, שנסיעת דודיי הי׳ מהציור היפה של הנוסעים, שאף שידעו שנסיונות רבים וקשים יעמדו לנגדם בשמירת היהדות במדינה החדשה, ומי יודע אם יוכלו לעמוד בנסיון, אבל דוחק הפרנסה עמד לנגדם ולא יכלו לעמוד בנסיון שלא לנסוע.

[תיאור מפורט יותר על האמור כאן - לקמן פרקים כב-ג].

פרק ב

הנסיעה לישיבה

הלימודים בעיר זוראוויץ - הנסיעה לישיבת לידא - הרפתקאות בדרך - ההחלטה לנסות את ליובאוויטש

בעירינו זוראוויץ לא היה מלמד שאוכל ללמוד אצלו, בילדותי למדתי גמרא שתי שנים ומחצה אצל המלמד ר' לוי יצחק. במלאות לי לערך אחד עשרה שנה, בחורף תרס"ז, מסרני אבי מורי ז"ל ללמוד אצל הרב דאשכנזים דעירנו, הרב ר' ברוך רבינוביץ[ד]. למדתי אצלו מסכת בבא בתרא, ומצאתי חן בעיניו, אבל לא היה לי חבר עם מי ללמוד, והובלט ההכרח לנסוע לאיזה ישיבה ללמוד.

הרב דיבר על לב אבי ז"ל לנסוע לעיר לידא, לישיבת ריינעס, כי שם לומדים גם לימודי חול ולשון הקודש המודרני[ה]. הרב הנ"ל היי לו הכירות עם הרב ריינעס ע"ה, ובא בחליפות מכתבים עמו, ונתקבלתי בישיבה ע"י מכתבי ההמלצה אודותי.

בעירינו התגורר אז אחד מחסידי ליובאוויטש, שמו היי ר' מיכל מעיר לוצין גליל דווינסק[ו], והוא הרבה לדבר על לב אבי ז"ל שיובילני לליובאוויטש, והפליא את הישיבה: הבחורים לומדים דא"ח, הולכים לטבילה ביום ב' והי', נעורים כל ליל ששי.

הרב יצחק יעקב ריינעס - ראש ישיבת לידא

הענינים האלו היו זרים לי. בעירינו זוראוויץ אף שהיו שם שתי בתי כנסת, נוסח אר"י ונוסח אשכנז, בכל זאת חסידות חי' לא הי' אז בעירינו[ז].

ד) ממשפחת הרבנים שפירא, נצר משפחת וואלאזין. כעת רב בשיקאגא.

[הי' חתנו של הרב ארי' ליב שפירא, רב ביעזנא ושערשאוו].

ה) הידיעה בלשון הקודש וההתעניינות והחוש בזה רכשתי אצל דודי [בעלה של מרת חנה, אחות אבי המחבר] השו"ב ר' הלל ז"ל האלקין (אביהם של שמעון ואברהם שלמה האלקין, הידועים בין המשכילים), אשר למדתי אצלו בשנות נעורי מבן ששה עד בן שמונה שנים, בהיותו שו"ב ומלמד בהעיירה דאווסק הקטנה, העומדת על פרשת דרכים של מסלת אבנים לעיר הומיל מאגילאוו ראגאטשאוו וסמאלענסק.

ו) קראוהו ר' מיכל דער בטלן. סדרו לו "ימים" אצל בעלי בתים, כפי הנהוג אז. הוא היה נמצא כל היום בבית המדרש. הי' מתפלל רוב היום עד שעה מאוחרת אחר הצהרים. בש"ק בסעודה שלישית הי' חוזר דא"ח.

ז) רק אחר בואי הביתה מליבאוויטש על חג הפסח תרס"ט, הכרתי אז את ר' יצחק מכפר באחאן [ממשפחת ר' יוסף מזוראוויטש שנמצא מכתב אליו מאדמו"ר הצמח צדק הנדפס בס' דרך מצותיך (דף קיד ע"ב [בהוצ' תשנ"א קצח, ב]); ולא נזכר שם למי נכתב, ורק בהיותי בליובאוויטש ראיתי העתק המכתב בביכלאך כתבים, ושם כתוב בראש המכתב, מכתב מאדמו"ר הצמח צדק כו' לר' יוסף מזוראוויץ שנשרף ביתו],

[ונדפסה גם באגרות קודש שלו אגרת כ; אגרת לק"ק לעפלי, שבה מעתיק אגרת אדמו"ר הזקן לר' יוסף מזוראוויץ].

והוא הי' נקרא בעירינו ר' יאשע באחאנער (כפי הנראה מפני שהמשפחה דרה בהכפר הנ"ל מקודם).

טרם נסעי לליובאוויטש בשנת תרס"ז, בעת שלמדתי בבית הכנסת אצל הרב ר' ברוך הנ"ל, היה ר' יצחק הנ"ל נשאר בבית הכנסת עד חצות היום לערך, וראיתי שהיה לומד ס' לקוטי תורה או ספרי אדמו"ר האמצעי נבג"מ. אך כ"ז נודע לי אחרי

אבי מורי ז״ל היה אז במבוכה מה לעשות, והוחלט אז לנסוע דרך עיר באברויסק, להוועץ עם דודו (של אבי מורי ז״ל) ר׳ טוביה שו״ב ז״ל.

במוצאי ש״ק פרׄ׳ בראשית, אור ליום א׳ כ״ח תשרי תרס״ח, יצאנו מביתינו עם עגלה רתומה לנסוע לעיר ראגאטשאוו, ובאנו לשם ביום א׳ בקר, וביום א׳ לעת ערב שוב נסענו עם עגלה מכוסה (הנקׄ׳ דולעזאנס) לעיר באברויסק, מרחק לערך ששים וויארסט רוסיא, ובאנו לשם ביום ב׳ בוקר.

אף שדעת דודי זקני הנ״ל היתה נוטה לנסוע לליובאוויטש, אבל לבי משך אותי לנסוע ללידא, ואמרתי לאבי מורי ז״ל, ננסה נא על שנה אחת לנסוע ללידא.

סרנו למר אלכסנדראוו, ממשכילי הדור הקודם, גדול בתורה ג״כ ממכיריו של הרב ריינעס ז״ל, והוא שאלני באיזה מקומות בלימודי, ולא הצלחתי (זה היה הפעם הראשון שאני נוסע נסיעה ארוכה כזו, ונפגש עם אנשים שונים. ואף שהייתי בקי במסכתות ב״ק וב״מ בע״פ הרבה דפים עם האותיות, אבל תשובותי לא עלו כהוגן). אבל בקראו את מכתב הרב ר׳ ברוך רבינוביץ הנ״ל, הוסיף גם הוא דברי המלצה.

יצאנו לדרכנו במסלת הברזל ללידא. בהתחנה מאלאצעצנא עלינו להחליף לרכבת אחרת של מסלת הברזל. ירדנו שם בבוקר בשעה 7 לערך, ישבנו כחצי שעה על התחנה.

נגש אלינו איש גבה קומה, זקנו מיושרה בתספורת, והתחיל לשוחח: בטח נוסעים אתם להישיבה? כן! השיב אבי מורי ז״ל. והתחיל לדבר מעניני הישיבה, ובהתעניינות גדולה התחיל אבי מורי ז״ל להוציא ממנו מלין.

הוא אמר שהוא משולח עבור הישיבה, ומתוך דבריו נודענו שנכון להשתדל שאלמוד בהמיצר, לא בהחומה, כי שם בחורים גדולים וספרי חול נמצאים בתיקם, וגם עלולים לעשן מקטורת ביום השי״ק.

רפיון ידים חזק עשה עלינו הפ״ש, שנודענו מהמשולח הנ״ל. אבל בכל אופן עלינו לחכות בלא״ה למכונת הקיטור (פאיעזד) הנוסע לאיזה מקום שהוא, ובין כה חשבנו, אולי נפגש עם עוד מי שהוא.

ישבנו כל היום על התחנה. הפאיעזד ללידא היה צריך לבוא בשעה הרביעית אחר הצהרים, ובשבתנו שם נכנס איש אחד בהדרת פנים, זקנו לבן, ושאל ג״כ לאן אנו נוסעים, בטח ללידא, והתחיל לדבר על הרב ריינעס.

אינני זוכר פרטי הדברים, אבל רושם דבריו בהתרגשות, ואמר: לאיש שעמד על הבימה עם אשה חצי׳ ערומה תמסרו את בנכם? וסיים דבריו: אני מתנגד, חפצים אתם שבנכם ישאר איין ערליכער איד, פירט אים אין ליובאוויטש.

כאשר הלך האיש שאלני אבי, מה אתה אומר בני כעת, מה נעשה[ח]? התחלתי לבכות.

אמר לי אבי מורי ז״ל, אם אינך חפץ נחזור הביתה.

נזכרתי המצב בביתי, אין לי עם מי ללמוד, לא חבר ולא שום סביבה. הוצאות הנסיעה עלו לסכום כבד לפי״ע מצב אבי; ומצד השני אבי אמר לי שבליובאוויטש לא אוכל להמשיך לימודי לשון הקודש, וכן שפת המדינה, אשר התחלתי בשנת תרס״ז ללמוד[ט], לא אוכל להמשיך, והייתי מסובך ברעיונותי.

בואי מליובאוויטש, אבל טרם זה לא הכרתי מאומה מהספרים ומחבריהם ומעניני ליובאוויטש והאדמו״רים רבותינו הקדושים זצוקללה״ה.

ח) בתחלה אחרי דברי המשולח הנ״ל, אשר לא עשו רושם כ״כ, אמרתי לאבי, הלא לא רחוקים אנו מלידא, נסורה שם ונראה על אתר.

ט) אבי מורי ז״ל שכר מורה אחד ללמוד שעה א׳ ג״פ בשבוע עמי ועם אחותי הבכירה סאשא הינדא תחי׳ (אשת גיסי השו״ב ר׳ אלטער יחי׳ ביילין ועם אחי הצעיר ממני חיים שמעון יחי׳, ולמרות הזמן המועט הצלחתי בזה הרבה, והמורה והסביבה

התחלתי לבכות, ואמרתי לאבי ז״ל ניסע לליובאוויטש.

עייף הייתי מטלטול הדרך זה כשלשה ימים, אשר לא נסיתי עדיין בזה, והמצב הכבד העיק, ואמר לי אבי: שכב לנוח ואח״כ ניסע, עוד הרבה זמן לנסיעה (כי עם הפאיעזד שהי׳ צריך לנסוע בשעה 11 בצהרים לא נסענו), ואני אעיר אותך כשנצטרך לנסוע.

אמרתי: ואתה הלא תשב בפה, אולי יזדמן לך להפגש עם עוד מי, שתוכל להוודע עמו מה ולהתדבר.

ישנתי איזה שעות, וכשהעירותי משנתי אמר לי אבא ז״ל, הפאיעזד ללידא נסע, ובעוד איזה שעות יבוא הפאיעזד הנוסע לליובאוויטש.

פרק ג

שנת תרס״ח

השו״ב ר׳ שלמה חיים ותלמידיו - סדר אמירת דא״ח בשבת - הבחינה וקבלת התלמידים בישיבה - המלמד ר׳ ליב באבין - אשל בבית ר׳ ישעי׳ ביילין - הדרכת ר׳ גרשון חן - השריפה באולם - הרצון לנסוע לבית לחה״פ - אבילת ימים - התוועדות חה״ש והמאמר - הלימוד במחלקת ר׳ יחיאל קאמיסאר והבחינות

ביום ד׳ בדר״ח מ״ח בצהרים באנו לליובאוויטש, וסרנו לבית ש״ב השו״ב ר׳ שלמה חיים קוטאין[י].

[אז התלמדו אצלו אומנות השו״ב אחדים מהתלמידים של הזמן ההוא[יא]: השו״ב ר׳ מרדכי ע״ה הי״ד חפץ[יב], ר׳ שמואל ליב

דברו על לבי שאמשיך בלמודי חול, והם ילמדו אותי חנם, ורואים הם עבורי בשדה הלימוד הזה עתיד מפליא.

[האח חיים שמעון היגר בצעירותו לארה״ב].

י) הוא דודו של גיסי אלטער הנ״ל (אחי אמו), וחותנו של הרב ר׳ שלמה ז״ל סאדאווסקי, שלמד בתות״ל, והי׳ רב בפה בעיר ראטשעסטער ניו יארק.

יא) בליובאוויטש היה הסדר בכל תקופה, שבנוסף לשאר הלימודים היו התלמידים מתלמדים גם אומנות השו״ב, והיות שר׳ שלמה חיים הי׳ אומן והי׳ גר בליובאוויטש לכן התלמדו אצלו.

התלמידים היו באים אליו אחר חצי היום, לערך שעה ג׳ או ד׳ אחה״צ, רובם היו מאריכים בתפלתם, והיו באים אחר תפלתם וסעודת הצהרים.

בכלל ניכר אשר ביסודי הנהגת תו״ת היא להעמיד שו״בים (אפשר שאחד מהטעמים הוא מפני שהשו״ב צ״ל ״ירא אלקים מרבים״, ולכן עשו זאת).

מצד שהמקום היה מצער ומצד שמהלך החיים (בארופה בכלל ובעיירות הקטנות בפרט, ולפני חמשים שנה ביחוד) לא היה אז השאיפה להטיב החיים הגשמיים, התפתחות הטכניקה לא היתה כ״כ וחיו חיי מנוחה, וכל דבר לקח זמן עד אשר יצא לתכליתו, וכן היה בהתלמדות איזה אומנות, הנה כן הי׳ גם במלאכת הקודש הלזו, אשר בחור היה מתלמד ב׳ או ג׳ שנים עד אשר השתלם באומנות השו״ב.

יב) בבואי ללמוד בתות״ל הי׳ עדיין בחור בלתי נשוי, למד בהאולם והי׳ מהחוזרים של המאמרים של כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״ם, והי׳ מהשו״בים

לעווין מפאריטש[יג], התי' אברהם [...] קראו אותו אברהם דער מלאך, התי' ר' פייוויש מסרקיסצענע (שהי' אח"כ שוי"ב בראקשיק, כמדומני), ועוד אחדים שאין אני זוכר אותם.

תמיד היו כעשרה תלמידים מתלמדים האומנות הלזו[יד].

בין התלמידים שהתלמדו אצל רשי"ח זי"ל היה גם כ"ק אדמו"ר הריי"צ נבג"מ[טו].

שכבר גמרו חוק לימודם באומנות הזביחה, והיו מן המסייעים להשוי"ב ר' שלמה חיים.

אח"כ נתחתן עם שוי"ב בעיר ריגא ונתקבל לשוי"ב בעיר ריגא.

[הוא סיפר לי שבעת שבא לריגא היתה שם שאלה המצוי' ע"ד מחט שנמצאת בעובי בית הכוסות, והוצרכו לבדוק אם ניקב מעבר לעבר, אם העור שבחוץ מהבית הכוסות הוא בשר בריא או קרום שעלה מחמת מכה. והי' חילוקי דיעות בין השוחטים איך לקלוף, אם מהבשר שאינו בריא שמבפנים, ולראות עד היכן הוא הבשר שאינו בריא, או להיפך לתחוך בקלוף מבחוץ לראות אם יש למעלה בחוץ בשר בריא.

נתנו לו לבדוק, והתחיל מצד פנים (לפי מה שסיפר לי לא זכר בדיוק איך עשו בליובאוויטש), וכפי הרגיל עשה בלא מתכוין, בלא ידיעה מקודם מהחילוקי דיעות. רק אחרי שהתחיל לקלוף את הבשר הלא טוב מבפנים, הפיקו תנועת נצחון - הצד שלדעתם הי' צריך לעשות באופן כזה. ואז סיפרו לו פרטי חילוקי הדיעות שהי' להם בזה].

הוא הי' מהתמימים שלקחו חלק בראש בעבודה הקדושה של כ"ק אדמו"ר הריי"צ נבג"מ בעירו. בעת נסיעתי לארה"ב ועברתי דרך ריגא בשלהי שנת תרפ"ה נפגשתי אתו, כפי שיסופר לקמן.

בבוא כ"ק אדמו"ר נבג"מ לריגא הי' הוא ממקורביו ומקושריו ביותר. הוא הי' בטבע איש נלבב ומקושר והי' מסור ונתון בלב ונפש לכ"ק אדמו"ר הריי"צ נבג"מ ולבית רבנו.

בשנת תרח"צ נשלח ע"י כ"ק אדמו"ר הריי"צ נבג"מ בתור שודי"ר לארה"ב, אנווארימען אנ"ש. בבואי אי"ה לזכרונותי דשנת תרח"צ אדבר עוד אודותיו ואודות ביקורו בארה"ב אז.

לפי הידיעות נהרג ע"י הנאצים ימ"ש, הי"ד.

יג) היה חתן ר' מאיר שמחה חן ע"ה, והי' שוי"ב וגם משך זמן משפיע בתוי"ת בפאלטאווע. נשאר ברוסיה במוסקבא.

יד) ראה כרם חב"ד גליון 3 עמ' 241 הערה 1, שליקט עוד כמה פרטים אודות סדר לימוד השחיטה בליובאוויטש.

טו) בעת היותו בפעם הראשון בארצה"ב, מי"ג אלול תרפ"ט עד כ' תמוז תר"צ, סיפר פעם אחת, אשר בעת אשר כבר התלמד האומנות והי' הולך לשחוט כפי הסדר אז, שכל טבח היה לוקח איזה בהמות ושוחטם

[פרק בפ"ע היה ראוי לתת לרשום את התקופה ההיא, עד כמה עיני הטבח היה נשואות למרום, כל חיי ביתו במשך השבוע הי' תלוי בזה, ואם ח"ו אירע טרפה, ובפרט אם היה יותר מאחת, אי אפשר לתאר במלין ראות פניו של הטבח, שהיו מפיקים שברון לבו והצער של הרב והשוי"ב].

ר' שמואל ליב לוין מפאריטש

פעם אחת במוצאי ר"ה וש"ש (שהקביעות היתה אז כבשנה זו, שביום ה-ו היה ר"ה ואח"כ ש"ש), וכפי הרגיל הנה במוצאי ש"ק אחר הבדלה היו הטבחים מזרזים את השוי"ב תיכף אחר הבדלה שימהר ללכת לשחוט (כי זה כחצי שבוע שלא שחטו), ובפעם הזה אמר אליו הטבח (כמדומני שזה היה חיים גרשון, אינני זוכר בדיוק את שמו של הקצב שאמר כ"ק אדמו"ר נבג"מ) אין לך למהר, קח לך זמן, החלק את הסכין עוד פעם ועוד פעם.

שאל אותו כ"ק אדמו"ר נבג"מ: מה זה עמכם, הלא תמיד אתם מזרזים ומאיצים ללכת מהר לשחוט!? ענה הטבח: אני אומר לך האמת, בשנה הזאת הלכתי בר"ה לשמוע את המאמר שאמר אביך אדמו"ר הרש"ב נבג"מ, ושמעתי שהוא אומר "נשמות אין פאציילעס" (כ"ק אמר "נשמות דאצילות", אך הוא לא הבין מה זה), הגע בעצמך, אם נשמות צריכות ל"פאציילעס" (זהו צעיף חם מצמר שהיו הנשים מתעטפות בו בימות החורף)

ר׳ שלמה חיים בכללות מהותו הי׳ א בעל־בתישער איד, אבל באומנות השו״ב היה אומן יד].

* * *

ביום ה׳ הלכנו למשרד ובאנו בערב בזמן יחידות (כנהוג תמיד שביום א׳ ג׳ וה׳ בשבוע בערב מקבלים על יחידות), ונכנסנו גם אנחנו, אבי מורי ז״ל ואני, להיכל קדשו של אדמו״ר קודש הקדשים הרש״ב נבג״מ. זהו הפעם הראשון בחיי שאני רואה פני אדמו״ר מליובאוויטש ונכנס להיכלו ביום ה׳ לסדר נח, ב׳ לחודש מר־חשון תרס״ח. אודותי אמר אשר נפנה להנהלת הישיבה.

ביום ו׳ היינו אצל המשגיח ר׳ יחזקאל הימלשטיין[טז], והוא מסר אותי להרב ר׳ יחיאל קאמיסאר[יז] לבחון אותי, ובחן אותי [במוצש״ק], ונכנסתי למחלקת ר׳ ליב באבין, שהיה נקרא דער וויעטקער מלמד, כדלקמן.

אנן מה נעשה, ע״כ החלטתי שלא להאיץ אותך, העמד הסכין שיהי׳ טוב ומהודר כדרוש.

טז) היה מתלמידי תו״ת, ואח״כ הי׳ לרב בתור עוזר להרב בעיר רודניא (שמעון האפמאן, תלמיד תו״ת, הוא בן הרב דעיר הנ״ל. ועוד רב אחד היה שם. ואינני זוכר כעת אצל מי היה הר״ר יחזקאל הנ״ל עוזר), ואח״כ נתקבל למשגיח בתו״ת בחדרים.

[בארכיון המחבר יש מכתב שכתב לו ר׳ שמעון הנ״ל:

אני הכותב ישבנו שנינו בשבת תחכמוני בישי׳ א״ש נ״ע, הנק׳ שמעון רודניער, ובודאי יזכור אותי בטוב ... עד תר[צ]״ב הייתי רב בנאוואסאקאלניק, ומסיבות שונות העתקתי דירתי לעיר מולדתי].

יז) את הר״ר יחיאל קאמיסאר הביאו לליובאוויטש בתור ר״מ, הוא היה בן עירו של הר״י הימלשטיין מעיר שצעדרין.

הוא היה מחסידי קוידינאוו מנעוריו. בעת למדי בעיר שצעדרין (במחלקת תות״ל שם, אשר אכתוב אודות זה אי״ה בפרקים הבאים) נודעתי ממשפחתו:

אביו ר׳ חלאוונא הי׳ איש זקן מופלג. בבואי לשצעדרין בשנת עת״ר היה בן תורה, אין ידוע לי פרטים אודותיו.

אח היה לו לר׳ חלאוונא הנ״ל, ר׳ משה שמו, הוא היה שמש בבית הכנסת של הגבירים האלאדעץ המפורסמים. גם הוא היה זקן. נתחרש (טויב געווארען). הוא היה אבי זקנו, אבי אמו של הת׳ הר״ר יעקב זכריה מאסקאליק מעיר שצעדרין, שהיה רב בעירנו זוראוויץ.

אח היה לו לר׳ יחיאל, נפטר טרם בואי לשצעדרין. שמו היה ר׳ חיים זלמן, והי׳ מחשובי חסידי קוידינאוו [בעיר שצעדרין היו הרבה מחסידי קוידינאוו, ועוד נבוא לדבר מזה אי״ה] למדן ומצויין במדות.

אחיו ר׳ יחיאל הנ״ל, אף שכשרונותיו היו בלתי מצויינים, אבל היה מתמיד גדול וירא״ש.

אח״כ גם בהיותו ר״מ בליובאוויטש נסע לקוידינאוו (כפי מה שרשום בזכרוני, שאל את כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ אם יסע, ואמר לו לנסוע).

[כעין זה מסופר גם בלקוטי סיפורים (פרלוב) עמ׳ קעב].

כמה פעמים נסע מליובאוויטש לשם אין ידוע לי, אם פעם או שתים, אבל אח״כ נשאר מקושר לליובאוויטש.

כשהעתיקו הישיבה מליובאוויטש התיישב גם הוא בראסטאוו על נהר דאן. כמדומני שהי׳ לו חנות של אוכל שם.

בניו למדו בתו״ת, שנים אני זוכר שמותיהם: שניאור זלמן ואהרן.

ר׳ יחיאל קאמיסאר, אשתו ובנו

בתו נשואה להתמים ר׳ זוסיא דווארעץ שו״ב. היה נקרא בליובאוויטש זיסקע דווינסקער (הוא היה מעיר דווינסק, וכפי הרגיל אז בישיבה היו קוראים את התלמידים על שם עירם; לפעמים גם את שמם, ולפעמים בלתי רגילים שם משפחתם). אודותיו מן הסתם אכתוב אי״ה בבואי לפרק נסיעתי לאירופה בשנת תש״ו אי״ה, ושם פגשתיו.

[לא זכינו לזכרונותיו אלו].

בש״ק פר׳ נח, כמדומני שהיה זה אחר קבלת שבת בבית הכנסת, נכנס כ״ק אדמו״ר נבג״מ לאולם הקטן[יח] הנקרא ״קליינער זאל״ (באותה תקופה עדיין היה אדמו״ר הרש״ב נבג״מ אומר דא״ח שם).

את המאמר היה אומר בקרן מזרחית דרומית. אצל מקום מושבו עשו כתבנית מ״ם סתומה (צד מזרח וצד דרום היה מכותלי בית המדרש, מצד מערב קרבו את מקומות התפילה[יט], ולצד צפון העמידו שלחן).

המקום לא היה גדול, וארכו היה עד סמוך להעמוד, שהיה עומד קרוב לארון הקודש, שעמד באמצע בית הכנסת בצד דרום.

כ״ק אדמו״ר הריי״ץ בא לבית המדרש קודם, לבוש בגדי שבת ושטריימעל[כ]. הבחורים שוררו ניגונים. מבין המשוררים זוכר אני את הרב ר׳ שאול דוב נ״י זיסלין (שהי׳ אז בחור) רב בתל אביב. מן הנגונים זוכר אני ששרו אז את הנגון ידיד נפש הידוע בליובאוויטש.

פתאום נעשה הס דום, ונעשה דרך רחבה, ונכנס כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ, ואמר המאמר.

כ״ק אדמו״ר מוהרש״ב נ״ע

אינני זוכר לא את תחלת המאמר ולא את הענין. זהו הפעם הראשונה בחיי לראות מחזה נפלא כזה, ונשאר אצלי רק רושם המחזה, אבל המאמר לא הייתי שייך אז לשמוע ולהבין.

אחרי גמרו המאמר נכנס לחדר שני להנפש.

* * *

הבחינה היתה במוצאי ש״ק. נתנו לי ללמוד בעצמי עמוד גמרא, וביום ב׳ או ג׳ בשבוע אמרו שנתקבלתי לישיבה.

רושם עז היתה עושה התקופה של משך הזמן (שבוע או שבועיים) של קבלת התלמידים. הרבה תלמידים עם אביהם והרבה באו בעצמם. האבות מתדברים זה עם זה, וכל אחד לבו נוקפו אם יתקבל בנו; כי כבר שמה של הישיבה נודעה ובאים הרבה תלמידים ומקבלים רק בעלי כשרונות טובים, ואלה שלא נתקבלו לא בנקל הם עוזבים את ליובאוויטש.

ר׳ וסיא דוואר׳ץ מדווינסק

יח) פרטי ציור בית המדרש מצייר כ״ק אדמו״ר הרייצ נבג״מ, בחלק רביעי מרשימת המאסר.

[לקוטי דבורים ח״ד תערב, ב].

יט) שנעשה לא רק כמו ספסל, כ״א עם מקום להחזיק הטלית ותפילין, וכותל לסמוך עליו, ומשם יוצא דף מיוחד לכל אחד בפ״ע, להחזיק עליו הסדור.

כ) אבי ז״ל לא היה מהנוסעים הרגילים לליובאוויטש, וכאשר שאלתיו מי הוא זה שעומד אחורי העמוד, פניו למזרח לבוש שטריימל (ופניו לא ראינו), אמר לי שזהו הרבי.

מתחילים לדפוק על דלתות הלשכה, מבקשים השתדלות, נכנסים לכ״ק אדמו״ר הריי״ץ, שהיה אז מנהל הישיבה, רצים לרבנית הזקנה הצדקנית מרת רבקה ע״ה, שופכים דמעות ומתחננים, וישנם שמצליחים ובקשותיהם נשמעות ומתקבלים לישיבה[כא].

* * *

על הזמן ההוא, היינו חורף תרס״ח, נתקבל למלמד בתו״ת ר׳ ליב באבין, שהיה נקרא דער ווייעטקער מלמד[כב].

כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ אמר עליו שלא נשאר ממנו רק המלמד. היה גבה קומה צנום, ממש עור ועצמות, לא היה יכול לשבת על כסא או להיות נסמך על השלחן אם לא היה מונח איזה דבר, כמו בגד חורף

כא) שני מאורעות ארשום בפה לזכרון:

(א) אחרי חג הסכות תרס״ט באו שני תלמידים לליובאוויטש, שם משפחתם אראנטשיק, מעיר סמילאוויץ פלך מינסק, א פעטער און א פלימעניק (דוד ואחיין).

שם הדוד היה ישראל חיים, או נחום. את הדוד קבלו תיכף ואת השני בן אחיו לא חפצו לקבלו. הוא התחיל בהשתדלות הנ״ל, וגם אותו קבלו, ולמדו אח״כ גם באולם הגדול.

[על מעשה זה ראה גם לקוטי סיפורים (פרלוב) מע׳ שלג].

הדוד לקחו לאיש חיל בזמן מלחמת העולם הראשונה, ולא נודע מקומו אי׳. גם את השני אין ידוע לי מה נעשה עמו.

יש להדוד אח בפה, היה לו עסק ברחוב איסטערן פארקווי, וטרם פרוץ המלחמה השניה, כמדומני, שאל, אולי ידוע לנו אודות אחיו ובן אחיו.

בעת שלמדו באולם, פעם אחת בעת התוועדות בבית הכנסת (הנקרא בית המדרש, שעמד אצל בית הכנסת שהיה נקרא בנימין׳ס שטיבל, כמדומני שזה היה בפורים קטן תרע״ב), והמשפיע ר׳ שמואל גרונם ז״ל היתה בדיחא דעתי׳. בית הכנסת היה מלא מפה אל פה, והרש״ג ישב על הדף הצר הבולט סביב הבימה שהיה משמש לישיבה, כל התלמידים עמדו צפופים, ונדחף גם האחיין (דער פלימעניק; בישיבה היו קוראים להם ״דער פעטער״ און ״דער פלימעניק״) בקירוב לרש״ג.

אמר לו הרש״ג ז״ל: הזוכר אתה בעת ביאתך, איך שעמדת אחורי דלת לשכת הישיבה ובכית! אתה בכית! נשמתך בכתה! והלא דברים ק״ו, אם על נקיפת אצבע אמחז״ל שאין אדם נוקפה אא״כ מכריזין ע״ז מלמעלה, ק״ו בן בנו של ק״ו, על נשמה שתזכה ללמוד בתו״ת. והאריך לדבר ולבאר בזה.

דבריו, שאמרם בקולו מודגש ובמתינות, חדרו ללבות התלמידים, וכמו מאורע שאירע כעת אני זוכר את התמונה הנ״ל.

(ב) בחודש אלול תרס״ט באה אלמנה מזעמבין עם שני בנים, א׳ הי׳ בר מצוה והשני לפני בר מצוה. שם הבכור משה ראובן ושם אחיו הצעיר שרגא פייוויש.

אנחנו למדנו אז בביתו של ר׳ שילם רייך ע״ה שאצל בית האכסניה של ר׳ אברהם פראדקין שהיה נקרא אברהם ליאדיער, והיו קוראים אותם שילם׳ס חדרים.

לא רצו לקבלם, ושהתה זמן רב בליובאוויטש, וכל היום היתה דופקת על פתחי המקורבים להשתדל עבורה, ורק הודות השתדלות הרבנית הזקנה, אשר הרבתה לבכות ולהתחנן לפניה עם בניה, והיא פעלה ע״י בנה כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ שיקבלום.

משה ראובן הי׳ שו״ב בעיר קורסק, אחרי נסיעת הת׳ ר׳ שמואל זאלמאנאוו משם לארה״ק. ובנה שרגא פייוויש, כפי מה שמספרים הבאים מרוסיה, היה במערכות המלחמה השניה, ובא חזרה פצוע במומים, והוא היה בתו״ת א חסיד׳שער בחור וגם א געשמאקער יונגערמאן.

[על מעשה זה ראה אג״ק אדמו״ר מוהרש״ב נ״ע ח״ב אגרת רלט, ובהערות שם. כרם חב״ד גליון 3 עמ׳ 243 הע׳ 4].

כב) התייסדות תות״ל היה באופן ממעלה למטה, בתחלה יסדו קבוץ עבור בחורים הלומדים בפ״ע גפ״ת. אח״כ מחלקות שעורים, עד שבמשך הזמן היו מחלקות חדרים עבור התחלת גמרא כמעט.

היתה אז ישיבה קטנה בעיר, והר״מ הי׳ ר׳ יעקב אליעזר סקאבלא [אביו של ר׳ משה סקאבלא, שהי׳ משמש בביהכנ״ס של הישיבה אחרי פטירת ר׳ יהושע בחורף תרס״ח].

בשנת תרס״ו לערך נפתח בתות״ל החדר הראשון לצעירים, והרה״ח ר׳ מנחם מענדל [דיסקין] ליאדיער הי׳ המלמד.

[הוא הי׳ חותנם של ר׳ יעקב אייזיק באלאנטער ושל ר׳ מנחם נעכע קרסיק מלאפיץ. כדאי הוא ליעד עבורו פרק בפ״ע].

למדו אצלו אז הר״ר אליהו סימפסון, הר״ר אברהם פריז והר״ר ארי׳ ליב שיינין.

בכל שנה היו מוסיפים עוד כתה אחת עבור תלמידים צעירים.

(א פאלטא) או איזה דבר רך אחר. היה בקי את המסכתות ב״ק וגטין בע״פ ועוד מסכתות אחרות שלומדים בחדרים וישיבות קטנות.

נכנסתי אצלו במחלקה הקטנה. למדו אז מסכת ב״ק. את המסכת למדתי בהתחלת למודי, והרבה דפים עד שור שנגח את הפרה הייתי בקי בע״פ עם האותיות, ובנקל עלה לי לדעת את השיעורים.

באמצע הזמן העבירוני למחלקה השניה הגבוהה, שם למדו מסכת גטין. התחילו ללמוד עמנו תוספות.

בגשמיות הסתדרתי אצל ר׳ ישעי׳ ביילין, גיסו של השו״ב ר׳ שלמה חיים קוטאין. הי׳ איש בן תורה וירא״ש, אך שמש ההצלחה לא זרחה לו. ניסה בכמה פרנסות ולא הצליח. נסע לחפש פרנסה למקומות שונים ולא הצליח. הי׳ לו התקרבות גדולה מאת כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ. אבי ז״ל שכר לי אש״ל (אכילה שתיה לינה) אצל זוגתו, בעד ששה רובל ועשרים וחמשה קאפקעס לחודש.

בנם מר אלטער יחי׳ בן גילי בשנים למד אתי ג״כ בהמחלקה (הוא כעת גיסי, השו״ב ר׳ אלטער ביילין, בעלה של אחותי סאשע הינדע תחי׳).

כאשר הביאני אבי מורי ז״ל לליובאוויטש, ועדיין לא הייתי בן שנים עשרה שנה, מסרוני על יד התמים הרב ר׳ גרשון חן (שהי׳ אז בחור בהאולם) שישגיח עלי, כי היה לנו קירוב משפחתי, היינו שדודי (אחי אמי מורתי ע״ה) ר׳ ברוך מאיר מאלקאוו נשא את דודתו (אחות אמו מעיר ראגאטשאוו), ולכן בקשו אבי ז״ל שישגיח עלי.

זכורני פעם אחת באמצע החורף תרס״ח נתקררתי (פארקילט). נער בן י״ב שנה ולא הורגלתי להיות נד מביתי. הלכתי להבחור גרשון חן הנ״ל לשאול מה לעשות, והוא הובילני להבחור יעקב זכרי׳ מאסקאליק. בליובאוויטש היה נקרא ר׳ יעקב זכרי׳ הנ״ל בשם ״די מאמע״, שהיה מקרב ומחבק את התלמידים הקטנים ומתעניין בהם[כג]. ושאל: ישראל איז פארקילט? לך הביתה ותשתה ב׳ כוסות טה עם חלב ועם צוקער ואח״כ תלך לישון.

* * *

בבואי לתות״ל בשנת תרס״ח הי׳ משגיח על דא״ח באולם הגדול ר׳ שלמה ריסין מראגאטשאוו

[הי׳ נקרא שלמה בן דוד (אביו היה נקרא דוד), איש רך הטבע.

אח״כ הי׳ רב בעיר אווארוויטש הסמוכה להומיל].

באמצע החורף נתמנה למשגיח על דא״ח באולם הגדול הרה״ח ר׳ אלחנן דוב מרוזוב[כד].

ר׳ אלחנן דובער מרוזוב

כשהתמנה ר׳ אד״מ הנ״ל בא ר׳ אליעזר קאפלאן (מנהל הלשכה, כמדומה שהי׳ נקי׳ גם סגן מנהל תות״ל) לאולם הגדול, וקרא מכתב של

כג) הזכרתיו לעיל, שהיה בן בתו של ר׳ משה קאמיסאר, אחיו של ר׳ חלאוונא, אבי ר׳ יחיאל קאמיסאר, ר״מ בתו״ת. והוא היה אח״כ רב בעירנו ז׳וראוויץ.

כד) הי׳ כמעט כל ימיו בליובאוויטש. פעם התעסק בטוויית טליתים כשרים, שעשה בית חרושת לזה. בסוף מלחמת העולם הראשונה עסק במסחר טאבאק ופאפיראסן. רוב הזמן הי׳ גבאי אצל אדמו״ר הרש״ב נבג״מ ואצל אדמו״ר הריי״צ נבג״מ.

פעם בעת התוועדות אמר אודתיו כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ: ער הערט דאך ניט, חנן איז א פנימי.

[על כך מספר המחבר גם ב״די אידישע היים״ גליון 39, ניסן תשכ״ט, בחלק האנגלי עמ׳ 12.

אודות טוויית הטליתים על ידו בליובאוויטש, ראה אגרות קודש אדמו״ר מוהרש״ב נ״ע ח״ב אגרות שפו-זז.

המכתב אודות מינויו למשגיח נדפס שם ח״א אגרת קעח].

כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ אודות התמנות הרב אד״מ למשגיח על חסידות.

* * *

באמצע חורף תרס״ח היתה שריפה באולם הקטן. ימי החורף באירופה בגליל ההוא היו קשים מאוד, והיו מסיקים את תנורי החורף הרבה. בשעת בין השמשות ראינו ניצוצים אש יוצאים מן הקוימען וספרנו למורינו ר׳ ליב הנ״ל, וגער עלינו: מה זה עסקכם? למדו! ובעוד חצי שעה התפשט האש.

כפי המצב אז בעיירות הקטנות, מכונות מודרניות לכיבוי שריפות לא היו, אבל התלמידים הצטיינו בהבאת מים בחצר של הישיבה, וכל המשפחות של אדמו״ר ובנו ואמו שדרו שם. היו שני בארות מים, והיו שואבים בחביות גדולות ובמרץ רב עבדו התלמידים, וכבו את השריפה.

כ״ק אדמו״ר הרש״ב ובנו הריי״צ נבג״מ באו לבית המדרש אחרי אשר שקעה האש, והתלמידים עוד מביאים ושוברים התקרה והכותל של עזרת נשים. אחרי אשר כבו את השריפה עבר משך זמן של איזה ירחים שלא התפללו באולם הקטן, וכ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ התחיל מאז לאמר דא״ח באולם הגדול.

* * *

כאשר קרבו ימי הפסח לבוא, חשבתי שבודאי אסע הביתה על חה״פ, אך אמרו לי שעלי ליקח רשות מהמשגיח הר״י הימלשטיין.

היות שבחן אותי במשך הזמן פעמיים והצלחתי בבחינות, וגם לא יכולתי להבין מדוע לא יניחוני לנסוע הביתה, ואיך אשאר על חה״פ שלא בביתי לא אצל הורי; ע״כ כתבתי להורי שישלחו לי על הוצאות ואבוא אי״ה הבית על חה״פ.

אבל בסוף, כאשר הגיע קרוב לחה״פ ושאלתי רשות, לא נתנו לי.

אבי מו״ר ז״ל לא התרגז כ״כ עבור זה, כי לבד שמן הסתם הבין שכן צ״ל, עוד נוסף על זה ההוצאות היו לו להוצאה נוספת, אשר לפי מצבו אז גם ההוצאה של אש״ל עלתה לו בקושי מאד, ונשארתי בליובאוויטש על חה״פ.

אחרי חג הפסח הודיעני אבי מורי ז״ל, שכבד לו להחזיק אותי, וע״כ אשתדל להשיג תמיכה מהישיבה.

אז הותחלו אצלי חיי ישיבה של "יהוי גולה" לפי ערך השגתי אז. סודר לי:

א) הרבנית מרת שטערנא שרה נ״ע התחילה אז את תמיכתה שהיה נקרא דער רעביצינס קרופניק, היינו שהיתה נותנת פעם אחת ביום תבשיל עבור התלמידים של המחלקות פת, ולפעמים איזה פאר-שפייז ותבשיל עם מעט בשר, ושכרה זה אצל ר׳ שמעון דובער ליפשיץ[כה] (איני יודע פרטי התנאים שלו איך היו). החזיק אכסניא, שגם בליובאוויטש לא היתה ממדריגה ראשונה, ואצלו סדרו עבורינו את בית האוכל.

עבור סעודת הערב קבלתי א׳ רו״כ לחודש מלשכת הישיבה, א׳ רו״כ לחודש נתנו לי מקופת בחורים, חצי רו״כ לחודש נתנו לי מלשכת הישיבה על עוגות (קיכלאך), זהו לסעוד הלב בבוקר עד סעודת הצהרים.

שבת קודש אכלתי אצל בעל הבית. השבת הראשונה אשר לא הורגלתי להיות סמוך על שלחן אחרים אירע עוד אי נעימות:

השגת ה״ימים״[כו] היה מה שבחור אחד היה מוסר עפ״י רוב לחבירו, כשנזדמן לו

כה) הי׳ בנו של הרב ר׳ יוסף ליפשיץ (שהיה רב בקרוקאווקע, סמוכה לסנאווסק, ומשגיח שם בבית חרושת של צוקער להכשיר זה לפסח).

למד בתו״ת. התיישב בליובאוויטש. היה חשוכי בנים ר״ל.

כו) כך היה נקרא בישיבה מה שהיו הבחורים אוכלים אצל בעלי הבתים שבעיר.

גם אצל הרבנית הזקנה מרת רבקה נ״ע, אשת אדמו״ר מהר״ש נבג״מ היו אוכלים ימים. כמעט

להתחיל לאכול אצל בעה״ב אחר, או כאשר תלמיד אחד נסע מהישיבה, או איזה סבה שהיא.

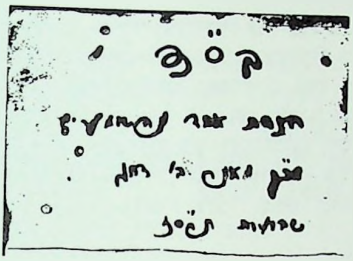
אז אמרו לי שאוכל לאכול אצל ר׳ ליב באגאד[כז] על ש״ק. התפללתי תפלת שבת, ובלב דופק ורוח נכאה נכנסתי לביתו, ופגשתי שם את ר׳ אברהם פאפאק. בטעות, שאיני זוכר כעת איך אירע זה, שלחו גם אותו למקום זה על ש״ק. ואמרה בעלת הבית: אנה תלך כעת, תהיו שניכם פה. על ש״ק הבא הסתדרתי אצל שרה׳קע ישעי׳ יודאי׳ס[כח].

* * *

בחג השבועות תרס״ח אמר כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ דא״ח בסעודה שנערכה בבית אמו הרבנית הצדקנית מרת רבקה ע״ה, אשת אדמו״ר מוהר״ש נבג״מ.

שלחן ארוך עמד בבית האוכל (הנקרא דייניג רום) ממזרח למערב. בראש השלחן ישב אדמו״ר הרש״ב נבג״מ. לימין השלחן היו המדרגות המוליכות לחדר משכבה של הרבנית ז״ל.

כפי מה שספרו לי הנה בשבועות תרס״ז היה הפעם הראשונה שכ״ק אדמו״ר הרש״ב ז״ל אמר דא״ח בעת הסעודה ביום ב׳ דחג השבועות, מאמר קצר וקל הבנה, ד״ה כשעלה משה למרום, וכל התלמידים גם הצעירים חזרו אותו.

הנחה מהמאמר של חה״ש תרס״ז
בביכל שבעזכון המחבר

חשבנו שגם בשנה זו יאמר מאמר קצר וקל, דחקנו עצמינו בין הבאים כל הבית היה מלא מפה אל פה, והמאמר היה עמוק מאד, בהמשך למאמרים דשני ימים דחג השבועות שנאמרו אז, והבחורים הקשישים שאלונו (בשחוק על השפתים) האם יודעים אתם את המאמר?

* * *

בלימוד העלוני למחלקת ר׳ יחיאל קאמיסאר, אשר אז, לפי מה שקבלוהו, היה אז ירידה ממדריגתו, והותחל אז החיפוש לר״מ גבוה.

למדנו מסכת כתובות. אותי הושיבו במחלקה א׳ (כפי מה שהיה אז היה כל מלמד לומד עם שני מחלקות, עם א׳ היה לומד והשני׳ לומדת לעצמה, מכינה השיעור וחוזרים על מה שלמדו מקודם).

התחלתי אז ללמוד בעצמי תוספות. לפי השערתי אודות כשרונותי וידיעותי היה עלי להיות במחלקה השניה הגדולה, והשתדלתי אצל הר״מ הימלשטיין ז״ל שיעביר אותי למחלקה השניה, והוא דחה אותי מפעם לפעם. עד שפעם אמר לי שכשאוכל ללמוד תוספות בעצמי (אפלייענען א תוספות) אז יעביר אותי למחלקה הגבוהה.

פעם למדתי בעצמי התוספות ר״א אמר בזר שאכל כו׳ וקרע שיראים כו׳ (בדף ל׳ ע״ב),

---

כל יום היו אוכלים על שולחנה תלמידים קטנים אחדים, מי ב׳ ימים בשבוע ומי ג׳ ימים.

[מלבד האורחים מהמשפחה שהיו באים לליובאוויטש ושוהים אצלם משך כמה חדשים, בפרט מארה״ק, כמו ר׳ אליעזר שמעון ואחיו ראי״ז ובנו הר״ר שלמה יהודה ליב אליעזרוב הרב בחברון ועוד כמה מהמשפחה, שהיו אוכלים אצלה].

כז) הוא היה מהבעלי בתים שהתפללו בבית המדרש באולם הקטן, כמדומני שזקנו סיפר מעט (פארגלייכט). גם כאשר כ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ התיישב בפעטערבורג, הנקרא לענינגראד, היה מהבאים להתפלל בבית אדמו״ר (כדלקמן), וחשב את עצמו למקורב.

כח) הוא היה בן תורה, כפי מה שרשום בזכרוני. כמדומני שלמד יו״ד בבחרותו עם אחד מבית הרב בחברותא, וגם הוא התפלל בבית המדרש האולם הקטן.

ואמרתיו בהשיעור בחלקת לשון ובהסברה מפורטה, שלקח כארבעים מינוטין, ובנצחון הלכתי למשגיח, שכעת בודאי עליו להעבירני למחלקה הגבוהה; אבל שוב פעם דחה אותי, ונשארתי שוב במחלקה א׳.

בסוף ימי הקיץ הדביקו מודעות מהמשגיח שמיום ב׳ פרׁ כי תבוא תהי׳ בחינה לכל התלמידים מכל מה שלמדו במשך הזמן, ובאזהרות חמורות שכל התלמידים חייבים לדעת היטב כל מה שלמדו.

כל התלמידים למדו וחזרו בהתמדה יתירה וידעו היטב כל מה שלמדו. אך לפועל בחנו רק שנים או שלשה תלמידים מכל מחלקה.

פרק ד

שנת תרס״ט

הרצון לעלות כתה והאכזבה - הבר מצוה - אסיפת רבני חב״ד - פטירת הרז״א - התוועדות י״ט כסלו - מחלקה חדשה בבאבינאוויטש - הר״מ ר׳ צבי גאטליב - ה״דבר״ בגליל וויטעבסק

על חג הסכות לא נסעתי הביתה ג״כ. לנסוע על ימים נוראים לא היה בגדר השאלה; אף שזה רק השנה הראשונה שאני בליובאוויטש ולומד בחדרים ולפני בר מצוה, אבל לא היה עולה על רעיון מי שהוא לנסוע מליובאוויטש מר״ה, אך גם על חה״ס לא נסעתי.

על חורף תרס״ט נתקבל לר״מ בתו״ת ר׳ מאיר זייציק מפיעטרקוב, והוא נתקבל למחלקה גבוהה ממחלקת ר׳ יחיאל הנ״ל. אצלו למדו מסכת בבא בתרא, ואילו ר׳ יחיאל המשיך לסיים מסכת כתובות.

המשגיח הבטיח שלזמן הבע״ל יסדר אותי עם המחלקה הגבוהה של ר׳ יחיאל קאמיסאר, וממילא עלי היה לעבור להרמ״ז.

כאשר לא העבירוני ונשארתי אצל הרי״ק, חרה לי עד מאד.

החברותא שלי היה אז התלמיד אלטער ביילין (עתה גיסי, ואז היה בנה של בעלת האכסניי שלי כנ״ל) וגם הוא סבל כמוני.

מחמת זה בגדנו בשיעורים. לא הקשבנו לשיעורים והבלטנו את אי שביעות רצוניגו.

הרי״י הימלשטיין צווה לגרש אותנו מהישיבה.

מני אז שנודעתי שר׳ מרדכי ליב רבינאוויטש[כט] הוא קרובי שם עיניו עלי

כט) בקיץ תרס״ח נודעתי שיש לי קרוב בישיבה, מרדכי ליב רבינאוויטש, שהי׳ נקרא מרדכי ליב מיעקאטריסאסלאוו (אינני זוכר כעת איך נודעתי שהננו קרובים).

בשימת לב נאמנה, ובמאורע הנ״ל השתדל בכל לב שלא אסע מתו״ת (כי חפצתי לנסוע לישיבה אחרת).

הר״י הימלשטיין ע״ה חפץ שאני אבוא אליו לבקש מאתו שיקבלני לתלמיד ללמוד אצל ר׳ יחיאל הנ״ל ולא אתרעם עוד, ובקושי רב פעל עלי. עבר יותר משבוע שלא נכנסתי לישיבה.

* * *

ביום ג׳ כסלו תרס״ט מלאו לי י״ג שנה לאורך ימים ושנים טובות.

ר׳ מרדכי ליב רבינאוויטש הנ״ל למד אתי את המאמר אין הקב״ה בא בטרוניא תרמ״ח, וחזרתי אותו היטב.

היתה התוועדות, ולהיות שעבר יותר מחודש ימים (מחה״ס תרס״ט) שלא היתה התוועדות (פארבריינגען), השתתפו הרבה בחורים מבית המדרש.

ראש המשפיעים היה ר׳ שמואל גרונם ז״ל. קניתי שני ליט (פונט) לקח ושני ליט דגים מלוחים ובקבוק אחד (או שני בקבוקים) י״ש. התיישבו להתוועדות לערך שעה 11, ונמשכה ההתוועדות עד שעה 4 אחר חצות, זמן תפלת המנחה. ההתוועדות היתה בבית המדרש הנקי גאלדעיס מנין[ל]. שם היה בית הכנסת וגם שם למדנו.

* * *

מאורע בלתי רגיל אירע בחודש מרחשון תרס״ט, בשבוע של פרי וירא כמדומני, היתה אסיפה של חשובי רבני ועשירי חסידי חב״ד (כי״ק אדמו״ר מזכיר אודות האסיפה בשיחה חלק ב׳ של חה״פ תרצ״ד[לא]).

זהו הפעם הראשון בחיי שאני רואה את הרד״צ [הרב דוד צבי] ז״ל חן מטשערניגאוו, את הרי״מ [הרב יעקב מרדכי] ז״ל בעזפאלאוו מפאלטאווע.

נחקקה בזכרוני תמונת הרד״צ ז״ל. פעם אחת בחזרת הש״ץ (הוא לא התפלל עם

אמי זקנתי מרת ברכה ע״ה היתה אחותו של אביו זקנו שה׳ נקרא שמעון אהרן יודא׳ס בבאברויסק. אביו דר ביעקאטרינאסלאוו (אינני יודע כעת שמו), וכמדומני שהוא דר בקיודאק (התמים פסח רבינאוויטש הוא בנו של ר׳ מרדכי ליב הנ״ל).

בתו״ת נחשב לבעל נגלה. האט געקאנט גוט לערנען. למד בחברותא זמן רב עם הבחור חיים מוואראניץ. א קלוגער און פול מיט לעבין, א גלייך ווערטל ניט נעזאלעווועט.

ר׳ מרדכי ליב נתקבל לאיש חיל לעבודת המלך, וסדרוהו בעיר גראדנא ע״י השתדלות רב (כנהוג אז שהניחו השתדלות יתירה להציל את התלמידים לשחררם מעבודת הצבא).

בהיותו בעבודת הצבא נתוודע ממנו איש אחד מסביבות גראדנא, היה נקרא ר׳ יעקב חסיד, מחסידי סלונים, איש אמיד, ולקח אותו לחתן עבור בתו רייצא.

אפשר אכתוב אודותיו עוד, מההרפתקאות דעדו עלי׳, אך כעת נשאר אחד מבניו בחיים, שמו פסח רבינאוויטש וגר במאנטריאל.

[בארכיון המחבר יש מכתב שכתבה אליו בכסלו תרצ״ג, ומצורף לו מכתב מה״ר יצחק זאב שאלקאוויטש אב״ד פארזעציע, שבו כותב:

הנה באה אלי האלמנה עני׳ סוערה מפה פארעטש, אשת המנוח הרב האברם ר׳ מרדכי ליב ראבינאוויטש ז״ל, באתה אלי בידים שטוחות לרחמים, לבקשני שאחוס עליה לכתוב להדר״ג לעורר רחמים, כאשר הדר״ג ש״ב קרוב וגואל לבעלה המנוח, שיחוס וירחם עליה ולראות עבורה איזה מיטל ואופן לחלצה מן המיצר, שהיא כמעט וב״ב גועים ברעב ח״ו, כי ב״ה יש לה חמשה בנים קטנים, וגם מוכרחת להחזיק את אביה הישיש והזקן בן שמנים שנה ואשתו הזקנה.

במכתבה היא כותבת בין השאר:

דער עלטערער זאהן מיינער, ער האט ביז 14 יאהר געלערנט אין ווילנא אין ליובאוויטצשער ישיבה, נור ער איז ניט געזונד געווארן אויף די לונגען, האבען איהם דיא דאקטוירים ניט געלאזען לערנען, איז ער געקומען א איים, און אט זיך אביסול פאפראוועט.

ל) אינני יודע פרטי תולדות בית המדרש הזה, אך הוא היה מהבנינים השייכים לבית חיינו. הרחוב היה כנגד הרחוב של בית חיינו, אך בינתיים הפסיק כר נרחב מרובע של חנויות, ומקום פנוי ליום השוק, לחניית קונים ומוכרים של בעלי חיים וכו׳.

לא) לקו״ד ח״א קכח, ב. וראה גם אג״ק אדמו״ר מוהרש״ב נ״ע ח״ב אגרת קצב, ובנסמן בהערות שם.

הצבור אז) הוא סייע לש״ץ בתיבות ומלוך עלינו אתה.

בש״ק הנ״ל היתה מבוכה בין הגבאים איך לחלק את העליות (כי בליובאוויטש אין עושים הוספות), ונכנס המשרת ר׳ נחמן מאריאסין ז״ל אל כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ לשאול איך לחלק העליות.

* * *

בשבוע הנ״ל אירע פטירת הרז״א ז״ל, אחיו הבכור של כ״ק אדמו״ר הרש״ב ז״ל. הוא דר בעיר ויטעבסק.

הרו״א

לא הודיעו לאדמו״ר הרש״ב נגב״מ עד״ז, כי אמם הרבנית הצדקנית מרת רבקה ז״ל היתה בחיים ולא חפצו שתתוודע.

הייתי צעיר לימים אז, אך שני דברים אני זוכר[לב]:

א) החסידים אמרו שמהמאמר שאמר אדמו״ר ז״ל אז היה ניכר שיודע מהמאורע.

ב) הרבנית הזקנה (כך היו קוראים לה אז) היתה רגילה לקבל מבנה הרז״א ז״ל מכתבים פעמיים בשבוע, והיות שלא קבלה ממנו מכתבים יותר משבוע התחילה לדאוג, ובקשה מאת בנה אדמו״ר הרש״ב נבג״מ שיסעו לוויטעבסק לראות מה אירע. השתדלו לפעול אצלה לחכות ולא לנסוע, וביום ו׳ (כמדומני בבוקר, ואפשר ביום ה׳ פר׳ וירא) עמדה המרכבה והסוסים עם העגלון לאַרקאַ מוכנים לנסוע לוויטעבסק. לא היה מי שיקבל על עצמו למסור לה הידיעה, עד אשר אחד מזקני הבעלי בתים החשובים של עיר ליובאוויטש ר׳ דובער, שהיה נקרא בערע אברעמקעס[לג], נגש ואמר שאין למה לנסוע (ניטא נאך וואס צו פארן), והחזיר העגלון הסוסים לרפת.

* * *

לחגיגת י״ט כסלו שנת תרס״ט היתה פקודה מהנהלת הישיבה שהתלמידים מהחדרים לא יכנסו לאולם הגדול, מקום ההתוועדות של חגיגת י״ט כסלו בהשתתפות כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ. מובן שאת הפקודה קיימו במילואה.

שמעתי אח״כ שעל ההתוועדות הנ״ל דיבר אדמו״ר הרש״ב נבג״מ ע״ד התייסדות בתי ספר עממיים (שקאלעס) לשפת המדינה בערי תחום מושב היהודים, והרבה מילדי ישראל התחילו ללכת לשם.

כ״ק אדמו״ר דיבר בהתמרמרות גדולה נגד מחולל התנועה בחוגי הממשלה, הגביר באראן הירץ גינזבורג, והוסיף: והתחננתי אצלו תן לי יבנה, לכה״פ שבעיר ליובאוויטש לא יבנו בית ספר, ולא שם לב לבקשתי[לד]. דיבר אודותו קשות, בטוי חמור מאד, ובחורף הנ״ל, לערך בזמן פורים, הלך לעולמו הבאראן הנ״ל.

בנו הבאראן ר׳ דוד גינזבורג היה בקירוב הדעת עם אדמו״ר הרש״ב נבג״מ, ופעלו על ידו טובות בחוגי הממשלה ועוד עניינים.

* * *

לב) ראה גם לקוטי סיפורים (פרלוב) עמ׳ רכב. שמועות וסיפורים (כהן) ח״ג (הוצ׳ תש״נ) עמ׳ 200.

לג) אביו של ר׳ יהושע (הושיע) קאצנלנבויגן מראגאטשאוו, אביו של התמים ר׳ מיכאל קאצנלנבוין, אביו של ר׳ שניאור זלמן קאצנלנבויגן הדר בקליוונלנד.

לד) ראה גם ליובאוויטש וחייליה מע׳ 37.

ציור החצר בליובאוויטש. בפנה השמאלית למטה - חדרי הרז"א

בשנת תרס"ט יסדו מחלקת תומכי תמימים בעיר באבינאוויטש, בתור ממוצע בין החדרים והשעורים שבליובאוויטש ובין הקבוץ של האולם הגדול (ששם למדו הבחורים לעצמם), תחת השגחת ר' זאב וואלף הלוי [לויטין] על נגלה והרב ר' שלמה בן דוד ריסין על חסידות.

כ"ז מלבד המחלקה של בחורים שלמדו בהאראדישץ[לה], תחת השפעתו של הרב ר' שלמה זלמן ז"ל האוולין.

* * *

על קיץ תרס"ט נתקבל שנית הר"ר צבי גאטליב לר"מ בתומכי תמימים[לו]. נכנסתי ללמוד אצלו. בין התלמידים היה חברי ר' גרשון סימפסון (ייכיל) וחברי התמים ר' שמואל קדיש נ"י ברטנובסקי.

בזמן ההוא תיקנו את החדרים שהולכים במקביל לאולם הקטן (הנקרא קליינער זאל) וחלונותיהם לרחוב שילעווע (ז. א. שדרך בה הולכים לכפר שילעווע).

המחלקה של הר"ר צבי גאטליב היתה בחדר הראשון שאצל האולם הקטן[לז]. כל החדרים היו נקראים רז"א חדרים[לח], ואחד הי' נקרא רז"א זאל, כי היה אולם גדול,

---

לה) עד שנת תרע"א היתה מחלקת תומ"ל בעיר האראדישץ (מקולינא) הסמוכה לליובאוויטש, והרשז"ה הנ"ל הי' משפיע ומנהל הישיבה.

אין ידוע לי בפרטיות מתי נתיסדה שם המחלקה, אך בבואי לתומ"ל בשנת תרס"ח נסע לשם התמים ר' אברהם לעווין, שהי' נקי אברהם ניקאלאייעווער (שאח"כ נשאתי את אחותו זוג' תחי').

[התמים ר' אברהם לעווין ז"ל נשא אשה בשנת תרס"ח את בתו של הגביר החסיד ר' מ"מ ראסקין מקאוונע].

לר"מ על נגלה הי' שם התמים ר' שמואל ליב לעווין, שהי' נק שמואל ליב פאריטשער.

בשנת תרע"א העבירו את התלמידים מהאראדישץ לליובאוויטש (אינני יכול לדעת בדיוק מתי, כי מקיץ עת"ר עד ר"ה תער"ב הייתי בשצעדרין כנ"ל, ורק מפי השמועה אני אומר).

לו) כי אמרו, כי כבר היה פעם אחת ר"מ בתומכי תמימים. גם הוא היה מחסידי קוידינאוו.

[וראה לקמן בשנת תרע"ז, שאז נתמנה לר"מ במחלקת חרסון]

לז) עוד אכתוב אודותו בתחלת שנת עת"ר.

לח) היינו החדרים שבהם הי' גר בשנים הראשונות, לפני שעבר לגור לוויטעבסק. חדרים אלו היו בקרן מזרחית צפונית, דבוקים למזרח של הזאל הקטן ולצפון של דירת הרבנית רבקה ע"ה. החלונות שבצפונה של הדירה פנו לרחוב סילעווע, ומזרחה לצד ביתו של שמעון דובער ליפשיץ ע"ה.

עוד היה באותה פינה (לימין, לצד דירת הרבנית הזקנה רבקה ע"ה) החדר של ר' נחמן משרת, היינו החדר שהי' גר בו לפני שהביא לליובאוויטש את ב"ב והתיישב ברחוב סילעווע.

ואח״כ חילקוהו למחלקות מיוחדות, שם למד בקיץ תרס״ט ר׳ מנחם מענדל ליאדיער [דיסקין] (דער שווערצקאיער).

למדנו במחלקה שלי מסכת פסחים. בזמן הזה, לא הצלחתי בלימודי, לא היה לי חבר טוב.

* * *

בקיץ תרס״ט היה בגליל ליובאוויטש, היינו בפלך וויטעבסק (ועוד פלכים, אינני זוכר כעת בפרטיות גלילי המדינה) המחלה הידועה חולי רע, דבר ר״ל. היתה פקודה מהממשלה שלא ישתו רק מים מבושלים בכל הפלכים, והעמידו אז יורות גדולות בחדר ותמיד היה מים מבושלים, וגם חבית המים של שתי׳ שהיתה באולם היתה ממים מבושלים.

פרק ה

תשרי עת״ר

התפלות בר״ה - סגירת האולם הגדול - התוועדות שמח״ת באולם הקטן - קונטרס העבודה - הר״מ ר׳ יהושע ארש - הבחינות - מחלקת שצעדרין - אכילת ה״ימים״

ר״ה עת״ר היתה הקביעות כמו בשנה זו (תשי״ח), היינו שר״ה הי׳ ביום ה-ו ויוהכ״פ היה בשבת.

בר״ה תרס״ט התפללו באולם הקטן; אמנם בר״ה עת״ר היה קהל של לערך ק״נ מנינים והיו התפלות באולם הגדול.

בליל ב׳ דר״ה אחר אמירת דא״ח הלכו ריקוד באולם הגדול, והתחילו קורות הגג להתרועע. תיכף אחר ר״ה סגרו את האולם, ואחר חג הסכות העמידו קורות נוספות מן הרצפה לגג להחזיק התקרה[לט].

התפלות בחג הסכות ובשמע״צ ושמח״ת התקיימו באולם הקטן. מצד דוחק המקום באולם הקטן תקנו אז אשר הרבנית הזקנה (הרבנית רבקה, אשת כ״ק אדמו״ר מוהר״ש נ״ע) וכל הנשים שבבית הרב יתפללו בחדר הסמוך לאולם הקטן, שהזכרתי קודם שהוא היה שייך לאדמו״ר מוהר״ש נבג״מ.

חדר זה הוא למזרחו של האולם הקטן, ולכן כשהגיע זמן ברכת כהנים בחג היו עולות הנשים לעזרת הנשים שהיה לצדו המערבי של האולם הקטן (שאילו היו נשארות בחדר המזרחי היו עומדות מאחורי הכהנים).

את הדלת שבין החדר המזרחי לאולם הקטן סתמו בעבר (רק הניחו חור אחד קטן עגול, לחוש לצוואת הרי״י חסיד שלא לסתום דלת), ולצורך הני״ל פתחו מחדש את הדלת הזו.

חגיגת ליל שמח״ת, היינו באור ליום ו׳, היתה כרגיל בבית כ״ק אדמו״ר נבג״מ,

---

לט) ראה גם לקוטי סיפורים (פרלוב) עמ׳ רכז.

וסעודת והתוועדות הצהרים, היינו ביום ו', היתה באולם הקטן[מ].

וע"כ סדרו התלמידים אשר כ"ק אדמו"ר הרש"ב נבג"מ יכנס לאולם הקטן דרך הדלת הזו, שבין חדר כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נבג"מ ובין האולם הקטן, ואת מקום מושב כ"ק אדמו"ר הרש"ב נבג"מ סידרו ליד שלחן שהעמידו מצד מזרח למערב בסמיכות לדלת הנ"ל.

אז בליובאוויטש היה הסדר, שליד השלחן של הרבי ישבו קרואים יחידי סגולה, כשנים או שלושה מנינים, ומסביב עמדו כל אנ"ש ובפרט התלמידים, כדי שלא ידחקו את מושב אדמו"ר נבג"מ העמידו מסביב לשלחן (שבו ישבו אדמו"ר נבג"מ ויחידי הסגולה) את השלחנות והספסלים של האולם הקטן.

ספסלים מיוחדים היו עומדים תמיד סביבות הכתלים, והיו מתוקנים למקום ישיבה עם תיבה קטנה תחת מקום הישיבה, כותל לסמיכה, ודף יוצא מהכותל הזה להחזיק עליו הסידור (שחוזר ונסתם כשרוצים). את הספסלים האלו העמידו מסביב, כדי שלא ידחקו את אדמו"ר נבג"מ בעת ההתוועדות.

תיכף כשנכנס כ"ק אדמו"ר נבג"מ לאולם שאל אצל המשפיע ר' שמואל גרונם אם הי' בעת הסתלקות אדמו"ר מהר"ש, ואמר שלא הי'. אמר כ"ק אדמו"ר נבג"מ: **אויף דעם ארט ממש האט מען מטהר געווען דעם טאטען.**

במשך המסיבה דיבר הרבה אודות אביו אדמו"ר מהר"ש נבג"מ. זכורני הדברים: **זיין שמח"ת... זיין י"ט כסלו...!** ובכה הרבה, ואמר: **די וואס האבען געזעהן א קדמון'דיקן גילוי אור זיינען איך און ר' מאניש** [הגביר ר' מנחם מאניש מאנעסזאהן, מגדולי חסידי חב"ד המפורסמים שהי' אז על שמח"ת בליובאוויטש], **גרונם** [המשפיע ר' שמואל גרונם אסתרמאן] **און אפשר משה** [המשפיע שהי' נק' משה זעמבינער].

מגודל הלחץ שהי' אז נשברו השלחנות והספסלים, והעמידו שלחנות על שלחנות און מען האט צוגעקוועטשט שטארק את אחד מאנ"ש המלמד מבאריסאוו (איני זוכר כעת בדיוק את שמו, הירשל או חאציא), וצעק אוי, ואמר לו כ"ק אדמו"ר נבג"מ:

וועז איר וואלט וועלן הערן מיט א אמת וואלט איר ניט שרייען אוי, איך בין געשטאנען אנטקעגן טאטן וויל איך האב געוואוסט אז דער טאטע דארף ריידן צו איינעם. איין מאל זיינען אויף מיר געלעגן דריי אידן גופנית'דיקע אידן, א בארג בפועל ממש, בפועל ממש א בארג, ר' צדוק ניחאמקין בערע ניחאמקין (איינני זוכר את שם השלישי) אבער כ'האב געוואוסט אז דער טאטע דארף ריידן צו איינעם בין איך געשטאנען וכו'.

אח"כ אמר:

אלקות וויל ריידן, דורך וועמען איז קיין חילוק ניט, ווער עס איז א כלי צו דעם.

הגביר ר' מאניש הנ"ל ז"ל הי' כבר איש זקן אז, והרגיש חלישות, והלכו במהירות להביא מים קרים. על הספסל שאצל בית הרבנית הזקנה ישבה הרבנית הזקנה (מרת רבקה אשה אדמו"ר מהר"ש נבג"מ) והרבנית מרת שטערנא שרה ז"ל (אשת אדמו"ר נבג"מ). הן באו תיכף ועמדו אחורי הדלת של החדר הנ"ל.

כששמע אדמו"ר נבג"מ מביאת אמו הרבנית הזקנה הנ"ל עמד מלא קומתו ופנה אל זוגתו הרבנית שטערנא שרה בתמיהה: **דו!** [את?] כפי הנראה הי' מוסכם ביניהם איזה ענינים בזה.

כשהתחילה אמו הצדקנית לבקש ממנו שלא יתאמץ (אנשטריינגען זיך) כ"כ, השיב לה:

מ) על ההתוועדות הזאת ראה גם כפר חב"ד גליון 326 עמ' 19 תיאורו של ר' צבי הירש וואלאוו מבאריסאוו. שמועות וסיפורים (כהן) ח"א (הוצ' תש"נ) עמ' 98.

מאמע מיר וועלן אלע גאנץ זיין. מען וועט צושפרינגען צו טאנצן מארגן אי״ה וועלן מיר אלע גאנץ זיין.

כשהוסיפה לבקש מה ממנו השיב לה (איני זוכר לשון קדשו):

מאמע דיינער בין איך און א זון ביז משיח וועט קומען, און דעם טאטענס בין איך א זון און א עבד אויך.

מחמת דוחק המקום, והיות שמחמת זמן של ערב שבת לא חפץ כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ לטעום אחר זמן קידוש (כמו שהתנהג כ״ק אדמו״ר שליט״א יבדל לחיים בשמחי״ת שנה זו ודאשתקד, שלא טעם אחר זמן קידוש מאומה), ומחמת שלקח משקה עד זמן קידוש, ומחמת החום ודחיקת האנשים, נעשה כבד לו לשבת.

בקשו את הנאספים לשוב אחורנית, אבל לא הי׳ אפשרי. נסו פעם ושתים וכו׳ ולא יכלו להקל את שאיפת האויר כדרוש אז לכ״ק אדמו״ר נבג״מ. עמד כ״ק אדמו״ר נבג״מ ואמר:

איר זאלט מיר פון דאנען ניט ארויסלאזען ביז איך וועל אייך זאגן א רייד און א מאמר, א רייד ווי תומכי תמימים דארף זיין און א מאמר.

והלך להנפש. זה הי׳ זמן קצר אחר זמן קידוש, בתחלת הלילה. אנחנו חכינו באולם הקטן עד אחר חצות הלילה והלכנו הביתה.

ה״ריידי״ שחפץ לדבר יצאה אח״כ לאור בשם קונטרס העבודה תרע״א, הנדפס כעת, ונקרא ג״כ בשם תרס״ט, אשר כפה״נ הי׳ הענין מסודר אצל אדמו״ר נבג״מ בסוף שנת תרס״ט, וחפץ לדבר בשמחי״ת עת״ר, ומסבת הנ״ל שלא דיבר יצא לאור בשנת תרע״א[מא].

מא) ראה גם מ״ש בזה בשמועות וסיפורים (כהן) ח״א (הוצ׳ תש״נ) עמ׳ 99.

* * *

בתחלת שנת עת״ר עברה מחלקת באבינאוויטש והתיישבה בשצעדרין[מב].

המחלקה הזאת היתה כמו ממוצע בין החדרים לתלמידי האולם (כמו ביהמד״ר

מב) העיר שצעדרין פלך מינסק יש לה ערך מיוחד פרטי בליובאוויטש. כמדומני שזה כבר נדפס באיזה מקום בהוצאת ליובאוויטש.

[ראה אדמו״ר הצמח צדק ותנועת ההשכלה עמ׳ 4].

אך כפי מה ששמעתי, הנה המלך ניקאלאי הראשון נתן במתנה לכ״ק אדמו״ר הצמח צדק נבג״מ אחוזת נחלה, והוא גם הי׳ אזרח נכבד לדורותיו (- ברוסיה היו האזרחים מחולקים בדרגותיהם), וכ״ק אדמו״ר הצ״צ נבג״מ נתנה ליהודים שהתיישבו שם.

היו שם עובדי אדמה ומהם היו בעלי מלאכה שונים הדרושים למושב. כמובן היו שם גם כל הענינים הדרושים לרוחניות של מושב, כמו רב, שו״בים, מלמדים, בתי מדרש ומקוה. מחמת זה כשהי׳ בא מי מאנ״ש מעיר שצעדרין לליובאוויטש הי׳ לו יתרון בקדימת הכניסה לרבי וקירובים מהרבי.

זה הי׳ גם בימי שבתי בליובאוויטש.

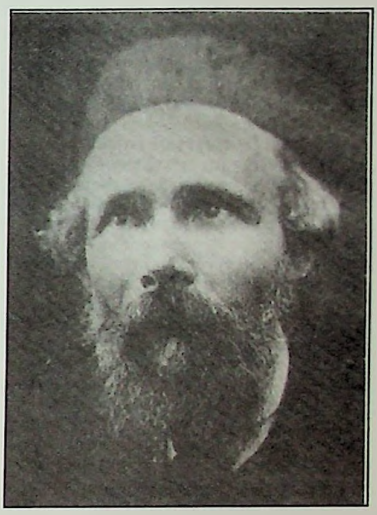
הרב בשצעדרין הי׳ אז ר׳ ארי׳ ליב עסתרין (או עפשטיין), מחסידי ליובאוויטש, אך להיות העיר קרובה לבאברויסק הי׳ סר גם להרש״נ בבאברויסק. שמעתי ממנו שבשנת תרנ״ו הי׳ בעשי״ת בבאברויסק, ושאלו אצלו מה נשמע בליובאוויטש, אם הי׳ שם מנין אורחים על ר״ה. ואמר להם שרוב מנין הי׳ מעיר שצעדרין לבד, כי ששה אנשים נסעו משצעדרין על ר״ה.

גם סיפר שא׳ מנכדי הצ״צ סיפר (כמדומני הרש״ב מרעציצע ז״ל) שפעם נשמט הצ״צ מעל כסאו (לפה״נ הי׳ זה בסוף ימיו, שהי׳ חולה, כמו שאכתוב אודות זה אי״ה בזכרונותי משנת תרצ״ז), ושמעו שאומר: חשבתי ימים מקדם הגיתי, איך האב געלערנט א פולע תורה, דער זכות התורה זאל אויף מיר מגין זיין. ואמר זה בניגון הידוע. עוד פעם אירע, ושמעו שהוא אומר: כל רואי ילעיגו לי (עד סוף הפסוק), מיין אלטער מאן דאוועט אין א סידור און בענטשט אין א סידור.

[סיפור זה מספר המחבר גם ב״די אידישע היים״ (גליון 41, תשרי תש״ל, עמ׳ י), ומוסיף שם, שהרב עסטרין בכה בספרו סיפור זה].

הי׳ א געשמאקער חסידישער איד.

דפה, אבל גבוהה באיכות מביהמד״ר דפה - לפי מצב מהות הישיבות אז באירופה).

ר׳ יהושע ארש

במשך הקיץ תרס״ט היו פעמים אחדות מלאכות מעיר שצעדרין בליובאוויטש לעבד את הפרטים בזה.

מספר התלמידים שהיו בעיר הנ״ל היו כששים לערך, ובדרך כלל שלוש מחלקות, כל תלמיד הי׳ שוהה בעיר שצעדרין שנה ומחצה. שנה הראשונה הי׳ אוכל ״ימים״ (״טעג״ הי׳ נקרא זה אז בחיי הישיבה), היינו שהיו מסדרים שבעה״ב יקח תלמיד אחד לאכול אצלו יום אחד או יותר בשבוע.

עם אנשי העיר הותנה שארבעים תלמידים לערך יתפרנסו באופן הנ״ל ועשרים תלמידים יתפרנסו מקופת הישיבה שבליובאוויטש למחצה או לכולה. אחר חג הסכות עת״ר נסעו התלמידים מליובאוויטש לשצעדרין.

לר״מים היו בוחרים מגדולי הלומדים שבין חסידי חב״ד, הר״ר זלמן דוב מדריבין ז״ל[מג], למדן מופלג, והי׳ מתלמידי הרה״ג והרה״ח ר׳ צבי נטע (גנעסין) מפאצעפ (בישיבה שהחזיק, ויצאו ממנה תלמידים גדולי תורה הרבה, והרבה תלמידים באו מישיבתו ללמוד בתות״ל[מד]).

למשפיע ומנהל נבחר הר״ר שאול דוב נ״י זיסלין, משכיל נפלא בדא״ח בשעתו, א קלוגער בעל לשון חלק ובעל מדות מצויינות.

* * *

אני למדתי בחורף עת״ר בליובאוויטש, אצל הר״ר יהושע ארש ז״ל, שנתקבל אז בפעם הראשון לר״מ בתות״ל.

למדנו מסכת קידושין עם כל התוספות במשך החורף עם חג הפסח, וידענו אותה היטב.

אחר חג הפסח הוצרכנו לנסוע לשצעדרין, אך לא היו מוכנים שם לקבל אותנו, והוכרחנו להתמהמה בליובאוויטש עד אחר חג השבועות.

מן אחר חג הפסח עד אחר חג השבועות למדנו באולם הגדול.

המשגיח על נגלה הי׳ אז הרב ר׳ יוסף פרידמן מראגאטשאוו[מה].

דא״ח שמענו אצל ר׳ משה מזעמבין, שהי׳ משפיע באולם על התלמידים הצעירים[מו].

מג) שכטר. ראה כרם חב״ד גליון 3 עמ׳ 247 הערה 12.

מד) תלמידיו היו ממצוייני תות״ל. לדוגמה הרה״ח המשפיע ר׳ אלטער שימחוביץ ע״ה, הרה״ח ר׳ אברהם ברוך פעווזנער ע״ה, הרה״ג ר׳ משה מרדכי.

מה) הוא מילא את מקום הרב זאב וואלף הלוי ז״ל (אביו של הר״ר שמואל לויטין) שנפטר אז (כמדומני בשנה ההיא).

אח״כ היה רב באסטראוונא פלך וויטעבסק. למשגיח נתקבל ממקום מגורו אז בליטא.

מו) השנה הראשונה שהתחילו ללמוד עמנו דא״ח היתה שנת הבר מצוה שלי תרס״ט. ולפי מצב המחלקה שלנו למדנו תניא מהנ״ל.

פעם משך זמן אמר לפנינו תניא המשפיע הראשי של תות״ל ר׳ שמואל גרונם (הרש״ג). גם פעם אמר לפנינו תניא המשפיע ר׳ מיכאל בלינער ע״ה.

גם סדרו התוועדות לפנינו. פעם היה מתוועד הרש״ג ופעם הר״מ בלינער.

הבחינות של התלמידים, אם מסוגלים הם, היו ע״י הבחורים הקשישים. הבוחנים שלי ושל גיסי אלטער ביילין היו הרבנים הרה״ג ר׳ רפאל כהן הי״ד מגערמאנאוויץ[מז] וחברו הרה״ג ר׳ אברהם אלי׳ פלאטקין ז״ל, שהי׳ רב באוסוועט ואסטאשקוב.

הבחינה היתה במסכת כתובות דף עד ע״ב בסוגי׳ דהמקדש את האשה על מנת שאין עלי׳ נדרים. הבחינה שלי היתה ביום ו׳ עש״ק בוקר, ובתוך הבחינות נכנס כ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ מנהל תו״ת. כשהי׳ כ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ נכנס בתות״ל היתה נופלת אימה גדולה ויראה וביטול ממש כלפני מלך, ובפרט כשעומדים לבחינה בנוכחיותו. אעפי״כ ת״ל הצלחנו אני וחבירי גיסי הנ״ל בבחינות.

בעת שהקשו אותנו הבוחנים קושי׳ בתוס׳ הגדול, שאלתים איך אפשר לומר באופן אחד מטעם קושי׳ אחרת, וכ״ק אדמו״ר נבג״מ שאלם: נו, מה אתם אומרים? והם נסו לתרץ בדוחק.

לבנו אמר לנו שנוסעים אנחנו לשצעדרין. אני אז בן י״ד וחצי וחבירי הנ״ל בגיל הזה ג״כ, ובלכתנו הביתה (שהתאכסנתי אצלם גם אחרי אשר סדר חיי בגשמיות הסתדר בשנת תרס״ט כנ״ל) הלכנו במרוצה. חפצנו לבלי להראות התפעלות ואמרנו איש לרעהו למה אנחנו רצים, הרי לא ידענו מראש שניסע, ובכלל למה היא המרוצה; וכעבור רגעים אחדים הננו הולכים שוב במרוצה.

אחר חג השבועות באנו לשצעדרין[מח]. בנגלה שמענו שיעור אצל הרב ר׳ משה מרדכי עמרמי [פאהארעלסקי] מפאטשעפ[מט].

עלי להודות שבחורף תרס״ט לא הבנתי דבר מהלימוד ולא יכלתי לתפוס מאומה; למרות שאת המאמר אין הקב״ה בא בטרוניא ידעתי היטב לפי״ע אז, והרש״ג ז״ל אמר בעת הבר מצוה שלי ער חזר״ט פונקט ווי ער וואלט פארשטאנען.

מז) הי׳ אח״כ רב בשצעדרין ואח״כ בנעויל ואח״כ בעיר ריגא, בגליל הנקרא מאסקווער פאר-שטאט, בהרייסעסע בתי-מדרשים היו שם בבנין אחד שלושה בתי כנסת, עם חברות מיוחדות.

הוא נשרף על קדוש השם ע״י הרוצחים הנאצים שהציתו אש בבתי המדרש, והוא רץ להציל את הס״ת וסגרו הדלת עליו.

מח) בארכיון המחבר יש מכתב שכתב אליו ר׳ שמואל פראדקין (מקלימאוויץ, שהי׳ משגיח במחלקת שצעדרין) בה׳ אלול תרצ״ג:

דכירנא בהיותו עברו דרך מחנינו שצעדרין זכיתי להתראות עם הדרת כבוד גאונו, בהיותי אז משגיח בהישיבה דפה, ונשתעשנו בתוה״ק במסכת כתובות, ונהניתי מאד מהדרת גאונו ופלפולו אשר הראה לנו במסכת הנ״ל.

מט) מקודם היה שו״ב בעיר פאצעפ ואח״כ קבלוהו לרב בעיר הנ״ל למלאות מקום הרב ר׳ צבי נטע הנ״ל, והי׳ ג״כ מתלמידיו.

הי׳ גאון מופלג. טבעו הפכי מהרב ר׳ זלמן דוב, שתקן שקטן בלי שום בליטות והתרחבות.

בזמן הבא לא חפץ להשאר להיות ר״מ; כעת איני זוכר בדיוק מה הי׳ בחורף תרע״א.

[בארכיון המחבר יש מכתב שכותב אליו בי״ב ניסן תרח״צ:

אני הכותב הייתי ר״מ בישיבת שצעדרין בקיץ שנת עת״ר, ובכן בטח כת״ר מכירני או יודע אותי. בתמוז שנה שעברה תרצ״ז באתי לאה״ק מעיר פאצעפ, ששימשתי שם ברבנות משנת תרצ״ב. פה איני עושה מאומה לע״ע, כי מקומות פנוים על רבנות בלתי מצוים, ולהדחק וליכנס אין זה לפי טבעי וכחי.

ובמכתב ט״ו תמוז תרצ״ט חותם:

אוהבו וידידו משה מרדכי הכהן עמרמי, זהו שם המשפחה שבחר לו בני יחי׳ בבואו לכאן בא״י, וכן קורין אותי בכאן הרב עמרמי.

וראה מה שצויין אודותיו בכרם חב״ד גליון 3 עמ׳ 266 הערה 3].

מכתב שכתב הרמ"ס עמרטי למחבר, ובו מזכיר לו את תקופת שצעדרין

הר"ר משה מרדכי עמרטי (פאהארעלסקי)

ר' שאול דוב זיסלין

הר"ר שאול דוב זיסלין המנהל ומשפיע של הישיבה סדר אז ששתי המחלקות, היינו אנו שבאנו בקיץ עתה והמחלקה שבאה בחורף עת"ר ישמעו שיעור ביחד.

הלימודים היו במסי' בבא בתרא. שבוע למדנו בפ"ע לגירסא ושבוע שמענו שיעור לעיון.

לגירסא היי עלינו ללמוד י"ב דפין בשבוע, החל מתחלת המסי' ב"ב, וביום הש"ק אחה"צ היו הבחינות על מה שלמדנו, ואז היי אומר לנו איזה חידושים והערות.

במשך הקיץ למדנו לגירסא עד אמצע יש נוחלין, או יותר.

את השיעור לעיונא אמר לפנינו בפרק חזקת הבתים. במשך הקיץ סיימנו פרק חזקת הבתים.

התלמידים שבמחלקה הגבוהה לא רצו להיות עמנו במחלקה אחת והפריעו באופנים שונים בעת השיעור. אירע שני פעמים שהר״מ ר׳ משה מרדכי סגר הגמרא באמצע השיעור, למרות סבלנותו הגדולה.

דא״ח למדנו שעה ומחצה בערב ושעה א׳ בבוקר. הרב שאול דוב אמר לפנינו מאמר מלקוטי תורה דברים וגם מעט בחלק שיר השירים.

המשגיח על נגלה הי׳ הרב ר׳ יעקב ברוך קרסיק ע״ה (הי׳ אח״כ משגיח בתות״ל באולם הגדול).

בגשמיות הסתדרנו על ״ימים״ בשנה הראשונה[נ], והתלמידים שאכלו ״ימים״ עד אז, עברו לאכול על הוצאות תות״ל, ומסרו לנו (לתלמידים החדשים) את הי״ימים״ שלהם.

בעלי הבתים לא ידעו מהסדר הזה ולא יכלו להבין מדוע זה מוסרים התלמידים את היום שלהם לתלמידים אחרים, ושאלו בצער גדול: מדוע אתה הולך מאתנו? האומנם אינך שבע רצון? האם לא כבדנוך כראוי? או אולי האוכל איננו טוב? או בלתי מספיק? כל ההסברים לא נתקבלו על לבם.

נ) חפץ אני לרשום שמות בעלי הבתים שאכלתי אצלם, כי אהבתם והוקרתם לתלמידים הצטיינה באופן יוצא מן הכלל, שלא בערך לבעלי הבתים של ליובאוויטש. אנשים בעלי מלאכה, רחוקים מעשירות, היו נותנים לתלמיד את הטוב והמובחר ממה שהי׳ להם, והיו אוכלים אצלם שלשה פעמים ביום, ועוד נוסף לזה היו נותנים שתים או שלושה אגורות (קאפיקעס) לקנות משהו באמצע היום, פירות או מיני מתיקה. עונג נפשי הי׳ נסוך על פני בעל הבית ובעלת הבית בעת היות התלמיד בביתם ובעת אכילתו אצלם. אותה אהבת ישראל ואהבת התורה שאצלם, אין די מלין בפי ועטי לתאר.

יום אחד אכלתי אצל האלמנה, כלתו של ר׳ אלקנה דער בויער. היו ששה אחים, כולם נגרים בוני בתים (לא של רהיטים) וקראו אותם: דער בויער אלקנה, משה, פרץ ובצלאל.

אלקנה הי׳ יודע משניות, ובעת החליקו את הקורות ובעת סידורם וקביעותם בבנין הי׳ חוזר תמיד המשניות בעל פה.

את אחיהם מ״מ הכרתי פה בארצה״ב.

היא החזיקה חנות של מזון (הנק׳ ברוסיא באקאליינע קראם).

בנה זוסי׳ למד משך זמן בתות״ל.

יום ב׳ אכלתי אצל בן ציון חיים הנפח.

יום ג׳ אכלתי אצל משה החייט, שהי׳ דר סמוך לדירת הרב שאול דוב זיסלין.

יום ד׳ אכלתי אצל דובער הנגר.

יום ה׳ אכלתי אצל מרדכי, כמדומני דימעחאווסקי [בנו או קרובו של ר׳ דובער דימעחאווסקי]. הי׳ לו חנות של סחורה לבגדים הנק׳ מאנופאקטורענע קראם.

יום ו׳ ויום ש״ק אכלתי אצל ש״ב ר׳ מרדכי מאלצער, היינו מכפר מאלץ. שם משפחתו בערנשטיין. אביו כמדומני הי׳ אח של אמי זקנתי מרת ברכה.

ר׳ מרדכי הנ״ל הי׳ מחסידי ליובאוויטש, נסע לאדמו״ר הרש״ב נ״ע, ולסוף ימיו הי׳ משולח עבור תות״ל.

פרק ו

שנת תרע״א

הנסיעה לר״ה לליובאוויטש - חיפוש ר״מ למחלקת שצעדרין - הנסיעה לחה״פ הביתה - שליחות בחורים קשישים מליובאוויטש לשצעדרין

כשהגיע זמן ר״ה נתקבלה הידיעה מליובאוויטש שהתלמידים שבאו על הקיץ לשצעדרין, ז.א. אחרי חג השבועות כנ״ל, לא יתנו להם הוצאות לבוא לליובאוויטש על ר״ה.

המחלקה שלנו היתה קטנה, לערך ח״י תלמידים, וכל ההפצרות לא הועילו; רק זאת פעלנו, שנותנים לנו רשות לנסוע, בתנאי שנשליש אצל המנהל והמשפיע הר״ר שאול דוב זיסלין הנ״ל סך חמשה רובל בעד הוצאות הנסיעה חזרה מליובאוויטש.

ידעתי מצב אבי יחי׳ בפרנסה וכתבתי להורי שאם ישלחו לי סך עשרה רובל אז אסע לליובאוויטש על ר״ה ובחזירתי משם אסור לביתי על חג הסכות.

קבלתי המעות ובדרכי לליובאוויטש שלחתי החפצים שלי עם העגלון הביתה[נא].

מה גדול הרושם שעשתה עלי אז הנסיעה; לבד הנסיון של להוציא הוצאות על נסיעה לרבי.

יצאנו מעיר שצעדרין כמעט כל התלמידים (רק אחדים נשארו מהכתה שלי, שלא הי׳ ביכלתם להשיג על ההוצאות), ועוד נצטרפו אלינו בעלי בתים אחדים מחסידי ליובאוויטש: ר׳ אלימלך ריסין (שהי׳ לו מה שנקרא בפה חצר של פחמים שחופרים מן האדמה); ר׳ עקיבא אליעזר; ר׳ יצחק נחום הנפח[נב]; ר׳ פסח הבעל עגלה[נג].

באנו לתחנה קראסנע בערעג, שהיא התחנה אשר שם יושבים על מסלת הברזל מעיר שצעדרין (והיא תחנה אחת מעיר זלאבין בדרך ההולכת לבאבאויסק), ובלילה באנו לעיר זלאבין.

בעיר זלאבין הוצרכנו להחליף על הדרך הנקי׳ ליבאווע ראמונסקי, לנסוע מזלאבין עד ארשע. כיון שהיינו בלי ע״ה מחנה של יותר ממשים אנשים נתנו לנו קרון (וואגאן) מיוחד עבורינו.

כל הדרך האט מען זייער גוט פארבראכט[נד]. הסתפחו אלינו אנ״ש בראגאטשאוו ועוד

נא) התחנה של מסלת הברזל אשר ממנה היו נוסעים על עגלה רתומה בסוסים לעיר מולדתי זוראוויץ היתה העיר ראגאטשאוו פלך מוהילוב, על אם הדרך במסלת הברזל ההולכת מעיר זלאבין לעיר ארשא.

נב) מכפר קיטצין הסמוך לעיר שצעדרין.

היה בן תורה ומבין דא״ח לפי״ע, אבל יר״ש חסידי ביתרון. הי׳ הולך בחורף לטבול בנהר, בחור שפתחו בקרח עבור שאיבת מים לשתי׳ ולשאר תשמישים.

כשהי׳ כ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ בארצה״ב בפעם הראשון בשנת תרפ״ט-תר״ץ, נכנסתי עם בניו של ר׳ יצחק נחום לכ״ק אדמו״ר ואמר הבכור (שהי׳ גם בפה נפח) שהוא שומר שבת ומתפלל בכל יום, ואמר לו אדמו״ר זצ״ל:

אדאנק קומט דיר, ר׳ יצחק נחום׳ס א זון היט שבת דאוועגט דריי מאל א טאג!

אח״כ אמרו לכ״ק שברצונם להביא את אביהם לארצה״ב, ואמר להם אדמו״ר נבג״מ:

ומי ישאר שם?

נג) משצעדרין, שלא להחליפו ברי׳ פסח בעל עגלה מעיר ליובאוויטש.

הוא הי׳ איש פשוט ותמים, כמעט שבדוחק הבין את הפסוק של המאמר.

הי׳ נוסע משצעדרין לבאברויסק להביא סחורה ולהוליך אנשים. מכל נסיעה הי׳ מפריש חצי רובל עבור נסיעה לליובאוויטש, ובמשך השנה אסף על הוצאות הנסיעה.

משך שנים הי׳ נוסע על ר״ה ולא נכנס אפילו ליחידות.

גם לו יש יו״ח בעיר טשיקאגא, ובשנות הצדיק של המאה הששית הביאוהו לארצה״ב, וראינוהו, ואמר שאיננו יכול בשום אופן להתרגל למהלך החיים החפשים שבאמריקה, ונסע חזרה.

תחנות, מאלה שנסעו על ר״ה. הרב ר׳ שאול דוב זיסלין האט זייער געשמאק פארבראכט, וגם הוא מנגן טוב ושר ניגונים בסיוע כל התלמידים, והרבה נוסעים מהקרונות הסמוכים באו לראות את המחזה ולקחו חלק בהתוועדות.

התמים ר׳ גרשון חנוך העניך אייכהארן ע״ה חפץ מאד לנסוע ולא היה לו האפשרות להשיג כרטיס. הוא לא שם לב להתראות ונסע בלי כרטיס והתחבא תחת הספסלים [הסיעה מפורסמת ברוסי׳ לאלה שלא חפצו או לא יכלו לקנות כרטיס מסע]. בבוא הקאנדוקטאר למנות את האנשים בלבלו את מוחו ומצא פחות מהסכום הנרשם.

בשעה שהגענו לתחנת ארשא, בא לשם גם אחד מהפקידים של הממשלה (ברכבת זו או אחרת), ויצאו לקראתו שרים חשובים ומקהלה של מנגנים בכלי שיר שונים.

פגשנו שם הרבה מאנ״ש נוסעים על ר״ה לליובאוויטש, ביניהם הי׳ הרב מנאווא אמלין (אינני זוכר את שמו), א לעבעדיקער חסידישער איד, ואמר: ראו את הכבוד ושמחה שמקבלים חסידים הנוסעים לרבי (הכוונה למקהלה הנ״ל).

* * *

אחר ר״ה נסענו תיכף בעשי״ת חזרה לשצעדרין

[כבר כתבתי קודם, שחשבתי לנסוע לחג הסכות לביתי ושלחתי את כל חפצי לבית, אבל לפועל לא נתנו לי רשות לסור הביתה, ונשארתי בלא חפצי עד כחודשיים אחר החג, שאז קבלתי את בגדי].

למען קמץ את ההוצאות לא נסענו עם העגלונים הרגילים, רק שכרנו עגלות מערלים (שהביאו תבואות ועצים למכור בעיר). שכרנו כעשרה או יותר עגלות כאלה.

כשכבר יצאנו מהעיר ראינו איש אחד רץ ומראה בידו לחכות. נבהלנו, מי יודע מה זה; אך כאשר קרב אלינו ראינו שזהו ר׳ נחמן לאקשין מיעקאטרינאסלאוו.

סבת מרוצתו, היות שהוא בא מיעקאטרינאסלאוו, והביא אתו ענבים, על שהחיינו ביום שני של ר״ה (בליובאוויטש היו הענבים יקר המציאות), והיות שנשארו אצלו ענבים, רץ הוא לתתם לתלמידים, להחיות את נפשם במעט פירות חשובים של ענבים [זהו מעט מטפוסו של נחמן יעקאטרינאסלאווער, אביו של הרב מרדכי דוב לאקשין].

במשך חג הסכות האט מיט אונז פארבראכט ר׳ יצחק גארעליק[ה] [הרב ר׳ שאול דוב זיסלין והר״ר יעקב ברוך ע״ה נשארו בליובאוויטש עד אחר שמח״ת].

ער האט גוט פארבראכט הארציג.

בעיר שצעדרין גרו אז עדיין איזה משפחות בחצר של הגבירים האלאדעץ, וגם בבית הכנסת של חצרם האט מען פארבראכט בשמחת בית השואיבה.

בשנת תרע״א חפשו ר״מ עבור שצעדרין ולא מצאו.

בין הר״מים שבאו על בחינה הי׳ אברך אחד בעל כשרון מצויין, מלא וגדוש בש״ס ופוסקים ונושאי כליהם ומסביר נפלא, שמו הי׳ נחום אליעזר מעיר פאריטש, או שנתחתן בעיר פאריטש. הוא אמר לפנינו ב׳ שעורים, אחד בזה נהנה וזה לא חסר והשני בסוגיא של ברי ושמא.

התלמידים הכינו את עצמם לשיעורים והקשו ממנו קושי׳, והוא אמר: הקושי׳ הזו היא של המפרש פלוני, ובאמת הלא הקושי׳

נד) את האמור לקמן מספר המחבר גם ב״די אידישע היים״ (גליון 53, תשרי תשל״ג, עמ׳ 12).

נה) תמים מקשישי התמימים, ואח״כ הי׳ מלמד בתות״ל. שמו הי׳ יצחק משה נחמן׳ס.

אביו ר׳ משה הי׳ משך זמן ג״כ מלמד בתות״ל ואח״כ נעשה סדרן בבית התבשיל ובית האוכל של התלמידים.

הוא הי׳ גם בראסטאוו עם אנ״ש.

אינה מובנת כלל, והסביר איך שאין זה קושיי כלל, ואח״כ באר מה היא הקושיי, ומהו היא תשובתו.

[הוא קיבל סמיכה מהגאון ר׳ יוסף ראזין ז״ל הנקרא דער ראגאטשאווער].

מ״מ לא לקחוהו לר״מ, מחמת פגם בבריאותו.

גם ניסו עוד ר״מים ולא מצאו.

על חג הפסח תרע״א נסעתי הביתה[נו].

על קיץ תרע״א יצאנו ללמוד בעצמנו, אשר הסדר היי אז שהתלמידים שלמדו שם שנה יצאו ללמוד לעצמם.

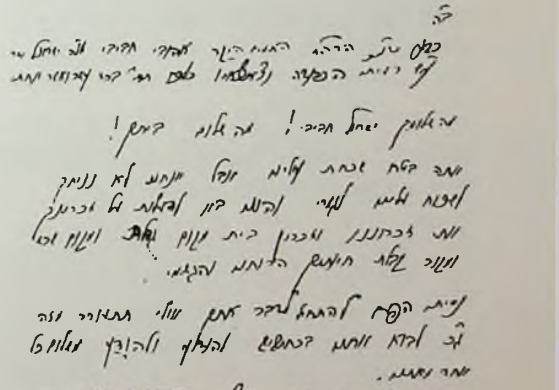
אז נתקבל לר״מ רב מסענע[נז], שהיי נקי דער סאמאוואר עילוי.

על קיץ הנ״ל באו איזה בחורים קשישים מהאולם ללמוד בשצעדרין, לתת רוח חסידי, ביניהם היי: ר׳ פנחס שרייבערג ע״ה מראקשיק (שהיי אח״כ שוי״ב

נו) בעירנו נפטר אז הרב ר׳ ליפמאן דוב כהן, שהיי ממשפחת הרבנים של עירנו, ולא נשאר ממנו ממלא מקומו בעירנו, וחפשו אחר רב לעדת החסידים.

[את המובא בהערה זו מספר המחבר גם ב״די אידישע היים״ (גליון 51, ניסן תשל״ב, בחלק האנגלי עמ׳ 20)].

בא אלינו הרב ר׳ יעקב זכריי מאסקאליק, שהיי נקי יעקל שצעדרינער (כבר הזכרתיו לעיל) וסר לביתינו (כי אצלנו היי אכסניה ואבי היי השוי״ב היחידי בעיר).

מכתב ר׳ יעקב זכריי מאסקאליק אל המחבר

הוא מצא חן בעיני בעלי הבתים. היי לו לשון חלק ומדות מצויינות באהבת הבריות ויפה תואר. חותנו הלביש אותו בגדי כבוד.

כשראו זאת המתנגדים, ואצלם היי הרב ר׳ ברוך רבינוביץ, שהוא היי חתן למשפחת שפירא השייכים לוואלאזין, הם שלחו שתדלן לעירנו לפעול שישאר הוא הרב היחידי בעירנו.

[בעירנו היו ב׳ בתי מדרש של החסידים נוסח אר״י, ואי של נוסח אשכנז, ובתקופת אבי זקני ר׳ אברהם שלמה ז״ל היתה מחלוקת איומה בעירנו בין החסידים והמתנגדים, ורק אח״כ שקטה המחלוקת].

בראותם שאין ביכלתם לסלק את הרב של החסידים מהעיר לגמרי, שיכנעו את הרב ר״י מאסקאליק וקבלו מאתו שטר התחייבות לתת להרב רבינוביץ ד׳ מאות רובל.

כשבא הביתה התפלא אבי ז״ל איך ומדוע נתן שטר כזה, אך כבר נעשה מעשה.

אח״כ בא לעירנו הרב ר׳ זלמן האוולין ע״ה מצד ליובאוויטש, והוא היי איש נלבב אהוב על הבריות וחכם. ער האט פארבראכט א שבת עם אנ״ש. ער האט אפגעלעבט די שטאט, וביטל השטר שנתן הרי״ז מאסקאליק להצד של המתנגדים.

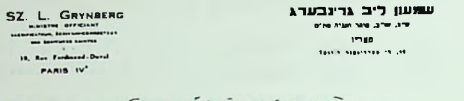
בעת ההתוועדות ניגן ר׳ זלמן את הניגון של אדמו״ר מהרי״ל (בנו של אדמו״ר הצמח צדק), ומאז היי ידוע הניגון הזה אצלינו על שם ר׳ זלמן, וקראו אותו ״ר׳ זלמן׳ס ניגון״.

רוח של ליובאוויטש התגבר מאז בעיר והתחילו אנשים נוסעים לליובאוויטש והתחילו להחם המקוה גם על ש״ק בוקר (עד אז היו הולכים למקוה רק בעש״ק, בעת שהלכו למרחץ). שמו של ר׳ זלמן נשאר לזכרון טוב בעירנו על משך זמן רב.

[מורי ר׳ חיים השמש, שלמדתי אצלו א״ב, היי אז זקן מופלג, בכה בזכרו את ההתוועדויות שזכה להן בצעירותו, ואמר שעתה נתעוררה אצלי התקופה בחיי, כאשר אדמו״ר מהרי״ל היי בעירינו זוראוויץ, ואז ערכנו חצות בעשרה ככתוב בסידור].

נז) ר׳ משה רונין. אודותיו ברשימות הרר״נ הכהן שבכרם חב״ד גליון 3 עמ׳ 262.

בפאלטאווע, תמים במלוא מובן המלה, פנימי) ור׳ שמעון ליב גרינבערג.

שמעון ליב גרינבערג
SZ. L. GRYNBERG
PARIS IV

מכתב ר׳ שמעון ליב גרינבערג אל המחבר

למדנו אז דא״ח מאמרים של כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ.

פרק ז

שנת תער״ב

הנסיעה לליובאוויטש - הלימודים באולם הגדול - השליחות לפתוח ישיבת תורת אמת בחברון - פטירת המשפיע ר׳ מיכאל בלינער

על ר״ה תער״ב נסענו לליובאוויטש, והכתה שלי נשארה ללמוד באולם הגדול.

בחורף תער״ב נתקבל למשגיח על חסידות ר׳ שילם קוראטין[נח].

על נגלה הי׳ משגיח הר״ר יעקב ברוך קרסיק (שהי׳ מתחלה משגיח על נגלה בשצעדרין).

והמשפיע הי׳ ר׳ שמואל גרונם (הרש״ג) ז״ל אסתרמן מזעמבין[נט].

נח) ידוע בתות״ל בשם שילם דיסנער. מפורסם הי׳ ביגיעתו בעבודה פנימית בלימוד דא״ח ובתפילה והי׳ אחד מהחוזרים.

בשנת תרס״ח כשבאתי לתות״ל הי׳ עדיין בחור. אחר חג השבועות שנה הנ״ל נשא את בת הרב ר׳ מנחם מענדל הילעוויץ רבה של זעמבין (חתן החסיד המפורסם הרה״ג ר׳ אברהם׳קע מקורעניץ, מחסידי אדמו״ר הצמח צדק).

אחרי נישואיו נשאר ללמוד להשתלם בהוראה, ובחורף תער״ב נתקבל למשגיח על דא״ח.

מאופן עבודתו בתו״ת ועבודתו בתפלה אחר התקבלו למשגיח בתו״ת ומאופן דבוריו בהתוועדות ראו אז עס איז א איד א עובד, האַרעווּעט בלי שום קולא והחזקת טובה לעצמו, און באופן כזה האט ער געמאכט בא דעם זולת.

נט) הי׳ מפורסם אצל חסידי ליובאוויטש, ובפרט אצל התלמידים, שהוא הי׳ הראשון ששלחו אליו תלמידים לזעמבין. כשהעבירו את התלמידים מזעמבין לליובאוויטש, הביאו גם אותו להיות משפיע בתות״ל.

הי׳ משפיע בתות״ל עד יום פטירתו, בשנת תרפ״א, בקרעמענטשוג בזמן הרעב שבימי הפרעות שאחר מלחמת העולמית הראשונה.

בפטירתו הי׳ בן ס״א שנה, א״כ נולד בשנת תר״כ, ובשנת תרנ״ח, כשהתמנה להיות משפיע בזעמבין הי׳ בן ל״ז או ל״ח.

לפני זה הי׳ מלמד בזעמבין, והי׳ נקרא גרונם מלכה׳ס.

אמנם באמצע החורף חלה על עיניו והוכרח לנסוע על זמן ארוך להתרפאות ונשארנו ללמוד בפ״ע.

אצל הרש״ג למדנו אז דרך מצותיך, ואח״כ כאשר התחלנו ללמוד בפ״ע למדנו מאמרי אדמו״ר הרש״ב נבג״מ.

חברי בנגלה הי׳ התמים ר׳ גרשון ייכיל (הנקי׳ פה סימפסון).

באמצע הזאל היתה עומדת בימה עבור המשגיחים והיו יושבים כל אחד על שלחן שלו, של חסידות הי׳ לצד צפון ושל נגלה לצד דרום. והבימה עמדה אצל הכותל המערבי[ס].

למדנו אז מסכת ב״ק והתחלת ב״מ.

למדתי נגלה בהתמדה גדולה ות״ל ראיתי פרי טוב, גוט דורכגעטאן די גמרא.

* * *

כבר בקיץ תרע״א, אחר חג השבועות, נתפרסם אשר כ״ק אדמו״ר נבג״מ מייסד ישיבה בארץ ישראל[סא], והרה״ח ר׳ שלמה זלמן האוולין ז״ל נוסע לשם עם חבורה של תלמידים[סב].

התלמידים שנסעו עם הרשז״ה היו חמשה שנבחרו (כפה״נ היה זה בהסכמתם):

א) התי׳ הרה״ח ר׳ יחזקאל פייגין, שהי׳ אח״כ משפיע ומנהל בתות״ל, וגבאי מזכיר של אדמו״ר הריי״צ נבג״מ.

בטח יש בכתובים מהתמימים שרשמו אודותיו, אך אני חפץ כעת לרשום מה ששמעתי בפה:

בין ידידיי הארה״ב הי׳ הקצב ר׳ גבריאל דווארקין ז״ל, איש מצויין במדות טובות מעיר זעמבין (או מסביבותי׳), והוא סיפר לי שבהיותו באירופה הי׳ מחזיק ריחיים שלמים, והרש״ג הי׳ אצלו הטוחן (דער מילנער), כפה״נ הי׳ זה בימי בחרותו, או ע״פ בהיותו צעיר לימים. הוא הי׳ לומד אז בלילה לאור הלבנה, כי לא הי׳ ביכלתו להוציא מעות על נרות להאיר.

הוי! עד כמה דארף מען הארעווען אז די אויגען זאלען קריכן פון קאפ מען זאל עפעס דערגרייכן.

[את הסיפור האמור מספר המחבר גם ב״די אידישע היים״ גליון 36, קיץ תשכ״ח, בחלק האנגלי עמ׳ 20].

ס) בתחלה הי׳ עומד באמצע האולם אצל כותל צפון - רק שלחן אחד, עבור המשגיח שעל נגלה, הר״ר זאב וואלף לויטין. כשהתמנה ר׳ אד״ם הנ״ל למשגיח על דא״ח העמידו עוד שלחן עבור המשגיח על דא״ח.

סא) את המובא לקמן מספר המחבר גם ב״די אידישע היים״ (גליון 51, ניסן תשל״ב, בחלק האנגלי עמ׳ 21).

סב) השליחות היתה לשתי שנים, וחזרו לליובאוויטש במשך זמן זה.

הרשז״ה נשאר בחברון עד קיץ תרע״ד, שאז בא לביקור בליובאוויטש. בינתיים פרצה מלחמת העולם הראשונה (בת״ב תרע״ד), וכיון שהוא הי׳ נתין רוסיא, וארה״ק היתה אז תחת ממשלת תורכי׳ שלחמה נגד רוסיא, לכן הוא נשאר אז בליובאוויטש מבלי אפשריות לחזור לארה״ק.

הוא השתדל להביא אז את ב״ב אליו לליובאוויטש, ות״ל עלה הדבר בידו אחרי השתדלות רבה (לערך בחורף תרע״ה).

נשאר בליובאוויטש עד אשר עזב כ״ק אדמו״ר הרש״ב וב״ב את עיר ליובאוויטש, בחודש מ״ח תרע״ו, והתיישב ברוסטוב, שאז התיישב גם הוא ברוסטוב והתעסק משך זמן בתור משפיע בתומכי תמימים, ואח״כ למד עם יחידים בני עשירים.

אז השיא את בתו רבקה אל הרה״ח ר׳ אלטער ז״ל שימחוביץ.

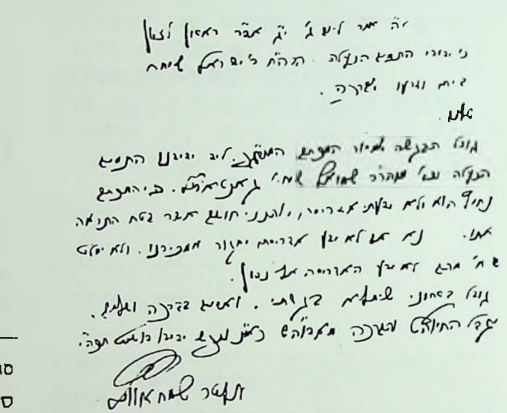
אחרי שקוט המלחמה והתחילו הפרעות של הבולשביקים הביע כ״ק אדמו״ר מוהרש״ב נבג״מ את חוות דעתו הקדושה שיחזור לארה״ק לנהל את ישיבת תורת אמת.

ובשנת תרפ״א, אחרי הסתלקות כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ, השלים כ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ את הדבר ושלחו חזרה לארה״ק לייסד שנית את ישיבת תורת אמת בארה״ק. הוא נסע דרך גרוזיא (עיר באטום) וכשהגיע לארה״ק חזר והעמיד את הישיבה בירושלים (אינני יודע הפרטים שהביאו אותו לעשות כן).

בחברון נשארה קהלה קטנה מחב״ד עד ימי הפרעות בשנת תרפ״ט, בעת אשר יצאו משם היהודים.

בין הקדושים מאנ״ש שנהרגו בפרעות הנ״ל היו [ר׳ אליעזר דן] סלונים (מנכדי אדמו״ר האמצעי ובתו מנוחה רחל ע״ה) והתי׳ ר׳ משה גולדשמיד הי״ד.

ב) התי׳ הרה״ח ר׳ אלטער שימחאוויץ ז״ל, שהי׳ אחי״כ חתן הרשז״ה ז״ל, משפיע בשצעדרין ואחי״כ בתות״ל בווארשא ואחי״כ בתורת אמת בארה״ק.

מכתב ר׳ אלטר שימחוביץ אל המחבר

ג) התי׳ הלל מפאצעפ, בחור מצוין בעל כשרונות, בן י״ג שנה נתקבל באולם הגדול. נפטר בימי בחרותו. הי׳ למדן משכיל עובד חכם ופנימי.

ד) התי׳ ר׳ ישראל זלמן מיאנאוויץ.

ה) התי׳ צבי קצב מהאדיץ (שהי׳ נקרא העשקע האדיצער).

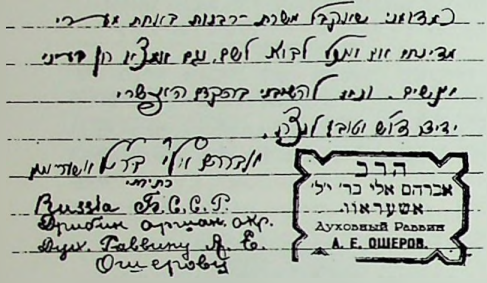
עוד הודיעו שיכולים לנסוע כאלה שברצונם מתנדבים או רוצים לנסוע, ונסעו -

ו) התמים ר׳ אברהם אלי׳ אשעראוו, שהי׳ אחי״כ רב בדריבין, ואחי״כ הי׳ בריגא שו״ב, ונהרג על קדה״ש ע״י הנאצים.

ז) התי׳ ר׳ מנחם נאכא קאראסיק מלאפיץ (אחיו של ר׳ יעקב ברוך קאראסיק, ותתנו של ר׳ מ״מ ליאדיער, המלמד הראשון דתות״ל, ונמנה גם בין היושבים הראשונים של תומכי תמימים).

פרטי ההכנות ליסוד הישיבה ישנה ברשימות שונות של כ״ק אדמו״ר הריי״ץ נבג״מ[סג].

הישיבה נוסדה בעיר חברון, ששם בחר כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ[סד].

מכתב ר׳ אברהם אלי׳ אשעראוו אל המחבר

סג) ראה תולדות חב״ד בארה״ק פרקים כ-כב. כה.

סד) כ״ק אדמו״ר מוהרש״ב נבג״מ כתב קונטרס מיוחד מלא מקורות בקבלה ע״ד גודל קדושת חברון בזמה״ז יותר מירושלים (ראיתיו אצל אבי מורי ז״ל בזוראוויץ).

[חלקו נעתק באגרות קודש אדמו״ר מוהרש״ב נ״ע ח״ד אגרת תתקנא, וש״נ].

הקונטרס נדפס בקשר למחלוקת ע״ד קופת רמבעה״י (כולל חב״ד) בין קאפוסט - ליאדי - באברויסק מצד אחד ובין ליובאוויטש מהצד השני.

אינני יודע פרטי הענינים בזה, אך בתקופת שבתי בליובאוויטש נסעו באי כח מב׳ הצדדים לארה״ק, אולי יוכלו להתאחד. מצד ליובאוויטש נסע הרב ר׳ יצחק יואל ראפאלאוויטש רב דקרעמענטשוג, ור׳ מאיר שמחה חן מנעויל ור׳ נתן גוראריי, ומצד השני נסע הרב חיים באגין מנאווגראראד סיווערסק פלך טשערניגאוו ור׳ חיים אליעזר ביחאווסקי ור׳ שמואל יצחק לורי׳ מהומיל. זה הי׳ בקיץ תרע״ג לערך.

[לדיוק הדברים ראה כזה תולדות חב״ד בארה״ק פרק מא עמ׳ רעג].

ואחר מחילוקי הדיעות בזה הי׳ שכ״ק אדמו״ר הרש״ב בחר בעיר חברון וחיזק את הישוב בחברון וכידוע שקנה שם נחלאות למקום עבור הישיבה, וקנה שם מגרשים ובנינים. והצד השני נטה להחזיק את ירושלים לעיקר. ולכן נדפס הקונטרס הנ״ל, והי׳ שם ג״כ פרטי ענינים ע״ד מהלך הענינים ומכתבים הסטוריים.

* * *

במוצאי ש״ק תולדות שנת תער״ב הלך לעולמו הרה״ח המשפיע ר׳ מיכאל בלינער ע״ה[סה].

סה) נקרא מיכאל דער אלטער, והזקנים היו קוראים אותו מיכאל נעוועלער.

זכיתי להכירו, לשמוע ממנו תניא, ולהיות נוכח בהתוועדויות שלו עם תלמידי השיעורים בשנת עת״ר.

ר׳ מיכאל בלינער מנעויל

שמו מפורסם בין עדת חסידים, בגודל אהבת ישראל וטוב מזגו, אהבתו את התמימים, עבודתו במסירות נפש עבור פדיון שבוים של התמימים.

ישנם כמה סיפורים ממאורעות שונות איך שהעמיד את נפשו בסכנה להשתדל אצל שרים ופקידים ראשיים ממערכת הצבא לטובתם של התלמידים.

פעם עמדתי בלי כוונה אחורי הר״מ בלינער ז״ל בעת שהתעטף בטליתו קודם התפלה, במקומו במקצוע מערבית דרומית באולם הקטן, ושמעתי איך שהוא אומר (בנחת במתינות ובלתי צעקה, כמדבר איש לרעהו, אבל הדברים נכנסו וחדרו לעומק לבבי):

מה יקר, מה יקר חסדך.

התקשרותו לאדמו״ר הרש״ב נבג״מ היתה ביתרון.

ביוהכ״פ דשנה זו אמר שיביאו אותו לאולם הגדול, מקום שהתפלל כ״ק אדמו״ר נבג״מ, ועמדה מטתו ששכב עלי׳ אצל הכותל שבין האולם והחדר השני (כותל צפוני של החדר שני ודרומי של האולם).

מחיצה היתה נעשית בשוה עם כותל מערבי של החדר שני שהיתה מזרחה של האולם הגדול, והמטה של ר׳ מיכאל ע״ה עמדה משוכה מן הכותל הנ״ל להפתח.

בעת שיצא כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ לביתו, פנה למטתו של הר״מ ושאל בשלומו וגם דיבר עמו, אבל איני זוכר מה שספרו אז דבריהם.

זוכרני שהדבורים היו אודות שמותר לו לא להתענות, אך מ״מ הוא התענה.

כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ אמר עליו: איין אלטער חסיד און א יונגער חסיד.

בעת שהי׳ כבר זקן ולא אמר דא״ח לפני התלמידים (בתחלה אמר רק לפני התמים מר אברהם אהרן סאסניצער, ואח״כ לא אמר דא״ח לפני התל׳ כלל) היתה עדיין משכורתו ט״ו רובלים לחודש. פעם שאל מנהל הלשכה ר׳ אליעזר קאפלאן ע״ה אצל אדמו״ר הרש״ב נ״ע אודות השכירות, ואמר לו אדמו״ר נבג״מ: מיכאל איז ווערט די געלט, אז ער גייט דורך איבערן הויף.

[ראה גם לשמע אוזן (דוכמן, הוצ׳ תש״נ) עמ׳ קט].

בשנה ההיא תער״ב היתה הקביעות של ר״ח כסלו ביום ג״ד, והוא נפטר במוצאי ש״ק כ״ח מרחשון[סו].

כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ נסע ללוותו. הלוי היתה בליל מוצאי ש״ק, והרפש וטיט ברחובות ליובאוויטש הי׳ מבהיל. עוד לא רוצפו הרחובות באבנים.

כ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ נשא את המטה עד בית החיים, ובאמצע הדרך נשקע אחד מנעלי הגומי שלו בטיט, ור׳ אליעזר קאפלאן (מנהל המשרד) נתן לאדמו״ר הריי״צ את הנעל גומי שלו[סז].

סו) את המובא לקמן מספר המחבר גם ב״די אידישע היים״ (גליון 40, סיון תשכ״ט, בחלק האנגלי עמ׳ 8).

סז) בפה בארצה״ב היתה בתו מרת מאריסאן. בעת שהי׳ בפה אדמו״ר הריי״צ בפעם הראשון שנת תר״ץ היתה אצלו. - טיפוס של ר׳ מיכאל ע״ה, מיכאל׳ס א טאכטער.

היא היתה כאן עם בנה שמעון (על שם אביו של ר׳ מיכאל בלינער, שנקרא שמעון), הוא הי׳ איזה זמן בליובאוויטש.

בראשית שנות תש״א (או תש״ב) נפטר, ואמר כ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ שאלך לנחם את משפחתה. ראיתי שם בחור א׳, נכדה, טיפוס אמריקאי. שאלתיו מה שמו ואמר לי: מייקעל. הבנתי שזה על שם המשפיע ר׳ מיכאל, ונכווץ לבי. הראו לי תמונת הר״מ בלינער ע״ה, אבל לא יכלתי לשבת שם עוד. מני אז לא ראיתי את המשפחה.

[בארכיון המחבר יש מכתב שכתב לו חברו ר׳ שמעון בלינער, בעשי״ת תר״ץ:

יש לי דודה בניו יארק, מכתבים אינני מקבל ממנה, לאבי שי׳ כותבת, היא בת זקני ר׳ מיכאל ז״ל, בעלה רחוק מיהדות אבל היא מוקירה דרך אביה ז״ל.

ובשנת ת״ש כותב אודותה מריגא:

שמה מוסקא, אולי עודינה בחיים, כג׳ שנים קודם הודיעני אבי יחי׳ שמלאים לה ע׳ שנה, ואשלח לה ברכה. שלחתי וכתבתי ומענה לא הגיעני בכל עת היותי פה, אך בטח לא מצאה לנחוץ. אדריסתה היתה מקודם 645 וועסט 160 סט].

פרק ח

שנת תרע״ג

לימוד החסידות - ר׳ שילם קוראטין - היחידות הראשונה - התוועדות י״ט כסלו - המאמר בקבלת שבת עשרה בטבת - התוועדות אדמו״ר הריי״צ נבג״מ עם התל׳ - מלאכות קהלת זוראוויץ לאדמו״ר - ר׳ יהושע ראזינקין - היחידות

במשך שנת תער״ב הי׳ כמה פעמים שלא היינו ללימוד חסידות והלכנו במחבוא ללמוד נגלה. גם פעם בא׳ מימי הקיץ ביום ועש״ק, קמנו בהשכמה בשעה 2 אחר חצות הלילה, התפללנו תיכף וישבנו ללמוד כל היום, עד זמן קרוב לכניסת שבת.

בעיני המשגיח ר׳ שילם נפל חשד אולי אין אנו חפצים ללמוד כלל חסידות, והיו עוד תלמידים שלא מסרו עצמם ללימוד החסידות כראוי, ובתחלת שנת תרע״ג סודר שבחורים אחדים מהקשישים ילמדו חסידות עם צעירים.

אותי מסרו אז לידי הת׳ ר׳ נטע פינסקי.

ר׳ אברהם פריז ור׳ נטע פינסקי

גם התמים ר׳ אברהם פריז הי׳ אז בין הקשישים, והוא הי׳ מדבר עמי שיחות, ונקודת אמת הי׳ בפיו. הוא עשה עלי רושם חזק יותר הרבה ממדריכי הנ״ל[סח].

סח) ודאי הדבר שכ״א יש לו כשרונות מיוחדים ותכונת נפש מיוחדת, וכ״א טוט אויף לפי ערך עבודתו, אבל בעניינו של הת׳ אברהם פריז נראה לומר כמו מה שמבואר בתניא (פי״ד): **ואין כל אדם זוכה לזה**, משמע מלשונו, שאין מגיעים לזה בכח

* * *

בשנת תרע״ג היתה חבורה של תלמידים שהיו מקילים בעניני הסדרים, לא הי׳ אצלם קבלת עול של תמים כראוי. תיכף אחר לימוד הדא״ח היו עומדים להתפלל במהירות (המנין הי׳ גומר תפלתו במשך של שלשים וחמש או ארבעים מינוט), והולכים לאכול, ובאים בזריזות ללימוד הנגלה[ס״ט], והי׳ אי שביעות רצון מהנהגתם הלזו.

הר״ש קוראטין דיבר עד״ז עם כ״ק אדמו״ר נבג״מ, ואמר שאין צריך ריבוי תלמידים במספר של מאות, מסתפק הוא במספר של עשרות, אבל שיהיו כראוי להיות.

גרשו אז את התלמידים הנ״ל מהישיבה, ומשך שבוע או יותר עבר עד אשר כל אחד מהם נתקבל חזרה ע״י ריבוי הפצרות והבטחות להטיב הנהגתם, רק כמדומני שאחד מהם עזב אז את ליובאוויטש.

* * *

בשנת תרע״ג כבר ניכרים היו פעולותיו של הרב שילם ע״ה בהנהלתו בתות״ל. נתחזק שמירת הזמן בין התלמידים, גם בלימוד הנגלה. הבחורים זיינען געלעגן אין א ענין, אם בנגלה או בחסידות, ונתרבו ספסלים בבית המדרש. האולם הי׳ מלא מפה על פה. גם התלמידים במחלקות נתרבו.

היו באים תלמידים חדשים בכל זמן - מאות אחדים, ומקבלים היו רק את בעלי הכשרונות, כשבעים תלמידים.

מחמת היוקר של כל תלמיד, שזהו ענין של הצלת נפשות ממש, לקרבם תחת דגל החסידות, התחילו לשלוח תלמידים לישיבות שהיו עומדות תחת ר״מים ומנהלים מחסידי חב״ד; כמו לפאצעפ, לישיבה שתחת הנהלת הרה״ג החסיד ר׳ הירשל נטע, לפאדאבראנקא, לראמען לישיבה נתמכה ע״י הגביר המפורסם ר׳ יחזקאל גרינפרעס[ע], והר״מ הי׳ הרב ר׳

עבודת עצמו בלבד, כ״א זהו בא בדרך **מתנה**, כמו שמביא ע״ז הפסוק של עבודת מתנה.

ואף שלהבין פרטי הענין צריך ביאור רחב ע״ז והבנה מפורטה, אבל לא על זה באתי עתה רק להעיר ע״ד ענין של זוכה, ז.א. שאין זה מה שהגיע לזה בעבודתו, אז ער האלט ביי דער מדריגה; ואעפ״כ האט ער דאס פארדינט ע״ד אי לאו דעביד לי׳ נייחא לנפשי׳ לא יהיב לי׳ מתנתא.

בנוגע לאברהם פריז, אני חושב שהנסיון שעמד בעת שהוריו נסעו לאמריקה, והוא נשאר נער צעיר לימים באירופה בתות״ל, זהו נסיון של וכי מנסה גו׳ לדעת, דאס ברייגט צו דערהערן (דעת), און אז מען דערהערט איז דאס אמת׳דיק.

בודאי כ״א לפי מצבו ולפי כחותיו וכשרונותיו ועבודתו, אבער עס איז אמת׳דיק.

סט) הם היו התמים ר׳ נחום גלאז מקאוונע, חיים דוב יודאסין, שלמה אלטשולר מראגאטשאוו, הבחור מנחם מ. רובינשטיין מבאברויסק ויוסף יוזפין מסאטראדוב.

שלמה אלטשולר הנ״ל הוא נמצא כעת בתל אביב ומתייחס על דגלנו.

אחיו הוא התמים ר׳ זלמן אלטשולער שו״ב בקוטאיס.

בקיץ תרס״ח בא לליובאוויטש לדון עם חותנו ר׳ אלי׳ דער פראמשדיק (הוא הי׳ מחזיק את המעבר של הנהר שבעיר ראגאטשאוו). הדו״ד הי׳ אז ע״ד תנאי הנדוניא, אך מה שנשאר בזכרוני הוא:

הת׳ ר׳ זלמן הי׳ לו זקן אדום ומגודל, רק שהי׳ כופפה כנהוג כעת, וכשנכנס ליחידות לכ״ק אדמו״ר נבג״מ אמר לו שלא יעשה כן. למחר (לאחר היחידות) בא לחצר בזקנו המגודל ולא הכירוהו במבט הראשון.

ע) אביו של התמים הרב ר׳ דובער גרינפרעס, שהי׳ רב בפאלטאווע אחרי פטירתו של הרה״ג הרה״ח ר׳ יעקב מרדכי בעזפאלאוו.

את האמור כאן מתאר המחבר גם ב״די אידישע היים״ (גליון 64, קיץ תשל״ה, בחלק האנגלי עמ׳ 6), ומוסיף:

הי׳ לו עסק של נפט, והצליח בעסק. היתה לו יראת שמים גדולה, והתמסרות מיוחדת לחיזוק היהדות. הוא הי׳ מסבב בחנויות בערב שבת אחה״צ, להבטיח שכל החנויות סוגרות בזמן. היתה לו מקוה פרטית.

לישיבה הזאת היו שולחים תלמידים שרצו להתקבל לליובאוויטש, כאשר הישיבה בליובאוויטש היתה מלאה על גדותיה.

יצחק גורעוויטש הי״ד, המפורסם בשם ר׳ יצחק המתמיד, מתלמידי תו״ת הגדולים.

* * *

בחורף תרע״ג נכנסתי על יחידות לכ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ, היחידות הראשונה.

חברי גרשון שיחי׳ נוכח לדעת שאני נכנס בתחום התלמידים המוסרים עצמם לעבודה פנימית.

ההכנות שלי היו במסירה כפי הזמן ההוא, קרשעה״מ הי׳ בהתעוררות ראוי׳ ובאריכות הזמן של שעות, להיות ניעור כל ליל ששי, להרבות זמן בלימוד החסידות נוסף על הד׳ שעות שלמדו אז, ולבד לימוד התניא. והיינו בבוקר משעה 7:30 עד 9:30 ובערב משעה 9 עד שעה 11, וההוספה היתה אז לפחות שתי שעות, ז.א. לכה״פ שש שעות דא״ח ביום, לבד נתינת זמן על אריכות התפלה.

כ״ק אדמו״ר נבג״מ אמר לי להתפלל בפירוש המלות, ולקשר המשך הענינים מהנאמר בפסוקי דזמרה וברכות יוצר, שזה פועל פתיחת הלב.

היחידות היתה רשומה אצלי עם מענה אדמו״ר נבג״מ, אבל נשרפה בעת השריפה דשנת תרע״ז, כמו שאכתוב עוד.

* * *

בי״ט כסלו תרע״ג, שחל ביום ועש״ק, היתה החגיגה והסעודה במוצש״ק באולם הגדול (מלבד המסבה שהיתה בסעודות שבת, בהשתתפות יחידי סגולה מהאורחים ובחורים אחדים מהקשישים ומנגנים, כארבעה או חמשה תלמידים).

כ״ק אדמו״ר נבג״מ בא לאולם לערך בשעה 10. אני עם עוד בחורים אחדים ישבנו על האכסניי שלי במסבה לכבוד החג והודיעו לנו כאשר יצא אדמו״ר נבג״מ לאולם.

השיחות והשיחה הארוכה של הד׳ מדריגות צדיק ישר תמים וחסיד ישנה. גם המאמר של י״ט כסלו יצא לאור, והוא מההמשך של תער״ב הגדול.

אציין רק רשמים פרטיים שנשארו בזכרוני:

בתוך המ״ם סתומה (כלומר בתוך המסגרת שעשו משלחנות שלמדו עליהם, שלחן אחד לדרום, שנים למערב, שנים למזרח ואחד לצפון) ישב כ״ק אדמו״ר נבג״מ, אצל השלחן של צד דרום ופניו לדרום.

כ״ק בנו אדמו״ר הריי״צ נבג״מ עמד לנגדו, מעבר השני של השלחן.

בתוך המ״ם סתומה ישבו ר׳ נחמן מאריאשין משרת ועוד שנים או שלושה מזקני אנ״ש המקורבים, שהי׳ כבד להם לדחוק בין העומדים סביבות השלחנות. הם ישבו על המסגרת התחתונה של השלחן, העומד בצד צפון.

כ״ק אדמו״ר נבג״מ נתן לר׳ נחמן כוס יי״ש לומר לחיים, ור׳ נחמן הראה שיש לו בקבוק של יי״ש, וכוונתו שאין כ״ק צריך להטריח להושיט לו יי״ש; רק להורות לו שיאמר לחיים.

אמנם התנועה של ר׳ נחמן היתה בלתי מכוונת, ואמר ע״ז אדמו״ר:

ווי ניט גוט איז אז מען גיט יענים א גלעזל, ווייזט ער א בוטל. וואס האסטו, חומריות? און וואס גיט מען דיר? עשו האט געזאגט ״יש לי רב״. וואס דארף מען א רב, זאל זיין אזוי איין ערליכער איד.

אח״כ אמר: איך בין איין עצמי, און עצמי ווערט ניט נתפעל ניט פון דעם וואס איז העכער פון אים און ניט פון דעם וואס איז נידעריקער.

כפי הנראה אמר אחד שהשי״ת יעזור אז דער רבי זאל ניט דארפן פארן אין אויסלאנד (כי כ״ק אדמו״ר נבג״מ הי׳ נוסע לחו״ל, לאשכנז וצרפת למקומות הרפואה, לרגל חלישות בריאותו), והשיב ע״ז כ״ק:

תיתי לי, מיין אוועקפארן פון דאנען איז כפורש מן החיים. מיין גאנצער חיות איז ריידן חסידות און אידן זאלן נעמען חסידות.

מגודל ההתפעלות של הגילויים הנעלים בלתי רגילים שהיו אז, הנה הגביר החסיד ר׳ שמואל אבא דוליצקי האט געווארפען מעל לראשו את הקראגין והשניפס והמאנזעטן, וגם עוד איזה גבירים עשו כן (הם עמדו סמוך לשלחן).

כ״ק אדמו״ר נבג״מ חפץ לעשן[עא] את פאפיראס, ורצה הגביר ר׳ שמואל אבא דוליצקי לשמשו וביקש להצית גפרור של עץ (א שוועבעלע), אך מגודל הדוחק וההתרגשות הנה פעם נכבה העץ טרם הגישו לעשן את הפאפיראס ופעם נשבר הגפרור ופעם האט זיך ניט אנגעצונדן, ורש״א איז נאך מער געווארען נערווועז, וכ״ק אדמו״ר חכה עד אשר הוא עזר לו בהדלקת הפאפיראס.

[בהמשך לחגיגת י״ט כסלו אמר אדמו״ר נבג״מ על הגביר ר׳ שמואל אבא דוליצקי: הורתו ולידתו בקדושה (ר״ל שהוא תסיד מתולדתו)].

שתי שעות נמשכה השיחה של הדי מדריגות, וכארבעים מינוט על השעון נגן כ״ק אדמו״ר נבג״מ את הניגון הידוע, שהיו מנגנים לפני החסידות בפני אדמו״ר נבג״מ[עב].

המנגנים נלאו מלנגן זמן רב כ״כ, וחשבו בכך פעם שכעת יפסיק מלנגן, אך כ״ק אדמו״ר נבג״מ הי׳ מתחיל פעם נוספת ופעם נוספת, כארבעים מינוטין, ואח״כ אמר את המאמר.

עא) את המובא לקמן מספר המחבר גם ב״די אידישע היים״ (גליון 41, תשרי תש״ל, בחלק האנגלי עמ׳ 15).

עב) הסדר בכלל הי׳ כנהוג, שבבוא כ״ק אדמו״ר נבג״מ לאולם לומר דא״ח היו מפסיקים מלנגן ודומי׳ חרישית היתה באולם כאשר כ״ק אדמו״ר נבג״מ הי׳ נכנס בתוך המ״ם סתומה. את הניגונים היו מנגנים רק טרם בואו.

אמנם ביומא דפגרא, כאשר הוא הי׳ יושב במסבה, והיו מנגנים לפניו, אז היו מנגנים את הניגון הידוע.

הי׳ בדיחא דעתי׳. פעמים אמר: אטו בשופטני עסקינן? (זה הי׳ בקשר לענין שדיבר אז).

מלים אלו אמר בעת דברו אודות מדריגת רעיא מהימנא, בעת המאמר: מדינה אחת יש והיא חרבה והיא שלך, יהי׳ רצון שתבנה.

הביט בפני בנו כ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ בהבעת פנים של שאלה וחזר על דברים אלו עוד הפעם, אח״כ נענע באגרופו הקדוש וחזר על דברים אלו עוד הפעם.

אחר המאמר נכנס להנפש בחדר השני של האולם הגדול ואח״כ חזר למסיבה והוסיף לדבר, עד אשר התחיל היום להאיר.

לערך בשעה חצי השמינית בוקר אמר: עס ווילט זיך ניט אוועקגיין. לאמיר מאכן חלוקת השי״ס[עג].

כ״ק אדמו״ר נבג״מ שאל: מי לקח מסכת נדה. וכשהשיבו: דוד דער מי״ץ. אמר: הוא בודאי לא סיים עדיין; מי מהבחורים?

לא חפצו לעכב את אדמו״ר נבג״מ, ולא מצאו את הבחורים שלקחו מסכת נדה, והלך כ״ק אדמו״ר נבג״מ הביתה, אך צוה להכריז שהאורחים לא יסעו לביתם עד אחר הסעודה שלכבוד י״ט כסלו.

כיון שהסעודה לא היתה במוצש״ק, עשו את הסעודה באור ליום ב׳. כ״ק אדמו״ר נבג״מ לא השתתף בסעודה, רק החסידים.

עג) כפי הרגיל, מצד יוקר הזמן של י״ט כסלו להענינים הפנימיים של ההתוועדות, לא הי׳ פנאי בי״ט כסלו לעשות חלוקת השי״ס, והיתה חלוקת השי״ס נעשית בכ״ד טבת.

זכורני שכ״ק אדמו״ר נבג״מ נכנס לאולם לערך בשעה עשירית לילה, באמצע הלימוד, והי׳ יושב אצל השלחן שבסמוך לקרן מערבית-צפונית (מסביב לו כשני שולחנות לכל צד וכותלי מערב וצפון), והביאו מעט משקה ולעקאח, והתלמיד שלקח מסכת נדה הי׳ אומר הסיום, ומחלקים את השי״ס, והי׳ לוקח זה לערך חצי שעה, או מעט יותר.

* * *

בשנת תרע״ג היתה הקביעות של עשרה בטבת ביום ו׳ עש״ק. כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ התפלל קבלת שבת בביתו, ואחר קבלת שבת הכריזו שילכו לטעום ואח״כ יאמר כ״ק אדמו״ר דא״ח.

אני ועוד אחדים הלכנו לאכסניא שלנו, שאצל ר׳ שמואל הסנדלר, שדר אחורי החצר של בית הרב, במבוא הצר של צד השוק, ולמען קצר הדרך לא הלכנו דרך השער שברחוב רק עברנו על פני הגדר, ובמשך עשרה מינוטין קדשנו וטעמנו משהו ובאנו.

והנה רואים אנו שהכל סגור ומסוגר וכ״ק אדמו״ר אומר דא״ח. נודע לנו שהרבנית הביאה יין ומזונות לפני מתי מספר שנשארו, ותיכף התחיל אדמו״ר לאמר חסידות.

נשארנו לעמוד אחורי החלון. הדלתות עץ (לאדן בלע״ז) של החלונות לא היו סגורות ויכלנו לשמוע המאמר, כי הי׳ אומר דא״ח בקול רם. למרות הקור הגדול והשלג שהי׳ מונח, עמדנו ושמענו דברי קדשו ואח״כ חזרנו המאמר.

בין אלו שנשארו בחוץ הי׳ ר׳ אלחנן דוב מאראזאוו, ועמד עמנו אחורי החלון. ר׳ שילם קוראטין הי׳ בפנים. התמים ר׳ שמשון וויטעבסקער ע״ה[עד] בא כשכבר נסגרה הדלת, והתחיל להשתדל להכנס (מצד בריאותו ושהי׳ מהתלמידים המצויינים). תחלה התחיל להשתדל אצל בתו של כ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ (מרת חנה תחי׳, כעת אשת הרש״ג יחי׳), לפעול אצלה שתפתח הדלת. זה הי׳ כמעט דבר שלא יאומן, אבל היא פתחה לו.

מחדרי כ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ היו צריכים לעבור דרך כל חדרי הרבנית, היינו בית התבשיל ועוד חדר קטן, בית האוכל (דייניג רום, סטאלאווע), חדר הנופש של כ״ק אדמו״ר הרש״ב, אצל הסוכה, חדר של יחידות, חדר השינה, עד שנכנסו לאולם של אדמו״ר (פראנט רום) ששם אמר כ״ק אדמו״ר הרש״ב דא״ח.

כדי לעבור דרך כל החדרים האלו היו צריכים שהרבנית הצדקנית תפתח הדלתות ותתן רשות לעבור דרכם, וזה הי׳ כמובן דבר כבד מאד; אבל עבור שמשון עשתה זאת, ונכנס לפנים באמצע המאמר.

אח״כ לערך בשעה אחת עשרה בלילה, אחרי חזרת המאמר, ישבנו אצל תנור בית החורף באולם הגדול ושוחחנו. נכון אמנם שחזרנו המאמר וידענו אותו, אבל מוסר כליות הי׳ לנו איך זה הלכנו לסעוד טרם חסידות.

גם התמים מר שמשון ישב עמנו ואמר לנו בתוך הדברים, הלא כעת מצב בריאותי הוא שלא יכלתי לבלי לסעוד, אבל מקודם כשהייתי בריא לא הייתי עוזב את מקומי מפני ענינים כאלו; רק פעם אחת בעמדי לחכות (אינני זוכר כעת על איזה ענין ומה הי׳ המאורע) והתחיל ראשי סובב עלי כגלגל ומאור עיני כהה ואז יצאתי. תדעו, מען גייט ניט אווק, מען וועט גאנץ זיין!

בין הענינים שדיבר עמנו אז, סיפר לנו מה ששמע מאיש זקן, שהנ״ל שמע מפי איש מדור שקדמו, שבכל שנה בחודש שבט נשבר הקור ויורדים גשמים (במקום השלג). זה הי׳ בשנת תרע״ג, ואמר שזה משך של יותר ממאה שנה שנותנים לב לזה, ובכל שנה הדבר הוא כן. והטעם הוא להורות אשר הטבע היא הנהגה אלקית, וע״כ מראים ענין של היפך הטבע אשר בחודש שבט יורדים גשמים, גם במדינתינו בגליל רוסיא

עד) הוא הי׳ כבר חולה, ועברו עליו ניתוחים.

הוא הי׳ מהתלמידים המצויינים, בר דעת גדול, משכיל ועובד פנימי, למדן וחסיד. הי׳ חברו של ר׳ שילם קוראטין ע״ה.

ביום ג׳ פ׳ בחוקותי של שנה זו נפטר בביתו אצל הוריו, אחרי שכבו משך זמן על ערש דוי.

בו ביום נתקבל טלגרם אל כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ ע״ד פטירתו, ואמר כ״ק אדמו״ר נבג״מ שזהו בהוראתו של שמשון.

הלבנה, אשר קור החורף כבר כבד מאד במשך חדשיים.

* * *

בליובאוויטש הי׳ נהוג אשר כ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ הי׳ מתוועד עם התלמידים הקשישים פעם אחת בכל חוה״מ פסח ופעם אחת בכל חוה״מ סכות. בחוהמ״פ תרע״ג היתה ההתוועדות בחדרים של הרז״א.

בהתוועדות הזאת סיפר איך שהיו מייקרים א חסיד׳ישען ווארט, וסיפר שהרשב״ץ אמר לו פעם שיש לו א ווארט (פתגם), והביא י״ש בעד ששה קאפקעס, חצי סאטקע, ובעד שתי קאפקעס מזונות לעקח.

הוא ישב במסבה משך זמן ואת הפתגם לא סיפר. אח״כ (כששאלוהו מהו הפתגם) אמר: היום הזמן מאוחר למחר אספר.

למחר הי׳ ג״כ מסבה, וסיפר הפתגם:

לעגלון אחד הי׳ תלמיד מצליח (א שמייסער) מסייע בעבודתו, בחור פשוט. בכל בוקר הי׳ מתפלל ותיכף הי׳ סועד את לבו כדרך העגלונים. פעם אחת (י״ז תמוז) אחרי גמרו תפלתו לא נתנו העגלון לאכול במשך כל היום. למחרתו קם הבחור המצליח בבוקר והתפלל ואמר לבעל הבית שלו העגלון: **היינט איז ניט נעכטן**, והלך לאכול כדרכו.

וזהו הפתגם מה שהדגיש, שצריכים לדעת בכל יום, שהיום הוא לא אתמול וצריך להיות באופן אחר, באופן יותר טוב מאתמול.

גם בשמח״ת ישב להתוועד בדירה הנ״ל, בחדרו של ר׳ נחמן משרת, שאז דר בו הרה״ח ר׳ שלמה ליב אליעזרוב (בנו של ר׳ אליעזר שמעון). במסיבה ההיא הי׳ גם ר׳ אלחנן דוב מאראזוב, וואס האט זיך אויסגעדריקט א שמייכעלידיקן אויסשפראך נגד הרב שילי״א הנ״ל. אמר לו הרשילי״א ז״ל: שלח ידו גו׳. האט ר׳ אד״ם ז״ל נאך אמאל א גלייכווערטל געזאגט. ואמר אז כ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ: צארסקע פאמיליע (משפחת המלך). והוסיף אי מבני המשפחה: ער וועט דאך ליגן כמה קלאפטער[עה] בעומק, אבל צארסקי פאמיליע ניע טשעפאי (אל תיגע במשפחת המלך)

* * *

בקיץ תרע״ג בא אבי מורי ז״ל עם ר׳ זאב ברולין, מזכיר הקהלה בעירנו זוראוויץ, במלאכות מיוחדת אל כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ:

היות שהגבירים החסידים ר׳ שמואל טריינין מפטרבורג ור׳ יהושע ראזינקין[עו]

עה) מדה רוסית ידועה.

[ר״ל שגם הוא בשר ודם ויקבר ככל אדם].

עו) הי׳ מהחסידים אשר זכיתי לראות את התקרבותם.

בסוף שנת תרס״ט ותחלת עת״ר בא הגביר הנ״ל בקשר מסחרי עם גבירי החסידים, ועפ״י הצעתם בא גם הוא לשאול עצת קדשו של אדמו״ר רש״ב ז״ל, ועצת קדשו ז״ל הצליחה, ובא במשך זמן קצר עוד פעם ועוד פעם.

בשנת עת״ר, בעת שהיתה אסיפת הרבנים בפטרבורג, וכ״ק אדמו״ר הי׳ נבחר מב׳ הפלכים מוהילוב וטשערניגאוו. כ״ק אדמו״ר הרש״ב בעצמו נסע אז לעיר מוהילוב ולעיר טשערניגוב, כפי שנקרא בלשון המדינה כאן ל״קאמפיין״ שיבחרוהו, ולא ידעו למי יסור במוהילוב.

הגביר ר׳ יהושע ראזינקין בנה אז בית חומה [בנין אבנים] חדשה עבורו במוהילוב וכלי בית חדשים וגם כלי סעדה חדשים, ואמרו שקנה אז גם כסויים חדשים של משי עבור המטות, וכ״ק אדמו״ר נבג״מ סר לביתו.

הוא יצא במרכבתו (כנהוג אז שהגבירים הי׳ להם מרכבה הנקי׳ קארעטע עם סוסים) במלאכות כל נכבדי העיר לקבל פני כ״ק אדמו״ר נבג״מ בתחנה.

[כשהייתי בעיר טשערניגוב התפאר לפני הגביר ר׳ מרדכי פאליי, אשר גם אצלו סעד פעם כ״ק אדמו״ר נבג״מ. הוא הי׳ מעסקני העיר. בניו היו בראסטאוו מקושרים לאדמו״ר הרש״ב ואח״כ לבנו אדמו״ר הריי״צ נבג״מ. אחד הי׳ שמו זאב פאליי].

במשך הזמן נתקרב יותר. בתחלת בואו לליובאוויטש זוכר אני שהי׳ בלא חתימת זקן, בעל קומה כסוחר מאסקוואי, ואח״כ נראה חתימת זקן, עד שנתגדל זקנו.

פעם בא לליובאוויטש תיכף אחרי ר״ה, בשנת תרד״ע, ולא הי׳ יכול להכנס ליחידות מפני שהי׳ עם

רב מהאורחים שבאו על ר״ה, והי׳ מוכרח לחכות איזה ימים. באחד מימי עשי״ת עבר כ״ק אדמו״ר בחצר (דומני שהלך מהרבנית הזקנה לביתו) ור׳ יהושע ראזינקין טייל בחצר בין כל האורחים, אמר לו אדמו״ר: ר׳ יהושע, איר זייט געווארען א תושב דא!

אח״כ שכר למלמד עבור בניו את הת׳ מר אליעזר ראקסין מאשווא (שהי׳ אח״כ שו״ב בביתאוו חדש, ואח״כ בעיר זלאבין. בנו נמצא כעת בפה בארצה״ב).

[אסיפת הרבנים הנזכרת לעיל, נקראה מטעם ממשלת המלך ניקאליי השני מלך רוסיא, שרצה לעשות פרצות בדת ולתקן שהרבנים יהי׳ להם ידיעה בשפת המדינה ותעודה ידועה של איזו מחלקה מבית ספר תיכוני.

ישנו ספר ״חשבון קצר״ מהאסיפות, מה שהוציא לאור כ״ק אדמו״ר נבג״מ, איך שהמיעוט של שבעה נבחרים עלה בידם לבטל מחשבות הממשלה (בהסכם רוב הנאספים, שהיו ביניהם הרבה מהחפשים, ולדאבוננו גם מרבנים שהסכימו לענינים אחדים), וכ״ק אדמו״ר נבג״מ ור׳ חיים סאלאוויציק מבריסק ז״ל ור׳ מנחם מענדל חן ז״ל ור׳ יצחק יואל ראפאלאוויטש ועוד אחדים הפרו בעזהי״ת כל מחשבותיהם.

(בהיותי דר אחר חתונתי בעיר הומיל הי׳ שם פליט המלחמה הראשונה, איש אחד מחסידי סלאנים, וסיפר לי, שלערך בחורף עת״ר, בעת שנסע אדמו״ר נבג״מ לרגלי האסיפה הזאת, לאסיפת הכנה בווילנא, שבתו בעיר בראנאוויטש. הי׳ שם עמו כ״ק אדמו״ר הריי״צ בנו, וכפי מה ששמעתי הי׳ עמהם כמדומני גם הגביר החסיד ר׳ שמואל גוראריי. הם שבתו בהאטעל.

בש״ק הלכו לביהכ״נ חסידי סלאנים לשמוע קרה״ת. בביהכנ״ס הכירו שהם אנשים בעלי צורה ונתנו עלי׳ לכ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ. שאלוהו איך לקראתו ואמר שמו בהרב ר׳ שמואל.

לסעודה שלישית ישב עמהם ובקש מהם שיאמרו איזו תורה מרבם, ואמרו לו שאצלם אין אומרים תורה רק מזמרים זמירות. ואעפי״כ אמרו איזו תורה מרבם.

למחרת ביום א׳ בבוקר שמעו שהרה״ג ר׳ חיים סאלאוויציק יעבור דרך בראנאוויטש ויהי׳ שם על התחנה. באו אנשי העיר לקבל את פניו בתחנה וראו אשר ר׳ חיים מטייל עם אדמו״ר על התחנה, ואז נודע להם שזהו האדמו״ר מליובאוויטש.

כשבאה הרכבת (פאיעזד) ונגשו לרכבת אמר ר׳ חיים: יכנס תחלה האדמו״ר מליובאוויטש, ואדמו״ר נבג״מ אמר: יכנס תחלה הרב מבריסק. לפועל התחבקו זע״ז ונכנסו ביחד)).

ממוהילוב קנו את החצר והקרקע שסביבות העיר זוראוויץ, מאדונים בלתי יהודים, וכעת מוכרים זה לאדונים אחרים, והיות שהקרקע שסביבות העיר הוא מקום המרעה עבור פרות העיר ונשארים אנשי העיר בלי מקום מרעה[עז], והיות שהם לא שמו לב לבקשת אנשי העיר, לכן מבקשים מאדמו״ר הרש״ב נבג״מ שיפעול אצל הגבירים חסידיו לטובת עניי העיר הנ״ל[עח].

אינני זוכר אם פעלו זאת; אמנם בעת ההיא נכנס אבי ז״ל אתי אל אדמו״ר נבג״מ, לסיבה נוספת:

בקיץ תרע״ג נסעה אחותי מרת סאשא הינדע תחי׳ (כעת אשת גיסי ר׳ אלטער נ״י ביילין שו״ב) לארצות הברית, וביקש כבוד אבי ז״ל מאדמו״ר נבג״מ שיתן לי רשות לנסוע הביתה לברך ברכת פרידה לאחותי תחי׳.

כ״ק אדמו״ר נבג״מ אמר: למה זה שיסע באמצע הזמן?

גם שאלתי אז אני את אדמו״ר נבג״מ, אם להתחיל להניח תפילין דר״ת.

שאלני בן כמה אני, ואמרתי לו שבכסלו הבע״ל, היינו תרד״ע, ימלאו לי חי׳ שנה, והסכים שאתחיל להניח תפילין דר״ת.

עז) נהוג אז שבעיירות הקטנות כל משפחה הי׳ לה גן ירק אצל הבית (לאחדים - אף איזה פרדס של אילנות מתפוחים, אגסים שזיפים והדומה), וגם פרה או שתים, חולבות. אחדים היו חוכרים (בעד זבל הפרות של כל השנה) איזה חבל קרקע מחוץ לעיר מאיכר אינו יהודי, ושם הי׳ זורע תפוחי אדמה, ומזה הי׳ כמעט רוב ההכנסה של המשפחה: חלב פרות, שמזה היו עושים חמאה וגבינה, עופות אחדים גדלו בבית, אחדים גידלו גם אווזים וברווזים, תפוחי אדמה וירקות מהגן או גם מעט פירות מהפרדס.

עח) ראה בזה אגרות קודש אדמו״ר מוהרש״ב נ״ע ח״ב אגרת שס.

פרק ט

שנת תרד״ע

התוועדויות חודש כסלו - פטירת הרבנית רבקה - מחלקה חדשה לילדים מרוסטוב - נסיעת אדמו״ר למקומות המרפא - המאמרים בקיץ - נאות דשא זאאלשע - פרוץ המלחמה

בשנת תרד״ע היתה התרחבות והתפתחות עבודת החסידות בתות״ל. כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ המשיך את המשך המאמרים שהתחיל בחג השבועות תער״ב, ד״ה בשעה שהקדימו. השיחה של ״כל המצוות מתיחסים את העצמות״ היא בנושא הענינים שמדובר בהמשך[עט].

לרגלי מצב בריאותו נסע כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ לחוו״ל לערך בשבוע של פ׳ ויצא, בתחלת חודש כסלו, ובי״ט כסלו לא היי האדמו״ר בליובאוויטש.

ההתוועדויות התחילו באור ליום ט׳ כסלו.

אצל ר׳ שילם קוראטין נולד בן אשר הברית מילה היי ביי״ט כסלו וקראו שמו שניאור זלמן. כ״ק אדמו״ר הריי״צ התכבד בסנדקאות.

כמעט כל הזמן, מט׳ כסלו עד אחר חנוכה היו התוועדויות אצל המשפיעים ועם אנ״ש. היו מקרים אשר לא היי במה לקנות מיני תרגימא (פארבייסן) ולקחו פשוט שלג לפארבייסן.

הר׳ שילם קוראטין עורר את התלמידים הקשישים (אליהו ייכיל (סימפסון), אברהם פריז, משה מרדכי פינסקי (אחי״כ עפשטיין, רב בפטרבורג), נטע פינסקי (נהרג בחרסאן בימי הפרעות דשנות רפי״א), ירוחם גרליק), עד אשר היו לומדים אמרי בינה במשך י״ב שעות ויותר ביום.

הוא דיבר גם עמי אודות לימוד ספרי אדמו״ר האמצעי, ואמרתי לו שלפי״ד מספיק וטוב עבורנו ללמוד מאמרי והמשכי אדמו״ר הרש״ב נבג״מ המבארים עניני חסידות באופן נפלא בהסברים עמוקים וברורים.

אז הציע לפני שאברר לפניו ענין מדא״ח בנושא כל אשר חפץ גו׳ עשה, ובדבר גו׳ שמים נעשו, עפי״י התירוצים באופנים שנראים כסותרים במקומות שונים בדא״ח. כעבור איזה ימים דברתי עמו בזה, ושחוק של קורת רוח נראה על פניו, בביטוי של נצחוני בני כוי.

כמעט בכל ליל ששי, ולפעמים פעם בשני שבועות, היתה התוועדות משעה 11 בלילה עד קרוב לאור היום. וכך גם בכי״ד טבת, ר״ח שבט, טי״ו בשבט וכוי.

זכורני שבהתוועדות אחת בבית המשגיח ר׳ שילם קוראטין (כמדומה בר״ח אדר) דיבר הר״ש אודות ישות מלימוד, ובפרט מלימוד יו״ד על מנת להשיג סמיכה להיות מורה הוראה.

בין הלומדים יו״ד (והיו נחשבים מהחסידישע בחורים) היי ר׳ משה אקסלראד מלאהייסק (היי אחי״כ רב בזלאבין, אחי״כ בסוראז, וכעת הוא רב ברמת גן ארה״ק), שלמד בחברותא עם התמים צבי מאסטראוונע. ואמר הר״ר שילם קוראטין במליצה חסידית:

הלומדים יו״ד ע״מ להשיג סמיכה לרבנות הם מוכרי שמרים (כי אז ברוסיא היי נהוג בכמה עיירות שאחת מההכנסות של הרב היתה מכירת שמרים), והשמרים מחמיצים ומגביהים את העיסה, כמבואר בדא״ח שחמץ מורה על ישות והגבהה.

התמים צבי מאסטראוונא בכה ואמר: אני איני מוכר שמרים (ר״ל שאיננו מתגאה מלימוד תורתו).

כמה פעמים בא ר׳ אלחנן דוב מרוזוב (אדי״מ) להתפלל לערך בשעה אחד עשר או לאחרי זה והתחיל לאסוף מנין.

פעם אמר לו הר״ר שילם קוראטין, מדוע הוא עושה ככה לבוא בשעה מאוחרת כי״כ, בשעה שהמנינים כבר גמרו תפלתם והתלמידים המאריכים בתפלתם טרודים

עט) תורת שלום עמ׳ 190.

בעבודתם ומבלבלים אותם בדברי בקשת מנין והפסקה בברכו וקדושה וכו׳.

והשיב ע״ז ר׳ אד״מ, אני אינני מתפלל כראוי, וויל איך דאוונען וועו שיינע אידן דאוונען.

זכורני התוועדות אחת שהיתה בהצנע, בנר ה׳ דחנוכה, עם הר״ר שמואל גרונם.

הרש״ג סבל אז על העינים והרופאים אסרו עליו לשתות יי״ש, וכבד היי עליו ההתוועדות. והיי התנאי שתהיי ההתוועדות בהצנע, והיו מוצאים מקום מוצנע שבו היו מתוועדים.

פעם מצאו מקום להתוועדות בהצנע אצל בלעכער אחד. התמיד יצחק רסקין[פ] קנה אצלו מנורה לחנוכה בעד חמשה עשר אגורות ובקש ממנו רשות להתאסף בביתו על התוועדות, והאיש הסכים על זה. זה היי במבוא סביבות רחוב חאחלוקע.

רק אלה שעלה בידם להפגש אחר הדלקת נרות חנוכה, בעת שהלכו להתוועדות, היו על ההתוועדות. כל אלו שחפשו אח״כ את מקום ההתוועדות לא מצאו (מלבד שנים). היו על ההתוועדות כשלושים בחורים.

הרש״ג התעורר מאד בהתוועדות זאת, ודיבר בהצנע אודות זהירות בפגם הברית (אשר במסיבות התוועדות מדברים עד״ז רק ברמז), ורמז אשר מפני היותו איידעל בענין זה נגד חברו ... זכה למצבו בחסידות ביתרון נגד חברו הנ״ל.

בהתוועדות זו לימד אותנו את הניגון מפני מה ירדה הנשמה. הוא אמר שלפנים היו מנגנים: כשהנשמה יורדת לתוך הגוף, אוי צועקת ווי ווי, אוי צועקת ווי ווי, ירידה זו צורך עליה, עד שכל זה הוא כדאי, וחוזר חלילה.

* * *

ביום ועש״ק יו״ד שבט בוקר נפטרה הרבנית הזקנה הצדקנית מרת רבקה זצ״ל, אשת אדמו״ר מהרי״ש נבג״מ. כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ הי׳ אז במענטאן[פא].

בתחלת השבוע הצטננה (האט זיך פארקילט) וקראו לרופא המקומי, ואח״כ ביום ג׳ התגברה המחלה ונעשתה דלקת הריאה (לונגען אנצינדונג) וכמדומה שקראו אז את הרופא ליברמן מוויטעבסק (הוא הי׳ נאמן בית הרב והי׳ שומר תורה).

בליל ששי נסע התמים נחום גלאסס מקאוונע לוויטעבסק להביא אקסידזשען להקל נשימתה, אך ביום ו׳ בבוקר נפטרה.

דרו אז עמה בביתה אחותה מרת גיטל, ש״ב מר זלמן פראדקין ע״ה ונכדה ישראל דוב (היתום שגדלתו, בן בנה הר״ר מנחם מענדל ז״ל, מאשתו הראשונה שנפטרה בליובאוויטש).

לנכדה הילד ישראל דוב הנ״ל (הי׳ אז כבן ח׳ או ט׳ שנים) אמרה ביום ו׳ בבוקר: בקש רחמים עבורי, דו דארפסט מיר נאך האבן.

[בעת היאצ״ט הראשון של כ״ק הרבנית הצדקנית מרת שטערנא שרה (שנפטרה ביום ש״ק י״ג שבט תש״ב בארה״ב), סיפר לנו בנה אדמו״ר הריי״צ נבג״מ, שבעת בואו לאשכנז סיפר לפני כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ אודות פרטי הענינים, וסיפר אשר ביום ו׳ עש״ק בקשה מהאשה ששרתה אותה שתתן לה הסידור להתפלל ונתנה לה והתפללה והחזירה לה הסידור להניחו במקומו, וכשפנתה להניח הסידור והחזירה פני אלי׳ כבר נפטרה.

התחיל בנה אדמו״ר הרש״ב לבכות, ואמרה זוגתו הרבנית מרת שטערנא שרה: הלואי אויף מיר געזאגט געווארען אזא כו׳.

וכן אירע, שגם בנה כ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ הי׳ בעת פטירתה בשיקגו לרגלי עניני הכלל, וביום ש״ק בוקר י״ג שבט בקשה

פ) בנו של ר׳ בן ציון רסקין מגזאטצק ואחיו של ר׳ יעקב יוסף רסקין שו״ב בראשון לציון, ממשפחת רסקין הידועה ומרובה באוכלוסין בלי ע״ה כן ירבו.

פא) ראה בזה גם לקוטי סיפורים (פרלוב) עמ׳ רכה-ו. שמועות וסיפורים (כהן) ח״א (הוצ׳ תש״נ) עמ׳ 83. לשמע אוזן (דוכמן, הוצ׳ תש״נ) עמ׳ צד. אגרות קודש אדמו״ר מוהרש״ב נ״ע ח״ב אגרת תכד. וראה אגרות קודש אדמו״ר מוהרש״ב נ״ע ח״ב אגרת תכה.

מאת האשה ששרתה אותה את הסידור והתפלל וכשהחזירה לה את הסידור אחר גמר תפלתה להניחו, פנתה המשרתת להניח את הסידור, ובחזירתה ראתה והנה נפטרה ברגע זה].

כשנתפשטה השמועה תיכף בעיר נתמלא כל הרחוב (לא רק הבית והחצר) אנשים ונשים וטף, כל העיר בפועל ממש.

קראו את בתה מוויטעבסק מרת דבורה לאה, ובאה.

כ״ק אדמו״ר הריי״צ נהל את הלוי׳. את המקום בחר מעבר השני של האוהל אשר בו מנוחת כבוד כ״ק אדמו״ר הצמח צדק ובנו (בעלה) אדמו״ר מהר״ש.

הוא שלח שלושה טלגרמות לאביו אדמו״ר הרש״ב ז״ל, האי שהיא חלתה, השני׳ (אחרי איזה זמן) שהמחלה התגברה, והשלישית (שנתקבלה באשכנז במענטאן ג״כ בעש״ק) שנפטרה.

שמענו שבעת שהתקבלה הטלגראמא הראשונה חפץ אדמו״ר הרש״ב נ״ע לנסוע, והתחיל לסדר הנסיעה באופן שיהי׳ ש״ק על אם הדרך (כי אוירונים לא היו אז עדיין), אך בינתיים נתקבלה הטלגרמה השני׳ והשלישית.

בעת הלוי׳ אמר אדמו״ר נבג״מ נכדה, שאיננו חפץ שאמו זקנתו תהי׳ מונחת שעה אחת על קרקע שאינו שלה, ואמרו הגבאים שיתן רו״כ אחד בתור התחלה לתשלום בעד קניית מקום הקבורה, ובטוחים הם שכ״ק אדמו״ר הרש״ב בנה ישלם עבור המקום במיטב.

טרם שהורידו את גופה הקדוש בקבר התנה נכדה אדמו״ר הריי״צ נבג״מ אשר מניחים אותה שם על תנאי, שבאם לא יסכים כ״ק אדמו״ר בנה הרש״ב נבג״מ על המקום יוכלו להוציאה ולהניחה במקום אחר, אשר יבחר בנה.

כל הנשים קרעו את חלוקה לשמירה וסגולה.

כל העיר בכו, והרבה משפחות אמרו מי יפרנסנו כעת; כי כמה וכמה משפחות היתה מפרנסת אותן בסתר ובדרך כבוד, לבד הצדקה ביד רחבה שהיתה מחלקת ונותנת ברוח נדיבה.

במוצאי ש״ק נסע כ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ נכדה לאביו לאשכנז לנחמו ולספר לו ממהלך העניינים.

אחד ביקש לשום תשומת לב אדמו״ר הריי״צ נבג״מ ע״ד שכובעו (העט) אינה כראוי, ואמר לו: איך האב קיינמאל ניט קיין שימת לב אויף אזוינע זאכן, ובפרט יעצט.

כ״ק אדמו״ר שלח טלגרם מאשכנז, שעשרה תלמידים ילמדו כל משך כ״ד שעות היום במשך השלשים. זוכר אני לשון הטלגרם בהתחלה: **הצען בחורים יתחלפו (וועקסלען בלע״ז) וואָך זיין שלאפ צימער מוטער.**

וכן קיימנו. המשגיחים סדרו שבמשך כל השלושים למדו עשרה בחורים שמונה שעות רצופות בחדרה של הרבנית הזקנה מרת רבקה נבג״מ, ז.א. שבכל יום היו מתחלפים שלשה כתות של עשרה בחורים.

* * *

בשנת תרד״ע באה מלאכות מקהלת רוסטוב על נהר דאן, לראות ולתהות על קנקנה של הישיבה.

מטרת ביאתם היתה, היות שעיר רוסטוב היא נחשבת מחוץ לתחום המושב[פב], וממילא נרגש אצלם חסרון במשמשים בקודש, שו״בים רבנים שמשים חזנים מוהלים וכו׳, וע״כ החליטו לשלוח את ילדיהם ללמוד בישיבה, למען יתחנכו להיות ממלאים תפקידם של המשמשים בקודש בקהלתם.

פב) כידוע שבמדינת רוסיא תחת ממשלת המלך ניקאלאיי, ועוד קודם לו, לא הי׳ רשות ליהודים לדור, רק בפלכים מיוחדים. כדי לדור בכל מרחבי רוסיא היו צריכים לזכויות מיוחדות בחילוקי דרגות שונות לפי חשיבות המקום ולפי ערך שיווי הזכיות.

הם ביקרו בישיבות שונות, וישיבת ליובאוויטש מצאה חן בעיניהם, ויביאו שנים עשר תלמידים ללמוד בתו״ת.

שכרו עבורם מלמד את ר׳ משה ראזנבלום, אשר הי׳ מזכיר בתו״ת ואצל אדמו״ר נבג״מ[פג].

ר׳ משה ראזנבלום

* * *

כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ בא לליובאוויטש אחרי חה״פ תרע״ד.

בפורים הנ״ל באו אנ״ש הגבירים לחו״ל, והיתה שם התוועדות ארוכה עם ענינים נפלאים.

בחג השבועות התחיל כ״ק אדמו״ר לאמר שוב את ההמשך שהתחיל בחה״ש תער״ב, ואמר המאמרים מההמשך, בלי הפסק, עד ש״ק פר׳ וירא תרע״ו, שאז אמר המאמר על ענין חולת אהבה, ולמחרתו יום א׳ פר׳ חיי שרה העתיק כ״ק אדמו״ר הרש״ב נ״ע מליובאוויטש עם כל ב״ב.

המשך המאמרים של קיץ תרד״ע הי׳ מענין תהו ותקון. ענינים ובאורים יקרים ומופלאים באר כ״ק אדמו״ר נבג״מ בהמשך הנ״ל.

ר׳ שרגא פייוויש זלמנוב

זכיתי בקיץ הנ״ל להיות ג״פ על ש״ק בנאות דשא זאאלשע, בש״ק פר׳ בהעלותך (שדיבר אז ע״ד שרש המדות שלמעלה מן השכל), בש״ק פר׳ פנחס (על ש״ק הנ״ל הי׳ שם גם הר״ש ע״ה קוראטין המשגיח על דא״ח, ומהאורחים הי׳ המשכיל בדא״ח בשעתו ר׳ פסח פרענקל והתמים ר׳ שרגא פייוויש זלמנוב מווארשא - קלימאוויץ, חתן הגביר ר׳ יוסף יוזיק הורעוויץ מווארשא) ובש״ק פר׳ תצא (דיבר אז הד׳ אופנים לגריעותא בעבודה בנפש מהד׳ אופנים שבאר בהמשך הנ״ל בסיבת השבירה).

באתי לשם בתחלת חודש אלול כדי להכנס על יחידות[פד].

זה הי׳ בעת פרוץ מלחמת העולם הראשונה, ובאו אז גם כמה גבירים מאנ״ש להתיישב לשאול עצת קדשו מה לעשות; כי חשבו שבמשך זמן קצר תגמר המלחמה, ושיערו שהרוסים לא יוכלו לעמוד נגד אשכנז משך זמן בקשרי המלחמה, ותהי׳ מוכרחת למצוא דרך לשלום בזמן קצר, וחשבו

פג) הוא הוציא את העתון-שבועי לילדים בשם ״האח״. הוא הי׳ שולחו לילדים הלומדים בחדרים בעריהם, להיות להם קישור עם תלמידי חדרי ישיבת תו״ת. היו בו סיפורים מעניינים, מאמרים בלשון קודש קלה ועניינים שלפי השגתם של הקוראים, תלמידי החדרים. זה פעל ועשה קירוב הדעת גדול בין העיירות השונות עם הישיבה, וגם הרבה תלמידים באו ללמוד בתו״ת ע״י.

פד) את המובא בקטע הבא מספר המחבר גם ב״די אידישע היים״ (גליון 35, אביב תשכ״ח, בחלק האנגלי עמ׳ 12), ומוסיף שם, שבראצע הי׳ האדמו״ר מקבל ליחידות בכל יום שני בשבוע.

שאולי יפסיקו בינתיים מלעשות מסחרים, כי מי יודע מה ילד יום.

אמר להם אדמו״ר הרש״ב, שימשיכו בעסקם, כי המלחמה תהי׳ ארוכה, והי׳ לשון קדשו: **איינער וועט דעם אנדערן איינשלינגען און וועט זיך מיט אים דערווערגן.**

פרק יו״ד

שנת תרע״ה

מאמרי תשרי - אתרוגי קלבריא - סדר החזרה - ההתייצבות לצבא - התוועדות עם הרש״ז האוולין - פ״נ על האהלים - חפירת טולות - התוועדות י״ט כסלו - פטירת אשת הראד״מ - חלוקת ירושת הגביר רי״י הורביץ - התוועדות בעת סיום הפשר - פטירת ר׳ משה מזעמבין - התוועדות פורים

בר״ה תרע״ה התחיל כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ לבאר בהמשך הנ״ל בענין ד׳ אחד מלמטה למעלה ומלמעלה למטה.

כשהיו אצלו על חזרה שאלו ממנו איזה ביאור בענין הנ״ל, ואמר: דא גייען זיך נאך ניט צוזאמען די עקען און די ברענגן.

באמצע החורף בעת החזרה אמר פעם אחת, שכעת מבואר הענין, מה שאמר בימי החג בעת החזרה, שהקצוות גייען זיך נאך ניט צוזאמען.

בר״ה ותשרי דיבר בההפרש בין יש מאין, עו״ע, עצם והתפשטות, העלם וגילוי, כח ופועל ואור ומאור.

לסבת המלחמה לא הי׳ באפשרי להשיג אתרוגי קלבריא[פה], אך נתקבלו מארה״ק שלושה אתרוגים עבור ר׳ שניאור זלמן האוולין ע״ה (שחזר בקיץ זה מארה״ק לליובאוויטש ונתעכב בסיבת המלחמה), בחזקת בלתי מורכבים.

מגודל הצער של כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ, שלא יכל להשיג אתרוגי קלבריא, האט ער געקראגן היטץ ונפיחת הפנים, ולא הלך לביהכנ״ס בימים הראשונים דחה״ס.

* * *

אחרי חג הסכות תרע״ה התחלתי להכנס לחזרה.

פה) את המובא לקמן מספר המחבר גם ב״די אידישע היים״ (גליון 57, תשרי תשל״ד, בחלק האנגלי עמ׳ 9).

הסדר הי׳ בליובאוויטש אצל כ״ק אדמו״ר נבג״מ, שבכל ש״ק או חג שהי׳ אומר דא״ח (המאמר הי׳ אומר בזמן קבלת שבת) היו החוזרים נכנסים בש״ק בבוקר קודם התפלה (לערך בשעה 8) לחזור המאמר לפני כ״ק אדמו״ר, והי׳ מתקן הלשון וגם הי׳ אומר איזה ביאורים.

בד״כ בכל ש״ק היו נאספים בחדר שהיו מחכים על יחידות, והיו מחכים עד אשר אדמו״ר הי׳ פותח הדלת (שלצד שמאל, לצפון הבית קרוב למזרח, שהי׳ שם פרוזדור קטן לאולם [קאבינעט] של אדמו״ר).

כשהיו רואים את רמ״מ קאנטאר המשרת נושא את הכוס הריקה של הקפה מהחדר של אדמו״ר, והיו שואלים אותו ״אי׳ הרבי? כבר שתה כוס קפה?״ היתה תמיד תשובתו איני יודע.

לחזרה היו נכנסים בחורים אחדים חוזרי המאמר, וכשהיו אורחים בעלי ידיעה בדא״ח ויחידי סגולה.

בכל פעם הי׳ כ״ק אדמו״ר נבג״מ שואל: המוכרחים לחזרה? אופן השאלה הי׳ בביטוים שונים, פעם ברצינות ופעם בשחוק על שפתיו.

כשהי׳ רואה פנים חדשות הי׳ שואל אם כל המחכים להכנס הם נחוצים, או שהי׳ אומר לעשות בירור.

בש״ק ההוא שבאתי בפעם הראשונה ע״מ להכנס לחזרה, זחלתי ואירא, אם אזכה להכנס, ומה יאמר אדמו״ר נבג״מ.

בתחלה היתה הקבלת פנים מהמחכים, שכל אחד הי׳ ירא פן יאמר אדמו״ר לעשות בירור והדומה. אח״כ כשפתח אדמו״ר את הדלת ושאל אודות המאמר, אם אין יודעים אותו כנהוג, השיב הרי״ש קוראטין שמוכרחים חזרה. שאל אדמו״ר אם כל המחכים נחוצים, והשיב הרי״ש קוראטין - הן. ושאל אדמו״ר אם הוא באופן של טופח על מנת להטפיח, והשיב הרי״ש - הן, וזכיתי אז להכנס להיכל קדשו.

גם כ״ק בנו אדמו״ר הריי״צ נבג״מ, בעת שהי׳ בליובאוויטש, הי׳ נכנס לחזרה. אדמו״ר נבג״מ הי׳ שולח להודיעו שנכנסים. הוא הי׳ עומד בפרוזדור כמעט אחורי כל הנכנסים (וכולם היו מפנים עצמם קצת לצד, שלא יהי׳ גבם אליו).

רגילים היו המחכים לנעול את הדלת מבפנים, למען לא יתרבו הרוצים להכנס. לכן באתי בפעמים הראשונים בהשכמה, למען אמצא את הדלת עדיין פתוחה.

כל מאמר ומאמר הי׳ אוצר של ביאורים רחבים והסברים עשירים בתוכן ובחידושים.

פעם בעת החזרה, כשדיבר אודות מלבושי כבוד שהם מקיפים דקליפה[פו] אז סיפועלי׳ט א הגלמה, שהלובשים מלבושי כבוד אינם שייכים לצורה פנימי׳, התבטא: ער איז א שטיינערנער.

פעם בעת שדיבר אודות מדריגת משה רבנו ע״ה בענין התגלות יחידה שבנפש[פז], אמר שיש זה אצל כ״א לפי מדריגתו, ואמר על חזרה: כמו הרב י. דער שטופער, ער איז מעביר די סדרה אין לקו״ת און עס איז אים געשמאק, וואס? ופשט את ידיו הקדושים בתנועה של שאלה: וואס? והכה באצבע על אגודל (שקורין קנאק) ואמר: עס איז פארט געשמאק.

* * *

בתחלת חורף תרע״ה בעת אשר החלו לקרות לעבודת הצבא, והיו מלמדים תכסיסי מלחמה במשך איזה ירחים.

אחר חג הסכות הי׳ הסדר כבכל שנה, אשר קראו את אלו שמלאו להם כ״א שנה.

פו) ש״פ ויחי, המשך תער״ב פר׳ שצא (ח״ב עמ׳ תתה).

פז) ש״פ וארא, המשך תער״ב פר׳ תג (ח״ב עמ׳ תתכח).

אח״כ בחודש ינואר 1915 קראו את אלו שמלאו להם כ׳ שנה, בחודש מאי קראו את בני י״ט שנה (השייכים לשנת 1916) ובחודש אוגוסט קראו בני י״ח שנה (השייכים לשנת 1917). אח״כ קראו גם לאלו השייכים לשנת 1918.

נעשה רושם גדול באולם, פשוט רוב התלמידים נקראו לעבודת הצבא, ואלה שהשתחררו לא בכולם היתה האפשרות לחזור לליובאוויטש.

אני הוצרכתי להתייצב בחודש מאי. נסעתי לביתי ונשתחררתי על שנה, וחזרתי בקיץ ללייובאוויטש.

חברי מר שמואל קדיש נ״י ברטנובסקי (אשר בחסדי השי״ת עלה בידו זה לא כבר להנצל מארץ הדמים ולבוא לארץ ישראל) הי׳ צריך לנסוע מתות״ל להתייצב לעבודת הצבא, ז.א. לנסוע הביתה מתוך ספק אם יעלה בידו לבוא חזרה לתות״ל.

השתדלנו לסדר התוועדות[פח]. בקשנו אצל הר״ר שילם קוראטין שיתוועד, ואמר שעיף הוא, אבל הוא מוכן לתת את ביתו להתוועדות. בקשנו את הרב ר׳ שלמה זלמן ע״ה האוולין והסכים. סדרנו על ליל ששי אחר זמן הלימוד.

השאלה היתה איפה ליקח מעות על משקה. הממשלה סגרה את חנויות הממשלה למכירת י״ש, מפני המלחמה, שהתיראה מפרעות אם ישתכרו הערלים אנשי החיל. התי׳ משה (בנו של הגביר ר׳ נתן) גוראריי שילם שני רובל בעד בקבוק אחד י״ש של קימל, והי׳ לנו משקה להתוועדות.

התנאי הי׳ שההתוועדות תהי׳ בהצנע. אחרי לימוד הדא״ח, בשעה האחת עשרה, הלכנו בהצנע להתוועדות עם הרז״ה, בבית הר״ר שילם קוראטין.

היינו בהתוועדות: אני, חברי שמואל קדיש ברטנובסקי, משה גוראריי (שנתן המעות למשקה וע״כ גלינו לו הסוד של ההתוועדות), הר״ר שילם קוראטין והר״ר זלמן האוולין.

ההתוועדות היתה בהתעוררות גדולה, ובאמצע הלילה בשעה השלישית בערך, הלכו להשיג עוד י״ש, וקנו בקבוק קטן (מדת סאטקע, שהוא אחד ממאה מסאה) בעד ארבעים קאפקעס.

התלמידים בישיבה, בראותם שאיננו בישיבה (וזה הי׳ בליל ששי שהיינו רגילים להיות נעורים ולהיות באולם הגדול עם כל התלמידים הנעורים ביחד) התחילו לחפש אחרינו, ולא יכלו למצוא אותנו, כי את ההתוועדות סדרנו במטבח (קיך) של הרש״ק, שהיתה באמצע הבית לצד החצר, ששם הי׳ מהלך הנחל הקטן; רק ר׳ שמעון בלינר ע״ה וחיים מאיר ליס ע״ה מצאו אותנו באמצע הלילה, ונכנסו להתוועדות. הרש״ק הצטער על אשר התלמידים לא באו להתוועדות.

נושא אחד נשאר בזכרוני מדבוריו בהתוועדות, שענין החסידות הוא ארויסמאנען את נקודת היהדות הפנימי שלמעלה מטעם ודעת, וחסידות חב״ד הביאה את הדרך איך להוציא לגילוי את הנקודה הפנימית הנ״ל, להיות בגילוי בפנימיות בכחות האדם. כל רבי בדורו מביא את הענינים בערך כחות הפנימיים של שכל ומדות של דורו, שיוכלו גם הם (ע״י כחות שכל ומדות שלהם) להביא לגילוי את הנקודה הפנימית שלמעלה מטו״ד, צו זיין פנימיות׳דיקע חסידות׳ע אידן כל אחד לפי מצבו.

ההתוועדות נמשכה עד שעה הששית בבוקר, ומובן שהמסובים רק טעמו משקה לברכה ולחיים ותו לא.

* * *

בפרוץ המלחמה סידר כ״ק אדמו״ר נבג״מ (כמדומה שהתחיל אחר חג הסכות תרע״ה) שבכל יום ילכו עשרה תלמידים על אהלי אדמו״ר הצ״צ ומהר״ש, עם פדיון שכ״ק אדמו״ר נבג״מ כתבו.

פח) את המובא לקמן מספר המחבר גם ב״די אידישע היים״ (גליון52 , קיץ תשל״ב, בחלק האנגלי עמ׳ 15).

אני זוכר רק את הפסוק שהי׳ בסוף הפדיון: ועת צרה היא כו׳ וממנה יושע[פט].

בשנה ההיא הי׳ צריך להתייצב גיסו של כ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ, ר׳ בן ציון שניאורסאהן, והלכו עשרה בחורים אל אהלי האדמו״רים, וגם שלח כ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ פ״נ מיוחדים על אהלי הרבניות, היינו שבע פדיונות לשבע הרבניות הצדקניות הנמצאות באוהל שבשפולי אהלי האדמו״רים, ולכל אחד כתב בפרטיות אוופן קירוב משפחתו של גיסו הנ״ל אל הרבנית הנזכרת בפדיון, החל מהרבנית שטערנא אשת אדמו״ר הזקן.

ר׳ בן ציון שניאורסאהן

פעם אחת[צ], כשהאשכנזי התקרב לפלך וויטעבסק, לקחו אנשים לחפור סוללות (אקאפעס) והסתתרו התלמידים, כי א) מי יודע מה יהי׳ כשיהיו בידם, אם לא יחפצו כו׳. ב) אולי יבדקו את הניירות ויפול חשד, מה זה שהשתחררו כ״כ הרבה תלמידים.

אמר כ״ק אדמו״ר נבג״מ, שלחפור סוללות צריכים ללכת, ואין לחוש לתוצאות אחרות, כי ״עשו דרש׳נט ניט קיין סמוכים״.

* * *

בי״ט כסלו תרע״ה היתה התוועדות כנהוג באולם הגדול. כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ דיבר אודות הנעשה בעולם האמת. אינני זוכר נושא הענין, אך אני זוכר שהר״מ מזעמבין שאל: וואס וועט זיין מיט אונז, ואמר: מען וועט זיך אנהאלטן (או: מען זאל זיך אנהאלטן) אן מיין גארטל.

הביאו מיני משקאות שונות (כי לא הי׳ בנמצא המשקאות הרגילות), וכ״ק אדמו״ר נבג״מ אמר איזו לשתות.

לערך בשעה החמישית שלחו עוד אחר משקה, ובאה הרבנית הצדקנית מרת שטערנא שרה נ״ע (אשת אדמו״ר) ובקשה שלא ילכו לחפש משקה. כשהרגיש בזה אדמו״ר, הביט ברצינות וסיים ההתוועדות.

* * *

בחורף הנ״ל נפטרה אשת ר׳ אלחנן דוב מאראזאוו (אד״מ), אחותו של התמים הנעלה ר׳ אברהם דוד מקלימאוויץ.

כ״ק אדמו״ר נבג״מ אמר אז ע״ז: יש נספה בלא משפט; כי נפטרה מלידה, שלא היו הרופאים הדרושים בזמנם, כרגיל בעיירה קטנה.

* * *

בחורף הנ״ל באו בניו וחתניו של הגביר ר׳ יוסף יוזיק הורעוויץ לליובאוויטש, אודות חלוקת ירושתו.

הי׳ לו מאנאפאל על מכירת כפתורים (קנעפלאך) והי׳ עשיר, ובאו בניו ר׳ מנחם מענדל ור׳ ברוך שלום, וחתניו ר׳ שרגא פייוויש זלמנוב, ר׳ ליב ראסקין, ר׳ יחזקאל [פוטליק] מטשערניגוב, ונכדו (חתן בנו של רמ״מ) ר׳ יצחק מאגידסון. התאכסנו בביתו של ר׳ מיכאל קצנלנבויגן[צא].

פט) נעתק בשלימותו באגרות קודש אדמו״ר מוהרש״ב נ״ע ח״ב סימן תלט.

צ) את המובא בקטע הבא מספר המחבר גם ב״די אירישע היים״ (גליון 35, אביב תשכ״ח, בחלק האנגלי עמ׳ 12).

צא) באמריקה נמצא בנו של ר׳ מיכאל, מר שניאור זלמן קצנלנבויגן, הוא נמצא בקליבלאנד.

זוגתו של ר׳ מיכאל מרת שרה היתה בתו של החסיד המפורסם ר׳ בן ציון ראסקין ז״ל מגזאטצק.

כמה פעמים נכנסו להיכל קדשו של אדמו״ר הרש״ב נ״ע לדון אודות הירושה.

אחרי אשר נסתדרו הענינים סדרו התוועדות על האכסניא שלהם. זה הי׳ בחודש שבט, אינני זוכר בדיוק באיזה יום בחודש, אבל ההתוועדות היתה בליל ששי, ונמשכה עד אור הבוקר של יום ועש״ק. הוזמנו אליה הר״מים, המשפיעים מנהלי הלשכה ואחדים מהתלמידים.

בתחלת הלילה הי׳ הרש״ג ראש המדברים והר״מ מזעמבין התחיל להתווכח, אודות גדלותו של אדמו״ר הרש״ב נבג״מ, שבזה הענין הי׳ ביניהם אי השתוות תמידית:

הר״מ מזעמבין הי׳ אומר אשר הרבי הוא במדריגת הבעש״ט!

והרש״ג הי׳ משיב: נדבר נא אודות מדריגות; באיזו מדריגה של צדיק גמור אתה חושב את אדמו״ר? האמן לי שאני בודאי דעתי שאדמו״ר הוא במדריגה זו שאתה אומר ועוד למעלה מזה, אבל הלא בעבודת השי״ת שהוא א״ס הלא יש מדריגות עד אין שיעור, ומהו א״כ החטא אם אומר שאדמו״ר מהר״ש הי׳ עוד במדריגה יותר גבוהה, ואדמו״ר הצ״צ הי׳ עוד במדריגה יותר גדולה, וכן גבוה מעל גבוה עד הבעש״ט ז״ל!?

והר״מ לא חפץ לקבל זה, והי׳ כבר מבושם ואמר שהוא אינו רוצה לשבת בפה והולך הביתה.

ואז התחיל התמים ר׳ יצחק מאגידסון לנגן איזה נגון נעים, והי׳ הר״מ מזעמבין אומר: אה! בניגון זה הרי מרגישים גילוי השכינה; והי׳ מתיישב במקומו.

ככה הי׳ פעמים אחדים עד השעה השני׳ אחר חצות הלילה, שאז הלך הרש״ג לביתו, וכן הר״ר זלמן האוולין, ונשאר הר״ר שילם קוראטין, ודיבר הרבה בהבדל שבין חיצון, חיצוני ופנימי. ההתוועדות נמשכה כמעט עד הבוקר.

בבוקר הלך ר׳ משה מזעמבין למרחץ. כצאתו מהמרחץ אמר שאינו מרגיש טוב. נכנסו אתו לבנימין׳ס שטיבל, שהיתה סמוכה למרחץ.

במרחץ הי׳ אז גם ר׳ דובער שמאטקין (שהי׳ ש״ב ובן עירו של ר׳ יוסף יוזיק, וידידו של ר׳ משה הנ״ל), הוא הי׳ ידען במקצת בעניני רפואה, ושלח לאפטייק של יהושע לקחת איזו רפואה.

ע״י הרפואה הוטב קצת לר׳ משה, והודה לו ע״ז, אבל כעבור זמן קצר שוב לא הרגיש טוב, ונפטר בבית המדרש הנ״ל. הודיעו תיכף לאדמו״ר.

ר׳ מיכאל הי׳ בנו של ר׳ יהושע מראגאטשאוו, שהי׳ הבעל קריאה בליובאוויטש בר״ה (אחרי שר׳ זלמן מארשא הזקין ולא הי׳ יכול לבוא לליובאוויטש) ובמקום הבעל מקריא.

ר׳ יהושע הי׳ בנו של ר׳ בערע אברהם׳קעס, שהי׳ דר בליובאוויטש.

ר׳ בערע אברהם׳קעס הי׳ גר ברחוב השוק, בשורה אחת עם החצר אצל ר׳ שלמה חיים שו״ב ור׳ נחמן צבי בנו של הר״ר שמואל דוב מבאריסאוו.

ר׳ מיכאל קצנלנבוינן ובני ביתו

(ברי׳ נחמן צבי ראו שנתקיים מה שאמר אדמו״ר הצמח צדק לאביו הרה״ח המפורסם: מען קריגט א שנעל אין נאז, א שנעל אין נאז איז קינדער. הוא הי׳ איש פשוט תמים.

[סיפור זה, ביחד פרטים, ב״רשימות״ חוב׳ יד עמ׳ 9]

שמעתי בליובאוויטש שהרה״ח ר׳ שמואל דוב ז״ל (שהי׳ פיקח) אמר פעם על בנו הנ״ל: מיין נחמן צבי האט א מאדנעם נאטור, ער איז א נאר).

עדיין ניסו במשך היום באמצעים שונים אולי יוכלו להשיב רוחו אליו.

היום הי׳ אז קצר, התקרב זמן הדלקת הנרות, והתאספנו אל בית אדמו״ר לשמוע דא״ח.

אדמו״ר פתח את דלת חדר היחידות שלו (אני עמדתי סמוך לדלת) ושאל בפנים זועפות: וואס הערט זיך דארטן. שתקנו, והוסיף ואמר: מען דארף גיין אהין זעהן, אפשר קאן מען נאך עפעס טאהן. אויב ניט וועט מען היינט קיין חסידות ניט ריידן.

הלכתי לבית המדרש, וכל התחבולות לא הועילו. הוא הי׳ מונח כל הש״ק בחדר שני של בית המדרש בנימין׳ס שטיבל, והלוי׳ שלו היתה במוצאי ש״ק.

* * *

בפורים היתה התוועדות בבית אדמו״ר בחדר האוכל (סטאלאווא).

אני נכנסתי בהקדם. לא היו עשרה אנשים אצל השלחן. דברו אצל השלחן ענין ידיעה ובחירה, ואמר אדמו״ר איזה ענינים מקוטעים בזה. דברו אודות אם שייך בחירה אצל אינו יהודי, ואמר אדמו״ר: שמעתי מאבי שאמר, איך האב זיך צוגעקוקט אין זוהר פרי שמיני און איך האב געזעהן אז ער קאן דעם צווייטען קיין זאך ניט טאן[צב].

אח״כ באו כל אנ״ש והתמימים והיתה התוועדות גדולה ואדמו״ר אמר דא״ת. התפללו תפלת מעריב אחר חצות הלילה, בשעה רבע לפני שתים. אצלי הי׳ זה הפעם הראשון שראיתי את אדמו״ר מתפלל ערבית בשעה מאוחרת כזו.

פרק יא

שנת תרע״ו

הנסיעה מליובאוויטש - מגפת אסכרה - ההתייצבות לצבא - עצת אדמו״ר לנסוע לרד״צ - המאסר והשחרור

התקרבותו של מלכות אשכנז לגליל רוסיא הלבנה הפילה אימה[צג], ראשית מלכות רוסיא הרשעה לקחה משכנות את מנהיגי ישראל אשר בסביבות מערכות המלחמה, כי שונאי ישראל הלשינו שהיהודים מרגלים עבור האשכנזים והדומה, ונעשה המצב, אשר כ״ק אדמו״ר נבג״מ וב״ב הוכרחו לעזוב את ליובאוויטש.

בשמח״ת שנת תרע״ו, בהתוועדות שבביתו קודם הקפות, דיבר הרבה אודות מדינת אשכנז ומלכה הרשע ווילהעלם[צד], אמר: זה אחת ושלושים שנה שאני מכיר אותו, הוא עמלק, אחריתו עדי אובד. צרפתים הם בעלי תאוות, אפריקא הם ממוצע בין בעל חי למדבר, אבל האשכנזים הם אפיקורסים עמלקים.

ההתוועדות נמשכה כל הלילה ולא הלכו להקפות (בלילה השניה, משמע״צ לשמח״ת).

אחר חג הסכות התחילו לעשות הכנות לנסיעה. עשו ארגזים של עץ מנסרים עבים עבור הספרים. ובש״ק פר׳ וירא אמר כ״ק אדמו״ר נבג״ם המאמר ע״ד מדריגות בחולת אהבה, בהמשך להמשך של בשעה שהקדימו שהתחיל בחה״ש שנת תער״ב. וביום א׳ ט״ז מ״ח עזב כ״ק אדמו״ר נבג״מ וב״ב את ליובאוויטש.

אני עמדתי בפרוזדור שבתחלת הכניסה לבית כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ. לידי עמד הסופר המצויין הווח״ס ויר״א ר׳ משה

צב) ראה תורת שלום עמ׳ 221: בזכרון של הרי״ד...

צג) את המובא לקמן מספר המחבר גם ב״די אידישע היים״ (גליון 35, אביב תשכ״ח, בחלק האנגלי עמ׳ 13).

צד) את האמור לקמן מספר המחבר גם ב״די אידישע היים״ (גליון 62, חורף תשל״ה, בחלק האנגלי עמ׳ 17).

ראזנבלום, ואמר: רבי מיר זאלען זיך זוכה זיין זעהן אינגיכן. ואמר אדמו״ר נבג״מ: איך האף אויף פסח אי״ה.

[לפועל נשאר בראסטאוו, ובב׳ ניסן תר״פ נסתלק].

כ״ק אדמו״ר ומשפחתו התעכבו משך זמן בעיר אריאל, שהיא כעשרה שעות נסיעה במסלת הברזל מתחנת רודניא[צה].

אך כפה״נ לא החליטו להתיישב שם. כפי מה ששמעתי, שזה הי׳ לא רחוק כ״כ ממערכות המלחמה (והחשש הי׳ פן יקחו משכנות ממנהיגי ישראל, כדי שהיהודים לא ימסרו לאשכנזים את מחנה הרוסים. כ״כ היתה אז שנאת ישראל ברוסיא).

אחרי ישיבתם שם איזה שבועות נסעו להתיישב בעיר ראסטאוו על נהר דאן. גליל דאן הי׳ מושב הקזקים.

בנסיעת אדמו״ר מליובאוויטש, פנה הודה פנה זיווה.

* * *

בחורף תרע״ו אירע בעיר מגפת אסכרה ר״ל (נק׳ סקארלאט פיבער) בילדים.

זה היה קשור כנראה למה שבסבת המלחמה גזרה הממשלה שלא למכור י״י״ש כנ״ל, והתחילו לעשות י״י״ש באופן פרימיטיבי (הערלים, ולהבדיל גם יהודים), ע״י מכונות בזעיר אנפין (קטנות).

זה גרם יוקר על לחם ומיני מזון, כי היו עושים את הי״י״ש מהמינים הללו, והממשלה ענשה ע״ז בתוקף. גם פיחדו, שכאשר הערלים ישתכרו יעשו פרעות ביהודים. הרב דמתא, מוהר״ר דוד יעקבסון ז״ל, הכריז חרם בעיר נגד זה.

הי׳ חשד על איזה איש פרטי בזה, ואינני זוכר מה אירע עם האיש שחשדוהו, רשום בזכרוני שגם הוא נענש.

אך בינתיים התגברה המחלה הנזכרת והיו מתים בכל יום.

גם מהישיבה מת בחור אחד, שמו הי׳ אהרן (איני זוכר שם משפחתו) מעיר האמעל. אנחנו הבחורים ישבנו אצלו כל הכ״ד שעות. ביום פטירתו הי׳ הרופא אצלו בבוקר, אך לעת ערב הורע מצבו וקראו את הרופא, שנבהל מהמצב. הוא נתן רפואות אבל לא הועילו. הוא אמר לנו: ילך זה העומד לנגדי. ולא ראינו שום איש. אח״כ שחל״ח. קראו לאביו ובא, ונקבר בליובאוויטש.

גם באה אשה אחת מקלינצי[צו], ששני בניה למדו בתו״ת, ואחד מהם חלה במחלה הנ״ל ואח״כ נתרפא מהמחלה. היא היתה מעוברת, ילדה זכר ועשינו הברית מילה. אמנם איזה ימים אחרי הלידה נפטרה האם.

בחורף הנ״ל לא הסיק הבלן את המרחץ, לחמם את המקוה. המקוה הי׳ ע״ג מעין, וגם לא הי׳ זכוכית בכל החלונות, והי׳ פשוט קרח על הרצפה. המים היו נמוכים והיינו הולכים למקוה וטובלים בשכיבה.

פעם בא אדמו״ר לליובאוויטש, בלי הודעה מוקדמת, להיות על האוהל. הוא הלך למקוה וראה את המצב הנ״ל, ותיכף בו ביום קרא לבלן וסדר שיחממו את המקוה.

* * *

בסוף חורף תרע״ו נסעתי לראמען, בקשר להתייצבותי למבחן בקיץ תרע״ו, שם הי׳ גם חברי שמואל קדיש ברטנובסקי והייתי

צה) מצד אחד של ליובאוויטש, במרחק כ-20 וויארסט, היתה תחנת הרכבת קראסניא, שתי תחנות מעיר ארשא, ומרחק כזה לערך מעיר סמאלענסק, בדרך ההולכת מבריסק למוסקבא.

ומצד השני של ליובאוויטש, במרחק כ-15 וויארסט, היתה תחנת הרכבת רודניא, תחנה הסמוכה לוויטעבסק כשתי שעות, בדרך ההולכת מריגא לאריאל.

צו) את המוכא לקמן מספר המחבר גם ב״די אידישע היים״ (גליון 35, אביב תשכ״ח, בחלק האנגלי עמ׳ 14), ומוסיף שם, שכעבור כמה שנים עבר דרך עירם ופגש שם את האחים.

אצלו. גם התמים פרץ מאצקין הי׳ שם, ועוד איזה בחורים.

אז קראו לבקור נוסף גם את אלה שיש להם כבר כרטיס לבן (פטור מהצבא) ואינם ראוים לעבודת הצבא, ובא לצורך זה גם התמים הענדל האלפרין מפלעשצעניץ (בנו של השו״ב השני של פלעשצעניץ, בנוסף לאביו של חיים ליברמן).

פעם ישבנו במסבת התוועדות בביתו של התמים שמואל קדיש ברטנובסקי, והצענו להענדל הנ״ל שיסע לעיר מירגאראד (שאינה רחוקה מראמען) להתייצב שם, וישנה את טעמו כדוד המלך אצל אבימלך, וברכנו אותו שיסע צלחה. ליום המחרת חזר אלינו עם אישור הכרטיס הלבן.

אח״כ נסעתי משם לביתי, ובקיץ תרע״ו הוצרכתי להתייצב.

יראתי להתייצב במחוזי בעיר ביחאוו (מפני שחשדוני שעשיתי בידי חסרון בגופי ע״מ להפטר מעבודת הצבא), והתחלתי לחפש מקום אחר להתייצב שם.

היות שזה הי׳ באמצע המלחמה העולמית הראשונה, היו הנקראים לעבודת הצבא להתייצב לפני הקאמיסי׳ במקום שדרו שם.

(בשעת שלום היו צריכים להתייצב במקום שהיו נכתבים, היינו במקום מגורי אבותיו או אבות אבותיו, והיינו שלפעמים אחד נולד בעיר אחת ואח״כ העתיק מושבו לעיר אחרת, אבל כיון שהוא נכתב בערכאות בעיר שנולד בה הי׳ הוא ודורות הבאים אחריו שייכים להעיר ההיא.

[ברוסיא היתה זאת בדיחה בין היהודים: נולדתי בעיר זו, נכתב אני בעיר שני׳ וגר אנכי בעיר שלישית].

אבל בשעת מלחמה יכלו להתייצב במקום שדרים בו עתה, ולכן נסו האנשים להתייצב במקומות שונים שלא מדקדקים בהם כ״כ, ובמקומות ששרי הקאמיסי׳ לא הי׳ אצלם נטי׳ לא טובה ליהודים, או שהיו שומעים הקול שבעיר זו הקאמיסי׳ היא טובה, היינו שלוקחים שוחד.

והיו צריכים עכ״פ להראות הוכחה שגרים עתה בעיר שרוצים להתייצב שם).

בין העיירות שהיו נוסעים אליה בשנה ההיא היתה העיר קאנאטאפ פלך טשערניגוב, תחנה אחת אחרי התחנה המרכזית באחמאץ בדרך ההולכת לקיוב.

נסעתי לשם, ואח״כ בא לשם גם אבי מורי ז״ל, ונסינו להוודע מהמצב. נודע לנו שהמצב לא טוב, כבד מאד להשיג הוכחה שאני דר שם, וזה תלוי בהוצאות רבות ובכובד, וגם אחרי קבלת הוכחת הדירה שם כרוך הענין בהוצאה רבה. והוכרחנו ללכת משם חזרה לביחוב.

כיון שמוכרחים היינו להיות ביום ב׳ שבשבוע הבאה בביחוב, ע״כ נסענו מקאנאטאפ ביום ו׳, ובמשך היום (זה הי׳ בחודש מאי, שהיום הוא ארוך) באנו קודם הדלקת הנרות לתחנת מאקאשין, ואתנו נסעו עוד אנשים שנסעו רובם למטרה אחת הנ״ל, וסרנו לאכסני׳ סמוך לתחנה; ואז ראיתי הפשיטות אצל היהודים, לרדת ממסלת הברזל בלי שום ספק און איבערטראכט.

[עמנו הי׳ הרב דעיר יוראוויץ פלך מינסק, לערך בן ארבעים וחמשה שנים (כפי ששמעתי בהיותי בארה״ב, נתקבל לחתן אצלו ידידי התמים ר׳ דוד ליברמן מבעליצע).

בש״ק הי׳ מנין והי׳ מאכלים כיד המלך. והיות שהפאיעזד (הרכבת) נסע במוצש״ק מיד אחר צאת השבת, ע״כ הורה הרב הנ״ל, שנאמר הבדלה על התחנה, והיינו שהמשרתים אינם יהודים הביאו את החפצים עד התחנה, ועל התחנה אמרנו אתה חוננתנו כחצי שעה אחר השקיעה, ואח״כ ברכבת גמרנו את התפלה.

כ״ז הי׳ תמוה אצלי, ונרשם בזכרוני].

עמדתי לבקור במחוז ביחאוו ישן. הם שלחו אותי שנית להפלך בעיר מוהילוב על נהר דניעפער, ושם שלחו אותי שנית לבית החולים לבדיקה. הרופאים כבר ידעו את מצבי, ונתנו לי כרטיס כחול (בלוי), זה הי׳ נקרא ברוסיא ראזריאד אפאלצעניעץ מספר 2[צז].

כשנתנו לי את הכרטיס הכחול[צח], הביא פקיד הממשלה את הנייר לביתי. אני הייתי נחשב מאלו השייכים לשנת 1916 למספרם, אשר קראו כבר את הכחולים השייכים לשנה הזאת לעבודת הצבא. שאלנו את הפקיד מה עלי לעשות ולא ידע מה להשיב.

כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ הי׳ אז במעון הקיץ בעיר סלאוויאנסק, שם היו נמצאים מעייני הרפואה והיתה ידועה ברוסיא למקום מרפא.

סלאויאנסק היתה רחוקה מהעיר תארקאוו לערך שש שעות במסלת הברזל, ולערך מרחק כזה מעיר רוסטוב.

בדעתי הי׳ להסתדר בתור רב בעיירה קטנה הסמוכה לזוראוויץ, היא היתה נקראת זוראוויץ חדש (ניי זוראוויץ) והיתה רחוקה שלשה וויארסט מעיר זוראוויץ.

נסעתי לכ״ק אדמו״ר נבג״מ לשאול עצת קדשו, והוא הי׳ מראשי המשתדלים אז שיתנו חופש מהצבא לרבנים ומשמשים בקודש [כשבאתי לשם הי׳ שם אז גם הרה״צ ר׳ משה׳לע והרב ר׳ מי״ל לאקשין ע״ה]. כ״ק אדמו״ר לא הסכים ע״ז ואמר שאסע לעיר טשערניגוב אצל הרד״צ ז״ל חן.

נסעתי הביתה ומביתי נסעתי לטשערניגוב. הי׳ זה חסד עליון בדרך למעלה מהטבע, שבכל הדרך לא שאלוני אודות תעודתי (פאספארט).

באתי לעיר טשערניגוב לערך בחצי מנ״א. הי׳ שם סענדער יודאסין (רב ביפו-תל-אביב), זעליג קאחאנאווער (אראנאוו), משה יוסף גאטליב וגם ברוך פוטערמאן.

כשבאתי לשם התאכסנתי אצל מר גאלוב, איש אחד זקן מתושבי העיר.

הי׳ עלי להרשם בפנקס הביתי, להודיע למשטרה מקום דירתי (עפ״י חוקי מדינת רוסיא, כל אזרח צריך להודיע מכל דיירי ביתו במשך כ״ד שעות מאת בואו), אבל אני בידעי שהניירות שלי אינן כראוי, השתמטתי מלתת הניירות לאכסניא שלי.

פעם אחת היתה מאביליזאציע, שקראו את הנולדים משנים הקודמות, ונתתי הניירות שלי לבעל האכסניא שלי.

זה הי׳ ביום אחד בחצי אלול לערך, ובא חזרה עם שוטר אחד, ואמר שקוראים אותי, מפני שהניירות שלי אינם כראוי.

מובן שהם פקדו עלי להתייצב תיכף (בקבלי חזרה את תעודתי) לבחינה שנית, וממילא סגרו אותי במאסר של אסירי בוגדי המלחמה במאסר צבאי, עבור החטא של נעדר מלהתייצב לצבא (הנקרא דעזערטיר).

תיכף נתוודע לחבריי הנ״ל מקום מאסרי והביאו לי אוכל ותפילין.

בתחלה התחילו האסירים להתלוצץ עלי, בחור דל בשר צנום עם חתימת זקן, אבל ההשגחה העליונה סבבה, שבאותו יום סבבו בשוק ובקשו תעודות (פאספארטן) מכל האנשים, ובין אלה שלא הי׳ בידם תעודה בכיסם, ותפשום והביאום למאסר, הי׳ אברך אחד בחתימת זקן, שהושיבוהו ג״כ בחדר שישבתי שם.

הוא ניגש אלי ואמר: ניכר שאתם תלמיד ישיבת ליובאוויטש. אמרתי לו: כן הדבר,

---

צז) ברוסיא היו נחלקים לארבע מדריגות: איש חיל, אדום, כחול ולבן. אדום הוא מי שהי׳ נקרא ראזריאד אפאלצעניעץ, עליו הי׳ להתלמד משך זמן, כארבעה או חמשה שבועות השתמשות בכלי זיין. כחול היו קוראים אותו בעת מלחמה לעזור אחורי המלחמה, לבן הי׳ חפשי לגמרי. בימי המלחמה העולמית הראשונה היו בוחנים גם את הלבנים, אולי יהי׳ אפשרי להשתמש בהם, וקראו אותם למבתן פעם אחר פעם.

צח) את המובא לקמן מספר המחכר גם ב״די אידישע היים״ (גליון 35, אביב תשכ״ח, בחלק האנגלי עמ׳ 14).

ומי כבודו? והשיב לי: שמי דובער דאווזיק. בליובאוויטש נקרא בערל טשערניגאווער[צט].

בראותו את הנהגת האסירים עמדי, גער בהם ואמר: עם מי אתם משחקים, האם הוא דוגמתכם? הלא הוא איש דתי. הוא עתיד להיות רב. עליכם לנהוג בו כבוד. אם תפגעו בו אקרא לפקידי הממשלה הצבאיים ויענשו אתכם.

שם ישבו אסירים שהרגו נפשות וגורחים משדה המלחמה וכו׳ ויראו מאד לנפשותם, ולא עשו לי מאומה.

טעמתי מעט טעם בית האסורים. לא לכל האסורים הי׳ מקום לישון, והיו צריכים לישון על הרצפה, ורק לאחדים הי׳ מטה שולחן או ספסל. מהאוכל שלהם לא נהניתי ולא טעמתי. הביאו לי מה לאכול. על נקיות (צרכים) היו הולכים בתוך החדר בכלי אחד עבור כל האסירים, ופעם אחת או ב׳ פעמים ביום היו שני אסירים מוליכים את הכלי לבית הכסא. פעם אחת או שתי פעמים ביום הניחו לצאת מבית הסוהר.

במשך הארבעה ימים (מיום א׳ אחר הצהרים עד יום ה׳ אחר הצהרים) לא ידעתי מאומה את אשר נעשה אודותי.

ר׳ מרדכי פאליי הי׳ מנכבדי העיר [זכרתי שמו בקשר לבחירות לועידת הרבנים בשנת עת״ר בפטרבורג, בפקודת הממשלה לדון בעניני דת, שחפצו לעשות שינוים וגזירות, וכ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ סעד אצלו סעודה אחת - בעת שהי׳ בטשערניגוב, בתעמולה להבחר מהפלכים מוהילוב וטשערניגוב]. היתה לו הכירות עם שרי הממשלה, ועפ״י בקשת הרד״צ נבג״מ (שהי׳ דר בשכנותו) השתדל בזה בכל יכלתו, ובש״ק בוקר ביקש אותו שנית שילך לשר בענין זה, וסוכ״ס פעל אצלם.

חבריי ידעו מהנעשה וחכו [ביום א׳] אצל בית הסוהר, מחוץ לחצר בית הסוהר, עד שיצאתי, כי ידעו שעלי לצאת מבית הסוהר. זה הי׳ אחר חצות היום, לערך בשעה אחת.

הלכנו תיכף לבית הרב הרד״צ נ״ע, כבר היתה השעה השניה אחר הצהרים, וראינו דרך חור המנעול בחדרו שהוא מעוטף בטלית ותפילין ומסיים פרק איזהו מקומן ובריית׳א דרבי ישמעאל. שתה כוס חלב ואח״כ התפלל מלה במלה מתוך סדור תפלה למשה (של הרמ״ק), והעביר באצבעו בהדגשה. ניכר הי׳ שמכוון לכוונות הכתובים שם. שהה לערך שעה וארבעים מינוטין עד אחר נפילת אפים.

ניסינו במנעול של הדלת והרגיש, כי הוא ידע ג״כ שעלי לצאת לחפשי בזמן הנ״ל. תיכף פתח הדלת ובשמחה לבבית קבל אותי ושאלני איך הוא המצב, וסיפרתי לו שעמדתי על בחינה אצל רופא ואמר שצריך אני לעמוד למבחן לפני ועידה (קאמיסיע), ועמדתי לפני הועידה בש״ק ות״ל יצאתי לחירות בבילעט לבן.

צט) שמו נתפרסם בשנת תרס״ו, כאשר ברחוב היהודים נשבה רוח החופש ונעשו מפלגות שונות של בונדיסטים, דעמאקראטן וכו׳, וגם בעיירה ליובאוויטש התארגנו הצעירים תושבי העיר במפלגות הנ״ל, ועלה בידם למשוך אחריהם את הבחור הנ״ל.

משפחתו היא כבודה חרדית, אך הוא ניט צו קלוג ונמשך אחריהם.

פעם בלכתו ברחוב עם קבוצה של נערים ונערות, סדרו מהישיבה שבחורים אחדים בעלי זרוע יקחוהו בחזקה ויחזיקוהו בישיבה, וקראו להוריו שיבואו ויקחו את בנם, ונסע הביתה.

[בפרטיות יותר ראה כרם חב״ד גליון 3 עמ׳ 151-144].

בהפגשי עמו בבית הסוהר, עשר שנים אח״כ, הי׳ נשוי וחי חיי משפחה שומרת דת. הי׳ בא לבית הכנסת להתפלל. את זקנו ספר אבל לא גלח. א גאנץ פיינער אידישער יונגערמאן.

פרק יב

שנת תרע״ז

ר״ה בסלאוויאנסק - חה״ס ברוסטוב - התוועדות שמח״ת - החזרה לסטשערניגוב - הרד״צ חן - בנו הרמ״מ חן - פתיחת מחלקה בחרסון - הנסיעה לחה״פ לבית - הנסיעה עם האח לליובאוויטש - קופת בחורים - השריפה בליובאוויטש - נסיעה נוספת לסטשערניגוב

על ר״ה נסעתי אל כ״ק אדמו״ר מוהרש״ב נבג״מ, שהי׳ בקיץ תרע״ו במקום המרפא (ממרחצאות מי הים) סלאוויאנסק, ונשאר שם עד אחר ר״ה[ק].

כמדומה שהיתה אז פקודה מאת כ״ק אדמו״ר הריי״ץ נבג״מ (שהי׳ אז מנהל הישיבה) ששום אחד מהתמימים לא יבוא על ר״ה. ואעפי״כ באו כמעט כל התלמידים מהאולם מליובאוויטש על ר״ה. ואח״כ נתנו להם כרטיסי מסע חזרה, אבל הכריזו צו ששום אחד לא יהין לנסוע על חה״ס לראסטאוו. ואעפי״כ נסענו אחדים מהתלמידים לראסטאוו.

סלאוויאנסק הוא מקום המרפא ממרחצאות מי הים, שבאים לשם לימי הקיץ, ולפי מצב הגליל ההוא, בתקופת ר״ה כבר עבר הקיץ והחל זמן הסתיו, ונשארו הרבה בתים פנוים, והי׳ לנו התלמידים (שלא הי׳ לנו במה לשלם לשכור דירה ללון) מקומות בבתים הפנוים ללון.

אינני זוכר כעת הציור של הבית של כ״ק אדמו״ר שדר שם, וגם את מקום התפלה, ורק זאת אני זוכר, שבאו אורחים הרבה. בלילה הראשונה של ר״ה הי׳ מספיק אוכל עבור כל האורחים והתלמידים [את האכסניא הכין הקצב מבאריסאוו, שכחתי שמו, אך זכורני שהתי׳ ליב גארעליק מבויד הי׳ חתנו], ועל שאר סעודות יום א׳ ובי׳ דר״ה הי׳ רק עבור אורחים היותר חשובים, ואנו התלמידים הי׳ לנו לחם שחור ישן עם טיי׳.

דירת כ״ק אדמו״ר נבג״מ היתה במעונות הקיץ רחוק מהעיר; ואף שבעיר היתה מקוה, אך המהלך הי׳ רב, וחפצו לעשות מקוה בשכונתינו.

הגביר ר׳ צבי גוראריי הי״ד קנה בית קטן ובנו שם מקוה, ובליל זכור ברית השתדלו למלאותה מים, והניחו חתיכות קרח, והתעסקו בזה עד השעה השני׳ אחר חצות לילה, ושפכו מים קרים וחמין. אך לפי הנראה עוד לא התייבש היטב הצעמענט, או שלא הי׳ עב כ״כ, ונתבקעו הכתלים.

כ״ק אדמו״ר נבג״מ הוכרח ללכת ביום ר״ה בבוקר למקוה שבעיר, מהלך רב. אנחנו הלכנו לים; אף שהאויר לא הי׳ חם ומי הים הם מלוחים. הלכנו שם גם בעשי״ת.

לחג הסכות נסענו לרוסטוב כנ״ל. מאתרוגי קלבריא הי׳ מספר מצומצם, אינני זוכר כמה היו.

זאת היתה הפעם הראשונה שנפגשנו עם התלמידים של נאווארדאק, ההולכים בשיטת ר׳ יוסף יוזל הבעל מוסר המפורסם, כי התאחסננו אצל ר׳ מרדכי געראזולין, נכון יותר אצל אמו מרת חנה, שהיתה אשה צנועה ובעלת עובדין טבין, ושם התאכסנו גם תלמידי נאווארדאק, שגם ר׳ מרדכי הי׳ נחשב לתלמידם, ואמו היתה מקרבת אותם.

התווכחנו אתם, הם הביעו שההתעוררות שלהם בתפלה הוא רק ע״י אמירת התיבות כמה פעמים ובקול, וזה מעורר הכוונה ופועל הטבת מדותיהם כו׳.

האכסניא היתה אז בבאלשאי פראספעקט 5 №, אבל על חג הסכות לא הי׳ ביכלתינו להסתדר על האכסניא, פשוט מחסרון אמצעים. גם לא הי׳ ביכולת לעשות שם סוכה. והסתדרנו בניעזניע בולווארינע 12, מקום הבית שקנו עבור התלמידים ילידי רוסטוב שלמדו בליובאוויטש (שכתבתי כבר אודותם), וכעת ניתוספו עליהם עוד

ק) את המובא לקמן מספר המחבר גם ב״די אידישע היים״ (גליון 35, אביב תשכ״ח, בחלק האנגלי עמ׳ 15).

תלמידים, סידרו עבורם בית מיוחד ללימוד כל היום, והר״מ ראזענבלום הי׳ המלמד שלהם.

בנינו שם סוכה וקנינו דגים ואווזות, ומרת חנה, אמו של ר׳ מרדכי הכינה ובישלה המאכלים עבורינו, כעשרים אורחים, אברכים ובחורים.

היות שזה הי׳ באמצע המלחמה הודיעו שבל יבואו להתפלל לבית רבנו - רק אורחים ולא בחורים, והיינו באים רק לשמוע דא״ת.

על שמח״ת באנו והי׳ הקפות למטה בבית המדרש, ורקדו על סופי הרגלים (די דיבעצקעס).

הגבאי המכריז הי׳ הר״ר אלחנן דוב מאראזוב, הכרזת פסוקי אתה הראת ומכירתם (כרגיל בליובאוויטש) הי׳ בחשאי, ואחר ההקפות הכריז שכל אחד ילך לביתו, ושהיום לא תהי׳ שום התוועדות.

אנו (שבעה בחורים) נשארנו לחזור המאמר שאמר אדמו״ר נבג״מ בלילה של שמח״ת (איני זוכר את כולם, רק את הר״י פייגין, זלמן דוד מיכלין ע״ה מעיר מגלין (הנקי׳ אמלין)).

באמצע החזרה שמענו שבדיוטא העליונה מתרחש משהו, מזיזים שלחנות והדלת נפתחת לפרקים קרובים ומוליכים כסאות.

בינתיים נכנס הערל וכיבה את העלעקטריק בדיוטא התחתונה, ואנחנו המשכנו לחזור המאמר (כמובן בחשאי) אחורי המדרגות המוליכות לדיוטא העליונה.

כשגמרנו לחזור את המאמר עלינו למעלה, והנה כ״ק אדמו״ר נבג״מ יושב במסבה עם אנ״ש, לערך שלשה מניינים.

בתחלה ראתה אותנו הרבנית שטערנא שרה נ״ע ושאלה אותנו איך נכנסנו (כי השער הי׳ סגור), האם טפסנו על הגדר? וזה הי׳ אז סכנה ממש, כי הי׳ אז מצב מלחמתי (ווייענא פאלאזעניא), שעל דבר כזה היו יכולים גם להרוג בירי׳ על אתר.

אמרנו לה שח״ו לחשוב כן, רק שחזרנו את המאמר למטה.

היא קבלה אותנו בנעימות. פתחנו הדלת וראה אותנו כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ. א״א לתאר במלין אותה הקורת רוח ועונג שהשתפכה על פני כ״ק אדמו״ר נבג״מ, וציוה תיכף להביא עבורינו שלחן, כי לא הי׳ מקום אצל השלחן של האורחים. הפסיק וחיכה עד אשר כל אחד מאתנו קדש ונטל ידיו וברך המוציא.

כל אחד מאתנו אמר לו לחיים. דבר כזה לא הי׳ אז בגדר, שתלמיד יאמר לחיים לאדמו״ר. גם הרבה מהאורחים לא היו אומרים לחיים לאדמו״ר, שזה הי׳ נחשב להעזה, ובפרט בחורים; אבל גודל שמחתו של כ״ק אדמו״ר נבג״מ פרצה כל הגדרים.

אחרי אשר אמר כאו״א מאתנו לחיים המשיך הפארברייגנגען. מהענינים שאני זוכר מה שדיבר אז כ״ק אדמו״ר נבג״מ:

רע, אז מען ווייס פון דעם איז א סימן אז מען האט צו דעם א שייכות, איז במחשבה (אולי הכוונה, שעצם הידיעה שיודעים מזה הלא נתפסת הידיעה מאיזה הארה מהנפש), וממילא צריכים לברר זה.

זייענדיק אין ליובאוויטש האב איך זיך ניט פארגעשטעלט אזא רע ווי דא איז, ממילא ווען מצד אין סוף קען זיין רע, רעדט מען דאך ניט ווי עס איז ידוע אין דעם ענין פון ז׳ ארצות -

[אביו זקנו של אדמו״ר שליט״א, ר׳ ברוך שניאור שניאורסאהן ז״ל, התחיל למנותם: ארץ ארקא תבל; ואמר אדמו״ר נבג״מ]

כן, אבער וואס מיר ווייסן איז, אז זייענדיק אין ליובאוויטש האב איך ניט משער געווען אז עס קאן זיין אזא רע. געזינטער איז רע אז מ׳ווייס פון אים ניט, געשמאקער איז אז מען ווייס און מען איז דאס מברר. וויבאלד אז מען ווייס פון דעם רע, איז א הוראה אז מען דארף דאס מברר זיין, און דערמיט ווערט זיין א סוף.

תשבנו אז שהכוונה שאז תהי׳ הגאולה, אך לפה״נ דבריו רמזו להסתלקות שהיתה בשנת תר״פ.

הי׳ אז בתנועה של קירוב. הלך ריקוד באמצע הסעודה עם ר׳ ישראל לעווין מנעווויל.

אמר: משה (ראזנבלום) איז א נשמה, מיכאל (דווארקין) איז א מלאך (הם היו בעת ההתוועדות.

לערך בשעה שלוש וחצי אחר חצות לילה הלך ריקוד עם כל המשתתפים והלך לחדרו.

אחר חה״ס נסעתי חזרה לעיר טשערניגוב.

פרק מעניין מאד, והרבה פעל עלי היותי בטשערניגוב אצל הרב ר׳ דוד צבי (הרד״צ) חן ז״ל. זכיתי להסתופף בצל מיוחד מזקני החסידים המפורסמים בדורינו אז. הוא הי׳ איש נלבב בעל מדות טובות מצויינות, מופשט מהעולם, עובד ומשכיל ומגדולי ההוראה וחכם[קא].

הרב ר׳ דוד צבי (הרד״צ) חן מטשערניגוב

ישבנו שם חמשה בחורים, אני, סענדער יודאסין, משה יוסף גאטליב, זעליג אראנאוו מקאחאנוב, ברוך פוטערמאן ועוד אחד, איני זוכר מי.

בחרנו מקום ללמוד בגליל לעסקאוויטש, במורד העיר (כמו קאנארסי בברוקלין), בבית הכנסת של הבעלי-עגלות, כי הם היו מתפללים בהשכמה והי׳ הביהמד״ר פנוי ללימוד בשעות הבוקר.

הרד״צ התאונן, שאיך הוא יכול לאסוף אצל הבע״ב עבור החזקתינו, בשעה שאנו לומדים במקום שאין מי שרואה אותנו.

הוא הי׳ חפץ מאד שנהי׳ אצלו, והיתה לו קורת רוח מזה (אצל בנו הגאון הרב מנחם מענדל זצ״ל הרב מניעזין הי׳ כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ שולח תלמידים להשתלם להוראה).

היינו באים אצלו לפרקים קרובים, והי׳ אומר לפנינו לפעמים דא״ח.

בבי׳ והי׳ הי׳ הולך לטבילה, והיינו הולכים עמו ללוותו, ואח״כ היינו הולכים עמו לבית הכנסת לשמוע קדושה וברכו וקרה״ת.

בכל פעם שהיתה עוברת מכונית הי׳ מביט ואומר: נפלאות הבורא, נוסעת עגלה במרוצה בלי סוסים.

סיפרו לנו הש״בים דשם, שלפני שלושים שנה, היינו לערך בשנות מ״ו-מ״ז, הי׳ אומר כן גם אודות אופניים (וועלאסיפערס, הנק׳ באיסיקעל): נפלאות הבורא, נוסע אדם על שני אופנים ואינו נופל.

טאבאק להריח הי׳ כורך לפעמים בשטר מעות של א׳ רו״כ או שלושה רו״כ, כפי מה שהי׳ נמצא בכיסו.

על מטבעות קטנות של נייר, שהוציאה הממשלה אז, לא הביט, כי היו עליהם צורות, רק נתן לנו להביט ולומר כמה הן.

דא״ח הי׳ אומר לפנינו - פעם לקו״ת או תניא, אבל הי׳ זמן שהיינו צריכים לחכות י״ב שעות או יותר ואח״כ הי׳ אומר שורות אחדים מהפרק תניא או מהמאמר, ואח״כ הי׳ אומר ביאור כשעה או יותר, ואח״כ הי׳ מסיים: גייט לערנען יעצט.

וכן הי׳ כשבאתי בשנת תרע״ז מרוסטוב, ושאל אם הבאנו המאמרים, ונתתי לו,

---

קא) עוד כתב המחבר אודותיו ב״די אידישע היים״ (גליון 19 אדר תשכ״ד עמ׳ ט-יא) על פי הספר ״למנחמי״.

ואמר שנבוא למחר ויאמר לפנינו המאמר, ובאנו ואמר לפנינו הקדמה מהתוכן של המאמרים לערך יותר משעה, ואח״כ אמר: גייט לערנען דעם מאמר.

פעם ישבנו בביתו והיו שם גם השוחטים, ובתוך הדברים התחיל אחד מהמסובים לדבר על אחד. פנינו לראות, והנה הרד״צ צדד פניו וסתם אזניו.

פעם סבבנו המדובר אודות ר׳ חיים אליעזר ביחאווסקי (שהי׳ אז מחלוקת ע״ד צדקת רמב״ן בין ליובאוויטש - קאפוסט-באברויסק, והוא הי׳ מעורב בזה, ודיבר במכתביו קשות נגד אדמו״ר הרש״ב נבג״מ), ואמר: ער איז א אדם.

הוא ראה שאנו מתפלאים, ואמר: אייי! (כאומר, הלא איני מבין מעשהו בדבר הנ״ל), נו! טרף נתן ליראיו, טירוף נתן ליראיו.

קבלת שבת הי׳ מתפלל מנין בביתו. הוא בעצמו התפלל לפני התיבה, אבל לא הי׳ יכול להגביל את עצמו, ובהתלהבות גדולה הי׳ מתפלל, פניו למזרח למערב לצפון ולדרום. אחר קבלת שבת הי׳ המנין ממשיך להתפלל ערבית והוא הי׳ נכנס לחדרו, והי׳ בא לשמוע ברכו אחר מזמור לדוד, ואח״כ בשעה מאוחרת בלילה (בחורף בשעה 10 בלילה) הי׳ מתפלל וסועד סעודת שבת.

בכל פעם בעת אמירת דא״ח שהי׳ אומר בזמן רעד״ר הי׳ מדבר באמצע בעניני עבודת ה׳ והי׳ בוכה, וכן לפרקים בעת אמירת המפטיר.

פעם נכנסתי אליו באמצע היום וראיתי אשה אחת קשת לב באה לפניו ונתנה לו צעטל וקיבל ממנה.

טרם החורף קנו עבורי בגד חורף תפור בלתי חדש, ושאלתי את הרד״צ ז״ל אם עלי לבדוק משעטנז, ואמר לי שאין צריך, כי ראשית הלא מדאורייתא צ״ל שוע טווי ונוז, ושנית אין אנו בקיאים להכיר, וע״כ אין צריכים לקרוע הבגד לבודקו (בנסיעתי לרוסטוב גנבו אותו ממני).

הרבנית היתה פאראליזירט בצדה האחת ולא יכלה לדבר, רק ברהמ״ז וברכות ואמן היתה אומרת בלשון זך וברור.

פעם ראיתיו דערשלאגן מאד[קב]. לבי בכה מצער. מעולם לא ראיתיו כ״כ דערשלאגן. אף פעם לא הי׳ ניכר עליו איזה נפילת רוח ממצבו הגשמי. לפה״נ הי׳ הסיבה לזה שלא הי׳ לו מקום כראוי, לא הי׳ מי שידאג עבורו, פשוט בעלת הבית, ולא היו בגדיו נקיות כראוי.

פעם קיבל טלגרם מבנו הגאון הרמ״מ זצ״ל חן[קג], אשר כ״ק אדמו״ר הרש״ב מבקש אותו לנסוע לפטרבורג להפגש עמו שם בדבר ענייני הכלל, ואמר לנו שנשלח טלגרם שיסע במסילת הברזל במחלקה 2 (צווייטע קלאס).

אח״כ אמר לנו, אולי אין בדעתו לנסוע, ואם אכתוב לו כך אזי יסע מחמת כיבוד אב, לכן תכתבו לו, שאם הוא נוסע שיסע במחלקה 2.

אח״כ שאל מתי תתקבל הטלגרם? בלילה? אולי יעוררוהו משנתו? ע״כ תשלחו את הטלגרם באופן שלא תתקבל בזמן השינה (כ״כ גדלה אהבתו לבנו הנעלה הנ״ל).

לרגלי כובד המלחמה הי׳ חשש שיקחו גם בילעטן אדומים (עד בני חמשים שנה) לעבודת הצבא, ואבי מורי ז״ל חשש עבור עצמו. נסעתי לניעזין אצל הרה״ג הרה״ח ר׳ מנחם מענדל חן ז״ל להוודע, אולי יהי׳ באפשרותו להשיג פטור מהמלחמה על סמך שאבי הוא שו״ב. שהיתי שם יום אחד אצל האדם הגדול והקדוש הנ״ל.

קב) אינני זוכר בבירור אם הי׳ זה בפעם הראשונה שהייתי בטשערניגוב או בפעם השני׳, בשלהי תרע״ז. אך קרוב לודאי שזהו בפעם הראשונה, כי בראותי אותו האב איך זיך דערפרייט, מפני שלא ראיתיו זה זמן רב; וזה הי׳ בפעם הראשונה, כשנסעתי מליובאוויטש באמצע חורף תער״ו קודם חה״פ ובאתי לטשערניגוב קודם אלול.

קג) את הבא לקמן מספר המחבר גם ב״די אידישע היים״ (גליון 59, ניסן תשל״ד, בחלק האנגלי עמ׳ 10).

לערך בשעה האחת עשרה לילה הלכתי לישון, והוא ישב ללמוד. בזמן קצר נרדמתי ולא ידעתי עד כמה ישב, אבל אופן הלימוד בהתחלתו נחקק ברעיוני: התחיל מהמשנה, רש״י, גמרא ותוספות, און ער האט אפגעטייטשט יעדן ווארט כמו שלומדים עם נער קטן.

הייתי בטשערניגוב עד קרוב לי״ט כסלו תרע״ז, שאז קבלתי מכתב מהרש״ז ז״ל האוולין בשם כ״ק אדמו״ר נבג״מ: היות שמתייסדת ישיבת תו״ת בעיר חרסון ע״כ אסע לשם[קד].

כמו״כ כתב גם לחברי מר שמואל קדיש ברטנובסקי (הנקי׳ שמואל ראמענער), זעליג אראנאוו, סענדער יודאסין ומשה [יוסף] גאטליב.

לפי מצב ההווה במשמעת התלמידים, עומדת לפני התמונה ההיא, שלא עלה שום רעיון או מחשבה כי אם תיכף לקחתי חפצי ונסעתי.

בדרך נסיעתי במסלת הברזל הייתי צריך להחליף למסלה אחרת בתחנת זמעיינקא. זה הי׳ אחרי השעה העשירית בוקר ועוד לא התפללתי. על התחנה הי׳ סאון אנשים נוסעים ואנשי חיל, כי היא היתה תחנה מרכזית. חפשתי מקום להתפלל באיזו פינה או חדר צדדי, והנה לנגד עיני החסיד ר׳ בן ציון רסקין מגזאטצק. פניתי אליו לייעצני איך למצוא מקום מוצנע להתפלל, ואמר לי: מפני מי יש להתפעל, עמוד להתפלל פה, אל תבוש מהם.

כל פעם שאני מעלה על זכרוני אותו המאורע מכיר אני יותר ויותר את מעלת האיש החסידי הזה. מאורעות כאלו הם הדרכות יסודיות בחיי החסידים.

באתי לחערסאן, ושם היו כבר מספר תלמידים צעירים. הרי״מ הי׳ ר״ר צבי גאטליב מקאוונא (אשר למדתי אצלו בשנת תרס״ט בליובאוויטש, וגם אז הי׳ זה הפעם השני׳ שקבלוהו לר״מ בתו״ת). משפיע בדא״ח לא הי׳ אז.

הישיבה[קה] התנהלה ע״י בעלי בתים שהיו מסורים בכל לב לטובתה של הישיבה:

ר׳ ישראל טשערטאק (גבאי ביהכנ״ס שלמדנו שם, סמוך לחוף הנהר דניעפער), האחים בעזפאלאוו ר׳ זלמן ור׳ דובער ניסן (בני הרה״ג הרה״ח ר׳ יעקב מרדכי ז״ל רב דפולטבה, שהיו שם בחערסאן מנכבדי הבעלי עסקים), ר׳ נטע האנזבורג (דודם, אחי אמם), ר׳ ארי׳ ליב ננס וזוגתו, האחים פלאטקין, ר׳ אברהם יעקב שקליאר ע״ה[קו] (שהי׳ אח״כ פה) ור׳ משה שו״ב חאריטאנאוו. הראשונים התפללו בביהכנ״ס שלמדנו שם. כל הצטרכותינו הספיקו לנו ביד רחבה.

בשלהי החורף ההוא, בעת למדי בחערסון, נעשית המהפכה ברוסיא והורידו את המלך ניקאלאי השני ממלכותו ונעשית הממשלה הזמנית.

תקופת הזמן ההוא כתובה ע״י סופרים שונים, בזמן ההוא החלו להתארגן מפלגות שונות תחת דגל התורה והמסורה. גם כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ יצא אז בג׳ מכתבים: האי׳ לברך את הממשלה הזמנית

קד) על המחלקה הזאת ראה תולדות חב״ד ברוסיה הסובייטית פרק נז.

קה) את המובא לקמן מספר המחבר גם ב״די אידישע היים״ (גליון 36, קיץ תשכ״ח, בחלק האנגלי עמ׳ 18).

קו) בארכיון המחבר יש מכתב שכתב לו בשנת תרצ״ט מתל-אביב:

האתה זה הרב ישראל זוראביצער ששמך הולך מרוסיה עד ארץ הברית ומאמעריקע עד ארץ ישראל, אשריך ישראל כמוך ירבה בישראל! גם אני שש ושמח שהגדי שגדל אצלי במחני חערסון נעשה איש גדול...

בטח גם כ׳ שמע אודותי כי ישבתי 6 חדשים בבית האסורים בעיר פעטערבורג, עכשיו לענינגראד, ומבית האסורים לסיביר על שלוש שנים, הכל בשביל האדמו״ר שליט״א, כי למדתי תורה ברבים בבית הכנסת צ״צ לענינגראד, פרק תניא אין יעקב ומדרש גמרא וכו׳.

כמעט שכחתי עליך, אמנם כאשר הזכיר אותי אבא שיחי׳ זכרתי שהייתי עובד ה׳ מן הבחורים העובדים. אני זוכר שהייתם י״ב בחורים מובחרים.

בהצלחה, ב׳ מכתב התעוררות להשתתף בקניית מניות בההלוואה המדינית שהוציאה הממשלה, ג׳ קול קורא לאנ״ש ולכל החרדים להתארגן ולהשתתף בבחירות של כנסיות ציבוריות וחזוק היהדות אחרי שניתן חופש ליהודים ככל אזרחי המדינה.

זכורני פתגם אחד במכתבו: אחינו היראים מצויינים בהתרשלות.

לפני חג הפסח נפטרה אמו של חברי שמואל קדיש ברטנובסקי. נסעתי עמו עד ניקאליוב ללוותו בדרכו, ואני חזרתי לחערסון, אח״כ נסעתי גם אני לביתי על חג הפסח.

ר׳ שמואל קדיש ברטנובסקי

אחר חג הפסח נסעתי לליובאוויטש, ולקחתי עמי את אחי שלמה צבי יחי׳ ללמוד שם. מסילת הברזל היתה אז שלא בסדר ונסענו עד מוהילוב, ומשם באני׳ (פאראחאד) עד ארשא (שם ראיתי את התמים הלל ליברוב [ראיתיו גם אח״כ, אבל זה הי׳ כבר בשנים שאחר חתונתו], ומשם בעגלה דרך שצערבינא (הייתי אז בביתו של ר׳ מיכל משצערבינע, בנו של זלמן, חסיד מפורסם).

כשבאתי לליובאוויטש[קז], ירידתה של גאון ליובאוויטש עשתה עלי רושם מר. בית הרב חרבה. ר׳ זלמן פראדקין נכנס לפעמים בבית האוכל של הבחורים וניכר שסובל רעב, פרוסת לחם או איזה תבשיל הוא לוקח בשתי ידיו. התלמידים הצעירים מהשיעור מחלקים להם אי׳ ליטרא לחם בשעה 12 בחצות היום, וסובלים רעב.

התעוררתי אז לחזק את חברת קופת בחורים, שמטרתה היתה לתמוך את התלמידים שאין הישיבה נותנת להם די סיפוקם[קח].

קראתי לאסיפה מהתלמידים הקשישים שהיו אז ויסדנו שנית את החברה.

שלחנו מכתבים לתמימים הנשואים שדרו בעיירות שונות שישתדלו כל אחד כפי יכלתו לסייע, ות״ל הצלחנו וסידרנו תמיכה לתלמידים עד כמה שעלה בידינו.

לסיבת הרעוואלוציע והמלחמה נעשה היוקר והתחילו לצמצם בהוצאה של הישיבה. חלות לשבת התחילו לאפות קטנות ומקמח פשוט של חטים. גם בבשר התחילו לצמצם. גם התחילו לתת לחם במשקל, לערך שני ליט לחם לתלמיד ליום (כעת בפה כבד לנו לצייר זאת, איך זה יכול אדם אחד לאכול ב׳ ליט ליום), ועוד היו תלמידים שהי׳ חסר להם המשקל הנ״ל.

בקיץ תרע״ז פרצה שריפה בליובאוויטש. זה הי׳ בבוקר, ואני הייתי אז במקוה. גם

קז) את המובא לקמן מספר המחבר גם כ״די אידישע היים״ (גליון 36, קיץ תשכ״ח, בחלק האנגלי עמ׳ 18).

קח) חברת קופת בחורים נוסדה ע״י התלמידים וממנה היו נותנים לתלמידים עד אשר הגיעו להכנס לביהמד״ר או לנסוע למחלקות של שצעדרין וכדומה (שאז היו נותנים להם מהישיבה די סיפוקם), וכן לתלמידים שהיו באים להתקבל לתו״ת, תלמידים קשישים מישיבות אחרות, והיו חפצים לתהות על קנקנם גם בהנהגתם, ולא נתנו להם הצטרכותם מהישיבה, גם הם קיבלו תמיכתם מקופת בחורים, וכן תלמידים מפולין.

מקורי ההכנסות בעיקרם היו מהאורחים שבאו לליובאוויטש, שכ״א הי׳ תורם כפי נדבת לבו. גם הי׳ מכתב כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ ונדבתו ח״י רו״כ לטובת המוסד.

[ראה בזה לקוטי סיפורים (פרלוב) עמ׳ רלד ועמ׳ שלג. וראה גם אגרות קודש אדמו״ר מוהרש״ב נ״ע ח״ב אגרת תד: המאה רו״כ שנתקבל מפ״ב תחלק באופן הזה ... עשרה לקופת כחורים].

הי' אז במקוה הרה"ח ר' אברהם דוד פויזנער מקלימאוויטש[קט].

כששמענו בפעמון שיש שריפה, יצאנו מהמקוה במהירות וראינו שהעשן הולך וגדל. נראה הי' לנו שזהו מהבתים של אברהם ליאדיער והלאה (ובאמת הי' בשורת הבתים שכנגדן), ואשר האש הולכת לדרום (ובאמת הלך לצפון), וא"כ יש סכנת השריפה גם לדירתו של הרא"ד פויזנער, שהיתה בשכונת מורד העיר, סמוך למקוה.

ע"כ התחיל לבקש אותי בבקשה היוצאת מקירות הלב, אשר לא ראיתי עליו מעולם (להיותו בלתי בעל התפעלות ניכרת), באמרו: ישראל, קום העלף מיר ראטעווען מיין ש"ס (הי' אצלו ש"ס דפוס ווילנא). הצלנו את הספרים על המישור שנעשה אז מהנחל, שהובישוהו ע"י שהמשיכו את מימיו למקום אחר.

קט) ראוי הוא האיש המורם מעם הזה, ממצויניי התמימים, להעלותו על זכרוני ולרשום קטעים אחדים אודתיו.

בודאי ישנם עוד מהתמימים אשר בחיים חיותם, השי"ת יאריך ימיהם, אשר זכו ג"כ להיות בצלו, ולו כ"א הי' רושם את אשר ראה, הי' נבנה איזה ציור כללי במדה ידועה מהאיש הזה. וכן בכל ענין ואיש.

ר' אברהם דוד פויזנער מקלימאוויטש (בנו של השו"ב מקלימאוויטש, גיסו של ר' אלחנן דוב מאראזוב, זיווג ראשון של אד"ם היתה אחותו), הי' מהתמימים הראשונים, הוא הי' נכנס בלא בר להיכל קדשו של אדמו"ר הרש"ב נ"ע, לברר דברים במאמר ועניינים בעבודה. כפי ששמעתי הי' כ"ק אדמו"ר הרש"ב נבג"מ מקרבו מאד. הי' בעל כשרונות נעלים ומצוין במדות זכות (איידעלע) וירי"ש ועובד.

סיפר הר"י גורדון שו"ב אשר כ"ק אדמו"ר הרש"ב נבג"מ שלח אותו לעיירה אחת להיות שם שו"ב, עפ"י בקשת אנשי העיר לשלוח להם שו"ב. הוא לא שהה שם זמן רב. אח"כ אירע שבא איש אחד מעיר הנ"ל אל כ"ק אדמו"ר הרש"ב נבג"מ על יחידות, שאלו כ"ק אדמו"ר נבג"מ: מה שלום השו"ב ראי"ד בעירכם, והלה ענהו: הוא כבר הלך מאתנו, הוא ירא מהבהמה.

פני אדמו"ר נעשו רציניים, ואמר: אם הוא ירא מהבע"ח אינני יודע, אבל מהשי"ת האט ער אודאי מורא.

היר"ש שלו היתה ניכרת על כל צעד. כשהי' רואה אצל מישהו זוג תפילין חדשים מהודרים, הי' בא אליו בלאט ומבקש ממנו התפילין לקרות בהם ק"ש. ככה הי' מניח בכל יום כמה זוגות תפילין דרש"י.

כשהי' נוטל ידיו לאכילה הי' נוטל בצלוחית (א קווארט), ואח"כ בכוס (א גלאז), ועוד איזה כלי, וכלי בתוך כלי, והכל מחשש פן כו'. כה גדלה יר"ש שלו בכל פרט.

תשובותיו בדא"ח (הייתי מדבר אתו לפעמים בהבנת הענין) היו בדרך אפשר, הפשטה'דיקע ווערטער. הבין היטב א וואָרט חסידות און איידעל.

בבואי לליובאוויטש הי' בא בתור אורח, והי' שוהה בליובאוויטש זמן חדשים אחדים, אך אח"כ התיישב בליובאוויטש, ובערך בשנת תרע"ג בסופה נתקבל למשפיע בתו"ת.

אף שהי' נחבא אל הכלים ולא הי' מרים קולו, והולך בצידי ביהמד"ר, אבל בעת ההתוועדות הי' מדבר געשמאק והי' מדבר לפי מצב השומעים הפרטים, ז.א. שהכיר את כל אחד מהתלמידים היטב, תוכו ותוך תוכו.

פעם ישבנו במסיבת התוועדות בביתו וסיפר איך שבימי הצ"צ הי' זמן שהצ"צ התעורר לסדר שיקומו בהשכמה ללימוד דא"ח ושיזדרזו בהכנות כדי שיוכלו לסיים התפלה בהקדם קודם חצות היום; אך הדבר לא נמשך זמן רב.

מובן שמצבו הגשמי לא הי' במה להתפאר. פעם בהתוועדות הגביה מאד את מעלת העניות, ואודות פרנסת ביתו וב"ב אמר: עס איז דאך א מצוה.

פעם שאלתיו מאין הוא מתפרנס (זה הי' בקיץ תרע"ז, כאשר מספר התלמידים באולם הגדול נתמעט, והישיבה לא היה ביכלתה להחזיק אותו), וענה לי: מפאוועסטקעס (זוהי מלה ברוסית על מודעה, שכמעט כל המעות שהיו מתקבלים ברוסיא, בפרט בעיירות הקטנות, הי' נשלח ע"י הבית דואר, וכשהגיע המשלוח היו צריכים להודיע למישהו, או לקרוא למישהו, והיו שולחים לו מודעה, שנקראה בלשון רוסיא "פאוועסטקע"). וכוונתו היתה לומר אשר אנ"ש יודעין ומכיריו היו שולחים לו תמיכה.

בימי הקיץ הי' יכול להתחיל להתוועד בשעה 7 (בליובאוויטש לא היתה הגבלה להתוועדות דוקא בזמן החסידות וכו'), כדי שיוכל לגמור או להתחיל סעודתו אחרי תפלת שחרית.

אח״כ הלכתי לישיבה, ונוכחתי לדעת אשר השריפה היא לצד השני (לצפון), ואשר היא אצל מקום דירתי, בביתו של ר׳ מיכאל קצנלנבויגן.

רצתי לדירתי וראיתי שהשריפה כבר התחילה לאכול את הגג של בתינו ולא הי׳ בגדר להציל יותר, ואחי שלמה צבי שומר את תיבת הכרים והכסתות שלנו. ראיתי שכמה בחורים באו לעזור לנו (בשעה שאני הייתי בבית הרא״ד כנ״ל), זה התחיל להציל את המנורה (היינג לאמפ) ולא הי׳ יכול להסירו, וזה חפץ להוציא שופלאד מהקאמאד (מגירה מהארון) ולא יכל, ואת הספרים לא הצילו.

אצלי היו ספרים וכתבים, ובבית הסמוך עמדו שני קלאזעטס מלאים ספרים של הר״ר אלחנן דוב מאראזוב, והכל נשרף.

בשלהי קיץ תרע״ז הייתי שנית בטשערניגוב (איני זוכר בדיוק אם זה הי׳ בסוף שנת תרע״ז או בתחלת שנת תרע״ח). כי עוד הפעם קראו את האנשים, גם אלה שהשתחררו לגמרי (הנקי׳ ווייסע בילעטן). השתחררתי שנית מהצבא ע״י הצנורות הראשונים.

אז היו ההכנות לאסיפה המדינית של כל היהודים, כמדומני בעיר חרקוב, לבחור ועד בחירי ישראל ולתקן כל עניני הדת והחנוך, במלות אחרות להשתמש בחופש שניתן ליהודים להיות ככל אזרחי המדינה.

גם כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ השתדל ועורר את היהודים החרדים להשתתף בבחירות ולשלוח צירים למען שלא יקחו החפשים תחת ידם ההנהלה של הקהלות, והיו נוסעים ממפלגות שונות לבקר בעיירות להטיף לטובת מפלגות שונות.

הי׳ אז בטשערניגוב רב אחד שבא לטובת מפלגה דתית (שנקראה כמדומני נצח ישראל או כדומה לזה), והרד״צ ז״ל השתתף בעצמו באסיפה.

האסיפה היתה במקום מרכזי בפומבי, והתאסף עם רב, אך בין הנאומים הרגיש הרד״צ ז״ל שאין זה כפי הרצוי במפלגה דתית, או בתנועה חרדית בלתי מפלגתית. הוא עשה בחכמה (למרות היותו בד״כ מופשט מעניני העולם) וביטל את האסיפה ולא בחרו צירים למפלגה הנ״ל.

אמנם לבסוף לא התקיימה האסיפה הכללית, כי בינתיים הפילו את הממשלת קרנסקי, והבאלשעוויקים בטלו את כל החברות והמפלגות הדתיות.

פרק יג

שנת תרע״ח

ר״ה ברוסטוב - המגפה רח״ל - התוועדות שמע״צ ושמח״ת - המהפכה השניה - שילוח תלמידי השיעורים מליובאוויטש לאריאל - מגבית חירום לישיבה בליובאוויטש - הנסיעה למוסקבא - נסיעת הבחורים מליובאוויטש - הנסיעה לרוסטוב - החזרה לליובאוויטש - ההעתקה מליובאוויטש לקרעמענטשוג

על ר״ה תרע״ח נסענו, כל הבחורים מהאולם הגדול, לרוסטוב. התאכסנתי אז אצל האכסניא הקודמת, אצל ר׳ מרדכי געראזולין[קי] המוסר׳ניק הנ״ל, אבל כעת היתה דירתו ברחוב סטארא פאטשטאווע 122.

ברר״ה שנה ההיא היתה מהלכת מחלת שפאנקע[קיא], זה הי׳ כמו הצטננות, אבל עמה הי׳ בא מה שהיו קוראים ארויף און אראפ (הקאה ושלשול). א״א לתאר בדברים את גודל היסורים שסבלו מזה. אותי חטפה המחלה בליל ראשון דר״ה. ארבעים אנשים לערך לא יכלו להיות בעת הקריאה ותק״ש של כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ ושכבו למטה במדור התחתון.

בין כסא לעשור פגעה המחלה בנ[ר׳ זאב וואלף ברונשטיין] אביהם של האחים ברונשטיין מטשערקאס (חיים עזרא, [נתן, מרדכי] והערשקא. ואח״כ נתקבל לגיסם, שלקח את אחותם, הת׳ שלמה חיים קסלמן, כעת משפיע בתו״ת באה״ק בלוד) ושחל״ח[קיב].

האחים ר׳ חיים עזרא ור׳ מרדכי ברונשטיין

אנו הבחורים שנשארנו ברוסטוב על חה״ס, אחדים מאתנו ואחדים מהאורחים עסקנו בכל הענינים כמו ח״ק וכו׳.

על חג הסכות היו אצל אדמו״ר נבג״מ כמה אתרוגים מקלבריא[קיג], ונתן אחד עבור אנ״ש לברך עליו.

באמצע חוה״מ סכות בא פסח וואלף מזיטאמיר[קיד], באמצע היום, ועדיין לא

קי) למחרת ר״ה ראינו את זוגתו בוכה (זה הי׳ זמן קצר אחר חתונתו, והיא היתה מעוברת אז עם בנה נתן אלי׳, משגיח בתורה ודעת כעת). שאלנה מה היא סיבת הבכי׳ וענתה שבעלה נסע עם קבוצת תלמידים מישיבת נאווראדאק ללמוד להיות פרוש. למחרת ראינוהו שבא חזרה, ונודע לנו שנסע בדרכו ביחד עם אנ״ש שנסעו מר״ה חזרה לביתם, ובהודע להם תוכן נסיעתו, דיברו עמו אודות זה, ופעלו עליו לחזור לביתו.

קיא) את המובא לקמן מספר המחבר גם ב״די אידישע היים״ (גליון 36, קיץ תשכ״ח, בחלק האנגלי עמ׳ 17), וכותב שם שנקראה ״שפאנישע״ כי המחלה באה משפניה (ספרד).

קיב) הוא הי׳ נוסע לליובאוויטש, והי׳ דומה לאביו של אהרן חיים מינדל מקאלישק (היו קוראים אותו דער קאלישקער מלמד).

מעולם לא שמעו הגה מפיהם כמעט. כשהיו מדברים הי׳ כבד לשמוע אותם כי דיברו בלחש. היו מאריכים בתפלה הרבה. זייער פארזיכדיקע מענטשן. מראיהם הי׳ ג״כ דומה זל״ז. גאנץ הויכע. זקנם ושערות ראשם העל גרוי (לא לבן ולא געל ולא מראה זהב, כ״א דומה לזקנו של יוסף יצחק גארדאן, אביסל העלער).

קיג) את המובא לקמן מספר המחבר גם ב״די אידישע היים״ (גליון 57, תשרי תשל״ד, בחלק האנגלי עמ׳ 9).

קיד) שלשה בחורים מזיטאמיר באו ביחד ללמוד בתו״ת, כמדומני בשנת תרס״ט או עת״ר: שלמה חיים קסלמן, יהושע אייזיק ברוך ופסח זאב.

את שלמה חיים הזכרתי קודם. יהושע אייזיק נתקבל לחתן אצל הר״מ ר׳ צבי גאטליב מקאוונא (הזכרתיו קודם כמה פעמים). הוא הי׳ תמים

בירך על אתרוג. ר׳ מ״מ משרת הוציא לו אתרוג לברך עליו, ובטעות הביא את האתרוג של כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ. אח״כ היתה שקו״ט אם יצא, או שצריך לברך שנית.

בשמע״צ ושמח״ת היתה התוועדות יוצאת מן הכלל. כללות הנושא של כל ההתוועדות של ליל שמח״ת קודם ההקפות ושל אחר ההקפות ושל יום שמח״ת הי׳ בנושא הכרחיות ענין העבודה (בליובאוויטש הלא זהו המכוון), בדבר ענין אריכות התפלה.

השיחות בד״כ ישנם בקופיר ובדפוס של תורת שלום[קטו]. אביא כאן רק איזה פרטים ומאורעות מענינים שנרשמו בזכרוני.

בלילה בהתוועדות שלפני ההקפות ישבו אצל השלחן נכבדי אנ״ש. בזמן ההוא נמצאו ברוסטוב הרבה מפליטי המלחמה מפולין (עד אשר, כמדומני שזה היה בתחלת שנות פ״א ואילך, התחילה החזרה לביתם ברשיון הממשלה. סיפרו אז בשם הבעל חפץ חיים ומשנה ברורה שאמר שמותר לנסוע מרוסיא אפי׳ ביוהכ״פ שחל להיות בשבת), והיו ביניהם אנשים בעלי צורה וחסידי חגי״ת (כלשון אדמו״ר הריי״ץ נבג״מ), גור ואלכנסר ועוד. הם היו באים לכ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ לזמני התוועדות ועל יחידות, ומהם שנשארו מקושרים[קטז].

במלוא מובן המלה. בהיותו במדינת ליטא התחשבו עמו בכל הישיבות שלהם. הוא הי׳ בא לפרקים לבקר בישיבות להתוועדות (פארבריינגען), והי׳ מלמד דא״ח את התלמידים בישיבות הליטאיות. היתה לו בת אחד. נהרג ע״י הנאצים ימ״ש הי״ד. פסח זאב הי׳ בעל עסק. כשבא לרוסטוב הי׳ זקנו מתוקן קצת.

קטו) מ״ש שם (עמ׳ 227): דאוונען דארף זיין אין זמן פון דאוונען ... אבער אז יעמאלט וועסטו ניט דאוונען און נאכין דאוונען וועסטו דאוונען טויג דאס ניט.

בנדפס רשום זה כמו דוגמה לענין מה שאמר להת׳ י.ג. ז״ל אודות בכייתו, אבל כפי הרשום בזכרוני, הנה בכייתו היתה זמן רב אחר השיחה של ענין התפלה.

וכוונת הדברים היתה אשר בתקופה ההיא היו בחורים שהאריכו בתפלתם, אבל התפללו בצבור ואחר התפלה היו מתבודדים במקום מוצנע ומתבוננים באיזה ענין. פרטי אופן עבודתם אין ידוע לי, אך בתו״ת האט מען דאס שטארק ניט גורס געווען וגם דיברו עד״ז בהתוועדות.

בד״כ החל זה אצל חברי הת׳ [חיים יונה לוצקי] שהאריך הרבה בתפלה ולמד דא״ח הרבה גם בהיותו בשצעדרין, והיו תלמידים שבחרו להמשיך ישיבתם בעיר שצעדרין יותר מהזמן הקצוב (הזמן הקצוב ללמוד בשצעדרין הי׳ שנה ומחצה, והם שהו שם יותר), וכמדומני שהיו בחורים שנסעו חזרה מהאולם הגדול בליובאוויטש לשצעדרין לצורך זה.

[ראה בזה גם רשימות דברים (חיטריק) ח״ב עמ׳ רמח].

כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ אמר פעם להרי״ר שאול דוב נ״י זיסלין, שהי׳ משפיע בתו״ת בשצעדרין בתקופה הנ״ל: דיינע תלמידים קומען צו מיר מיט ר׳ בנימין קלעצקער (אחד מגדולי תלמידי אדמו״ר הזקן נבג״מ) יחידות.

בין התלמידים משצעדרין שהיו מאריכים בתפלתם בשצעדרין הי׳ הת׳ צ.ג. הי״ד, אבל הוא הי׳ בעל כשרונות פחות מממוצעים והגם שהתפלל בבכיות (הארציק) אבל לפה״נ הרוח של געגארטקייט שלט גם עליו.

הת׳ י.ג. אמר אז: הלואי יהי׳ לי הרהור תשובה ביוהכ״פ לנעילה כדרגא שחי״ל עומד בשעה כו׳ ועוד שטויות כאלה. ומזה נסתעפה ההנהגה הנזכרת.

אצל אדמו״ר הרש״ב לא נתקבלה ההנהגה הזו, כמובן.

השואל שהרבה לשאול הי׳ הר״ר שילם ז״ל קוראטין, שהי׳ משגיח על דא״ח בתו״ת ולקח י״ש הרבה אז, וע״ז נמשכה הערת כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ.

* * *

מ״ש שם (ס״ה ואילך) אודות השכלה בלי עבודה, שמעתי מפי קדשו שאמר בשעה 8 בבוקר: השכלה אן עבודה איז נוח לו שלא נברא.

קטז) ידידי הרה״ג התמים מה״ר משה דובער יחי׳ ריבקין סיפר לי

[הוא הי׳ חתנו של ר׳ יעקב ז״ל העבער מקאליש, שבא לליובאוויטש בתחלת המלחמה (אחרי שנכבשה עירו ע״י האשכנזים בחר להתיישב בעיר שיש שם אדמו״ר), וכאשר נסע אדמו״ר נבג״מ לרוסטוב נסע והתיישב גם הוא שם.

אחרי שנעשה ר׳ משה דובער ריבקין חתן אזרח פולין, וע״י השתדלות גדולה ונסים, קיבל רשיון

בין המסובים אל השלחן הי׳ רב נכבד מעיר ט. פולין, איש זקן עם שערות לבנים. כנגדו ישב הגביר החסיד ר׳ צבי ז״ל גוראריי הי״ד. הרצ״ה הושיט לו כוס י״ש להרב הנ״ל, וכשרצה לקחת לקחו הרצ״ה בחזרה. ושוב פעם עשה כן. מובן שהרצ״ה לא היתה כוונתו צו רייצן זיך, כ״א געבן אים א חסידישען ריבּ.

כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ הבחין בזה ואמר לו: קוועטש א שטיין. כלומר, הוא איננו כלי לביטושים כאלו ולא יפעול עליו ע״י״ז את הנרצה בזה.

ר׳ אנשיל מקאפוטקעוויץ[קיז] (פלך מינסק) בא אז אל כ״ק אדמו״ר נבג״מ לרוסטוב, ואחרי ההקפות הוא הלך לביתו (בליובאוויטש אחרי ההקפות, שהיו בד״כ בשעה מאוחרת בלילה, היו נכנסים לסעודה לבית אדמו״ר רק יחידי סגולה).

כשבא ר׳ אנשיל בבוקר ומצא שאדמו״ר יושב בהתוועדות, שאל אותו אדמו״ר נבג״מ: ר׳ אנשיל, איר האט שוין געזאגט ברכות? זאגט לחיים! ונתן לו כוס משקה ואמר לחיים.

הרבנית מרת שטרנא שרה הצטערה מזה שאדמו״ר יושב זמן רב כ״כ בהתוועדות, אחרי העבודה של כל הלילה בהתוועדות והקפות. וביקשה אצל ר׳ לייב זלמנזאהן (הי׳ נקרא לייב פערלא דבורה׳ס, אחד מקרובי המשפחה שהי׳ דר בליובאוויטש, ועל חג הסכות הנ״ל הי׳ ברוסטוב) שיפתח את הלאדן (תריסים) ויכנס אור השמש.

כשפתח את הלאדן האירה השמש בתוקף, ואמר אדמו״ר: מה זה? מספרים שיש שמש בעולם? אנו יודעים שהקב״ה ברא שמש בעולם!

אחרי השעה התשיעית בוקר ברכו ברהמ״ז.

בעת ברכת המזון הי׳ הר״ש קוראטין מבושם ביותר וישב אצל השלחן. כ״ק אדמו״ר נבג״מ אמר שייראו שיברך ברהמ״ז, ונשאר אדמו״ר נבג״מ לחכות עד שיברך.

התחילו לומר לרש״ק שיברך והתחיל לומר שיר המעלות, ואמר פסוק ראשון ונשתתק. אמרו לו שוב שיברך והתחיל עוד פעם כנ״ל, וכן עשה כמה פעמים. אח״כ התחיל לומר רבותי מיר וועלן בענטשען ג״כ כנ״ל, ואמרו לו שיתחיל מברוך אתה, והוא אמר כל הנוסח: ברשות אדונינו מורינו כו׳. וכ״ק אדמו״ר ישב אצל השלחן עד אשר גמר את ברכת הזן את הכל.

כעבור שלושת רבעי שעה, אחר שקמו מהשולחן, הלכו להתפלל שחרית.

לערך בשעה 3 וחצי אחר הצהרים כבר ישבו להתוועדות סעודת יום שמח״ת.

מה שנשאר בזכרוני מהתוועדות היום, אמר אדמו״ר נבג״מ: ששאלת מה שאמר אדמו״ר הזקן שאם ישאלו: ליוביש טי בא-

---

לנסוע מרוסיא לפולין, והתיישב בלאדז, ששם גר חותנו הנ״ל).

אשר הוא פגש בלאדז את אחד מנכבדי חסידי אלכנסדר, ואמר לו הנ״ל: מה אומר לכם, כעת אשר ראיתי והייתי אצל אדמו״ר הרש״ב נבג״מ אינני יכול לנסוע לשום רבי.

קיז) הוא הי׳ א בעל הבית־ישער געשמאקער חסיד־ישער איד.

בעת שהתחילו לשלוט הבאלשעוויקן לחמו נגדם באנדעס שונות (מהם שנתמכו ע״י המלוכות הגדולות), ונעשו אז פרעות בערי ישראל. בפרעות האלו נהרג ר׳ אנשיל בקאפוטקעוויץ ע״י הזעלאנאווצער באנדעס.

[אז נהרג גם הרה״ג הרה״ח ר׳ מנחם מענדל חן ע״י הבאנדעס של דעניקין בעיר ניעזין, ואז נהרג הרה״ג הרה״ח ר׳ מנחם מענדל בנו של הרה״צ רבי שמרי׳ נח (מהרש״נ) מבאברויסק, ע״י המאחנאווצעס בעיר יעקאטרינאסלאוו].

סיפרו לי אנשים שניצולו ע״י ניסים שונים, אשר בעת הפרעות הוא התחבא בגג של ביתו (הבתים ברוסיא היו בנויים בגג משופע, ותחת השיפוע היו תקרות ומעזיבות שהיו יכולים להניח שם חפצים ולהשתמש שם, ושם התחבא ר׳ אנשיל), וכשמצאוהו והרגוהו שמעו את ה״שמע ישראל״ שלו בכל העיר.

גאז? (האוהב אתה את השם) וועט ער זאגן: ליובלי ליובלי! (אני אוהב אני אוהב).

השאלה היתה של הרז״ה ע״ה האוולין[קיח].

ההתוועדות נמשכה עד שעה מאוחרת בלילה, לערך קרוב לחצות רקדו בבית סביבות כל החדרים.

* * *

ביחידות שהייתי אצל אדמו״ר נבג״מ בשנת תרע״ח[קיט], והייתי אז מהמאריכים בתפלה, אמר לי ללמוד על הוראה. ואמר בזה״ל: דער טאג איז גרויס, מען קאן ביידע זאכן טאן.

* * *

בתחלת שנת תרע״ח נעשית המהפכה האדומה ברוסיא התחילו אז הפרעות ודוחק בכל הדברים וגם במזון.

התחילה אז המלחמה האזרחית ברוסיא, הרוסים האדומים הפסיקו ללחום ומלכות אשכנז הלכה וכבשה בכל מרחבי רוסיא, ביחוד במקום מושב היהודים[קכ].

כ״ז גרם לקושי המצב בישיבה, היוקר ומיעוט ההכנסה ודוחק בהשגת מיני מזון והתקרבות האשכנזים למחוז ארשא. התחילו אז לצמצם בהוצאות. הפסיקו לתת בשר לתלמידים בימי החול וכו׳.

אז התחילו לחשוב על העתקת הישיבה מליובאוויטש.

בתחילה שלחו את תלמידי השיעורים לאריאל; שם דר השו״ב התמים ר״י פאנטילעיאוו[קכא] וגם מר שמולעוויץ, שהי׳ איש אמיד והתקשר אל כ״ק אדמו״ר נבג״מ. יחד עם תלמידי השיעורים שלחו מליובאוויטש שלושה בחורים: שמואל חיים שעכטמאן מזלאבין ואבא מבאלהאקאוו, והשלישי כמדומני הר״ר ישראל זובער (שנהרג בבוסטון ע״י רוצחים) הי״ד.

ר׳ יהודה אידל באנק מגערמאנאוויץ

המצב הלך וגרע, והאשכנזים התקרבו יותר לליובאוויטש. נסע אז התמים ר׳ אידל באנק מגערמאנאוויץ לרוסטוב, לשאול

קיח) מ״ש בתורת שלום שם (עמ׳ 233), שאמר כ״ק אדמו״ר נבג״מ, שבזעיר אנפין יש עבודה אמיתית גם בתו״ת; את זה אמר אודות אהוי״ר.

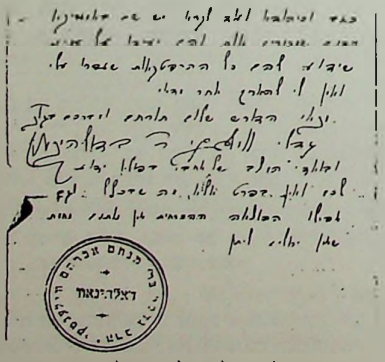
קיט) נרשם שלא במקומו, ואולי הי׳ זה ביחידות שבתחלת ניסן דלקמן.

קכ) אגב, גם במלחמת העולם השניה, עיקר המלחמה והפרעות ברוסיא היו במקום מושב היהודים.

קכא) גיסו של ר׳ נחום ווילנסקי שו״ב בפאטשעפ, אבי התמימים ר׳ מאיר גרשון ז״ל ור׳ גדלי׳ ז״ל הי״ד.

ר׳ מאיר גרשון הי׳ גר בתחלה בראגאטשוב. לקחו אותו לעבודת הצבא קודם המלחמה, ולסבת רשעת הממשלה הכריחוהו לגלח את זקנו. הוא לא הרשה ושמונה אנשי חיל אסרוהו והחזיקו את ידיו ורגליו וכל גופו והסירו את זקנו בעל כרחו. הוא לא רצה לאכול מאכלות האסורות וסבל יסורים גדולים, וברח מהצבא והתיישב כמדומני בעיר קרעמענטשוג.

הי״ר גדלי׳ הי׳ רב בדאלהינוב, והי׳ תותנו של התמים ר׳ שמעון בלינער ז״ל הי״ד.

מכתבו של ר׳ גדלי׳ ווילנסקי אל המחבר

מאת אדמו״ר נבג״מ מה לעשות עם תלמידי האולם.

המצב הכלכלי בישיבה הכריח לנסוע לעיירות הגדולות[קכב], מקום מושב אנ״ש בעלי יכולת, להתרימם להחזקת הישיבה.

הר״ר שילם קוראטין נסע לפטרבורג, ר׳ אליעזר קאפלאן נסע לוויטעבסק ונעויל, אותי שלחו למוסקבא, ונסע אתי גם התמים ר׳ ליב קרסיק.

יצאנו באור ליום השני י״ג אדר, קראנו את המגילה בלילה ועלינו לרכבת[קכג].

עלינו הי׳ לקחת בבוקר את הרכבת של מסלת הברזל בתחנה שבעיר קראסניע ולהגיע באמצע הלילה למוסקבא. אמנם הרכבת באה לעת ערב, בערך זמן המנחה.

מסיבת הקירוב לשדה המלחמה רבו הנוסעים, אנשי חיל ואנשים הבורחים משדה המלחמה, ובפרט שהרכבת באה באיחור, לכן היתה מהומה ודוחק גדול. סוכ״ס נכנסנו לרכבת ועמדנו צפופים ואיבדנו זה את זה.

באמצע הדרך, לערך בשעה העשירית בוקר, מצאנו איש את רעהו, ואחרי חיפושים רבים מצאנו גם את החפצים שלנו[קכד].

היינו צריכים לבוא למוסקבא בשעה 11 בוקר, וחשבנו להתפלל ולקרוא המגילה במוסקבא; אך גם בדרך התעכבה הרכבת, ובראותינו שכבר קרוב לשעה השלישית אחר הצהרים ועדיין לא הגענו לסמיכות עיר מוסקבא, שכרנו מאת הקאנדוקטער את החדר שלו למשך שעה (במחיר שבעה רו״כ), התפללנו בו וקראנו את המגילה.

בתחלת הערב באנו לעיר מאזאייסק. כשירדנו על התחנה לשתות מים, ניגש אלינו ראש התחנה (נאטשאלניק סטאנציע) וביקש מאתנו פרוסת לחם ונתננו לו. ובבואינו למוסקבא על התחנה חטפו מאתנו פרוסות לחם. כ״כ גדל שם הרעב.

סרנו לבית ידידינו ר׳ ברוך שלום ע״ה כהן. הוא לא הי׳ בביתו, ובמשך איזה זמן בא וכיבד אותנו בסעודת פורים, פת מן תפוחי אדמה עם מעט קמח שעורים וקמח דגן.

סיפרנו לו את מטרת בואינו, ותיכף למחרת בבוקר הלך עמנו ללשכת הגביר ר׳ זאלקא פערסיץ ע״ה, והתחיל לצלצל על הטלפון, ובמשך היום נאסף שמונה עשר אלף רו״כ.

תפרנו בבגדינו, כל אחד תשעה אלפים, וחזרנו לליובאוויטש.

גם הר״ש קוראטין בא מפעטערבורג, והר״א קאפלאן בא מוויטעבסק ונעויל והביאו סכומים מסוימים, ועול החובות נוטל כמעט.

אמנם הפחד של האשכנזי הולך וגדול, כי הולך וכובש ומתקרב לליובאוויטש. ובכן פנו אלי הר״ש קוראטין והר״א קאפלאן בבקשה שאסע לכ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ, לשאול חוות דעתו הקדושה מה לעשות עם הישיבה, אם האשכנזי יכבוש את ליובאוויטש[קכה].

הם ביקשו גם לשאול אודות עצמם, שהם בעלי משפחה, ויראים פן תופסק הדרך, ולא יוכלו לבוא בקישור עם משפחותיהם. והר״ר יעקב ברוך קאראסיק ביקש לתאר את מצבו לפני אדמו״ר, שהוא מטופל במשפחה ויש לו בפה פרה, ואיך יוכל להתפרנס אם תיסע הישיבה מליובאוויטש. גם הרש״ג ביקש לתאר מצבו לפני כ״ק אדמו״ר נבג״מ.

קכב) את המובא לקמן מספר המחבר גם ב״די אידישע היים״ (גליון 36, קיץ תשכ״ח, בחלק האנגלי עמ׳ 18; וראה גם בגליון 62 עמ׳ 17). וראה גם אגרות קודש אדמו״ר מוהרש״ב נ״ע ח״ב אגרת תקג.

קכג) ב״די אידישע היים״ שם מבאר הטעם, כי ידעו שיהיו בליל פורים בדרך, וספק אם יוכלו לקרוא את המגלה בדרך, לכן קראו בליל תענית אסתר.

קכד) ב״די אידישע היים״ שם מוסיף לספר, שפגשו אז ברכבת עוד בחור צעיר, שנסע אתם מליובאוויטש לביתו במוסקבא, וביחד שברו את הצום של תענית אסתר, בשעה 11 בבוקר, ע״י טעימת לחם, דג מלוח ומים.

קכה) בהבא לקמן ראה תולדות חב״ד ברוסיה הסובייטית פרקים נב-ה.

גם היו צריכים להוביל אל כ״ק אדמו״ר נבג״מ את הקמח שמורה שטחנו עבורו בליובאוויטש ברחים של יד, ושלחו אותו על ידי.

ביום ד׳[קכו] בבוקר חזרתי ממוסקבא, ומיד באור ליום ה׳ נסעתי לרודניא, והייתי צריך לבוא לאריאל ביום ה׳ לעת ערב; אמנם הדרכים היו מלאים אנשי חיל הנסוגים אחור משדה המערכה, כי האשכנזי הולך וכובש, וגם הרכבות לא הלכו בזמנם מטעם הנ״ל, ומטעם הפרעות ושינוי הממשלה ושלטון האדומים, ולכן באתי לאריאל ביום ו׳ בצהרים.

סרתי לבית ידידינו התמים השו״ב ר׳ יעקב ע״ה פאנטיליוב, שם היו השיעורים, היינו תלמידי השיעורים. ביהמד״ר שלמדו בו הי׳ גדול ורחב ידים והחזיקו את התלמידים בכל הצריך להם, אבל רוח העיר פעל על התלמידים. בית עקד הספרים העירוני (ביבליותעק) הי׳ סמוך לביהמד״ר והתלמידים לקחו משם ספרי קריאה, והורגש ההכרח להוציאם משם.

במוצש״ק יצאתי מאת ידידינו ר׳ יעקב ע״ה. לנסוע דרך קורסק תארקאוו לרוסטוב כבר לא הי׳ אפשר, כי האשכנזי הפסיק את הדרך בכיבוש עיירות באמצע.

הוכרחתי א״כ לנסוע דרך קאזלאוו, סאראטאוו, טאמבאוו, צאריצין, נאווא טשערקאס, ליחיא. התיישבתי ברכבת בליל מוצש״ק ובאתי לראסטאוו באור ליום ה׳.

בכל הדרך הי׳ אצלי רק חלה אחת של מזונות, שנשאר אצלי ממה שנתנו לי בליובאוויטש צדה לדרך, ומן יום א׳ ערב עד יום ד׳ ערב, שלשה מעל״ע, באו לפי רק שנים או שלושה תפוחים ואיזה חתיכות צוקער.

כשהגעתי לרוסטוב נכנסתי לבית ר׳ אברהם ליאדיער על האכסניא, ותיכף כאשר עברתי את מפתן הבית אמרו לי: הלא באת לכ״ק אדמו״ר, צא מפה, כי פה יש חולים בחולי הטיפוס, ולא תוכל להכנס אח״כ לבית כ״ק אדמו״ר. יצאתי משם ונסעתי ישר לבית אדמו״ר.

תיכף הודיעו לכ״ק אדמו״ר נבג״מ שבאתי. האדמו״ר יצא ושאל אצלי: כמה שמורה הבאת? אמרתי שאין ידוע לי (כי אני באתי לליובאוויטש ביום ד׳ בוקר ובלילה הי׳ עלי לנסוע), רק התלמידים הכינו הכל. הוא ניסה להגביה את החבילה ולא יכל, ואמר לי, שכנראה יש כאן יותר מעשרים ליט. אח״כ שאל אצלי: מהו מחיר הלחם בליובאוויטש, ואמרתי שיותר מששים רו״כ א פוד. ושאל מהו המצב, וספרתי לו מהנסיעות למוסקבא פעטערבורג וויטעבסק ונעויל ומההוצאות. ושאל אם יש מה לאכול, ואמרתי שת״ל אין סובלים רעב. ואמר שאי״ה מחר אבוא.

הלכתי לאכסניא של ר׳ מרדכי ומרת חנה געראזולין, ספרתי להם שזה שלושה ימים שלא אכלתי; אבל גם בביתם לא הי׳ לחם. שתיתי כוס חמין והלכתי לישון.

למחרת בבוקר הלכתי להתפלל, והנה מחפשים אותי, כ״ק אדמו״ר הריי״צ בן אדמו״ר אמר שתיכף אבוא.

באתי ואמר לי שכ״ק אדמו״ר נבג״מ מסר, שתלמידי הזאל ישארו בליובאוויטש, ואני אסע לקרעמענטשוג לסדר שם את תלמידי השיעורים, שבימות החול יאכלו בישיבה ועל ש״ק יוכלו לאכול אצל בעלי-בתים, ושאנ״ש בקרעמענטשוג יתנו עשרת אלפים רו״כ עבור תו״ת.

אמרתי אל כ״ק אדמו״ר הריי״צ אולי יכול אני להשאר פה עד אחר ש״ק, וגם לא אכלתי מאומה זה איזה ימים. והשיב: חפץ

קכו) כנראה יש כאן טעות, שהרי מסופר לעיל שבפורים נסעו למוסקבא וקראו המגילה ברכבת, במוצאי פורים (אור ליום ד׳) הגיעו למוסקבא, ביום ד׳ שושן פורים נאספו המעות במוסקבא, ובשושן פורים בערב (אור ליום ה׳) יצאו ממוסקבא חזרה לליובאוויטש. יוצא א״כ, שביום ה׳ הגיע לליובאוויטש, וכנראה לא יצא לרוסטוב בליל ששי. וראה גם הערות קכח-ט דלקמן.

אתה לשמוע דא״ח? אשאל את פי אאמו״ר[קכז].

יצא ואמר לי שכ״ק אדמו״ר נותן לי רשות להשאר על ש״ק. ובדבר סעודה אמר שכבר סידר שיתנו לי לאכול, ור׳ אברהם ליאדיער, שהי׳ אז גבאי ומשרת בבית נתן לי סעודה.

בשבת (פר׳ החודש) אמר כ״ק אדמו״ר נבג״מ המאמר החודש הזה[קכח].

במוצש״ק נכנסתי להיכל קדשו של אדמו״ר נבג״מ, ושהיתי ארבעים מינוטין (לפי הסדר של יחידות אז הי׳ זה זמן רב).

כ״ק אדמו״ר נבג״מ דיבר אודות ההעתקה מליובאוויטש, והביע חו״ד הקדושה: א) אמר שהוא חושב שהאשכנזי לא יקח את העיר ליובאוויטש. ב) גם אם יקח את העיר הוא חושב שלא ישלטו שם בחוזק כמו שהיא מדינתם, ויוכלו ללמוד עכ״פ קבוצות של חמשה חמשה או יותר בבתים. ג) אם גם זה לא יעלה, אז הוא חושב שהגבול לא יהי׳ גבול חזק, ויוכלו לעבור דרך הגבול ולצאת מתחת ממשלתם. אמנם להעתיק מליובאוויטש, ״דער אור וועט זיך דאך פעלן״, ודיבר עוד איזה דברים בזה. ואמר ששלחו טלגרם לליובאוויטש שתלמידי האולם הגדול לא יסעו מליובאוויטש[קכט].

אחרי גמר היחידות עמד כ״ק אדמו״ר ממקומו (ואף שזה הי׳ מצד שלא הי׳ אז זמן יחידות, ולא הי׳ צריך עוד מישהו להכנס, אבל) ליווה אותי עד הדלת וברך אותי[קל].

למחר בוקר עוד הספקתי להכנס לבית אדמו״ר לשמוע חזרה מהמאמר. כ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ גער בי: עד מתי אתה מתעכב פה? ונסעתי תיכף לתחנה, אף שהי׳ עוד יותר משתי שעות עד זמן נסיעת הרכבת.

בהגיעי לתחנה[קלא] נדהמתי בראותי שורות של מחכים לקניית כרטיס, ויש מהם שעומדים מתחלת הלילה. אודות השגת כרטיס ליום א׳ כבר התייאשתי, ובקושי רב השגתי כרטיס על יום ב׳ למחרתו.

נלוה אלי ר׳ שמעון לעוין, מגדולי המשכילים בדא״ח בעיר קרעמענטשוג, ונסענו יחד.

אמנם שדה המערכה התקרב גם לרוסטוב. נסענו שתי שעות והוכרחנו לצאת ולחכות על רכבת אחרת, וכה נסענו בהפסקות. דרך חרקוב לא יכלנו לנסוע, ונסענו דרך קאנסטאנטינאווקע לפאלטאווע.

באנו לעיר פאלטאווע ביום ג׳ בוקר. שאלנו אודות רכבת לקרעמענטשוג, ראינו שעוד הרבה יהודים וא״י מחכים, ואמרו שאין ידוע מתי תבוא, ואין ידוע אם תהי׳ רכבת ומתי תהי׳.

חפצנו לילך לעיר, אבל יראנו פן בינתיים תבוא רכבת.

לא נתנו שום תקוה על ביאת רכבת, והתחלנו לחשוב אודות לנסוע בעגלות (אוטובוסים ורכבות קיטור (מכוניות) לא

קכז) ב״די אידישע היים״ שם מוסיף, שאמר שבתו חנה תסדר שיקבל מיד משהו לאכול.

קכח) כנראה יש כאן טעות, כי על המאמר ד״ה החודש הזה תרע״ח רשום בכתי״ק אדמו״ר מוהרש״ב נבג״מ: ״לא נאמר, מפני הכאב בהצד הימני שנתעורר - ל״ע - בליל ש״ק״.

וראה לעיל הערה קכו והערה הבאה שכנראה הי׳ ברוסטוב בשבת הבאה, ש״פ ויקרא, ואז הי׳ המאמר ד״ה ויקרא.

קכט) המברק נזכר באג״ק אדמו״ר מוהרש״ב נ״ע ח״ב אגרת תקה: ״בטע״ג האחרונה יום ה׳ ר״ח ניסן כתבתי להם שיהיו בליובא׳ עד אחר חה״פ הבע״ל, ואז נראה אי״ה״.

וא״כ נראה שיש כאן טעות, והיחידות התקיימה ביום א׳ ד׳ ניסן. וראה גם הערות קכו, קכח דלעיל.

קל) ב״די אידישע היים״ שם מפרט שהברכה היתה ״דער אויבערשטער זאל ריר היטן פון אלץ״.

קלא) את המובא לקמן מספר המחבר גם ב״די אידישע היים״ (גליון 37, תשרי תשכ״ט, בחלק האנגלי עמ׳ 3), ומוסיף שם, שבינתיים שמעו מטוס טס מעל ראשם, ואמרו להם שזהו מטוס גרמני. אבל לא ידעו עדיין את החורבן שמטוס יכול לעשות, ולא פיחדו במיוחד.

היו אז ברוסיא בריבוי), אבל התחילו לספר שמחנות רוצחים נמצאים בדרכים ושודדים והורגים יהודים, ונהרגו כמה קבוצות בנסיעתם מעיר לעיר. נשארנו מחכים.

לעת ערב באת רכבת משא, ואמרו שנוסעת לקרעמענטשוג. נכנסנו בה ובאנו ביום ד׳ בוקר לקרעמענטשוג.

בבואי לקרעמענטשוג נודע לי שקבוצות התלמידים כבר עזבו את ליובאוויטש, וזה הי׳ על סמך טלגרם קודם שהתקבל מכ״ק אדמו״ר נבג״מ מרוסטוב, עפ״י הידיעות שהביא לאדמו״ר התמים אידל באנק מגערמאנאוויטש[קלב].

בשבוע הבא, באור ליום ועש״ק באו אנשים מפאלטאווע וסיפרו שעל התחנה הרגו שנים עשר תלמידים מליובאוויטש, בדרכם לקרעמענטשוג.

נדהמנו ורעדה אחזתנו. התחלנו לחקור אחרי הידיעות ודיברנו עם האנשים הבאים וספרו לנו שביום ה׳ נסעו התלמידים עמהם ועכבו אותם בתור מרגלים.

בין התלמידים הי׳ בחור אחד, שמו זלמן בירנבוים מפולין, לבוש כובע קטנה פולנית, והי׳ רץ מהרכבת על התחנה להשיג מה לשתות או לאכול. הלבוש הפולני וההילוך בזריזות כפולני העלה חשד.

תפשו את כל התלמידים כמרגלים, הובילו אותם בלילה רחוק מן התחנה בקרון (וואגאן) אחד, ואח״כ שמעו קול יריות בלילה.

בבוקר כשנתבררו הידיעות פרץ נחל של דמעות מעיני. התחלנו להשתדל מיד, יחד עם התמים ר׳ יחזקאל פייגין הי״ד (שהי׳ אז בחור מלמד אצל ר׳ נתן ע״ה גוראריי ורמ״מ ע״ה גוראריי), להוודע אם הם עדיין חיים.

הגביר החסיד ר׳ צבי גוראריי היתה לו הכירות רבה עם כל שרי המלחמה (אף שכבר התחילה ממשלת האדומים ולקחו ממנו את הבית חרושת). צלצלו בטלפון לשר המלחמה של פאלאטאווא, ואמרו שעודם בחיים, ובקשו ממנו שלא יהרגום ויחכו עד שיבוא מישהו מקרעמענטשוג ויעיד על ישרותם, שאינם מרגלים.

ר׳ צבי הירש נוראריי

רכבות אזרחיים כבר לא הלכו אז מקרעמענטשוג לפאלטאווא, ופעל ר׳ צבי גוראריי הנ״ל ונתנו רשות שיסע אחד מאתנו עם רכבת צבאית עם אנשי חיל, וביום ו׳ עש״ק לעת ערב נסע התמים ר׳ מרדכי אהרן פרידמאן לפאלטאווא עם רכבת צבאית.

הוא סיפר לנו אח״כ שעמד בפנה בפרוזדור וראה איך שעל הרצפה מתגוללים כלי זיין שונים, ואנ״ח שיכורים משוחחים ברכבות.

בש״ק בוקר בא לפאלטאווא, והלך תיכף לממשלה של הצבא, ואמרו שצריכים להביא מכתב חתום מהרבנים של העיר שהם ערבים בעדם שיבואו למשפט. חתמו הרב ר׳ דובער גרינפרעס ז״ל (בנו של ר׳ יחזקאל גרינפרעס מראמען) וכמדומני שהחותם השני הי׳ הרב ר׳ אלי׳ עקיבא ראבינאוויץ (בעל הפלס), ושחררו אותם[קלג].

קלב) שנסע מליובאוויטש לרוסטוב בתחלת אדר, כמסופר לעיל.

קלג) כ״די אידישע היים״ שם מוסיף, שהי׳ בזה נס גדול, כי באותו מוצש״ק נכבשה פאלטאווא ע״י הגרמנים והבולשוויקים נסוגו, ומי יודע מה היו עושים לבחורים בעת נסיגתם.

בין האסורים היו התמים ר׳ אברהם אלי׳ אקסלרוד ז״ל (שהי׳ אח״כ רב בבאלטימור ונפטר בשנת תשי״ב) והתמים ר׳ יהושע אייזיק ברוך (ר״מ בחדרי יבנה בקאוונא ומשפיע), התמים ר׳ שניאור זלמן וויינשטיין מבריסק (שהי׳ אח״כ סופר סת״ם בווארשא פולין). אלה אני זוכר.

אני לא יכלתי לנסוע לליובאוויטש, כי הדרכים נפסקו ולא הלכו במסלות הברזל רכבות עם אנשים אזרחים, רק של אנשי חיל. וממש קודם חג הפסח נכנסו האשכנזים.

נשארתי על חה״פ בקרעמענטשוג והתאכסנתי אצל ר׳ נתן גוראריי ז״ל. ביתו היתה פתוחה לכל.

בינתיים נאסף הסך של עשרת אלפים דולרים עבור תו״ת, כהוראת כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ.

גם המשולח ר׳ יחיאל ז״ל האלפרין הי׳ שם, ור׳ אלחנן דוב מרוזוב (אד״ם). בי״ג ניסן (?) היתה התוועדות בביהכ״נ של הגוראריי ור׳ אד״מ הי׳ ראש המדברים. באחרון של פסח היתה התוועדות אצל ר׳ צבי גוראריי, און מען האט פארבראכט עד שעה מאוחרת בלילה.

במשך זמן שבתי שם עשו את ההכנות עבור תלמידי השיעורים. בנות הגביר ר׳ נתן גוראריי, מרת פערלא ומרת לאה תחי׳ (כעת אשת התמים ר׳ אליעזר קרסיק בארה״ק) הן בעצמן לבנו (סיידו) את הכתלים ורחצו את הרצפות והתעסקו בכל לבן להכין הכל עבור התלמידים.

לערך בר״ח אייר נסעתי מקרעמענטשוג לליובאוויטש. נתנו לי העשרת אלפים רו״כ והנחתי אותם תחת הפוזמקאות בנעלי, ונסעתי בכל הדרך במנוחה בלי פחד.

כל הדרך הי׳ כבר נקי מהאדומים, אך לא נסתדר עדיין ממשלה מקומית, כי האשכנזי לא חפץ לכבוש את הגליל, רק העמיד מהפלכים עצמם ממשלה תחת ממשלתו.

בשעה מאוחרת בלילה באנו לארשא, תחנה טאוואַרנא (רכבות משא), מקום גבול האשכנזים, ומשם עברו לתחנה פאסאזשירסקע (רכבת נוסעים), מקום גבול הרוסים, וביניהם הי׳ לערך מהלך ג׳ מיל.

יצאנו מהרכבת ואמרו לנו האנשי חיל העומדים על הגבול, שעפ״י תנאי השלום בין הרוסים והאשכנזים יוליכו הם אותנו עד סוף גבול האשכנזים ומשם נלך בעצמינו עד אשר נבוא לגבול הרוסים. הלכו אתנו כערך מיל מן התחנה ואמרו לנו שהלאה אין להם רשות ללכת אתנו, והלכנו לבד.

נו! באישון לילה בחושך ובין הנוסעים היתה יהודית אחת זקנה והתחילה לבכות שאין בכוחה לשאת את חפצי׳ ולהחזיק הילוכה ביחד עם כל המהלכים והוכרחתי לעזור לה ונשארנו בקצה התהלוכה ובפחדים עברנו עד לעבר השני לצד הרוסים.

נכנסתי לתחנה (וואקזאל) של ארשא שתחת הרוסים, ואין שם שום מקום לשבת לנוח. על הרצפות בכל החדרים שוכבים ויושבים אנ״ח ואנשים ונשים וטף. בסוף הלילה הקור עדיין נכנס בכל הגוף. האשפה מלאה בכל התחנה, לא טאטאו.

בערך בשעה הרביעית באה רכבת טאוואַרנע ונכנסתי בה, קניתי כרטיס ובאתי לקראסנא בבוקר.

שלמה הפסח פגשני און האט זיך מיט מיר ארומגעכאפט כמו עם רע וחבר שלא התראה אתו שנים רבות, ולקח אותי לליובאוויטש.

באתי לליובאוויטש ומצאתי שנים עשר בחורים שלא נסעו עדיין[קלד], הרש״ג וזוג׳ ובתו, הר״ש קוראטין וב״ב, ר׳ אליעזר קאפלאן וב״ב (ר׳ יעקב ברוך נסע

קלד) ב״די אידישע היים״ שם מזכיר גם את ר׳ שאול גורדצקי (שכמדומה מעולם לא התחתן) וארי׳ שלום ווארשאווסקי מראמען (שהי׳ אח״כ לרב בעיר באיעוו).

לקרעמענטשוג), ושהינו בליובאוויטש עד קרוב לחודש אלול[קלה].

סיפרו לי כי בתחלה נתקבלה טלגרם (אחר נסיעת התמים אידל באנק) שהתלמידים יסעו מליובאוויטש. אחרי בואי לרוסטוב נתקבלה טלגרם שלא יסעו; אך כבר נתאחר הזמן, כי בינתיים נסעו כל התלמידים ולא נשארו רק אלה הנ״ל.

את החפצים שלי לקחו התלמידים בנסעם עד התחנה עם העגלה, אך לקחתם ברכבת לא הי׳ מי שיקחם ושלחום בבאגאזש, ונאבדו בדרך בעת שערורי׳ כזו כמובן.

התחלנו לטכס עצה איך לנסוע לקרעמענטשוג, כי שם נתאספו התלמידים במשך הקיץ.

שמועה הגיעה למחנינו שסמוך לבריאנסק עוברים מגבול הרוסים לגבול אוקראינא בשררות האטאמאן תחת ממשלת האשכנזים. נסעתי לשם ונודעתי שיש ממש בדבריהם, אך לא ידעתי בפרטיות. בכל אופן סדרנו והחלטנו לנסוע דרך זה.

טרם נסיעתינו, ז.א. אחרי אשר התכוננו לנסוע לגמרי מליובאוויטש, סדר ר׳ אליעזר קאפלאן שיסדרו את החפצים שנשארו, לחלקם ולהצניעם כמה שאפשר.

הרבה חפצים הבאנו אל האולם של כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ, לשם אספנו החפצים כמעט מכל החדרים של כ״ק אדמו״ר ובנו נבג״מ, כלי זכוכית וקערות וכלי אכילה, חפרנו במרתף בעומק והצנענו אותם שם[קלו].

במרתף הי׳ ג״כ הרבה יין של כ״ק הרה״ח ר׳ אברהם חותן כ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ, שהי׳ שולח בחביות ובקבוקים. לקחנו בקבוקים אחדים להתוועדות אצל הרש״ג, בש״ק מברכים אלול, טרם עזבינו את ליובאוויטש.

אין מלים בפי לתאר את הרגש בעת ההתוועדות וכל משך הזמן; אף שהתנחמנו שזהו דבר החולף, ועוד יעבור זעם ונשוב לליובאוויטש, כי לא הי׳ שייך אפילו בדמיון לצייר אחרת. בפרט שר׳ אליעזר קפלן נשאר בינתיים בליובאוויטש, אבל כל אלה לא הסירו את הרגש אז מען זעגענט זיך מיט ליובאוויטש.

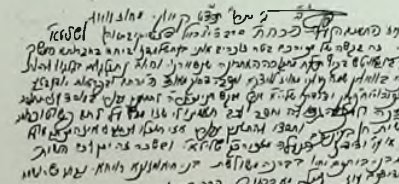
גם בשבתינו בליובאוויטש במשך הקיץ הורגשה גלמודיות, בשעה שמקרעמענטשוג ורוסטוב התקבלו ידיעות מעודדות.

נסענו מליובאוויטש, כמדומני ביום ג׳, ואולי ביום ד׳, לעת ערב. לקחנו את הרכבת ההולכת לעיר בריאנסק. אמנם לא הרשו להכניס בקרון את כל החפצים, והוכרחנו אני והתי׳ ליב קרסיק ע״ה להשאר בתחנת רודניא, לעשות מהם תבילות קטנות ולמוסרם לבאגאזש, ונסענו באמצע הלילה.

באנו לבריאנסק לערך בשעה 11-10 בוקר, וכל המחנה שלנו מחכה לביאתינו. על

קלה) בארכיון המחבר יש מכתב שכתב לו ר׳ לעמיל מארדער ביום ג׳ יתרו תרצ״ט:

בטח זוכרים אותי בעת שלמדנו ביחד בחברותא המשך של ר״ה תרס״ד בליבאוויטש בקיץ תרע״ח מתקופה האחרונה שנשארנו. והיום נתגלגלתי בגלגול להיות רב בעיר קטנה בוואלין שמה קאלקי מחוז לוויצקא.

מכתבו של ר׳ לעמל מארדער אל המחבר

[ובז׳ תמוז תרח״ץ כותב אודותיו הר״י פייגין, הי״ד:

בטח הנך זוכר אותו, הוא הי׳ חתן ר׳ יהושע אלי׳ וואלאסאוו. למד בליובאוויטש משנת תרע״א, וכעת הוא רב בקאלקי. הוא תמים באמת].

קלו) כ״די אידישע היים״ שם מוסיף, שבין השאר מצאו שם חבילה של תמונות מהמשפחה, מלפני כ-50 שנה.

התחנה נודענו שבקרוב ניסע הלאה בדרך פאלעסי. מכרו לנו כרטיסים עד תחנת קלינצי פלך טשערניגוב. משם נסענו ברכבת מיוחדת חצי תחנה (נק' בלשון רסיא פאול סטאנאק) ויצאו כל הנוסעים מן הרכבת.

ביצאינו עמדו שם עגלות פשוטים של נכרי הכפרים, כמו ביום שוק גדול, ובמשך חצי שעה התרוקן המקום.

אנחנו לא ידענו ממהלך הדבר, אך בראותינו איך שהבאים עמנו ברכבת מזדרזים וחוטפים עגלה ונוסעים, והכר מתרוקן מרגע לרגע, נוכחנו המצב, ותיכף התחלנו גם אנחנו לשכור עגלות ולנסוע.

תחלה סדרנו את הרש"ג וב"ב, ב"ב של הר"ב קרסיק וב"ב של ר' שילם קוראטין, ואת החפצים שלנו (כשמונים פוד, כל פוד ארבעים ליט). חפצנו לקמץ בהוצאות ואמרנו שאנו נלך רגלי עם העגלונים, להבדיל.

טרם עזבנו את קלינצי נודע שצריכים שמירה, ושכרנו מאת הצבא שלושה אנשי חיל שילוו אותנו בדרך, היינו כל מחנה הנוסעים.

לא הי' בערך שנוכל ללכת רגלי את כל הדרך. ראשית הושבנו את הר"ש קוראטין בעגלה, אח"כ את הבחורים החלשים ארי' שלום ע"ה ווארשאווסקי, ולאט לאט התיישבנו כולנו בעגלות, והעגלונים הורידו לנו מהמחיר.

לערך בשעה 10 בלילה באנו לכפר אחד ואמרו לנו האנ"ח שעד פה יכולים הם ללכת ומכאן עד גבול האשכנזים זהו הנק' נייטראלנא זאן (שטח הפקר) ואין להם רשות ללכת. אמנם ביקשו שניתן להם שלש מאות רו"כ (בנוסף לבי' אלפים ששלמנו לצבא בעד שילוח האנ"ח האלה) וימשיכו אתנו. מובן שנתנו להם, שהרי זה הי' בכפר של אינם יהודים במקום הפקר בלילה.

אך יצאנו מאת הכפר ובאנו לשדה, אמרו לנו העגלונים שפה ננוח איזה שעות, וכל בקשותינו לא הועילו. למרות הפחדים שהי' לנו, להשאר באמצע הלילה בשדה במקום הפקר שאין לו שום מושל, לא יכולנו לפעול מאומה.

בשעה השני' אחר חצות הלילה שמענו אורחת אנשים באים בעגלות, ויפול לבנו; אך בהתקרבם ראינו שרובם הם אנשים יהודים, אשר זהו מסחרם התמידי וזוהי דרך סלולה, אשר נוסעים מעבר לגבול האשכנזים וקונים קמח חטים לבן וצוקער והדומה, מהדברים שברוסיא לא נמצא תחת ממשלת האדומים, ומרויחים מזה.

אחרי עברם אמרו העגלונים שלנו שנוסעים גם אנו. כשבאנו קרוב לאור היום לגבול האשכנזים, כמדומני שזה הי' סמוך לתחנה זלינקא, פגשו בנו שומרי הגבול האשכנזים ואמרו בלשונם: אלעס צוריק אלעס נאך ראפציק (הכל בחזרה הכל לראפציק).

ראפציק היא תחנה שדרך שם עוברים את הגבול באופן אפיציאלי, וצריכים לשהות שם איזה ימים בקאראנטין.

יצאה אשה אחת מהמחנה שלנו ובאה בחזרה ואמרה שמבקשים שלשה רו"כ בעד כל אחד מהעוברים. נתנו להם, והלכו השומרים לביתם ואנחנו עברנו את הגבול.

האכרים נסעו במהירות, ולא יכולנו להשיג איש את רעהו, וכה רצנו את השלושה - ארבעה מלין, עד אשר באנו עד התחנה.

האכרים ביקשו עוד איזה סך, יותר מכפי שהתנינו עמהם בתחלה. הר"ש קוראטין התחיל להתווכח עמהם, וסיפרו לשוטר של התחנה, שהצדיק אותם, ועוד כיבד את הר"ש קוראטין בהכאה ברצועה (נאגאייקע).

משם נסענו להומיל ושהינו בהומיל עד אחר ש"ק, וביום א' נסענו לקרעמענטשוג.

פרק יד

שנת תרע״ט

תשרי ברוסטוב - אתרוג מקלבריא - התוועדות שמח״ת - הצעת שידוכים והיחידות האחרונה - הנסיעה להתראות בהומיל - הדוחק בישיבה בקרעמענטשוג והמחלות - מהומות ופרעות - פתיחת מחלקה לתל׳ השיעורים בחאראל - ר׳ שמואל גודארי׳ ורא״מ מאדאיעווסקי - קריאה נוספת להתייצבות לצבא - קישורי התנאים

על ר״ה תרע״ט נסענו כל התלמידים לרוסטוב.

התפללו בשאלאש (בנין של נסרים אשר בנו בחצר כ״ק אדמו״ר נבג״מ, אשר קנה לעצמו ברחוב בראדסקי פערעאולאק 44 №). השי״צ היי ר׳ יחיאל האלפרין.

בין יוהכ״פ לסכות היתה חתונתו של התמים ר׳ חיים כבש ע״ה מוויעטקע עם קרובתו של הרבנית מרת שטערנא שרה נ״ע[קלז]. כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ היי המסדר קידושין. הוא עמד בפתח השאלאש והחופה היתה בחצר. בברכת אשר ברא כיבד את שר הצבא האשכנזי, יהודי שדר בבית כ״ק אדמו״ר נבג״מ. הוא היי חרדי. נשא חתימת זקן הנקרא קמץ. בעת הברכות החזיק כ״ק אדמו״ר נבג״מ את ידיו הקדושות בפישוט האצבעות למעלה מגבות עיניו.

הבחורים אכלו אצל ר׳ מרדכי גערצולין הנ״ל, ברחוב סטארא פאטשטאווע 122.

בשנה הזאת הובא אתרוג אחד מקלבריא[קלח] (את האתרוג הביא ר׳ דובער גאנזבורג מאדעס, ששלח הגביר ר׳ שמואל גוראריי ע״ה אל כ״ק אדמו״ר נבג״מ), ובערב סכות הביט על האתרוג בערך ב׳ שעות, ובא לידי החלטה שהוא מקלבריא.

כ״ק אדמו״ר נבג״מ נתן לכל אנ״ש לברך על האתרוג הזה, אבל לשום אחד לא הרשה לנענע את האתרוג, גם בשעת הברכה, וגם לא לבנו הריי״צ נבג״מ.

הוא היי יושב בעצמו בסוכתו משעה 6 בוקר עד שעה 10, והיי מעורר לדוגמא שבשעת הברכה יכולים להחזיק רק את הלולב ולהביט על האתרוג ואח״כ לקחת את האתרוג בידו על רגע. היי שואל אם הידים יבשות. ביקש שישתדלו שלא יצטרך לישב בסוכה בכל בוקר ד׳ שעות קודם התפלה, אבל לא היי אפשר להגביל זאת.

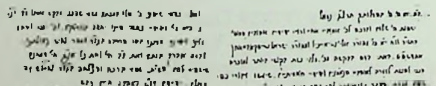
הלל היי מתפלל בעצמו לפני התיבה, קולו היי נעים וחזק, והיי תענוג לשמוע אותו.

בליל שמח״ת הזמין כ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ את אביו אדמו״ר הרש״ב נבג״מ על קידוש שקודם ההקפות לביתו. כ״ק אדמו״ר הרש״ב דר בדירה העליונה ובנו אדמו״ר הריי״צ נבג״מ גר בדירה שתחתיה.

כ״ק אדמו״ר אמר שביאת המשיח תהיי ע״י הגבירים, כרשום בשיחה (תורת שלום עמ׳ 235).

קלז) בארכיון המחבר יש מכתב שכתב לו ר׳ חיים כבש, ביום ה׳ בהעלותך, וכו כותב בין השאר:

זוגתי תחי׳ היא בת ר׳ יצחק מווילייקא ז״ל נכד ר׳ שלמה חיים מקוידנאוו ז״ל וגיסו של ר׳ אהרן מקוידנאוו ז״ל. וזוגתי תחי׳ היתה כמה פעמים אצל האדמו״ר מסטאלין ז״ל והראה לה התקרבות מאד, וגם חפץ שתהי׳ חתונתינו אצלו בסטאלין.

מכתבו של ר׳ חיים כבש אל המחבר

ומ״ש שהיא קרובתו של הרבנית מרת שטרנא שרה נ״ע, כי בן דודה (הרב שלמה חיים באדמו״ר רבי אהרן מקוידנוב) נשא את בת אחי׳ של הרבנית שטרנא שרה נ״ע (מרת חי׳ מוסיא בת האדמו״ר נחום דובער מאוורוטש).

קלח) את המובא לקמן מספר המחבר גם ב״די אידישע היים״ (גליון 57, תשרי תשל״ד, בחלק האנגלי עמ׳ 9).

כשדיבר אודות תומכי תמימים אמר: איך ווייס טיף אין הארצען אז איך האב גימאכט תו״ת, מלמעלה האט מען מיר געגעבן די דיעה אויף צו מאכן תומכי תמימים, איך בין ניט קיין וכו׳, איך וועל ניט נתפעל ווערן פון חיצוניות איך בין א שכלי.

כשדיבר אודות השייכות למלכות בית דוד, עמד אז כ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ בגובה בקרן הבית לצד ימינו של כ״ק אדמו״ר נבג״מ. פנה אליו אדמו״ר ואמר לו: יי״צ הער דאס איז דיר נוגע! ותיכף התייצב אצל אדמו״ר נבג״מ.

הקפות לא הלכו אז בלילה.

מרוב הדוחק נשבר השלחן שישב אצלו אדמו״ר, ונשאר כ״ק אדמו״ר לשבת על כסאו בלא שולחן. אח״כ הביאו שלחן קטן מהקודם, ועד אשר הביאוהו נשבר. החזקנו את הדף העליון של השלחן בידינו.

כ״ק אדמו״ר הרש״ב הלך ריקוד עם הנאספים. זה הי׳ בדרך יוצא מהכלל, כי מעולם לא הלך ריקוד רק עם בנו, ולפעמים הי׳ נספח אחד מהמקורבים ביותר, כמו כשהי׳ מישהו מהמשפחה אורח, או פעם ר׳ פסח קופער מטאגאנראג.

אחר חג הסכות נכנסתי ליחידות. אז הציעו לפני שני שידוכים, ואחד מהם הוא השידוך שלי שהציע לי גיסי ר׳ אהרן אליעזר צייטלין ז״ל את אחות זוגתו. הוא דיבר אתי בזה באלול תרע״ח, בהיותינו בהומיל, בדרך נסיעתינו לקרעמענטשוג.

ר׳ אהרן אליעזר צייטלין - ניסו של המחבר

דיברתי עם כ״ק אדמו״ר אודות ב׳ ההצעות. סיפרתי על ההצעה הא׳ שהבטיח לי חמשה שנים להיות סמוך על שולחנו, ואודות הצעת השידוך שלי כתבתי שיש חשש מה שיש איזה מאורעות במשפחה, אברהם[קלט] נפטר צעיר לימים ל״ע, צבי אזימאוו[קמ] נפטר ולניסן[קמא] לא הי׳ זחו״ק.

והתחיל לומר אודות השידוך הראשון: אז ער זאגט צו קעסט וועט ער געבן. (אח״כ התחיל לדבר ע״ד זווגי, ואמר:) פאר הירשל האבן זיי דאך צו אונז טענות און זיי זיינען דאך געוועכט, איי ניסן, נו ניטא וואס צו חושש זיין, און מען טוט דאך דאס ווייל דאס איז איין אידישער שידוך, ניטא וואס צו חושש זיין, מיט דעם אויבערשטענס הילף ניטא וואס צו חושש זיין. (אח״כ אמר אודות השידוך הראשון:) ער איז דאך ביי זיי (הוא הי׳ תחת ממשלת האדומים, והומיל היתה בממשלת האטאמאן תחת האשכנזים). דער אויבערשטער זאל דיר היטין פון אלצדינג.

קלט) לוין, מניקוליוב, אחי המדוברת.

כשנפטר השאיר בת קטנה, וחברו התמים ר׳ פנחס מינץ לקח אותה לאימוץ אליו לקאוונא (ראה לקמן פכ״א, בנסיעת המחבר דרך קאוונא).

בארכיון המחבר יש מכתב שכתב אל זוגתו של המחבר, בשעה שהבת נסעה אליהם לארה״ב:

אייער ברודער, איר פאטער, אברהם ע״ה, האב איך גיזעהען דעם ערשטן מאל אין 1904טן יאר אין האמליע, אין גרויס ליובאוויצער שול אין חב״ד׳ניצע דאוונענדיק, און ער האט אויף מיר געמאכט זייער א גוטן איינדרוק. 1905טן יאר האב איך עם געטראפן אין ליובאוויץ, און דארט האבן מיר זיך שוין געקענט, ד.ה. מיר האבין זיך געדעכט אלס ברידער צווישן זיך. נאך דעם גרויסן אומגליק וואס מיט עם האט גיטראפן, אין געגויע 2 יאר ארום, ווען איך בין געווען בעריט צו היראטן מיט מיין פרוי, האב איך איר געשריבן אז סימקע רעכנט זיך באי מיר ווי א ברודערס א קינד. קומענדיק אין קאוונע האט זי זיך באי מיר גירעכנט ווי א אייגענע קינד.

אח״כ נישאה לאחיו של המחבר, ר׳ אברהם דזייקאבסאן.

קמ) מקלימוביץ, בעל אחות המדוברת.

קמא) פרומקין מקאפיצקעוויץ, בעל אחות המדוברת.

[אלו הן הדברים אשר זכיתי לשמוע מכ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ בפעם האחרון אשר הייתי אצלו בהיכל קדשו. שלושה פעמים כפל התיבות: ניטא וואס צו חושש זיין. והדברים האחרונים: השי״ת ישמרך מהכל].

חפצתי לנסוע מיד להתראות עם זוג׳ בהומיל, אך נדחתה הנסיעה עד אחרי י״ט כסלו.

* * *

בחורף תרע״ט כבר הורגש הדוחק בתו״ת. הי׳ מאורע שלא הספיק לכמה מהתלמידים הסך שתי ליטרות לחם שנתנו להם וביקשו יותר ור׳ אליעזר קפלן לא חפץ לתת, והתנהגו נגדו שלא כראוי.

אני מצאתי חן בעיניו ואמרתי לו למה זה יגרום עגמ״נ וחיכוכים בעד עשרה ליטרות לחם ליום, והוא שמע לדברי.

שוב הי׳ מקרה שלא רצה לתת סעודה, ובקשתיו, ואמר שלולי בקשתי לא הי׳ פונה לבקשת התלמידים.

על י״ט כסלו ביקש הר״ש קוראטין ועוד אחדים מאנ״ש לנסוע לרוסטוב, אך לא יכלו להשיג כרטיס, הילוך הרכבות לא הי׳ בסדר, וחזרו העירה.

בהתוועדות י״ט כסלו הי׳ גם הרב ר׳ שאול דוב זיסלין נ״י וחזר מאמר בד״ח דבש וחלב תחת לשונך, וממש דבש וחלב זב מפיו.

אחרי י״ט כסלו נסעתי להומיל על ההתראות, ובאו גם הורי, וגיסי וחברי ר׳ אהרן אליעזר ע״ה צייטלין חפץ מאד לקרב הדבר והשתדל בזה, אך אמנם בפעם הזאת לא נגמר השידוך הזה. הורי חזרו לביתם, ואני התמהמתי עוד בהומיל, ובסוף תזרתי לקרעמענטשוג.

עברתי דרך ראמען וסרתי לחברי ר׳ שמואל קדיש נ״י ברטנובסקי, שהי׳ כבר נשוי, ובהיותי שם הציע לי נכבדות, אך אני לא חפצתי לראות שום נערה בלי שאילת כ״ק אדמו״ר נבג״מ, ובאתי לקרעמענטשוג.

בינתיים התחילו הרוסים האדומים לכבוש את המדינה חזרה מהאשכנזים (כי גם באשכנז התחילה רעוואלוציע והמצב השתנה).

המצב במדינה הורע. התארגנו מחנות נגד האדומים. בראשם היו עומדים איזה מהמושלים הקודמים וגנרל מהצבא ומאסף סביבו אנ״ח, והיו כובשים גליל אחד. ולמען תת קורת רוח לאנשי החיל, נתנו להם רשות לעשות ביהודים כרצונם.

אף שלא נתפשט עוד בעולם ענין הרציחה המונית כ״כ, אך בפרעות הנ״ל בשנות תרע״ט תר״פ וכו׳ נהרגו באוקריינא לערך כשלוש מאות אלף יהודים.

בעיר קרעמענטשוג נכנסו פעם גדודי פיעטליורא, היו שם כשבוע, עשו חיפושים בבתים והיו איזה קרבנות. אנחנו הסתתרנו במרתפים. אמנם במשך הזמן התגברו האדומים וגרשו אותם מן העיר.

פעם באו במצור מחנה המאחנאווצעס (הוא הי׳ ביעקאטרינאסלאוו והרג את הרה״ח ר׳ מנחם מענדל ז״ל בנו של הרש״נ ש״ס מבאברויסק), ועמדנו כל היום בבית של הישיבה הקטנה שהיתה נגד מערכות הקרב וראינו איך שהמחנה בא מקראווקאוו מעבר לנהר מעל הגשר, ואצלם הי׳ מרכבה הנקי׳ בראניראווינער במחסה נגד חיצי האויב, ומן העיר קרעמענטשוג לחמו נגדו עם תותחים (קאנאנען) ומשך שעות עברו עד שעלה ביד האדומים לדחפן ולעבור הגשר לקראווקאוו.

אבל הפרעות והפחדים משינוי הממשלות הביאו רפיון רוח בין המנהלים, וגם הקשר עם כ״ק אדמו״ר נבג״מ רפה ונעשה מצב מר.

די ומספיק המאורע אשר עד היום אינני יכול להעלותו על זכרוני: תלמיד אחד מעיר רעציצע, שם משפחתו פלישער, נחלה ולקחוהו לבית החולים (היו אז מחלות שונות ולא הי׳ מי שיתעסק בהם כראוי והוכרחו למוסרם לבית החולים) והוא

נפטר שם. הם לא הודיעו לישיבה, וכאשר עברו איזה ימים ובאו לשאול בשלומו אמרו שנפטר זה איזה ימים ומונח במארג. הלכו לשם ומצאו שעכברים אכלו חצי פניו.

בחורף זה דשנת תרע״ט הי׳ הר״ר יצחק ז״ל הורביץ המתמיד חולה גדול. הוא הי׳ נמצא בין כותלי הישיבה, והי׳ צריך למאכלים טובים לחזק את בריאותו. כבד הי׳ הדבר לפעול עליו, הן בכלל לתת לבו לענינים גשמיים כאלו והן בדקדוקים שלו בהדורי הכשרות. ת״ל הי׳ לו אימון בי והי׳ נשמע אלי, הן בדבר ענין שמירת בריאותו והן בעניני ההידורים בכשרות.

על הטוב יזכר שמו של הגביר החסיד ר׳ צבי ז״ל גוראריי, שנתן לישיבה בית גדול שבו הי׳ מקום לתלמידי האולם לישון לאכול ללמוד ולהתפלל, וגם עבורו הי׳ חדר אחד שהי׳ בא בכל יום בבוקר או בערב או פעמיים ביום ללמוד דא״ח, קביעות שיעורים שלו, והתעניין בכל לבו בישיבה ביתרון.

התלמידים הצעירים למדו בבית קריצעווסקי, שם היתה רבה העזובה. באתי לשם לראות מהנעשה והלב הי׳ נשבר, וכבד הי׳ להטיב המצב.

* * *

אחר חה״פ תרע״ט הוחלט בהנהלת תות״ל בקרעמענטשוג לשלוח מחלקה מהתלמידים של השיעורים לעיר תארעל[קמב], ונסעתי לשם לראות על אתר איך לסדרם ולהתדבר עם הרבנים ואנ״ש דשם אודות סידורם. סרתי לבית ידידנו הרה״ג הרה״ח ר׳ שמואל גוראריי[קמג] (הוא הי׳ הדיין, והרה״ג הרה״ח ר׳ משה מאדאיעווסקי הי׳ הרב דמתא).

* * *

אמנם גם בשעה קשה זו המשיכו הלימודים באולם בתוקף. הר״ש קוראטין דר בישיבה, והי׳ תובע על שמירת הזמן. בש״ק מאריך בתפלה והי׳ גומר את תפלתו בשעה השלישית, ותיכף הי׳ נכנס לאולם לסדר למודי הדא״ח, והי׳ אוכל סעודת שבת אחר תפלת מנחה בזמן רעדכ״ר[קמד].

* * *

בינתיים קראו עוד הפעם להתייצבות, גם אלו שהיו להם כבר כרטיס לבן, כלומר שהם חפשים לגמרי. נסע עבורי התי׳ הרה״ח ר׳ שניאור זלמן שניאורסאהן, שגם אצלו היו ניירות כאלו סטאציע, והביא לי עוד הפעם תעודת חופש.

* * *

בתחלת הקיץ באה אחות זוגתי מרת חוה ע״ה ובעלה לקרעמענטשוג, לשדלני שאסע עוד הפעם להתראות ולגמור השידוך.

הנסיעה כבר היתה קשה, שהיו צריכים רשיון מיוחד לנסיעה, והיו צריכים לעמוד

קמב) על המחלקה הזאת ראה תולדות חב״ד ברוסיה הסובייטית פרק נט.

קמג) בלילה אור ליום ו׳ עש״ק התפלל בארוכה ואח״כ האריך בקשעהמ״ט, ולא פשט את כל בגדיו, רק הנעלים והבגד העליון (סערטוק) און האט זיך געלייגט על הספה בלי כר, און האט ארויף געווארפן אויף זיך א קאלדרע.

בעש״ק בוקר קרא אותי הצדה ובקש אותי שאומר לו, היות שאחד מבני משפחתו נשא אשה זה לא מכבר מעיר יעקאטרינאסלאוו, ואמרו לו שהיא לבושה פיאה נכרית, אך הוא איננו יכול להכיר, ע״כ מבקש ממני שאומר לו האמת.

לא יכלתי לאמר לו שאיננה לבושה פארוק, כי לא תפצתי לגרום לאיש קדוש כזה עגמ״נ ללא תועלת, ואמרתי לו שגם אני איני מכיר, והיא לבושה סקארף, ראשה כסוי.

הרבה סיפרו אנ״ש על גודל העמקתו בדא״ח און זיין אויסגעטאנקייט פון וועלט.

הרב ר׳ משה מאדאיעווסקי הי׳ פקח ונהג את נשיאותו ברמה. בקרתי אותו בביתו, הוא דר בדירה מרווחת, א רבנישע הויז.

קמד) זה פעל מאד על בריאותו, וזאת היתה עפ״י טבע הסיבה לפטירתו. אחזתו מה שנקרא פערעווארעט קישיק (התהפכות הדקין) ונפטר ביסורים קשים בתחלת אלול תרע״ט.

יום שלם או יותר בתור להשיג כרטיס. השתדלו והעמידו מי שיחכה בתור ויקנה בשבילי כרטיס, ובכובד רב נסעתי להתראות עוד הפעם. זה הי׳ לערך אחר חג השבועות.

המצב בישיבה נהי׳ יותר ויותר קשה, וכל העניינים גרמו נפילת הרוח, ונסעתי מתו״ת לביתי.

בדרכי לביתי נעצרתי אצל המיועד להיות גיסי ר׳ אהרן אליעזר ע״ה צייטלין, התראיתי עוד הפעם, ונסעתי לביתי.

אח״כ בא חותני ר׳ יהושע העשל לוין ע״ה לביתי בזוראוויץ, על ש״ק י״ד תמוז, וביום א׳ אור ליום ב׳ ט״ז תמוז נעשו קישורי התנאים (הכלה לא נוכחה בתנאים, היא היתה בהומיל). הוא הביא נדוניי סך עשרה אלפים רו״כ, אך המטבע כבר הי׳ זול אז.

פרק טו

שנת תר״פ

הנסיעה להומיל - המהומות והרעב - החתונה - דאגת הפרנסה - פטירת החותן - הנסיעת לבית הורים בזוראוויץ - שודדים בדרך - הסתלקות אדנ״ע

משנת תרס״ט האב איך ניט פארפעלט קיין ר״ה מלהיות אצל אדמו״ר, אך כשהתקרב הזמן לנסוע על ר״ה לרוסטוב, הי׳ זמן חירום ולא הצלחתי לנסוע[קמה].

הגנרל דעניקין הלך וכבש את כל מדינת אוקראינא (עוד לא הי׳ ידוע אז מהרציחות ביהודים שעשו אנשי הצבא שלו), ועלה בדעתי לנסוע להומיל ולחכות עד אשר יכבוש את העיר ומשם אסע ישר לראסטאוו.

בבואי להומיל, אף שכבר עמד מרחק חמשה עשר וויארסט מהעיר, ושמעו את קול התותחים והיריות, אבל אז בא לגבול מר טראצקי, שהוא הי׳ שר המלחמה (וואיענער מיניסטער) ונאם בעיר הומיל לפני אנשי החיל, ועודד אותם בפקודה לבלי לסוג אחור עוד בשום אופן רק לנצח, והם התחילו להדוף את השונא הלאה הלאה.

גם התמים הר״ר ארי׳ ליב ז״ל שיינין בא אז, אך כמדומני שהוא נסע הלאה.

בבואי להומיל סרתי לבית חותני, אך התפלאו איך זה באתי לביתם, והכלה הלכה למקום אחר להיות שם. רק טרם נסיעתי חזרה לביתי באה והביאה לי מיני מזונות.

המצב בבית חותני הלך וירד. חותני חלה ברגליו (שהי׳ סובל מזה עוד בשנים הקודמות, אבל אז הי׳ נוסע למקומות מרפא, ובשעה זו לא הי׳ זה שייך), וכשגברה מחלתו לקח אותו גיסי מר פסח ע״ה לביתו לעיר בעליצא.

קמה) את המובא לקמן מספר המחבר גם ב״די אידישע היים״ (גליון 40, סיון תשכ״ט, בחלק האנגלי עמ׳ 7).

בעת התנאים קבעו את החתונה לי׳ כסלו. כשראה גיסי את המצב, התחיל לדחוק לזרז את זמן החתונה. החתונה היתה בעיר בעליצא הסמוכה להומיל בבית גיסי, ביום ח׳ דחנוכה שנת תר״פ. חותני לא הי׳ יכול לירד ממטתו (בכ״ח טבת שחל״ח).

המצב הי׳ דחוק והרעב התחיל להתגבר (הרעב הי׳ בעיקרו רעב של מהומה, כי לא הי׳ שום סדר בהובלת התבואה מגליל לגליל ולא הי׳ שום סדר בהממשלה) ולא היתה פרנסה.

על החתונה באה אמי מורתי ע״ה והביאה שלושה או ארבעה ליט בשר. דודי ר׳ דוד מלקאוו השיג שלושה ליט קמח חטים, ואפו איזה חלות קטנות, גם השיג גיסי ליט אי צוקער, וכה עשו את החתונה[קמו].

על ש״ק עשו שבע ברכות והשיגו איזה קמח למזונות ואיזה משקה, ובאו כעשרה או יותר מאנ״ש.

חזרתי מאמר מדרך מצותיך, אבל המצב בכל הקיפו דכאו את נפשי ולא יכולתי לחזור את המאמר. חזרתי איזה מינוטין והפסקתי. המסובים החליטו שאיני שייך לחזור דא״ח ברבים.

עבר שבוע ועוד שבוע והמצב הכלכלי הלך והחמיר, פנה אלי גיסי הנ״ל ואמר: הלא רואה הנך שהחמש שנים שהבטיח אבי להחזיקך על שולחנו אינו שייך כעת, והלא צריכים להרויח, נסה אולי למכור איזה סך מהמעות.

[היו לי מעות ניקאלאיעווסקי של זמן מלכות ניקאליי, ודומסקי שהוציאה הדומה, הממשלה הזמנית תיכף אחרי נפילת המלך. עבור מעות אלו נתנו יותר משווים במטבע של האדומים, כי כולם חשבו שממשלתם תימשך זמן קצר, ולכן השתדל כל אחד לתת רכושו בניירות שיהיו שווים יותר].

בתקופה ההיא היו פרנסות שונות. לסיבת הרעב היו מוליכים מהעיר לעיירות הקטנות איזה ליטרות מלח (שלא הי׳ נמצא בעיירות שם) או איזה ליט טאבאק היותר זול (מעיקרי העלין, נקי מאחארקע), ותמורתם היו מביאים מהעיירות קטנות קמח תפוחי אדמה ומיני זרעונים. עשיתי גם אני כן.

בבואי לבית הורי נשבר לבם מהמצב שלי, וגם אני הי׳ אצלי בבחי׳ שמע ישראל בלא ברוך שם[קמז], לא הורגלתי להיות ברעיוני שאצטרך להתעסק באיזה עסק בכלל.

כ״ק אדמו״ר הריי״ץ נבג״מ הציע לי בשנת תרע״ט, אחר חג הסכות, שאסע אם איזה קרונות (וואגאנעס) של פאפיראסן, להשתדל אצל ממוני התחנות שלא יעכבום בדרך, ואמרתי לו שאינני חפץ להכנס בענין של מו״מ; וכעת פתאום עלי להתעסק תיכף אחר חתונתי במסחור, ואיזה מסחור - של פרוטות ובהצנע, כי הממשלה הענישה עבור זה, וממש הי׳ בזה סכנת נפשות.

נשארתי בביתי על איזה ימים, היינו שלא נסעתי חזרה אחר ש״ק, כמו שהיו כל הנוסעים עושים, שהיו נוסעים בכל שבוע והיו מרויחים מזה על ההוצאה, אך אני נשארתי עוד שבוע.

בינתיים נפטר חותני לבית עולמו, ואני נמצא בביתי נבוך אובד עצות. אבי משתדל לעודד אותי, אך פניו מפיקים ג״כ צער ואי אימון במוצא מהמצב.

נסעתי חזרה להומיל. גיסי מחזק אותי להתחזק עמדה במסחר הזה, אחרי שאין לע״ע עצה אחרת.

קמו) בארכיון המחבר יש העתק מכתבו שכתב אל כ״ק אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע בקיץ תרח״צ, לפני נישואי בתו מרת חי׳ שרה תחי׳ עם הר״ר שלמה זלמן העכט ע״ה:

בעת חתונתי לא זכיתי אז להיות אצל אדמו״ר נבג״מ, כי זה הי׳ בכסלו תר״ף בעת פרעות רבות ורעות ומלחמה ששררה אז במדינתינו, וממילא לא הי׳ לי אפי׳ הזכות הזה לשמוע ולקבל מזקני החסידים חנוך פרטי בהנהגה בזמן כזה וסדר העמדת החיים בעת כזאת.

קמז) כלומר מיד מהישיבה (שמע ישראל) אל העולם הגשמי, בלי הפרש זמן בינתיים (ברוך שם).

פעם אחת יצאנו מהעיר ביום ה׳ לערך, ובאמצע הלילה שבתו במלון איזה שעות, וכשבאנו לערך שלשה עשר או חמשה עשר וויארסט מזוראוויץ (מקום מגורי הורי ז״ל) הי׳ כחצי שעה טרם שקיעת החמה של ש״ק. אמרתי שאני לא אסע בש״ק.

לסור לעיירה הסמוכה הנקי׳ דווינסק יראתי, כי שם עמדו אנ״ח.

הלכתי כל הט״ו מילין דרך גנות וכפרים, שלא יהי׳ תחום שבת ממקום למקום, ולמרות כל הפחדים באתי לערך בשעה העשירית בלילה לבית הורי. אין מלין בפי לתאר את פני אבי מורי ז״ל בראותו אותי, אך התגבר ע״ע ועודד אותי.

במשך איזה נסיעות עלה בידי להוודע שאין מוכרח שאוביל טאבאק או מלח, רק הייתי קונה כלי כסף או כלי זהב שהיו העשירים או הבע״ב מוכרים בעד לחם, והייתי קונה זה והייתי מוליך בכיסי את הסחורה שלי או באיזה שק קטן, וחזרה הייתי מוביל עורות עבודים.

* * *

עם כ״ק אדמו״ר לא הי׳ לי שום קשר בעת ההיא, ולא ידעתי מההסתלקות עד שלהי חודש ניסן, כדלקמן.

על חג הפסח נסענו להורי, כי שם הי׳ מצה שמורה מקמח חטים פשוטים טחונים בריחים של רוח ובשר ותפוחי אדמה. ואחר חג הפסח חזרנו, וכה נמשך העסק של פרנסה שלי.

פעם אחת נסעתי בקיץ עם זוגתי תחי׳ לבית הורי, ואני הייתי מוביל אתי כחמש עשרה מטבעות זהב וכפות ומזלגות כסף, וגם מעות ניקאלאיעסקי, שביקש אחד לקנות, כדי להרויח מזה.

נסענו בשיירה של כחמשה עגלות, וכשבאנו לעת ערך קרוב למלון, והיינו צריכים לעבור בדרך העוברת יער, יצאו כמה ערלים שודדים, העמידו את העגלות ושדדו את כל אשר מצאו. את הטבעות וכלי כסף לא מצאו, וחלק מבגדי זוגתי לקחו.

בינתיים הי׳ עוד פעם ביקור לעבודת הצבא, גם מאלה שהי׳ להם בילעט לבן, ובהשתדלות דודי יצאתי לחירות.

בעש״ק פרי שמיני תר״פ[קמח] נכנסתי לסנדלר אחד לתקן את מנעלי, פגשתי שם את ר׳ עקיבא טראכטנבערג (חתנו של הגביר ר׳ שמואל מיכל טריינין ע״ה, שנחבא בהומיל אצל דודו, אחיו של ר׳ שמואל מיכל), ושאל אותי: השמעת שכ״ק אדמו״ר הרש״ב נסתלק?

אמרתי לו: מאין שמעת זה? ואמר לי שזהו דבר ברור. תיכף הלכתי לביתי בבכיות. זוגתי תחי׳ שאלתני מה אירע? ולא יכולתי לדבר עמה.

באתי לקבלת שבת להמנין שלנו (התפללנו אצל האחים דוכמאן יחיו, במנינו של אביהם זקנם הרה״ח ר׳ מרדכי יואל ז״ל), ומובן שכולנו היינו שבורים ורצוצים ודמעות חונקים את כל אחד באין מלין. וכן הי׳ גם למחרת בש״ק בוקר, כשעליתי לתורה לפרשה ותקראנה אותי כאלה.

יחד אתנו הי׳ ר׳ אבנר שיפרין או לוין, ב״ג של ר׳ דובער באבראוו ע״ה. האברך הזה הי׳ גבן מלפניו ומאחריו. בבחרותו נסע לליובאוויטש לכ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ וכעת הי׳ נשוי אשה וגם בת היתה לו. כשמעו את הבשורה אמר: איך נוכל לחיות כעת בלא אדמו״ר. כל השבת לא מצא מנוחה, ובמוצש״ק שחל״ח.

בשבת הבאה הלכנו לתפלת המנחה לביהכנ״ס ליובאוויטש, והיו שם ר׳ שלמה תומרקין (חותנו ודודו של התמים ר׳ דובער חסקינד נ״י), ר׳ משה תומרקין, ר׳ שניאור זלמן תומרקין וגיסי ר׳ אהרן אליעזר ז״ל צייטלין. היינו במבוכה ונפילת הרוח, והזקנים הנ״ל עודדו אותנו ואמרו שיש לנו אדמו״ר ממלא מקומו, בנו הרי״צ,

---

קמח) את המובא לקמן מספר המחבר גם ב״די אידישע היים״ (גליון 40, סיון תשכ״ט, בחלק האנגלי עמ׳ 7), ומוסיף שם, שגם בישיבה בקרעמענטשוג לא נודע על ההסתלקות עד חוה״מ פסח.

והחליטו לכתוב מכתב התקשרות מאנ״ש דעיר הומיל, והלכנו ריקוד בביהכנ״ס, על אשר לא עזבנו השי״ת.

הר״ר שניאור זלמן שניאורסאהן, בנו של האדמו״ר הרש״ב מרעציצע, הי׳ רב בהומיל, והיינו נכנסים אליו לפעמים לסעודה שלישית, שהי׳ חוזר דא״ח בביתו. בהוודעו מההסתלקות, התקרב אלינו ביותר והתחיל לדבר על לבנו להתקרב אליו, ואשר יש ברכה לאביו נ״ע מאדמו״ר הצמח צדק שהוא יצליח בהשפעתו על אברכים.

פרק טז

שנת תרפ״א

מלחמת קיום בימי הרעב - ביהכנ״ס קאפוסט בהומיל

בי״ט כסלו תרפ״א נולדה בתי הבכירה שרה תחי׳.

במשך השנים תר״פ תרפ״א איז מען געווען זייער דערשלאגן און אפגעריסן איינער פון דעם צווייטן.

בגליל אוקריינא הי׳ רעב ממש ובאו משם פליטים בורחים מן הרעב מוטלים ברחובות נפוחי כפן.

גם בהומיל היו אוכלים סובין, פסולת גרעיני שמנים, קליפות תפוחי אדמה וכיו״ב.

על חג הפסח התירו הרבנים קטניות וכו׳.

לי הצליח השי״ת בזה שהייתי נוסע בלך ושוב לעירי זוראוויץ. זוגתי תחי׳ שהבינה את המצב אמרה לי, שראשית כל צריכים לראות שלא נסבול רעב ח״ו. היינו מכינים על החורף תפוחי אדמה אורז הירז ושאר מיני קטניות וקמח דגן עד כמה שאפשר.

זכורני שהת׳ ר׳ ישראל ע״ה מגידסאן בא פעם מאדעס עם ב״ב וסר אלי וראיתיו הולך במכנסים ושק קרועים (בבחרותו הי׳ הולך בבגדים מגוהצים), וממש ראיתי שהי׳ משיב נפשו מחתיכת פת, שהי׳ בוש להגיד גודל רעבונו, והשתדלתי שיהי׳ בדרך לגימה שמקרבת, שלא ירגיש אי נעימות.

* * *

טרם חתונתי[קמט] הייתי מוכרח לנסוע מביתי, כי הרבה אנשים לקחו לצבא ורוח הבולשביקים התגבר והי׳ הדבר קשה לבחור תלמיד ישיבה לשבת בבית. נסעתי אז להומיל והייתי אצל דירתה של דודתי זקנתי מרת פייגא (אחות א״ז ר׳ אברהם

קמט) אולי הכוונה לתשרי תר״פ, ראה לעיל ריש הפרק הקודם, וצ״ע.

שלמה, שהי׳ מחסידי אדמו״ר הצמח צדק), וגם אצל דודי ר׳ דוד מאלקאוו (אחי אמי מורתי ז״ל).

בתחלה הייתי הולך להתפלל שחרית בביהכנ״ס ליובאוויטש, אך לא יכולתי לקבל את גודל המהומה.

היו מתפללים שם חמשה מניינים בבת אחת, אחד אצל העמוד, שנים אצל הספסלים האמצעיים הנקי׳ מיטל באנק[קנ], ושני מניינים בחדרים. בכל מנין היו מתפללים הרבה אנשים. וכך היו מתפללים הרבה מניינים במשך כל היום, מהשכמה עד שעה מאוחרת בלילה.

פעם נכנסתי להתפלל לביהכנ״ס הקאפוסטי׳ער ברחוב מוהילוב, והמנין מצא חן בעיני[קנא], שם התפלל המנין האחרון לערך בשעה 8 בבוקר.

היו שם אנשים בעלי צורה, חסידישע, זקנים, היו מתפללים במתינות, ואחר תפלת שחרים למדו משניות, ולפרקים קרובים ישבו במסבת מרעים באמירת לחיים. בד״כ כשהיו מקפלים הטלית ותפילין לא היו משוחחים דברים בטלים, רק שיחת חולין של תלמידי חכמים, חסידישע געשמאקע רייד, ובלשונינו א חסידישע דב״ט.

התחלתי ללכת לשם להתפלל שחרית, ושם עשיתי הכירות עם ר׳ שמואל יצחק לורי׳ ע״ה (עוד אכתוב אודותיו אי״ה).

במשך הזמן עשינו קביעות עתים שונות ללימוד דא״ח.

קנ) באירופה לא היו שורות של ספסלים בביהכנ״ס, עם מושבים מיוחדים, רק אצל הכתלים היו ספסלים. יש שבאים עם דופן (משענת) להסמך עליהם ויש שבאים עם דף יוצא מהם, כדי להניח עליו את הסידור. לאחדים היו עמודים (סטענדערס) להתזיק עליו את הסידור או ספר. הספסלים היו במזרח צפון ודרום.

ועוד היו שני ספסלים באמצע ביהכנ״ס, אחד לימין ואחד לשמאל, ועמדו ברוחב ביהכנ״ס מצפון לדרום. ספסלים אלו באו עם דופן ודף להחזיק עליו הסידור כנ״ל.

קנא) אף שבכל העיר התפללו נוסח האר״י; לבד המנין שבגרויס מויער (החומה הגדולה), ששם התפלל הרב בראשאנסקי, והמנין של הגביר ליאוויאנאוו, ששם התפללו נוסח אשכנז.

פרק יז

שנת תרפ״ב

מחלקת תו״ת בהומיל - ישיבת נאווארדאק בהומיל - חיזוק הרדיפות על הדת - המחלה - נסיעה לליובאוויטש להתראות עם אדמו״ר הריי״צ נבג״מ - היחידות - המשך קיום הישיבה

בשמח״ת תרפ״ב, בשבתינו בהתוועדות בביתו של ידידינו ר׳ שמואל ביאלע דער זייגער מאכער, דיברנו אודות שכבד כעת המצב של שילוח תלמידים לליובאוויטש, ובמקום שנמצאת ידענו שנעים ונדים ממקום למקום, לכן התעוררנו לעשות מחלקת תומכי תמימים בעיר הומיל.

שלחתי מכתב אל כ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ בשם אנ״ש, שבקשתינו לתת לנו רשות לפתוח ישיבה בהומיל ושישלח לנו ר״מ. בקשנו שישלח לנו את ר׳ ישראל הלוי לוין מנעויל.

כ״ק אדמו״ר השיב לנו וזה לשונו הקדוש:

בשמחה קראתי את מכתב תלמידינו התמימים היקרים יחיו ע״ד הישיבה אשר יסדו במחנם, ובאוות נפש הנני מעטרה בשם ״מערכת תומכי-תמימים דליובאוויטש אשר בהאמי״.

אמנם לא השיב אודות שילחו הר״י לוין לר״מ, ואמר שישלח את מישהו.

בינתיים בא אלינו ר׳ יחזקאל פייגין ז״ל, כי הוא התחתן אם אחות גיסי ר׳ אהרן אליעזר ע״ה צייטלין.

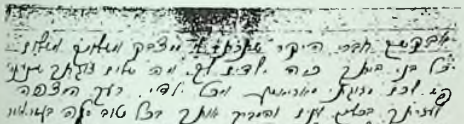
בתחלה היי דר בקרעמענטשוג [והיי מלמד אצל משפחת גוראריי], אך כשהתחיל הרעב לדחוק אותו (ועסק הפאפיראסן [של משפחת גוראריי] חדל) בא לבית חותנתו בהומיל.

התדברנו עמו והסכים לקבל משרת ר״מ בישיבה, וגם כ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ הסכים עליו.

בחנוכה תרפ״ב פתחנו את הישיבה. התלמיד הראשון היי הלל שקליאר, בנו של ר׳ אברהם יעקב ע״ה שקליאר מזלאבין. בשלושה השבועות הראשונות היי הוא התלמיד היחידי.

מחירי השכירות התנה הר״י פייגין ז״ל שיהיי בקמח, היינו שנשלח בכל שבוע במחיר של שלשה פוד קמח, כפי השער של אותו שבוע.

עשינו ועד מאנ״ש לשלם לו את השכירות, אבל לבסוף נפל העול עלי ועל התמים ר׳ חנן שאגאלאוו ביחוד. בכל יום ד׳ והיי היינו יוצאים ברחוב ובשוק בחנויות לאסוף המעות.

מכתבו של ר׳ אלחנן שנלוב אל המחבר

בטבע הנני ביישן, וכבד היי עלי הדבר מאד ללכת לבקש נדבות, והייתי מתחבא אחורי כתפו של שותפי הנ״ל, עד שהרגיש בדבר ואמר מדוע אתה מתחבא אחורי כתפי, וכשהיינו מגיעים לאיזה חנות היי עומד אחורי כתפי. אבל ההכרח אלץ אותנו ללכת, כי ידעתי שעלי לשלם את השכירות לר״י פייגין, כי הוא קיבל את ערבותי.

היו מאורעות אשר סבלתי מאד מזה שלא הכרתי את האנשים בעיר, כי הייתי רק שתי שנים בעיר. זכורני פעם נכנסתי לחנות אחת ועלי היי לבקש, והתחילו לדחות בטענה: ישיבה? איי היא הישיבה? השבתי: הלא היא פה בביהכנ״ס באבושקין, יכולות אתן לשלוח בו את בניכן. ראיתי דאזיל סומקא ואתי חיוורא. כשיצאנו אמר לי שותפי הנ״ל שאלו הן בתולות זקנות.

גם היי כבד לנו להשיג ביהכנ״ס שיסכים שילמדו בו, כי אמרו שמפחדים

שהתלמידים ישברו את החלונות ואת הספסלים, עד אשר פעלנו אצל הביהכנ״ס שנקרא באבושקין׳ס שול.

לאט לאט התחילו להווסף תלמידים בישיבה, עד אשר בתחלת אדר הוצרכנו לקבל מסייע לר״מ, וקיבלנו את הרב ר׳ יוסף ברוך[קנב].

גם התלמיד מאיר שור מפאדאבראנקא בא להומיל, און האט זיך געוואלגערט בביתי, ועשיתיו לסגן משגיח.

המקום הי׳ דחוק וחפצנו להחליף את ביהכנ״ס, וכבר הסכימו לתת לנו מקום בכמה בתי כנסת; אבל אנשי ביהכנ״ס דבאבושקין טענו שהם מוחזקים, כי הם נתנו לנו מקום בעת ששאר בתי הכנסת לא חפצו לתת. נשארו א״כ בביכנ״ס זו, והם נתנו לנו רשות להעמיד שולחנות ארוכים בכל ביהכנ״ס.

קודם הפורים תרפ״ב אירע התנגשות עם ישיבת נאוואראדאק. תלמידי נאוואראדאק היו נפוצים בכמה עיירות ברוסיא, והיו מייסדים ישיבות קטנות, ויסדו ישיבה גם בהומיל. הם היו מקרבים ליהדות תלמידים מהשוק.

המצב עדיין לא הי׳ מאויים כ״כ, כי זה הי׳ בתחלת ממשלת האדומים, אבל כבר הורגשה ההפקרות, והם הצילו כמה נפשות.

אמנם לא הי׳ להם סדר בלימוד, ועיקר הדגשתם הי׳ על מוסר, וגם זה הי׳ בדרך מוזר: בירזע, רעדול, פעולות, היינו שכל תלמיד הי׳ צריך לרשום את סכום פעולותיו הטובות ומה הן.

לדוגמה אם היו אוכלים אצל השלחן ולא הספיקה כף אחת ונתן האי׳ את הכף לחבירו והוא חכה עד אשר ימצא כף אחרת, זוהי פעולה.

או פעולת ענוה, להכנס לחנות של בגדים ולבקש למכור מסמרים. או לבקש לתת את הסחורה היותר יקרה, עד שהיו מראים לו סחורה בסך ששה רו״כ בעד מעטער, ובקש שיתנו לו בעד חמש קאפקעס. וכששחקו ממנו או גרשוהו מן החנות זהו פעולת ענוה, והדומה.

ואילו אצלנו בישיבה הי׳ סדר מסודר ללמוד, ונהרו אלינו תלמידים, וגם התלמידים מישיבתם באו אלינו.

פעם באו שני תלמידים קשישים מישיבת נאוואראדאק לישיבתינו, אחד הי׳ התלמיד מאיר מבריסק והשני אינני זוכרו.

הם באו לישיבה ואמרו להרי״י פייגין ע״ה שלא יניחוהו לאמר השיעור עד שיחזיר את התלמידים שלהם אליהם.

הרי״פ שלח לקרוא אותי (זה הי׳ בשעה אחד עשר בוקר לערך). באתי וחזרו ושנו לפני את דבריהם.

אני הייתי מכירם ויחס של ידידות שררה בינינו, ואמרתי להם הכי שלחנו לקרוא את התלמידים מישיבתכם, הרי הם באו אלינו ובקשו להתקבל בישיבתינו, אין אנו דורשים יחוס תולדותיו של תלמיד הבא ודופק על פתחי ישיבותינו.

והם באחת, שלא יתנו ללמוד עד שיחזירו להם את התלמידים, או עד שיזרקו אותם עצמם מהישיבה.

זה נתן לי מקום לחשוב שזה אצלם מגדר ״פעולה״ או ״מסי״נ״ עבור הפצת שיטתם, או כדי לקבל בזיונות.

אמרתי להם אם חפצים אתם שאוציא אתכם מהישיבה אעשה זאת, אבל הלא אתם בעצמכם עליכם לחשוש ע״ד ביטול תורה שאינכם מניחים לאמר השיעור.

קנב) ר׳ יוסף ברוך הי׳ מתלמידי הרב בעל גולת עליות, בישיבה שלו בוויעטקא, והי׳ למדן.

הוא הי׳ אביו של ר׳ יעקב ברוך. גם בנו הנ״ל הי׳ בן תורה ויר״ש ומנכבדי העיר. כשהי׳ ה״נעפ״ (נוטריקון של נאוואיא עקאנאמעציסקאיא פאליטיקא, מדיניות כלכלית חדשה לתת אפשרות למסחר קטן, שעליו היו לוקחים מסים מההכנסה) הי׳ הוא מהמעריכים את סכומי ההערכה. אח״כ נסע לארה״ק.

כאשר דברי לא הועילו, לקחתי את מאיר בזרועו (הוא לא עמד לנגדי) והריי"פ סייע בשני, ויצאו מהישיבה.

אחי"כ הלכתי ברחוב לרגלי עסקי ונכנסתי לבית אחד מאניי"ש ר' שמואל ביאלע זייגער מאכער (שבביתו היתה מסבת מרעים בשמחי"ת שבה התעוררנו לייסד את הישיבה) לספר לו מהמאורע.

באותה שעה הי' בהומיל הר"מ של ישיבת נאווארדאק, הרב ר' אברהם יפין (הנמצא כעת בפה בברוקלין).

כשראוני אמר ר' שמואל ביאלע, הנה בודאי תספר המאורע כמו שהי'. ספרתי הכל כניי"ל, ואמר לי ר' אברהם יפין: אבל הרמת יד!? אמרתי לו שלא הרימותי ידי עליהם.

כשהתחיל דינגען זיך בזה אמרתי לו בלשון וכו', וזה הוא לא הי' יכול לקבל כלל כמובן.

המאורע הי' סמוך לפורים, ואעפי"כ אפינו מצה ביחד.

אחרי חג הפסח התחילו להתחזק הרדיפות על הדת והתחילו הגזירות על ישיבות וחדרים; אך עדיין לא הורגלנו ולא הבינו דרכיהם.

הם קראו לאסיפה פומבית לדון אודות הדת, ויצא הרב רפאל מרדכי בארשאנסקי נגדם, והוא הי' מטיף גדול, ומובן שלא מצאו ידיהם נגדו. אחי"כ העלילו עליו והושיבוהו למשפט.

בין השופטים הי' איש אחד, כמדומה שמו הי' שלום, שהי' משרת אצל הרב, ובמהפכת האדומים נספח אליהם, ואף שלא הסיר את זקנו האדום מי"מ הי' בעוכרי הדת. הם הושיבו את הרב בארשאנסקי במאסר, ואחי"כ ע"י השתדלות רבה עלה להצילו מבית האסורים, ונסע לאמריקה.

אחרי חג הפסח חליתי במחלת פלעק טיפוס אשר היתה אז מחלה מהלכת עפידעמיע ולקחוני לבית החולים. זוגתי תחי' ממש הצילה את חיי במסירות נפשה. היא היתה באה ממש בכל יום לבית החולים ומביאה לי מיני מזון (כי בבית החולים לא הי' אפילו במה להשיב את הנפש ולא רפואות) וגם קרח להסיר החום לא הי', וסמוך למטתי גועו אנשים.

אחי"כ בבואי לביתי כשעברה המחלה, עמדה כל היום והכינה לי מיני מעדנים להשיב את נפשי.

כששבתי לאיתני, למרות מצבינו הדל, ראיתי את המצב בישיבה והתייעצנו מה לעשות[קנג]. הוחלט אצלנו לשלוח את הר"י פייגין למוסקבא (כי"ק אדמו"ר הריי"צ נבג"מ הי' אז במוסקבא לרגלי ענייני הכלל[קנד]) לשאול עצת קדשו מה לעשות.

כי"ק אדמו"ר נבג"מ עכב אותו, ושלח אותו לפולטבא, לנהל את ישיבת תו"ת המרכזית שהיתה אז בפולטבא, ולא הי' אז מי שינהל אותה.

נשארנו בידים רפויות. התמים ר' ברוך דוכמאן הי' בקיץ מסייע להריי"פ, ואמר שהוא מקבל על עצמו להמשיך את הנהלת הישיבה.

ר' ברוך דוכמן

קנג) את המובא לקמן מספר המחבר גם ב"די אידישע היים" (גליון 40, סיון תשכ"ט, בחלק האנגלי עמ' 8).

קנד) ראה אגרות קודש אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע ח"א אגרת שמ (עמ' תריז). חי"א אגרת ג'תשסג, ובנסמן בהערות שם.

בינתיים נתפשטה השמועה אשר כ״ק אדמו״ר נבג״מ יהי׳ בער״ח אלול על אהלי האדמו״ר בליובאוויטש[קנה].

בשנה הזאת כבר הוסרו ההגדרות והותרה הנסיעה לכל מקום בלי דרישת רשיון.

תיכף באתי בכתובים עם אנ״ש שדרו אז בליובאוויטש, התמים ר׳ יוסף וויגאן (נכדו של ר׳ זלמן משצערבינא[קנו]) והתמים ר׳ משה חיים בלינער (נכדו של ר׳ מיכאל בלינער), ובקשתי מהם שכשיתאמת הדבר יודיעוני ע״י טלגרם.

ביום כ״ח מנ״א שעה 11 בוקר קבלתי טלגרם מהם אשר כ״ק אדמו״ר יבוא על ער״ח אלול לליובאוויטש, ובשעה הרביעית אחרי הצהרים יצאנו במסלת הברזל מהומיל לליובאוויטש (לפנ״ז לא היתה רכבת), אני, התי׳ ר׳ שמואל פויזנער[קנז] (בנו יחידו של ר׳ מרדכי פויזנער, ואביו של המדפיס ר׳ שלום דובער פעווזנער [ע״ה] שי׳, שותפו של ר׳ מרדכי שוסטערמאן), ר׳ זלמן חסדן שו״ב, ר׳ דובער באבראוו מלמד ור׳ אברהם קצנלסון (אביו של שלמה׳קע אווארוויצער). באנו לקראסניא בער״ח אלול בשעה התשיעית בוקר.

ר׳ שמואל פויזנער

כשיצאנו מן הרכבת והנה כ״ק אדמו״ר נבג״מ עומד נשען על כותל הבית נתיבות כנגדנו. נגשנו קרוב וכ״ק אדמו״ר נבג״מ נתן שלום לר׳ זלמן שו״ב, לר׳ אברהם קצנלסון ולר׳ דובער באבראוו, ושאל אותנו מה שלומך? מה שלומך? ואמר קחו כרטיסים וסעו.

קנה) את המובא לקמן מספר המחבר גם ב״די אידישע היים״ (גליון 28, ק״ץ תשכ״ו, בחלק האנגלי עמ׳ 2).

קנו) החסיד המפורסם שהיו לוקחים משדותיו חטים למצה שמורה.

אינני יכול לעבור מבלי להזכיר איזה מלין אודות המשפחה המצויינה הלזו:

ר׳ מיכל בנו של ר׳ זלמן הנ״ל הי׳ נחבא אל הכלים, ישובניק, ישב במושב שצערבינא, א שטילער איד. לא שמעתי שיהי׳ בעל צורה בהשכלה או בנגלה, אבל יראת השם היתה על פניו. בנו יוסף הי׳ תמים בעל מדות מצויינות. בנו התי׳ ר׳ שמאי וויגאן הי׳ תמים מצוין ועובד.

ר׳ זאב קאזיניץ יחי׳ שו״ב בוכה בדמעות בזכרו את הקריאת שמע שעל המטה של שמאי, שהי׳ קורא עד עלות השחר בלב נשבר ובדמעות שליש, אז ער האט די הערער צובראכן די הערצער.

הי׳ שו״ב ברוסטוב. כמדומני שנשא אחת מבנותיו של אברהם פראדקין מלאדי (הבעל אכסניא בליובאוויטש ומשרת בבית רבינו ברוסטוב).

האברך מיכל רסקין הוא נקרא על שמו של ר׳ מיכל הנ״ל, כי אמו היא נכדתו, כי אביה ר׳ שלמה רסקין בנו הקשיש (או הבכור) של ר׳ בן ציון מגזאטצק הי׳ חתנו של ר׳ מיכל הנ״ל.

קנז) ומוסיף המחבר ב״די אידישע היים״ שם, בתור מאמר המוסגר, כמה מלים אודות ר׳ שמואל פויזנער:

אחרי נישואיו הייתי יושן בישיבה בחדר אחד עם חברו ר׳ יוסף חן (שהי׳ אח״כ שו״ב בחרקוב, ואח״כ בנתניה ארה״ק). פעם הראה לי גלויה שקיבל מחברו ר׳ שמואל, בה כותב:

כעת מבין אני את דברי המשפיע ר׳ שמואל גרונם, שהי׳ אומר שימי התלמיד בישיבה הם בדוגמת זמן התפלה, כמו שהתפלה משפיע על הנהגת האדם במשך כל היום כך ימי הלימוד בישיבה משפיעים על כל החיים.

ועוד אמר משל, שכדי שיהי׳ בבית חום של 70 מעלות צריך להיות בתנור 2000 מעלות חום. וכך הוא גם במגהץ, שמחממים אותו באש, ואח״כ כשמכניסים אותו למים הוא מתקרר קצת, אבל מחמם את המים עד שמעלה אדים. וכך היא גם השפעת ימי התלמיד בישיבה על התקופה שלאחריה.

כך כותב בחור תמים לחברו!

פניתי להתמימים יוסף וויגאן ומשה חיים בלינער, ואמרו שכ״ק אדמו״ר נבג״מ בא אתמול לליובאוויטש ואמר דא״ח בבית החומה (מויער), כי שם הי׳ ביהכנ״ס העירוני (יתר הביהכנ״ס נשרפו), והיום בבוקר התפלל והי׳ על האוהל, ובא אל התחנה, ונוסע הוא ברכבת זאת למוסקבא, ואתו עמו הגביר ר׳ שמואל אבא דוליצקי.

כ״ק אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע

העגלון שלמה (בנו של פסח העגלון המפורסם, חתנו של ר׳ שמואל בלינער, גיסו של משה חיים בלינער) שאל מאת כ״ק אדמו״ר: ווען וועט דער רבי קומען נאך א מאל? והשיב כ״ק אדמו״ר: הלא יודע אתה המאמר הארב נאר איבערגעריסן די פונטע, שהיא מליצה השגורה אצל העגלונים, שהיו מוציאים את הסוסים בלילה או ביום לרעות בשדה, ולשמירה שלא ינוסו היו כופתים את רגליו בחבל או בשלשלת של ברזל, שלא יוכל ללכת בנקל, ומכל שכן לרוץ, והי׳ רגיל הפתגם, שאך כשינתקו את החבל אז יכול הוא ללכת חפשי. וזאת השיב כ״ק אדמו״ר, שאך בא בפעם הראשון מאת שעזבו את ליובאוויטש, ומעת שקיבל את הנשיאות ונתחדש הקישור עם ליובאוויטש.

אח״כ נגש יצחק (אחיו של פסח דוב), הנקרא איצ׳ע פייסאצאנאק[קנח], ואמר: רבי איר קאנט מירז ואמר כ״ק אדמו״ר: יע יצחק. ואמר הנ״ל: פסח בערע׳ס ברודער. ואמר כ״ק אדמו״ר: איך ווייס.

מי שהי׳ יודע היחס של מיעוט דרך ארץ עבור בית חיינו בכלל[קנט], ובפרט מהמשפחה

קנח) כפי ההרגל אז לקרוא בעיירות הקטנות את שם הכינוי על שם תולדותיו הוריו וכדומה. השם פייסאצאנאק הי׳ על שם ר׳ פסח דוב הנ״ל. הוא הי׳ איש אמיד ותקיף בדעתו, גבאי בביהכנ״ס שהי׳ נק׳ בנימין׳ס שטיבל, ממנהיגי העיר, הי׳ גבאי ח״ק משך זמן, ועל שמו נקרא אחיו ומשפחתו פייסאצאנאק.

קנט) בתור מאמר המוסגר, הריני רושם סיפור מה ששמעתי מאת הרה״ח ר׳ זלמן האוולין ע״ה, מה ששמע מהרה״ג הרה״ח המפורסם ר׳ דוב זאב קאזעווניקאוו רב דעיר יעקאטרינאסלאוו.

וכפי מה שסיפר לי הרז״ה ע״ה הי׳ זה בבית אדמו״ר הרש״ב נבג״מ, שישבו על התיבה שעמדה בפרוזדור הקטן שבין בית התבשיל (קיך) לבית האוכל (סטאלאווא) של בית אדמו״ר הרש״ב נ״ע, ממזרח למערב (כי בכותל הצפוני בסמוך לתחלת החדר היתה הדלת לחדר שהיו מחכים להכנס ליחידות).

הרד״ז ז״ל חיכה אולי יוכל לראות את אדמו״ר הרש״ב נבג״מ, שישב אז בסעודת הצהרים הנק׳ (ווארמעס).

וזהו תוכן הסיפור: הרה״צ האדמו״ר הרש״ז מקאפוסט, מחבר ה״מגן אבות״, הי׳ אז אברך, חתן הגביר מטשאשניק, ובאו להיות אצל אביו זקנו אדמו״ר ה״צמח צדק״.

דרכו של הצ״צ אז לעת זקנתו, שהי׳ כותב קודם ש״ק את המאמר שהי׳ אומר בש״ק, והמאמר הי׳ מונח בחדר משכבו.

הצ״צ הי׳ הולך בכל עש״ק למרחץ והי׳ מניח את המאמר תחת מראשותיו.

בעל המגן אבות ידע מזה והי׳ הולך אז ולוקח את המאמר ולומד אותו, וקודם שהצ״צ הי׳ חוזר מן המרחץ הי׳ מניחו חזרה על מקומו.

במשך הזמן לא הי׳ נזהר להניחו על מקומו בדיוק, עד שהצ״צ הרגיש שמי שהוא לוקח המאמר.

להצ״צ בדירתו הי׳ שני חדרים, בחדר הראשון (אין די פאדערשטע צימער) ישבה הרבנית הצדקנית ז״ל והיתה אורגת פוזמקאות או אומרת תהלים. פעם

טרם לכתו להמרחץ אמר לה הצ״צ שתשב בחדר השינה שלו, וכן עשתה.

בעל ה״מגן אבות״ כאשר ראה שא״ז הצ״צ הלך למרחץ הלך כדרכו לקחת את המאמר, ובפתחו את הדלת, והנה הסבתא יושבת בחדר. היא שאלה אותו מה אתה חפץ, ולא הי׳ ביכלתו לפוטרה בתירוץ של מה בכך, והתחיל לספר לה מאורע אמיתי, מה שאירע לזוגתו ביום עש״ק הנ״ל בבוקר.

זוגתו הלכה לקנות דגים עבור ש״ק ובחרה איזה דג, והוציא הדייג ר׳ נפתלי מידה ואמר ״איך האב בילכערע בעל הבית׳טעס וועמען צו געבן דעם פיש. ונתביישה מאד ובאה לביתה ובכתה.

והתחילה הרבנית הסבתא להתאונן לפניו ע״ד מה שסובלים מהבע״ב של העיר שאינם נוהגים כבוד הראוי לבית הרב.

הוא ירא מאוד פן יבוא הסבא הצ״צ וימצא אותו בחדר וביון הכל, אבל לא הי׳ חפץ ולא הי׳ שייך להעיז ולהפסיק את הסבתא מהסיפורים, וכך הי׳, שהצ״צ בא מהמרחץ והסבתא היתה ממשכת עדיין בסיפורים איך שסובלים מהבע״ב.

כשראתה את הצ״צ אמרה לנכד: דערצייל דעם זיידן מהמאורע. ניגש לצ״צ והתחיל לספר, ותיכף אמר לו הצ״צ: לשון הרע, לשון הרע! ולקחו בידו ואמר לו:

קום איך וועל דיר זאגן וואס להי״ר איז. הבעש״ט אמר מהו פי׳ הפסוק מכל פשעי הצילני חרפת נבל אל תשימני, מה זה המשך הענינים שמבקש להשי״ת שיצילו מהפשעים נותן הוא הטעם חרפת נבל אל תשימני, שהנבל אל יחרפהו.

אך הנה איתא בפרקי אבות, והגבאין מחזירין תדיר ונפרעין מן האדם מדעתו ושלא מדעתו. וצ״ל אם אפי׳ שלא מדעתו נפרעין למה זה שאומר תחלה מדעתו. אלא הכוונה שזהו מדעתו וגם שלו מדעתו, כי מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא, שטרם שדנים את האדם אם הוא חייב, שואלים אותו אם הוא מסכים שהוא אשם, לחתום על ההאשמה. והנה מי הוא זה שיודה ויחתום שהוא עשה עול ואשם, ולכן הקב״ה מזמין לו שהוא מדבר על מי שהוא שעשה דבר אשר באמת הוא בעצמו עשה ג״כ דבר בדומה לזה (ואפשר בדקות) והוא מדבר על האיש ההוא, איך שעשה דבר לא טוב כזה, וזהו מדעתו ושלא מדעתו, מדעתו זהו שהוא פוסק שזהו דבר לא טוב, אך זהו שלא מדעתו, שהוא חושב שהוא פוסק על הזולת ובאמת הוא פוסק זה על עצמו.

[ראה לקוטי שיחות ח״ד עמ׳ 1207, ובנסמן בהערה 27 שם]

הנ״ל, ידע להעריך את גודל הביטול של הנ״ל בשאלתו, ואופן עמידתו בביטול כחסיד מלידה.

נגשנו לקנות כרטיסים ואין מוכרים לנו. בקושי השיגו כרטיסים עבור כ״ק אדמו״ר נבג״מ ור׳ שמואל אבא, ואנחנו הלכנו אחר אדמו״ר, וכשהתחילו להכנס, הנה השלושה שנתן להם כ״ק אדמו״ר שלום לא הניחום להכנס. כל הוואגאן הי׳ פנוי, רק מרשעתם לא חפצו למכור כרטיסים.

כשהתחילה הרכבת לנסוע נכנסו תיכף הקאנדוקטאר לבקש הכרטיסים, ושלמנו פי עשרה - מהתחנה ארשא, שהיא התחנה המרכזית.

כל הוואגאן הי׳ פנוי כנ״ל, כ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ ישב במקומו ור׳ שמואל

והנה מי שהוא זוכה הוא פוסק זה על ידי משל וע״י נביא, כמו שאירע בדוד המלך מה ששאל אותו נתן הנביא ע״ד הכבשה והפסק הי׳ על עצמו. ומי שאינו זוכה, מזמינים לו שהוא מדבר על מי שהוא, ובזה הוא פוסק על עצמו.

וזהו הבקשה מה שדהע״ה מבקש מכל פשעי הצילני ע״י שחרפת נבל אל תשימני, שאחרף את הנבל כי אז עלי אפסוק, אבל כשלא אחרף את הנבל ממילא אנצל מכל פשעי.

המגיד אמר, מה זה שאנו אומרים להי״ר תלתא קטיל, בשלמא המספר מובן, והשומע ג״כ יכולים להבין, אבל מדוע יענש זה שמדברים עליו. אך הנה טרם שדיבר עליו הלהי״ר הי׳ הטוב מעורב עם הרע ולא הי׳ ניכר, אך ע״י דיבוריו נתברר הרע ונעשה הרע ניכר, ע״ד כמו מאכל, שבעוד שהמאכל בשלימות הרי הוא עולה על שולחן מלכים, אך אחרי שבהאצטומכא נתברר הרע מן הטוב נעשה הרע פסולת הנדחת לחוץ. וזה מה שהמדבר להי״ר עושה למי שמדבר עליו, שמברר את הרע מהטוב ונעשה הרע ניכר, והנשמה נעשית לו שונא בזה ובבא.

וממשיך הצ״צ לאמר לנכדו: א כלל וועל איך דיר זאגן, אויף א פרט טאר מען ניט רייזין. א כלל וואס ער איז איז ער א כלל, עד״מ שבט (א ריטל), כשהוא יחיד נאמר אם לשבט והוא לאלקאה, וכאשר אוגדים כמה ריטלאך צוזאמען אז הוא נקי מכבדת, לשון כבוד ומנקה בו את הבית מכל לכלוך ופסולת.

אבא דוליצקי ישב כנגדו. בכל ספסל היו מקום לשלושה אנשים.

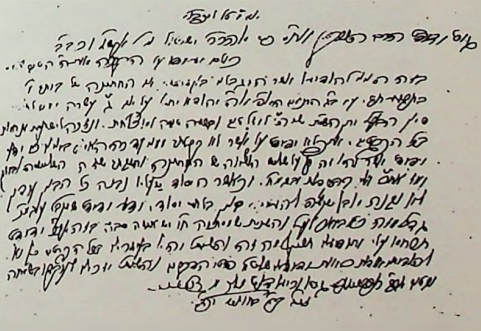
עמדנו ולא ידענו מה לעשות. פנה אלינו אדמו"ר ואמר, לקבל על יחידות, יתקרב ר' שמואל פויזנער, ער איז דאך עלטער.

אדמו"ר קם ממקומו והתיישבת במחלקה שני' שבאותו ווגאן שבה היו כסא למושב איש אחד, ור' שמואל הי"ד ניגש [אדמו"ר אמר לו שיסע למוסקבא].

כעבור כמה רגעים אמר התמים ר' שמואל שאתקרב אני.

נגשתי ודברתי אודות הישיבה, מה שלקחו את הר"י"ף, להיות מנהל הישיבה בפולטבא, ואפשר שישלחו איש אחר על מקומו. שאל כ"ק: את מי אפשר למנות מבין אלו שנמצאים על אתר? אמרתי שהתי' ר' ברוך דוכמאן חפץ במשרה זו, ואמר כ"ק שיקבלו אותו.

אח"כ שאלתיו אודות פרנסתי, ואמר שלא אחזיק חנות רק כמו סרסרות והדומה.

מכתב הרמ"ש חן אל גיסו המחבר

אודות גיסתי מרת עלקא[קס] שנסעה עמדי, ע"ד ההצעה עם הרמ"ש חן ע"ה, אמר: מה שאומרים שהוא א קארגער, דאס איז נאר פאר זיך, ומה שהוא עלטער, נו! דאס איז דאך פארט מאיר שמחה.

כשחזרתי להומיל, ר' ברוך דוכמאן ניהל את הישיבה והמשכנו להחזיק אותה.

ואודות פרנסתי, לקחתי לי שותף את משה נתן גארעליק (גיסו של חנן שאגאלאוו הנ"ל) וסחרנו בשוק.

ר' משה נתן גרליק

השותף הנ"ל מצד מהותו האט זיך אינגאנצען אריינגעפאסט צו אזא ענין און צו אזא עסק, אמנם מובן שאני לא מצד טבעי ולא מצד חינוכי יכולתי להתכווץ למצב כזה. כבד הדבר לתאר את ההרגשים, כשעוברים ממצב למצב, מן כתלי הישיבה תומכי תמימים לעמוד בשוק כשולחני ואיזה מיני גאלאנטעריי מונח, ועוד שזה היי עם שותף.

קס) אלמנת התמים ר' צבי הירש אזימאוו מקלימאוויץ, שנישאה אח"כ בזוו"ש אל החסיד ר' מאיר שמחה חן.

פרק יח

שנת תרפ״ג

נסיעת ההורים לארה״ב - יסוד קהלה בהומיל - היו״ר ר׳ שמואל יצחק לוריא - הנסיעה לחה״ש לרוסטוב - המענה ביחידות לחשוב על נסיעה לארה״ב - בעל ה״חפץ חיים״ בהומיל

בחורף תרפ״ג התחילה משפחת הורי להכין עצמם לנסוע לארצה״ב, היינו אבי מורי ואמי מורתי ע״ה, אחי שלמה צבי, ניסן, אברהם יוסף יחיו ואחותי רבקה לאה ע״ה.

התעסקו בהשגת הניירות במשך החורף. פאספארטן לקחו אז מעיר הבירה מוסקבא. השיגו אותם אז לא בקושי כ״כ. וקודם הפורים תרפ״ג נסעו לאמריקה.

רושם עז נשאר אצלי מנסיעת הורי ע״ה מהעיר, מקום שהיו שם ארבעה דורות שו״בים, אבי (ר׳ יעקב ליב) ואביו (ר׳ אברהם שלמה) ואבי אביו (ר׳ יעקב ליב) ואבי אב אביו (ר׳ ישעי׳) ז״ל.

אבי מורי ז״ל היי מראשי עסקני העיר. הוא בנה את ביהכנ״ס החדש, ולהבדיל מקוה ובית המרחץ יפים, שהוא היי כמעט הבנין היחיד של אבנים בעיר.

השתדל ויסדו שם גמ״ח (מחברת יק״א) שנתרחב מאוד. יסד חנויות קאאפעראטיווים למען יוכלו העניים לקנות במחיר הזול בזמן המלחמה.

תמונה שנלקחה לפני נסיעת ההורים האחים והאחות לארה״ב. בתמונה נראים האבא יעקב ליב, האמא פרידא סלכה, המחבר ווונתו ובתם חי׳ שרה תחי׳, האחים שלמה צבי, ניסן ואברהם יוסף והאחות רבקה לאה

הוא הי׳ מוהל מומחה עבור כל הסביבה, לא רק עבור העיר שלנו. הי׳ יושב בדיני תורה וברירות[קסא].

אהבת כל אנשי העיר אליו הובלטה בעת נסיעתו. כל אנשי העיר נער וזקן טף ונשים סבבו את בית ומלאו את הבית כל הזמן.

בש״ק הי׳ קידושא רבא ובאו מהבע״ב במשך כל היום וגם במוצש״ק, עד שנסעו ביום א׳ שעה 11 בוקר לא יכלו לעבור בבית, הבית הי׳ מלא מפה אל פה, זה יוצא וזה נכנס.

כשהתחילו העגלות לנסוע לוו אותם כל אנשי העיר בברכות מאליפות ובבכיות. כמה אנשים נסעו ללוותו, ואחדים רצו אחרי העגלות להביט עוד הפעם ולברך את אבי מורי ז״ל עוד הפעם[קסב].

אני נשארתי בבית על איזה ימים לסדר את כלי הבית שנשארו.

בתי חי׳ שרה היתה אז קטנה בת שתי שנים.

אח״כ נסעתי לזוראוויץ חדש (עיירה קטנה, מרחק שלושה וויארסט מהעיר זוראוויץ), שם הייתי עד אחר ש״ק, ואח״כ חזרתי להומיל.

* * *

בתקופה זו הלכו והתגברו גזירות הממשלה הסובייטית נגד הדת. התלמידים התחילו ללמוד בהחבא, התחילו לסגור את המקוואות ולקחת את בתי הכנסת.

דרכם הי׳, כידוע, שהיו אוספים חתימות מאנשים אשר אין צריכים כ״כ הרבה בתי כנסת, והיו לוקחים אחדים, ואח״כ היו לוקחים עוד אחדים וכו׳.

אודות המקוואות טענו שאין הם נקיים כראוי. וע״י השתדלות בנינו מקוה חדש.

הממשלה הכריחה לעשות קהלה וועד העיר ולבחור יו״ר. בחרנו ברי׳ שמואל יצחק לוריא[קסג].

פעם אחת התאספנו בבית הרב ר׳ שניאור זלמן שניאורסאהן (בנו של האדמו״ר מרעציצע נבג״מ) לדון ע״ד התי״ת וע״ד המקוה.

עוד פעם הוצרכנו להתאסף[קסד] אודות ענייני העיר (אינני זוכר בדיוק אם הי׳ זה ע״ד התי״ת או ע״ד המקוה או שניהם ביחד), והציעו שתהי׳ האסיפה בבית הרב הנ״ל.

קסא) כשהגיע אבי מורי לארה״ב, בהיותו בן נ״ב-נ״ג שנה, כבד הי׳ לפניו להתרגל למהירות העבודה בבית המטבחיים של ניו-יארק, וסבל כפלי כפלים הן מאיכות העבודה, הן מסכום ההכנסה, והן מזה שבביתו הי׳ הוא שו״ב מומחה ובודק סרכות אומן ומוהל מצויין בכל הסביבה, לבד עסקנות הצבוריית, הן בעניני הכלל והן בעזר ליחיד, בכל מה שפנו אליו בעצות וברירות, והי׳ מומחה ובקי בהלכות שחיטה, וכאן עובד אצל בני בלי שם העומדים בראש בית המטבחים, מגולחים, בעלי תורה קטנים. כל זה גרם נפילת רוח גדולה אצל אבי מורי ז״ל בבואו לארה״ב.

קסב) הם נסעו לאמריקה דרך ליבאווע. בהגיעם לליבאווע כבר נתמלאה הקוואטה של רשיונות הכניסה לארה״ב לאזרחי רוסיה.

אבי נסע בתור כלי קודש, ובא לארה״ב קודם חג הפסח. אמנם אמי מורתי ואחותי רבקה לאה ע״ה ואחיי שלמה צבי וניסן ואברהם יוסף, נשארו לחכות בליבאווע, עד הראשון ביולי, שאז מתחלת הקוואטה החדשה של השנה. בינתיים למדו אחיי בליבאווע ב״תורה ודרך ארץ״.

אחותי הבכירה מרת סאשא הינדא נסעה לארה״ב כעשר שנים קודם, והמעות שקיבצה במשך זמן עבודתה עד בוא הורי ז״ל הוציאה על הוצאות הבאתם לארה״ב.

קסג) הוא הי׳ מנכבדי העיר, איש בעל צורה, למדן, עשיר ונשוי פנים, מחשובי חסידי קאפוסט [אביו הי׳ רב בעיר סינצי, שמו הי׳ משה דובער].

אף אשר בשנות תרע״ג, בתקופת המחלוקת בדבר מעות רמבה״ג, נסע הוא לארה״ק מצד קאפוסט, אך בשנות הפרעות של ממשלת הסובייטים הי׳ מתעסק בהחזקת היהדות בהומיל, ונסע למוסקבא לכ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ וחזר בהתפעלות גדולה ממסירות הנפש של כ״ק אדמו״ר נבג״מ על הרבצת התורה וקיום וחיזוק היהדות.

קסד) את המובא לקמן מספר המחבר גם ב״די אידישע היים״ (גליון 28, קיץ תשכ״ו, בחלק האנגלי עמ׳ 3).

בשעה זו כבר לקחו אצלו הסובייטים את כל דירתו, והשאירו לו רק שני חדרים. והשיב ואמר שהוא ירא להניח שיתאספו בביתו כי השכנים שדרים עמו עתה עלולים לעשות מסירה, וזה הי׳ כרוך בסכנת נפשות.

אמר לו ר׳ שמואל יצחק, מיט הארץ: שעמען מעגט איר זיך, הלא כ״ק אדמו״ר מליובאוויטש ער איז דאך אינגער פאר אייך, ער גייט אין סכנה אויף דעם שפיץ מעסער און פארט אין מוסקבא, און איר האט מורא בא אייך אין הויז מאכן איין אסיפה פון עטליכע אידן.

צרכי העיר בעניני דת נעשו קשים, והיינו מתאספים מזמן לזמן לטכס עצות ולאסוף מעות להחזיק המקוה ולהוצאות הת״ת עד כמה שאפשר.

היו״ר ר׳ שמואל יצחק ראה את ההתעניינות ואי הפחדנות של האברכים התמימים, קירב אותנו והתחשב בדעתינו. זקני העיר לא יכלו לסבול זה, והתרעמו עליו בפרהסיא, אך הוא הי׳ תקיף בדעתו והשיב להם אשר לנו איכפת ונוגע הדבר ועושים אנו במסירה אמתית.

פעם הראה לנו ר׳ שמואל יצחק מכתב ארוך אליו מאת כ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ[קסה], מענה לבקשת עזר עבור צרכי העיר, וכ״ק אדמו״ר כותב לו איך שהוא בע״ח גדול עשרות אלפי דולרים ומשלם עבורם רווחים, אשר בכל מרחבי המדינה מגעת תמיכתו ״בצערנאוויץ אחד נתתקן בית טבילה, וכן ברובל אחד (צערוואני) לומדים שיעור לפני רבים בביהכ״נ וכדומה ... אמנם עוד יגדל כאב לב איש בראותו אשר עיר ואם בישראל כמו מחנם הי׳ צריכים עזר מן החוץ״.

* * *

קסה) נדפסה באג״ק שלו ח״א אגרת קסא. והיא מי״ב כסלו תרפ״ד.

על חג השבועות נסעתי לכ״ק אדמו״ר לרוסטוב[קסו].

אמר דא״ח ואחר תפלת שחרית נכנסנו לחזרה. זכורני שישבנו במסבת התוועדות ופתאום הודיעו שנכנסים לחזרה. החוזר הי׳ הרב יחזקאל פייגין (הרי״ף), וגם אני נכנסתי.

אחר החג נכנסתי ליחידות ושאלתי, היות שהורי נסעו לארצה״ב ונשארתי יחידי, אולי אחשוב גם אני אודות נסיעה לארצה״ב. ואמר לי כ״ק אדמו״ר נבג״מ: זייער גלייך, מען דארף פארן, נאך ניט שיים.

חזרה לביתי נסעתי עם ידידי הרה״ג מהרה״ח ר׳ שאול דוב נ״י זיסלין[קסז], וספרתי לו ע״ד היחידות, ואמר לי שיש לו אח בארצה״ב שמבקש אותו שיבוא, אך הוא איננו חפץ אפילו לשאול עצת קדשו בזה, ואמר: איך אוכל לחשוב לשלוח את בני לשם, בשעה שאחי כותב לי שיש לו חנות ממיני אוכל ומוכרח הוא להכין חבילות אוכל לסעודת שחרית של ש״ק והקונים באים ולוקחים בשבת קודש[קסח].

* * *

כמדומה שבשנת תרפ״ג נתנו רשות לנתיני פולין שגרו ברוסיא לחזור לפולין. בעל החפץ חיים נסע אז מעיר סנאווסק (שהי׳ שם עם תלמידיו) ועבר דרך עיר הומיל והתאכסן אצל ר׳ שמואל יצחק לוריא. זה הי׳ הפעם היחידי שראיתיו. עשה רושם של זייער א פרומער איד.

קסו) את המובא לקמן מספר המחבר גם ב״די אידישע היים״ (גליון 40, סיון תשכ״ט, בחלק האנגלי עמ׳ 9).

קסז) ב״די אידישע היים״ שם מוסיף להעיר, שהפעם הראשונה שהכיר את רש״ד זיסלין הי׳ בי״ט כסלו תרס״ח, כשראה איך שרשד״ז משתדל לבאר ברוסית לגוי שעבד במטבח בישיבה, את גודל קדושת היום.

קסח) בהמשך לזה ראה לקמן פרק כד.

המצב הכלכלי הוטב קצת בתקופה הזאת, שהתחילה אז השטה הכלכלית החדשה שנקראת "נעפ", והרשו אז מסחר קטן.

הישיבה המשיכה להתקיים איך שהוא, גם התאספו מזמן לזמן להתוועדות. גם התחילו להתקבל פ"ש מאנ"ש.

פרק יט

שנת תרפ"ד

מסחר לא חוקי והחרמה - הרש"ז שניאורסאהן ושקו"ט הנסיעה לארה"ב - שד"רים בהומיל

בסוף שנת תרפ"ג עשיתי שותפות עם הת' דוד ליברמן ועם חנן שאגאלאוו בחנות של גאלאנטעריי סיטונית, עשינו מסחור גם בקניית סחורה מפולין, שהביאו בלי מכס.

העסק הזה הביא רווחים גדולים, אמנם ע"י מסירה התוועדו לכך מהממשלה, לקחו מאתנו הרבה סחורות בסך של כמה אלפי דולרים, גם שלמנו לבד זה שוחד של איזה אלפים; ואף שת"ל סלקנו את כל החובות, אבל אנחנו נשארנו בלי מאומה.

הרה"ח ר' שניאור זלמן שניאורסאהן הלוה לנו סך מסויים על העסק. כשנתוודע לו מהתפיסה וכל הפרטים, בא אלי, ואמרתי לו שאין לו מה לחשוש, כי שנשלם לו בעזהי"ת עד הפרוטה האחרונה. הוא אמר לי שהוא הלוה רק לי, כי בי הי' לו אימון. ות"ל שלמנו עד פרוטה לכל מי שהלוה לנו.

אז דיבר עמי הרשי"ז הנ"ל ע"ד מה שכ"ק אדמו"ר הצמח צדק ברך את אביו שיהי' לו הצלחה אין איין עצה, והראה לי רשימה מהצמח צדק[קסט] אשר אין צריכים להכנס במסחור של סכנות כדי להרויח.

בד"כ הי' לי עמו ג"כ הכירות וידידות יתירה בשנה הנ"ל. היו לו ניירות דרישה מארצה"ב משיקאגו, שיבוא לכהן בתור רב ומנהיג חב"ד, וגם הכינו עבורו דירה וגבאי, ולא הי' יכול להחליט בזה, והתיישב עם ידידיו, ושאלני ג"כ חו"ד.

הוא סיפר לי שהתייעץ עם החסיד ר' חיים אליעזר ביחאווסקי ע"ה (כבר כתבתי אודותיו) והוא כתב לו שבודאי יסע, כי יש קבלה, שלפני ביאת המשיח תתגלה תורת החסידות בחצי כדור התחתון. והיות שהוא

קסט) כנראה צ"ל אדה"ז, והכוונה לנדפס באגרות קודש שלו ח"א אגרת צא.

מהנכדים היותר קשישים של אדמו״ר הזקן, וגם שמו הוא נושא ע״כ יסע בודאי.

אחיו הרה״ח ר׳ חיים שניאורסאהן (רב בראמען) כתב לו והרחיב לבאר: הלא נסע מעיר סטאראדוב להומיל ברוב פרסום, וכן מרעפקע לסטאראדוב, ולסוף אחרי הפרסום עוד נעשה מצב יותר נמוך, וכעת תיסע לאמריקה בפרסום עוד יותר גדול, ומה יהי׳ אח״כ.

חוות דעתי (כותב לו אחיו) שתיסע לאה״ק, וגם אני בדעתי אי״ה לנסוע לשם.

הוא שאל אותי חוות דעתי מה אני חושב, ואמרתי לו שגם לפי״ד יותר טוב לנסוע לארצה״ב, כי שם מתרבה ומתחזק הקבוץ היהודי ורוב הנוסעים בתקופה זו (היינו בשנים תרפ״ב-תרפ״ד) הוא מאנשים שומרי תורה, ומטרת נסיעתם היא כדי להמצא במקום שחפשים להתנהג בדרך התורה בלי שום מונע.

* * *

ר׳ יצחק זלמן פויזנער (אביו של ר׳ שלום פויזנער שי׳) הי׳ בין האורחים הקבועים שלי בהומיל.

הוא הי׳ דר בעיר קאראפ פלך טשערניגוב, והי׳ בא בד״כ כל ב׳ שבועות להומיל לקנות סחורה עבור חנותו, והי׳ סר אלי, ומאד התקשרנו לידידים. הוא הי׳ א געשמאקער מענטש, א חסידישער וירי״ש.

לפעמים הייתי הולך עמו לעזור לו בקניית סחורתו, וגם בפעם האחרונה שבא אלינו הלכתי עמו כל היום.

זה הי׳ ביום ה׳, ודברתי על לבו שישאר בהומיל על ש״ק, אך הוא אמר לי שברצונו לבוא פעם נוספת בשבוע הבא להומיל (באופן יוצא מהכלל, לבוא שבוע אחר שבוע) וע״כ הוא אץ לדרכו לבוא לש״ק לביתו.

דרך נסיעתו היתה במסלת הברזל עד התחנה מאקאשן[קע] (אחר תחנת סנאווסק).

מן התחנה ההיא (כמדומני) היו נוסעים באני׳ (פאראחאד) עד עיר קאראפ.

ביום ו׳ בבוקר עלו על הספינה רוצחים שודדים (באנדעס מנגדי הבאלשעוויקים) והרגו שלוש עשרה יהודים שהיו על האני׳ (באמרם שהבאלשעוויקעס הם מהיהודים), וביניהם הי׳ ר׳ יצחק זלמן, הי״ד. מצאוהו לאחר איזה ימים, כי השליכו את ההרוגים לתוך היאור.

אמו (שגרה בארה״ב) לא ידעה מהריגת בנה עד יום מותה.

* * *

במשך השנה, המקור לפרנסה שלי הי׳, כהוראת כ״ק אדמו״ר הנזכרת לעיל, שלא להחזיק חנות רק סרסרות וכו׳. וגם הייתי מקבל מעט עזר מאמריקה.

במשך השנה התחלתי להשתדל ע״ד נסיעה לארצה״ב.

בתחלת הקיץ הוכרח כ״ק אדמו״ר נבג״מ לעקור דירתו מרוסטוב והתיישב בלענינגראד (פטרבורג). הישיבה היתה אז בחרקוב והרי״י פייגין הי׳ המשגיח ומנהל הישיבה.

הישיבה בעיר הומיל היתה אז קטנה, אבל הסביבה היתה חמה. היו נוסעים לאדמו״ר, מתוועדים ביחד, לומדים, נפגשים עם אנ״ש מעיירות הסמוכות.

* * *

בקיץ תרפ״ד הי׳ בעירנו הומיל הר״ר שניאור גארעליק, בתור משולח עבור תו״ת, שהיתה אז בעיר חרקוב בהנהלת הרי״י פייגין ע״ה, והתאכסן אצלי.

קע) התחנה הנ״ל מסויימה אצלי בזה אשר הייתי שם בחודש מאי שנת תרע״ו, טרם עמדי עוד הפעם על בחינה לעבודת הצבא, כמסופר לעיל במקומו.

אחריו בא הר״י מתמיד עבור מעמד, וגם הוא התאכסן אצלי[קעא].

קעא) ב״די אידישע היים״ (גליון 64, קיץ תשל״ה, בחלק האנגלי עמ׳ 7) מפרט המחבר, שעיקר מטרת בואו להומיל בקיץ תרפ״ד היתה מחמת מצב בריאותו, ומוסיף לספר:

כשחזרתי לביתי ביום בואו ראיתיו דן עם זוגתי אודות סידור סדרי המאכלים שלו. הוא לא הי׳ אוכל בשר או עוף, רק דגים או חלבי.

היינו מקבלים חמאה וגבינה מאשתו של החסיד הרב ר׳ דוד קיובמן מהורודוק.

[הוא הי׳ אחד המיוחד בין חסידי ליובאוויטש, שימש כרבה של העיירה הקטנה בסמיכותינו ״וויעטקא״. שמעתי שהרבי רש״ב נבג״מ אמר פעם אודותיו בביהכנ״ס, שהוא ״בינוני״ לפי המבואר בתניא.

הוא נסע לרבי בלנינגרד לחה״ש תרפ״ה. כשחזר שאלתיו מה היה אצל הרבי, ואמר:

ר׳ דוד קיובמן מהורורוק

הרבי תובע ממני דברים נשגבים, הרבי אמר לי: עבור ״סור מרע ועשה טוב״ אין זקוקים לחסידות, עיקר החידוש של החסידות לפעול על החסיד שיגיע למדרגת אתהפכא].

פעם כשהביאה גבינה הי׳ ר׳ יצחק בבית, ושאל אותה אם הגבינה נעשה מחלב שנחלב מפרה פרטית שלהם. היא השיבה בכנות שהחלב נחלב מפרה של שכנה, ואז אמר ר׳ יצחק: א״כ מעדיף אני שלא לאכול זאת.

הסדר של מגבית המעמד הי׳ כנהוג מקדמת דנא, אשר בכל יום היו יוצאים שנים או שלושה זוגות בעיר לאסוף המעמד, ובכל לילה הי׳ הר״י חוזר דא״ח, כל יום בביהכנ״ס אחר, ואח״כ היו יושבים במסיבת מרעים.

אחרי נסיעתו נשאר עדיין איזה סכום לגבות מאנשים אחדים, ומסר לי את השליחות לאסוף אותם. זה הי׳ כבר בתחלת חודש אלול תרפ״ד.

פרק כ

שנת תרפ״ה

הנסיעה על תשרי לפטרבורג - האסיפה אודות הבאת תמימים לארה״ב - סידור ניירות בהומיל למשפחת גוראר׳ - נסיעה בשליחות ר״י מגידסון לפטרבורג - היחידות - להיות משפיע בהומיל עד הנסיעה לארה״ב - השליחות לאהל ברוסטוב - ב׳ ניסן ברוסטוב - אנ״ש ברוסטוב

על ר״ה תרפ״ה החלטתי לנסוע לכ״ק אדמו״ר נבג״מ ללענינגראד[קעב].

מצבי הגשמי היי אז דחוק ולא היי לי שום מראה מקום על מעמד אחרי נסיעת הר״י מתמיד כנ״ל, וקניתי כרטיס מסע ללענינגראד.

זוגתי תחי׳ אפתה עבורי חלות וצלאה שתי עופות והיי לי מה לאכול, וכך נסעתי.

בדרך עברתי דרך עיר נעויל, שם דר גיסי מוהר״ר מאיר שמחה ע״ה חן (בעל אחות זוגתי מרת עלקא תחי׳ בזיווג שני). גם חפצתי להיות פעם אחת בעיר נעויל, אשר שמה היי מפורסם לאחת מהעיירות החסידיים היחידות (כידוע משיחות קודש של כ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ), וסרתי אליהם על יום אחד.

בן דודי ר׳ חיים דוד מלקוב (בן אחי אמי מורתי ע״ה ר׳ מאיר ברוך מלקוב) דר לא רחוק ממושב כ״ק אדמו״ר נבג״מ, אצלם אכלתי הסעודות שלי, וישנתי פעם אצל ר׳ שמואל נימאיטין ופעם אצל בן דודי הנ״ל.

* * *

בערב ר״ה אחר סליחות ותפלת שחרית, נכנסתי לדירתו של רבינו (מאחאוואיא 12), וראיתי שבאולם הגדול של הדירה, שבו היי בית התפלה, עדיין לא היי שום ספסל מוכן לחג.

החסיד ר׳ אלי׳ חיים אלטהויז, הי״ד, היי אז מהמקורבים, והיי תומך ביד רחבה לכל עניני ליובאוויטש. הוא ישב בפרוזדור, ושאלתיו בתמיהה: ר׳ אלי׳ חיים, עס איז דאך ערב ר״ה, עס איז דאך נאך ניטא קיין זאך פאר דער שול.

ר׳ אלי׳ חיים הי״ד השיב באותו הלשון: ישראל, עס איז דאך ערב ר״ה, עס איז דאך נאך ניטא קיין זאך פאר דער שול.

דבריו אלו האירו את עיני, האבן מיר ליכטיג געמאכט די אויגען, איך בין עלטער געווארן אויף 10 יאהר. איך האב באגריפן וואס ער זאגט: ביי וועמען מאהן איך, מאן ביי זיך? ר׳ אלי׳ חיים איז ביי מיר אויסגעוואקסען אין מיינע אויגען בציור פון איין עלטערער חסיד המסור ונתון לבית רבנו ומדריך איין אינגערן צו זיין מסור ונתון ולהרגיש אחריות עבור בית רבנו.

שאלתיו ברצינות, מה אפשר לעשות (את מצבי הגשמי לא ידעו ולא סיפרתי).

על ר״ה הנ״ל באו לערך שלושים מנינים תמימים, רובם ככולם מתלמידי תות״ל.

גם ר׳ ליב באגאד התפלל אצל כ״ק אדמו״ר נבג״מ. הוא היי מהבעי״ביטישע צורות בעיר ליובאוויטש, רחוק מחסידות זקנו מתוקן וכו׳. אמנם זיין ארומכאפן זיך עם התמימים שבאו על ר״ה כמו עם אחים וגודל הידידות הורגשה ביותר.

אחר ר״ה היתה אסיפה מהתמימים, והחליטו ברוב דיעות שצריכים לעשות תעמולה ע״ד לעזוב את המדינה, ושישתדלו להביא אחד או שנים למדינות חו״ל והוא ישתדל במדינה ההיא שיבוא אליה, להביא למדינתו עוד תלמידים ולעזור להם להעתיק מושבם מרוסיא.

מבין אלו שהתכוננו לנסוע לארצה״ב הייתי אני לבדי באסיפה, והטילו עלי את האחריות הנ״ל בארצה״ב[קעג].

קעב) את המובא לקמן מספר המחבר גם ב״די אידישע היים״ (גליון 40, סיון תשכ״ט, בחלק האנגלי עמ׳ 11. וראה גם גליון 56, עמ׳ 21).

קעג) בבואי לאמריקה בתחלת שנת תרפ״ו, כבר היו בארה״ב הר״ר אלי׳ סימפסון, ואחיו חברי מוהר״ר

החליטו למסור לכ״ק אדמו״ר הרי״צ נבג״מ את ההחלטות.

דיברתי אז עם הת׳ ר׳ אברהם פאריז (הוא הי׳ ג״כ על ר״ה אצל אדמו״ר). שאלתי אותו אם הוא הי׳ מוכן לנסוע לארה״ב, ואמר לי שהוא איננו רוצה לנסוע לאמריקה, אף שהוריו דרים שם, אך הלא הוא מסר נפשו בשעה שהוריו נסעו לאמריקה והוא נשאר לבדו ברוסיא תלמיד בתות״ל, ואיך יסע כעת. אמרתי לו שישאל אצל אדמו״ר נבג״מ והשיב שאינו חפץ אפילו לשאול עצת קדשו בזה, ער האלט ניט ביי פארען אין אמריקה.

שאלתי אצל ידידינו ר׳ אלחנן דוב מרוזוב[קעד], והשיב שיש מתמיהין עלי על אשר הנני מכין את עצמי לנסוע לארה״ב, אבל - אמר לי - ישראל, פארי! דא איז פאר אונז קיין ארט ניט. שאלתיו: ואם אשלח עבורו ניירות לארה״ב היתרצה לבוא לאמריקה? ואמר לי, שהיות שהוא כבר בן מ״ז שנה, הוא חושב שכבד יהי׳ לאיש בגיל כזה להסתדר במדינה חדשה ותנאי חיים חדשים ולשון זר שאינו מכירו. אמנם אם אשיג עבורו ניירות לנסוע לארץ ישראל אזי יסע.

שאלתיו אולי יודע הוא מישהו מאנ״ש בארה״ב שאוכל להתדבר עמו, ואמר לי שישנו איש אחד ששמו דוד שיפרין. אין הוא יודע מה מעשהו. הוא כותב בכתובת שלו את התואר רעוו.; אמנם איננו יודע איזה תואר הוא זה. א חסידישער איד, וכל הקישור עם אנ״ש דשם הוא על ידו (בפרטיות אודותיו אי״ה בהגיעי לשנות היותי בארה״ב).

אחר ר״ה נגש אלי הר״י ז״ל פייגין הי״ד, ואמר לי: היות שבאו כשלשים מנינים אורחים וכשמונים אחוזים אין להם על הוצאות לנסוע הביתה, לכן בא ונתעסק לאסוף בין אנ״ש דעיר פ״ב והאורחים בעלי היכולת לסדר הוצאות הדרושות.

אני הלא לא אגלה את מצבי, אבל נבוך הייתי, איך אסלק את מה שלויתי על הנסיעה ממעות המעמד, ואיך אסע חזרה.

והנה באחד הימים נגש אלי ר׳ זלמן נ״י דוכמן, שדר אז בפ״ב וב״ב היו בהומיל, ושאלני אם אקח איזה סך עבורו, שחפץ לשלוח לב״ב להומיל על ההוצאה. מובן שהסכמתי להיות השליח, וזה הספיק על סילוק ההלוואה של הנסיעה לפ״ב ועל הוצאות החזרה להומיל.

פעם בנסעי בטראמוויי התדבר עמי ר׳ שמריי גוראריי (בן ר׳ נתן ז״ל) ושאלני אם אוכל לסדר מעירינו הומיל פאספארט של חו״ל, היינו רשיון יציאה לחוצה לארץ עבור משפחת ר׳ צבי הירש גוראריי ז״ל הי״ד. אם אצליח להשיג זה אזי יתן לי עבור זה סך מאתים וחמשים רו״כ (זה הי׳ סכום גדול, עשרים וחמשה צערוואנצעס).

אמרתי לו שאשתדל להוודע מזה, ונודעתי שיש אחד שעושה זאת. עד כמה השפעתו לא ידעתי, אבל בכל אופן הי׳ זה כרוך בהוצאות לא גדולות.

הודעתי לו, והוא שלח את הת׳ נחום גורלניק להומיל להוודע על אתר אם יש בזה ממש, ונודענו.

גרשון סימפסון, הת׳ הרה״ח ר׳ אברהם אלי׳ אקסלרוד מקאבילניק (הי׳ רב בעיר באלטימאר), הת׳ ר׳ זאב נ״י קאזיניץ (שהביאוהו הוריו בהיותו בחור).

הר״א סימפסון נסע בשנות רפ״ג-ד, וכאשר הורי התייעצו עמו ע״ד ביאתי, יעצם שלא להביא אותי לאמריקה, כי לא טוב יהי׳, לא אוכל להסתדר, והנסיונות הם קשים.

הרא״א אקסלרוד ותי׳ זאב נ״י קאזיניץ נסעו מעיר זעמבין. המצב בעיירות הקטנות הי׳ מר, היו בשפל רוח ובכווץ ובתנועה של יאוש. ראיתי את הציור בבקרי את בית הורי ע״ה בשבתם בזוראוויץ. רק בעיירות הגדולות, שהי׳ קיבוץ של אנ״ש וסביבה במקצת והיו נפגשים ע״י עוברים ושבים האט מען זיך געהאלטן והתחזקו.

קעד) את המובא לקמן מספר המחבר גם ב״די אידישע היים״ (גליון 39, ניסן תשכ״ט, בחלק האנגלי עמ׳ 12).

אח״כ בא נתן גוראריי בעצמו עם ב״ב להומיל, ואני סדרתי שיכתבו בפנקסי הבית של איזה מאנ״ש, ות״ל עלה בידי בחורף הנ״ל להשיג רשיון יציאה עבור כל משפחת ר׳ צבי ז״ל ועבור זוגתו של ר׳ נתן גוראריי מרת אסתר ע״ה ועבור ר׳ שמריי גוראריי.

זוגתו של ר׳ נתן ז״ל מרת אסתר ע״ה לא איבדה את הגבירישען שטאלץ שלה, אבל זה היי דורכגעדרונגען מיט חסידישען רוח (כאשר כתבתי קודם, שבהיותי בקרעמענטשוג אצלם בחג הפסח תרע״ח היתה ביתם של ר׳ נתן גוראריי ז״ל די חסידישע רייכע הויז במלוא מובן המלה).

זוגתו של ר׳ צבי ז״ל מרת טאפצא (טויבא) ז״ל (בת האדמו״ר מראדזין ר׳ מרדכי יוסף אליעזר ז״ל ליינער) באה להומיל באמצע הלילה, בשעה 2 אחר חצות הלילה, עם מסלת הברזל, היא לא הלכה לישון רק ישבה כל הלילה ואמרה תהלים.

בתה חי׳ תחי׳ (נמצאת כעת בארה״ק, אשת ר׳ נחום גולדשמיד) היתה אז בס״ה לערך בת שש עשרה שנה, אבל היתה כבר בגיל שהוצרכה רשיון יציאה מיוחד, וע״כ הוכרחה לבוא גם היא להומיל.

* * *

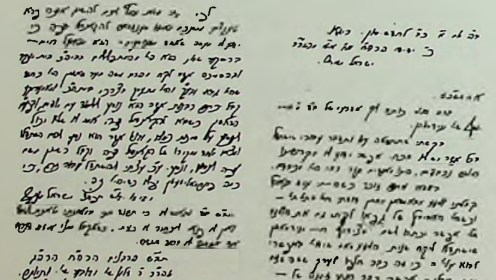
ידידינו ר׳ ישראל מגידסאן[קעה], שהי׳ תושב העיר הומיל, וגם משפחתו גרה בהומיל[קעו],

עי״י ההכירות שהי׳ לו בעיר עלה בידו להסתדר במשרה באחת המשרדים של הממשלה בתור מנהל איזה עסק ממשלתי.

ר׳ ישראל מגידסון

גם אז כמו עתה, עשו חיפושים בבתים של אזרחי המדינה בכל עת, והתייחסו את הפקידים באי אימון, וגם אצלו ביקרו (דרך אגב, גם אני סבלתי מזה, כי לקחו אצלו ביכל כתבים ומאמרים בודדים ששאל ממני ע״מ ללמוד).

מכתבו של ר׳ ישראל מגידסון אל המחבר

אח״כ הי׳ תמיד בפחד, והחליט בדעתו לעזוב את המדינה. הי׳ חפץ לדעת חוי״ד הקדושה של כ״ק אדמו״ר נבג״מ, אך

קעה) את המובא לקמן מספר המחבר גם ב״די אידישע היים״ (גליון 41, תשרי תש״ל, בחלק האנגלי עמ׳ 11).

קעו) הוא הי׳ בנו של ר׳ זאב מגידסאן, א בעל הבית־ישער חסידישער איד, הכרתיו אויבן אויף, דר נגד ביתם של המשפחה המפורסמת דוכמאן (החסיד ר׳ מרדכי יואל ובנו ר׳ דוב מ״מ ע״ה ויו״ח, רחוב אירונסקי 14).

שלושת בניו למדו בתוי״ת. הבכור ר׳ יצחק מגידסאן ע״ה הי׳ חתנו של ר׳ מ״מ הורביץ, בנו של החסיד ר׳ יוסף יוזיק הורביץ מווארשא. בזמנו של אדמו״ר הריי״צ נבג״מ הי׳ רב בעיר לודמיר. כפי הנראה נהרג בזמן השמד ר״ל במלחמת העולם השניה.

השני הוא ר׳ ישראל הנ״ל. כבר כתבתי אודותיו בבואו בשנת תרפ״ב מעיר אודיסה רעב ובלי לבוש.

[הי׳ גיסו של הר״ר אברהם אלי׳ פלאטקין, ומחותנו של יעקבסון מריגא].

הבן השלישי הי׳ התי׳ יוסף מגידסאן, נפטר בבחרותו.

התירא לנסוע לאדמו״ר, והציע לפני שיתן לי על הוצאות הנסיעה ואסע בשליחותו, וקבלתי הצעתו.

תיכף בשבוע אחר פורים נסעתי ללנינגראד.

בהכנסי לרכבת בהומיל נגשו אלי שני אנשים מג. פ. או. ורמזו לי שאלך אחריהם. הם הכניסו אותי בבנין שלהם הסמוך לתחנה והתחילו לחפש בבגדי וסביבות גופי ובחפציי (בין המחפשים הי׳ אחד שהוא עצמו הי׳ מן המובילים סחורה בלי מכס עבורי מעיר מינסק, שהי׳ סמוך אז לגבול פולין), אך לא מצאו מאומה אצלי, והספקתי לנסוע ברכבת שסדרתי בתחלה לנסוע.

בבואי לזלאבין, תחנה סמוכה להומיל, שבה הוצרכתי להחליף לרכבת ההולכת ללנינגרד, פגשתי את הרב של עיר ביחאוו חדש[קעז]

באתי ללנינגראד ביום ג׳ כ״א אדר. כ״ק אדמו״ר נבג״מ לא הי׳ אז בלנינגראד, כי הי׳ אז במוסקבא, ולמחרת ביום ד׳ בא כ״ק אדמו״ר נבג״מ לביתו.

זכורני שחכיתי בפרוזדור וכ״ק אדמו״ר נבג״מ נכנס לסעודת הצהרים, והיתה סעודה של חלב, ואמרו לו בהתנצלות שהיתה שביתה אצל הקצב ר׳ ליב ראדין, ואין בשר. ואמר כ״ק: פשוט אמילכיקער ווארמעס!

גם זכורני שאז הי׳ כ״ק אדמו״ר הרמ״מ שליט״א ההתראות עם זוגתו הרבנית מושא תחי׳, ופעם הייתי שם בלילה והרבנית נחמה דינה העמידה כיבוד על השלחן.

בליל ה׳ נכנסתי ליחידות[קעח].

בתחלה שאלתי את היחידות של ישראל מגידסאן, אח״כ דברתי ע״ד נסיעתי, וכ״ק אדמו״ר אמר לי להתחיל ההכנות לנסיעה.

אח״כ אמר לי שרצונו שאהי׳ משפיע בהומיל, איננו מדייק מה יהי׳ עסקי כל היום, רק שאהי׳ משפיע בהומיל, וישלם לי עבור זה סך ארבעים רו״כ לחודש[קעט].

אח״כ אמר לי שברצונו לעשות אותי שליח לנסוע לרוסטוב ליום היארצייט ב׳ ניסן, שחל בשנה ההיא ביום ו׳. שאל אותי אם יש לי פנאי לזה, ואמרתי: מה זו שאלה? בודאי! הרי זהו ענין של כ״ק אדמו״ר. והוסיף לשאול: אבל אולי מוגבל אתה כעת בזמן שלך? ואמרתי שאינו כן ומוכן אני לנסוע.

בסוף אמר לי שאבוא למחר, ויתן לי מעות לקנות הכרטיס-מסע לרכבת ההולכת מלנינגראד למוסקבא ביום א׳ שעה 7:30 ערב, וחפץ הוא שאקנה את כרטיס-המסע ביום עש״ק בתחנה העירונית (הנקראת ברוסית ״גאראדסקאיא סטאנציא״), כי בתחנת הרכבת מוכרים את הכרטיסים מיד לפני הנסיעה), ושאודיעו ביום ו׳ אם הצלחתי להשיג את הכרטיס, וביום א׳ אכנס אצלו ליחידות בשעה 6 בערב (כי לפני כניסתי אליו צריך הוא להכין עצמו כשלושה שעות).

קעז) הכרתיו מקודם, כי כשהייתי בא לדודי ר׳ הלל האלקין ע״ה, שהי׳ שו״ב שם (למדתי אצלו בילדותי כשהי׳ שו״ב בתחנה של הדרך כבושה בדאווסק), הייתי מתראה עמו והי׳ תוהה על קנקני. אך גם אז לא מצא חן בעיני, ואמרו עליו שהוא מקולקל בדיעות וקל, ולא חפצתי לגשת אליו, אך בבואי ללנינגראד נודעתי שהתחבר לקומוניסטים ונתפקר לגמרי ונתגלה קלונו.

[בארכיון המחבר נמצא מכתב שכתב לו ר׳ ישראל איסר קרומהאנד מביחוב חדש, המספר בין השאר:

אני הייתי מהתמימים הראשונים שלמדו בישיבת כ״ק אדמו״ר נבג״מ ... דודכם ר׳ הלל הי׳ שו״ב במחנינו ביחאוו חדש, וגם בנו ישראל הי׳ ג״כ שו״ב במחנינו. וגם מכיר אנכי את דודכם אחי אביכם, שהי׳ שו״ב בזוראוויץ, שמו ג״כ ר׳ הלל].

קעח) ב״די אידישע היים״ שם מתאר: לחדר היחידות נכנסו מחדר ההמתנה, שהיתה לו גם כניסה לחדר האוכל. מקביל לחדר היחידות הי׳ גם החדר הגדול ששימש כבית הכנסת בשבת ויו״ט.

קעט) אודות שילוח משפיעים לעיירות בשנים האלו ראה תולדות חב״ד ברוסיה הסובייטית פרק ג.

[בעת צאתי מהיחידות בליל ה׳, היו שם הרש״ג ור׳ שלמה נ״י הארנשטיין (הנמצא כעת בארה״ב, הוא חתן גיסה של הרבנית הצדקנית מרת שטערנא שרה ע״ה אשת אדמו״ר הרש״ב נבג״מ).

ר׳ שלמה ביקשני אודות השגת פאספארט עבורו לצאת מרוסיא. בתוך הדברים ספרתי להם היחידות שלי, ואמרתי שהנני מתפלא מה שכ״ק אדמו״ר מציע לפני שאהי׳ משפיע בהומיל, בעת שמדברים אודות הנסיעה לארה״ב.

בש״ק סיפר לי ר׳ שלמה, אשר בעת סעודת ליל ש״ק אמר לכ״ק אדמו״ר שאיני שבע רצון מהיחידות, שאני דברתי אודות נסיעה לארה״ב והוא מציע לי להיות משפיע דא״ח בהומיל.

הצטערתי מאד על זה, והוכחתיו על פניו, מדוע אמר זה, מה שלא חפצתי שיאמר זה לפני אדמו״ר.

למחר נתן לי כ״ק אדמו״ר את דמי הנסיעה, ואמר לי שיכול אני להתעכב יום במוסקבא לקחת פדיונות על האוהל, וגם לקבל מעות עבור זה; אבל ההוצאות של הנסיעה יהיו רק על חשבונו. גם נתן לי מעות לתת ליחידים ולצדקות שונות.

אח״כ פגשתי את ר׳ אלחנן דוב מרוזוב ואמר לי שכשנתן לי המעות עבור הנסיעה (הוא לא ידע מהסכומים שנתן לי כ״ק אדמו״ר על צדקה) לא הי׳ בבית עבור ההוצאה ההכרחית לש״ק. וגם הוא עשה אותי שליח מצוה.

הלכתי וקניתי את כרטיס-המסע בתחנה העירונית.

בש״ק אמר כ״ק אדמו״ר מאמר, וביום א׳ בשעה ששית בערב, כשנכנסתי ליחידות[קפ], אמר לפני קיצור מתוכן המאמר, ואמר לי שכבד הי׳ לו לאמר דא״ח מצד חלישות בריאותו, ואמר לי שכשדיבר האט מיר געשטאכן אין א זייט (הראה לי בצד), אך איך יכולתי שלא לאמר, הרי אתה באת, ועוד אורחים.

כ״ק אדמו״ר נתן לי את הפדיונות ואמר שאת הפדיונות (שהיו כערך חבילה בינונית) רק אניח על האוהל, ואת הפדיון שלו אקרא, אבל שאקרא רק פעם אחת, ורק בהיותי על האוהל ולא קודם לכן, ולא אעתיק אותו, ולא אראה אותו לשום אדם, ולא אתן אותו להעתיקו לשום אדם, ושום הוראת היתר בעולם לא אעשה בזה.

[קראתי אותו רק פעם אחת כהוראת כ״ק אדמו״ר, וקראתי במתינות, ואינני זוכר פרטי הדברים, רק זוכר אני שהי׳ פדיון של רבי, וגם נזכרו בסוף שמות אנשים פרטים[קפא].

כל הפדיון הי׳ כתוב על נייר הנקי׳ פאצטאווע פאפיר, חצי גליון כתוב געדיכט).

בהמשך דבריו חזר עוד הפעם שרצונו שאהי׳ משפיע בהומיל, ואמר לי אז מען דארף חזרין א מאמר טראכט מען דאך איבער דריי פיר פינף זעקס זיבן מאל (כן מנה בפרטיות את כל המספרים), ודיבר המעלה בזה, אך אינני זוכר הלשון בדיוק.

עוד אמר לי בהמשך לענין חזרת דא״ח (בראותי שאמר המאמר בעת שכבד הי׳ הדבר לפניו כ״כ), ואמר בזה״ל: אז עס איז פאראן אין א שטאט ניין (תשעה) יונגעלייט דארף מען אין דריי ערטער חזרין חסידות, אז עס איז פאראן וואו מען דארף חזרין.

קפ) ב״די אידישע היים״ שם מוסיף, שהדבר הראשון שאמר לו באותה יחידות הוא, שאת התפילות והלימודים הקשורים ליאצ״ט, ילמד באותו יום בדירת כ״ק אדמו״ר מוהרש״ב נ״ע, בראדצקי פערעאולאק 44. כמה משפחות מאנ״ש שהשגיחו על חפצי האדמו״ר גרו בדירה ההיא.

הממונה הי׳ ר׳ שמואל מענדל הכהן הלפרין (בנו של החזן והמשולח עבור תו״ת המפורסם ר׳ יחיאל הלפרין).

קפא) ב״די אידישע היים״ שם מוסיף, שבחלק הראשון של הפדיון כתב אודות מצבו הפרטי בתור רבי, אח״כ המשיך לכתוב כמנהיג היהדות, אודות הבעיות והצרכים של החסידים ושל כל היהודים, ובשליש האחרון מזכיר שמות אנשים, בעיקר מהמשפחה. אחדים מהם ידעתי ואחרים לא.

ואמר אף שהנך מתכונן לנסוע לארה״ב, אבל הלא יעבור עוד זמן, עס וועט דאך גיווערן א מאנאט צוויי דריי, איז אויף דער צייט וויל איך דו זאלסט זיין א משפיע אין הומיל (וכן היי לפועל, לסוף ג׳ חדשים בדיוק השגתי את הרשיון ונסעתי מביתי בהומיל לדרכי לארה״ב).

אח״כ אמר לי שאכנס אל אמו הרבנית הצדקנית מרת שטערנא שרה ע״ה, לקבל ממנה פדיון, וגם שברצונה למסור משהו אודות הבית שהי׳ להם ברוסטוב ע״נ דאן (בראדסקי פערעאולאק. 44), וגם אמר שאשאל ממנה בדיוק את שם אמה (חנה או חי׳ חנה).

לפני יציאתי מהיחידות בחדר קדשו שאל אותי בזה״ל: ישראל, דו ווייסט ווי צו ריידן צום טאטן? ונשארתי נדהם, ואמר לי: ״צום טאטן דארף מען ריידן ווי אויף יחידות, דו ביזט דאך געווען ביי דעם טאטן אויף יחידות, זאלסטו זאגן, רבי אין בין א שליח פון אייער זון און פון דער רביצן, זיי האבן מיר געמאכט פאר א שליח״. ואח״כ אומר המענה לשון.

עוד היו דיבורים אלי שאיני זוכר; והרש״ז דוכמן נ״י (שהי׳ אז בלנינגראד) אומר ששמע ממני אז, שכ״ק אדמו״ר אמר לי: בעת שתהי׳ על האוהל בבוקר, יהי׳ זה בערך בעת שאתפלל פה, וועט זיך מיר דאוונען געשמאקער.

גודל הקירוב של כ״ק אדמו״ר נבג״מ ודברי קדשו האבן מיר צוטומלט. כשכ״ק אדמו״ר אמר לי: נו, דו דארפסט דאך פארן; אמרתי לו שיש עוד ארבעים מינוט עד לנסיעת הרכבת. אמר לי כ״ק אדמו״ר שגם ר׳ שמואל אבא דוליצקי צריך להכנס והוא נוסע ג״כ באותה רכבת. אז יצאתי, ואין מלים לתאר את גודל שמחתי, שזכני השי״ת בשליחות קדושה כזאת וקירוב כזה.

נכנסתי לרבנית הזקנה הצדקנית מרת שטערנא שרה ע״ה, והיא מסרה לי הפרטים אודות הבית ואמרה לי: דעם פארגעניגן קאן מען זיך אויך ניט פארגינען (כוונתה, אודות הנסיעה להיות על האוהל ליום היארצייט).

בדרך בנסיעתי עם הר״ר שמואל אבא לא יכלתי להתאפק מבלי להבליט את התרגשותי מהמאורע ומהיחידות, אף שלא יכלתי לספר לו הכל. פניו של הרש״א הביעו הערצה, כאילו אמר: אשריך שזכית לזה, יש מה לקנא לך מהזכות הזאת שנפלה לחלקך. ידידות חסידותי האט אונז פארבונדן הארציק כל הלילה בנסיעתינו יחד.

באתי למוסקבא וסרתי לבית הכנסת בספאסא גלעניטשטשענסקאיא 10.

ביום ב׳ מסרתי לאנ״ש ע״ד נסיעתי, ואלו שעלה לי לראותם נתנו לי פ״נ, ואח״כ נסעתי לרוסטוב.

בבואי לרוסטוב, לכאורה עיר ככל העירות, אבל ברוסטוב הרגשתי ריקנות, אין זאת העיר רוסטוב אשר רגש קודש הלביש אותך בנסיעתך לשם, ועתה בביאתך לשם אין דבר המושך אותך.

התראיתי עם התמימים והתבלטה הגלמודיות, מלבד אהבת התמימים הורגשה אהבה של גרים אוהבים זא״ז.

התפללנו תפלת ערבית בבית רבינו וישבנו במסבת התוועדות. עס האט ארומגעכאפט א אומעט א קוק צו טאן אויף די וואכעדיקייט פון דער הויז, דער פנה צדיק כו׳ האט ארויסגעשריען פון יעדן ווינקל[קפב].

קפב) נדמה לי שהרושם שעשה עלי הביקור ברוסטוב, מלבד הזמן שהלכתי על האוהל, היא שבמקום זה אשר פנה צדיק פנה הודה כו׳ מורגש החותם של חול (וואכעדיקייט) יותר מהעיירות שלא הי׳ בהן קדושה כזו מקודם.

הייתי על אוהל כ״ק אדמו״ר הרש״ב בעת היותי בשנת תרפ״ג על חג השבועות אצל אדמו״ר הריי״צ נבג״מ, הייתי על אוהל אדמו״ר הצמח צדק ואדמו״ר מוהר״ש נבג״מ, עס האט זיך געפילט א וואריעמע רוממות, א רוחניות׳דיקע לופט.

היארצייט היי ביום ועש״ק. הלכתי על האוהל. עשיתי כהוראת כ״ק אדמו״ר להתנהג, וגם שהיתי ש״ק ברוסטוב, כמובן.

באתי לביתי על חג הפסח.

פרק כא

הנסיעה לארה״ב

קבלת הניירות - הצפיה במוסקבא - אנ״ש במוסקבא - היחידות - הנסיעה לריגא - אנ״ש בריגא - מחלת הבת ורפואתה - הפגישה עם ר׳ אלטער ביילין - הנסיעה לפאריז והאוועך - הנסיעה באניה לארה״ב

כשבאתי לביתי התחלתי להתעסק בהשגת הניירות. הורי ע״ה שהיו אז באמריקה השתדלו ושלחו לי ניירות-דרישה בתור רב בביהכנ״ס בשכונתם.

ארה״ב עדיין לא הכירה אז בממשלת האדומים. הקאנסול האמריקני היי בעיר ריגא מדינת לאטביי, אשר נבדלה למדינה נפרדת אחרי כלות מלחמת העולם הראשונה, בשנת תרע״ח. ולכן היי הסדר כך:

כשהיו מקבלים את הניירות-דרישה היו שולחים אותם אל הקאנסול האמריקני לריגא, והוא היי משיב, שכשיבוא האיש לריגא ויתבררו הדברים אזי ישיב אם יתן וויזה (רשיון כניסה לארה״ב).

על יסוד מכתב כזה מהקאנסול היו נותנים רשיון יציאה מרוסיא. ואחרי שמקבלים את רשיון היציאה מרוסיא אפשר לקנות כרטיסים לריגא ולארה״ב.

אמנם חברת האניות לא היתה מתחילה להתעסק בהכנות לנסיעה ולא נותנת את הכרטיסים עד אשר היו גומרים לשלם את המעות עבור כרטיס-המסע באניה עד ארה״ב.

ביום ט״ו סיון קבלתי את הפאס ונסעתי אני וב״ב (היינו זוגתי ושתי בנותי חיי שרה ורחל דוואשא תחיי) למוסקבא, כדי לנסוע משם לריגא ולארה״ב.

עדיין לא היו לי כל המעות עבור הכרטיסים. הורי אמנם שלחו לי את ניירות

הייתי על אוהל אדמו״ר הזקן וזה היי ניט ווי מען האט געפילט אויף די אהלים זייענדיק אצל האדמו״ר. אפשר זה מצד הנסיעה לרבי איז מען דאך אין תנועה פון עלי׳ לרגל, און בכלל איז בחיים פון דעם רביין איז מען דאך בקירוב גשמי [ידוע המאמר שמספרים שאמר אדמו״ר הזקן ״דעם גהינום וועל איך אין די אויגען ניט אנזעהן, מיין טיר אין ג״ע וועט איר ניט טרעפן״, און בחיים חיותו בעלמא דין אטעמט מען זיין אויר מען איז זוכה זעהן פני קדשו ליהנות מהדר קודש מפניו והבטה בעיניו הקדושים ותנועותיו ולשמוע דברי קדשו איז מען דאך אין אזא אור מקיף הקרוב ופנימי ביחד].

אבל גם האוהל של אדמו״ר הזקן עשה רושם לפי״ע, אבל הרושם של אוהל כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ האט עפעס געמאכט א רושם אז עס פעלט.

איך בין די גאנצע צייט געווען אין רוסטוב אין א צושטאנד געפיל פון א נופל, ניט ווי פון א דערשלאגענעם.

הדרישה, אבל דמי הכרטיסים עלו עלי בקושי[קפג].

נסעתי ע״י חברת פרענטש-ליין (חברה צרפתית), וחשבתי שאולי יאמינו בלשכה של החברה, ויתנו לי כרטיס עד ריגא, ועל סמך זה נסעתי למוסקבא.

בצאתי מביתי להתיישב על העגלה המובילה לתחנה, והנה התי׳ ר׳ ליב מאדאיעווסקי נוסע בעגלה ללוות את אביו הישיש ר׳ משה מאדאיעווסקי שהי׳ אצלו לבקרו[קפד]. ירדתי מהעגלה שלי לקבל ברכת פרידה מאת הרב הנ״ל.

באנו על התחנה, אנ״ש התאספו על התחנה ללוות אותי.

גיסי ר׳ אהרן אליעזר ז״ל אמר לי: דו לויפסט! כ״ק אדמו״ר פה וכל אנ״ש פה! וואו לויפסטו!

ר׳ זלמן חסדן שו״ב אמר לי: מיר זיינען אלע אויף איין וואקזאל, מיר דארפן אלע פארן.

באתי למוסקבא, חפשתי אחר מקום מנוחה עד אשר אשים לדרך פעמי לריגא.

בעיר מוסקבא הי׳ איש אחד ממשפחת אבראמאוו מעיר הומיל, ש״ב של זוגתי תחי׳, והוא הי׳ מהפקידים, והי׳ לו דירה של ב׳ או ג׳ חדרים מרווחים במוסקבא, והוא ומשפחתו נסעו למקומות הקיץ, ונתנו לנו הרשות להשתמש בדירתם.

הקיבוץ של אנ״ש בעיר הי׳ כבר במספר מסויים. הם התעסקו במלאכות קוסטארנא, אחדים מהם עשו שרוכים לנעלים (שנירלאך), אבל התמימים היו רובם בעלי הבנה בדא״ח, פנימיות׳דיקע חסידישע אידן.

בש״ק[קפה] היו מתאספים בשעה 9 ללמוד דא״ח והיו לומדים כשתי שעות ואח״כ היו מתפללים בצבור במתינות. התפלה היתה נגמרת לערך אחרי שעה ב׳ אחה״צ. בהיותי שם כיבדו אותי להיות הלומד שיעור בש״ק א׳.

במשך שבתי בעיר מוסקבא הי׳ כ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ לביקור בעיר מוסקבא, וזכיתי להכנס עוד הפעם ליחידות ולקבל את ברכתו הקדושה.

היחידות היתה בדירתו של אחד מהתמימים, אינני זוכר כעת בדיוק, אך זאת אני זוכר, שלא ידעו בבירור בביתו של מי תהי׳ היחידות, אם בביתו של השו״ב ר׳ חיים זלמן גארדאן (אחיו של האחים השו״בים גארדאן שבארה״ב) או בביתו של שמעון יעקבסון.

זוכר אני שמר סענדער ראפאלאוויטש[קפו], חתנו של ר׳ שמעון יעקבסון, הי׳ המכניס והמוציא ליחידות.

קפג) בבואי לארה״ב נודע לי שדודיי ע״ה (אחי אבי מורי ז״ל) התנגדו מאד שיביאו אותי לארה״ב, באמרם מה יעשה פה.

אבי מורי ז״ל עדיין לא עלה בידו להרויח על ההוצאה, ועדיין לא שילם לדודיי עבור ההוצאות שעלו בהבאת אבי מורי ז״ל וב״ב לארה״ב, ואיך יתנו עוד הלוואות על נסיעתי. ובקושי רב עלה ביד אבי מורי ז״ל להשיג עבורי המעות על הכרטיסים.

קפד) כבר רשמתי שראיתי פעם את הר״ר משה הנ״ל, בהיותו על מקומו בעיר תאראל, אחרי חה״פ תרע״ט.

קפה) את המובא לקמן מספר המחבר גם ב״די אידישע היים״ (גליון 42, חורף תש״ל, בחלק האנגלי עמ׳ 20). ומוסיף שם, שביהכנ״ס שלהם הי׳ בספאסא גלענישטשענסקאיא 10, בבית הסמוך לביהכנ״ס הגדול הנקרא כאר-שול.

קפו) הוא הי׳ בנו האמצעי של הרה״ג הרה״ח ר׳ יצחק יואל ז״ל ראפאלאוויטש, הרב דקרעמענטשוג, חתנו וממלא מקומו של הרה״ג הרה״ח ר׳ יוסף תומרקין ז״ל.

בניו היו גדלי׳, סענדער, משה מאיר וחייקל. שלושה האחרונים למדו בעת למדי בליובאוויטש. יותר מכולם האט זיך געהאלטן סענדער הנ״ל, כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ הראה לו התקרבות גדולה בזמנים ידועים.

במוסקבא שהיתי לערך ששה שבועות, עד אשר שלמו בארה״ב עבור הכרטיסים בשלימות.

* * *

במשך הזמן הזה הי׳ ברית מילה אצל הת׳ ר׳ חיים אליעזר הורביץ, הנקי׳ חיים אליעזר וועליזער (הוא הי׳ בחור בעל כשרונות. ער האט געקענט גוט לערנען והי׳ א פנימיות׳דיקער חסיד׳שער יונגערמאן מיט א גוטער הבנה אין חסידות).

כיבדו אותי לחזור מאמר בדא״ח, וחזרתי את המאמר הראיני את מראיך רס״ב.

כשהייתי חוזר דא״ח בהומיל לפני הבע״ב הייתי מוכרח לחזור דא״ח בשפת אידיש, למען אשר יבינו השומעים. לא כן במוסקבא שהסביבה היתה מיחידי סגולה מאנ״ש בעלי צורה.

אני חזרתי באידיש כהרגלי, והבקורת של התמימים על חזרת הדא״ח שלי, אז איך זאג אויף טייטש חסידות.

במשך שבתי במוסקבא בקרתי בבית אחדים מהתמימים.

הלכתי פעם לביתו של התמים הנעלה מוהר״ר משה בהגה״ח ר׳ נתן ז״ל גוראריי, הוא נתן לי את הכתובת שלו, וכאשר באתי למספר הבית נכנסתי לחצר ושאלתי למקום דירתו, הראו לי ללכת למרתף. נכנסתי למרתף והנה חושך על פני כל המרתף. הלכתי משך חצי המרחק ולא ראיתי שום סדק של אור. יצאתי החוצה ושאלתי עוד הפעם, עד אשר אחד מאנשי החצר הוביל אותי לקצה המרתף עד פתח דירתו.

נכנסתי לדירתו, ולמרות הנקיות בתכלית ששרתה בבית, והידידות שלנו מקדם, האט מיר די ארץ פארקוועטשט, הן בכלל מהדירה ומהרהיטים, אשר לא עלו הרבה על אותן הרהיטים שמצא החסיד של הבעש״ט ז״ל בדירתו של הרב המגיד ז״ל (בעת אשר הביא לו את הפ״ש מהבעש״ט, כמסופר בשיחת שמח״ת תרצ״ו[קפז]). וילכו לאהליהם.

במשך שבתי שם מסרתי להצענזאר את הכתבים בדא״ח שהיו עמדי, וכן את הספרים. הכתבים מסרתי לידם ברשימה כמה דפים, והם החזירו לי אותם חתומים בגושפנקא שלהם, והספרים באתי למקום שהיו מונחים הספרים, ובאה ערלית אחת והוצאתי איזה מסכתות ועוד ספרים אחדים, והביטה על הנדפס על השער ברוסית, והניחה את חותמה על הארגזים והשקים.

* * *

בסוף חודש תמוז יצאתי מעיר מוסקבא לריגא, במסלת הברזל העוברת דרך עיר סעבעזש, ששם הי׳ הגבול.

תמונת המחבר בפספורט יציאתו ברוסיה

לערך עם שקיעת החמה, בעת שהאדימו פני׳ עברנו את הגבול מרוסיא ללטביי. אי״א לתאר במלין את ההרגש בעת שבעוד רגעים ווערט פארווירקליכט ממש דער ארוסגיין פון רוסלאנד. כל זמן שלא עברו את הגבול האט זיך קיינעם ניט געגלויבט אז עס וועט טאקע געשעהן אן עגמת נפש.

מיט פארכאפטע אטעמס ישבנו בעת שנכנסו פקידי ממשלת לטביי ומשרתי הרכבת שלהם, ועבר משך זמן עד אשר שב רוחנו און מיר האבן געגלויבט שהננו נמצאים כבר מעבר השני למדינת רוסיא; אבל זהו רק באמונה, אם כי בשום אופן לא

קפז) ס׳ השיחות תרצ״ו עמ׳ 24.

סר הפחד פן יתפשו אותנו ממדינת רוסיא, אולי ימצאו איזו עלילה עלינו. עס האט זיך ניט געקאנט נתקבל ווערן אין הרגש אז מען איז ארויס בפועל ממש מממשלת הסובייטים.

* * *

באנו לריגא בר״ח מנ״א שנת תרפ״ה, והוכרחנו להתעכב שם עד י״ט כסלו תרפ״ו, כדלקמן.

בריגא הובילה אותנו חברת פרענטש ליין למלון ששם התגוררו המהגרים שנסעו ע״י החברה הנ״ל. שהינו שם ימים אחדים.

הלכנו לקאנסול ונודענו שצריך הוא לאשר ולברר אם בית הכנסת ששלח לי הזמנה מארה״ב הוא אמתי כו׳. עבור זה הי׳ צריך לשהות לפחות ששה שבועות.

היינו במלון משך איזה ימים ואח״כ הוכרחנו ללכת לקאראנטין, מקום ששם התאכסנו המהגרים שהוצרכו לעבור דרך לטבי׳ בנסיעתם למדינות מעבר לים.

בעצם היינו שם חפשים ללכת לכל מקום שרצינו, ורק לסבות (אינני זוכר עתה הסבה) היינו צריכים להחזיק את דירתינו שם.

* * *

בבואי לשם באמצע הקיץ, חזרתי דא״ח בבית הכנסת נוסח האר״י שהי׳ נקי באזאר בערג (זה הי׳ בנין של שטח רב, שהרבה עסקים של מקצועות שונות היו בו, וגם ביהכנ״ס הנ״ל) ושם היו הרבה מתפללים.

בין המתפללים בביהכנ״ס זה הי׳ גם ר׳ מרדכי דובין ע״ה[קפח]. גם התמים השו״ב ר׳

[כידוע שכ״ק אדמו״ר נבג״מ השיג רשיון יציאה בסוף שנת תרפ״ז ובתחלת שנת תרפ״ז השיג רשיון להוציא את הספרים שלו, ואחר חג הסכות תרפ״ח בא לריגא. בטח כשאגיע לזמן ההוא עוד אכתוב ע״ד יציאת אדמו״ר נבג״מ מרוסיא, מה שהגיע אלינו בארה״ב ואת אשר עשינו בעזהי״ת].

אף שבודאי זכות רבנו הקדוש זצללה״ה וזכות אבותיו הקדושים זצללה״ה עמדו לו להנצל, אבל הוא ר׳ מרדכי דובין זכה להיות השליח שעל ידו באה הצלה כנ״ל.

ומובן שכ״ק אדמו״ר נבג״מ בודאי כתב אודותיו; אבל כמו שכתבתי בתחלה, שכל ענין וכל איש שכותב אני אודותיו יודע אני שאני כותב רק חלק קטן, אבל לפעמים כשיתקבצו כל החלקים מכל ענין ואיש תתקבל צורה אחרת. וע״כ הנני כותב את אשר נוכחתי אודות ר׳ מרדכי דובין ז״ל במשך התעכבותי בריגא:

ר׳ מרדכי דובין

איש האשכולות, זהירותו במצוות היתה בתור יוצא מן הכלל, שלא לגוז שערות פאות ראשו, ללכת לטבילה בכל יום, בזהירות באכילה על צד ההידור היותר אפשרי, ענוותן באופן מופלא, ועם זה עומד בתוקף וקנאות נגד כל ענין של נטי׳ מדת ישראל, הן במפלגות השונות וזרמים השונים בחוג היהודים והן בחוגי הממשלה.

עסקנותו הצבורית לטובת הכלל והפרט אין בדוגמתו ממש, בכל מקום היותו, אם בביתו או בבית המדרש או בלשכתו או במשרדי המלוכה (שהי׳ בא לשם לרגלי היותו ציר הסיים, וגם היתה לו משרה באיזה משרד ממשלתי של איזה מיניסטעריום) היו מחכים עליו ומסבבים אותו עשרות עשרות אנשים ונשים, כל אחד בבקשה

קפח) האיש מורם מעם הלזה, אף שהשרטוטים האחדים שאכתוב אודותיו לא יהיו היחידים שיכתבו אודותיו, וגם בחוגנו של חסידי חב״ד ימצאו רבים שיכתבו אודותיו, ובלי ספק אצלי אשר כ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ כתב אודותיו הרבה בזכרונותיו, בפרט שהוא הי׳ הזוכה שעל ידו השיג כ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ את רשיון היציאה מרוסיא.

מרדכי חפץ ז״ל היי מתפלל בביהכנ״ס הזה, והוא היי משפיע וחוזר בו דא״ח.

היות שהיו אז ימי הקיץ נסעו הרבה למעונות הקיץ שאצל חוף הים הבאלטי בסמוך לעיר ריגא הנקרא דובלין (היא אחת מהעיירות שהיו על החוף, כמו העיירות של ראקאוויי ולאנג איילענד), וגם השו״ב ר׳ מרדכי חפץ ז״ל היי שם, והזמינו אותי לחזור שם דא״ח בזמן שלוש סעודות, והיו שם כעשרים מנינים, וגם ר׳ מרדכי דובין ז״ל היי ביניהם.

הרב מ״מ זקס היי אז הרב הראשי דעיר ריגא.

* * *

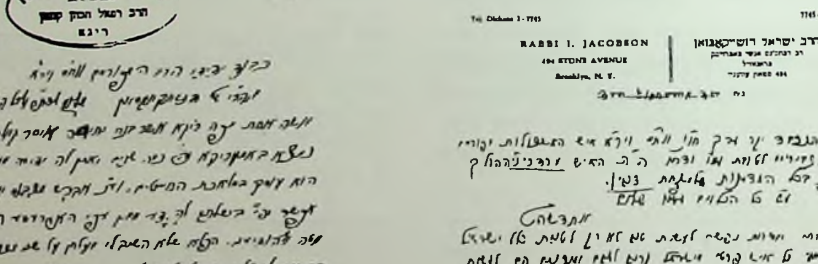
אזכיר עוד אחדים מבין התמימים שהיו אז בריגא:

התמים הרה״ח ר׳ יצחק דובאוו נ״י מיאקשיץ (עיר קטנה בפלך מינסק). הוא היי אז רב באחד מבתי המדרש שהיו נק׳ רייסישא שולען[קפט] (כעת הוא רב ורי״מ במאנטשעסטער אנגליה). הוא כיבד אותי לחזור דא״ח בביהכנ״ס שלו.

התמים צבי גאר היי אז תושב בריגא, משגיח בבית המטבחים (שלאכטהויז).

פרטית או אודותו ענין כללי, ענייני הגירה, פרנסה, מסים, משפטים וכו׳ וכו׳.

לכל אחד היי מוכרח לתת מזמנו, והיי משיב לכ״א במענה מתונה, למרות כל הסוגים שונים שבאו אליו, וכמה מרי לב וקשי רוח ששפכו עליו כל צערם בטענות וזלזולים כמאמר טרחנים הם כו׳, מ״מ השיב לכ״א במתינות, ועזר לכ״א עד כמה שעלה בידו.

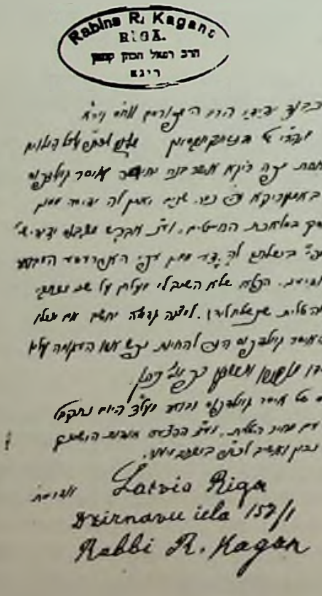

מכתב (טיוטה) מהמחבר לר׳ מרדכי רובין

בש״ק היי מתפלל בהשכמה, והיי מוכרח ללכת למשרדי הממשלה (ומשרתו האינו יהודי היי מוליך עמו את הניירות מחדר לחדר במשרד).

קפט) אח״כ כיהן שם בתור רב הרה״ג ר׳ רפאל כהן הי״ד, שהיי נק׳ רפאל גערמאנאוויטשער (מלפנים היי רב בשצעדרין, ואח״כ בנעויל, ואח״כ בריגא), ונהרג על קדוה״ש בריגא.

בעת אשר הנאצים ימ״ש הציתו את בית המדרש הנ״ל, קפץ הוא להציל את הס״ת, וסגרו הרשעים את הדלת אחריו ונשרף על קדה״ש.

מכתב ר׳ רפאל הכהן אל המחבר

התמים מיכאל חפץ (אחיו של ר׳ מרדכי חפץ ז״ל הנ״ל) הי׳ שוחט עופות.

התמים יעקב הורביץ, שהי׳ נקרא יעקב ליעפליער הי׳ חתנו של אחד מהבע״ב דריגא מאנ״ש[קצ].

גיסו התי׳ ירוחם סקאבלא, בנו של ר׳ מ״מ סקאבלא[קצא].

התמים יוסף סקאבלא, בנה של גיטל לאה סקאבלא, מהנשים המפורסמות וצדקניות דנשי חב״ד. אחיו הי׳ התמים המצויין שניאור זלמן סקאבלא. גיסו (בעל אחותו) הוא התמים ר׳ שמואל כצמן.

התי׳ שמרי׳ ב״ר נתן גוראר׳, שעשה ניירות היציאה מרוסיה בעירי הומיל, דר בריגא, ונשתדך עם אחות זוגתו של התמים ר׳ יוסף הנ״ל, ונעשה גיסו[קצב].

היינו מתאספים לפרקים קרובים להתוועדות, חסידישע פארברייניגענס, ולקביעות עתים לדא״ח[קצג].

נתקרבו אז לאנ״ש אחיו של התי׳ מדריססא (אחי״כ נתקרב עוד יותר ונעשה מיקירי אנ״ש בריגא).

גם אחד בשם סעקונדא, שהיתה לו מאפיה[קצד].

* * *

בתחלת חודש אלול, או קודם לזה, בהיותינו בקאראנטין, חלתה בתנו חי׳ שרה תחי׳ במחלת סקארלאט פיבער, והוכרחנו למסרה לביה״ח העירוני. נודעו אודות זה בקאנסול והזהירו אותנו שלא ניכנס לקאנסולאט במשך ג׳ חדשים, ואם נעבור על ציווי לא יתן לנו וויזה לעולם.

ביה״ח הי׳ ממשלתי, כנראה, ולא הי׳ להם יחס קירבה ליהודים, בפרט למהגרים, וממילא סבלה שם בתנו, בנוסף לצער המחלה. היא היתה אז בת ארבע וחצי שנים, והוצרכה להיות בלי הוריה, ובסביבה כזו, וגודל צערה אין לשער.

כמו חי׳ ניצבת לפני התמונה, בעת אשר הבאתיה יחד עם זוגתי לביה״ח, ואמרנו לה שצריכים לבקרה אצל רופא, ואח״כ השארנוה שם וחזרנו.

היא היתה שם ששה שבועות וכל יום הלכנו לבקרה והיינו מדברים אליה דרך חלון. גם בר״ה הלכתי לבקרה, כי לו היינו מדלגים יום אחד מלבוא לבקרה היתה חושבת שאנחנו עוזבים אותה שם ח״ו. בכל יום

קצ) בארכיון המחבר יש מכתב שכתב אליו בענין של מר״מ, בח׳ שבט תרצ״ו, בו הוא חותם:

יעקב הורויץ. אם שמי נשכח ממנו ... הכנוי שלי בליובאוויטש הי׳ יעקב ליעפליער.

ובשוה״ג מוסיף הר״ר יצחק הורביץ (המתמיד):

בטח זוכר הוא את ידידינו התמים הנעלה הר״י הורויץ יחי׳, והנה אוכל להעיד עליו בתורת עדות גמורה כי בישרו ותמימותו.

קצא) הוא הי׳ השמש של ביהכנ״ס והאולם הגדול בליובאוויטש (אחרי פטירת השמש יהושע ע״ה).

ר׳ מ״מ הנ״ל הי׳ לו אח פה, קראו לו שמואל סקאבעל, ע״ש אדמו״ר מהר״ש נ״ע. אודותיו אכתוב בכתבי אי״ה אודות ארה״ב.

קצב) בארכיון המחבר יש מכתב שכתב לו הר״ר יצחק דובאוו בג׳ שבט תרפ״ו:

אצל שמרי׳ שי׳ גוראר׳ הי׳ תנאים בז׳ דחנוכה, והי׳ בפה ריגא על אכסניתו בבית שטינגאלד, ואנחנו היינו המחותנים, ושתינו הרבה, וגם החתונה תהי׳ למז״ט בקרוב בפה, בח׳ אדר.

קצג) בארכיון המחבר יש מכתב שכתב לו מריגא הר״ר יצחק דובאוו, באור לג׳ שבט תרפ״ו:

מליענינגראד הגיעני מכתב מר׳ אד״ם [ה״ר אלחנן דובער מרוזוב] שי׳ קבלה על מכתבי שכתבתי לו, ושם זכרתי גם אותך, שההתעוררות על אסיפתינו פעלת אתה שתי׳.

קצד) זכורני שאמר א ווארט ששמע על מה שנאמר: איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת, והנה על התיבות ותשובה ותפלה וצדקה מעבירין כו׳ כתוב למעלה צום קול ממון, כ״א מאלו הג׳ גימטרי׳ קל״ו, וע״ז אמר: איש בע״ר (ב׳ פעמים קל״ו), לא ידע, היינו שחסרים שני דברים מהשלושה, ויש לו עכ״פ אחד מאלה, או צום או קול או ממון, אבל כסיל לא יבין את זא״ת (גימטרי׳ ג״פ קל״ו), שאין לו אף אחד מהם.

הבאנו לה תפוח זהב (שהי׳ יקר המציאות אז בריגא). בכל יום היינו שומעים את הבכיות שהיתה בוכה ומתחננת דרך החלון: קחו אותי מפה, אינני חפצה להיות פה, קחו אותי הביתה. את המחזה הזה אין לתאר במלין.

* * *

בשבתינו בקאראנטין היו עמנו עוד אנשים מהגרים: הרב שיסגאל ע״ה. השו״ב ראי״ד נ״י מאטעשין עם ילדין[קצה].

בימי הסליחות התעוררנו לעשות מנין להתפלל בצבור, אחרי אשר היו בינינו אנשים הרבה.

הי׳ שם רב, שנסע בתור רב, אבל כשאמרנו לו שיבוא להתפלל בצבור בימי החול התנצל ואמר שהוא צריך לקום בהשכמה וטרוד בהשתדלות והכנות לנסיעה ומתפלל הוא תפלה קצרה כמהלך בדרך.

פעם הוצרך אחד למנין, שהי׳ לו יאצ״ט, ונדברנו להתפלל בהשכמה. התאספנו יחד והלכנו לקרוא להרב הנ״ל, ואמר שהוא ישן עדיין.

בניו הבחורים נסעו עמו ולא נכנסו בביהכנ״ס אפילו בשבתות ולא ידעו מה מתפללים.

הבע״ב שנסעו אז לאמריקה אמרו שזהו פראוואסלאנער רב.

* * *

טרם יצאי את רוסיא קבלתי מכתב מחבירי בתו״ת מר אלטער נ״י ביילין[קצו] (שנעשה אח״כ גיסי), שהיות ששמע שמתכונן הנני לנסוע לארה״ב, והיות שיש לו חפצים ברוסיא בעיר קובליץ אצל אחד מקרוביו, ע״כ אתדבר עמם שהם ישלחו אלי את החפצים (כרים וכסותות) ואני אביאם עמי ללטבי׳ והוא ישלם לי דמי ההוצאות.

ר׳ אלטר ביילין ניסו של המחבר

בבואי לריגא והודעתי לו שהבאתי את חפציו, בא מליבאווע לריגא וקיבל אותם.

כשדברנו סיפר לי שגם לו יש ניירות לנסוע לארה״ב[קצז], והתעוררה מחדש הידידות אצלינו, והתנינו להתחבר איש עם רעהו [אז עלה בדעתי שזה יהי׳ זיווג הגון עבור אחותי תחי׳, וכתבתי להורי ע״ה את אשר בדעתי אי״ה].

ההכנות לנסיעה של שנינו היו בזמן אחד, אמנם אף שההשגחה העליונה היתה שיצאנו מלטבי׳ בדרכינו לארה״ב - ממש באותו יום, אך הוא נסע בחברה אחרת, ולא נפגשנו[קצח].

קצה) הוא השיג הניירות ונסע קודם ר״ה, ולא מלאו לבו לבקש ממני הכתובת שלי בארה״ב, אך סבת הסבות סבב שבשנה הראשונה (יום ב׳ דחה״ס תרפ״ז) הלך להתפלל לרבי מסטרעטין (שגר ברחוב וואטקינס פנת סטאון), ופתאום ירד גשם שוטף ולא יכול ללכת בשו״א עד המנין הנ״ל, וסר לביהכנ״ס שלי (228 קריסטאפער עוו. פנת סוטער). תיכף הכרתיו והתקשרנו בקשרי ידידות (גם בקראנטין היינו מקושרים), ואח״כ הי׳ בנו האמצעי מר יצחק נ״י שו״ב מתלמידי.

קצו) אבי מורי ז״ל סידר אותי לאכסניא אצלם כנזכר בתחלת הזכרונות. אח״כ העתיקו הוריו את דירתם לעיר ליבאווע, ובעת אשר נכנסנו ללמוד באולם נסע לביתו על תה״פ תרע״ג (אח״כ נסע אחיו הצעיר מר צבי לארה״ב, ואמו ואחיותיו נסעו לארה״ק).

קצז) היו לו קרובים בארה״ב, הרב ר׳ שלמה סאדאווסקי חתן השו״ב ר׳ שלמה חיים קיטאין מליובאוויטש (דודו של ר׳ אלטער ביילין), שהי׳ רב בראטשעסטער ניו יארק, מהתלמידים הקשישים של תומכי תמימים, וממקורביו של ראי״ד לוין המלאך ע״ה.

קצח) סוכ״ס נפגשנו שוב בארה״ב, בהשגחה פרטית; כי הוא התלמד אומנות הזביחה בלטביא, ובאותו זמן עבר דרך לטבי׳ ר׳ יוסף נ״י נעלסאן

חשבנו שנוכל להפגש בעיר ברלין (הוא עבר דרך ברלין לפני), אך לבסוף נאבד ממני (עוד לא הורגלתי אז להשתמש בנקל במקום חדש למצוא איש והדומה).

בחודש תשרי התפללתי בביהכנ״ס הנקי רייסישע. התקבלו המאמרים דר״ה תרפ״ו ולמדנו אותם, ובמשך זמן ישיבתינו בריגא נעשה קשר ידידות ביננו התמימים יחיו.

בשמח״ת האבן מיר פארבראכט ביחד התמימים דשם, ר׳ מרדכי חפץ הי״ד, אחיו ר׳ מיכאל ליב הי״ד, הרה״ח ר׳ צבי גאר (חתן החזן ר׳ מ״מ וואלאסאוו), ר׳ יעקב הורביץ מליעפליע הי״ד, אלה אני זוכר, ור׳ מרדכי דובין הי׳ אתנו, ואח״כ האבן מיר געפראוועט הקפות, עד שעה מאוחרת בלילה.

בתנו חי׳ שרה תחי׳ נתרפאה, וע״י ההשתדלות דארה״ב קבלנו את הויזה, והוקבע יום נסיעתינו בליל מוצש״ק די״ט כסלו תרפ״ו[קצט].

באמצע סעודת י״ט כסלו, שערך השו״ב ר׳ מרדכי ז״ל חפץ בביתו, קבלתי ברכת הפרידה מחבריי וידידיי ונסענו[ר].

נסענו דרך קובנא, ירדתי על התחנה בתקוה שאולי אפגוש את מישהו מאנ״ש, כי ידעתי ששם נמצאת בת גיסי ר׳ אברהם ניקאלאייעווער (לוין) ע״ה (אחי זוגתי

(ברוסיא נקרא קצנלסון), שגם הוא הי׳ שו״ב, והתחברו יחד בליבאווע. כשהגיע ר׳ אלטער לארה״ב סר לביתו של ר׳ יוסף. הוא ידע שגם אני צריך להגיע בזמן הנ״ל, והיות שר׳ יוסף הוא מבאברויסק מעיר אחת עם הרב ר׳ אלי׳ ייכיל (סימפסון), ע״כ התדבר עמו, ועל ידו נודע לו ממקום דירת הורי ע״ה, ובא אלי.

[ר׳ יוסף הנ״ל למד כשנה או יותר בחדרים בליובאוויטש. הוא הי׳ יליד באברויסק והתחיל ללמוד אומנות השו״ב אצל דודי-זקני ר׳ טובי׳ שו״ב דבאברויסק, ובדרך נסיעתו לארה״ב שהה בליבאווע והתלמד אומנות השו״ב.

בבואו לפה לא הי׳ מי שיחזקו וימציא לו משרה, והלך למלאכת צביעת בתים (פיינטער), שאביו הי׳ באומנות זו בבאברויסק, אך התנהג בדרך התורה.

ר׳ יוסף נעלסאן

הי׳ גבאי בביהכנ״ס תפארת ישראל (שהתפללו בביהכנ״ס אנשי ליובאוויטש בשכירות מקום בקומה התחתונה), והי׳ קרוב תמיד אלינו. הוא חינך את ילדיו בדרך התורה והנם מתנהגים ומנהיגים יוצאי חלציהם בדרך התורה].

קצט) בארכיון המחבר יש מכתב שכתבו לו הר״ר יצחק דובאוו באור ליום כ׳ ג׳ שבט תרפ״ו, אחר שקיבל מכתבו של המחבר המבשר מביאתו לארה״ב:

אהובי מה מאד גדלה שמחתינו בקראינו את גלויתך אלינו [...] ברכנו כולנו את ברכת עוברי ימים, ואתמול במוצש״ק בהתאספנו ביחד בבית חברנו ר׳ מרדכי שי׳ שו״ב חפץ, שתינו ע״ז לחיים, כה יזכנו השי״ת לשמוע זמ״ז בשורות טובות ונחמות בתוך כלל אחב״י אמן...

ידידי אהובי, בטח הי׳ לפלא בעיניך על שלא באתי אז לקבל מאתך פרידת שלום על הוואקזאל. המעשה כן הי׳, כי בשעה אחד עשר ממש גמרתי את החלוקת הש״ס במנין הגדול, וחשבתי ליכנס בבית ר׳ מרדכי על חצי שעה ואח״כ לילך אל הוואקזאל [תחנת הרכבת], אכן בבואי שמה סגרו הפייאניצעס [השיכורים] את הדלת, והמפתח לקחו לכיסם, וקבלתי מזה עגמ״נ גדול.

אך ת״ל לא הי׳ חסר רק המעשה, אבל ההתדבקות הלבבית נטמן בלבי, וכמים הפנים בוודאי.

ר) רושם הנני פה מה שסיפר לנו הרה״ח ר׳ שאול דוב נ״י זיסלין:

בעתה שהוצרך לנסוע לחתונתו מליובאוויטש, ישבו במסיבת מרעים בהתוועדות אצל הר״ר שמואל גרונם (הרש״ג) ז״ל. באמצע ההתוועדות הגיע זמן כניסתו ליחידות להיכל קדשו של אדמו״ר הרש״ב נבג״מ להתברך. בהכנסו אמר לכ״ק אדמו״ר נבג״מ שהניח באמצע ההתוועדות להכנס להיכל קדשו. כ״ק אדמו״ר נבג״מ ברך אותו והוסיף לאמר לו, שיחזור להתוועדות ״און דו זאלסט ווייטער לאזען אין מיטן און פארן חתונה האבן...״.

תחי'), אבל לא פגשתי שם איש שאוכל לשאול אותו עד"ז.

באנו לקעניגסבערג ואח"כ לבערלין, שם הוצרכנו להפגש עם חברי אלטער ביילין (שהי' אח"כ לגיסי), אבל הוא לא נסע באותה שעה, ולא נפגשנו, ולא נודע לנו כתובת איש מרעהו, עד שהגענו לארה"ב, כנזכר לעיל.

באנו לפאריז ונסענו להאוואר, שמשם הוצרכנו להפליג לארה"ב. זמן הנסיעות הנזכרות ארכו כשלושה ימים.

בהאוואר שהינו כשבוע, וביום ד' נר ששי לחנוכה עלינו על האניי פאריז בדרכינו צלחה לארה"ב.

עברנו ליד חוף אחד באנגליה, שם עלו עוד נוסעים לאניה (האניה שלנו לא באה עד החוף, רק ספינה קטנה באה מהחוף והביאה את הנוסעים אל האניי הגדולה), ומשם נסענו לתוך הים.

הנסיעה על האניי היתה קלה עבורי, אף שהים הי' סוער, אבל זוגתי תחי', מעת שעברנו ליד החוף באנגליה, היא שכבה במטתה ולא יכלה אפילו להגביה את ראשה, עד אשר באנו סמוך למימי אמריקה. אחד מהנוסעים (נתין אמריקאי) בא ועודד אותה, ובעל כרחה הוריד אותה ממטתה.

גם בתנו הבכירה חי' שרה תחי' לא יכלה לסבול את הנסיעה, מה שנקרא חולי הים, אבל אני ובתנו רחל דוואשא תחי' האבן זיך געפילט אלרייט.

ביום ו' עש"ק לעת ערב היתה סערה גדולה, גלי הים הוגבהו עד למעלה מהאניה, עד אשר אח"כ נפלו זרמים על גג האניה, גם אני הרגשתי מעט, וגם המלחים סבלו.

הגענו לחוף ביום ג' ה' טבת.

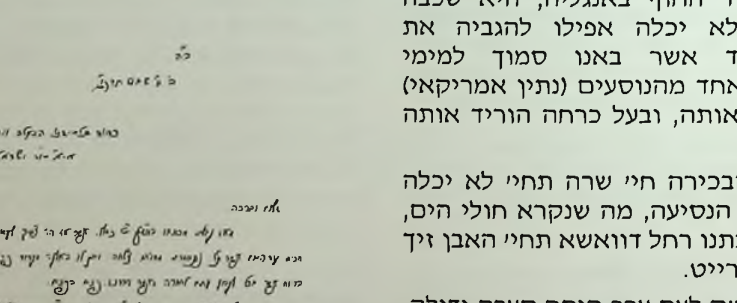
הובילו את כל הנוסעים (גם אותי וב"ב) לעליס איילענד[א].

א) כ"די אידישע היים" שם (גליון 41 עמ' 23) מסיים את פרק הנסיעה בדברים אלו:

לבי לא הרשה לי להתיישב מיד, לכתוב ולהודיע לרבי אודות בואי לארה"ב, רק כעבור כמה שבועות קבלתי את האומץ לעשות זאת. מיד ביום קבלת מכתבי השיב לי הרבי (נדפס באגרות קודש ח"א אגרת רפג):

מאז קיבלתי מכתבו במוש"ק י"ט כסלו, אשר אז הי' צריך לעשות מסעו צלחה, חכיתי עד היום אשר ת"ל נתבשרתי מבואו צלחה, ויתן לו האלקים בקרוב פרנסה טובה בריוח אשר יוכל לקבוע עתים לתורה וכאשר דברנו פנים בפנים.

בטח תדע כי התמימים יחי' נק' בנים ואחים, וע"כ הדיבור האמיתי בארחות חיים צריך להיות מצוי בינינו בכלל, ובדבר שנוגע לכללות המעמד והמצב האמיתי של אחינו היקרים הצעירים יחיו בפרט, אשר בזה עלינו להגות כל הימים, ואין לנו בעולמנו אלא זה להאיר מחשכי ארץ במאורי אור התורה, בנועם העבודה שבלב, כפי אשר הורנו הוד נשיאינו כ"ק אאמו"ר הרה"ק זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע, אשר בזה נחי' כל הימים, ובזה נעמיד בעזרתו ית' דור ישרים יבורך בברכה משולשת בהשלשה עמודי עולם תורה עבודה וגמ"ח...

מכתב כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע אל המחבר
עם הניעו לארה"ב - הפני' שבראשו בכתי"ק

פרק כב

שנת תרפ״ו

החקירה במשרד ההגירה - הפגישה עם הדוד ועם נציגי ביהכנ״ס - סגירת ביהכנ״ס - חיפוש משרה - רבנות ביהכ״נ אנשי באברויסק - השיעורים ומתפללי ביהכנ״ס - בעל תוקע

בלילה הראשונה לבואינו לארה״ב הביאו משורר אחד ששר לפנינו איזה שירים. מובן שלא הבנתי מה ששר ולא הייתי באולם, אף שהם ניסו להכריח את כולם להיות נוכח שם.

בתנו רחל דוואשא היתה אז בת שנה וחצי, והתחילה לחוש בראשה, ולמחרת יציאתינו מעליס איילענד חלתה במחלת מאזלען, ורק בחסדי השי״ת לא הרגישו זאת הממונים בעליס איילענד.

למחר בבוקר הביאו אותנו לדרישה, ואחרי אשר כמה רופאים בדקו את כל אחד מאתנו, התחילו לחקור אותי מי הם הדורשים אותי, ואמרתי שאיני מכירם. שאלוני אם יספיק לי השכירות על ההוצאה, והשבתי להם שמן הסתם תהי׳ הכנסה צדדית שיש לרבנים. ושאלוני אם הנני מסדר קידושין והראיתי צחוק קל על שפתי, שאל החוקר (ע״י המתורגמן) מה אני אני מצחק, והשבתי כי אין זה בגדר שאלה. שאלני כמה מעות יש לי, והשבתי שיש לי דולר אחד. שאלני והיכן אקח לשכור דירה וכלי בית, ואמרתי שמן הסתם ידאגו הבע״ב ויכינו על זה עבורי.

מנהלי ביהכנ״ס היו: מר בנדזשיין - נשיא, מר סיגעל[רב] - מזכיר, ודודי יוסף הלל ע״ה.

הם באו לקבל את פני, וגם אותם שאלו איזה שאלות וענו כראוי. שאלו גם אותם מאין אוכל לסדר דירה וכלי בית בעת שאין אצלי בכיסי רק דולר, והם השיבו שהם ידאגו ויסדרו את כל זה[רג].

כשראה אותי דודי יוסף הלל נתמלאו רחמיו ורגשי לבבו ופנה לצד בדמעות.

ביום ה׳ בוקר יצאנו מעליס איילענד ונסענו אל העיר.

לא לקחו טקסי, כי אם נסענו עם העלעווייטאר [רכבת עילית] של 3-טע עוועניו.

בעברינו דרך חלק הוואל סטריט אמר לי דודי שזהו המקום היותר עשיר שבעולם.

בש״ק הלכנו להתפלל לבית הכנסת ששלחו עבורי את הניירות דרישה. ביהכנ״ס זה הי׳ בחנות ששכרה איזה קבוצה של אנשים. אמנם ביום א׳ הבא נסגר ביהכנ״ס הזה, וראינו בחוש שביהכנ״ס הזה נתייסד במיוחד כדי להביא אותי לארה״ב (אבל לא רק עבור זה, כי ידוע שבענין של השגחה פרטית הנה כל מאורע הוא במכוון, ולא בדרך אגב, אבל גמר בירוריו הי׳ ביאתי לארה״ב).

רב) כדאי להזכיר אותו לטוב, הוא הי׳ קאנדוקטאר על הטריין, על העלעווייטאר וסאבווויי [ברכבת העילית והתחתית], עוד לפני בואי לכאן, והמשיך בזה זה יותר מל״ג שנה שאני פה [משנת תרפ״ו עד שנת תשי״ט, בעת כתיבת הפרק שלפנינו], ועלה בידו להיות שומר שבת (כמובן ע״י השתדלות וחוזק אמונתו ומסירות נפשו על זה).

פרנסתו היתה מצומצמת, וכשהי׳ צריך לאבד יום עבודה עבור הנסיעה לעליס איילענד, בתור מזכיר ביהכנ״ס, אמר: הכי אקח מעות עבור זה, בעת שהשי״ת הזמין לידי מצוה כזו להביא איש ומשפחה לארה״ב?!

רג) בעליס איילענד נפגשנו עם אנשים שבאו באניות שונות, ונפגשתי עם חותנו של ר׳ יוסף פלייער משיקגו.

הוא הי׳ פיסח, בא מעיירה קטנה בשם סוליבע סביבות עיר מוהילוב, והיו לו ניירות דרישה מביהכ״נ בתור רב. באמת בא לחתנו הנ״ל, אך ורק מפני שלא הי׳ יכול להכנס באופן כזה נסע בתור רב. עמו באו בן ובת שנסעו בתור צעירים לפני גיל שמונה עשרה. שאלו אותו הפקידים: הכי הבן הוא בן שש עשרה והבת בת שבע עשרה, הרי הבן מגודל זקן ומתגלח וכו׳.

מ״מ נתנו לו רשות לצאת מעליס איילענד, וראש הפקידים אמר שזהו רק מפני שהיום הוא ערב יום אידם, ע״כ אינו רוצה להרע לאיש ביום כזה.

המחבר והוריו (במרכז) וצאצאיהם

מצב הפרנסה בביתי לא היי במה להתפאר. אחיי הצעירים אברהם יוסף וניסן הלכו לישיבה. אחי שלמה היי מרויח קצת, וגם אחותי סאשא הינדא תחי עבדה. אמנם נוסף על דוחק הפרנסה, הנה חלק מההכנסה היו צריכים לשלם בה לדודיי עבור הוצאות הבאת הורי וב״ב לארה״ב.

אחותי הבכירה היתה כבר בת ל״ב, היא באה לארה״ב כעשר שנים לפני הורי [כמסופר לעיל], והמעות שקבצה במשך זמן זה הוציאה על הוצאת הבאתם לארה״ב.

אחותי הצעירה רבקה לאה ע״ה היתה חלושה בבריאותה, לבה היי אנגעגריפן מפחדי מות של שודדים ורוצחים שהיו פעמיים בעיר זוראוויץ, וסבלה הרבה מהפחדים, עד שנגע ללבה.

וכעת נוספו ע״ז גם ההוצאות של ביאתי עם זוגתי ושני ילדים.

התוגה ששרתה בבית לא נתנה לשום אחד להרים את ראשו, האויר היי מלא עצב ומרא שחורה.

התחילו לדבר אתי אודות בגדים חדשים. אמרו שפה אי אפשר להשיג בגדים ארוכים, כי את כל הבגדים קונים תפורים ומוכנים (לא כנהוג באירופה שקונים סחורה ונותנים לחייט לתפור אותם), ובבתי החרושת לא תופרים בגדים ארוכים.

הלכו עמי לחנות של בגדים לקנות בגד ארוך ולא מצאו, וקנו בגד קצר. בבואי הביתה אמרתי שלא אלבש את הבגד הקצר. על שאלתם מה אעשה השבתי: הלא יש אצלי בגדים ארוכים, כשיקרעו אלה אראה מה לעשות, וכל זמן שיש לי בגדים ארוכים לא אלבוש בגדים קצרים. והוספתי, שאינני יכול להאמין שלא ימצאו חייטים התופרים בגדים ארוכים.

עבר שבוע אחד והתחילו לקחת אותי לחפש עבודה.

ניסו בבתי כנסת שונים ולא עלה בידם, כי לא הורגלתי בדרשות וכו׳.

התחילו לחשוב אודות שחיטה. דודיי היו אז שו״בים ראשיים בשני בתי-מטבחיים גדולים, והשיבו שאינם יכולים להכניס אותי למקומם, שזהו כמו בזיון להם שיבוא אליהם בטלן כזה. והוסיפו באמרם לאבי מורי ז״ל: הלא אמרנו לכם שלא תביאו אותו הנה, מה יהיי כעת?

בינתיים התחיל אבי מורי ז״ל לדבר אתי שאכנס לביקור אל ר׳ אברהם דוב לוין ע״ה, הנקרא דער מלאך, והוא היי הרב של ביהכנ״ס שלנו שהתפללו בו בני משפחתי.

אף שהי׳ ברור השקפתי שאינני חפץ לעמוד בד׳ אמותיו בגלל הפירוד שהי׳ ממנו לליובאוויטש, אך ורק למען היותו בביהכנ״ס הזה והי׳ לי האפשרות להכיר אותו ונכנסתי אליו.

הוא דבר אלי בדרך כלל ובידידות ולא הזכיר כלל אודות יחסו לליובאוויטש בעת היותי אצלו. הוא הציע שאחזור מאמר דא״ח בביהכנ״ס שלו. חזרתי מאמר ואמר: דו חזר׳סט גוט א מאמר.

בין המקומות שפניתי ע״ד משרה הי׳ לשכת אגודת חסידי חב״ד, שיסופר עליה לקמן.

פניתי למזכיר ר׳ דוד שפרין אודות חיפוש משרה, הוא חשב אז אפשר ביהכנ״ס זה או אחר, אך לפועל לא מצא אפשרות לסדרני.

בשבוע השני לבואי לארה״ב נסעתי אל הר״א נ״י סימפסון (שהי׳ נקרא בליובאוויטש בשם אליי ייכיל, או אלי׳ באברויסקער). הוא דר אז בשכונת הארלעם והי׳ רב בביהכנ״ס צמח צדק בהארלעם, ודירתו הי׳ ברחוב 116 מערבה, מספר 137.

ר׳ אליהו סימפסון (ייכיל)

נסעתי אליו בלילה. תיארו לי בבית הורי ע״ה איך לנסוע לשם[רד]. באתי אליו וישבתי אצלו כשעה, והוא ג״כ הוסיף שמצטער שאין מוצאים, וחשבו לבקש ולחפש, וכה עברו כששה שבועות ואין מראה מקום למשרה[רה].

עלה בדעתינו, היות שהרמ״ל לוקשין הי׳ רב בבראנזוויל בחמשה בתי כנסת[רו], וע״כ ננסה אולי יעלה להסתפח לאי מבתי הכנסת.

אז נזכר אבי מורי שבבית הכנסת אנשי באברויסק ישנם אחדים מבני עירינו זוראוויץ [אף שהחברה נקראת אנשי באברויסק, אבל רוב המכריע הי׳ מהעיירות הסמוכות].

נסענו אני ואבי מורי ז״ל לביהכנ״ס אנשי באברויסק ברחוב קריסטאפער מספר 228, ששם הי׳ אז הגבאי ר׳ זאב חייקין ע״ה (בזוראוויץ הי׳ סנדלר), וכששמע את תוכן ביאתינו (וכבר תיארתי מקודם את גודל חשיבות אבי מורי ז״ל בעירנו והשתדלותו לטובת הכלל והיחיד, וכן ידידותו ועצתו

רד) גם את הדרך חזרה לביתי הורה לי איך לנסוע; אך בתחנה זו עבר גם לאקאל (רכבת מאספת) שנסע עד רחוב 145, ואני הוצרכתי לנסוע עוד כעשרה תחנות ולכיוון אחר, והם לא עלה על דעתם שאטעה בזה. לפועל פגשתי אחד שיכל לדבר פולנית, ואני דברתי ברוסית, ואמר לי איך לחזור ולנסוע.

רה) בארכיון המחבר יש מכתב שכתב לו הר״ר אברהם אלי׳ אקסלרוד מבאלטימור באור ליום ה׳ פר׳ תשא תרפ״ו:

ברוך מתייך לשלם, ויהא רעוא שתצליח ותעשה חיל ותהי׳ לשם ולתפארת בארץ הזאת.

והנה ... מה שאתה שואל ממני אולי יודע אני מאיזו מקום בערי השדה (קאנטרי) עבורך.

הנה בודאי יודע אתה שאין אני רב הכולל, ומערי השדה אין פונים אלי כלל, וגם בבאלטימאר גופא אין ענייני העיר נחתכים ע״פ.

אבל לפום רייהטא נראה בעיני שאין עליך להשתדל לבקש לך מקום מנוחה בקאנטרע, כי לבד ששם צריך לבד מלאכת השו״ב גם מלאכת החזנות ורבנות וגם מלמדות ואולי גם בדחנות, לבד זאת היורדים לקאנטרע עומדים בסכנה להעלות חלודה ורקב על נשמותיהם... וה׳ הטוב והמטיב לכל בכל יום ויום ייטיב עמך ויזמין לך פרנסה בריוח ובהיתר בניויארק.

רו) במשך שנה אחת הי׳ רב בבראנזוויל, ואח״כ (טרם בואי לארה״ב) התקבל על משרת הרבנות בביהכנ״ס צמח צדק בוויליאמסבורג, על 125 מאר סט.

הנכונה לכל אחד) אמר שהוא מצדו יעשה את כל מה שביכלתו. אבל הוסיף ואמר, שהן אמת שיעשה וישתדל בזה, אבל נדמה לו אז איך בין צו שטיל; ואיך אתפרנס?!

כמו״כ היו שם האחים ר׳ יואל ור׳ יחזקאל דינין, ור׳ חיים יעקב אקאשיקין, ועוד אנשים מעירנו.

* * *

בית הכנסת של חברת אנשי באברויסק אשר בבראנזוויל הי׳ סניף של החברה הזאת שבעיר ניו יארק[רז]; כי החברה של ביהכנ״ס נוסדה בתחלה בעיר נ.י.[רח] ואח״כ התחילו אחדים מהחברים להעתיק את מקומם מנ.י. לבראנזוויל ועשו שם מנין, ועפ״י חוקי החברה יכולים להתאסף שבעה חברים מהחברה במקום אחד ולייסד חברה שהיא סניף של החברה הראשית, וכל ההכנסות של הסניף הזה שייכים לחברה הראשית אשר בנ.י.

במשך הזמן נתרבה מספר החברים דבראנזוויל וקנו ביהכנ״ס (משא״כ בנ.י. שהם היו בביהכנ״ס שכור מחברה אחרת). אמנם כיון שלא היתה קופה נפרדת לחברה אשר בבראנזוויל, לכן לא הי׳ להם במה להחזיק רב.

הנהלת החברה אשר שבנ.י. לא היו חפצים לתת שכירות עבור רב. גם הי׳ שם אחד מהמשכילים אשר הוא הרגיש מעוט הדמות אם יתקבל רב לקהלה, וע״כ התנגד בכלל אל כל הענין של קבלת רב לביהכנ״ס, ואנשי החברה היו אנשים פשוטים ותמימים והביטו עליו כעל מנהיג והתחשבו בדעתו והשקפתו. וכ״ז הקשה על האפשריות שיקבלו אותי לרב בביהכנ״ס הזה.

בדיבורנו עם אנשי עירי זוראוויץ הם יעצו שנלך לדבר גם עם הרממ״ל לוקשין ע״ה (כי הוא הי׳ בתחלה הרב של ביהכנ״ס הזה,

---

רז) החברות שאורגנו באמריקה היתה מטרתן לאגד את תושבי העיירות ממקומות שבאו מעבר לים ולדאוג עבורם לתת סיפוק גשמי ורוחני.

ענין עקרי הי׳ עבורם בית הקברות לנעדרים ר״ל, אשר היותם ״גרים״ ורובם מעיירות הקטנות, ולא ניסו לצאת מביתם למדינה אחרת עם שפה זרה ועם תנאי החיים שונים, הי׳ זה עליהם לעול נורא אם אירע ח״ו למישהו מאורע לא טוב, ממש הי׳ אובד עצות.

אח״כ היו עוד תנאים תועלתיים, לשכור להם רופא, כל חבר הי׳ משלם דולר א׳ לשנה, ואח״כ הי׳ משלם לרופא של החברה חצי דולר עבור בקור, והשאר היתה משלמת החברה (מחיר רגיל של ביקור רופא הי׳ אז כ-$2). גם היו חברות שהיו משלמות לחולה איזה דולרים לשבוע - במשך כמה שבועות - שכר בטלה.

[בענין זה כתב המחבר גם ב״די אידישע היים״ גליון 57, תשרי תשל״ד, בחלק האנגלי עמ׳ 7].

היו חברות שנוסדו רק למטרות הנ״ל, והיו כאלו שהי׳ להם גם ביהכנ״ס, והיו כאלו שביהכנ״ס הי׳ העיקר אצלם, והיו כאלה שביהכנ״ס הי׳ ענין מובדל מהחברה ורק שהחברה היתה מסייעת בזה. אופנים שונים היו בזה.

[בארכיון המחבר נמצאת סקירה מפורטת שכתב בין השנים תש״ג-ט, על בתי הכנסת שנוסדו אז ע״י החברות, הסקירה נדפסה (מבלי לדעת שם הכותבה) בס׳ תולדות חב״ד בארה״ב פרק כו].

רח) בתקנון החברה ״קאנסטיטוציאן פון קאנגרעגיישאן אנשי באברויסק״ (נ.י. תרפ״ח) כתוב שהחברה נוסדה בי״ז כסלו תר״ס. ועוד כתוב שם:

דיעזע חברה זאל דעם נאמען ״קאנגרעגיישאן אנשי באברויסק״ טראגען און האבען דעם הויפט אפפיס אין שטאדט ניו יארק, בארא אף מאנהעטטען, כל זמן עס זיינען פארא 10 מיטגליעדער פון חברה וואס פערלאנגען עס...

דער יסוד פון דיעזער חברה איז א רעליגיעזער-חסידישער, און דארום זאל די חברה האבען צו פערזארגען איהרע מעמבערס מיט בתי-מדרש (דארט וואו די מעמבערס פערלאנגען עס און עס איז דא א געניגענדע צאהל מעמבערס אנצוהאלטען א בית המדרש), דער נוסח אין די אלע בתי מדרשים זאל זיין נוסח האר״י.

אויסער בתי מדרש דארף די חברה בעזארגען איהרע מעמבער מיט קרקע נעכ׳ן טויט ווי אויך אויסריכטונג, לויה, קראנקען בענעפיט, קעש און אינשורענס נאך דעם טויט משמורים, שטיצע אין דער נויט, און פאלגליך מוז דאס אייגענטהום פון דער חברה בעשטעהען פון בתי מדרש, ספרי תורות, ספרים, בית-עלמינס און קעש אין דיא ביינקס אויף דעם נאמען פון די חברה.

בנוסף למה שהחזיק את ביהכנ״ס אנשי זעמבין 217 ריווערדייל, וביהכנ״ס אנשי דאקשיץ 125 טשעסטער, וביהכנ״ס נחלת ישראל 167 טשעסטער), ונבקשו שידבר בזה עם ר׳ שניאור זלמן תאווקין ע״ה, שהוא הי׳ סגן יו״ר סניף בראנזוויל של החברה. רש״ז תאווקין הי׳ בן אחותו של ר׳ יחיאל קאמיסאר, הר״מ בליובאוויטש מעיר שצעדרין, והי׳ ג״כ א בעל הביתי׳ישער איד ובן תורה.

הלכנו ודיברנו עם הרממ״ל לוקשין, ונתרצה וקרא לרש״ז תאווקין ודיבר אתו. ההשתדלות וההמלצה ותיאור האיש הי׳ כמים פושרין בהכרעה לצוננים; אך אעפי״כ בהשתדלות אנשי עירי לקחוני לבחינה. הייתי ב׳ שבועות על בחינה, ואז נתקבלתי אצלם בקביעות.

את השכירות שלי שילמו מתפללי ביהכנ״ס שלנו מכיסם ומחברה משניות, והחברה עצמה לא הכירה אותי לרבם ואחדים גם התנגדו לזה. אמנם אחרי אשר עבר זמן קצר נתנני השי״ת לחן בעיניהם והיו באים לכל יומא דפגרא לביתי או לביהכנ״ס, כמו י״ט כסלו פורים וכו׳.

הרמ״מ לוקשין ז״ל אמר שהיות שהתקבלתי לרב שם ע״י השתדלותו, ע״כ עלי לדעת שהוא נשאר הראב״ד של ביהכנ״ס וממילא ההכנסות שייכות אליו וכו׳, וכאשר אחד ממיודעי ר׳ משה ז״ל סאקאלאוו ערך חתונה לבתו וזימן אותי למסדר קידושין התרעם עליו, באמרו שזה שייך אליו.

בביהכנ״ס הי׳ טרם בואי אחד משמש בקודש בשם רש״ז באלייטאווסקי, יליד עיר נעויל. בתחלת בואי חשש שיהי׳ לו איזה אי נעימות אשר עלול ורגיל להיות בין הרב והשמש; אבל ת״ל בזמן קצר נוכח לדעת שאין לו ממה לחשוש ונשארנו ידידים נאמנים גם אחרי עזבו את ביהכנ״ס.

ר׳ זלמן חאווקין

שכרתי דירה סמוכה לביהכנ״ס, ברחוב קריסטאפער 204, נכנסתי אליה סמוך לחג הפסח. אח״כ החלפתי את דירתי למספר 276 קריסטאפער.

אבי מורי ז״ל הבין אשר קודם חג הפסח עלול להיות בקהלה שאלות בעופות (שאלות בבהמות גסות הם בד״כ בבית המטבחיים, אבל בעופות יכול להיות בקהלה, ובפרט בקהלה כבראנזוויל שהיתה נקראת אז ירושלים דאמריקה.

השאלה הראשונה שבאה היתה ע״ד בועות בדקין של עוף הנקי פאקין. אבי מורי ז״ל שהי׳ בקי בענין זה מהדקין של כבשים, שמצוי זה אצלם, עודד אותי בזה. ולכן הוסיף לבוא אלי בתכיפות איזה ימים, אולי יזדמן עוד איזה שאלות.

ביום ב׳ ניסן יום ההילולא של כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ עשו התוועדות מאנ״ש, כפי הוראת בנו כ״ק אדמו״ר הריי״ץ נבג״מ. מקום ההתוועדות היתה בביהכנ״ס צמח צדק 184 הענרי סט׳.

היות שאני הייתי אורח לכן כבדו אותי לחזור דא״ח, וחזרתי את המאמר באתי לגני, אשר שלחו מרוסיא, שכ״ק אדמו״ר הריי״ץ נבג״מ מסר אותו לשלחו לאנ״ש ללמדו ביום ההילולא דשנה זו תרפ״ו[רט].

בין הנאספים היו אנ״ש מבראנזוויל, ות״ל המאמר מצא חן בעיניהם והתחילו לשאול אי׳ הוא האברך הזה, ונודע להם שאני

רט) את המובא כאן מספר המחבר גם ב״די אידישע היים״ (גליון 62, חורף תשל״ה, בחלק האנגלי עמ׳ 24), ומוסיף, שבעת ההתוועדות אמר:

במאמר באתי לגני שחזרתי עתה מובא ממדרש רבה שיר השירים, אשר כל השביעין חביבין. כך גם בענינינו, אשר היום ביום ההילולא ב׳ ניסן תרפ״ו מתחלת השנה השביעית מההסתלקות של האדמו״ר, שהוא הי׳ הדור השביעי לחסידות, מתחיל מהבעש״ט.

בבראנזוויל בביהכנ״ס אנשי באברויסק, והתחילו לבוא לביהכנ״ס שלי לזמן הסעודה שלישית.

* * *

בביהכנ״ס שלי היתה משפחה אחת של חייטים מהאדיץ, ר׳ יוסף ע״ה, ר׳ יקותיאל ור׳ יהושע פאלק נ״י (אביו של הר״ר מאיר גרינבערג נ״י).

הם ובעל אחותם ר׳ אברהם צבי גערשמאן, היו ערליכע אידן, יודעי ספר, משתתפים בשיעורי הלימוד בביהכנ״ס, אמת׳ע שול אידן פון דער אלטער היים.

ר׳ יקותיאל הי׳ יודע ספר יותר מאחיו, והוא הי׳ לומד שיעור משניות עם מתפללי ביהכנ״ס אנשי באברויסק טרם בואי.

ר׳ יקותיאל גרינבערג

בתחלה הי׳ אומר השיעור ר׳ שרגא פייוויש נ״י ווייליער, שהי׳ דר אז בבראנזוויל או אפשר במזרח ניו יארק (איסט סייד), אמנם אחרי אשר ר׳ שרגא פייוויש ווייליער החליף דירתו לחלק העיר בראנקס, התחיל ר׳ יקותיאל לומד את השיעור משניות לפני השומעים. הי׳ לומד את המשנה עם פי׳ הרע״ב והי׳ לומד הפשט של המשנה עד כמה שידו מגעת.

היות שלא חפצתי להכנס בתחום של מי שהוא, על כן נשאר הוא בתור לומד משניות גם אחרי שהתקבלתי לרב.

אמנם כמדומני שאח״כ השתנה הסדר, היינו שבימות החול, כאשר ר׳ יקותיאל הי׳ טרוד במלאכתו, הייתי אני לומד את המשניות ובש״ק בוקר הי׳ הוא לומד.

[היות שהייתי פנוי בש״ק בוקר סדרתי בביתי לימוד דא״ח לקו״ת קודם התפלה, ולמדתי כסדר כל ספר ויקרא ופי במדבר. היינו לומדים כשעה לערך. היו באים יותר מעשרה אנשים לשמוע].

לימוד המשניות ע״י הנ״ל נמשך איזה שנים. אח״כ בנו להם אנשי אזאריץ ביהכנ״ס ברחוב הפקינסאן, והיות אשר ר׳ יקותיאל הוא בן עירם, הי׳ הולך לשם להתפלל בש״ק, ואני התחלתי לומד את השיעור משניות בש״ק.

גם שיעור עין יעקב הי׳ נלמד ע״י ר׳ חיים באל, אמנם אחרי חג הפסח הוא מסר לי את הלימוד.

בשבועות הראשונות להיותי בביהכנ״ס הייתי אומר דרוש בש״ק מעל האצטבא שאצל העמוד, ואחרי חה״פ התחלתי ללמוד פרקי אבות עם מפרשים, ונהנו מאד מזה.

גם התחלתי ללמוד עמהם ש״ס אחר תפלת ערבית, ות״ל למדתי לפני השומעים הסדרים זרעים מועד ונשים. היו זמנים שהיו שומעים קרוב לשני מניינים, ושמעו ברצינות, ולא זזו משם עד שהבינו את מה שלמדו.

ביחוד הצטיינו בשמירת זמני הלימוד ובהתעניינות ביתרון, ר׳ שמעון ריבקין מראגאטשאוו, ר׳ יואל דינין מזוראוויץ ור׳ יהושע פאלק גרינבערג. הם עשו פעולה גדולה בלימוד, היו מביטים בתוס׳ או במהרש״א ומקשים קושייתם. בזמן שלמדנו מסכת עירובין היו זמנים שהלימוד הי׳ לוקח ב׳ או ג׳ שעות עד אשר השומעים הנ״ל הבינו היטב את הלימוד.

* * *

בין המהגרים הראשונים היו הרבה מפורקי עול וחפשים ועוברי עבירות וכו׳, שנסעו למקום שנראה להם מתאים להנהגה זו.

אבל חלק גדול של הנוסעים היו כאלה שנסעו מחמת דוחק הפרנסה שהי׳ ברוסיא, או שברחו מעבודת הצבא, ממשפטים שונים של הממשלה בעברם על חוק, מגזירות ורדיפות ופרעות (פאגראמען) וכדומה.

ואף שידעו שנסיונות רבים וקשים יעמדו לנגדם בשמירת היהדות במדינה החדשה, ומי יודע אם יוכלו לעמוד בנסיון, אבל

דוחק הפרנסה והפרעות עמדו לנגדם ולא יכלו לעמוד בנסיון שלא לנסוע.

ואף שאלו האחרונים נשארו חזקים באמונתם ויהדותם, אבל נסיעתם היתה באופן שמוכנים לוותר על ענינים של דת במדה ידועה כל אחד לפי מצבו, כי ידעו שנוסעים למדינה כזו, והתייאשו מהאפשרות להתנהג בחיים דתיים באמריקה. ובאמת הנסיונות ותנאי החיים היו גדולים ונכבדים בכל מקצועות היהדות, שמירת שבת, תפלה בכלל, ובפרט תפלה בצבור ובזמנה, כשרות, חנוך הילדים וכו'[ר].

גם חשיבות הממון תפס מקום גדול בעיניהם, ולבד מה שזהו מעיקרי קשיי בני אדם "תאות הממון", הנה הלא זה החסרון הורגש אצלם עד מאוד בביתם, וזה הי' הגרם לנסיעתם.

[ורק בזמן האחרון, היינו אחרי מלחמת העולם הראשונה, ובפרט אחרי מהפכת הממשלה ברוסיא ונפילת המשטר בידי הקאמוניסטים, או כמו שהיו קוראים להם אז הבאלשעוויקים, אז החלו לנסוע גם מהיהדות החרדית לארה"ב.

ואף שגם אלו הבינו בדעתם והיו מוכנים לוותר במדה ידועה על אופן הנהגת חייהם, אבל לעומת המצב הקודם הנה תנאי החיים היו יותר מתאימים במקצת להיות היכולת להתנהג בדרך התורה, וגם כבר מצאו איזשהי יהדות מאורגנת, כמו בתי כנסת, תלמוד-תורה, חברות רבנים ומוסדות אשר המהגרים הקודמים בנו במסירות נפש ממש]

כללות המצב של בית הכנסת הזה, רובו ככולו הי' מן הציור של הגעשמאקע אנשים פשוטים, פון דער אלטער היים.

אכתוב ציור מאיזה בע"ב הנחרתים בזכרוני:

ר' יואל דינין הי' סנדלר בעירנו זוראוויץ. מצבו הי' דחוק, שלכן נסע לארה"ב בשביל פרנסה. את בניו נתן למלמד היותר טוב, כמו המלמד ר' לוי יצחק ע"ה, שלמדתי אצלו גמרא ב' שנים ומחצה. פרנסתו היתה דחוקה ביותר, הי' לו רק בית וגן של ירקות אצל הבית ופרה, וזוגתו מרת אסתר ע"ה היתה מגדלת עופות תרנגולות ואווזים והיתה מוכרת את השומן של האווזים והחמאה, כדי לשלם עבור שכר לימוד. אצל המלמד הזה היו צריכים לשלם אי רו"כ לשבוע, בה בשעה שהוצאת משפחה כזו היתה שלשה או ארבעה רו"כ לשבוע.

הבנים היו יראי אלקים. זכורני שהיו מספרים איך שהיו מעמידים מים אצל מטתם לנטילת ידים, והיו מעטפים את ראשם באלונטית (מגבת) כדי שלא לישון בלא כובע.

אחד מהבנים (שלמד יחד עם אחי) הוא הסופר המושלם מר שמעי' דינין.

גם פה בארה"ב התנהג ר' יואל הנ"ל בירי"ש, לא ויתר על שום דבר, הי' הולך לביהכנ"ס בוקר וערב והי' שומע השיעורים שלימדתי בבית הכנסת והצליח הרבה.

ר') ב"די אידישע היים" (גליון 49, תשרי תשל"ב, בחלק האנגלי עמ' 16) מביא המחבר כמה דוגמאות מאנשים שהכיר:

א) מר ב. בא לארה"ב בשנים תר"מ-תרמ"ה, וחיפש עבודה. כשהודיע שלא יעבוד בשבת, אף אחד לא קיבל אותו לעבודה. החליט לא לספר על כך בתחלה, ועבד כל השבוע כחייט. ביום ששי אחה"צ ארז החבילות והלך, אמר לו בעה"ב: אם לא תעבוד בשבת לא תבוא ביום ראשון. חיפש עוד מקום עבודה, והדבר חזר על עצמו. סוכ"ס מצא מקום שהסכים להרשות לו לא לבוא בשבת לעבודה. כשרצה ללכת ביום ששי, אמר לו בעה"ב: כעת לא שבת רק יום ששי, ושוב פיטר אותו. ועוד כמה הרפתקאות עד אשר מצא מקום עבודה שהרשו לו לא לעבוד בשבת.

ב) מרת פ. באה לכאן בתחלת המאה, ועבודת בעלה לא הספיקה בשנים הקשות ההן. היא לא מצאה מקום עבודה שירשו לה לא לבוא בשבת, ולא הי' לה חלב בבית עבור התינוקת, ואפי' לא סוכר להמתיק את המים לתינוק. הבעל הי' שבור מאד מהמצב. פעם ראתה שקם בשבת מוקדם מהרגיל, וחששה, והלכה לראות במקום עבודתו, וראתה אותו עומד ומגהץ. נבהלה והתחילה לצעוק: זלמן! השם אתך! אתה עובד בשבת? בוא הביתה. שניהם התחילו לבכות. הוא חזר הביתה ולא עבד בשבת. כשבא אדמו"ר לביקור בארה"ב, היתה היא מבשלת בדירתי עבור האדמו"ר ופמליתו.

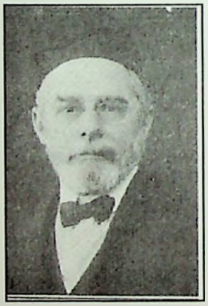
ר׳ שמעון רבקין הי׳ ממשפחה חסידית[ריא], אך נשאר יתום קטן, והתלמד אומנות החייט, ועבד אצל חייטים מאנ״ש, ואח״כ הי׳ בעיר יקטרינוסלב, ושמע דא״ח מהר״ר דוב זאב ע״ה קאזעווניקאוו.

גם פה התנהג בירי״ש ושמע את השיעורים אצלי, והי׳ מתמיד בלימוד, אף שלא הי׳ בעל כשרון אבל יגע הרבה.

חלק מאנשי ביהכנ״ס הי׳ ״שול אידן״, ככללות הציור של המהגרים מהעיירות הקטנות שלנו, תנועה של פארלארנקייט, גירות ודלות והתבטלות פאר אמריקה (כידוע בענין שלא אמרו בשכמל״ו). אבער די איינגעבאקענע אין הארצן ״שול-אידי״, זה לא יכלו לעקור כל הרוחות שבעולם.

אזכיר כאן אחדים מהם:

ר׳ שמואל אליעזר נעלסאן, ברוסיא הי׳ נקרא קאצנעלסאן. הוא מנכדי הרה״ג הרח״ה הרה״צ ר׳ ברוך מרדכי מבאברויסק, מגדולי חסידי אדמו״ר הזקן (ראה אודותיו בארוכה בקונטרס ביקור שיקגו).

ר׳ שמואל אליעזר נעלסאן

הוא הי׳ איש אמיד, א בעל הבית׳ישער שטעל, אבל בתחלה הי׳ מתנהג בקלות בעניני תומ״צ, הוא הי׳ המזכיר בביהכנ״ס שלי.

אחרי איזה זמן שהייתי בביהכנ״ס התקרב ר׳ שמואל אליעזר הנ״ל. ובעודדי אותו כתב מכתב אל כ״ק אדמו״ר אשר אז כבר נתקרב יותר ליהדות, וכתב לו כ״ק אדמו״ר נבג״מ: זרוק חוטרא באוירא אעיקרי קאי.

עוד בטרם בואי לארה״ב ולכהן בתור רב בקהלתם הי׳ ר׳ שמואל אליעזר הנ״ל המשתדל שיחוגו את חג הי״ט כסלו[ריב] בעריכת סעודה כמנהג אמריקה במסעדה בבשר ודגים וכו׳, כי אמר ששמע בשם אביו זקנו מוהרב״מ מבאברויסק הנ״ל, אשר כ״ק אדמו״ר הזקן אמר, שמי שישתתף ויקח חלק בשמחתו יזכה לראות נחת מיוצאי חלציו.

[אח״כ, כשנה או שנתיים אחרי אשר נתקבלתי לרב בבראנזוויל, העבירו את חגיגתם לביהכנ״ס שלי, והשתתפו בו כל מתפללי הביהכנ״ס ואנ״ש דבראנזוויל, החגיגה היתה ברוב פאר אבל ברוח חסידי חם, בהתוועדות וחזרת דא״ח וחלוקת השי״ס, עד שעה מאוחרת בלילה, בהשתתפות כמאתיים איש ויותר רבנים ואורחים].

כשהתחלתי לדבר אתו ע״ד תמיכת מוסדות תות״ל בליובאוויטש ווארשא או אודות מעמד התנגד לזה, אך אח״כ הי׳ מהתומכים ברוח נדיבה.

ר׳ בן ציון וואלפסאהן, הפרעזידענט של ביהכנ״ס שלי, הי׳ ממיסדי החברה, והי׳ פרעזידענט במשך כמה שנים. אומנתו היתה צלם, פאטאגאפער פשוט. בא הנה נער קטן, גם הוא הי׳ מתנהג בתחלה בקלות בעניני תומ״צ, אבל הי׳ א שול-איד,

---

ריא) בחוברת ״30 יעהריגער יובילעאום פון קאנגרעגיישאן אנשי באברויסק״ (נ.י. תר״ץ) כתוב שנולד בראהטשוב.

ריב) את האמור כאן מספר המחבר גם ב״די אידישע היים״ (גליון 62, חורף תשל״ה, בחלק האנגלי עמ׳ 19), ומוסיף:

בי״ט הראשון לבואי (תרפ״ז) אמרתי שאני איני הולך לסעודה במסעדה, רק הנני עורך התוועדות בביתי בלילה הראשונה של י״ט כסלו. באו כמה מנינים, לאו דוקא מביהכנ״ס שלי, והיתה התוועדות מאד נעימה.

ביהכנ״ס היי חלק מחייו, שזקוקים לו כמו שצריך לחם לאכול[ריג].

ר׳ בנציון וואלפסאן

ועוד בע״ב, אשר מן הסתם יבואו לזכרון בהמשך כתבי, כי הבע״ב של ביהכנ״ס היו ידידיי באמת והחזיקו אותי בידידות.

* * *

לפני חודש אלול תרפ״ו נגשו אלי הבע״ב בקשה שאני אהיי הבעל תוקע אצלם. אמרתי להם שמעולם לא הייתי בעל תוקע, וכמעט שלא נסיתי לתקוע בשופר.

המה המשיכו להפציר בי, נסיתי לתקוע וראיתי שאין מושלל הדבר. קניתי שופר חדש, והייתי בעל תוקע טוב במשך עשרים וארבעה שנים (עד אשר עזבתי את ביהכנ״ס).

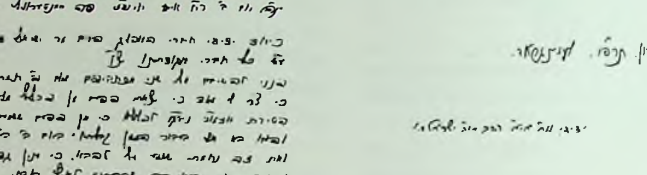
ריג) בחוברת ״30 יעהריגער יובילעאום פון קאנגרעגיישאן אנשי באברויסק״ (נ.י. תר״ץ) כתוב:

א געבארענר א באברויסקער, איינער פון די גרינדער און דער ערשטער פרעזידענט פון דער קאנגרעגיישאן אנשי באברויסק ... ער איז אנגעקומען קיין אמעריקא מיט א יאהר פערציג צוריק, זייענדיג נאך א יונגער בחור׳ל, דער שטראם פון ראדיקאליזם האט דאן פערפלייצט די איסט סייד, וועו יום-כיפור-באלס און גאט-לעסטעריי זיינען געווען פערריעבענט אלס הויפט סימן פון מאדערניזם און פראגרעס, האט זיך אבער בן-ציון וואלפסאן, זייענדיג אזוי יונג און דערצו ביי פרעפעסיע א פאטאגראפער (אן ארבייט וואס גיט ניט צו קיין געזונד דעם רעליגיעזען אידענטום), זיך ניט מתחבר געווען מיט ״יענע״ נאר ער איז געבליבען צווישען אונז, אינטערעסירט זיך מיט אלע אידישע אנגעלעגענהייטען, מיט אן אפענער האנד צו יעדער דבר שבצדקה, און שטענדיג פערבונדען מיט׳ן ארטאדאקסישען יודענטום.

פרק כג

אגודת חב"ד ואגודת התמימים

יסוד אגודת התמימים - מצב אנ"ש בארה"ב - יסוד אגודת חב"ד - הדפסת הלקו"ת

מכתב כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע בקשר ליסוד אגודת התמימים הפניה שבראשו - בכתי"ק

במוצאי ש"ק שמיני תרפ"ו התאספנו בבית הר"א סימפסון שדר ברחוב 116 מערבה מס' 137 בנ.י. ושם יסדנו את אגודת התמימים, מתלמידי התמימים שבארצה"ב[ריד].

ריד) אודות אגודת התמימים ראה ס' תולדות חב"ד בארה"ב פרק ה. שם נעתקו פרטי-כל אסיפת היסוד ועוד כמה אסיפות חשובות, וכן הדיווחים ומכתבי כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע בקשר לזה.

ב"די אידישע היים" (גליון 53, תשרי תשל"ג, בחלק האנגלי עמ' 9), מוסיף המחבר לספר:

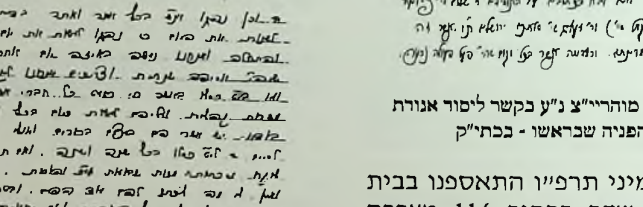
זה לא היי רעיון חדש, כבר בשנת עת"ר עודד כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע את יסוד אגודת התמימים, כשאחרי גמר לימודיהם בישיבה התחילו תלמידי התמימים לקבל משרות חשובות בעיירות שונות, רבנים, מורים וכיו"ב.

ועתה עלי להודיעם, כי בשנת תר"ע נתייסדה אגודה בליובאוויץ מאברכים תלמידי הישיבה אשר יצאו להבלי העולם, והי' אז אסיפה בליובאוויץ. על האסיפה באו כארבעים וחמשה אברכים, ואת התקנות אשר החליטו הדפיסו אז ושלחו לכ"א מהחברים, ואצלי נשאר עוד התקנות האלו וכן הפרטי-כל מהאסיפה וכן שמות כל החברים חברי האגודה אז. היושב ראש הי' אז מהריי"צ שליט"א.

ליקוט על אגודות התמימים במשך השנים ב"כרם חב"ד" גליון 3 עמ' 232-213].

* * *

[בארכיון המחבר יש מכתב שכתב לו התמים ר' חיים איטקין מסענטערוויל איאווא, בר"ח אייר תרפ"ז, וכו כותב בקשר לאגודת התמימים שנוסדה בשנת עת"ר:

מכתבו של ר' חיים איטקין אל המחבר אודות אגודת התמימים בליובאוויטש

אח״כ בימי המלחמה שהתחילה בשלהי תרע״ד, נחרבה האגודה; אמנם בשנת תרע״ח התחדשה האגודה, והתקיימה עד למהפכה הבולשוויקית.

* * *

באגודה שיסדנו היו כ-20 חברים, שכללה תלמידים שלמדו בתומכי תמימים בזמנים שונים, באולם הגדול או בחדרים, במשך תקופה ארוכה או קצרה.

בין החברים היו: האחים **ר׳ אליהו ור׳ גרשון סימפסון** שיחיו. למדו תקופה ארוכה בליובאוויטש והיו מעמודי התוך באגודתינו.

ר׳ גרשון העניך אייכהארן. למד בזמני בשצעדרין. כשבאתי לארה״ב פגשתיו עובד עבודה מפרכת במכבסה תמורת תשלום של $30 לשבוע.

הוא הי׳ תלמיד חכם והי׳ נותן שיעור קבוע בגמרא בביהכ״נ בני עדת ישראל, וכאב לראות תלמיד חכם כזה יעבוד בעבודה כזו. אירגנתי לו פגישה בבית כנסת למשרת שמש. הוא חזר אלי וסיפר לי על הפגישה עם הפרעזידענט, שאמר לו שמשרת השמש דורשת מאתו גם לנקות את בתי השימוש בביהכנ״ס, ושישן בחדר אחורי שבביהכנ״ס תמורת תשלום, ושעליו לסדר גם הלויות (אמנם הוא הי׳ כהן ולא יכל לעשות זאת). ניסיתי לארגן לו פגישה בביהכנ״ס אחר, והתוצאות היו דומות.

בבוא כ״ק אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע לארה״ב התמנה להיות משולח עבור תומכי תמימים. הי׳ פעיל מאד באגודתינו.

ר׳ נרשון העניך אייכהארן

[בארכיון המחבר יש מכתב שכתב לו הר״ר יצחק המתמיד הורביץ, אחרי שהי׳ בארה״ב בתור שד״ר, וחזר לריגא, ודיבר עם כ״ק אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע:

דברתי גין ר׳ גרשון העניך יחי׳ אם לקבלו להאפיס, והסכים ע״ז בטוב טעם, ואמר בזה״ל, ווען ער וועט הארעווען אין אגודת חב״ד וויא ער הארעווט אין לאנדערע וועט זיין גוט משני הצדדים.

ר׳ יוסף נעלסון מבאברויסק (ברוסיה הי׳ נקרא קצנלסון). למד שנה לערך בחדרים בליובאוויטש (כבר סופר עליו לעיל).

הר״ר אברהם אלי׳ אקסלרוד מקאבילניק. הי׳ מראשוני חברי אגודת התמימים. שימש רב בעיר באלטימור. קשה לתאר את יראת השמים שלו המיוחדת. כאשר הרבי ביקר כאן בשנים תרפ״ט-צ התלוננו אנשי קהלתו על אשר הוא ממאן להלביש חולצה והוא מדאי מופשט מעניני העולם. הרבי השפיע עליו להלביש חולצה, אבל דייק שהכיפה שלו תבלוט מהכובע. קשה לתאר את טוב לבו, עזרתו לזולת (לפעמים הי׳ מוסר את מטתו לחבר), הסתפקותו במועט לעצמו, ויראת השם שלו.

ר׳ אברהם אלי׳ אקסלרוד

[וב״די אידישע היים״ גליון 59, ניסן תשל״ד, בחלק האנגלי עמ׳ 9 מוסיף אודותיו, שבהיותו צעיר נסעו הוריו לארה״ב, והוא החליט להשאר בליובאוויטש, אף שהיתה בזה אפשרות שלעולם לא יתראו יותר.

בארכיון המחבר יש מכתב שכתב לו בזמן יסוד אגודת התמימים:

מתי למד בהמוסד, באיזו מחלקה וכמה: כארבע עשרה שנה, מן קיץ רס״ו עד שנת תרפ״א. קיץ רס״ו למדתי בהחדר שהי׳ נקרא דער באברויסקער חדר, והמלמד הי׳ אחי הרב ר׳ ארי׳ ליב האפט. חורף רס״ז למדתי אצל המלמד ר׳ מאיר לאבאק מליאזניע, וקיץ רס״ז למדתי אצל הראש ישיבה ר׳ הערשל קאוונער [גאטליב], וחורף רס״ח למדתי אצל הראש ישיבה ר׳ יחיאל משצעדרין [קאמיסאר], וקיץ רס״ח וחורף רס״ט למדתי בבאבינאוויטש אצל הראש ישיבה ר׳ [זלמן] ישכר בער דריבינער [שכטר] ותחת השפעת הרש״ב זיסלין, וקיץ רס״ט בליובאוויטש אצל הרב ר׳ מענדל מוזלאבין [דובראווסקי] ואצל הרב מקאחאנאווע, ואח״כ בשנת עת״ר למדתי בשצעדרין אצל הרב ר׳ ישכר בער מדריבין [שכטר] ואצל ה״ר משה מרדכי עפשטיין [פאהארעלסקי, עמרמי] מפאטשעפ, ומשנת רע״א ואילך למדתי בהזאל הגדול, ואח״כ בפאלטאווא ובקרעמענטשוג ובראסטאוו עד שנת רפ״א...

ע״י סיבות שונות באתי בשנת תרפ״א לזיעבין, ונשאתי אשה, והייתי נע ונד עד חנוכה תרפ״ד, שבאתי לאמעריקע, ובקיץ תרפ״ד נתיישבתי בכאן באלטימאר.

ובמכתב נוסף:

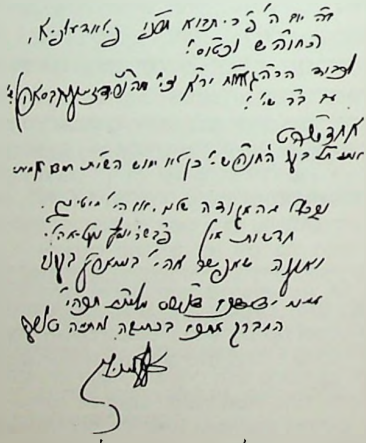
מה ששאלת ממני לכתוב לך ממצבי, להוי ידוע לך כי יש לי ב״ה לחם לאכול ובגד ללבוש.

כשבאתי לבאלטימאר, לאחר ששהיתי פה איזה זמן נתקבלתי ללמוד בהכ״נ צמח צדק נוסח האריז״ל שנבנה מחדש, על סך שכירות של חמשה דאלער לשבוע.

אך היות כאשר אני מוסמך להוראה מרבני מינסק ובתוכם גם ה״ר אליעזר ראבינאוויטש ומהרב המ״ץ דליובאוויטש, לכן התחילו לשאול אצלי שאלות, ואני עכשיו אצלם בתורת רב. עם היות שאין לי מהם שום כתב, אבל משלמים עתה 8 דאלער לשבוע.

ועשרה דאלער לחודש נותנת לי הליידעם אעקזילערי, וחמשה עשר דאלער בכל חודש נותנים לי מקופה אחת שישנה פה הנקראת קופת הרבנים].

ר׳ זאב קאזיניץ, בא ללמוד בליובאוויטש, אחרי אשר כ״ק אדמו״ר מוהרש״ב נ״ע כבר עבר לרוסטוב. כשעברה הישיבה לקרעמענטשוג עבר גם הוא ללמוד שם. הוא בא לאמריקה (אל אביו שגר בפילדלפיה) כחצי שנה לפני. קשה היי לו להסתגל לשינוי האוירה מליובאוויטש לאמריקה. הוא נשלח ללמוד בישיבה בליובאוויטש ע״י הר״ר אברהם אלי׳ אקסלרוד. לפני נסיעתו לארה״ב כתב אליו בשאלה מה צריך להביא אתו לאמריקה, והוא השיב: **שקים של מסירות נפש.**

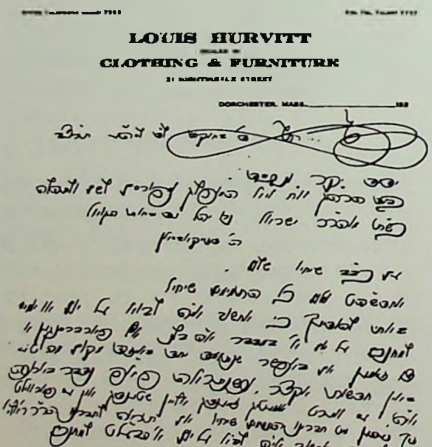

מכתבו של ר׳ זאב קאזיניץ אל המחבר

ר׳ אבנר שיפרין מפאריטש **ור׳ לייב הורביץ** מסמארגאן שהי׳ גר בבוסטון, למדו בישיבה בהאראדישץ אצל מוהרש״ז האוולין ע״ה. באו בצעירותם לאמריקה. החיים כאן באמריקה בשביל אנשים כאלה היי קשה ביותר, ביחוד כשצריכים להתחתן; מוסדות החינוך בתקופה כזו באמריקה היי דלים ביותר, ובפרט לבנות שבכלל לא היו, וממילא היי קשה מאד למצוא גם שידוך מתאים, אפילו אם היי זה מבית תרדי.

[בארכיון המחבר נמצא מכתב הר״ל הורביץ הנ״ל, מכ״ו ניסן תרפ״ז, בו נרשם לאגודת התמימים, ורושם:

באתי לליובאוויטש על ר״ה תרס״ה, עם אבי שליט״א, ושלחו אותי להאראדישץ אז (כמדומה לי ברור, ע״פ בקשת אבי שיחי׳, מפני ששמה למדו אז ג״כ יצחק ואחיו מסמארגאן (חברי מביתי) אלפערוויץ), ושהיתי בהאראדישץ תרס״ה, וס״ו וס״ז, וחורף תרס״ח למדתי בליבאוויטש, ואחר חה״פ שלחו אז כארבעים בחורים לבאבינאוויטש, ולי אני ג״כ בתוכם. ושנת עת״ר למדתי בהאולם הגדול, ובשנת תרע״א עמדתי ונתקבלתי לעבודת הצבא, ועבדתי עד אחר חג השבועות אעת״ר, ואז ברחתי בעזר אחי התמימים, והייתי אח״כ בוועליז כשנה ובצערניגאוו כשנה עד שנתגלגלתי באמעריקע].

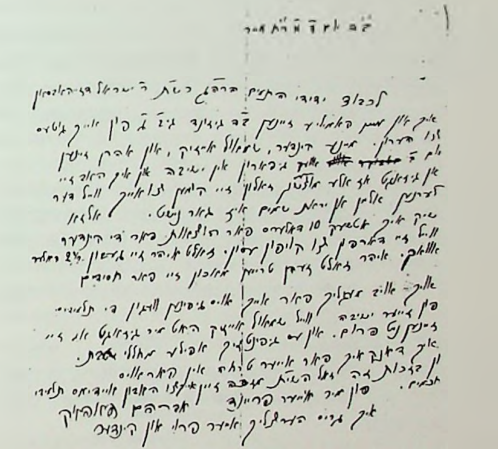

LOUIS HURVITT
CLOTHING & FURNITURE
DORCHESTER, MASS.

מכתבו של ר׳ יהודה ליב הורביץ אל המחבר

ר׳ אברהם פאפאק, למד בליובאוויטש, אבל עזב בצעירותו. למד שחיטה. כשבא לאמריקה התגורר בכמה עיירות ובסוף הסתדר בעיר בארע ווערמאנט.

לא תמיד הי׳ שם מנין אפי׳ בשבת. הי׳ מאסף את ארבעת בניו (שהיו עדיין לפני בר-מצוה) ושלושת בנותיו והי׳ מתפלל כחזן, והם היו עונים אחריו. כאשר בנו המבוגר ר׳ שמואל אייזיק בא ללמוד בני-י. והתאכסן אצלנו, שמעתי אותו מספר לבני ביתי סיפורים מהתורה והמדרש שסיפר לו אביו אי שם בווערמאנט (ראה מ״ש בזה גם בגליון 50 עמ׳ 10).

מעט הי׳ אז מספר התלמידים בארה״ב, וכל אחד מהתמימים הי׳ מעונין במדה ידועה באגודה הזאת, כי כל אחד הי׳ ״גר״ במדינה הזאת, ורושם ליובאוויטש הי׳ בתמימות אצלו. גם הרב יצחק שניידמאן והשו״ב ר׳ אברהם ראם השתתפו באגודה. גם אלה אשר כעת הם בריחוק היו באים מזמן לזמן לאסיפות[רטו].

מכתב ר׳ אברהם פאפאק אל המחבר

[בארכיון המחבר ישנו המענה שהשיב כח׳ אייר תרפ״ז, בעת יסוד אגודת התמימים:

אברהם פאפאק מבאברויסק. [גר עתה בעיר] בערער, ווערמאנט. [למד בליובאוויטש] אין זאל ביז תרע״ד ... איך בין גיווען אין ארץ ישראל 1 יאהר, און אין אלעקסאנדריא של מצרים 14 מאנאטען און דיא איבערגיגע צייט אין אמעריקא.

ואודות שילוח הבנים ללמוד בישיבה, הנה בפעם הראשונה שלח את בנו ר׳ שמואל אייזיק שי׳ ללמוד בנ.י, בתור ילד, בשנת תרצ״א, והתאכסן אצל ר׳ בנציון סאקאליק. אח״כ חזר לביתו, וביום ג׳ בהעלותך [תרצ״ה] כותב:

בני שמואל אייזיק נ״י לומד בבאסטון זה כשנה. הוא לומד גמרא אצל ר״מ רבי זייטשיק, הוא הי׳ ר״מ בליובאוויטש ונקרא שמו פעטריקאווער, והוא כעת ר״מ בראקסבארא מאס׳, והוא לומד תניא בש״ק אצל התמים ר׳ לייב הורעוויטש. אבל חפץ אני לשלוח אותו לישיבה תורה ודעת.

וביום ד׳ אדר״ח אייר [תרצ״ו]:

מיינע קינדער שמואל אייזיק און אהרן זיינען יום ב׳ אוועק גיפאהרן אין ישיבה, און איך האב זיי אן גיזאגט אז אלע מוצש״ק זאלון זיי קומען צו אייך, ווייל דער לערנען אליין אן יראת שמים איז גאר נישט ... איהר זאלט זעהן טרייען מאכון זיי פאר חסידים].

איני רוצה להחסיר את שמות שאר חברי אגודת התמימים, ואשתדל להשלימם בהזדמנות.

בתחלה היו האסיפות מתקיימות בבית הר״א סימפסון. אח״כ היו בחירות, הנ״ל נבחר כנשיא, אחיו ר׳ גרשון נבחר כגזבר, ואני כמזכיר.

באסיפות דיברנו אודות קביעות עתים לתורה, ללימוד החסידות, אודות מעמד, נסיון יסוד חדר לילדינו ברוח חב״ד, ושוחחנו על רגשותינו הכלליות, והקשיים לתמימים מליובאוויטש להסתגל לאוירה של אמריקה.

כאשר אגודת התמימים כבר התבססה, בא פעם הרממ״ל לוקשין לאסיפה שלנו, להתדבר על הגדרת מטרות ופעילות אגודת חסידי תב״ד ואגודת התמימים, שלא יפריעו אחד לשני ויעבדו בשיתוף פעולה.

ובגליון 50 עמ׳ 10 מוסיף):

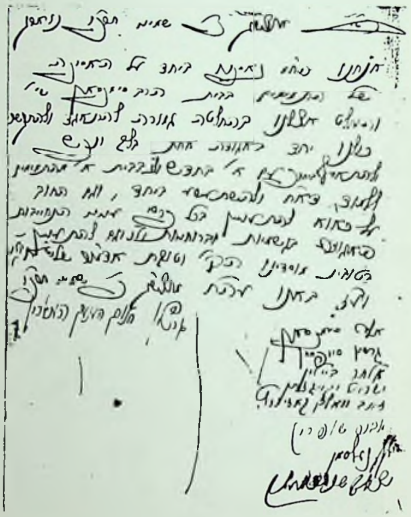
כשבא הרבי לביקור בשנת תרפ״ט, באו כל התמימים להכנס ליחידות לפני ר״ה, וכבר היינו אז כ-30 תמימים: ר׳ זלמן האוולין; ר׳ אבנר שיפרין; ר׳ ליב הורביץ; ר׳ שלום שניידרמן; ר׳ יוסף נעלסאן; ר׳ אליהו ור׳ גרשון סימפסון; רש״א קזרנובסקי; רמ״ד ריבקין; ר׳ וועלוול קאזיניץ ואני; ר׳ אברהם פאפאק בא עם בנו הבכור (ר׳ שמואל אייזיק) ובכה במרירות, ויכלנו להבין למה.

כשהתוועדנו אז, ניגן ר׳ אברהם ניגון ששמע בהתוועדויות עם המשפיע ר׳ שילם קוראטין, וסיפר את המאורעות המעניינים מתקופת ר׳ שילם.

רטו) ב״די אידישע היים״ (גליון 50, חורף תשל״ב, בחלק האנגלי עמ׳ 9) מספר המחבר:

ר׳ בנציון סאקולניק, למד בישיבה בליובאוויטש. היתה לו משפחה ביונגסטאון אהיו, וכשבא לאמריקה נסע לגור

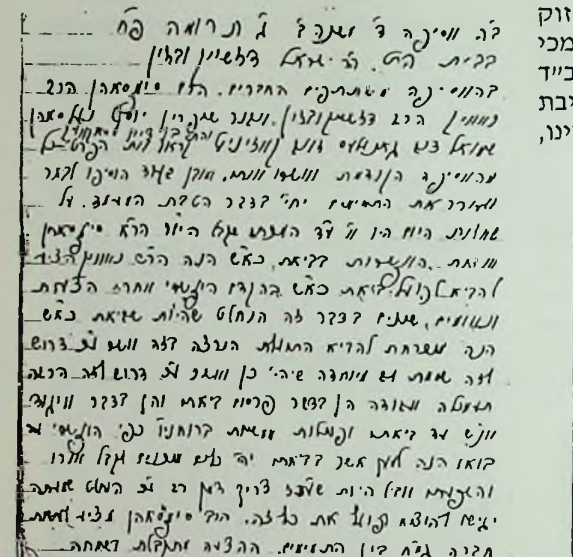
השפעתה של האגודה היתה ניכרת הן בהרמת רוחם של כל החברים וחיזוק הקשר עם העבר עת היותם בתומכי תמימים, והן בנוגע לעבודת אגודת חב״ד לטובת מוסדות ליובאוויטש, כמו ישיבת תומכי תמימים בפולין ומעמד בית חיינו, והן בכללות עניני תנועת אגודת חב״ד.

אסיפת היסוד של אגורת התמימים

מהפרטי-כלים של אגודתינו ניכר שהתעסקנו בדבר מעמד בית חיינו. נרשם שם שהודות השפעתם והשתתפותם של אגודת התמימים נשלח סך אלף דולרים עבור מעמד, שזה הי׳ אז סכום מסויים.

כן השתדלו בדבר השגת ניירות דרישה עבור תמימים להביאם מרוסיא לארה״ב.

פרטי-כל אסיפות אגורת התמימים

כן דנו ע״ד יסוד חדר ברוח של ירח״ש ראוי. כל זה ביטל קצת את הבדידות שלנו באוירה של אמריקה[רטז].

שם. הי׳ שם ביהכנ״ס נוסח האר״י, שהי׳ חלש מאד ביהדות. ר׳ בנציון התאכזב ועבר לגור בנ.י.

כשבא לכאן ראה פעם מודעה על התוועדות ב׳ ניסן תרפ״ו בביהכנ״ס צמח צדק 184 הענרי סט. (סופר עליה בפרק הקודם), וחשב לתומו שמסתמא גם יתאכזב כאן כמו בעיירתו הקודמת. מ״מ לא יכל להתאפק ובא להתוועדות. מיד שבא הכרתיו, התחבקנו והתדברנו וחזר לתחיה. זמן קצר אח״כ הביא גם את בני ביתו מאירופה.

רטז) סיפרו לי, כי כ״ק אדמו״ר הרייי״צ נבג״מ אמר בעת שעברו את הגבול מרוסיא ללטביי: פארצייכנט דעם מאמעט ווען מיר זיינען געווארן יתומים (אפגעריסן פון די רוסישע אידן).

[את האמור לעיל מספר המחבר גם ב״די אידישע היים״ (גליון 54, חורף תשל״ג, בחלק האנגלי עמד 21), ומוסיף, ששמע זאת מאחד שהי׳ שם אז, ושזה הי׳ על הגבול בין רוסיה ללטביי, ליד עיר סעבעדז׳, פלך וויטבסק.

* * *

אנ״ש דארה״ב מרגישים אפגעריסן במדה ידועה, ועכ״פ אשמים, כי ידעו אשר כ״ק רבותינו הקדושים לא הסכימו שיסעו לארה״ב, ואלו שנסעו, רובם ככולם נסעו בלי הסכמת האדמו״רים. ואזכיר לדוגמה:

א) ידידינו היקר החסיד ר׳ דוד שיפרין הוא הי׳ נקודה המרכזית של אנ״ש בארה״ב, א הארציגער פנימיות׳דיקער קלוגער חסיד׳ישער איד, הוא עמד בקישור עם כל אנ״ש בארה״ב בלי פרסום בלי משרד ובלי משרת פקיד או איזה תואר שיהי׳, רק הארציגע אמת׳דיקע חסיד׳ישע אהבת אחים.

ר׳ דוד שיפרין

הוא הי׳ מעיר פלעשצעניץ וגם דר בעיר זעמבין.

ראוי הוא לרשום בארוכה פרק חייו בארה״ב, ואפשר יזדמן לי לכתוב עוד אודותיו בעבודתו באגודת חסידי חב״ד דפה.

הוא סיפר לי שטרם נסעו לארה״ב (לערך בשנת תר״ס) בא אל כ״ק אדמו״ר הרש״ב נ״ע[ריז] ואמר לו: רבי איך פאר אין אמריקה (בניו כבר היו אז באמריקה) לא באתי לשאול מרבינו אם לנסוע, יש לי כרטיס מסע, אך אינני חפץ להיות כתלמיד הבורח מהחדר ואינו מודיע לרבו להיכן ברח, וע״כ באתי לאמר לרבי שנוסע הנני לאמריקה.

ב) פעם הראה לי ר׳ דוד שיפרין מכתב שכתב החסיד ר׳ יהושע קאסטראל (אחד מחסידי אדמו״ר מהר״ש נבג״מ, ואח״כ של אדמו״ר הרש״ב נבג״מ, והי׳ גר בעיר טריעסט איטליה), אל החסיד ר׳ אברהם חיים ראזנבוים[ריח] (שהי׳ דר בארה״ב),

ר׳ רפאל נחמן הכהן

ארכיון המחבר יש מכתב שכתב לו ה״ר רפאל נחמן הכהן, בי״ד סיון תרפ״ז (יום לפני המאסר):

מה שלומך אחי. אחשוב שרוח אמעריקע עוד לא בא לתוכך והנך זוכר עוד מעמדך ומצבך כמו בהיותך פה. אך אחת היא, שהנני מרגישך, יחידותך, שאין לך שם אותם הריעים והידידים שהיו לך פה. וגם קודם נסיעתך דברנו מזה, והסכמנו לכתוב איש לרעהו לכה״פ להתדבר בכתובים].

ריז) את הבא לקמן מספר המחבר גם ב״די אידישע היים״ (גליון 50, חורף תשל״ב, בחלק האנגלי עמ׳ 7). ומוסיף לתאר שם את מסירותו והתמסרותו של ר׳ דוד לעזור לזולת.

ריח) הי׳ ג״כ מחסידי כ״ק אדמו״ר מוהר״ש נבג״מ, ואפשר זכה להיות גם אצל הצמח צדק. גם הוא הי׳ מעיר פלעשצעניץ ור׳ דוד ע״ה שיפרין הי׳ מידידיו, ונשארו אצלו כתביו של הנ״ל.

הוא בא לאמריקה מפני שברח מרוסיא, שהי׳ מתעסק בהשגת ניירות (פספורטים לא אמתיים וכו׳) לאלה שלא רצו ללכת לעבודת הצבא, וישב ג׳ שנים בבית האסורים ברוסיא.

בקשר לזה שמעתי מהרה״ח ר׳ אלחנן דוב מרוזוב: לשבת שנה אחת בבית האסורים זוהי מצוה, שתי שנים זהו רשות, ג׳ שנים זהו מחזי כיוהרא.

סיפר לי ר׳ דוד הנ״ל, שבהיותו בבית האסורים, והכריחוהו ללכת לעבוד בשבת, כשלא הי׳ יכול

ובמכתב הנ״ל כותב אליו ע״ד החסיד רש״ז ראזנבוים:

נו, אחיך ש״ז בא לאמריקה כלומר׳שט לאסוף מעות עבור תו״ת, אים האט זיך געוואלט קומען אין אמריקה, נו האט ער אויסגעפירט ופעל אצל הרבי (כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ) לנסוע לאמריקה[ריט].

להשתמט בשום אופן שלא ללכת לעבודה, הי׳ נזהר שלא לעבור על איסור דאורייתא לכה״פ. פעם אחת שלחוהו לנכש גן ירקות מעשבים, והי׳ תולש את הזרעים ג״כ. שאלוהו מדוע הוא תולש גם את הזרעים והשיב שאיננו יכול להבחין איזה עשב הוא מהזרע ואיזה עשב הוא סתם שצריכים לעקרו. והוא עשה זאת למען יהי׳ מקלקל ולא יעבור על לאו דאורייתא.

הי׳ לומד בע״פ גפ״ת ופוסקים. יש אצלי דף אחד בנגלה מרשימותיו.

ר׳ אברהם חיים ראזנבוים

[אודותיו, ואודות אנ״ש בכלל בתקופה ההיא בארה״ב, ראה בס׳ תולדות חב״ד בארה״ב פרק א].

ריט) החסיד רש״ז ראזנבוים הי׳ מעיר פאלאצק והוא אביו של התמים הנעלה המצויין הרה״ח הרה״ג ר׳ שמואל, שהי׳ נקי בתות״ל שמואל פאלאצקער.

ר׳ שמואל הנ״ל הי׳ מהתלמידים המצויינים שבתות״ל. הי׳ חברו של ר׳ אלי׳ לוין (הנקרא אלי׳ מפאריטש, שהי׳ רב בעיר קויציץ פלך מינסק) און שמואל איז געשטאנען העכער בדרגה פון אלי׳ן.

ר׳ שמואל הי׳ חתנו של [הר״ר חיים שרגא פייוויש סטאלאוו] הרב מוועליקי לוקי הסמוכה לנעויל (שהי׳ במשך זמן ר״מ בתות״ל על המחלקה שקודם הזאל, שהיא מחלקת התלמידים השייכים לעיר שצעדרין).

בהיותי בווין אצל כ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ בשנת תרצ״ז, בדברו אודות התמימים ברוסיא, אמר לי: קבלתי מכתבים משני בניו של שמואל פאלאצקער, א רוחניותדיקע יחידות, ווי פון א תמים פון ליובאוויטש פון אמאל, והפליג בשבחם.

ר׳ שמואל ראזנבוים ובניו

מעניין וכדאי לרשום את הנחקק בזכרוני המשך המכתב להראי״ח ראזנבוים, שהוא נתאלמן ל״ע והוא הי׳ כבר בא בימים, וכותב לו ר״ק הנ״ל במכתבו, שישא אשה ובת בנים לקיים מחז״ל ע״פ בבוקר זרע זרעך, ואל יביט על המלעיגים שיאמרו אשר לעת זקנתו יוליד בנים וישארו יתומים; הלא אתה יודע שאפילו ברוחניות אי״א צו פארזארגן קינדער, וכ״ש בגשמיות, וע״כ עלינו לעשות כדעת התורה.

[בנו של הראי״ח הי׳ המלומד מ״מ ראזנבוים, ממנהיגי החפשים בפה אמריקה]

גם כותב במכתבו, אשר כ״ק אדמו״ר הרש״ב כתב (או אמר) לו, שיגע להגיה את התניא (שהוציא לאור בשנת תר״ס) יותר מארבעה חדשים, והגיה יותר מאלף תיקונים.

[זה הי׳ כנראה בשנת תרע״ג לערך, כי ישיבת תורת אמת נוסדה אחר חג הסכות תער״ב].

ג) ר׳ אלימלך סימינאווסקי מעיר סאסניצא, שהי׳ בארה״ב בפעם הראשון בתחלת שנת תר״מ, אמר שכ״ק אדמו״ר מהריי״נ מניעזין נשאל מאחד אם לנסוע לאמריקה לרגלי הפרעות שהיו אז ברוסיא, והשיב לו: לו ידעתי שיש מקום שיכולים לברוח אויסבאהאלטן זיך מהקב״ה גם אני הייתי בורח לשם.

וממילא היו הנוסעים לאמריקה מאני״ש רק מאלו הנקראים בלשון כ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ בשם ״חסידי הנוסחי״[רכ].

לכן הי׳ המוסר כליות של אני״ש, נוסף על שגרת הלשון של כללות הנוסעים, שהי׳ אז: אנטלאפן אין אמריקא[רכא].

היו אמנם כמה חסידים, מקושרים לאדמו״רי חב״ד, שהגיעו לארה״ב בשנים הראשונות, ונשארו כאן בהנהגתם כמו שהיו באירופה[רכב]. אמנם לא בעבורם נוסדה בעיקר אגודת חסידי חב״ד.

* * *

אגודת חסידי חב״ד נוסדה בקיץ תרפ״ד[רכג]. באותה שעה בא לארה״ב הרב ר׳ מנחם מענדל ליב ע״ה לוקשין רב בקריוואיראג, והוא סיפר לי כמה פעמים, אשר טרם נסעו לארה״ב הי׳ אצל כ״ק אדמו״ר בראסטוב,

---

[את האמור לעיל מספר המחבר גם ב״די אידישע היים״, גליון 50, חורף תשל״ב, בחלק האנגלי עמ׳ 7].

רכ) ב״די אידישע היים״ (גליון 54, חורף תשל״ג, בחלק האנגלי עמ׳ 18) מביא המחבר, אשר כ״ק אדמור מהריי״צ נ״ע חילק את חסידי חב״ד לשלושה סוגים: חסידי חב״ד, חסידי הנוסח וחסידי הגזע.

חסידי חב״ד - אלו שהמוח שליט על הלב. חסידי הנוסח - שמתפללים נוסח האר״י. חסידי הגזע - שאבותיהם הם מחסידי חב״ד, אף שהם אינם חיים חיי חסידות אבל בדמם עורק דם חסידי.

עוד מספר שם, שפעם נכנס לביהכנ״ס שלו אחד מחסידי ווישניץ וראה שהמתפלל לפני העמוד זקנו מגולח. הוא ניגש אלי ואמר: לאיש כזה מרשה אתה להתפלל לפני העמוד בנוסח האר״י? האדמו״ר מוויזשניץ, אף שהוא עצמו הי׳ לו סידור בנוסח האר״י, אבל אמר שלא כל אחד ראוי להתפלל בנוסח זה.

רכא) הר״ר שמואל לויטין נ״י סיפר לי ששמע מאת אדמו״ר הרש״ב נבג״מ בשנים האחרונות טרם הסתלקותו, שזה זמן שהוא חושב ע״ד יהודי אמריקה, לבוא בקשור עמהם ולתעניין בנעשה עמהם.

רכב) ב״די אידישע היים״ (גליון 50, חורף תשל״ב, בחלק האנגלי עמ׳ 6), מתאר המחבר כמה מחסידי חב״ד שבאו לארה״ב בשנים הראשונות:

(א) ר׳ אהרן סארקין מבאצ׳ייקאוו פלך וויטבסק, שרגיל הי׳ ללכת רגלי אל כ״ק אדמו״ר הצמח צדק בליובאוויטש, ולא שינה את דרכיו גם באמריקה. לבש מעיל ארוך וכובע משי וכיו״ב.

(ב) ר׳ משה סאקאלאוו, מחסידי כ״ק אדמו״ר מוהר״ש נ״ע. כשבא כ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ לביקור בשנת תרפ״ט-צ, נכנס ר׳ משה ליחידות וסיפר שהוא חסיד של אדמו״ר מוהר״ש נ״ע. שאל אותו הרבי: מתי ראית אותו בפעם האחרונה. והשיב: בר״ה תרל״ו. שאל אותו הרבי: איזה מאמר הי׳ אז. והלה זכר והשיב לו.

[הוא נזכר לעיל בפנים בפרק כב, וראה אודותיו גם ב״תולדות חב״ד בארה״ב עמ׳ ז

בארכיון המחבר יש העתק מכתב שכתב אל כ״ק אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע:

כשהייתי אצל א״ד אדמו״ר מוהר״ש אמר לי ללמוד בכל יום חק לישראל, ואח״כ כשהייתי אצל אדמו״ר מוהרש״ב אמר לי ללמוד שו״ע, ות״ל אני מקיים דבריהם, חפץ אני לשמוע מאת כא״ש דבר בהנהגתי, והשי״ת יעזרני לעשות כרצון ופקודת אדמו״ר שליט״א בהנהגתי בעבודת השי״ת.

המעתיר משה בן גנעשא סאקאלאוו מגליל באריסאוו].

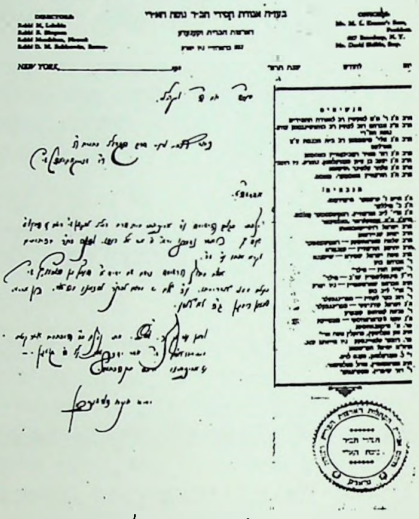
(ג) ר׳ זלמן יפה, גם הוא הי׳ מחסידי אדמו״ר הצ״צ, הי׳ גר בווילימסבורג. היתה לו הכנה עמוקה בחסידות. גם כאן באמריקה הי׳ מאריך בתפלתו עד שעה 3 אחה״צ.

(ד) ר׳ אברהם חיים ראזנבוים (שכבר הוזכר לעיל).

(ה) ר׳ דוד שיפרין (שכבר סופר עליו לעיל).

רכג) את הבא לקמן מספר המחבר גם ב״די אידישע היים״ (גליון 50, חורף תשל״ב, בחלק האנגלי עמ׳ 7). בפרטיות אודות אגודת חסידי חב״ד בתקופה ההיא בארה״ב ראה תולדות חב״ד בארה״ב פרק ד.

ודיבר עמו כ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ באורכה ע״ד יסוד האגודה[רכד].

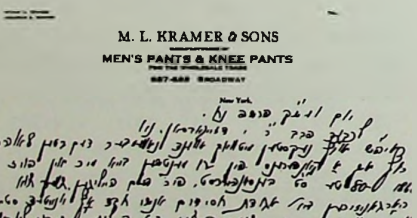
מכתב ר׳ דוד שיפרין אל המחבר
על נייר המכתבים של אגודת חסידי חב״ד

לשכת אגודת חסידי חב״ד היתה בבית חרושת (שאפ) של האחים קרעמער. הי׳ זה עסק של תפירת מכנסים בסיטונאות, ואז היו בעסק הזה האחים ר׳ חיים זלמן קרעמער (חז״ק) ואברהם דוב קרעמער. שם החברה (הפירמא) הי׳ על שם אביהם ר׳ משה אליעזר.

ר׳ דוד ע״ה שיפרין הי׳ המארגן והמזכיר של אגודת חסידי חב״ד והנשיא הי׳ ר׳ חז״ק נ״י, שקיבל את הנשיאות בירושה מאביו.

כפי שסיפר לי אח״כ הרה״ג ר׳ מנחם מענדל ליב לוקשין ע״ה, אשר בעת שהיו על בית החיים ביום ו׳ אייר תרפ״ה, טרם הורידו את אביהם לקבר, עכב את הקבורה ולקח תקיעת כף מהבנים שימשיכו את עבודת אביהם, שנבחר לנשיא של אגודת חסידי חב״ד, ופעל אצלם. ולהיות שחז״ק הוא הבכור ע״כ ממילא נפלה הנשיאות עליו.

ר׳ דוד שיפרין ע״ה סיפר לי, שבעת שהתחילה האפשריות לבוא בקישור מכתבים עם אירופה, אחרי ששקטה מלחמת העולם הראשונה, התחיל הוא לבוא בחליפות מכתבים עם פולין (ווארשא) ועם בית רבנו, והתחיל לשלוח מעות וחבילות בגדים ואוכל. והיות שהוצרך לאיש חשוב שיעמוד בראש המוסד, פנה אל ר׳ משה אליעזר קרעמער ע״ה בבקשה שיקבל על עצמו להיות נשיא לאגודת חסידי חב״ד[רכה].

מכתבו של ר׳ חז״ק אל המחבר על נייר המכתבים של החברה

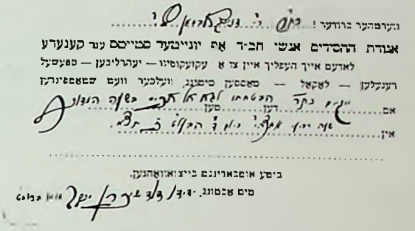
רכד) ב״די אידישע היים״ (גליון 53, תשרי תשל״ג, בחלק האנגלי עמ׳ 9), מוסיף המחבר לבאר:

האגודה לא נוסדה למטרות פוליטיות, כ״א כדי לעודד איש את רעהו לחיות חיי תורה וחסידות. בעת ביקור כ״ק אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע בארה״ב באנו אליו משלחת של אגודת חסידי חב״ד, כדי לערוך תקנון, ולהבטיח שהיא תואמת את המטרה האמורה. אצלי יש עדיין העתק התקנון ההוא.

[נדפס באג״ק אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע ח״ד, נספח לאגרת תתקכט, וב״תולדות חב״ד בארה״ב״ עמ׳ קנא, שהעתק ממנו נמצא בארכיון המחבר; אבל שם הוא עם ההוספות לתקנון משנת תרצ״ז].

רכה) את המובא לקמן מספר המחבר גם ב״די אידישע היים״ (גליון 54, חורף תשל״ג, בחלק האנגלי עמ׳ 20). וראה גם ס׳ ״תולדות ר׳ משה אליעזר קרעמער״ בארוכה.

כפי מה ששמעתי נפטר בגיל ס״ג או ס״ד שנה לערך, והי׳ מסור מאד לעסקו, וכן למד הרבה. הי׳ בא לביתו בעש״ק, ועד יום ב׳ בוקר עת לכתו להי״שאפי״ למד בהתמדה גדולה.

הזמנת ר׳ דוד שיפרין לבוא לאסיפת אנו״ח כמשרד

לדא״ח וחיי החסידות לא הי׳ לו שייכות, ורק זאת שהי׳ יליד עיר קורעניץ, מקום מושב מפורסמי חסידי חב״ד, ר׳ זלמן קורניצער ובנו ר׳ זיסקא ויו״ח והמקורבים אליהם, וע״כ הי׳ נחשב לנוסח האר״י, חסידי הנוסח.

הוא הי׳ מכניס אורח גדול, והי׳ לו שם בין היהודים הדתיים אז, וע״כ נתנו את הנשיאות על ראשו.

בניו הנ״ל לא ידעו אז הרבה אודות ליובאוויטש בכלל, אך הם ירשו מאביהם את ההתעניינות לטובת זולתו והי׳ להם דרך ארץ עבור הרב לוקשין ע״ה. גם אצלם הי׳ מתאסף מזמן לזמן איזה סך עבור ליובאוויטש, כי משפחה כבודה הם.

נמשך הדבר אשר מקום המשרד של אגדות חסידי חב״ד הי׳ בסוף הבית תרושת שלהם, שהי׳ ב-687 בראדווי׳. העמידו מחיצה על פני שטח מסוים, שיוכלו להעמיד בו שלחן כתיבה (שרייב טיש) ואיזה כסאות לנגד השולחן (כשהיו צריכים להעמיד כסא רביעי היו מעמידים את הכסא הרביעי מחוץ ללשכה, היינו מעבר למחיצה או אצל הדלת).

היו מתאספים בלשכה פעם בשבוע או בב׳ שבועות והיו דנים ע״ד שלוח מעות לרוסיא אל כ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ, או ע״ד שילוח מעות אל תות״ל בווארשא.

לאסיפות היו באים אחדים מאני״ש, הרמ״ל לוקשין ע״ה, הר״א סימפסון ואני ור׳ דוד שיפרין ע״ה. לפעמים הי׳ בא עוד מישהו.

האחים היו באים עם פנקס הצ׳יקים שלהם ומוסרים את הסך הנאסף על ידם, והיו שולחים המעות. בעצם הענינים לא הי׳ להם שייכות כ״כ.

הרמ״ל לוקשין הי׳ לו הכירות עם אביהם והחשיבו אותו, ואותנו דנו כרבנים צעירים חשובים, אבל בטלנים, ישיבה בחורים.

* * *

במשך הכנסי ללשכת אגודת חב״ד[רכו], אשר ציירתי אותה לעיל, בא לידי מכתב מידידינו אני״ש בווארשא, וכותבים שבעד סכום של אלף דולרים יכולים להדפיס את הלקוטי תורה, אשר נרגש חסרון הספרים גם בישיבה, שהראשונים כבר כלו, ומציעים לבני המנוח ר׳ משה אליעזר ז״ל קרעמער שידפיסו את הלקוטי תורה לעילוי נשמת אביהם.

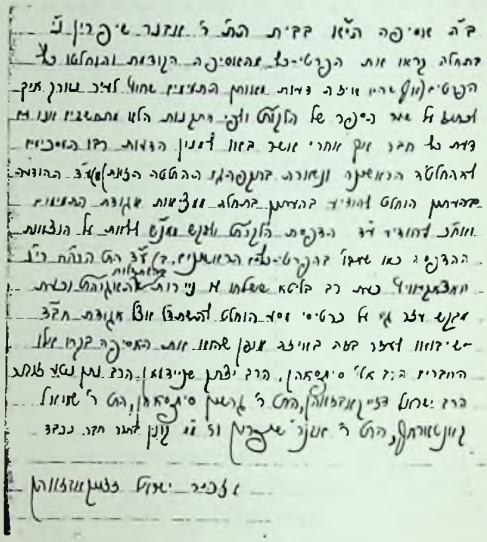
שאלתי את ידידינו ר׳ דוד שיפרין ע״ה האם נעשה בזה דבר ואמר שזהו דמיון, כי הם אינם חפצים לשמוע, ואינם כלי קיבול כלל להצעה הזאת. עניתי להרד״ש ז״ל אשר בעזהי״ת יודפס הלקו״ת.

שלחתי עוד מכתב לווארשא וכתבו לי אשר בס״ה אפשר להדפיסו בסך שש מאות דולרים בלבד.

בחודש אלול היתה בביתי אסיפת אגודת התמימים והתחייבו התמימים שכל אחד ישיג סכום מסוים לפי ערך המצב שלו, מי שיכול ישיג עשרה דולרים ומי שיכול ישיג חמשה דולרים. מי״מ רחוק הי׳ עדיין מלחשוב אפי׳ לשלוח התחלה של דמי

רכו) את המובא לקמן מספר המחבר גם ב״די אידישע היים״ (גליון 54, חורף תשל״ג, בחלק האנגלי עמ׳ 20).

קדימה. ניסיתי באיזה אופנים ולא עלתה בידי.

פרטי-כל אסיפת אנורת התמימים
שבה רנו אורות הדפסת הלקו״ת

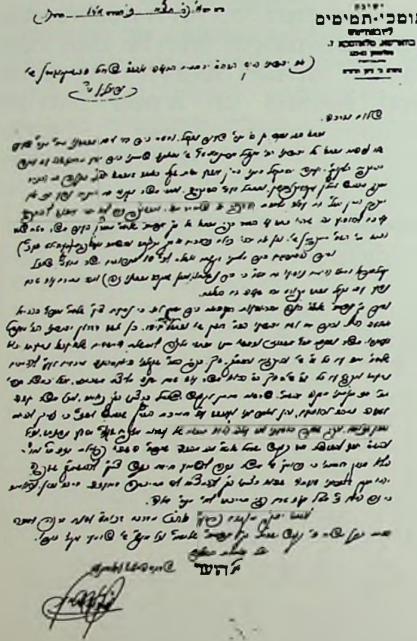
בכ״ד טבת שנת תרפ״ז סדרתי בביתי סעדה לכבוד יום ההילולא של אדמו״ר הזקן והיתה התוועדות נעימה וחזרתי מאמר בדא״ח. רובם ככולם של המשתתפים היו ממתפללי ביהכנ״ס שלי, וקודם ברהמ״ז דברתי דברים אחדים ע״ד בעל ההילולא וע״ד ספרו לקוטי תורה וע״ד המכתב הישיבה.

תיכף התנדבו מי חמשים ומי עשרים וחמשה[רכז], ונאסף סכום של איזה מאות, ואז נגשנו להדפסה[רכח].

רכז) ב״די אידישע היים״ שם מוסיף לספר, אשר אחד ממתפללי ביהכנ״ס, ר׳ אברהם פלאטקין מבאברויסק (בתחלה גר מחוץ לנ.י. אח״כ רצה להגר לארה״ק, ובא לשם כך לנ.י. התוכניות שלו השתבשו ונשאר לגור בנ.י.), הביא לי $100 להדפסת הלקו״ת.

רכח) בארכיון המחבר נמצא מכתב הנהלת הישיבה בווארשא (הרש״פ זלמנוב והרמ״ל רוטשטיין) מיום ז׳ אלול תרפ״ז:

מכתבו הכי נכבד מן י״ט מנ״א שעבר נתקבל, ובטח כבר בא לידו מכתבנו מי״א מנ״א שעבר, שלו צרפנו מכתבו של ידידינו ה״ר אנשיל אראנאוויטץ שי׳ מווילנא, שממנו כבר ידע מהנעשה עד עתה אודות הדפסת הלקו״ת.

מכתב הנהלת הישיבה אודות הדפסת הלקו״ת

ובח׳ תשרי תרפ״ח, ובו כותבים בין השאר:

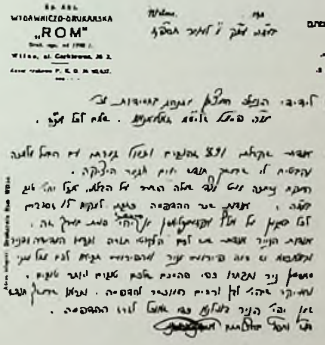
מכתבו הכי נכבד מיום י״ח אלול שעבר, בצירוף המחאה על סך $200 למען הדפסת הלקו״ת, נכון התקבל אתנו, וימים אלו נדרוש דבר הנייר לדעת כמה הוא שדרוש ע״ז. וכן כבר פנינו בשאלתינו לידידינו ר׳ אנשיל שי׳ בווילנא, שיודיענו איפוא כמה יעלה מחיר ההדפסה לאלף עקוועמפליארין, וכן דבר הכריכה. וכאשר יתבררו לפנינו כל הנ״ל נמהר להודיע לכת״ר.

ובי״ז אייר תרפ״ח:

במכתבינו מח׳ ניסן שעבר אשרנו קבלת המחאה עה״ס 200 שקל לשם הדפסת הלקו״ת, וכבר מוכן גם הנייר, ואמנם להיות רבו השבושים בהדפוס הקודם, אשר דורשים תקון, ובזה עסוקים הנם עתה. ובכאו״פ בחודש זה תתחיל ההדפסה, ונשתדל אי״ה כי יודפסו בזריזות הנכונה ולהמציאם למחנם.

דמי ההדפסה עלו לפועל יותר משמונה מאות דולרים, ות״ל נדפסו אלף עקזעמפלארים. חמש מאות מסרתי מתנה לישיבת תות״ל בווארשא וחמש מאות שלחו לארה״ב. מסרתים לכריכה, ומכרתים במחיר של חמשה דולרים עבור שני החלקים.

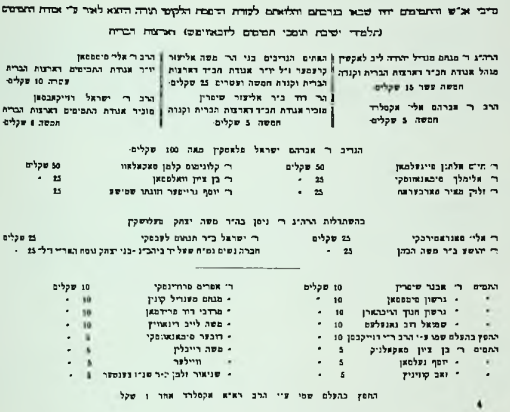
גמר ההדפסה היתה כבר בשנת תרפ״ח. על העבר השני של השער הראשון כתוב שנדפס בהשתדלות והוצאת אגודת התמימים דארה״ב. בשורה הב׳ באותיות קטנות ״תלמידי ישיבת תומכי תמימים דליובאוויטש״.

מכתב ר׳ אנשיל אראנאוויטש מווילנא אודות הדפסת הלקו״ת

בסוף החלק השני נתוסף דף אחד ובו נדפסה רשימת המשתתפים בהדפסה בפרטיות.

אלה יעמדו על הברכה

כשהודעתי בעתונות ע״ד ההדפסה שנדפס בהשתדלות כנ״ל, ושאפשר להשיגם, פנו אלינו מכמה בתי כנסת נוסח ארי״ י ויחידים וקנו הלקו״ת. זה גרם הרמת הרוח באנ״ש דארה״ב.

* * *

עידוד רוח מיוחד היי לאנ״ש ע״י ארגון אגודת חסידי חב״ד, ע״י ארגון אגודת התמימים וע״י הדפסת הלקו״ת, ובפרט שהדפסת הלקו״ת נעשית ע״י אגודת תלמידי ישיבת תומכי תמימים ליובאוויטש שבארה״ב.

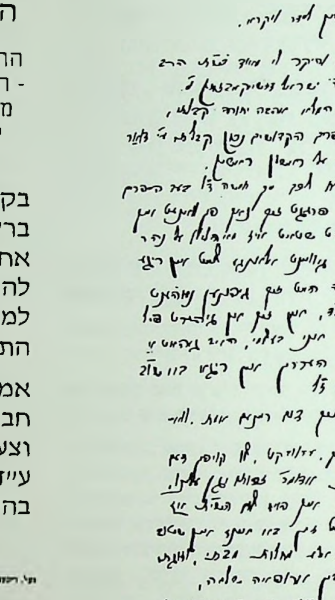
איש אחד מעיר ברידזשפארט ושמו [יוסף טוביי] הארין כתב לי, שאשלח לו תיכף את הלקו״ת, וכותב לי שהוא מעיר ריגא וזוכר הוא את המשפיע ר׳ יעקב שמשון, ובטוח הוא שכשימצאו את הלקו״ת בביתו יהיי זה סגולה מיוחדת עבור הבית רכט.

ובר״ח אלול תרפ״ח:

מכתבם מב׳ לח״ז בצירוף המחאה ע״ס $110 ע״ח הדפסת הלקו״ת נתקבל לנכון, וכבר שלחנו הכסף לידידינו ה״ר אנשיל אראנאויץ שי׳ בווילנא, בבקשה שישלחו חמש מאות עקזעמפלארין לקו״ת ח״א וח״ב ישר למחנכם ע״ש כת״ר שי׳ ... דבר בקשתם להדפיס עוד שמות המנדבים החדשים ע״ח הלקו״ת, הנה למרות אדיר חפצינו בזה, מושללי היכולת הננו למלאת בקשתם, כי אמנם כבר נגמרה ההדפסה, ואתם הסליחה. וד׳ הוא היודע ובוחן כליות ולב לשלם לכל איש ואיש כפעלו הטוב ובפרט במצוה רמה ונשאה הלזו.

רכט) המכתב נמצא בארכיון המחבר, ובו כותב בין השאר:

מיין גיבורט שטאט איז מאהליוו על נהר דנעפר, און גיווייניט א לאנגע צייט אין ריגע. אונזער משפיע האט זיך גיפונען נאהענט צו אנשי חב״ד, און זיך אן גיהערט פיל חסידות, וגם אני בעצמי האב גיהאט א ענוג רוחני הערריין אין ריגא בא שו״ב ר׳ יעקב שמשון ז״ל.

מכתבו של ר׳ יוסף טובי׳ הארין אל המחבר

אמנם אעפי״כ, מספר הלומדים לקו״ת לא הי׳ רב כ״כ, ובפרט שעדיין היו בכמה מקומות ואצל יחידים הלקו״ת מהוצאות הקודמות, וממילא לא נמכרו כולם.

כמה עקזעמפלארים נמכרו בעת היות כ״ק אדמו״ר הריי״ץ נבג״מ בפעם הראשון בארה״ב, בשנת תרי״ץ, ומספר מסוים נשאר עדיין בעת ביאת כ״ק אדמו״ר הריי״ץ נבג״מ פה בפעם הב׳, בט׳ אדר שני הית״ש.

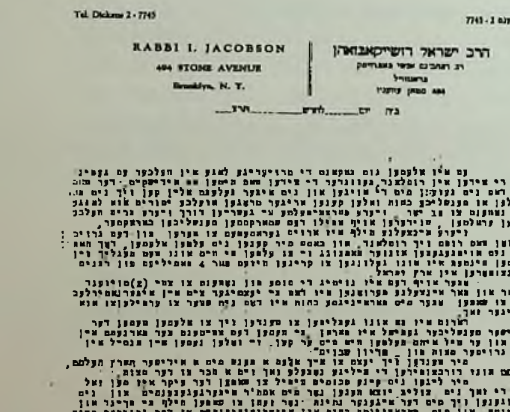
פרק כד

הגירת התמימים מרוסיא לארה״ב

ההשתדלות להצלת התמימים מרוסיא לארה״ב - רשימת התמימים שבאו לארה״ב - אלו שיצאו מרוסיא ולא הגיעו לארה״ב - אלו שהשתדלו להצילם ולא הצליחו - אלו שעלו לארה״ק ואח״כ באו לארה״ב

בקשר עם החלטת האסיפה של התמימים בר״ה תרפ״ה, שספרתי עליה לעיל, שכל אחד מהתמימים שנוסע לחו״ל עליו להשתדל בדבר הגירת התמימים מרוסיא למדינתו, עסקו בזה באסיפות אגודת התמימים[רל].

אמנם לבד זאת, הנה ע״י קשר ידידותי עם חברי התמימים, הן בני גילי והן הקשישים וצעירים ממני, באו אלי בחליפות מכתבים ע״י בבוא לעזרתם, מי בתמיכה ומי בהשתדלות הגירה.

Tel. Dickens 2-7745 טל. רשומה 7745-2

RABBI I. JACOBSON
494 STONE AVENUE
Brooklyn, N. Y.

הרב ישראל יעקבסון
רח התמים שטר באוסטריה
ברוקלין
494 סטון עוועניו

בה יום ____ לחדש ____ תרצ״ה

Rabbi I. Jacobson 494 Stone Av. Brklyn, N.Y.

Agudas Chasidei Lub Beth Army N.Y.C.

תוכן שכתב המחבר אודות הצלת יהודי רוסיה

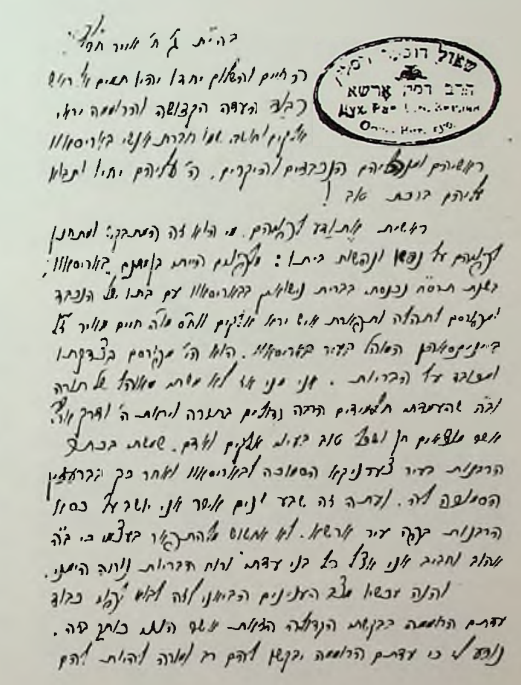
רל) ראה בזה תולדות חב״ד ברוסיה הסובייטית פרקים קב-קיב.

תי״ל השתדלתי כפי יכלתי, למרות שלא יכלתי למלאות בקשות כל אחד[רלא].

ארשום אחדים אשר השתדלתי עבורם בהשגת ניירות דרישה והשתדלתי אצל קרוביהם בדבר הוצאות הנסיעה.

בדרך כלל כל ההשתדלויות היו עד בוא כ״ק אדמו״ר נבג״מ לארה״ב בפעם הראשון, בשלהי תרפ״ט. אח״כ היי הדבר קשה מאד, ולא עלתה בידי כ״כ.

אמנם כותב הנני את שמות התמימים שעלה בידי להוציאם מרוסיא בזמנים שונים, אף שלא היי זה בזמן אחד:

מכתבו של ר׳ שאול רובער זיסלין אל המחבר

רלא) לדוגמה: אחיו של הת׳ הרה״ח ר׳ אלטער שימחוביץ ע״ה, מה״ר אהרן (?) שימחוביץ, כתב לי בקשה, היות שאני משתדל עבור כמה מהתמימים, לכן אולי אוכל לתת עבורו שתי שעות להתראות עם קרוביו בעיר גאל וועסטאן טעקסאס, ולדבר על לבם שיבואו לעזרתו.

א) הר״ר שאול דוב נ״י זיסלין, עתה הוא רב בתל אביב. קבלתי ממנו מכתבים ומצטער על מצבו המר ומתאר את המצב המר ומבקש לשלוח לו ניירות דרישה.

נזכרתי שאמר לי בעת נסיעתינו יחד מרוסטוב שיש לו אח בארה״ב[רלב]. בקשתי ממנו את הכתובת של אחיו, ובאתי עמו בכתובים[רלג].

רלב) ראה לעיל פרק יח.

רלג) בארכיון המחבר יש כמה מכתבים שכתב אליו במשך השנים תרפ״ט-תרצ״ד. ביום ג׳ שמיני תרפ״ט כותב:

עד אמצע שנת תרפ״ג הייתי רב בברעזין כידוע לכבודו, ובאמצע שנת תרפ״ג נתקבלתי בפה ארשא.

ומספר לו בארוכה המצב בארשא, איך שהממשלה סגרה את המקוה טהרה, ומנסים לבנות חדש ומבקש עזרה. ואינו מזכיר כלום אודות רצונו להגר לארה״ב. על כן קוראים אנו לראשונה במכתבו מכ״ד טבת תר״צ, בו מספר להר״ר אברהם אלי׳ אקסלרוד:

הנה זה כחודש ימים אשר קבלתי מכתב מאחי אהובי הר״ר ישראל זוראוויצער, כי יתחיל להשתדל להשיג עבורי זכיות שאוכל לנסוע, וביקש ממני שאכתוב לו איך שאני וביתי נכתבים בהדוקומטן, ויתחיל להשתדל בזה.

... אני השבתי לו תיכף ומיד על שאלתו ואני עומר ומצפה לישועת נפשותינו על ידו ... אני כתבתי לו את האדרעס של אחי חיים גרשון נ״י, ואם לא ישיג איזה עזרה ממנו ע״י מכתב צריכין להוציא הוצאות ולנסוע אליו ולדבר על לבו הרבה, כי הוא איש כזה שצריך להתעוררות והשתדלות.

ביום ג׳ משפטים תר״צ כותב אל המחבר:

אתמול קבלתי מכתב מאחי מסט׳ לואיס כי קבל ממך מכתב וגם השיב לך תיכף ... ואתה אחי תדע כי חוב גדול מוטל עליך שלא לעזוב את הדבר ולא תיתב אכרעך עד דמתרץ לי הסוגיא הקשה הזאת.

אחרי רוב מכתבים במשך השנה הבאה כותב לו ביום ד׳ שלח תרצ״א:

האשמה בזה הוא רק מה שהעביר המועד, ועתה אין עצה ואין תבונה וגו׳, ולא יועיל הון ביום עברה, ננעלו השערים ואין יוצא...

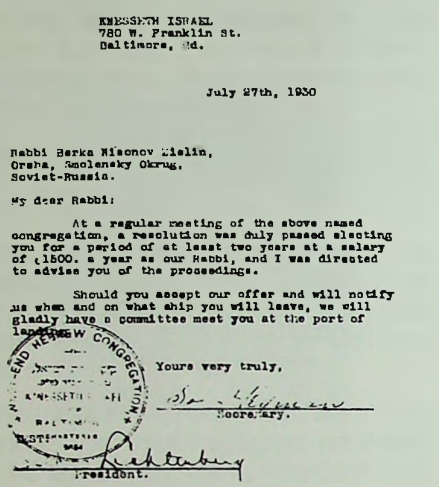
אני כתבתי מכתב לאחי יחי׳ כי יקבל בחזרה את מעותיו. נתתי לו תודה רבה על טוב לבבו אשר חפץ להטיב עמדי, אך לא זכיתי לקבל ממנו את הרוב טובה...

שוב עברה שנה וכר״ח סיון תרצ״ב כותב שוב:

תחלה השיב לי אחיו שאיננו יכול לעשות עבורו מאומה[רלד]. הוא חפץ פעם לעזור לו להביא את בנו לארה״ב, אך אז לא חפץ אחיו הרש״ד יחי׳ להניח את בנו ליסע, שהי׳ ירא פן לא יהי׳ זהיר ביר״ש כ״כ, וכעת יש לי עוד חמשה אחים ואחיות ברוסיא, שצריך אני לעזור לכולם וכו׳.

הוספתי עוד לכתוב לו ותארתי לפניו את מהותו של הרש״ד יחי׳, ושאלתי איך יכול הוא להשוות אותו ליתר אחיו.

סוף דבר ענה לי שיכול הוא לתת סך חמש מאות דולרים על ההוצאות, אבל ניירות איננו יכול להשיג[רלה]. מובן שהשגתי אני את הניירות ושלחתים אליו.

KNESSETH ISRAEL
780 W. Franklin St.
Baltimore, Md.

July 27th, 1930

Rabbi Berka Misonov Mielin,
Orsha, Smolensky Okrug,
Soviet-Russia.

My dear Rabbi:

At a regular meeting of the above named congregation, a resolution was duly passed electing you for a period of at least two years at a salary of $1500. a year as our Rabbi, and I was directed to advise you of the proceedings.

Should you accept our offer and will notify us when and on what ship you will leave, we will gladly have a committee meet you at the port of landing.

Yours very truly,

Secretary.

President.

STATE OF MARYLAND, CITY OF BALTIMORE:

To wit: On the 1st day of July, 1930 appeared before me Isidore Lichtenberg and Solomon Heyman, president and secretary, respectively, and made oath in due form of law that the above statement is true and bona fide.

Notary Public.

חווה ביהכנ״ס עבור ר׳ שאול רוכער זיסלין

בינתיים בא כ״ק אדמו״ר הריי״ץ נבג״מ בפעם הראשון לארה״ב, והי׳ לביקור גם בעיר סט. לואיס ונתנו לו סך שש מאות דולרים, היינו שהבטיח לתת ואח״כ שלח המעות על שמו ומסרתים ליד כ״ק אדמו״ר נבג״מ.

האפשרות להשיג רשיון יציאה מרוסיא נעשתה כבדה יותר, ועוד יראו להגיש בקשה פן יתחזקו הרדיפות והנגישות ודרישת

עתה קבלתי מא״י וויזע, בהשתדלות שאר בשרינו ר׳ הענדל נ״י, עבורי ועבור אשתי ובתי תחי׳, והוא כותב לי כי כתב לו חתן דודינו שיחי׳ [הרש״ג חדב״נ] שהחזיר לאחי את חובו רק נשאר עדיין תחת ידו ק״ן ד׳, ולי נצרך על עסק זה שש מאות, כי שלש מאות צריכין על השלשה שיפס-קארטעס, וזה הסכום צריכין לשלוח דוקא לשם לא״י, כי השיפ״ק צריכין לקנות דוקא שם, ועוד צריכין כאן אצלינו לכל הפחות סכום שלוש מאות ד׳ עבור השלושה פאספארטין ... אם אחי יחזיר לדודינו [כ״ק אדמו״ר] שיחי׳ את מה שהלוה לו מקודם, אשר זה יהי׳ ליסוד, ואם יחסר מעט אז יוכלו לעזור לי הקרובים שלי הנ״ל [אנ״ש בארה״ב] ... ואין לי שום עצה אחרת בלתי אל כבודו עיני אשר באפשרו לעזרני בזה.

התכתבות והתעסקות זאת נמשכה כשנה וחצי, עד אשר בב׳ דחנוכה תרצ״ד כותב לו:

הנני לבשרו כי קבלתי משאר בשרינו ר׳ הענדל את השיפס״ק, ועל הפ״פ שילם סך שני מאות וארבעים ושבעה רובל זהב ועשרים קאפ׳ ... ועתה צריכין לרחמי שמים שיקובל הסך הזה לרצון לפניהם ויתנו את הפ״פ במהרה...

עתה באתי להכיר תודה רבה לכבודו על גודל חסדו עמדי ויתן השי״ת הצלחה שאוכל להשיג את מחוז חפצי במהרה בנקל בלי מניעות ועיכובים.

וזמן קצר אח״כ קיבל הניירות ונסע עם ב״כ צלחה לארה״ק.

רלד) את המובא לקמן מספר המחבר גם ב״די אידישע היים״ (גליון 40, סיון תשכ״ט, בחלק האנגלי עמ׳ 10).

רלה) מכתבו השני הזה נמצא בארכיון המחבר, ואחרי ההתנצלות מסיים:

אין דיא גוטען צייטען ווען עטליכע הונדער טאלער האט קיין וועדער גיהאט אונר איך האב גיוועלט ער זאל קומען אין אמעריקע, האב איך דאן אויסגיזעהען בא אים משוגע, אונר היינט, אין דיא ערגסטע צייטען זיינען זיי גיקומען צום שכל.

ליבער פריינד, דעם איינציגען ענטוואר וואס איך קען אייך געבען איז, אז איך וועל טאן דאס בעסטע וואס איך וועל קענען עם צוא העלפען מיט עטליכע הונדערט טאלער, פון 3 ביז 5, וועז ער וועט זיין פארטיג צום פארען; נאר ניט קיין סט׳ לואיס, אין סט׳ לואיס קיין שוהל קען איך פאר אים ניט קריגען.

דולרים, כדרכם של האדומים אז, וע״כ כאשר עבר משך זמן כתב לי הרשד״ז שמסיח את דעתו מלנסוע מרוסיא, ומבקש להחזיר את המעות לאחיו[רלו].

כתבתי זה אל כ״ק אדמו״ר נבג״מ, שגר אז בריגא, ושלחו לי שלוש מאות דולרים חזרה, כדי להחזירם לאחיו.

אדהכי והכי קבלתי עוד מכתב מהרשד״ז, שבדעתו לנסוע לארה״ק, ומבקש שאם עדיין לא החזרתי את המעות לאחיו שלא אחזיר לו כ״א אקנה עבורו כרטיסי מסע לארה״ק.

השגתי עבורו ניירות דרישה ע״י הר״ר זלמן האוולין (הרז״ה) ע״ה, ושלחתי את הסכום הנ״ל של שלושה מאות, והשלמתי עבור קניית הכרטיסים במעות שהשגתי מעזרת תורה ושאספתי עוד, ות״ל עלה בידי להביאו לארה״ק.

בבואו לארה״ק הי׳ המצב הכלכלי דחוק שם, וכתב לי במתק לשונו, שאף שת״ל ניצל מארץ הדמים, אבל עוד לא הגיע אל המנוחה, ואולי באפשרי להביאו עתה לארה״ב[רלז].

אף שידעתי את גודל התועלת שהי׳ לאנ״ש בבואו הנה, מ״מ הבנתי שבמשך זמן קצר יכירוהו בארה״ק ויסתדר בעזהי״ת. לעומת זאת, ניירות דרישה הי׳ בקושי מאד להשיג אז, וע״כ לא מלאתי את בקשתו בזה, וחושב אני שאיננו מתרעם עלי בזה.

ב) הר״ר משה אקסלראד שי׳[רלח], כעת הוא רב ברמת גן.

ר׳ משה אקסלרוד

יש לו פה קרובים, אחי אביו ואחי ואחות אמו ואח חורג, היינו שבעל אמו הי׳ לו בן מאשתו הראשונה, ואח״כ נולד להם הת׳ ר׳ שלמה שימנוביץ.

כולם כאחד התעניינו הרבה לטובתו ושלחנו עבורו ניירות מביהכנ״ס בארה״ב

רלו) בארכיון המחבר נמצא מכתב שכתב לו אחיו של הרשד״ז (בתאריך 31-22-2):

יעצט האב איך גיקראגען א לעטער פון מיין מוטער לעבען פון חארקאוו, דער לעטער איז זייער א פארשטעלטער, נור וויא איך פארשטיי פון איר שרייבען אז עס האט זיך גארניט אויסגילאזען פון זיין נסיעה אין אמעריקע ... אלזא ליבער פריינד איך האף אז איר וועט זיך נעמען דיא מיה צוא אינוועסטיגייטען וועגען דעם, אונד אויב עס איז אזיי וויא זיא שרייבט, האף איך אז איר וועט זעהען אז איך זאל קריגען דיא געלט צוא ריק פון רבי״ן יחי׳.

רלז) המכתב נמצא בארכיון המחבר, ובו כותב בין השאר:

כ״ו תמוז תרצ״ד

...אנחנו כבר גרים (לא דרים) בארצינו הקדושה זה חודש וחצי ... הרבה יגיעות יגע והוזיל כחו וכספו וכסף יתר אוהבי, אשר מסרו עצמם ולבם ע״ז. אך לדאבוני אוכל לתת להם תודה מקרב לבי רק על החצי, מֶאֱשֶׁרֵינו אשר השגנו אותו בזה שיצאנו מארץ הדמים והכפירה, אבל על החצי השני, מאשרינו אשר צריכין אנחנו לבוא אליו אחרי הריבוי הרפתקאות דעדו עלינו, על זה עדיין לא באנו...

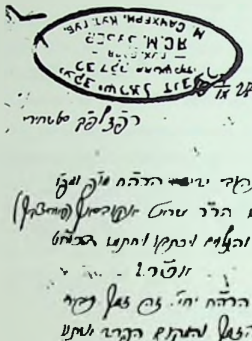
כאשר ירדנו מהספינה (אסרו חג ש״ש) תיכף נפגש לפנינו חיים קשים מאוד, אשר לא ידענו ממנו גם שם.

רלח) הוא למד בתומכי תמימים בזמן אחד עמדי, אך הי׳ גדול בשנם ממני. אח״כ נתקבל לחתן אצל משפחת שפירא מעיר קאראלעוויץ, משפחה כבודה מבעלי בתים חשובים ונכבדים יר״ש (כבר כתבתי אודותם, ובטח יזדמן עוד לכתוב אודותם).

הי׳ רב באיזה עיירות, בעיר זלאבין הי׳ רב בעת היותי בהומיל אחר חתונתי, אח״כ הי׳ רב בעיר סוראז (אחרי פטירת ר׳ ליב שפירא, שאותו הושיב הצמח צדק לרב בהיותו בן שמונה עשרה).

[בשנת תרע״ג, בעת היותי עם אבי מורי ז״ל אצל כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ בנאות דשא בזאאלשע (ע״ד מרעה עבור הפרות של הבע״ב דעיר זוראוויץ, כאשר כתבתי בזכרונותי הקודמים), ראיתי שם את הר״ר ליב שפירא ז״ל, הדרת הפנים שלו הי׳ ביתרון].

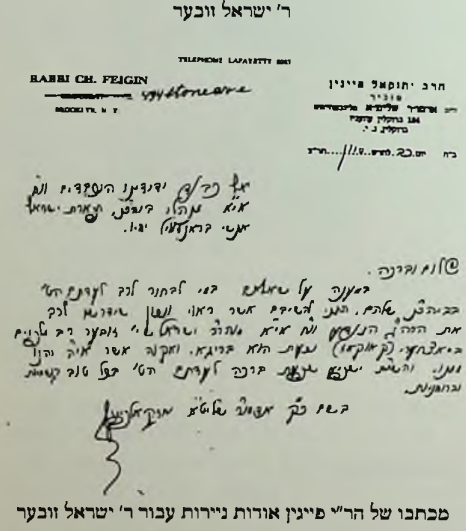
וגם שלחו לו תמיכה, אך אח״כ נסע לארץ ישראל[רלט].

מכתבו של ר׳ יעקב ישראל זובער אל המחבר

ר׳ ישראל זובער

מכתבו של הר״י פיגין אודות ניירות עבור ר׳ ישראל זובער

ג) הר״ר ישראל זובער ע״ה[רמ].

רלט) אודות השתדלות זאת ראה בארוכה בס׳ תולדות חב״ד ברוסיה הסובייטית פרק קז.

רמ) הוא יליד עיר שצעדרין, בנו של ר׳ מנחם מענדל ע״ה שהי׳ מלמד בעיר שצעדרין, בביהכנ״ס שנקרא אלקנה׳ס שול, אשר בו היתה הישיבה בחדר שני.

הרי״ז הנ״ל למד בתו״ת ג״כ בזמן אחד עמדי, צעיר מעט ממני.

הוא הי׳ רב במדינת גרוזי׳, בין התמימים שהיו תחת הנהלת הר״ר שמואל לויטין, כמדומני שהוא הי׳ רב בעיר שאצחערי.

[ראה תולדות חב״ד ברוסיה הסובייטית פרק ר].

אחר מלחמת העולם השניה עלה בידו לבוא לארה״ב והתיישב בעיר בוסטון.

לקח חתנים עבור בנותיו, את הת׳ היקר הר״ר דוד איידלמן ואת הת׳ הר״ר מרדכי שארפשטיין.

יש לו פה שתי אחיות אשר השתדלו בעזרה כספית עבורו.

גם יש לו פה אח הר״ר נתן נטע זובער, רב בעיר ראזעל ניו דזשערסי. הרי״ז נסע מתות״ל בהיותו צעיר לימים, ובא לארה״ב לערך בזמן אחד עם הורי ע״ה. הוא למד פה בישיבת ניוהייוון, בהנהלת הרב לעווינבערג ע״ה (בטח עוד יזדמן לדבר אודותיו). אח״כ נתמנה לרב בעיר ראזעל, אשר שם רוב אנשי העיר שצעדרין והסביבה.

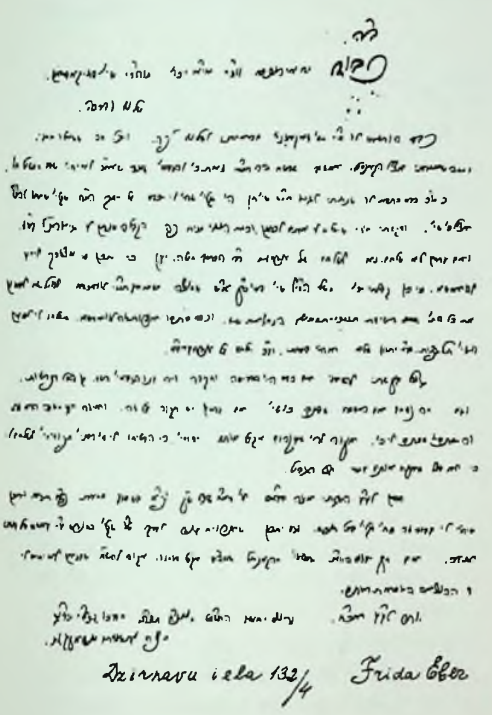
שלחתי עבורו ניירות מביהכנ"ס נוסח הארי"י דקוני איילענד[רמא].

הוא יצא מרוסיא אמנם מצד החומרות שדייקו בימים ההם לא עלה בידו לבוא לארה"ב אז, ונתקבל לשוי"ב ורב בעיר שטאקהאלם, ביחד עם התי הר"ר ישראל חסדן מהומיל.

ד) הר"ר יהודה עבער, הר"מ דתומכי תמימים[רמב].

הר"ר יהודה עבער

מכתבו של הר"י עבער אל המחבר
עם צאתו מרוסיה

יש לו פה אח וגם אחות, והם השתדלו ג"כ בתמיכה כספית, ויצא הוא ויו"ח מרוסיא לריגא, אמנם לארה"ב לא יכל לבוא[רמג],

---

רמא) אודות השתדלות זאת ראה בארוכה בס' תולדות חב"ד ברוסיה הסובייטית פרק קה.

רמב) מופלג ומצויין, מיחידי סגולה של תומכי תמימים, בכשרונות יוצאים מן הכלל.

זוגתו היא בת הר"ר מנחם מענדל שניאורסאהן (אחיו של הר"ר ברוך שניאור ז"ל, אביו זקנו של כ"ק אדמו"ר הרמ"מ שליט"א) שהי' רב בעיר רעפקא, ואחותו של הר"ר שניאור זלמן שניאורסאהן, רב בפאריז.

בעת שהתחילה מלחמת העולם השני' לקחו כ"ק אדמו"ר הריי"צ נבג"מ עמו בין המשפחות שהציל מפולין דרך ריגא; אמנם אחרי כל ההשתדלויות שהשתדלנו להביא אותו (ואת הר"ר יחזקאל פייגין) לארה"ב לא עלה בידינו, כאשר אכתוב אי"ה בפרשת הצלת רבינו וב"ב.

בעת אשר הרשע ימ"ש נכנס לריגא הי' הוא וב"ב בין הקרבנות שנהרגו על קדה"ש, הי"ד.

נשארו ממנו חדו"ת אשר כעת הוציאום לאור תלמידיו בתו"ת דאטוואצק הנמצאים פה (בספר שערי יהודה).

רמג) בארכיון המחבר יש כמה מכתבים שכתב אליו בנושא הזה במשך שנת תרפ"ט, ובחורף תר"ץ מבשר לו:

כעת אוכל להודיע שת"ל קבלתי רשום שהוחלט ליתן לי, אך בפועל מוכרח עוד להתעכב קצת, מחמת כי אין בסמלנסק (המקום אשר שם צריכי' לכתוב הרשיונו') נייר' [...] ע"ז, וצריכי' לקוות להשי"ת שבקרוב אשיג אי"ה הרשיונו'.

ומקוה"ע הנני מביע לו תודתי על כל מה שטרח עבורי, כי ממש עשה לי טובה הנוגע לי בכל חיי וחיי ב"ב בגו"ר כו'.

כשהגיע לריגא בחורף תר"ץ כתב אל המחבר:

ולקחו כ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ לר״מ ומנהל בישיבת תות״ל באטוואצק[רמד].

כבר הודעתי לו ע״י מכ׳ זאקאזני מביאתינו לשלום לפה, ומכל מה ששאלו ממני וממה שאמרתי אצל הקאנסול. אחשב שבטח מסר תומ״י זאת כ׳ להגבאי׳, בכדי שאח״כ לא יהי׳ שום מכשול ח״ו...

קבלתי מכ׳ מש״כ הרי״ף [הר״י פייגין] שי׳ בשם כ״ק א״ש שרוצה אשר אסע תומ״י לווארשא ולווילנא לבחון את כל הת׳ דישיבת תומכי תמימים הנמצאים שם, וכבר כתבו אודות זה לווארשא שישלחו לי לכאן וויזי׳ תלגרפית. וע״כ יתכן שלא אהי׳ בביתי, וע״כ ישלחם על אדרעס ב״ב.

גודל בקשתי להשיבני אם כבר הי׳ הדרישה וחקירה ומה ענו הגבאי׳ דשם, מן הכל בפרטיות.

וכעבור חצי שנה כותב לו שוב בעש״ק נחמו:

גודל בקשתי מכ׳ שי׳ שיתעניין עוה״פ בדבר השגת הוויזי׳ עבורי, כי זה יותר מג׳ חדשי׳ שהי׳ הדו״ח ועריין אין שום דבר, ולזאת הוא בא׳ מב׳ הפני׳, או שרוצי׳ לעשות דו״ח עוה״פ אודו׳ זה, או שהנייר׳ הונחו באיזה מקום. ולזאת בכל אופן הי׳ נחוץ להשתדל שהביהכ״נ יגישו בקשה ויתבעו מדוע זה זמן רב שאין שום ידיעה אודות הוויזי׳ ... כי הנני זה קרוב לה׳ חדשי׳...

ובמוצש״ק תוהמ״ס תרצ״א:

מכתבו לנכון קבלתי, ורב תודה עבור כל התעסקותו וטרחתו עבורי, יתן ה׳ אשר מכ״ז יהי׳ פועל טוב בקרוב ממש.

רמד) בשנת תרצ״א הי׳ ר״מ במחלקת ווילנא, ובתחלת שנת תרצ״ב לקחו כ״ק אדמו״ר לר״מ ומנהל בישיבה המרכזית בווארשא-אטוואצק.

על ההתעסקות בשנים הבאות להשיג עבורו ניירות הגירה לארה״ב יש בארכיון המחבר כמה מכתבים מאתו.

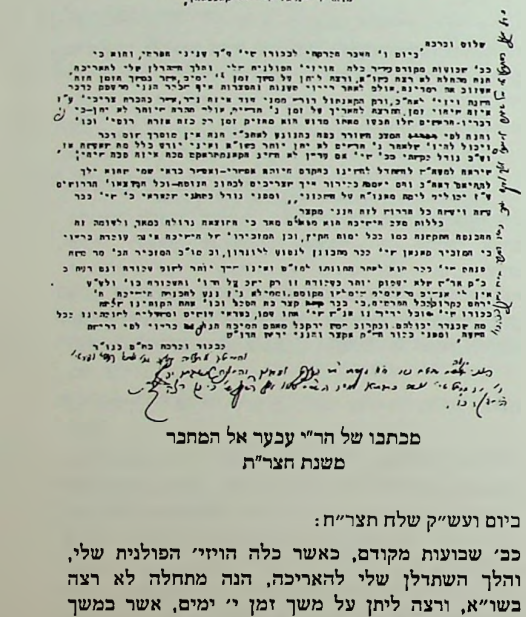
בכ״ד תשרי תרצ״ב כותב:

בטח ידוע לו אשר השנה העברה הייתי בווילנה בתור ר״מ בהישיבה תו״ת דשם, וכעת בדעת כ״ק שאשאר בתו״ת דווארשא בתור ר״מ ומשגיח על לימוד הנגלה, וגם כ״ק שליט״א בעצמו מסתמא יתיישב בקביעו׳ בפה בע״ה.

וע״ד שאלתי אם עוד לחשוב אודו׳ אה״ב, השיב לי, שלע״ע אין לי לחשוב בזה.

במשך השנים הבאות נשאר אזרח רוסי, אשר ממשלת פולין האריכה את שהותו בפולין באופן זמני בלבד. באדר״ח תמוז תרצ״ד כותב שוב באותו נושא:

זה לא כבר כלה זמן הויזי׳ שלי, ורציתי לידע מה יהי׳ בזה. והנה ת״ל כי חסדי ה׳ לו תמנו, והאריכו לי (ע״י השתדלן הקודם) עוד על משך ו׳ חדשים, אשר באמת הוא בדרך נס, כי הרוחות המנשבו׳ בפה, בהנוגע לשאלות היהודים, הם לא טובים כיותר, וכפי שמורים המאורעות האחרונות הנה המצב הולך ומתגרע מיום ליום ... ואם במצב כזה מאריכים ליהודי נתין רוסי׳ רשות הישיבה בפה, אשר אין שום חוק שמוכרחים להאריך, הוא ממש נס שלא בדרך הטבע. אולם להיות שכבר אמרו אין סומכין על הנס, וע״כ הנני מבקש בזה את כבודו שי׳ שישתדל להשיג מהישיבה הדרישה שהבטיחו ליתן, ולהביאה אתו כשיבא בע״ה לשלום הנה.

מכתבו של הר״י עבער אל המחבר
משנת חצר״ת

ביום ועש״ק שלח תצר״ח:

כבׄ׳ שבועות מקודם, כאשר כלה הויזי׳ הפולנית שלי, והלך השתדלן שלי להאריכה, הנה מתחלה לא רצה בשו״א, ורצה ליתן על משך זמן י׳ ימים, אשר במשך הזמן הזה אעזוב את המדינה. אולם לאחר ריבוי טענות והפצרות, איך שכבר הנני מתעסק בדבר השגת ויזי׳ לאה״ב, ורק הקאנסול דורש ממני עוד איזה נייר, אשר בהכרח צריכי׳ ע״ז איזה שיהוי זמן, התרצה להאריך על זמן ג׳ חדשים. אולם התרה שיותר לא יתן - כי לפי דבריו - הראשים שלו תבעו מאתו מדוע הוא מחזיק זמן רב כזה אזרח רוסי׳ וכו׳.

והנה לפי המצב השורר בפה בהנוגע לאחב״י הנה אין מופרך שום דבר, ויכול להיות שלאחר ג׳ חדשים לא יתן יותר בשו״א, ואיני יודע כלל מה שאעשה אז. וע״כ גודל בקשתי מכ׳ שי׳ אם עדיין לא השיג הקאנטראקט

ה) הת' ר' שמעון בלינער ע"ה[רמה] הי"ד, נכדו של ר' מיכאל בלינער המשפיע בתו"ת.

גם אותו עלה בידי להביאו עד ריגא, אבל לארה"ב לא יכל לבוא. הוא הי' מלמד בריגא ונהרג על קדה"ש בין כל הקדושים דעיר ריגא.

ו) ש"ב הת' ר' אברהם שלמה פאטשין[רמו] מבאברויסק, כעת הוא בארה"ק.

בשנות תרצ"ב-ג קבלתי מכתב ממנו (ומאחיו ר' יוסף) בבקשה להצילם מרוסיא[רמז].

מכח איזה סבה שיהי', שיראה למעה"ש להשתדל להשיגו בהקדם היותר אפשרי.

בכ"ה תמוז תצר"ח:

בזה הנני להודיע אשר ת"ל קבלתי כל הניירות ששלח לי כת"ר שי', וכבר שלחתי אותם להקאנסולאט, ויתן השי"ת שיהי' בהצלחה. ובזה הנני להביע לכת"ר שי' גודל תודתי העמוקה עבור כל השתדלותו לטובתי הפרטית.

במכתב נוסף, כלי תאריך:

בהנוגע לעניני הפרטי, הנה קבלתי תשובת הקאנסול שעלי להגיש לו תעודה שהנני רב, ושהב' שנים האחרונים עבדתי עבודת כלי קודש, ואז יראה, ודורש אשר ב' התעודות יהיו מאושרים מטעם הממשלה. ואף שאי"ז דבר נקל, מ"מ כבר התחלתי להשתדל בזה, ותקותי לה' שבקרוב אשיגם, וכשיהי' לי איזה חדשות בזה אודיע לכ' שי'.

כך נמשך עד שלהי תרצ"ט, כאשר עלה הכורת על יהדות פולין.

הגר"י עבער הי"ד ניצל יחד עם כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע וב"ב מפולין לריגא, אמנם לא הצליח לנסוע משם לארה"ב, ושם נספה, הי"ד.

רמה) בתומכי תמימים בליובאוויטש הי' חברי ולמדנו בכתה אחת, אף שבשנים הי' גדול ממני כשתי שנים.

כבר כתבתי לעיל אודות זקנו המשפיע ר' מיכאל בלינער, ואודות נכדו שמעון מאריסאן שהי' כאן בארה"ב, שניהם נקראו שמעון על שם אביו של ר' מיכאל.

בארכיון המחבר נמצא מכתבו מעשי"ת תר"ץ, בו כותב אודות פרטי משפחתו (בקשר לסידור הניירות):

שמעון בן הלל בלינער, [בן] לה (שנת הולדי 18|9|4), זוג' חוה גאלדע בת ר' אברהם נחום, [בת] לח.

רמו) נכדו של דודי זקני ר' טובי' שהי' שו"ב בבאברויסק, ונקרא אברהם שלמה על שם אבי זקני שכתבתי אודותיו.

אמו היתה בתו של ר' טובי' הנ"ל. זוכר אני מעט איך שאמו היתה פעם אחת בביתינו אצל אבי מורי ז"ל אודות מצבה הלא טוב (איני זוכר עם בעלה חי עדיין אז).

בשנת תרפ"ב בעת שפתחנו את הישיבה בהומיל, ובאותו הזמן היתה ג"כ ישיבת נאווארדאק בעירינו, למדו בישיבת נאווארדאק הוא ואחיו יוסף פאטשין. השתדלתי לקרבם ואח"כ נסעו ללמוד בישיבת תות"ל.

רמז) בארכיון המחבר יש מהם מכתבים רבים אליו בענין זה. המכתב הראשון הוא מר' יוסף שכותב בכ' מנ"א תרפ"ט:

יזכור נא ידידי שא"ב אשר בעת הפרדתו מאתי בנעוויל [באלול תרפ"ד, כמסופר לעיל פרק כ], שאל מאתי אם ארצה להעתיק א"ע אז ישתדלו עבורי ... מר עלי מאד אשר איני אוכל לגלות מצפוני לבבי במריות עצומה, אבל בטוח אני על ידידי אשר יהי' מבין דבר מתוך דבר כו'. ע"כ יואיל נא כבודו להתדבר עם דודינו [כ"ק אדמו"ר] שי' ועם שאר קרובנו שי' גין זה, ולענות לי דבר זה.

אחיי אברהם שלמה וגרשון בן-ציון נמצאים בלענינגראד, ולא כבר יצאו מתו"ת מהזאל, והקטנים מ"מ וישראל משה שי' גם כעת הנם עוסקים בתו"ת, ואמי שתי' ואחותי שרה לאה נמצאים בבאברויסק...

ידידי היקר אין כוונתי כ"א להעתקה ולא לכוונה אחרת ח"ו.

במשך השנים הבאות התכתבו פעמים רבות בנושא, וכשעלתה האפשריות שהאח ר' אברהם שלמה יסע תחלה, כתב ר' יוסף בכ"ו אדר (כנראה תרצ"א):

האם יחסר לכם הבנת מצבי המר בגו"ר מכל מכ' הרבים אשר כתבתי לכבודו ... אסור לו לחשוב עבור אחי שי' קודם, רק עבורי לבד, ואח"כ או ביחד אם אפשר עבור ב"ב שי'.

אמנם במשך הזמן ראה בעצמו שיהי' קשה להשיג עבורו עם ב"ב תחלה, והוסכם שהאח ר' אברהם שלמה יסע תחלה בעצמו, ואז ישתדל הוא משם עבורם. ויחד עם זאת התחנן, אשר:

ביז ואנען אחי שי' ועט קומען אהין וער ווייס ועז דאס ועט זיין.

לכן מבקש שיתחילו בינתיים לעשות ההכנות גם עבורו. וכך מוסיף לכתוב בכ"ג בעומר [תרצ"ג]:

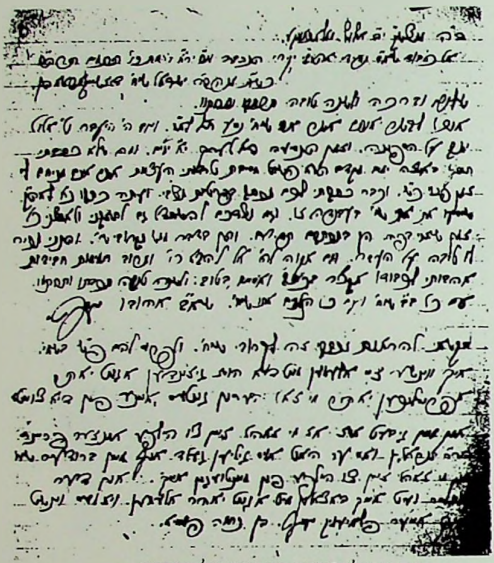
אוכל לבשר אותם אשר המעות רפ"ג נתקבלו ת"ל, וגם הגיש בקשה על פאספארט, ורשיון התשובה טובה יהי'

אז היי הזמן שנתנו ויזה עבור דולרים. דמי הפספורט והכרטיס עלו לערך 400 דולר.

השתדלתי אצל קרוביי, שהם גם קרוביו כמובן, וסכום גדול והגון השלמתי מכיסי, ותי״ל עלה בידי להביאו לארץ ישראל.

בתחלה חפצתי להציל את אחיו יוסף ע״ה הנ״ל, שהי׳ בעל משפחה. אמנם הוא הבטיח לי שבבואו לארה״ק ישתדל להציל אותו עם כל המשפחה, והוא הי׳ בעל מום, סומא באחת מעיניו, והקדמתי להציל אותו[רמח].

כשהגיע לארה״ק כתב לי שמקבל הוא על עצמו באלה ובשבועה שישתדל עבור אחיו ר׳ יוסף הנ״ל, ועשה כן; אך לא הספיק, ובינתיים הסתבך בנסיעתו לארה״ב[רמט].

מכתבו של ר׳ יוסף פאטשין אל המחבר

כדי לקבל רשיון כניסה הוצרכו אז להשליש סכום של חמש מאות דולרים בתור ערבות שיסע האיש חזרה, או לקחת שטר ערבות (באנד) מאיזה חברה העושה זאת תמורת תשלום.

איני יודע הטעם, אבל הוא אמר לפקיד ההגירה בעליס איילענד שאני חייב לו סך חמש מאות דולרים (לפה״נ חשב שזה יורה שיש לו הסך הזה).

אני לא ידעתי מאומה ממה שאמר להם, וכשקבלתי הידיעה שהוא נמצא בעליס איילענד ושאלוני אם אני חייב לו מעות, השבתי שאינני חייב לו מעות, ולא ידעתי מה זה קשור לבואו לכאן.

אח״כ הבנתי שמן הסתם אמר כן. וכשבאתי לעליס איילענד ושאלוני שוב ועד ההגירה של הממשלה, אמרתי שאני אינני חייב לו שום מעות, אך יכול להיות שאמו יש לה תביעה כספית למשפחתינו.

בכל אופן השגתי עבורו חברה שנתנה הבאנד (ערבות) וקיבל רשיון לצאת מעליס איילענד.

במשך זמן היותו כאן השתדלתי שישאר כאן, אך הוא הורגל מילדותו ברוסיא להעלים את האמת מהממשלה הרשעה ולאמר להם שקרים, וחשב שגם כאן צריך לדבר כן, ולבסוף נתפס באמרו דברים סותרים, עד שפעם אחת נתפס ועכבוהו בעליס איילענד לשלחו חזרה לארה״ק. הלכתי

בעז״ה לזמן המיועד לו כ״ה לחודש מאי, ותיכף כאשר יקבל, מוכן שאכ׳ לכבודם.

אך בעדי אם הי׳ באפשרי להתחיל להשתדל לכה״פ גין שפס״ק, וכשיבוא בעז״ה [ר׳ אברהם שלמה לארה״ק] יהי׳ לו הרבה השתדלות עבור מעות הפס״פ, שזה הרבה מזה, ובכדי שיתקרב יותר הדבר כו׳.

רמח) בארכיון המחבר יש מכתבו שכתב ממוסקבא:

את מכתבכם הגיעני בשבוע העברה, וב״ה אשר לא הסיר חסדו, כי יש עוד גואלים בישראל ב״ה, כי זה רבות בשנים אשר נכספה וגם כלתה נפשי ולא היה לאל ידי להוציא מחשבתי, אבל רב תודות לאחי היקר יוסף שיחי׳, שהתעורר אתכם, ואתם משתדלים עבור זה.

ובמוצש״ק י״ב אלול [תרצ״ג] מבשר:

אוכל לבשר אותם אשר אחי שיחי׳ נסע ת״ל לא״ק, ויום ה׳ העבר ט׳ אלול ישב על הספינה, וזמן הנסיעה היא לערך י״א ימים... ועתה כתבו נא לאה״ק שיסייעו את אחי שי׳ בעבודה זו.

בצום גדלי׳ תרצ״ד כותב האח ר׳ אברהם שלמה את מכתבו הראשון מארה״ק:

ווי גרויס איז דער חסד וואס איר האט מיט מיר גיטאן דעם ענין פון פדיית שבויים ... שטיי איך אין דער שבועה מיטן תקיעת כף און איך וועל בעזהשי״ת לייגען דעם לעבין פאר יוסף׳ן און מיט אלע מיגליכקייטן זעהן אריוס צו זאליוועז עם מיט אלעמען פון דער ביטערער אינקווויזיציע ה׳ ירחם, לא אנוח ולא אשקוט.

רמט) בשנת תרצ״ה-ו עלה ברצונו לבוא לארה״ב, והשיג איזה מוסד שנתן לו תעודה בתור ב״כ והשיג רשיון כניסה ובה הנה לביקור זמני.

ולפי מה ששמעתי נשלח ר' יוסף למערכות המלחמה ולא חזר משם.

* * *

עוד השתדלתי עבור אחדים מאניי"ש, אבל לא יכולתי להוציאם מארץ הדמים[רנ].

א) גיסי הר"ר אהרן אליעזר צייטלין ע"ה, שהי' שו"ב בקאמינקא טאראפעץ ועוד.

Telephone Orchard 10008

אגודת חסידים אנשי חב"ד בארצות-הברית וקנדה

AGUDAS CHASIDIM ANSHEI CHABAD

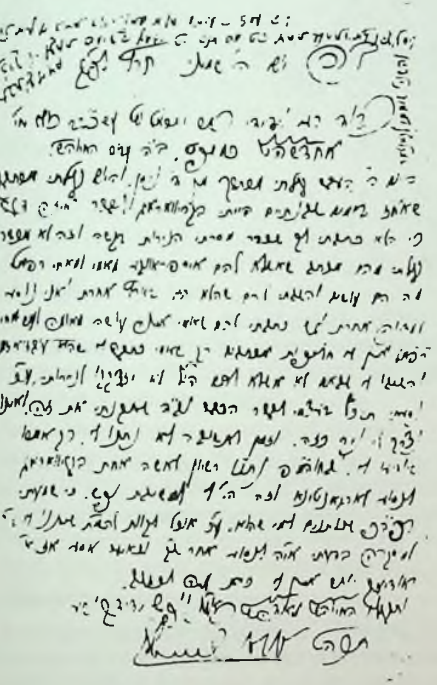
of the United States and Canada

282 EAST BROADWAY

New York City

מכתב המחבר אודות השתדלות הצלתו

השתדלתי עבורו הן בהשגת ביהכנ"ס וגם שלחתי לו כרטיסים וגם מעות דולרים לשלם עבור פספורטים, אבל כל זה לא הועיל והרבה מעות הלכו לטמיון, ובעת היות כ"ק אדמו"ר הרי"צ נבג"מ בפעם הראשונה פה, בשנת תר"ץ, כשהזכרתי את שמו וב"ב לפני כ"ק אדמו"ר הרי"צ נבג"מ (בדבר ביאתם לפה), אמר: השי"ת זאל העלפן בדרך למעלה מהטבע זיי זאלן קומען אין אמעריקא. הבנתי מדבריו שזהו דבר כבד מאד שיבוא. אבל השתדלתי בכל מיני השתדלות, ולא נחלשתי[רנא].

מכתבו של ר' אהרן אליעזר צייטלין
ניסו של המחבר

בשנת תרצ"ד-ה הי' שו"ב בעיר מאזייסק, ושם הי' מחזיק ביהכנ"ס בביתו ואסרוהו בלילה הראשונה דחה"ס [תרח"צ] ושלחוהו לסיביר. הוא הי' חלוש בבריאותו ונפטר שם במקום שילוחו.

להשתדל עבורו ולא עלה בידי לעכבו פה ושולח חזרה לארה"ק. ולע"ע אין לו רשות להכנס עוד הפעם לארה"ב.

ת"ל הסתדר שם ויש לו ת"ל משפחה.

רנ) בארכיון המחבר יש המון מכתבים מאנ"ש ברוסיה המבקשים אותו לעזור להם לצאת מרוסיה, וכמה שהשתדל הי' מובטל באפשרויות. היו כאלו שהתלוננו עליו, שכאילו מתעצל לעזור להם, והוא שפך את לבו בזה את המזכיר הר"י פיגין, הי"ד. במכתב מיום י' כסלו תרצ"א משיב לו ע"ז:

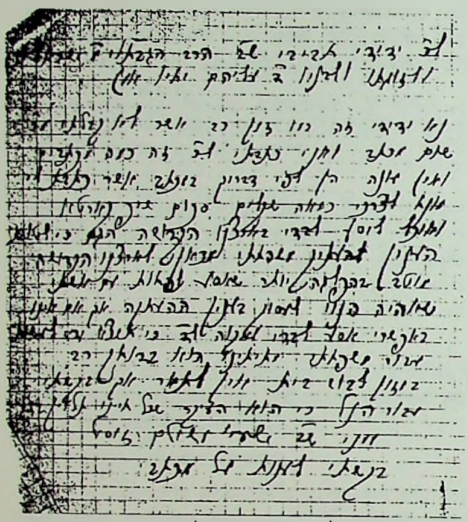
ע"ד שכותב מהתרעומות ... צריך לדונו לכף זכות מחמת מצבו. ומה שהנך כותב שהכל קובלים עליך לפני כ"ק, ולא מליצים, לא אבינך אל מה ירמזון מליך, ממה למדת זאת, יודע אני אשר בכל עת המדובר אודות הקאנטראקטין מהבתי כנסיות תמיד הנני מדגיש אשר במעט כל הקאנטראקטין נעשו על ידך ... שהנך משתדל תמיד כפי האפשרי, ובכלל למותר להאריך הרבה בזה.

רנא) אודות השתדלות זאת ראה בארוכה בס' תולדות חב"ד ברוסיה הסובייטית פרק קט.

עבור ב״ב שניצולו אחרי המלחמה, שלחתי ניירות. הם נמצאים בקנדה, ואכתוב אודותם בבואי לתקופה הנ״ל.

ב) הר״ר אלחנן דוב מרוזוב ע״ה, שלחתי לו עזר של מעות כדי לנסוע לארץ ישראל, אבל לא הצליח להשיג רשיון יציאה[רנב].

ג) ש״ב הר״ר ישעי׳ זוסי׳[רנג] (בן דודי זקני ר׳ טובי׳ שהי׳ שו״ב בבאברויסק), גם לו שלחתי עזר כדי לנסוע לארה״ק, וגם הוא לא הצליח להשיג רשיון יציאה.

מכתבו של הר״ר ישע׳ משולם זוסי׳ שובאוו
דער בוירער רב, אל המחבר

ד) התמים ר׳ מנחם מענדל גריבאוו מנעויל[רנד] (אחיו של ר׳ שלום יהודה

רנב) אודות השתדלות זאת ראה בארוכה בס׳ תולדות חב״ד ברוסיה הסובייטית פרק קיב. וראה גם ״די אידישע היים״ גליון 39, ניסן תשכ״ט, בחלק האנגלי עמ׳ 12.

רנג) שובאוו, רבה של בוידע, חותנם של הרמ״ד לאקשין, הר״ש אבלסקי והר״א פלדמן.

בארכיון המחבר יש כמה מכתבים שכתב אליו בזה, רובם חסרי תאריך. באחד מהם כותב:

אבקשה לשמוע ולהאזין לדברי ולעשות את חפצי כי בהן חיי רוחי. הנה כל מחשבותי ועומק לבבי ושכלי להוציא את בני ביתי מכאן לארצנו הקדושה להיות יהודים כדת. ואם כבד הדבר בפעם אחת הוחלט בדעתי לנסוע לבדי. ובקשתי ממך לעורר את לבב קרובי שיעזרו בזה ולשלוח לי שיפסקארטא.

במכתב אחר כותב:

הן לפי דבריך במכתב אשר כתבת לי, מונח לצרכי כמאה שקלים, סכום שיפקארטא, ואוכל ליסע לבדי בארצנו הקדושה, הגם כי לטובת הענין להעתיק משפחתי מכאן לארצנו הקדושה, מוטב בהפלגה יותר שאסע לפחות עם אשתי, שאהי׳ פנוי לעסוק בענין ההעתקה. אך אם אינו באפשרי אסע לבדי, ואקוה לד׳ כי תמצא ידי לעשות עבור משפחתי.

במכתב נוסף:

את מכתבך קבלתי ושמח לבבי כי ת״ל לבך ער לעשות צדק ולהצילנו מטיט היון ומרשת ההתבוללות, ועשה תעשה גם תוכל, כי רצון חזק ישבר כל המניעות, גם לכסף יהי׳ מוצא. ולדעתי חתני מרדכי דוב [לאקשין] לו משפט הקדימה והוא איש מצוין בתורה מוסמך בעל לשון יודע אומנות ובנקל לו בע״ה למצוא מעמד, ולהוציא אח״כ אותי ואת אשתי ובתי הבתולה חי׳ מנוחה [פלדמן].

ובעור מכתב:

קבלתי מכתבך ושבעה נפשי רוב עונג בקראי אותו כי ת״ל קרובה ישועתי לבוא שאוכל להעתיק מושבי לארצינו הקדושה.

אמנם כאשר התקרב המועד התחילו מתערמים קשיים ומניעות ועיכובים. ואז מתחיל להתלונן במכתביו:

נא ידידי ש״ב התחלת במצוה הגדולה הזו גמור להשיג עבורי וויזות, אשר מקחם הוא כסף מעט, נא ש״ב עשית הרבה עבור בן אחותי אברהם שלמה [פאטשין] ועבורי אתה עושה בעצלות, כי זה כארבע שנים אשר אני מבקש רחמים ממך שאוכל להעתיק משפחתי לארצנו הקדושה. ובני חתני שמרי׳ [אבלסקי], זלמן טובי׳ ומשנהו שלום דוב הם נערים בעלי כשרונות מופלאים ופה יורד לטמיון. בקשתי ממך, כאשר השגת עבורי את הכסף הלז, עשה שירי מצוה להשיג וויזות, כי זה דבר נקל במעט כסף.

רנד) אודותיו כ״תולדות חב״ד ברוסיה הסובייטית עמ׳ רלח-מ.

בארכיון המחבר יש כמה מכתבים שכתב בשנים תרצ״א-ד (וחותם בהם: ״מנחם מענדל חתן ר׳ בן ציון חדש״, או ״אח שלום יודא״). במכתבים הראשונים מדבר אודות הניירות והעזרה להעתקה, ובאחרונים מתייאש מזה, ובהתגבר הגזירות והרעב, מתאר את מצבו הכללי ומבקש עזרה למלחמת קיום. בצום גדלי׳ תרצ״א כותב:

אחזור עוד הפעם בבקשה כפולה לענות במוקדם האפשרי ולהיות בטובו להודיע בפרטיות אם כבר נגמר הדבר, כי כ׳ כתב במכ׳ גלוי אשר בעוד שבועיים יגמר הדבר, אשר ע״כ מפיל אנכי תחנתי להודיעני אם נגמר הדבר, היינו אם גמר עם בהכנ״ס, ואם לקח כל הזכיות מאתם הנדרשים לזה.

במכתב נוסף מא׳ משפטים [תרצ״א?] מתאר ברמז את המשפט שעליו, שגירשוהו מביתו ושעומדים לשלחו לגלות:

חשכות גדולה עומד בראש לבני יעקב להיות שעירי׳ המשתלח (והפרט [כלומר, הוא עצמו] עוד יותר להיות נידון בפ״ז דסנהדרין [ארבע מיתות] ר״ל עבור מעשי׳ דר״ח בן תרדיון [שהי׳ יושב ועוסק בתורה ומקהיל ברבים; ראה תולדות חב״ד שם]). מהדירה כבר נידון להיות בריחוק מקום עם ב״כ הקטנים בקור...

ראשית לדבר עם עטרת ראשינו הן מענין ראיית פא״פ [קבלת רשיון יציאה מרוסיה] והן מענין האמצעים אשר נדרש לזה, אשר לא יספיקו לי.

ובעוד מכתב (חסר תאריך) כותב:

קבלתי מכ׳ שהוויזע ת״ל נגמרה ונחסר לזה ממוצעים, אשר ע״כ ילך כת״ר לבני דודתי אייזינשטאט, עם ר׳ יצחק [כנראה הורביץ, המתמיד], ועוד למי שידוע לו, או לה״ר דיקשטיין [ראובן], והוא גם הוא ילך עם כת״ר ויאסף ממון אצל מי שיודע כת״ר, כי נחסר לי ממוצעים לשיפס קארטעס (כי יש לי בערך כמעט על שני שיפס קארטעס, ועדיין חסר הרבה) ... וידבר עם חותני ר׳ בן ציון חדש, ויתיישב אתו גין בני אייזינשטיין ושאר קרוביי, שיבואו לעזרתי.

ובאחת מהן (ז׳ אלול, בלי פירוט השנה) כותב אודות חותנו:

והנה אם כי מקדם הי׳ לי איזה עזרה ע״י קרובי חותני, אבל לא מכבר קבלתי מאתו מכתב ... ובטענתו כי הוא זקן וחולה, וגם הוא חי מקצבה וקבלה שמקבל מקרוביו, וכי יש לו עוד אשה ובנים (כי זוגתי היא מאשתו הראשונה אשר נפטרה לערך כ״ב שנים, והוא אינו מכיר אותי, וע״כ גמר בדעתו שיותר לא ישלח לי ... מסר נפשו א״ע ברוב טרחה ומעות שלוה מאחרים (הוא זקן וחולה) על ההעתקה עבורינו, אבל הוא אינו יכול לשער כי המניעה מההעתקה היא לא מאתנו.

אודות מאסרו הנ״ל כותב גם הר״י עבער אל המחבר, בעש״ק נחמו תר״ץ:

ידידינו רמ״מ גריבאוו שי׳ תפסו אותו בעת לימודו ובקרוב צריך להיות הדו״ח שלו. אך ת״ל שעד הדו״ח הניחו אותו לחפשי ולקחו ממנו רק חת״י שלא יסע מהעיר ער הדו״ח. ועצת אבינו הי׳ שלא יברח רק יבוא להדו״ח. והי׳ ראוי מאד להשתדל עבורו אצל קרוביו, גריבאוו, שהי׳ חתן ר׳ דובער בהר״ר משולם ז״ל רייך). הרבה עמל ויגיעה הנחתי בהשתדלות עבור ביאתו.

חותנו הי׳ גר פה והי׳ עני [הוא הי׳ מלמד בפאריץ, ואשתו הראשונה נפטרה ונשא אשה אחרת. מאשתו הראשונה נשארו לו שני בנים (ת״ח מפורסמים בארה״ק) ובת אחת, שהיא אשתו של רמ״מ הנ״ל].

אך הי׳ לו דוד ר׳ אלי׳ קפלן, יליד פאריטש, ובעת שהשתדלתי עבור הרמ״מ הנ״ל הוא הי׳ איש אמיד. גם היו לו אחיות עשירות. הם השתדלו בכל עוז, ובקושי עלה השגת ניירות דרישה, אך לא עלה בידינו להוציאו אפילו לריגא.

כפי הנראה נתפס בינתיים, ונפסק קשר המכתבים בינינו.

ה) הרב זאב פאדאקשיק מבאבריסק. הוא למד בתומכי תמימים בליובאוויטש בזמן אחד עמדי, ואח״כ הי׳ בעל עסק. הוא הי׳ חתנו של ר׳ יהודה מזלאבין, סוחר סוסים, הי׳ נוסע לימי השוק (ירידים) בעיירות שונות והי׳ בא גם לעיר זוראוויץ. אחרי נסעי מרוסיא שמעתי שהי׳ רב בעיר זוראוויץ[רנה].

שעכ״פ יהי׳ איזה דבר לפועל, כי מובן אשר מצבו שם הוא מאוים בתכלית.

רנה) בארכיון המחבר יש מכתב שכתב לו ביום ג׳ בא תרפ״ז מטשאריי, בתחלתו חותמת ״זאב במו״ה אהרן דוב פאדאקשיק רב פה זוראוויץ פלך מאהיליאוו״, ומוסיף בכת״י ״כעת פה טשאריי״. ובהמשך המכתב מספר:

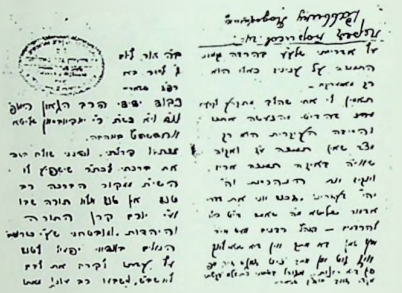
אגיד לך ידידי מהחדשות הנעשו אתי, שנתקבלתי מזוראוויץ לטשאריי, קהלה חשובה תודה לאל, ומספיקים על מחייתי, ואקוה שפה יהי׳ אי״ה טוב יותר מזוראוויץ.

על החג של י״ט כסלו הייתי בלעניגראד אצל אדמו״ר שליט״א והי׳ שם כמו מאה אנשים, 25 רבנים, ושמחנו בשמחת החג עד שעה 4 בלילה הא׳ וכן הב׳ ... אמר בי״ט כסלו להרבנים בזה״ל, רבנים וועט איר אויף טאן בא אייך אין דיא שטעטלאך איז גוט און אייב ניט זאגט זיך אפ פן דיא רבנות.

וממשיך לספר על המצב בעיר ועל הקשיים בבניית מקוה.

היו לו כאן בנות גיסותיו, וגם הן חפצו לעזור במעות, אך לא עלה בידי לעשות עבורו ממשות.

במשך השנתיים הבאות הוחמר מצב הרבנים ברוסיה, וביום א׳ אמור תרפ״ט כותב לו לראשונה אודות האפשריות לעזוב את רוסיה:

מכתבו של ר׳ זאב פאראקשיק אל המחבר

הנה בדרך כלל ידוע לכת״ד את מצב הרבנים כעת ברוסיא, שמלבד דוחק מצבם גם בהגשמי, שמתמוטטים מיום ליום, כידוע שכל מקורי המחיות של הרבנים בימים שעברו כעת ספו וגם כלו כמעט לגמרי, ובעת האחרונה התחילו למנוע שחיטת הבשר כשר, וכפי שהוסכם גם בעירנו על האסיפה שהי׳ למנוע כו׳ (ונוסף לזה לסתור את המקוה. גם ליקח את הבתי מדרשים לצורכם)...

והנה זה לא כבר בא לאמעריקא א׳ מתושבי עירנו בשם ר׳ זלמן גורעוויטש ... ובחפצו ליקח אותי לאמעריקא לרב עבור ביהמ״ד שלו, הנק׳ במדומה ביהמ״ד רצאסניק [נוארק נ.דז.].

אך משום שהביהמ״ד שלהם נבנה זה לא כבר אין בכחם להרים סכום כזה. לזאת איני יודע מה לעשות, אם אפשר לנכון הדבר שאסע מקודם יחידי, וכמו שקבלתי זה לא כבר מכתב מגיסי הנמצא ג״כ בניויארק ברוקלין...

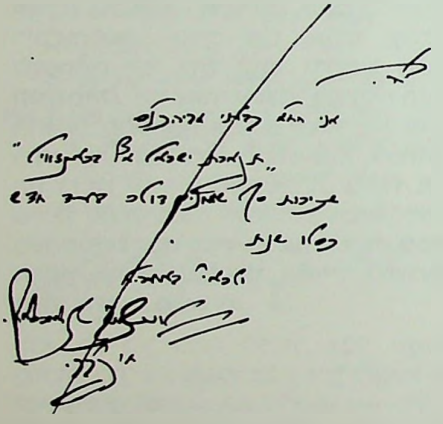
נא ונא ידידי לדבר עם ר׳ זלמן גורעוויטש מעירנו, שהאיש הוא נכבד עד למאד, גם לקרוא את גיסי מר יעקב רובין, והעיקר היא אשתו מרת חיענע תחי׳, שהיא עוסקת בזה, ולמצא עצה נכונה איך לעשות.

וכעבור שנה לערך כותב לו שוב:

כעת העיכוב הוא רק בדבר השיפס קארטעס, שחוק חקקו בעת שאין מתחילין בעשיית הפעסער מבלי לקיחת השיפס קארטעס באמעריקא דוקא עבור הנוסע. ולזאת בקשתי מאתך ידידי, ע״ד שאחז״ל כל המקיים נפש אחת כו׳.

כובד גדול היי בהשגת ניירות דרישה מביהכנ״ס, כי יראו פן יבוא הרב ויותבע מהם שכירות. עד כדי כך היי הכובד, אשר גם הביהכנ״ס שלי, שהייתי רב אצלם, עלה לי בכובד גדול להשיג ניירות דרישה עבור גיסי הנ״ל.

ו) הרה״ג הרלוי״צ זצ״ל שניאורסאהן (אביו של כ״ק אדמו״ר שליט״א). השתדלתי להשיג ניירות עבורו והוא שלח לי בהקדם שטרי קבלה על השכירות, וגם זה לא עלתה בידי. השתדלתי עבורו בכמה בתי כנסת.

אישור קבלת משכורת מביהכ״נ בכתי״ק כ״ק בנו אדמו״ר שהכין את טופס הקבלה עבורו

ביותר עלתה ההתעסקות בכובד אחרי אשר ברוסיא התחזקו הגזירות של רדיפת הדת והמאסרים והעדר נתינת רשיונות יציאה, אשר מני אז התייאשו ויראו אפילו להגיש בקשה לצאת.

* * *

במקצוע ההגירה לארה״ב השתדלתי גם בדבר כמה תמימים שבאו מרוסיא לארה״ק, ואח״כ עזרתי להם לבוא מארה״ק לארה״ב:

א) התמים ר׳ אליהו נחום שי׳ שקליאר, נסע לארה״ק בתור בחור, נשא שם אשה,

ורצה לבוא לארה״ב, שכאן הי׳ לו את אביו המנוח ר׳ לוי יצחק ז״ל ויבדל לחיים אחיו ר׳ מאיר שי׳ שקליאר.

השתדלתי להשפיע עליהם שיביאו אותו לארה״ב, ובתחלת שנת תר״ץ בא הנה עם זוגתו ובתו הבכירה מרת יהודית תחי׳.

בהשתדלותי להשפיע על משפחתו שידרשו אותו הנה, הבטחתי להם שבעזהי״ת יסתדר פה בפרנסה.

הם חששו מאד, פן לא יוכל להסתדר בפרנסה (כי באותן השנים סבלו המהגרים הרבה עד שהסתדרו בפרנסה, ובפרט תלמיד ישיבה ובפרטי פרטיות תלמיד ישיבת ליובאוויטש, אשר הם אינם עלולים להשתנות לפי רוח הזמן ודרישת השעה המדומית), ועד אשר יסתדר בפרנסה תיפול החזקת המשפחה עליהם (שזה הי׳ מהלך רוחם של המהגרים הראשונים, שבתחלה היו באים יחידים מהמשפחה, ביחוד אלה שיכלו ללכת לעבוד ולהרויח, ובמשך הזמן כשהסתדרו בפרנסה ואספו איזה סכום, הביאו את ב״ב), האבן זיי זיך געשראקן מעול החזקת משפחה.

הוא בא בין כסה לעשור, ובין יוהכ״פ לסכות כבר בא אצלי אביו ז״ל לשאול מה יהי׳ ע״ד פרנסה.

בחוה״מ סכות באו ר׳ אנ״ש עם אביו ז״ל והתחלנו לחשוב ע״ד מקצועות שיוכל להסתדר בפרנסה. ואביו ז״ל העירני על מה שאמרתי שבעזהי״ת יסתדר בפרנסה.

ת״ל שאיזה ימים אחר חה״ס עלה בידי לסדרו בבית המטבחיים אשר דודי המנוח ר׳ ישעי׳ ז״ל דזייקאבסאן עמד שם בתור שו״ב ראשי.

הוא התקבל שם בתור שו״ב, ועמד במשרה הזאת כמה שנים, עד אשר נסגר בית המטבחיים.

ב) התמים הר״ר שלום שי׳ פויזנר[רנו].

לפני נסיעתו הוא השתדך עם מרת חי׳ תחי׳, אחות גיסי ר׳ אהרן אליעזר צייטלין ז״ל.

ר׳ שלום פויזנער ובני ביתו

הי׳ לו כאן את אביו זקנו ר׳ זוסיא פויזנר[רנז] ומשפחתו.

הר״ש פויזנר נסע בתחלה מרוסיא לארה״ק והתיישב בראשון לציון, אך לא הצליח

רנו) אודות אביו ר׳ יצחק זלמן, ראה לעיל פרק יט.

רנז) הוא הי׳ מהיהודים שמעיירות הקטנות דרוסיא, עס ביינקט זיך נאך דעם טיפ איד.

הוא הי׳ מעיר בעלויץ סמוך למוהילוב שעל נהר דניעפער.

הי׳ לו כאן אח, שהי׳ סנדלר בביתו ופה המציא איזשהו יתרון באופן עשיית נעלים, שהיו קוראים להם ״דר. פויזנער׳ס שיך״, ומזה התעשר, כמובן.

כל בני המשפחה הם בעלי מזג טוב, וכן הי׳ אביו הי״ד.

להסתדר שם, והוא ביקש את קרוביו שיביאוהו לארה״ב[רנח].

מובן שעיקר הנותן על ההוצאות הי׳ דודו זקנו ד״ר פויזנר, אך אביו זקנו השתדל בכל, והמשפחה כולה עזרו בזה.

רנח) בארכיון המחבר יש מכתב שכתב אליו בד׳ פר׳ תבוא תרפ״ו, ובו כותב בין השאר (ההתחלה חסרה):

כותב לי [כ״ק אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע] שאסע לאמריקא ולבוא אתכם ועם אלי׳ ייכיל בכתובים שתשתדלו עבור ויזע אודותי, והוא ג״כ יכתוב לכם מזה. ובכן נא להשתדל בזה בכל האפשר. ורשום בזה ג״כ הכתובת של אבי זקני יחי׳ ובבקשה להכנס אצלו לפרוס בשלומו וגם אולי יוכל גם הוא להיות לעזר בזה.

עבודתי בפה לא מעונינה כ״כ, עבודה פשוטה, באת ובמכוש, והעיקר עוד שגם זה חסר, כל הקיץ כמעט לא עבדתי.

אלי׳ נחום שקליאר וחיים דוב ליערמאן (דעם בתים מאכערס) ג״כ פה. אך הם נמצאים בירושלים, וגם הם לא שבעי רצון. חיים דוב רוצה לנסוע, אך רק יחי׳ היכולת, ללונדון, ואלי׳ נחום לאמריקא.

בינתיים נולד לו בן, ובי״ג אד״ר תרפ״ז כותב לו:

אבקשו להודיעיני מהשתדלותם אודות הויזע, ומה נעשה ובשביל מי, היינו אם רק בשבילי או גם בשביל זוג׳ ועכשיו גם בשביל בני שי׳. ובכלל כמה אפשר להתמשך הדבר.

א״ז כתב לי שהי׳ אצלכם, אך לא כותב לי כלום מהנוגע להויזע.

מכ״ק א״ש [אדמו״ר שליט״א] קבלתי עוד מכתב לנסוע לאמריקא, ואף כי כתבתי לו כי כבר הנני מרויח גם פה על חיי בדוחק, וממלאכת שמים, בכל זאת השיב לי לנסוע לאמריקא.

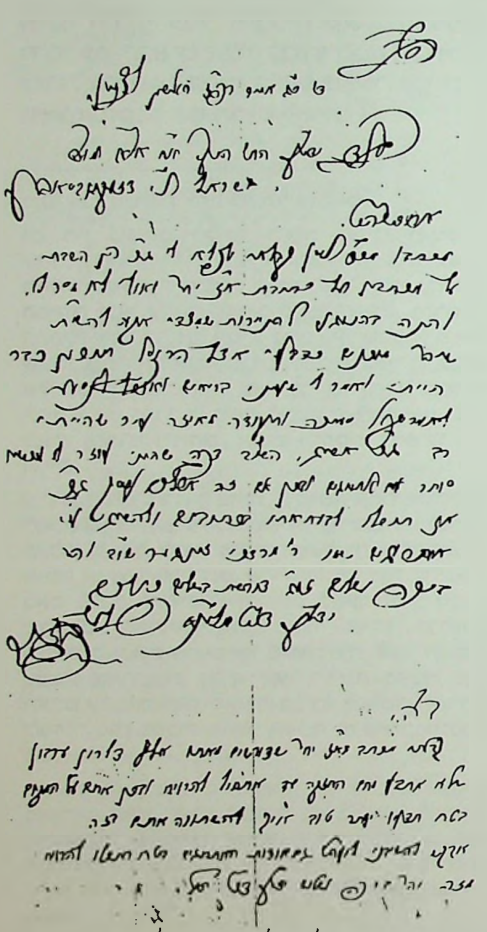
ובכ״ג אייר תרפ״ז:

קבלתי מכתב מא״ז יחי׳, שדורשים מאתו אלף דולרין ערבון, שלא אתבע מהם החזקה עד אתחיל להרויח, ובכן אתם על המקום בטח תדעו יותר טוב איך להשתות אתם בזה.

הדבר נמשך עוד זמן רב, ובאור ליום ו׳ תצוה תרפ״ט מספר לו על כל הקשיים, וכותב לו:

אתמול הייתי בירושלים והגשתי הניירות להקנסול לשלחם לאמריקא ... בר״ה העבר ה׳ הרב ר׳ אלטער שימחוביץ אצל כ״ק א״ש ורצה לכפול השאלה אודותי נידון הנסיעה לאמריקא, ולא רצה כ״ק להשיב לו כלום, כי כבר השיב לי. ובמכתבו אלי כתב לי בזה הלשון: כבר הודעתיך שטוב ויפה לפניך הנסיעה לאמריקא, ובטח תצליח שם בגו״ר.

אחרי רוב השתדלות עלה בידינו להביאו לארה״ב.

מכתבו של ר׳ שלום פויזנער אל המחבר

כמו בדבר ר׳ אליהו נחום שקליאר, כן גם אצלו, הבטחתי לקרוביו שאין להם מה לדאוג ובעזהי״ת יסתדר בפרנסה.

הוא בא הנה עם זוגתו ושני בנים יצחק זלמן ויהודה ליב. הם שכרו להם דירה, אבל שאלת הפרנסה התחילה להעיק.

עזר השי״ת שהתי׳ ר׳ נטע זובער (אחיו של הרב ישראל זובער זי״ל הנ״ל) רב דעיר

ראזעל הוצרך לשו״ב, והודיע על כך בעתון מארגען זשורנאל.

תיכף דברתי עמו, והבטית שאמנם לפנים ידבר עם הבאים אליו לבקש המשרה, אבל לפועל יחכה על ביאת הר״ש פויזנר. וכן הי׳, ותיכף נתקבל שם הר״ש לשו״ב[רנט].

ע״כ לע״ע ממה שאני זוכר שמות התמימים ואנ״ש שהשתדלתי בדבר ההגירה.

רנט) אבל השידוך הזה לא הי׳ מתאים.

גם הי׳ ביניהם חלוקי דיעות בעניני ממונות, שהרנ״ז התנה עם הרש״פ, שהרש״פ יתן איזה אחוז מהמעות שחיטה שלוקח בעד כל עוף להרב (כתנאי המקום וכפי שעשו השו״בים הקודמים), והרש״פ בתחלה עשה כן, אך אח״כ פתח בית מטבחיים של עופות, ממילא נתרבה סכום העופות, ואין זה בגדר של קבלת מעות דמי שחיטה. הי׳ ד״ת ביניהם ונסעתי אני והרב ר׳ משה בנימין טאמאשאוו לדון לפנינו ופשרנו ביניהם; אמנם היחסים הופרעו ע״י הנ״ל.

[כידוע הסיפור בדרך צחות, שנשמה אחת בירידתה למטה לעוה״ז, פגעה בנשמה העולה מעוה״ז לעולם העליון לאחר כלות המאה ועשרים שנה. שאלה אותה הנשמה היורדת: מה טיבו של העולם שאת באה ממנו, והשיבה לה: אין לשער גודל הטוב שבעולם התחתון, אשר בעד איזה פרוטות מקיימים מצות ציצית או מזוזה וכו׳, אבל יש שם צעצוע אחד עגול הנקי ״געלט״ וזה מעביר את האדם על דעת קונו. אמרה בליבה הנשמה היורדת לעוה״ז, אם בשביל צעצוע זה מה זה נחשב, והלכה בשמחה.

בבואה אח״כ מעולם התחתון לאחר כלות המאה ועשרים שנה שלה, פגשה שוב את הנשמה הראשונה, ששאלה ממנה: איך היה בעולם התחתון? וענתה לה בהתמרמרות: מה זאת שאמרת לי שיש איזה צעצוע, הרי זהו **געלט!** (בדגש חזק)].

גם לא הי׳ עסק בית המטבחים בהצלחה (אף שהוסיף במכירת דגים) והתחילו לבקש אחר משרה אחרת.

עוד מאורע גרם לבקשת מקום אחר:

אחרי עבור איזה זמן, שנתיים או יותר, לדירתם בראזעל, התחיל בנם הבכור זלמן נ״י ללכת לגן ילדים עממי שבבית הספר העממי (פאבליק סקול). ראזעל היתה אז עיירה לא גדולה, וכן גם עיר לונדון הסמוכה, והמורים והמורות אינם יהודים, וגם התלמידים היו רובם ככולם אינם יהודים.

כשהגיע זמן לפני אידיהן סדרו הצגה בבית הספר מאותו האיש. כל הילדים השתתפו בהצגה, וגם הילד זלמן יחי׳ כמובן. כשסיפרה לי אמו מהמאורע נזדעזעתי ולא יכלתי להשיב רוחי אלי (הייתי אז במטתי מהצטננות). אח״כ בא בעלה הרש״פ אלי ודיברנו בזה, ותיכף ארגן ישיבה קטנה בעיר עליזאבעטה הסמוכה לראזעל (או יותר נכון, שהעיירות הקטנות ראזעל ולונדון סמוכין לעליזאבעטה).

הרעיון של הכרחיות ישיבות קטנות בעיירות עוד לא הכה שרשים אז, ובקושי גדול אסף שמונה ילדים, מהם שני בניו יחיו, וחלק גדול מהוצאות הישיבה נטל עליו (מזה נתפתחה אח״כ הישיבה העומדת עתה בהנהלתו של הרב טייץ נ״י).

גם הדבר הזה הוסיף דאגה, וראה צורך דחוף להעתיק דירתו לעיר גדולה שיש בה מוסדות חינוך לילדים.

בינתיים פנו אלי אנשי ביהכ״נ בני ראובן דעיר שיקגו (אשר בטח בהמשך העניינים ידובר עליהם לא פעם) אשר דרוש להם משמש בקודש, ואמרו אשר היות שהבעלי בתים דשם הם מחשובי אנ״ש ובעלי יכולת בגשמיות ויש להם דיעה חזקה בעיר, ממילא חפצים הם באיש מסוגל, שיהי׳ ניכר שאנשי בני ראובן יודעים במי לבחור במשרה צבורית אצלם.

הצעתי לפניהם את הרש״פ ומובן שמצא חן בעיניהם והעתיק דירתו לשיקגו.

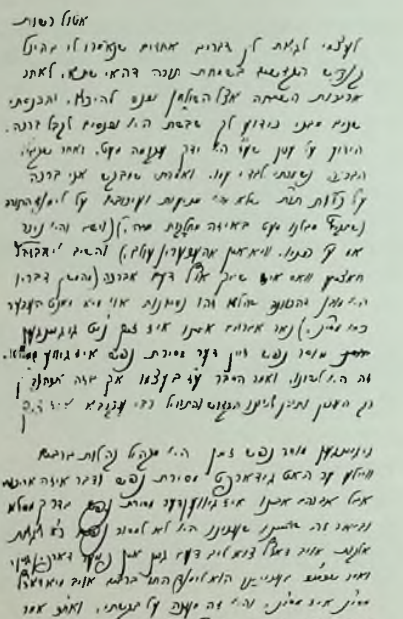
המשך ענייניו עוד יבוא להלן אי״ה.

פרק כה

שנת תרפ״ז

מס״נ אדמו״ר ברוסיא - המאסר והגאולה - היציאה מרוסיא - השתדלות משלוח עזר מעות - תמימים שבאו לארה״ב בתקופה זו

אחרי שמחית״ תרפ״ז כתב לי ידידי הרה״ג הרה״ח ר׳ יחזקאל פייגין, הי״ד, אשר כ״ק אדמו״ר הריי״ץ נבג״מ אמר לו בשמחית הנ״ל, ההבדל בין המסירות נפש של רבי עקיבא למסירות נפש של אאע״ה, רבי עקיבא האט געזוכט מס״נ מתי יבוא לידי כו׳, אאע״ה האט געזוכט מפרסם זיין די אמונה פון השי״ת אויף דער וועלט, טאמער דארף מען דערפאר זיצן אין בית האסורים אדער גיין אין קאלך-אויוון איז דאס ניט קיין אפהאלט, איז ער זיך מוסר נפש[ס].

מכתבו של הר״י פיינין

ס) המכתב נכתב בט״ז אייר תרפ״ז, וחלקו הועתק ב״תולדות חב״ד ברוסיה הסובייטית״ עמ׳ ק-קא. ומהנוגע לענינינו נאמר שם:

אטול רשות לעצמי לגלות לך דברים אחדים שנאמרו לי בהיכל קודש הקדשים בשמחת תורה דהאי שתא. לאחר אריכות השיחה אצל השולחן נכנם להיכלו, והכנסתי שנים מבני, כידוע לך שבש״ת הי׳ נכנסים לקבל ברכה הידוע על ענין שע״ז הי׳ ידך עקומה מעט [פטור מהצבא] ואחר שקבלו הברכה נשארתי לבדי עמו, ואמרתי שמבקש אני ברכה על כללות תו״ת שלא יהי׳ מניעות ועיכובים על לימוד התורה (שבקיץ סבלנו מעט באיזה מחלקות מזה), (וישב והי׳ ניכר אז על פניו וויא אין א העכערען עולם) והשיב לי בזה״ל: חאציע וואס איז שייך אוף דעם א ברכה (מהמשך דבריו הי׳ מובן שהכוונה שהלא זהו נסיונות און מיא מאנט העכער כמו מס״נ), נאר אברהם אבינו איז זיך ניט גיגיינגען מוסר נפש זיין דער מסירות נפש איז גיווען ממילא, זה הי׳ לשונו. ואמר הסבר ע״ז בעצמו, אך בזה אכתוב לך רק הענין ותורף לשונו הקדוש, והתחיל, רבי עקיבא איז זיך גיגיינגען מוסר נפש זיין, הי׳ מקהיל קהלות ברבים ווייליע ער האט גידארפט מסירות נפש, ודיבר איזה אריכות, אבל אברהם אבינו איז גיווען דער מסירות נפש בדרך ממילא, וביאר זה שהיינו שענינו הי׳ לא למסור נפשו כ״א לגלות אלקות אויב דארף צוא ליב דעם גיין אין פייער דארפ״ן גיין, ואמר שכמו״כ בענינינו הוא לימוד התו׳ ברבים אויב מיא דארף מסי״נ איז מסי״נ, והי׳ זה מענה על בקשתי. ואח״כ אמר דאס שטייט ערגעץ ניט אין חסידות (זה ההפרש בין המסי״נ) דאס האט מיר דער טאטע גיזאגט נאך הסתלקות (ניכר הי׳ שזה שאלה אודות אופן ההנהגה עם הגזירות), ואח״כ דיבר עוד דברים שלא ניתן הגלות. ואח״כ אמר היינטיקער יאהר דארף האבין א ברכה מיוחדה על חיים פרנסה ובריאות הגוף לנו ולכל ישראל. הזכרתי לך כ״ז להיות כי דברים שראו עיני ולא זר (כתבי ראו כי הייתי עומד אז במצב כזה שיכולתי לומר שרואה הנני עליו, ובאמת בעת שאמר דער טאטע האט גיזאגט האט ער פרייער גיזאגט, בהביטו על עצמו, דא איז דאך איצטער קיין בשר ניטא).

פרשת המסירות נפש והמאסר ידוע למדי מהאנשים שהיו באותו מעמד, מהעתונים ומהקונטרסים שנדפסו, ובפרט ארבעת הקונטרסים שהדפיס כ״ק אדמו״ר הרמ״מ שליט״א מהרשימות של כ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ בעצמו. אני ארשום רק מה שעבר פה בדבר המאסר[רסא].

הידיעה שכ״ק אדמו״ר נאסר ברוסיא התקבלה לכאן באיחור זמן. התאספנו לדון מה לעשות. קבלנו ידיעות שצריך השתדלות.

העו״ד מר קרעמער השתדל אז בוואשינגטון ע״י הסנטור בארא (שהי׳ מהאנשים המפורסמים ובעלי השפעה בחוגי הממשלה, והתחשבו עם דבריו גם במדינות שמעבר לים).

אפשר שריבוי הזמן גרם שנתעמעם אצלי הרושם שעשה אז המאסר בארה״ב, אבל לפי מה שנשאר בזכרוני, הנה ראשית, פה בארה״ב לא ידעו גודל הסכנה הכרוכה במאסר, כי לא שיערו, מען האט ניט געלעבט אין דעם לעבן אין פחד, רק מפי השמועה, וגם זה לא בפרטיות.

השנית, אמריקה איז בכלל ניט קיין מדינה פון תורה, און אנ״ש שבפה זיינען דאך געווען לאנג פון רוסלאנד, און ברובם ככולם חסידי הנוסח והגזע.

עס האט זיך ארויסגעטראגן אין השתדלות און אסיפת מעות לפי ערך הכחות של אנ״ש אז, כח מאורגן - זייער א שוואכער. מען האט געטאן, משתדל געווען, נאר דער געוואלד האט זיך ניט געהערט.

אברהם דוב לוין דער מלאך אמר שכל הדבר אינו אמת, מאחר שכותבים זה בעתונים, והלא כל מה שכותבים בעתונות הוא שקר.

אני הייתי רק שנה ומחצה במדינה, האב געקענט גאר ווייניק אויפטאן, און האב געווויינט, אבער ניט בערך כלל צו דעם רושם וואס אנ״ש און כלל ישראל אין רוסלאנד האבן איבערגעלעבט.

הידיעה של היציאה לחירות התקבלה באיחור זמן.

אח״כ התחילו לקבל ידיעות שהמצב עדיין מסוכן וצריכים להשתדל ע״ד היציאה מרוסיא.

יש אצלי מכתב מאחד מאנ״ש, אשר לפי הנראה כ״ק אדמו״ר הריי״צ ראה אותו והגיה איזה מלים במכתב[רסב], שנשלח ממאלאחאווקא. כתוב שם שהמצב מסוכן ומתחרטים על אשר לא עשו מה שחפצו לעשות הילי״ת, ומוכרחים להעתיק משם לחוץ למדינה.

ההשתדלות של ר׳ מרדכי דובין זצ״ל ידועה: רוסיא היתה אז בראשית שנות ממשלת הסובייטים, בתקופה של שלום שבאה אחרי עבור שנות המלחמה של ממלכות אירופה נגדה והמלחמה האזרחית עם מדינות הקטנות שהיו תחלה תחת מלכות רוסיא כמו פולין, ליטא, לטבי׳ וכו׳.

כל הממלכות עדיין לא הכירו אותם לממשלת רוסיא, ולנצחון גדול הי׳ אצלם ההכרה, או קישור מסחרי של איזו שהיא מדינה.

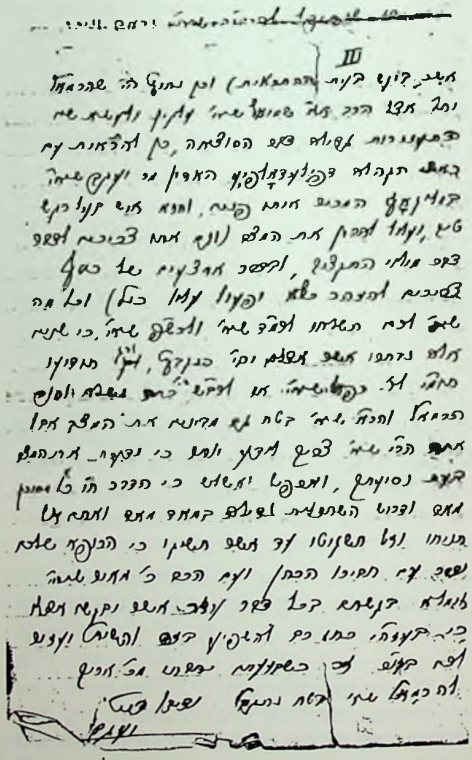
מלכות לטבי׳ שהיתה מלוכה דמוקרטית התנהלה כמו קונגרס בארה״ב, ולהצלחתינו אז היו המפלגות מחולקות אם לתת הכירות לרוסיא, עד אשר דיעות אחדות צריכים היו להכריע אם להכיר בהם או לא.

ר׳ מרדכי דובין ז״ל הי׳ נבחר מצד אגודת ישראל, ועוד ציר אחד הי׳ מאגודת ישראל, וגם היתה לו השפעה על איזה צירים בלתי יהודים.

רסא) את הבא לקמן מספר המחבר גם ב״די אידישע היים״ (גליון 52, קיץ תשל״ב, בחלק האנגלי עמ׳ 13). בהבא לקמן ראה תולדות חב״ד בארה״ב פרק ז.

רסב) נדפס בקובץ יגדיל תורה (נ.י.) חוב׳ נד סי׳ עג. ובתולדות חב״ד ברוסיה הסובייטית עמ׳ קה.

בכח זה נסע לרוסיא והבטיח להם שאם יתנו רשות לכ"ק אדמו"ר נבג"מ לצאת מרוסיא יהי' על צד של אלה הרוצים להכיר את ממשלתם.

מכתב אחר מאנ"ש - והניה בו איזה טלים
תיבות "ורק"; "שי'" שבין השטים - הן בכתי"ק

אח"כ כאשר הי' כ"ק אדמו"ר נבג"מ על האוהל ברוסטוב אמר שלא יסע רק אם יניחוהו להוציא את הכתבים והספרים עמו, ובא הר"מ דובין עוד הפעם ופעל גם זה.

את אשר עבר במשך חודש תשרי תרפ"ח בלנינגרד מספרים אנ"ש, ובטח נרשמו ע"י אנ"ש.

כ"ק אדמו"ר וב"ב יצאו מרוסיא תיכף אחר חג הסכות. בעש"ק פרי בראשית התאספנו בלשכת אגודת חסידי חב"ד (שכבר תארתי שהיתה בבית החרושת של האחים קרעמער ושעמד שם שלחן כתיבה (דעסק) ושלושה כסאות נגד השלחן, וכסא אחד מן הצד, בישר עם השלחן).

מריגא הודיעו לנו שנחוץ סכום גדול להעתקת כ"ק אדמו"ר נבג"מ וב"ב וכל אשר לו מרוסיא, והמצב מסוכן, אחרי אשר עלה להשיג רשיון יציאה, שלא יהי' עכוב חי"ו מצד מעות, כי מי יודע מה ילד יום אצלם.

שילוח המעות מפה הי' לריגא, ור' מרדכי דובין ע"ה הי' ממציא המעות למקום ועל ענין הדרוש.

התאספנו בעש"ק בראשית בלשכת אגודת חסידי חב"ד הנ"ל והחלטנו שמוכרחים לשלוח מיד די אלפים דולרים. מי החליט? אני והר"א סימפסון, והרמ"ל לוקשין הסכים עמנו, אבל לא הביע דעתו בחוזק.

אני אמרתי שא"א להיות אחרת, ואילו האחים שאלו בתמהון: סכום גדול כזה מאין יקחו זה? שיאספו בתחלה ואח"כ ישלחו, ובטח לא יהי' שם מניעה בעבור המעות. ואולי ילוו שם ואנחנו נשלם אח"כ. והלכו ללשכתם לרגלי מסחרם, ואנחנו נשארנו בלשכה נדהמים מה לעשות. תנועתם היתה שזה מופרך אצלם לגמרי ואינם חושבים עד"ז לעשות כן כלל.

התחלנו לבקש את הרב לוקשין שילך אליהם לבאר להם את רצינות הענין, ושמוכרחים לעשות כן, ודיבר עמהם ובאו שנית ללשכה והתחילו צו דינגען זיך, לשלוח אלף דולרים, והוסיפו עוד חמש

מאות, ואני אמרתי חזק, שלא פחות מדי׳ אלפים מוכרחים לשלוח.

היום הי׳ עש״ק בתחלת החורף, שהימים קצרים. הם הציעו שנניח את זה על יום ב׳ הבע״ל, שכעת היום קצר וצריכים לסגור את הבית חרושת.

עס האט מיך שטארק פארקוועטשט די הארץ, ואמרתי שלא אזוז מכאן עד שישלחו תיכף היום הארבעת אלפים דורלים, והבטחנו להם שנאסוף את הסכום.

בתחלה לא לקחו את דברי ברצינות, אבל הרב לוקשין הלך אליהם ללשכתם ואמר להם שידעו שאקיים את דברי׳ ולא אלך מהבית חרושת עד שישלחו את הסך די׳ אלפים דולרים, ות״ל פעלנו עליהם ושלחו ארבע אלפים טלגרפיש לריגא לר׳ מרדכי דובין, וביום ב׳ היתה הידיעה שכ״ק אדמו״ר וב״ב באו לריגא.

ביחד עם כ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ בא גם הר״י פייגין הי״ד, מזכיר וגבאי של כ״ק אדמו״ר, ובא עמי בחליפות מכתבים תדיריות. ישנם אצלי המכתבים, ומהם אפשר לדעת מאורעות פרטיים ממהלך הענינים היום יומיים, אך אינני יכול לתת זמן כעת לקרוא את כל המכתבים.

* * *

במשך השנים תרפ״ו-ח באו לארה״ב הר״ש זי״ל שנייערמאן, הררש״א קזרנובסקי נ״י והחזן ר׳ שמואל קנטרוף וב״ב.

הר״ש שנייערמאן התיישב בעיר פילדלפיה[רסג], והי׳ שם עד יום פטירתו בשנת תשט״ו.

את הדרך הנכונה, רק עלינו לגבר חמשים ולהביא לידי פועל ולגשם את זה שהוא מראה לנו. לכן ראשית העבודה היא לנו להתאסף לאספה אחת...

בודאי יש גם בפילאדעלפיע כר נרחב בעד רעיון החסידות ובכלל בעד עבודתינו, אך מפני שגלמוד אני אין מי שיבא לי לעזר, ובפרט בעת שנמצא אני בתוך סביבה של אשכנזים, לכן קשה לי לבדי להחיל איזו עבודה. מחכה אני עד שיבא אחד מכם ויסדר את הדבר, ואז אני אקדיש את כחותי כדי להמשיך את העבודה גם הלאה.

אחרי גאולת כ״ק אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע ממאסרו, כותב הוא שוב בי״ח תמוז:

קול אומר קרא מז״ט מז״ט מז״ט, ת״ל בעד הבשורה הנעימה אשר הביאה שמחה בלב כל מי אשר בשם ישראל יכונה ובפרט בלב אנ״ש וביחוד בלב חברינו התמימים, אלו אשר זכו בימי נעוריהם בעת אשר חסו תחת כנפיו של אדמו״ר זצ״ל לקבל גם מן האור אשר הוא האציל ממנו עליהם המקושרים אליו בלב ונפש ...

ידידי יקירי כבר חפצתי לגלות לפניך את מצבי החומרי איך שהורע כעת, אך זה שמנע אותי עד היום היא הטרדות הרבות והעבודה הרבה אשר היתה עמוסה עלינו קודם חפשיותי, כי לא יכלתי להרהיב עוז בנפשי להגיד, כי בתוך כל הטרדות הרבות גם ההתעניינות במצבי החומרי ימנה, לא הרשני לכלות את מחשבותיך ועתותיך, וגם מחשבותי ועתותי אשר היו נתונות ושקועות רק בדבר חפשיותו. אך עתה ת״ל אחרי חפשיותו אגלה לפניך ידיד וחבר יקר בקצרה ממצבי.

מצבי הורע הרבה כי ההכנסה מהרבנות שלי עד עתה היתה ג״כ מעטה מאד, ובפרט כעת בימי הקיץ אשר הרבה ממתפללי בית מדרשי עזבו את פילאדעלפיע ונסעו לאטלנטיק סיטי ... ובאמת אין לי עם מי לדבר אודות מצבי, מלבד שלא איש דברים אנכי ואין באופי לבא בדברים ולבקש עזרת תמיכה.

אמנם בד׳ מנ״א מבשר לו:

הנני להודיעך כי במצבי נראה שינוי לטובה, כי אנ״ש התחילו להתעניין במצבי והבטיחו לי לבוא בעזרתי בכל מה שיהי׳ באפשרם, ואפשר שבקרוב הימים אקבע את מקום דירתי אצל אנ״ש דסטרובערע מענשאן, כי כבר אחזו בכל האמצעים למצא בעדי את המקורים כדי שאמצא שמה את מחיית ביתי, ותקוותי חזקה שבקרוב אי״ה ישתנה אצלי לטוב, כבר אינני גלמוד אנכי, יש ששמים לב למצבי ומתעסקים בהטבת מצבי.

בקרתי באלו הימים כמעט כל בתי המדרש דאנ״ש וחזרתי אצלם דא״ח וכולם קבלו אותי בפנים יפות.

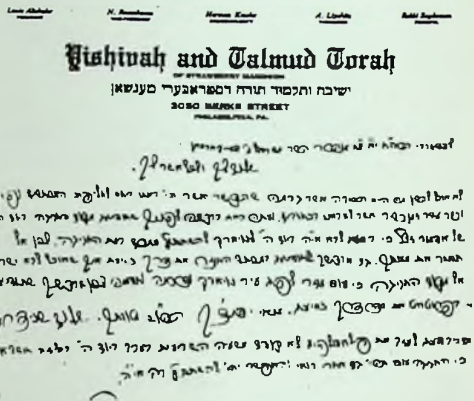
ובח׳ תשרי תרפ״ח:

מוכרח אני להודות קצת ולהגיד את האמת, כי האמת ניתן להאמר, כי הרבה והרבה פעלו הרפתקאות והתלאות

רסג) בארכיון המחבר נמצאים מכתביו שבהם מספר על אופן הסתדרותו. בכ״ה ניסן תרפ״ז כותב אודות אסיפת אגודת התמימים:

מי עוד כמוכם יודעים ומכירים את הערך היותר חשוב בעדנו שנבוא לאספה כדי לפתר את השאלות הרוחניות והחומריות אשר נתעוררו במשך חיינו פה בארצות הברית, ובפרט איך לגשם את מטרת אדמו״ר זצ״ל, אשר יחדיו חסינו תחת כנפיו הקדושות, ומטרת אדמו״ר שליט״א אשר הוא עומד על המשמר תמיד להראות לנו

אשר עברו עלי במשך הימים מיום הפרדי מתחת צל אדמו״ר זצ״ל עד העת הנוכחית, לעמם ולקרר הרבה מחום הרשפי אש אשר בערו בקרבי בימי נעורי בשבת תחכמוני...

Yishivah and Talmud Torah

ישיבה ותלמוד תורה דסטראבערי סענשאן

מבתבו של ר׳ שלום שניירמן אל המחבר

כעת אחרי אשר בעזהי״ת יש תקוה שיוטב מצבי החומרי, כי כבר נתקבלתי למנהל ומורה בהישיבה דסטרובערע מענשאן, חפצי להחל עיוו עבודה ממשית. רק אינני יודע במה להחיל, כי עד עתה היתה העבודה בלתי מסודרת פה לגמרי.

לכן נותן אני ערך גדול להאספה אשר תהי׳ תיכף אחרי החג, כי תקותי חזקה כי אז תעלה בידינו לארגן את אנ״ש לאגודה אחת.

בג׳ אייר תרפ״ח מעתיק מכתב שקיבל מכ״ק אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע, ובו כותב בין השאר:

במענה על מכתבו, הדברים אמתים המה, כי בעזרתו ית׳ אפשר הי׳ לפעול הרבה והרבה מאד, והי׳ מביא טובה כללית לכללות ישראל, לא מיבעי אנ״ש שי׳ כ״א גם בהכלל כולו, בהרמת קרן התורה והעבודה אשר עליה הנני מוסר ונותן כל אשר לי בגשם וברוח.

כל מה שעזרני השי״ת עד כה בעניני תורה, חלק גדול יש בזה אשר תלמידי התמימים שי׳ אשר במדינתינו שפעלו ועשו, ופועלים ועושים גם היום במסירות נפש בפו״מ.

עד כמה כאב לי המצב הזה אשר תלמידינו התמימים שי׳ אשר בארצות הברית בלתי נותנים לבם ודעתם אל הראוי להיות כפי שהי׳ ראוי להם למסור וליתן את עצמם לזה. אך אקוה להשי״ת כי בודאי יתאחדו בארגון הראוי, וכל העניינים יתעלו בעילוי הראוי.

הר״ש קנטרוף הי׳ חזן, ומובן שדר בעיירות שונות, אך לסוף ימיו דר בברוקלין.

ר׳ שמואל קנטרוף

בנו שמעון חיים למד משך זמן בתו״ת בוואַרשא, בא בתור בחור לפה ולא מצא סביבה הראוי׳, ולא יכל להסתדר, האט זיך געווארפן ממקצוע למקצוע.

פעם אחת נכנס לביתי, ובביתי היו נמצאים תמיד אנשים. הוא הי׳ אז בא-כח של מכירת כסויי שלחן (טייבל פעדס). הוא נכנס ואמר שהוא נחפז ללכת.

שאלתיו: לאן? ובמבט קירובי וידידי הוספתי לשאלו: למה אתה נחפז? מה הוא המטריד אותך? היש לך קביעות עתים לתורה? ובכלל הנתת חשבון לעצמך וואס טומעלסטו זיך?

הרגיש דברים אמתיים יוצאים מלב ידיד נאמן. הניח תיקו ופשט אדרתו, וישבנו משך זמן ושוחחנו בידידות.

יגיד נא ברכה בשמי לידידינו אנ״ש שי׳ אשר במחנם הט׳ ויבאר לי בפרטיות יותר מצב הישיבה והת״ת, הן בעניני לימוד, מהות התלמידים המנהלים וסדר הלימודים.

ומוסיף במכתבו:

אחי וחביבי, כמה יכולים אנחנו להצטדק לפניו, הרי אין לכחש כי הצדק בדברי פרי עטו ואנחנו האשמים, עד היום לא מלאנו את החוב המוטל עלינו, ואני בפרט בודאי לא מלאתי את חובי. אך בוידוי דברים בלבד לא יכופר האשם.

החוב מוטל כעת על אחי התמימים אשר בנויארק להעמיד את שאלת הארגון עוד הפעם על סדר היום, איך לארגן בארגון הראוי את אחינו התמימים בארצות הברית.

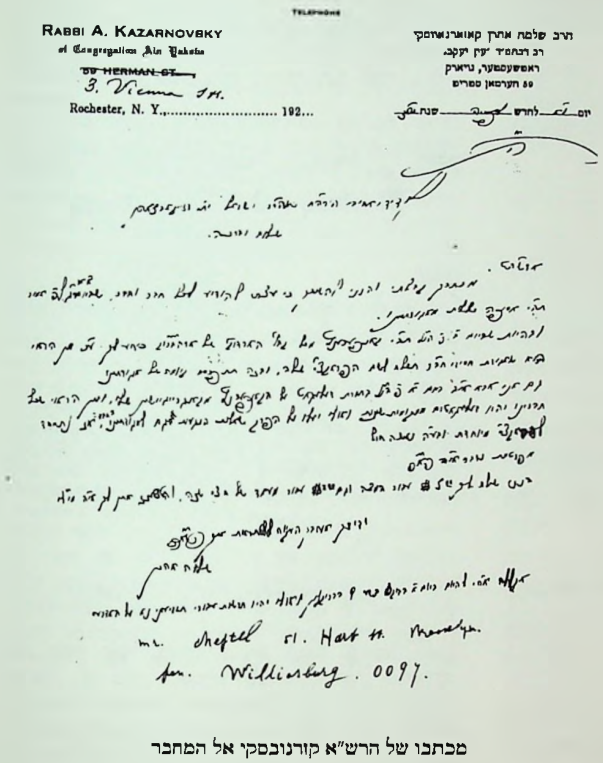
אחרי ישיבה ממושכה שאלני: מה עלי לעשות? והשבתי לו: שאלה כזו צריכים לשאול מאדמוי"ר שליט"א, כתוב לאדמוי"ר שליט"א לריגא והוא יאמר לך פתרון למצבך.

והוא השיב לי: לכי"ק אדמוי"ר שליט"א כתבו אתם, כי אתם מכירים אותי יותר משאני מכיר את עצמי.

כתבתי מכתב לכי"ק אדמוי"ר ותשובת אדמוי"ר היתה שיקבל משרת מורה בבית חנוך.

הוא השיג משרה והיי בסביבת אני"ש. אחי"כ הסתדר במשרה בעיר אלמיירא, עם עוד אברך אחד. אחי"כ התיישב בעיר ספרינגפילד והיי שם מורה בתי"ת. וזה כשמונה שנים שלא שמעתי ממנו.

הרב שלמה אהרן קזרנובסקי התיישב בעיר ראטשעסטער בתור רב. אמנם מצבו שם היי דחוק ואי משביע רצון[רסד].

מכתבו של הרש"א קורנובסקי אל המחבר

ר' שלמה אהרן קזרנובסקי

אחי"כ חיפשו מי שיהיי מזכיר ומנהל אגודת חסידי חבי"ד, הציעו לפניו המשרה וקבל המשרה.

רסד) בארכיון המחבר נמצא מכתבו שבו נרשם לאגודת התמימים, ובו מודיע שלמד בתומכי תמימים משנת תרע"א עד שנת תרע"ז. ואודות אגודת התמימים כותב שאינה צריכה להיות אגודה נפרדת כי אם סניף לאגודת חסידי חב"ד.

פרק כו

שנת תרפ״ח

התחלת מסחר אתרוגי קלבריא בארה״ב - הרש״ז האוולין והרדמ״ד ריבקין באים לארה״ב - אגודת חסידי חב״ד ויסוד לשכה מיוחדת עבור ישיבת תורת אמת - מעמד בית חיינו - הרמד״ר וישיבת תורה ודעת - הדפסת המאמר היום הרת עולם

בתחלת שנת תרפ״ח התחלתי לעסוק במסחור אתרוגי קלבריא. ומעשה שהי׳ כך הי׳[רסה]:

אחר ר״ה תרפ״ז הלכתי עם הר״א סימפסאן נ״י לקנות אתרוגי א״י עבור אנשי ביהכנ״ס. אח״כ אמרתי לו בוא נלך כעת לקנות אתרוגי קלבריא עבורינו, ואמר לי שאין פה אתרוגי קלבריא, ובאתרוגים אלו שקנינו נקיים גם אני וגם אתה את מצוות ד׳ מינים.

הצטערתי מאוד מזה, כי דואר אויר לא הי׳ אז עדיין, ולא היתה אפשרות להשיג אתרוג מקלבריא לפני חג הסכות, אך הבטחתי לו, שאי״ה על חה״ס תרפ״ח אתן גם לך אתרוג קלבריא.

אחר חה״ש תרפ״ז שלחתי מכתב לתות״ל בוואשרא ולהר״י פייגין הי״ד בריגא[רסו], בבקשה שישלחו עבורי עשרה אתרוגים מקלבריא. קבלתי אותם בזמנם[רסז]. ששה אתרוגים לקחו: הר״א סימפסון, אני, הרא״א אקסלרוד, הר״ש שנייידרמן, הרש״א קזרנובסקי ור׳ טובי׳ בעלקין. וארבע נשארו אצלי, שלא היו עליהם בעלנים, כי האתרוגים אינם יפים[רסח], והם

רסה) את המובא לקמן מספר המחבר גם ב״די אידישע היים״ (גליון 57, תשרי תשל״ד, בחלק האנגלי עמ׳ 10).

רסו) בארכיון המחבר נמצא מכתב שכתב לו הר״ר יצחק דובאוו מריגא, בה׳ אלול תרפ״ז:

להודיעך לבלי לסמוך על אתרוגי גיענעווע מפה, כי גם אנחנו איננו משיגים ממינם, ומברכים אנו על אתרוגי א״י.

רסז) בארכיון המחבר נמצא מכתב הנהלת ישיבת תומכי תמימים וואראשא (הרש״פ זלמנוב והרמ״ל רוטשטיין) מז׳ אלול תרפ״ז:

דבר האתרוגים כבר מלאנו בקשתו ויושלח לכ׳ 10 אתרוגים ישר מגענף שאצל קאלאבריא, ובאלו הימים נודיעו גם בט״ג כי כבר נשלחו (ומובן שתקדים מכתבינו זה), ומה מחירם עוד טרם נדע, עדי נקבל מכתב מפורט מה שעלה גם השילוח.

רסח) אחרי אשר התחלתי לנסוע בעצמי לקצירת אתרוגים, משנת תשט״ו ואילך, הוברר לי הדבר, מדוע היו אתרוגי קלבריא כ״כ בלתי יפים, ממש הרוגים ובעוקצים ארוכים;

כי מר קרעה לא הי׳ נוסע בעצמו לקצירת האתרוגים בתחלה, רק הי׳ קונה בסיטונאות מהפרדסים. הוא הי׳ כותב מכתב לאיכר (פרדסן) שישלחו לו סכום כזה וכזה של אתרוגים מגליל קלבריא (בדרום איטליה בסופו, סמוך למדינת סיציליה שהיא ארץ שמנה וטובה כמו איטליה).

כאשר האיכר הי׳ מקבל את המכתב ממר קרעה, הי׳ הולך לפרדס ובוצר את סכום האתרוגים הדרוש והי׳ מניח עוקצים ארוכים, אורז אותם ושולח.

האתרוגים הגדלים שם אינם נטיעות שנטעו אותם לשם מצוה, כי אם הוא אחד מהמיני פירות הגדלים שם בריבוי מופלג, עשרות עשרות מלין דגליל ההוא מלאים מפרדסי אתרוגים (וגדלים שם כל מיני פירות, רמונים, תאנים, זיתים ועוד).

עיקר השימוש באתרוגים אלו איננו לאכילה כמות שהן, כי אם מטגנים אותם, אוכלים אותם מלוחים וגם מבשלים אותם, ולכן לא נוגע להם השלימות והיופי, ובפרט היופי של העור העליון.

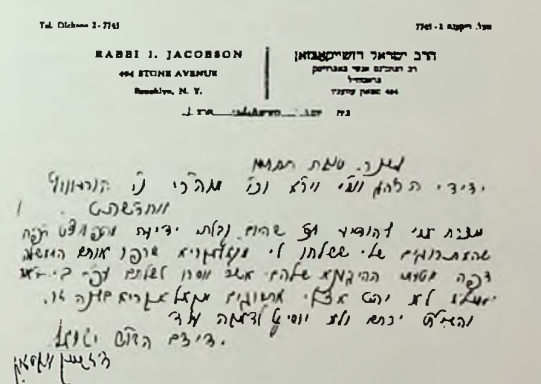
הרבה אתרוגים גדלים על כל אילן, ויש אתרוגים שהם גדולים בכמות, ישנם כאלה שהם עולים במשקלם לד׳ או ה׳ ליטראות. לכן משפילים האיכרים את הענפים עד אשר מתפשטים לרוחב (לא לגובה) ועושים סמוכות לכל ענף (כי מענף קטן יכולים לצמוח כמה אתרוגים) וכן עושים סמוכות לאתרוג פרטי, היינו שסומכו על מחיצה העשויה מקנים מונחים לרוחב (כמחיצה המבוארת במס׳ עירובין גבי שיירא ששבתה בבקעה בדף ט״ז ע״ב שמקיפין את המקום בג׳ חבלים). קנים אלו עומדים בהיקף ג׳ רוחות.

וכיון שלא נוגע להם היופי של האתרוג לכן אין מתחשבים ומניחים את האתרוג להסמך על המחיצה, ולפעמים תוחבים את האתרוג על אחד הקוצים הגדלים על אילני האתרוג, ולכן אין אתרוגי קלבריא יפים.

בלי פיטמאות, ועוד יש עליהם כמו גומא במקום שצ"ל הפטמא.

[בשנת תרפ"ט כבר הזמנתי עשרים אתרוגי קלבריא[רסט], כדי לשלוח אותם בקופסאות קרטון יחידים (אבל אחדים מהם התקבלו בחוהמ"ס). ומני אז הייתי עוסק בזה כל השנים.

עד היום אין האיכרים יכולים להבין מדוע אנו מדקדקים כ"כ ביופי העור ומה אנו עושים עם האתרוגים. עכשיו בלכתי בעצמי, יכול להיות שמעשרה אילנות, ולפעמים גם מפרדס של עשרות אילנות, לא אמצא אפילו אתרוג אחד. הולך אני יום שלם עם ארבעה איכרים א"י להבדיל, ומאסף איזה עשרות אתרוגים, ולפעמים עשרים או פחות, אחרי יום שלם של עשר שעות עבודה.

RABBI J. JACOBSON
494 STONE AVENUE
Brooklyn, N. Y.

מכתב המחבר אודות שריפת אתרוגי קלבריה שנשלחו אליו

רסט) בארכיון המחבר יש מכתב אליו ממר קרעה, מקין תרפ"ח, ובו דנים על משלוח 50 אתרוגים במחיר $1.50 לאתרוג. אמנם במכתב הנהלת ישיבת תומכי תמימים בווארשא אליו מיום ו' אלול תרפ"ח:

בדבר האתרוגים שלחנו מכתב לה' קרעה בגענוא, שישלחו ישר למחנכם עשרים אתרוגים כבקשתם, על נ"נ [נאכנאמע, גובייגא], ואם לא יחפצו באופן זה, אז נשלח הכסף מהכא...

נ. ב. כעת נתקבל מכתב ממוכר האתרוגים ה' פראטעל קרעה, כי ניאות לשלוח לכם האתרוגים על נ"נ, וכן למדינת רוסי', ויעלה בזה לבד מחיר האתרוגים שהוא 20 ליט כל אתרוג, עד הוצ' משלוח נ"נ.

בשנים הראשונות לא היו האתרוגים יפים[רע], ואח"כ התחיל מר קרעה לשלוח לי אתרוגים יפים[רעא].

זהו פרק קטן מעסק אתרוגי קלבריא, אשר ת"ל זכיתי להיות הראשון להביא את אתרוגי קלבריא לחצי כדור התחתון].

* * *

בסוף חודש אייר תרפ"ח באו לארה"ב[רעב] הרה"ח ר' שלמה זלמן האוולין ע"ה, מנהל ומשפיע בישיבת תורת אמת, ויבדל לחיים הרה"ג התמים מוה"ר משה דובער ריבקין נ"י, ר"מ ומשגיח על נגלה בישיבה.

רע) פעם באו אלי שנים מתלמידי ר' טובי' בעלקין הנ"ל כדי לקנות אתרוגי קלבריא [א' מהם הוא ר' יעקב מירסקי ע"ה, יר"ש מצויין ובן תורה, הי' פלאמבירער בבית המטבחים שעבדו בו האחים ר' אברהם, ריי"צ ויוחנן גורדון], בידעם שאנו מדקדקים לברך רק על אתרוגי קלבריא. אמנם האתרוגים שנשארו אצלי לא היו מהודרים, הם היו הרוגים ממש.

ישבו אצלי משך זמן ובחרו שני אתרוגים שלפי דעתם היו בחשיבות קצת לגבי הגרועים מהם, ושאלו אותי אם הם כשרים לברך עליהם. אמרתי להם שכעת אני סוחר אתרוגים ואינני יכול להורות להם על האתרוגים שלי אם הם כשרים. שלחתי אותם להרב משה חיים רבינוביץ, הרב דבימד"ר עץ חיים (שהי' בשדרת סטאון, וגם הוא גר ברחוב הנ"ל נגד דירתי).

כשבאו אצלו אמר להם שהם כשרים לברך עליהם, אבל למה להם לקחת אתרוגים הללו, הלא במזרח מורד העיר (איסט סייד) אויף קאנאל סט. און אויף עסעקס סט. קען מען דאך קריגן שיינע אתרוגים.

בלילה ההוא לא לקחו את האתרוגים, אבל למחר באו וקנו אותם.

רעא) מר קרעה סיפר לי אח"כ (כשהייתי לוקח ממנו כבר כבי או ג' מאות אתרוגים, והי' שולח לי אתרוגים יפים), שאחרי מלחמת העולם הראשונה כשהחלה הממשלה הבאלשעוויקית נפסק קנין האתרוגים הגדול של חסידי חב"ד ברוסיא. ובראותו שאני מפֻתח את מסחר אתרוגי קלבריא באמריקה, ושאני משלם דולר בעד כל אתרוג, התחיל לנסוע בעצמו לקלבריא ולבחור אתרוגים יפים ולשלוח אלי.

רעב) את המובא לקמן מספר המחבר גם ב"ידי אידישע היים" (גליון 54, קיץ תשל"ב, בחלק האנגלי עמ' 13).

המשפיע ר׳ שלמה זלמן הכהן

[בדרכם לארה״ב סרו לריגא להיות אצל כ״ק אדמו״ר נבג״מ].

מטרת ביאתם היי לטובת ישיבת תורת אמת בארה״ק, כדי לייסד עבורה מעמד קבוע בארה״ב, עם משרד מיוחד.

כי בשנים הראשונות, עד פרוץ מלחמת העולם הראשונה וגם אח״כ, היתה ישיבת תורת אמת המוסד החב״די היחידי (מלבד כולל חב״ד) שעמד בקשר עם אנ״ש ועם תומכי התורה בארה״ב; ומליובאוויטש לא היו משתדלים לקבל תמיכה מאמריקה.

היו יחידים ששלחו מארה״ב תמיכה מזמן לזמן (וכפי הנראה עלה הרעיון אצל כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ אודות ההתעניינות ביהודי ארה״ב, אך עדיין לא בא לפועל באופן מסודר אקטואלי), אבל ניכר שלא היתה תעמולה יתירה מליובאוויטש להשגת תמיכה מאמריקה.

ואילו הרז״ה התייצב בקישור עם אנ״ש בפרט, ועם יהודים תומכי תורה בכלל, והשיג כמה מאנ״ש שהשתדלו עבור ישיבת תורת אמת עם כל אופני התעמולה, בשילוח תעודות גבאות למתעסקים ותעודות חבר למתנדבים שונים וזכיות של אמירת קדיש לאחר מאה ועשרים וכו׳.

אמנם אחרי פרוץ הרבולוציה הבולשביקית ברוסיא, ואחרי אשר נתייסדה אגודת חסידי חב״ד בארה״ב התחילו לפרסם את עבודת כ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ בדבר חיזוק הדת ברוסיא בהרחב היותר האפשרית (שזהו הצלת נפשות ממש מטמיון), ובתנאים של מסירות נפש וסכנת נפשות (כאשר הוכח אח״כ מהמאסר שלו בשנת תרפ״ז).

וכן התחילו לפרסם את הישיבה תות״ל שנתייסדה בווארשא, ומשנה לשנה נתפרסמה האגודה באמריקה יותר ויותר.

הנה כתוצאה מהמצב הנ״ל התחיל מצב תמיכת ישיבת תורת אמת להתמעט בארה״ב. ולמטרה זו בא הרש״ז האולין לארה״ב, לפתוח לשכה מיוחדת עבור ישיבת תורת אמת, שלא תחת הנהלת אגודת חסידי חב״ד.

הרממ״ל לוקשין, שהיי עסקן ציבורי בטבעו, הנה בעת יסוד אגודת חסידי חב״ד בארה״ב, כלכל את הדבר, שכל מוסדות חב״ד יהיו תחת הנהלת אגודת חסידי חב״ד (ולכן הוא התלונן לפני כ״ק אדמו״ר מוהריי״צ נבג״מ נגד התייסדות אגודת התמימים בארה״ב).

האחים קרעמער לא היו שייכים לעניני הכלל ולעבודה ציבורית. זה היי בתחלת השתתפותם בעיניני ליובאוויטש, ולפי״ע הזמן היו צעירים לימים עדיין, ובכלל לא היי להם שייכות כמעט לעסקנות ציבורית (לבד אחיהם הצעיר העו״ד מר יקותיאל נ״י קרעמער). גם כל המקצוע של השתתפות בעלי בתים בעניני של החזקת תורה באופן מסודר וקבוע לא היי מפותח עדיין.

אמנם האחים קרעמער העריצו מאד את הרממ״ל לוקשין ע״ה, וקיבלו את דבריו בזה. גם עצם דבר הנהלת האגודה באופן כזה נתקבל אצלם. ולכן לא היי לרוחם פתיחת לשכה נפרדת עבור הישיבה תורת אמת.

אנחנו התמימים היינו גרים (הנקי׳ גרינע) באמריקה, ולא היי לנו מושג ברור בדבר משרד של מוסדות, ובכלל לא היינו שייכים לפוליטיקה דפה ולאופני אסיפת מעות בארה״ב.

כאשר התקבלה אצלינו הידיעה מביאתם הלכנו לקבל פניהם אל האניה.

האניה הגיע לחוף הים בעיר האבאקען, ומשם נסענו ע״י האדסאן טיובס וכדומה באמצעי נסיעה כלליים. לא השגחנו, וגם הבע״ב לא השגיחו, לקחת טקסי מיוחדת.

[לפי החוש המצומצם של הבע״ב הביטו על הרבנים והר״מ וכלי הקודש בכלל ווי אויף בטלנישע אידן. לא התייחסו בהדרת הכבוד כראוי, כפי שהוצב המצב במדינה במשך הזמן].

בלכתינו רגלי מהחוף אל התחנה של מסלת הברזל, לנסוע לניו יארק, התחיל ר׳ חיים זלמן קרעמער (חז״ק) היו״ר של אגודת חסידי חב״ד, לבאר לפני האורחים, שהם צריכים לנסוע בתחלה לשיקגו, כי פה ישנה כבר אגודת חסידי חב״ד הכוללת בתכנית את מטרת התמיכה לכל מוסדות ליובאוויטש, היינו תות״ל בוואשא, מעמד ותורת אמת בארה״ק, וממילא אם תצא ישיבת תורת אמת במגבית מיוחדת בניו יארק, זה יזיק ליתר המוסדות.

והיות שבשיקגו עוד לא התארגנה האגודה, ע״כ יסע לשם בתחלה. בעיר שיקגו היו אז רק ארבעה בתי כנסת נוסח ארי״, אבל מרובים באוכלוסיה ומאורגנים ובעלי דיעה בעיר, ועמדו במדה ידועה כמחלקה נפרדת מאגודת חסידי חב״ד הכללית.

הדיבור הזה כמובן לא מצא חן בעיני הרז״ה ע״ה, כי מטרת בואו הי׳ להעמיד את הישיבה כמוסד בפ״ע, שלא תחת הנהלת אגודת חסידי חב״ד, ומה זה מתערבת האגודה לאן יסע בתחלה. וענה בשפה רפה, שעוד נראה.

הבאתי את האורחים לביתי, והיו אצלי משך איזה שבועות. קירוב הדעת בינינו הי׳ לבד מה שאהבת התמימם כאחים ממש היה ניכרת ובולטת (אשר לדאבוננו נחסר הענין כמעט לגמרי עתה).

הרז״ה ע״ה הי׳ בטבע א הארציגער א ליבליכער איד ודעתו מעורבת עם הבריות. הוא נתחנך אצל החסיד הידוע ר׳ הענדל קאצילויער [קוגל].

נוסף ע״ז הלא הי׳ מעוניין בעזרת התמימים שיעזרו לו להכירו בין אנ״ש ובכלל בין יהודי תומכי תורה, והתמימים עשו זאת בכל לב.

במשך שבתי בבראנזוויל יותר מב׳ שנים היתה לי הכירות עם מתפללי בתי כנסת נוסח האר״י שבשכונתינו הנ״ל (שנחשבה אז לירושלים דאמריקה).

חג השבועות חל באותה שנה בימים ועש״ק ובש״ק. סדרתי קידוש (א טשאלנט) בביתי ביום הש״ק, והזמנתי את מתפללי ביהכנ״ס שלי ומניינים אחדים מאנ״ש תושבי שכונת בראנזוויל.

הרז״ה שהי׳ איש נלבב נוח ואהוב על הבריות, א ווארימער הארציגער חסידישער איד, משך את לבם של הנאספים ונעשו מגביות עבור ישיבת תורת אמת באיזה בתי כנסת בבראנזוויל.

בחג השבועות (שחל בשנה ההיא ביום ו׳ עש״ק) עשו מגבית בבית הכנסת אנשי ליובאוויטש שברחוב וואטקינס מס׳ 195, שכהן שם בתור רב הר״ר צבי הירש ע״ה דאכאוויטש. אח״כ היתה שם סעודה והתוועדות, א בע״בישע אבער א געשמאקע, עס האט זיך אפגעפרישט ביי אידן זכרונות פון דער אלטער היים.

הי׳ בפה התמים ר׳ אבנר שיפרין ז״ל מפאריטש, שהי׳ כאן שו״ב. הוא למד בהאראדישץ אצל הרז״ה ז״ל. דירתו היתה במנהטן, אבל רוב הזמן הי׳ בדירתו של הרז״ה.

גם תלמידים שלמדו בתות״ל ונתרחקו במקצת נתקרבו ע״י הרז״ה, שהי׳ אהוב על הבריות ושמו הי׳ ידוע לתמימים.

גם היו לו הרבה מודעים מעיר זעמבין, כי הרז״ה הי׳ חתן בעיר זעמבין.

הרז״ה ע״ה לא שם לב לדברי היו״ר של אגודת חסידי חב״ד לנסוע לשיקגו, והתחיל

לסדר מגביות ופגישות עם יחידים בניו יארק וסביבותיי.

בינתיים התחילו במשא ומתן בדבר האפשריות לעבוד ביחד. אף שהרז״ה לא היי מעונין בזה, אבל הסכים לדון בזה, לו ימצאו אופן שיסכימו לרצונו ביסוד לשכה מיוחדת, ורק במשך שהותו כאן יעבדו בעבודה משותפת.

היו כמה אסיפות, בהשתתפות כמה בעי״ב שהיו מעוניינים הן לטובת אגוי״ח והן לטובת ישיבת תורת אמת, ובילו כל פעם כמה זמן. פעם אחת ישבו בביתי כל הלילה עד הבוקר. בבוקר הלך ר׳ גבריאל דוואַרקין עי״ה הקצב לפתוח המקולין של בשר שלו (שהיתה נגד ביתי) וראה שבביתי יושבים נעורים, עס איז ליכטיג וכמה אנשים יושבים, והתפלא עי״ז.

באמצע הלילה לערך היי נדמה כי כבר באו לידי הבנה, שברו כלי חרס לאות הסכם התנאים, אך לבסוף לא יצא מזה מאומה, כאשר כתבתי לעיל, שהיו ביניהם שתי השקפות הפכיות בזה:

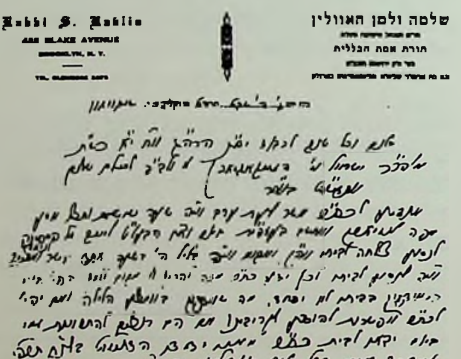
אגודת חסידי חבי״ד שאפה להחזיק את הכל באגודה אחת, וישיבת תורת אמת (הרז״ה) חפצה לעמוד ברשות עצמה מכמה טעמים, ואחד מהם הוא כי ההכנסה של הישיבה היתה מוגבלת ומתמעטת, וכשתעמוד בפי״ע יתמכו אותה ותתרבה תמיכתה, כי טבע יהודי אמריקה שנותנים לכל מוסד, ואם יתאגדו איזה מוסדות לא יוסיפו עי״ז בתמיכתם, בכל אופן לא לפי ערך מה שנותנים אם כל מוסד פונה אליהם ביחוד.

אחרי עבור איזה שבועות שכרו האורחים דירה מיוחדת ברחוב בלייק 428 (לא רחוק מביתי 494 סטאן עוו), ומשם התחיל הרז״ה לארגן לשכה עבור ישיבת תורת אמת.

וכך ניתוספה עוד פינה שהיו אני״ש נכנסים לשם לעורר זכרונות מימי קדם ולשבת במסיבת אני״ש חמה ונעימה.

שוב הלך הרשז״ה ושכר לשכה מיוחדת במזרח העיר (איסט סייד) ברחוב הענרי, וסיכם עם ר׳ מרדכי שי׳ גרונר (מהתלמידים הראשונים של ישיבת תורת אמת בתקופה שלפני מלחמת העולם הראשונה) שינהל את הלשכה, בנוסח מוסדות ארה״ק, שיש להם לשכה בארה״ב אשר הם מתרכזים ביחוד על מגביות, ששולחים מכתבים בחדשי תשרי וניסן, והתחיל לאסוף כתובות וכו׳[רעג].

הרשז״ה עי״ה עצמו נסע על המדינה, ובכל עיר ועיר מצא ידידים ותומכים וקירב הרבה אנשים. בכל מקום ועיר שבא וביקר הרז״ה עי״ה האט אויפגעלעבט און אנגעווארעמט אחדים מהתמימים שלמדו בליובאוויטש ונתקרבו, וביאתו פעלה עליהם התקרבות.

מכתבו של הרז״ה אל המחבר

* * *

רעג) ב״די אידישע היים״ (גליון 59, ניסן תשל״ד, בחלק האנגלי עמ׳ 9) מוסיף, שבכאלטימור הי׳ ר׳ דוד פאטאשניק גבאי הישיבה תורת אמת, והשי״ת שילם לו ברוב נחת מבניו ונכדיו, שלוקחים חלק נכבד בחיי התורה בארה״ב.

עוד ענין הי׳ שדנו בו בעת האסיפות באותה שעה הוא ענין המעמד, וכדאי לתאר המצב באריכות מעט:

יש תחי״י מכתב[רעד] מהרב הצדיק ר׳ אהרן מסטראשעליע נ״ע, מתלמידי אדמו״ר הזקן, אריכות גדולה ע״ד ענין ושם ״מעמד״ בעניינו הרוחני[רעה].

ובסוף כותב בנוגע לפועל, שישימו לב לדברי השד״ר ויעזרו לו בכל האפשרי, ומתאר הוא את גודל ההוצאה שאין זה כהוצאה של משפחה מיוחדת כ״א כמה ענינים פרטיים וכלליים תלוי בזה, ודורש שאם אין מקיימים מארז״ל גדלהו משל אחיו עכ״פ ראוי להיות שלא למעט פרנסת ביתו כו׳.

בכלל נשיאי ליובאוויטש לא לקחו חלק אקטיבי בזה. שמעתי שבחיי הרבנית הצדקנית מרת רבקה נ״ע, אשת אדמו״ר מהר״ש נבג״מ, היתה היא הנושאת ונותנת בענין המעמד עם השד״רים, והשד״רים לא היו שביעי רצון מזה[רעו].

וכן בזמן כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ היו יחידים מאנ״ש גוטע פריינד שהיו מעשים ועושים בענין המעמד בהוצאת אדמו״ר נבג״מ (אינני חפץ להזכיר שמות פרטיים, פן אחסיר את מישהו), והיו יחידים שלפניהם ספרו את המצב, כי מצאו אמון בם, מען האט אין זיי גיזעהן גוט פריינדשאפט, והיו מאנ״ש שנתנו מעמד שיין און ביתרון[רעז].

אבל בנסיעת כ״ק אדמו״ר נבג״מ מרוסיא בתחלת חורף תרפ״ח, הנה אנ״ש שנשארו ברוסיא תחת המשטר הקומוניסטי חיו בתנאים מאד קשים.

אנ״ש שבפולין ויתר המדינות מועט הי׳ מספרם; כמה מהם עזבו את מקומותיהם בעת מלחמה העולם הראשונה ונשארו ברוסיא במשך זמן המלחמה ורק אח״כ חזרו למקומותיהם. במשך חמש עשרה השנים שעברו בינתיים (מתחלת המלחמה בשנת תרע״ד ועד ביאת כ״ק אדמו״ר נבג״מ לפולין בשנת תרפ״ח) איז מען געווען אפגעריסן, לא הי׳ באפשרי אפילו להתדבר במכתב כראוי ובפרט להתראות.

כמה מערי פלכי ווילנא וליטא ולטבי׳, שהיו תחת ממשלות מיוחדות, נפלו לאט לאט תחת השפעת העולמי״שע.

במדינת אמריקה, אשר הנוסעים לשם ממדינותינו מאנ״ש מועטים היו. רוב הנוסעים היו מה שנקרא בלשון אדמו״ר הריי״צ נבג״מ ״חסידי הנוסח״.

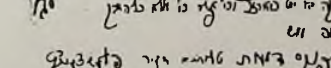
ובד״כ הנסיעה פעלה במדה ידועה נפילה בערכם, ונוסף ע״ז טרדת הפרנסה במדינה נכריה ובנסיונות גדולים ורבים.

ולכן הי׳ ענין המעמד שוואך, ומכ״ש שזה לא הספיק כדי לשאת את אחריות המעמד.

אנחנו התמימים היינו כאן רק אחדים וצעירים וגרים (לא הכרנו הרבה יהודים והם לא הכירו אותנו), שלא הגענו (מיר זיינען ניט געווען דערוואקסן להרגיש כראוי את האחריות שההשגחה העליונה הטילה עליהם לזכותם בדבר ענין המעמד והשפעתם היתה דלה וחלושה.

רעד) שלשת מכתביו בנידון זה נדפסו בס׳ מגדל עז ע׳ שכו-שלג. הראשון שבהם הוא זה הנזכר כאן.

רעה) כתוב שם שהועתק מפנקס מעות טליתים דעיר פלעשצעניץ, אשר לפה״נ היו יראים אז מטעם הממשלה לכתוב בפירוש ״מעמד״ (אולי כשאסדר זה במכונת כתיבה אעתיק את המכתב).

העתק המכתב ע״י המחבר במחברת שלו

רעו) את המובא לקמן מספר המחבר גם ב״די אידישע היים״ (גליון 56, קיץ תשל״ג, בחלק האנגלי עמ׳ 20).

רעז) ב״די אידישע היים״ שם מוסיף, שאלו שהיו באים לשאלת עצה או לבקשת ברכה, לא היו לוקחים מהם מעמד. גם אם היו נותנים איזה סכום, הי׳ זה נשלח לאיזושהי קופת צדקה.

גם הדבר לא היי תלוי בנו, תבענו אבל השפעתינו היתה חלושה.

ולכן כאשר כ״ק אדמו״ר הריי״ץ נבג״מ בא ללטבי (ריגא) היי ענין המעמד במצב לא טוב. במכתבים שכתב אלי המזכיר הר״י הי״ד פייגין, תיאר את המצב שהיי באופן מר מאוד והוכיח אותנו[רעח].

כבר לפני זה, בהיותם ברוסיא, בשנים תרפ״ו-ז כתב הר״ר אלחנן דוב מרוזוב (הראי״ם) ע״ד המעמד והדוחק השורר בבית חיינו, ושמצב אנ״ש רע מאוד אשר בדוחק יכולים לספק אחוז קטן מההוצאה[רעט]. ומכאן היו שולחים (ע״י השתדלות) לערך שלוש מאות דולרים לחודש עבור מעמד.

יש אצלי כ״ק אדמו״ר הריי״ץ נבג״מ משנת תרפ״ו להחסיד ר׳ דוד שיפרין ע״ה ע״ד ענין המעמד, לסדר שליחות שד״רים מהתמימים יחי׳, ומאריך בדבריו הקדושים ע״ד התועלת הרוחני שיהיי מזה, וכותב שהלא זהו העיקר[רפ].

[ישנם תחי׳ עוד מכתבים אחדים בכתי״ק אדמו״ר הריי״ץ נבג״מ בענין זה, אשר אם יעזור השיית לסדר הדברים אעתיקם אי״ה[רפא].

רעח) באחד מהמכתבים (כו מ״ח תרצ״ה), מתאר לו את המצב הקשה, שצריך לנסוע לרופאים ואין מהיכן לקחת ההוצאות, ומוסיף:

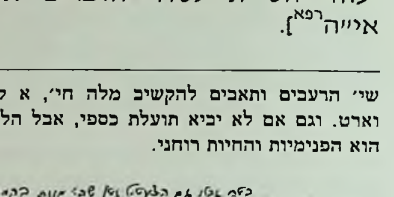
ראיתי מאד אצל כ״ק בזה שבירת הרוח, מהעזיבה בכלל ואס איז ניטא קיין מתענינים. אמרתי לו לחזקו, איך האף אז נאך דעם בריף ואס איר האט געענטפערט ישראל׳ן האף איך אז ער ועט זיך נעמען אביסל צוא דער ארבעט, האט ער א זאג געטאן מיט א שמייכל, ישראל צוא פועל, ישראל איז דאך מוחין. ולא הבנתי דבריו למה, ואמר יעקב איז י׳ עקב עבודה ופועל אבל ישראל הוא בחי׳ מוחין. ואמרתי, עד הנה אם הי׳ איזה פועל מהתמימים בארה״ב ראינו זה מישראל ביותר מבולם, ואולי שמו ישראל ועבודתו הוא בחי׳ יעקב.

עכ״פ מען מוז עפעס צום פועל מיט וויניקער חקירות.

רעט) אחדים מהמכתבים אלו נדפסו בתולדות חב״ד ברוסיה הסובייטית עמ׳ עה.

רפ) נדפסה באגרות-קודש אדמו״ר מוהריי״ץ נ״ע ח״א אגרת רפו (בדר״ח אייר תרפ״ו), ובה נאמר בנידון זה:

בטח קבלו גם הצעטיל קטן שהי׳ מונח בהמכתב ההוא בדבר מצבו הפרטי. חושב הנני כי ראוי לתת לב מיוחדה לענין זה בעוד מועד, והוא לסדר משולחים קבועים, אשר שתים טובות בזה, כי כאשר יסעו מהאברכים התמימים יחיו, לא אפונה כי יפיחו רוח חיים באנ״ש שי׳ הרעבים ותאבים להקשיב מלה חי׳, א לעבעדיקן וארט. וגם אם לא יביא תועלת כספי, אבל הלא העיקר הוא הפנימיות והחיות רוחני.

תצלום המכתב כתי״ק אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע

ובג׳ כסלו תרפ״ז מוסיף באותו נושא המזכיר מוהר״ר אלחנן מרוזוב אל הר״ד שיפרין:

ע״ד ענין המעמד הי׳ צריך לעשות בהשתדלות גדולה, אם אפשר בפ״ע הי׳ מהטוב, ואם א״א לקרוא שם בפ״ע, צריך להיות משותף ענין המעמד עם ענין המוסדות דפה, אבל צריך לעשות בזה בלי התרשלות, כי ההוצאה גדולה, הן של כ״ק אדמו״ר שליט״א והן של המוסדות הקדושים בכמה מקומות, כי ת״ל המוסדות נתרבו בכפלי כפלים, מספר הלומדים עולה קרוב לשלש מאות, ובמקום אחד מובן שאי אפשר להחזיקם, והמה מחולקים בארבעה מקומות לארבעה מדריגות גבוה מעל גבוה.

והנה בדבר התמיכה הזאת צריך לעשות באיזה אופן שאפשר שיהי׳ תמיכה ממשית בכל חדש ... צריך להרפיס בעתון וע״י קול קורא שמקבשים לכל הרוצה להשתתף בתמיכת האדמו״ר שליט״א ומוסדותיו יצ״ו, וגם לשלוח משולחים בזה.

רפא) ראה מה שנלקט בזה בס׳ ספריית ליובאוויטש עמ׳ קכז-קלא. וראה גם אגרות אדמו״ר אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע במפתח הכללי שבסוף חי״ב ערך אדמו״ר.

תצלום מכתבים אחדים בענין זה, מאת כ״ק אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע ומאת המזכיר הר״י פייגין - אל המחבר, נדפסו לקמן עמ׳ רכט ואילך.

בשנים אלו התחילו לבוא ולהתיישב בארה״ב גם מאניש מרוסיא, שבאו לכאן לא רק למען הטבת מצבם הגשמי, כי אם מחמת התגברות הקומוניסטים, או כפי שקראו להם אז הבאלשעוויקים, שהתחילו לרדוף את הדת, ופה בארה״ב מצאו את האפשרות להתנהג בדרך התורה.

אז הותחל המצב של גזע אניש שבארה״ב לשוב לטוב באופן של חוזר וניעור, אמנם ההטבה היתה בתחלה רק בהשתדלות להתקרב ליהדות ולהתעניין בעניני ליובאוויטש לאט לאט, ולא בענין המעמד, שלא היו מוכנים לא ברגש ולא בפועל לנשוא ולהרגיש את האחריות בדבר המעמד שהטילה עליהם ההשגחה.

בבית רבינו התחיל להיות נרגש מזמן לזמן יותר ויותר הדוחק בההוצאה. ישנם מכתבים מכ״ק אדמ״ר הרי״צ נבג״מ שכותב בעצמו אודות ענין המעמד בקצרה וברמז. עיקר הכתיבה בזה היתה מאת המזכיר הר״ר יחזקאל פייגין, הי״ד[רפב].

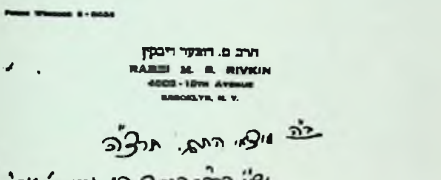
ובתחלת קיץ תרפ״ח כתב לי הר״י ע״ה פייגין, שהיות והרשז״ה ע״ה והרמד״ר שי׳ נסעו מארה״ק לארה״ב דרך ריגא, התדברו אתם ע״ד ענין המעמד, שהם יעוררו וישתדלו בזה.

ולכן בעת שהיתה ההתעסקות בדבר היחס בין ישיבת תורת אמת ואגודת חסידי חב״ד דארה״ב, דנו גם אודות ענין המעמד, ויסדו ועד מיוחד תחת הנהלת הרמד״ר ע״ד ענין המעמד.

אחת ממטרות נסיעת הרמד״ר לארה״ב, להיות הזדמנות ואפשרות עבורו להסתדר בארה״ב.

לנסיעות לטובת הישיבה תורת אמת לא היתה נחוצה השתתפותו של הרמד״ר, כי בלא״ה הלא יהי׳ נצרך מישהו מארה״ב לנסוע עמהם לעיירות ולעזור להם.

כיון שמצב מעמד בית חיינו לא הועמד כראוי, ופשוט כ״ק אדמו״ר הרי״צ נבג״מ סבל דוחק בהוצאותיו, כאשר כתבו אלינו לא פעם, לכן באנו לידי החלטה ליסד מחלקה מיוחדת תחת הנהלת אגודת חסידי חב״ד שתתעסק בענין המעמד, והעמידו את הרמד״ר בתור יו״ר, שהוא יתעסק בהעמדת המעמד על בסיס חזק.

מכתב ר׳ משה רובער ריבקין אל המחבר

בחרו בתמים ר׳ אלחנן ע״ה פאגלמן כחבר הועד. שלחו מכתב התעוררות לאניש ע״ד המעמד. ומאז הוחל להתחזק הרעיון שענין המעמד הוא ענין חשוב ועיקרי בפ״ע, לא רק כחלק מהכנסות והוצאות של אגודת חסידי חב״ד; עד כמה שהי׳ אפשר לבאר זאת לפני אניש.

פעם באמצע חורף תרפ״ט, שלח לנו הר״י פייגין מברק, שמוכרחים לשלוח סכום הגון על מעמד[רפג].

התאספנו אז אניש אצל הרמד״ר, השתתפו אז כ-12 תמימים וכ״א התנדב לא פחות ממאה דולרים, מלבד שנים שהתנדבו כ״א חמשים דולר. התמים ר׳ גרשון סימפסון נתן 150 דולר. אני הוכרחתי לקחת הלוואה (בדעתי היי לשלם ההלוואה בתשלומין של

רפב) ראה בזה אגרות קודש אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע ח״ב אגרות שעד-ה.

רפג) בקשר להכנות לנסיעות כ״ק אדמו״ר לארה״ק וארה״ב, כדלקמן.

20 דולר לשבוע, אך השי״ת עזרני שבמשך זמן קצר הזמין לי השי״ת האפשרות לסלק הגמ״ח).

אחד מהתמימים שהשתתף באסיפה תבע בחוזק שכ״א יתן לפחות מאה דולרים, והרעיש בקול, ומובן שהוא בעצמו נותן תמיד ביד נדיבה ומן הראשונים. היות שעלי הוטל לאסוף את המעות לשלחם, הגיע הדבר לידי כך שהתרעם עלי על אשר אני תובע ממנו ולפועל לא נתן מאומה און איז געבליבן ברוגז.

הדבר הזה הוא רק לדוגמה, עד כמה הי׳ המצב של התמימים בדוחק אז.

אח״כ פנינו לכללות אגודת חסידי חב״ד, וגם מאגודת חסידי חב״ד נשלח סכום מסויים לפי ערך הזמן ההוא.

* * *

כיון שהרמד״ר הוא בטבעו איש הספר ורחוק מחוש עסקנות ציבורית, אויסגערעכנט תמיד בענייניו ופעולותיו, מובן שלא הצליח במשרתו זאת ולא עשה פרי כראוי.

אף שהמצב לא הועמד אז על מצב הראוי והדרוש[רפד], אבל צעד אחר צעד האט זיך געבויט חב״ד אין אמריקא וגם האט זיך דערהערט ענין המעמד בלבות אנ״ש יותר ויותר.

אמנם הרמד״ר הועמד אז במצב בלתי ברור ובמבוכה, וכה נמשך עד אחר חה״ס תרפ״ט, שאז בא הר״ר ישעי׳ בינוש תרשיש[רפה] וסיפר לי, שבישיבת תורה ודעת דרוש מנהל רוחני, כי הרב ר׳ שרגא פייווש ע״ה מענדלאוויץ (שהוא הי׳ מייסדי ומנהל הישיבה תורה ודעת) התפטר מלהיות מנהל הרוחני של הישיבה.

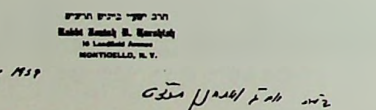
רפד) זכורני אשר בתחלת שנת תרצ״ט הייתי עם הר״ר שמואל לויטין (הרש״ל) לביקור אצל הד״ר יוסף ראזין אודות יהודי רוסיא, והתחיל הוא לדבר עמנו אודות מעמד, ואמר לנו הלא עליכם להתבייש נגד יהודי רוסיא, אשר למרות מצבם הגשמי האיום והרוחני המר הם שולחים על ידי אלפים דולרים ממש על מעמד, ומה עושים אתם יהודי אמריקה, הלא בושה היא שאני אצטרך להוכיח אתכם ע״ז.

זה הי׳ אחרי אשר עבר כבר משך 15 שנה מעת התייסדות אגודת חסידי חב״ד בארה״ב, וניתוספו כמה תלמידים פה. וזה הי׳ אחרי אשר במשך זמן זה היו כאן כמה פעמים הרש״ז ז״ל האוולין, אחרי אשר הר״ר יצחק המתמיד (הורביץ) הי״ד שהה כאן יותר משתי שנים ביחוד ע״ד מעמד, וגם הר״מ חפץ הי״ד הי׳ כאן לצורך זה. ומזה מובן המצב בשנת תרפ״ח.

רפה) הוא הי׳ מתלמידי תורה ודעת, גם למד קודם בישיבת ניו הייוון, אשר הרב לעווענבערג (שהי׳ קנאי לפי המצב ששרר אז בארה״ב ובעל מרץ וחלק לשון) יסד ישיבה בעיר ניו הייוון עבור בחורים שחפצו להקדיש כל זמנם ללימודי קודש.

[למען הביא בכל הזדמנות האפשרית למזכרת את אנ״ש דמדינת אמריקה, אזכיר בקצרה את המשפחה הזאת].

הוריו היו מאנ״ש. אביו ר׳ יחיאל שרגא הלוי תרשיש ז״ל הי׳ יליד או שייך לעיר בראסלאוו, ואמו היתה מעיר האראדישץ הנק׳ מיקולינא הסמוכה ללייובאוויטש (ששם היתה מחלקת תות״ל איזה שנים עד שנת תרע״א לערך, תחת הנהלת הרשז״ה ע״ה).

מכתבו של ר׳ ישעי׳ ביניש תרשיש אל המחבר

הוא הי׳ איש ירי״ש מתמיד בלימודו, הדריך ביתו בחנוך של ירי״ש. השתדך עם משפחות שומרי תורה ונכדיו כולם שומרי תורה ובני תורה ויר״ש. הוא הי׳ מבאי ביתי, עם עוד איזה צעירים. הוא השתתף בסניף צעירי אגודת ישראל שבבראנזוויל.

תיארתי את הרמד״ר ללמדן ובעל נסיון בהנהלת ישיבה[רפו], וגם בקשתי ע״י השתדלות את הרב ניסן נ״י טלושקין, והוא השתדל ג״כ עבורו.

ובאמת לא הי׳ אז מסוגל כמוהו בנמצא בארה״ב, והישיבה עמדה על סף ההתפתחות, ונתקבל לשם בתור מנהל רוחני של ישיבת תורה ודעת[רפז].

* * *

בחודש אלול תרפ״ח נתקבל מאת כ״ק אדמו״ר הריי״ץ נבג״מ המאמר היום הרת עולם באידיש, להדפיסו ולהפיצו בארה״ב.

החסיד מיקירי תמימי דעה דאנ״ש ממצויניי אישי החסד ותומכי ליובאוויטש ביד רחבה בדרך יוצא מן הכלל, השוחט ר׳ מנחם מענדל קונין, התנדב להדפיס את המאמר על חשבונו.

הופעה זו עשתה רושם חזק לעורר את רוח ליובאוויטש וההרגשה שגם פה מתנוצצת חזרה לתחי׳ רגשי קודש ליובאוויטש בלבות אנ״ש.

הרבנים ר׳ משה רובער ריבקין ור׳ ניסן טלושקין

רפו) הי׳ איזה שנים משגיח במחלקות דתות״ל תחת הרב ר׳ יחזקאל ע״ה הימלשטיין, שהי׳ המשגיח הראשי של המחלקות.

[ראה בזה גם לקוטי סיפורים (פרלוב) מע׳ רנג. רשימות דברים (חטריק) ח״ב עמ׳ רסז].

[תואר משגיח בתות״ל בליובאוויטש הי׳ זה מה שפה נק׳ מנהל, היינו לא רק על שמירת הזמן כי אם גם האחריות של התלמידים לסדרם במחלקות הראויות ולבחנם ולדאוג למצבם הגשמי והרוחני].

ואח״כ הי׳ המשגיח בישיבת תורת אמת, ולפי הנשמע הרים את המצב הרוחני של הישיבה. שם בתורת אמת היתה אחריותו על חלק הנגלה, כי שם למדו בחורים מבוגרים אשר הי׳ עבורם משפיע בדא״ח והמנהל הראשי הרשז״ה ע״ה.

רפז) אחרי עבור איזה שנים חזר רש״פ מענדלאוויץ ולקח את משרת ההנהלה לעצמו, ורצה שהוא עצמו תהי׳ לו השפעה על התלמידים.

אף שהצליח הרמד״ר בהרמת מצב הלימוד בישיבה וכן ההתמדה בלימודים, אבל לא השפיע על התלמידים ביר״ש כראוי להיות, ואף שהרמד״ר הי׳ מומחה להדרכה כנ״ל לא שיער לפועל עד כמה עלול תלמיד ישיבה בארה״ב ללכת בדרך לא טובה מצד שפלות אמריקה, שאין זה נחשב לחטא כלל. ואף שבד״כ ידע היטב את כללות המצב, השקיף על אמריקה במבט של יאוש.

הרשפ״מ ע״ה הי׳ יר״ש והשפיע על התלמידים השפעה של יר״ש, וישיבת תורה ודעת במצב של אמריקה בעת ההיא היתה הישיבה היפה ביותר בארה״ב בהנהגה של יר״ש, והוא טעם שההדרכה של יר״ש ירדה במשך זמן זה, ולכן הציע לרמד״ר את משרת ר״מ בישיבה ולקח את משרת ההנהלה לעצמו.

הי׳ בזה ד״ת לפני הרב ניסן טלושקין והרב נחום ביק נ״י, ועפ״י הצעתם הסכים הרמד״ר ונשאר בתור ר״מ עד היום.

פרק כז

שנת תרפ״ט

ההכנות לביקור כ״ק אדמו״ר הריי״צ בארה״ב - קבלת הפנים - האכסניא בדירת הרב סימפסון

בחודש שבט תרפ״ט קבלתי מכתב מאת הרי״י פייגין הי״ד, אשר כ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ מתכונן לבקר בקיץ הבע״ל בארה״ב ע״ד יהודי רוסיא[רפח], וכפי הנראה ימצא אדמו״ר לנחוץ להתעניין במצב הרוחני של היהודים שהתיישבו בארה״ב, שהוא עתה קבוץ חשוב של יהודים.

מצב הרוחני של יהודי אמריקה בתקופה זו, בהתעוררות להתקרב ליהדות בכלל ולרוח ליובאוויטש בפרט, הי׳ רק באופן של התחלת הצמיחה[רפט]. עס האט זיך געוויזן דער פתח כחודה של מחט.

כי כאמור לעיל, הנה בכלל דער ענין הנסיעה לאמריקה פון אידן שומרי תורה ובפרט אויף צו קענען לעבן בדרך התורה, אז דאס זאל בריינגען אידן אין אמריקה, איז דאך דאס געווארן אחרי מלחמת העולם הראשונה ואחרי התחלת פורעניות האדומים ברוסיא.

ממילא חפצו אנ״ש והתרגשו מאד מהשמועות אודות אפשריות ביאת כ״ק אדמו״ר לארה״ב. אמנם לא הרהיבו עוז בנפשם להיות מן הפונים בבקשה לכ״ק האדמו״ר לבוא לארה״ב. וכך גם האיידעלערע אידן שעמדו בראש התנועות היהודיות בארה״ב לא היו מאנ״ש ולא פנו בבקשה כזו לכ״ק אדמו״ר.

הי׳ זה רק בהשגחה העליונה, אשר מצב יהודי רוסיא, שכ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ מסר נפשו ממש עליהם ודאג עבורם בכל נפשו (גם בהיותו מחוץ למדינתם), זאת היתה הסבה הגורמת שקבל על עצמו כ״ק אדמו״ר את טרדת הנסיעה לארה״ב וכל הקישויים הכרוכים בזה.

מני אז התחילו ההכנות הדרושות. הרי״י פייגין, הי״ד, התחיל לעורר במכתבים תכופים א) ע״ד שילוח מכתבי בקשה מאנ״ש בעיירות ומבתי כנסת אל כ״ק אדמו״ר שיבוא לביקור[רצ]. ב) לסדר שתהי׳ הכנה מסודרה בקבלת פנים מתאימה לפי ערך קדושת האורח ועמדתו הרמה. ג) ע״ד השגת האמצעים הכרוכים בזה; אשר גם ההוצאה התמידית לא היתה באופן מספיק, כי כאמור לעיל שלחו אחרי קבלת

רפח) את הבא לקמן מספר המחבר גם ב״די אידישע היים״ (גליון 56, קיץ תשל״ג, בחלק האנגלי עמ׳ 19). אודות ההכנות לנסיעה ראה תולדות חב״ד בארה״ב פרק ח. ושם מועתק גם מכתב הר״י פייגין (הנזכר כאן בפנים), מכ״ו שבט תרפ״ט:

אחשוב אשר במכתבי זה אהי׳ לך מבשר טוב ... והוא אשר הענינים הכלליים, אשר כ״ק עוסק בהם לטובת אחינו יושבי מדינתינו בהמצאת עזר לטובתם למוסדות התורה וכל עניני הדת, אשר בפועל בע״ה תלוי בזה כל קיום הענינים הנ״ל, הנה כפי מצב הדברים בהוה דורשים ומכריחים נסיעה של כ״ק בעצמו לארה״ב.

רפט) אעתיק פה מה שאמר כ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ בער״ה תש״ד, כשנכנסו להיכל קדשו לברך ולהתברך, כנהוג אז שהיו מגישים מכתב פדיון עבור בריאות כ״ק אדמו״ר.

היות שבשנת תש״ג הי׳ מפורסם בהתעוררות ע״ד הגאולה הפתגם ״לאלתר לתשובה לאלתר לגאולה״ ועוד כמה אופני התעוררות וחיזוק האמונה בביאת גואל צדק בקרוב ממש, שאל הר״נ נ״י טלושקין בזה״ל:

האלט דער רבי טאקע אז עס איז משיח׳ס צייט אז משיח וועט באלד קומען?

וענה כ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ:

עס שטייט את צמח דוד עבדך מהרה תצמיח, א צמיחה, איז אפריער וואקסט אויס א גרעזעלע, נאכהער ווערט א ריטל, ביז במשך הזמן וואקסט

אויס א אילן מיט פירות. א צמיחה איז שיין יעצט, יע!

רצ) בארכיון המחבר יש מכתב שכתב אליו הר״ר אברהם אלי׳ אקסלרוד בעש״ק פרק תרפ״ט:

הנה ביום א׳ ויקרא הי׳ אסיפה מאנ״ש אודות שילוח מכתבי בקשה לאדמו״ר שליט״א שיבוא לארצה״ב דאמעריקע, והוחלט שיכתבו מכתב אחד ויחתמו עליו כל הפרעזידענטן והווייס פרעזידענטן של כל בתי כנסיות דאנ״ש שבבאלטימאר, עם חותמי הבתי כנסיות, בשם כל אנ״ש דפה. וערכתי לפי שכלי הדל את המכתב.

המברק רק אלף דולרים מאגודת התמימים וחמש מאות מאגודת חב״ד, ואח״כ עוד סכומים לא גדולים.

כבר נתבאר אשר מצב אנ״ש, הן בכמות והן באיכות, לא הי׳ מוכן לתעמולה וסדור דבר כה חשוב; אך אעפי״כ אזרנו את כחותינו, ואתנו גם הרממ״ל ע״ה לוקשין ומשפחת קרעמער, שהעריכו כראוי את הרעיון הזה וניגשו אליו ברצינות, והודיעו לכל מקומות אנ״ש בארה״ב, להעיירות ולבהכנ״ס, ע״ד האפשריות שכ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ יבוא לביקור בארה״ב, ונעשית התעוררות.

אין אנו מסוגלים בכלל לאותו המשטר וסדר הרגיל אצל כ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ, אשר לא פעם ושתים היתה לי הזדמנות להכיר את הסדר המדוייק בכל פרט וענין שהי׳ מתנהג, אבל אנו בכלל איננו שייכים לזה, ובפרט בעת ההיא. ולכן גם אין ניכר אצלי כמה מכתבים שנשלחו להודיע על כך לאנ״ש וכמה בקשות נשלחו אל כ״ק אדמו״ר. אבל בכל אופן הענין התחיל להתקרב לפועל, אף שלא באותו המרץ שהי׳ צריך להעשות.

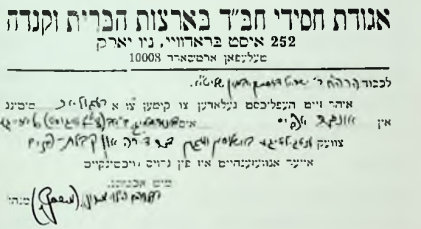
אחר חה״פ כשנעשה קרוב יותר לפועל התדברו והוברר שביאת כ״ק אדמו״ר שליט״א לארה״ב תוכל לבוא לפועל בסוף הקיץ.

הכירו שצריך לשכור איש שיתמסר לפועל בעבודת הנהלת הענין בלשכת אגודת חב״ד.

בראותי שאין נמצא איש כזה, והענין מתנהג בכבדות, קבלתי על עצמי את אחריות הנהלת הענין, כמובן שלא על מנת לקבל פרס ח״ו. ור׳ שמואל אליעזר נעלסאן ע״ה, שבעת ההיא נתקרב יותר לאנ״ש ובקיץ זה הי׳ פנוי מעסקיו, הי׳ בא ללשכת אגודת חסידי חב״ד לעזור בקיפול מכתבים והדומה[רצא].

העו״ד מר יקותיאל קרעמער לקח מאיש אחד בשם מר בעקער סך אלף דולרים למטרה זו, שזה הי׳ סכום יוצא מן הכלל בעת ההיא.

טרם בוא כ״ק אדמו״ר נבג״מ לארה״ב התחילו לדון אודות המקום שבו יתאכסן במשך שהותו בארה״ב[רצב]. היו בזה דיעות שונות. אחדים, ובעיקר הרמ״ר ריבקין ואני, הבינו והסבירו, שלפי כבוד כ״ק אדמו״ר צריכה להיות התאכסנותו במקום חשוב, ואשר בתחלת בואו יסור למלון במנהטן.

אגודת חסידי חב״ד בארצות הברית וקנדה
252 איסט בראדווי, ניו יארק
טעלעפאן אראשאד 10008

הזמנה לאסיפה מיוחדת אודות ״ענטנילטיקע באשלוסען וועגען דער דירה און קבלת פנים״

אמנם הר״א סימפסון חפץ שכ״ק אדמו״ר יסור לדירתו החדשה בבארא פארק, אשר הדירה שלו היתה בקומה השניה ולמטה הי׳ ביהכנ״ס. עדיין לא תנכו אותה עד אז ורצה שיתחנך ע״י כ״ק אדמו״ר נבג״מ[רצג] (זהו פרק בפ״ע, הטלטול של הרא״ש נ״י ממשרה למשרה והבהכנ״ס שלו).

באו בקישור מכתבים ומברקים עם כ״ק אדמו״ר נבג״מ[רצד], והצעת כ״ק אדמו״ר

מיוחד באיסט סייד, ברחוב הענרי, ומשם נהלנו את עבודת ההכנות לביקור של הרבי.

רצב) את הבא לקמן מספר המחבר גם ב״די אידישע היים״ (גליון 57, תשרי תשל״ד, בחלק האנגלי עמ׳ 5).

רצג) בארכיון המחבר יש הזמנה נדפסת לחנוכת הבית של חברת צמח צדק נוסח הארי״ דבארא פארק, 15-4513 14טע עוו. ביום א׳ פר׳ ויצא, 8 דצמבר [תר״ץ].

רצד) בארכיון המחבר יש טיוטה ממברק שהכינו אז:

רצא) וב״די אידישע היים״ שם מספר, שכיון שהמשרד של אגודת חסידי חב״ד שהי׳ עד אז בחדר קטן שכבית החרושת של האחים קרעמער, ברחוב בראדווי 673, שלא הי׳ באיזור היהודי והי׳ קטן מדאי, לכן שכרנו אז משרד

היתה לקחת לע״ע מלון (הוטעל) במנהעטן. גם ר׳ חז״ק ע״ה, שהי׳ יו״ר אגודת חסידי חב״ד, נטה לדירת הרא״ס[רצה].

בתחלת חודש אלול, לערך שבוע קודם ביאת כ״ק אדמו״ר נבג״מ ומלוויו, באו הנה הרה״ח הר״י פייגין הי״ד, מזכיר כ״ק אדמו״ר נבג״מ, יחד עם מר חיים ליברמן נ״י, להכין את סידור הביקור. גם הם השתתפו באסיפות ודיונים, אבל לא יכלנו להכריע, וכך סודר בתחלת בוא כ״ק אדמו״ר נבג״מ, שיתאכסן בדירה הנזכרת.

ביאת כ״ק אדמו״ר להחוף היתה ביום ד׳ י״ג אלול תרפ״ט[רצו] (18 ספטמבר 1929 למספרם).

עם בוא כ״ק אדמו״ר סידר מר יקותיאל הנ״ל ע״י השפעתו הגדולה, שכ״ק אדמו״ר לא יצטרך לרדת מן האני׳ אל החוף, שכל הבאים על האני׳ יורדים משם, כי אם בדרום העיר הנק׳ סאוט פערי, אשר משם מפלגת אני׳ קטנה עם פקידי הממשלה במחלקת ההגירה ויתר המחלקות הקשורים בזה, ונוסעים עד מקום מי הים השייכים לתחום מדינת אמריקה. באניה קטנה זו נסעה משלחת אנשים לקבל את פני אדמו״ר והבאים עמו[רצז].

בהמלאכות מהרבנים ובע״ב שנסעו על האני׳ הקטנה של הממשלה, מאלה שאני זוכר היו הרממ״ל לוקשין ע״ה, העו״ד מר יקותיאל ואחיו חז״ק (ר׳ חיים זלמן קרעמער), השופט מר פיליפ קליינפעלד, ר׳ שמואל אליעזר נעלסאן.

בחוף הנ״ל סודר משטר של מאות שוטרים, אשר באו בשעות המוקדמות לשמור על הסדר. כן סודר אשר קבוצה של שוטרים על אופנועים (הנקראים מאטארסייקלס פאליסלייט) ילוו את האורחים ומלויהם ומקבלי פניהם דרך העיר, בלי עיכוב הרמזורים והדומה.

כל היום ההוא הי׳ גשם שוטף, ולא הי׳ שם מקום מתאים להכנס בו ריבוי אוכלוסין בלי ע״ה (כי אין שם חוף בנוי לחניית אניות גדולות) ועמדו בחוץ תחת הגשם. עד אשר הגיעה האני׳ לחוף כבר הי׳ בשעות המאוחרות שאחר חצות היום, וכמה מהנאספים נלאו מלעמוד תחת הגשם וחזרו לביתם.

בהגיע האניה הקטנה לנמל, סבבו פקידי המשטרה הגבוהים את כ״ק אדמו״ר וקבוצת מלויו. הצלמים מכל העתונות הבלתי יהודית לקחו תמונות כמה שהי׳ ביכלתם. החזן ר׳ שמואל קנטרוף ע״ה הכריז ברוך הבא.

אמנם ארגון קבלת הפנים לא היתה מסודר כ״כ והי׳ פעוט לפי ערך. והיו כמה סיבות לזה:

א) ה״עמד״ של כלל ישראל בארה״ב לא ידעו ולא היו מעוניינים מהנעשה בעולם היהדות העולמית (לא כמו כעת, אשר נתרבו הדרכים אשר מגיע לאזני ההמון

בונים עכשיו בית מדרש צמח צדק ודירה נאה למעלה בשביל הרב סימפסאן. מגרש על יד הבית המדרש מתאים לאהל גדול לימים נוראים. הרבים יקדישו הכל לכ״ק לכל ימי שהותו אצלינו. דירה אחרת מפוארה בשכונה יהודית ויותר עשירים, שלושה עשר חדרים. גם מקום למנין, אבל לא לימים נוראים. באיזה יבחר כ״ק. נא לתלגרף תיכף.

רצה) מחמת היותו בטבע איש מכווץ, והשגתו בענין רבי היתה רק מהגוטע אידן (הנכדים) שהיו אז בארה״ב.

ואף אשר הבין בהבנה שכ״ק אדמו״ר מליובאוויטש איננו מסוג זה, אבל עצם הציור שהי׳ לנגד עיניו הי׳ רק הגוטע אידן, והיתה השקפתו אשר כ״ק אדמו״ר הוא זה שהתואר אדמו״ר הולמתו ומתאים לו, ויתר הגוטע אידן שראה בפה אינם ראוים לתואר אדמו״ר. אמנם עצם הציור בהנהגה הוא חד גווני, ולא הי׳ ביכולת ההבנה לשלול לגמרי את האדמו״ר מליובאוויטש מהסוג הזה.

רצו) על הביקור בארה״ב ופעולותיו במשך 10 החדשים, ראה בארוכה בס׳ תולדות חב״ד בארה״ב פרקים ט-כ.

רצז) הם חתנו הרש״ג, דודו ה״ר משה הארנשטיין, וה״ר מרדכי דובין. בנוסף למזכירים ה״ר יחזקאל פייגין ור׳ חיים ליברמן, שבאו זמן מה קודם, כדי להכין את הביקור. ראה ״די אידישע היים״ שם.

מהנעשה בעולם היהדות ע״י העתונות היומית, חוברות וכמה אמצעי דפוס ופרסום, רדיו טלפון ואפילו טעלעוויזשן נעשה אמצעי לפרסום ולעשותם מעוניינים בנעשה).

ב) סוג הנוסעים אז לאמריקה הי׳ מאלה שחוג החרדים ועניניהם לא עניין אותם והיו רחוקים מזה.

ג) חסידות חב״ד ליובאוויטש לא תפס עדיין מקום בעולם כתנועה עולמית ביתרון.

ד) מחסידי חב״ד בארה״ב לא היו הרבה בעלי צורה, כי האדמו״רים בד״כ לא הסכימו שיסעו, ואלו שבאו היו רק מה שנקרא ״חסידי הגזע״, ולכן לא נעשו ההכנות הראויות באופן מאורגן ומסודר.

- רק אישיותו של אדמו״ר בעצמו גרמה ההתעוררות, כי ע״י עבודתו ברוסיא במס״נ לחזוק התורה והיהדות, שארגן אז את כל היהודים מקצה מדינת רוסיא עד קצהו, והעמיד מלמדי תינוקות וחדרים וישיבות, תיקן מקוואות וסידר מורי שיעורים בבתי כנסת ושו״בים, וכל התלמידים הלכו במס״נ לכל מקום שנשלחו, וכמה מהם נענשו בכמה מיני יסורים של בית האסורים על כמה שנים או לשילוח לעבודת פרך בגלילי הקור בסיביר והדומה על כמה שנים ועד כדי עונש מות ממש ר״ל, וזה הביא ג״כ למאסר כ״ק אדמו״ר הרייי״צ נבג״מ. הנה ע״י כל זה נתפרסם מעט גודל המס״נ שלו.

[ואף שגם אז לא חסרו כאלה שהתקנאו און האבן געפירט פוליטיק ולא סייעו בעבודה, ואדרבא, אבל כלל ישראל היו עם כ״ק אדמו״ר הרייי״צ נבג״מ].

אחד מהמתעסקים הי׳ ר׳ משה אפרים נ״י זעלדין, היודע פרק בקבלת פנים; אבל הוא לא הי׳ המכריע וגם לא מהמשתתפים בסידור. ולא רק עם דעתו ועם דעתי לא התחשבו, כי אם גם עם כל התמימים האחדים שהיו אז.

המשפחה המיוחדת שהתעניינו והתעסקו בענייני אגודת חסידי חב״ד בכלל ובדבר הנסיעה של כ״ק אדמו״ר בפרט היתה משפחת קרעמער, והעו״ד מר יקותיאל הי׳ לו כבר היכרות בין החוגים הגבוהים בממשלה [אגב, אז מען גרינט זיך אויס אביסל, רואים שזהו דבר שכל אחד יכול להגיע לזה בממשלה דמוקרטית].

האנשים שהשתתפו בהכנות היו יותר אמריקניזירטע, והם הביטו על משפחת קרעמער מלמטה למעלה. ולכן לא היתה קבלת הפנים מסודרת כ״כ.

כ״ק אדמו״ר יחד עם כל המלוים נכנסו (או יותר נכון הובילום והושיבום) במכוניות ותיכף התחילו ה״מאטאר-סייקלס-פאליס״ להשמיע בה״סעיירענס״ שלהם, ואלו שהספיקו כבר להכנס למכוניות שלהם המשיכו ללכת בתהלוכת שיירת המכוניות.

כל השיירה הגיעה לבית הרב אליהו סימפסון נ״י בבארא פארק. במכונית הראשונה נסע כ״ק אדמו״ר ואחדים ממלוויו והבאים לקבל פניו, אני עם עוד מלווים נסענו במכונית השני׳.

הדירה היתה בקומה השניה ולמטה הי׳ ביהכנ״ס. כ״ק אדמו״ר ומלוויו סרו לדירה ולמטה בביהכנ״ס היו אנשים אחדים, אשר נתנו שלום לכ״ק אדמו״ר.

אחרי אשר יצאו כולם ונשארתי לבדי פנה אלי כ״ק אדמו״ר ואמר: וואס מאכסטו? וואס מאכט איר? ר׳ ישראל! הרב ר׳ ישראל! רבי דזייקאבסאן! ואני עומד דומם.

אח״כ שאלני: איזה סדר הוסדר, אשר לא נעשה שום סדר להפגש ולקבל שלום ולתת שלום לקהל הנאספים, רבנים, אדמו״רים ובניהם של קדושים, אי׳ כבוד עצמם, כבוד אבותם, כבוד תורתם?

השבתי לכ״ק אדמו״ר שאני לא הייתי בין הדנים בדבר סידור קבלת הפנים ולא התחשבו עם דעתי כלל.

ואמר לי כ״ק אדמו״ר: דאס איז דאך א תירוץ, איך וויל אז לכתחלה זאל קיין קשי׳ ניט זיין.

שאלתי: וואס זאל איך יעצט טאן?

ואמר לי כ״ק אדמו״ר: גיי אונטן און אויב עס וועט קומען א רב, א גוטער איד, א בנן של קדושים, א איד א בן תורה, זאל מען אים גלייך אריינלאזן.

ירדתי למטה, שם התייצב העו״ד מר יקותיאל נ״י קרעמער על אכסדרת הכניסה, עם פקידי משטרת הממשלה, ולא הניחו להכנס רק את המיועדים להכנס אליו. מסרתי לו את דברי כ״ק אדמו״ר ולא יכול להתייצב לנגד, ועשו כאשר צוה כ״ק אדמו״ר.

אחרי עבור זמן קצר, נתאספו הרבה אנשים. כ״ק אדמו״ר יצא על המרפסת (פארטש) של הקומה הראשונה ואמר את דבריו (באגריסונג) ״סדנא דארעא חד הוא כו״ (ישנם הדברים במימיוגרף[רצח]).

למטה בביהכנ״ס האט מען זיך געטומלט, וישבו במסבת התוועדות כמה מאנ״ש וב״כ עיירות שונות, וגם כמה רבנים, עד שעה מאוחרת בלילה.

בש״ק פרׄ תבוא אמר כ״ק אדמו״ר את המאמר השקיפה כוׄ, והוא נדפס.

עצם ההתאכסנות בבית הכנסת ודירת הר״א סימפסון נ״י לא היתה לרוחו של כ״ק אדמו״ר נבג״מ, כאמור לעיל, ותיכף נוכחנו לדעת את הטעות הנעשה. כ״ק אדמו״ר הביע אי-שביעות רצונו מהדירה, והתחילו להשתדל ע״ד דירה אחרת, וכן ע״ד מקום להתפלל בימים הנוראים[רצט].

מקום לדור שכרו את הבית של מר ווערבלאווסקי מהיברו פאבלישינג, 184 ברוקלין עוו״[ש]. בשכונת קראון הייטס בברוקלין[שא]. דמי השכירות היתה חי״י

רצח) בהעתקה שבארכיון המחבר:

השי״ת האט אונז אידן בעהייליגט מיטן טיטול גוי אחד בארץ, לשון יחיד, דיא אלע פארטייען אין אלע לענדער זאיינען דורך גיבונדען מיט א שנירעל פון אהבת התורה! ס׳פרייט מיר דיא הארץ זעהען אויף דעם צווייטען זאייט ים א קיבוץ אידן כן ירבו, מיט דער טרייער ווארימקייט פון דער אלטער היים מקום התורה, דאס גיט דיא גרויס האפענונג אז השי״ת וועט העלפן און מיר וועלן אין גיכען זעהען דיא הרחבת והרבצת התורה בארצות הברית אין דעם גייסט פון דער אלטער היים! איך ווינש אייך אלעמען בתוך כלל אחב״י א כתיבה וחתימה טובה.

רצט) ב״די אידישע היים״ שם מוסיף, שבתחלה עברו לכמה ימים למלון גרעיסטאן במנהטן, ואח״כ עברו לדירה בקראון הייטס.

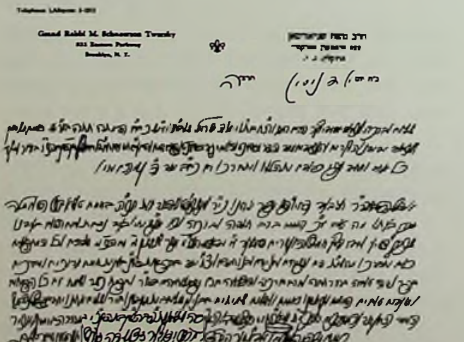
ש) וביומן הנסיעה רושם כ״ק אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע בד׳ תשרי:

5. הנני נוסע כשעטומו״צ להדירה החדשה בברוקלין 184 Brooklyn ave.

שא) בעת ההיא היתה השכונה מקום מגורי העשירים והמתיוונים מאדערנע אידן.

הי׳ שם הביהכנ״ס האורטודוקסי חובבי תורה, שנבנה בלא בימה באמצע [כאמור לעיל, שבזמן ההוא לא הי׳ מצב היהדות בכלל ירוד כ״כ, מפני שהרבה מהגרים באו אחרי מלחמת העולם הראשונה ואחרי מהפכת הבאלשעוויקים ברוסיא, וגם מאלו שבאו מקודם התחילו להתקרב מעט ליהדות, וע״כ נבנתה בימה, רק שאיננה באמצע ביהכנ״ס] וכן ישנה עזרת נשים.

והי׳ גם הבית תפלה הקונסרביטיבי, הנקרא ברוקלין דזשואיש סענטער, וגם הבנין הרפורמי ברחוב פארק וקינגסטון עוו.

מכתב הר״ר משה שניאורסאהן-טברסקי אל המחבר

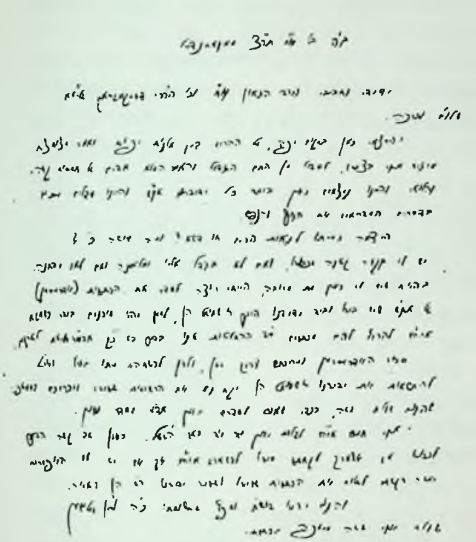
הר״ר משהילע שניאורסאהן-טווערסקי (בן בנו של ר׳ נחום באדמו״ר האמצעי, ונכד האדמו״ר רבי יעקב ישראל מטשערקאס, וחתנו של האדמו״ר רבי

מאות דולרים. שלמנו את כל המעות בשלימות. ידידי המנוח ר׳ גבריאל ע״ה דווארקין שמע לדברי ונתן המחאה על הסך הנ״ל, ואח״כ שילמו לו כמובן.

סידרו שם את הדירה וכן את כל צרכי האכילה ושתיי. שם היו באים אנ״ש וסתם יהודים על יחידות, גם כמה מראשי ומנהיגי היהדות.

היינו באים כמעט בכל יום לדיונים, והיינו שוהים שם עד שעה מאוחרת בלילה.

היו באים גם הר״ר ניסן טלושקין[שב] נ״י והר״ר ישראל דושאוויץ[שג] ע״ה. עס איז געווען זייער געשמאק.

מכתבו של הר״ר ניסן טלושקין אל המחבר

הר״ר ישראל דושאוויץ

בין אלו וואס האבן זיך געוואלגערט שם הי׳ גם ר׳ פרץ ווערניק, עורך המארגען זשורנאל[שד]. הוא נתרשם הרבה.

יוסף ז״ל מקוידנוב) קנה לא מכבר את הבית שלו באיסטרן פארקווייי 922.

[השתדל בזה ר׳ פרץ ווערניק ע״ה עורך המארגען זשורנאן (שהי׳ יליד קוידנוב, ואחיו ר׳ מאיר סופר הי׳ מחסידי האדמו״ר מקוידנוב) עם עוד ידידים, וקנו עבורו את הבית.

טרם קניית הבית הי׳ דר ברחוב קריסטאפער 145, והוא התייעץ אז עמדי אם לקנות את הבית. זוגתו הרבנית חששה שלא יהיו מתפללים ותומכים. אך חוות דעתי היתה, כיון שקניית הבית הגיעה רק בעזרת ידידיו ומכיריו, לכן אין לו מה להפסיד, שאם לא יהי׳ הענין בהצלחה ח״ו, ימכור בית זה ויקנה בית בשכונה אחרת]

שב) פעם נסעתי עם הרנ״ט נ״י לביתינו ובדרכינו אמר לי: וועז דער רבי זאל מיר זאגן איך זאל אוועק גיין פון מזרחי וואלט איך אוועק, איך האב א חוש אין עסקנות און ביים רבין האב איך וואס צו טאן. כ״ק אדמו״ר קירב אותו.

הוא סיפר לי שבבואו הנה בשנת תרפ״ד כתב מכתב לאדמור שברצונו להשתתף בענייני ליובאוויטש בארה״ב, ולא הי׳ לו מענה חיובי

[אח״כ נודע לי שהי׳ מכתב מכ״ק אדמו״ר לאגודת חסידי חב״ד (שהתייסדה אז), שקיבל מכתב מרב אחד שאיננו מכירו ושמו ניסן טלושקין, ושאל שיכתבו לו מי הוא; והמענה הי׳ קר].

שג) הוא הי׳ יו״ר ועד הרבנים דפה, ומקודם הי׳ רב בעיר רעציצע. בהיותו צעיר לימים נחשב לעילוי. הי׳ למדן גדול ויר״ש. בבוא כ״ק אדמו״ר האט ער זיך געוואלגערט א גאנצן טאג מיט אלעמען, והי׳ בא לפרקים קרובים.

סיפר שהי׳ לו מכתב מכ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ.

גם בבוא כ״ק אדמו״ר בפעם השני׳, בתחלת מלחמת העולם השני׳, הי׳ בא להתוועדויות, גם בימי החגים, והי׳ הולך רגלי מוויליאמסבורג. א איד מיט א ווייסע בארד און מגדולי הרבנים באמריקה.

שד) וביומן הנסיעה רושם כ״ק אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע בי״ד אלול:

בתחלה לא סודר כראוי האש״ל, פשוט בחיינו לא הורגלנו לתנאים של חיי משפחה אצילית רמת המעלה המוסרית בכל מקצועות החיים. אח״כ לקחנו למשרת בבית, המביא את האוכל לפי המסובים, את מר לוי יצחק אייזער נ״י (מאטלאנטיק סיטי), אשר הי׳ אז בחור עדיין, ואומנתו היתה במלונות ומסעדות מודרניים. הוא אמר לי שהנהגת אדמו״ר בסעודה היא גבוהה ביותר גם בין האנשים האינטילגנטים ביותר[שה].

מ״מ לא התאים גם מקום זה כ״כ לפי תנאי המצב, כי היו צריכים מי שינהיג את הבית בנקיון וסדור כל העניינים, ואנו בטלנים במקצוע זה, ישיבה בחורים עד היום הזה, ובפרט יונגעלייט ישיבה בחורים און גרינע אין לאנד. ולכן אחר חודש תשרי, כאשר רוב הזמן הי׳ בביקורים בערים שונות כדלקמן, ובין מקום למקום חזר לניו יארק, הנה לפעמים כשהי׳ בא לימים אחדים לנ.י. לא הי׳ סר לדירה זו, כ״א הי׳ מתאכסן במלון[שו].

* * *

בימים הראשונים לבואם נכנס אליו פעם מזכירו הר״י פייגין הי״ד, ובתוך הדברים נענה הר״פ ואמר שאיננו יודע איך לדבר עמנו, כי הלכנו כרגיל עם אויבער העמד ושניפס [חולצה ועניבה].

ואמר לו כ״ק אדמו״ר הר״צ נבג״מ: ביי זיי איז דער שניפס ניט אזוי פינקטליך, ז.א. אז מען איז ניט נתפס געווארען אין די לבושים, אשר בדרך הרגיל הולכים כך פה. ואדרבא, בלא זה זהו בליטה יתירה ויוצא מן הכלל.

כשנכנסתי פעם להיכל קדשו, בשבוע השני לביאת כ״ק אדמו״ר לאמריקה זכיתי שאמר לי בזה הלשון: ישראל איך רעכן אז מיט דיר קאן מען ריידן ווי אין דער אלטער היים.

אמרתי: אודאי רבי!

ות״ל הותחל יחס קירובי ביותר מאת כ״ק אדמו״ר אלי.

בערב מבקר אותי העורך של המארגין זורנאל מר פרץ וערניק ויושב אצלי כג׳ רבעי שעה.

שה) כ״די אידישע היים״ שם מספר שגם ר׳ בנצין סאקולניק שימש כמלצר.

שו) בארכיון המחבר יש מכתב שכתב אליו המזכיר הר״י פייגין, הי״ד, בד׳ שבט תר״צ:

כפי ההחלטה האחרונה בע״ה הנה מחר אי״ה יסע כ״ק אדמו״ר שליט״א על ימים אחדים לנויארק להצלחה בגו״ר, לרגלי העניינים הכללים הנחוצים, ויתעכב שם עד מוצש״ק הבע״ל. יתאכסן בהאטעל Newton 94th str. Broodway, ויהי׳ עמוס בהעבודה לרגלי העניינים הנ״ל.

[עד ד׳ שבט הי׳ בכאלטימור, ומי״א שבט הי׳ בשיקגו].

פרק כח

שנת תר״ץ

התפלות בימים נוראים - הדירה בקראון הייטס - אתרוגי קלבריה - בניית הסוכה - התוועדות שמח״ת - הסרת הזקן בארה״ב - יסוד סניפי אגו״ח - הנסיעות לעיירות - משפחות שהתקרבו - צאתכם לשלום

הגיעה שאלת מקום להתפלל בימים נוראים.

השכונה של יהודים בכלל ושל נוסח האר״י בפרט היתה בבראנזוויל, שבה היו לערך עשרה בתי כנסת נוסח האר״י.

לא היי מקום לשער שיבואו אנשים רבים אל התפלות עם כ״ק אדמו״ר[שז], ולכן לא היי מתקבל הרעיון לעשות מקום להתפלל בדירת אדמו״ר.

בחרנו א״כ בביהמד״ר אנשי ליובאוויטש 195 וואטקינס סט. שהוא בנין גדול, ובו יתפלל כ״ק אדמו״ר בימים נוראים[שח].

עלתה השאלה ע״ד מקום מגוריו של אדמו״ר בר״ה. ברחוב סטאן 332 פנת גלענמאר דר ד״ר אקין[שט], הרופא של החברה שלנו אנשי באברויסק דבראנזוויל.

מר אהרן סימינאווסקי הי׳ ממנהיגי החברה שלנו, והוא ממשפחה חסידית[שי], והוא הי׳ איש בעל מרץ ועסקן. הוא הי׳ ממונה על עניני הרפואה וביקור חולים בחברה שלנו, הוא הלך אצל הרופא הנ״ל והשיג אצלו את כל ביתו עבור אדמו״ר ומלוויו, והוא הרופא שכר עבורו מקום במלון.

ר׳ אהרן סימינאווסקי (סימענאף)

בבית זה הי׳ אדמו״ר עם מנין או יותר לסעודות החג, וגם לנו שם מלווי כ״ק אדמו״ר[שיא].

שז) שמעתי שאצל אדמו״ר הזקן הי׳ פעם על ר״ה בליאזנא ת׳ מנינים, וזה הי׳ סיפור של יוצא מהכלל.

בליובאוויטש בזמני בשנים תרס״ט-תרע״ה היו באים לערך מאלף עד אלף וחמש מאות איש. זה הי׳ בעת שהכל הי׳ על מכונו וחסידי חב״ד היו במאות עיירות גדולות וקטנות בפלכי רוסיא הלבנה - מוהילוב, וויטבסק, וגם במינסק, ווילנא, ובפלכי אוקראינא - טשערניגוב, חרסון, יקטרינוסלב ופולטבה. היו באים יחידים מכל עיר ומקום-מושב.

חסידים אלו רובם ככולם לא נסעו לאמריקה, מצד התנגדות אדמו״רי חב״ד לזה.

שח) ב״די אידישע היים״ שם כותב, שאחרי אשר הרב צבי דאכאוויטש, בא עם כמה מועד ביהכנ״ס אל הרבי וביקשוהו שיבא להתפלל בר״ה בביהכנ״ס שלהם, נתן הרבי את הסכמתו.

וביומן הנסיעה רושם כ״ק אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע בי״ג אלול:

באה דעליגאציע מביהכ״נ אנשי ליובאוויטש בראנזוויל אשר יש להם כי״ב מאות חברים כי״י, לבקש אשר אתפלל אצלם בר״ה הבע״ל, באמרם כי הם הראשונים, ובהשכונה ההיא י״ב בתי כנסיות של חרדים.

שט) ב״די אידישע היים״ שם מספר, שד״ר אקין הי׳ מראגאטשאוו פלך מוהילוב, וכשבא לארה״ב הי׳ מלמד בתלמוד תורה, ובלילה הי׳ הולך ללמוד רפואה באוניברסיטה, במשך 12 שנים.

שי) אביו זקנו הי׳ הרב לוי יצחק סימינאווסקי, מהיושבים אצל הרה״ג הרה״ח הרה״צ ר׳ הלל מפאריטש. הוא הדפיס את הספר אמרי נועם של מאמרי הר״ה זצ״ל, וגם ספר נתיבי רש״י, ליישב קושיות התוס׳ על רש״י באיזהו מקומן וסיפורים.

שיא) ב״די אידישע היים״ שם מספר שבערב ר״ה בבוקר קיבל הרבי פדיונות. תקיעת שופר בר״ה ע״י הרמ״ד ריבקין. כשהי׳ הולך לבית לסעודות נעמדו כולם ברחוב להביט עליו, ומר סימינאווסקי הי׳ הולך לפניו לפנות

עבור כ״ק אדמו״ר הכינו מטה חדשה עם כל כלי השכיבה, אבל הוא לא שכב כלל במטה במשך ב׳ הימים דר״ה.

בליל ר״ה התפלל כדרך אדמו״רי ליובאוויטש באריכות גדולה ובבכיות עצומות כמה שעות. לעמוד כמה שעות בבכיות נוראות כאלו א״א לשכוח.

[מר ש״ז רובין[שיב] התפלל בימים נוראים בביהכנ״ס אנשי ליובאוויטש, וכשדברתי עמו עשרים שנה אחרי כן אמר לי: לעולם לא אשכח את תפלת ליל ר״ה, הבכיות העצומות, הלא כתלי ביהכנ״ס בכו עמו].

בימי ר״ה אמר דא״ח בביהכנ״ס. הי׳ עם רב כמובן, וקולו הי׳ נשמע בכל הביהכנ״ס הגדול, כדרכו בקודש בהיותו בבריאות השלימה לאמר דא״ח בקול רם.

[גם אביו כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ כשהי׳ אומר דא״ח באולם הגדול בליובאוויטש היו שומעים את המאמר גם בחצר].

לתשליך לא הלך בר״ה[שיג], כי גם ללכת למקוה (שהיתה ברחוב קריסטאפער בין בלייק עוו. ודומאנט) מדדו את הצעדים כמה הן מן דירת הרופא (332 סטאן עוו. פנת גלענמאר), ז.א. חמשה בלוקים וחצי לא גדולים, ולא יכלו להחליט אם יהי׳ אפשר לכ״ק אדמו״ר ללכת רגלי למקוה וחזרה.

במוצאי ר״ה, טרם עזב כ״ק אדמו״ר את דירת הרופא, אמר תודה וברכה למארחים, הרופא וב״ב וגם אביו של הרופא התברך מהרבי. אחד מהמארחים (אינני זוכר אם הרופא או זוגתו) לא היו אז בבית וחכה אדמו״ר זמן ארוך לומר תודה וברכה עבור האכסניא.

לתשליך נסע אדמו״ר בימי עשי״ת, עם המכונית של ר׳ אברהם הכהן העלדערמאן.

עם ביאת כ״ק אדמו״ר לארה״ב, בא ואמר: רבי איך בין פסח דער בעל עגלה (מהמפורסמים בין עגלוני ליובאוויטש, בפשטותו ועביותו), ווען דער רבי דארף א מאשין וועל איך אלע מאל זיין דא[שיד].

עבורו את הדרך. המאמרים היו אודות עבודת ה׳, ואח״כ אמר הרבי אודות זה:

נו, עס דארף אזוי זיין, ווענן מלכות דאין סוף דארף מען טראכטן, און ריידן דארף מען אזוי.

שיב) הוא הי׳ בנו של הרממ״ל רובין, שהי׳ רב בביהכנ״ס אנשי ליובאוויטש, ושחל״ח עוד טרם בואי לארה״ב. הוא הי׳ מהיושבים בקאפוסט אצל המגן אבות, וכפי ששמעתי הי׳ איש פנימי ויר״ש ונוח לבריות.

נפטר בדמי ימיו והשאיר אלמנה ושמונה ילדים קטנים יתומים.

את הרבנית הכרתי. היא היתה אשה חכמה וחנכה את ילידי עד כמה שיכלה להחזיקם ביהדות. פעם אמרה לפני: מה אומר לכם, כשאני קמה בש״ק ורואה את כל ילידי שוכבים על מטותיהם, אני נותנת שבח והודי׳ להשי״ת על שאינם הולכים לעבוד ביום השבת, מבלי התחשב עם פרטי הנהגותיהם.

שיג) וביומן הנסיעה רושם כ״ק אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע במוצאי ר״ה:

נוסעים אנחנו אל חוף הים, כי לילך אל נהר לתשליך לא הי׳ אפשר מפני ריחוק המקום, וחפצתי לראות מים חיים במוצאי ר״ה, ולתשליך ניסע ביום ה׳ בשלש עשרה מדות.

וביום ו׳ תשרי:

5-6 הנני נוסע אל חוף הים. תשליך.

שיד) האיש הזה נולד בקאליסק, ובהיותו נער קטן כבן שש לערך הי׳ יתום ולמד בליובאוויטש בחדר של ר׳ יעקבל אליעזר [סקאבלא] (טרם התייסדות הישיבה קטנה של תות״ל), והי׳ אוכל ימים, ושני ימים בשבוע אכל אצל הרבנית הצדקנית הזקנה מרת רבקה נ״ע (אשת אדמו״ר מהר״ש נבג״מ).

ובסבות מסבות שונות בא לארה״ב, ולא היו לו מהלכים בין יהודים שומרי תורה.

כשבא כ״ק אדמו״ר לכאן התקרב עד שנעשה לשומר שבת ושומר תורה ומתפלל בצבור בכל יום ובקביעות השעורי לימוד. ער האט זיך געהאלטן בסביבה והי׳ משתתף בהחזקת מוסדות ליובאוויטש, ובפרט הישיבה קטנה דנוארק. הי׳ בא להתוועדויות כ״ק אדמו״ר נבג״מ, וגם יבדל לחיים לכ״ק אדמו״ר הרמ״מ שליט״א.

ביוהכ״פ הי׳ כ״ק אדמו״ר כל המעל״ע בביהכנ״ס.

טרם בואו לארה״ב הזמין כ״ק אדמו״ר אצל סוחר אתרוגי קלבריה[שטו], מר קרעה מגענאווא איטליה, עשרה אתרוגים ועשרה לולבים (מאתו ומאת אביו קנו אתרוגים גם ברוסיא, גם כ״ק אדמו״ר הרש״ב נ״ע).

הם נתקבלו על הכתובת שלי[שטז], ויחד עמם התקבלו גם עבורי שלושים אתרוגים (עשרה אתרוגים בקופסה, שלושה קופסאות עבורי ואחד עבור כ״ק אדמו״ר, וחבילה של לולבים), שהייתי עוסק במכירתם.

שכונת קראון הייטס, אשר בה שכרו את דירת כ״ק אדמו״ר, היתה שכונה מודרנית ולא היתה בה שום מקוה בעת ההיא[שיז], והיו באים (בחול ובשבת ויו״ט) למקוה שברחוב קריסטאפער, והיו סרים לביתי לשתות כוס חמין ומזונות.

כשבאו אלי וראו את האתרוגים שלי, שהיו יפים מאד, סיפרו זה לכ״ק אדמו״ר. אמרתי שאם אמת שהאתרוג שלי יפה יותר משל כ״ק אדמו״ר מובן ופשוט שאביא את האתרוג שלי לכ״ק אדמו״ר.

בין כסא לעשור קרא לי הר״י פייגין הי״ד ואמר שכ״ק אדמו״ר ביקש שאביא את האתרוג היותר יפה שאצלי עמי. הבאתיו והוא הי׳ באמת יפה ומהודר בגידול ובמראה ובנקיון יוצא מן הכלל.

כשראה כ״ק אדמו״ר את האתרוג שלי אמר: דאס איז דאך גאר ניט קיין גלות אתרוג! פון וואנען האסטו די אתרוגים!

אמרתי: מר קרעה שלח אלי שלושה ארגזים שבכ״א עשרה אתרוגים, וארגז אחד עבור כ״ק אדמו״ר.

ואמר לי: גם האתרוגים שלי יפים, אבער ווי קומט עס צו דיינעם.

אמר לר״י״פ להביא את האתרוג שלו, ואמר שוב כנ״ל: גם האתרוגים שלי יפים, אבער ווי קומט עס צו דיינעם.

רמז לר״י״פ לצאת, ושאלני כמה צריך הוא לשלם עבור האתרוג. אמרתי שאני מבקש מאת כ״ק אדמו״ר לזכני לברך על האתרוג שאני נותן במתנה לכ״ק אדמו״ר, והוספתי: רבי דאס איז משלכם אן קיין קלער.

ואמר: אבער דו וואלסט דאך אים געקענט פארקויפען דיינע בעלי-בתים!

ואמרתי: איך האב פאר די בעלי-בתים גענוג, עס בלייבט נאך איבער.

אמר עוד: דו וואלסט דאך געקענט ביי א בעל-הבית נעמען פאר אים א גוטן פרייז!

ואמרתי: יש לי עבור הבע״ב ג״כ אתרוגים יפים.

וצוה להר״י״פ להביא הכובע שלו, וברך אותי.

אח״כ שאלני אם יש פה לולבים הגדלים באמריקה, כי הלולבים שהתקבלו עבורו מתחלת חודש אלול זיינען שיים געוועזן ניט לעבעדיק.

ואמרתי שגדלים בקאליפורניה ובאריזאנא לולבים יפים.

שטו) את המובא לקמן מספר המחבר גם ב״די אידישע היים״ (גליון 57, תשרי תשל״ד, בחלק האנגלי עמ׳ 10).

שטז) בד״כ כל המכתבים של כ״ק אדמו״ר התקבלו על שמי. גם בקונטרס ב׳ ניסן, במכתב המצורף, נדפסה הכתובת שלי:
Rabbi J. Schneerson, 494 Stone ave.

[בס׳ המאמרים קונטרסים ח״א פח, ב: כל המכתבים בענין זה יושלחו אלי לשמי ע״פ הכתובת האמורה למטה; אלא שבהוצאות החדשות נשמטה הכתובת].

היו מתקבלים על שמי עשרות מכתבים מרוסיא, כי השולחים היו יראים לכתוב את שם אדמו״ר על הכתובת. בתחלה לא ידעתי מזה, ופתחתי איזה מכתבים ומסרתים פתוחים. אח״כ סידר כ״ק אדמו״ר שהמכתבים שאיני יודע ברור שהם עבורי לא אפתחם בעצמי, כ״א אמסרם לכ״ק אדמו״ר, ואחר שיפתחם יחזיר לי המכתבים המופנים אלי.

שיז) אחדים מאנ״ש גרו בשכונה ההיא. ואחד מהם אמר לנו שכשנבוא להתפלל אצל כ״ק אדמו״ר בחה״ס לא ניקח עמנו את האתרוגים, כי לא נאה ללכת בקראון הייטס ברחוב עם לולב ואתרוג ביד.

ואמר שאביא עבורו לולב, א מיטעלסטן (היינו שהשדרה תהי׳ באמצע, לא מן הצד קצת), אן שלעסער (ישנם לולבים כאלו שהעלים אינם דבוקים ממש במקום שהם יוצאים מן השדרה וזה הי׳ במדינתינו מיט שלעסער), ניט קיין דינער, א גלייכער, ניט קיין קנעפלאך (מה שיש מהדרים בזה, ודעת אדמו״ר הזקן להחמיר בזה מפני חשש שדרה עקומה), און אויף דער אנדער זייט זאל זיין די מאך (היינו הסיב הגדל מעבר השני של הלולב).

הדסים לקח אצל הר״א סימפסון נ״י.

אח״כ שאלני שחפץ לקצוץ את העוקץ של האתרוג, כי הי׳ גדול ועקום. ביקשו את השו״ב ר׳ אברהם גורדון ע״ה (שהי׳ דר בשכונה הנ״ל) ובא עם סכין של שחיטה של עופות שלו.

כ״ק אדמו״ר חשש וחשב איך להחזיק את האתרוג, שלא יעקר חי״ו העוקץ בעת החיתוך, וביקש הר״א ז״ל את האתרוג, הניח את העוקץ על קצה השלחן ודחק בידו את הסכין על העוקץ ונחתך כראוי.

כמו״כ קצץ את הלולב, שהי׳ גדול אבל יפה עד מאד.

בתי הבכירה חי׳ שרה תחי׳ היתה אז כבת תשע שנים. בהיותה ברוסיא נפחדה פעם (כי היתה שריפה ברחוב) והתחילה לפזול בעינה אחת. בקשתי מאת כ״ק אדמו״ר להכנס עמה לברכה. נכנסנו ביום א׳ דחוהמ״ס בין השמשות, ואמר לה כ״ק אדמו״ר: קוק מיר אין די אויגן.

התרגשתי מאד, ואמרתי בהתרגשות: קוק דעם רביין אין די אויגן.

ואמר כ״ק אדמו״ר אלי: זי קוקט, זעט דאך גלייך!

ות״ל זעט זי גלייך.

כשהוצרכו לעשות סוכה עבור כ״ק אדמו״ר, ספרתי על כך לפני הבע״ב שלי, והתנדבו האחים ר׳ צבי הירש ע״ה והלל דווארקין ע״ה מטשעטשערסק, ויוסף הונקים[שיח] ע״ה, שהיו נגרים. הם לקחו את החומר הדרוש לבנין ובנו סוכה אחת עבור גדולה עבור הקהל, ועוד סוכה על גבי גג הקומה הראשונה, שיש יציאה אליה מהקומה השניה.

יש לציין את גודל השתדלותם. אט די געשמאקייט פון די אנשים פשוטים שכל דבר יהי׳ יפה. זכורני איך שיוסף הונקים ע״ה מדד ותיקן שכ״ק אדמו״ר לא יצטרך להגביה את רגלו יותר מדאי, כדי להכנס מחדרו לסוכה.

ר׳ אברהם פלאטקין[שיט] ע״ה (חותנו של ר׳ נחום חדש ושל ר׳ ליב גרליק) בא ג״כ לעזור בבניית הסוכה. שאלוהו, הלא אינך נגר, והשיב: וועל איך דערלאנגען צום האנט. הוצרכו למסמרים (נעגל) והלך הוא לקנות, מכיסו כמובן, והביא אתו גם שק גדול מלא פירות עבור הפועלים. שאלוהו מה זה בשק, ואמר זה נתנו לו צוגאב למסמרים שקנה.

שיח) הוא יליד עיר מאלאסטאווקא פלך מוהילוב, וסיפר שבילדותו נשאר יתום מאביו, ואמו היתה עני׳, ולא הי׳ לה במה לקנות נעלים לרגליו. בקיץ הי׳ הולך יחף ובחורף היתה אמו כורכת רגליו בשמיכה או באיזה בגד חם והיתה נושאת אותו על כתפי׳ לחדר ללמוד.

אח״כ בא לארה״ב והי׳ שומר שבת. בתחלה שלח את ילדיו ללמוד בישיבת חיים ברלין, אבל אח״כ לא הי׳ לו במה לשלם שכר לימוד.

תנאי החיים ורוח החנוך היו אז באופן שהי׳ מוזר לחשוב ברצינות ובתקוה שיהי׳ אפשר להעמיד את הילדים של הדור הבא להיות שייך ליהדות. רוב הילדים היו לומדים אצל מלמדים מהלכים, היינו שלא הלכו לאיזשהו חדר או ת״ת כי״א המלמד הי׳ בא לביתו ולומד עם הילדים משך חמשה עשר רגעים עד חצי שעה ליום.

פשטותו של ר׳ יוסף הנ״ל היתה באופן שלא היתה בידו היכולת להחזיק את בניו שישארו בהנהגה יהודית.

עוד יסופר לקמן אודות הזקן שלו.

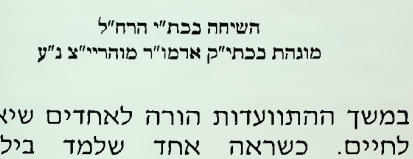
שיט) הבא לקמן מספר המחבר גם כ״די אידישע היים״ (גליון 54, חורף תשל״ג, בחלק האנגלי עמ׳ 21).

במשך חג הסכות הי׳ כ״ק אדמו״ר בביתו.

בשמח״ת האט מען געפראוועט הקפות עד עלות השחר, ואח״כ סעדו את סעודת יו״ט. וכן ביום שמח״ת ישבו לסעודת היום קרוב לשקיעת החמה [אינני זוכר בדיוק, אולי התפללו ערבית קודם הסעודה].

כאשר ישב כ״ק אדמו״ר אל השלחן (וכמדומה שכבר התחיל לומר את השיחה הידועה של אימתי קאתי מר), בא הראבאי סטיפען ווייז עם עוד אחדים, לבקר את כ״ק אדמו״ר. אדמו״ר עלה למעונו לדבר עמו איזה זמן[שכ].

כאשר התחיל כ״ק אדמו״ר לאמר השיחה של אימתי קאתי מר[שכא], נוכחו כמה עתונאים יהודים והתחילו לרשום את דברי אדמו״ר. אמנם הם לא הורגלו בענינים כאלה, נושא דבורים תוכניים כאלה, והתמים המזכיר[שכב] ר׳ חיים נ״י ליברמן עמד אחורי כ״ק אדמו״ר והחזיק הנייר על הכותב וכתב בעפרון. יש אצלי בכתב ידו של ר׳ חיים מה שהעתיק אח״כ בדיו על נייר טוב את כל השיחה [השיחה נדפסה

השיחה בכת״י הרח״ל
מונחת בכתי״ק ארמו״ר מוהריי״צ נ״ע

במשך ההתוועדות הורה לאחדים שיאמרו לחיים. כשראה אחד שלמד בילדותו בליובאוויטש אמר לו לאמר לחיים, ופנה אלי בחשאי ואמר: א קאליקער אבער א אייגענער.

* * *

בתחלת חודש מ״ח נעשה הרי״ר מאיר גרינברג נ״י בר מצוה[שכג], ועוררתי את אביו במהדורא בתרא בשנת תרצ״ז בשלושה קונטרסים].

שכ) הי׳ פה אחד מאנ״ש ר׳ שמעון ע״ה אלפער (א חסידישער איד, ער האט געהאט געשמאק פארקארבטע ענינים. הוא הי׳ שו״ב בבית המטבחיים של ניו יארק בוטשערס, ששם עבדו האחים גורדון, שהוא הי׳ דודם). בנו של ר׳ שמעון הי׳ תלמידו של הראביי סטיפען ווייז הנ״ל, וסיפר לאביו, שבאסרו חג, כאשר בא הראביי סטיפען ווייז לבית תלמודו, אמר לתלמידיו: כדאי שתלכו לראות את התכס של היהודים.

שכא) את הבא לקמן מספר המחבר גם ב״די אידישע היים״ (גליון 58, חורף תשל״ד, בחלק האנגלי עמ׳ 14).

שכב) כ״ק אדמו״ר כתב אלי פעם במכתב: מכתבי זה הנני כותב ע״י איש סודי מר חיים ליבערמאן שי׳.

[אגרות קודש אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע ח״ד אגרת א׳לט]

באמת הלשון איש סודי הוא תרגום ללה״ק של המלה סעקראטאר בלע״ז, כי סיקרעט הוא סוד בלה״ק. אמנם הלשון המורגל בתרגום המלה סעקראטאר הוא מזכיר, וכוונתו של אדמו״ר היתה אז להדגיש את התרגום המלולי, לתאר את הערכתו של ר׳ חיים שי׳.

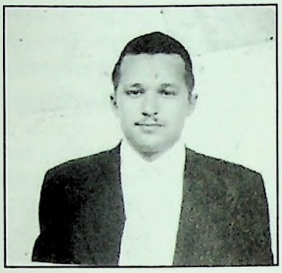
שכג) הוא הי׳ תלמידי הראשון. בעת שקבלתי את משרת הרבנות בביהכנ״ס אנשי באברויסק הי׳ אביו ממתפללי וחברי ביהכנ״ס, והוא התפלל אחורי מקומי בביהכנ״ס, לצד ימין של ארון הקודש, במזרח ביהכנ״ס. הבחור מאיר הי׳ אז בן ט׳ שנה.

בטבעי לקרב ילדים והראתי לו קירוב. שאלתי אותו שאלות לפי הבנתו וידיעתו. עוררתי אותו על איזה דברים, כמו לאמר ששה זכירות בכל יום, לאמר נוסח התפלה עד הודו והדומה.

דיברתי כמה פעמים עם אביו ר׳ יהושע פאלק נ״י שישלח אותו ללמוד בישיבה, אבל הוא סרב באמרו: הוא ילד חלש, נחכה עד שיכנס לגיל מצוות. אח״כ דחה עד שיגמור את העלעמענטרי (בית ספר יסודי).

בחורף תר״צ (פברואר 1930) נרשם בישיבת תורה ודעת, ואחרי הבחינות אמרו שהוא שייך למחלקת

ר׳ יהושע פאלק שיכנס להיכל קודש אדמו״ר לקבל ברכתו, וכן עשה.

ר׳ מאיר גרינברג

אביו הנ״ל, ואחיו ר׳ יקותיאל ור׳ יוסף ובעל אחותו ר׳ אברהם צבי גערשמאן, היו כולם שומרי תומ״צ ויודעי ספר, כמסופר לעיל. אך כרגיל אז בארה״ב, ששום אדם לא הלך בזקן, רק היו כאלו שהלכו בחתימת זקן.

רק יחידים יוצאים מן הכלל היו שלא הסירו את זקנם, כמו ר׳ יואל דינין ע״ה (עוד אכתוב אודותיו) ואפשר עוד יחידים.

האח ר׳ יקותיאל הנ״ל, שלימד השיעור משניות בביהכנ״ס שלי הי׳ לו מה שנקרא ״קמץ בארד״ קטן.

לפני שנכנס ר׳ יהושע פאלק ליחידות, הנה כרגיל אז הסיר את שערות זקנו בסם, כפי שהי׳ עושה בכל עש״ק ויו״ט, ולפעמים גם בימי החול, אשר מחליקים ומושחים את העור שיהי׳ חלק ומזהיר.

למחרת, כאשר נכנסתי להיכל קדשו אמר לי: הי׳ אצלי אתמול אחד מהבע״ב שלך בלא זקן.

אמרתי שהוא איש זהיר במצוות, ובודאי הסיר הזקן ע״י סם.

ואמר לי: אבל הלא הוא מתפלל בביהכנ״ס שאתה רב בו, ואיך זה שבביהכנ״ס שלך יהי׳ איש בלא זקן?

אמרתי: וואס קען איך העלפן?

ואמר: **איך ווייס וואס קאנסטו העלפן? אבער דער ביסן ברויט דארף דאך דיר ניט איינגיין אז ביי דיר אין שול גייט א איד אן א בארד!**

נשבר לרסיסים יצאתי מחדר כ״ק אדמו״ר, ומה לי לעשות. ספרתי הדברים לפני הבע״ב והתחלתי לדבר על לבם.

הרבה מהבע״ב היו באמת היימישע ערליכע תמימות׳דיקע אידן, ומ״מ הלכו בלא זקן.

ר׳ יוסף הונקים ע״ה (אשר זכרתיו לעל שהי׳ מבוני הסוכה של כ״ק אדמו״ר) סיפר שפעם אחת בנסעו בטראמווייי, וערל אחד הדליק את זקנו בגפרור (א שוועבעלע)[שכד].

התחלת גמרא. בא אביו אלי בתביעות, מדוע משימים אותו במחלקה נמוכה. ואמרתי לו שהלא הוא אשם בזה, שלא שלח אותו לישיבה מקודם.

עד אז למד את הדפים הראשונים של מס׳ ביצה אצל ר׳ בלטופסקי, שהי׳ בא לביתם ללמוד עמו ועם אחיו יצחק נ״י, ועדיין לא הי׳ יכול לקרוא היטב את לשון הגמ׳, ובפרט רש״י.

לגודל רצוני שילמוד בישיבה הסכמתי ללמוד עמו במשך זמן שעה וחצי ליום, למען עזור לו שלזמן הבא (קודם ר״ה תרצ״א) יוכל להכנס למחלקה הגבוהה. למדתי עמו איזה חדשים ות״ל במשך הירחים האחדים העמדתיו ללמוד בעצמו א שטיקל גמרא ולהבין א לייכטן תוספות, ונתקבל למחלקה הגבוהה של הישיבה (כמדומני אצל הרב שפירא, שהי׳ אז ר״מ בתורה ודעת).

אח״כ אמרתי לו שברצוני שיתחיל להתקרב לדא״ח, ודיברתו עמו פעמים אחדים אודות שיטת חסידות חב״ד וסיפורים מאדמו״רי וחסידי חב״ד, עד אשר התחלתי ללמוד עמו פעם בשבוע שיעור בתניא.

[את האמור לעיל מספר המחבר גם ב״די אידישע היים״ גליון 60, קיץ תשל״ד, עמ׳ 15].

שכד) אז היתה השנאת ישראל גם כאן. אכתוב כמה דוגמאות:

ר׳ זלמן יצחק פויזנר (אביו של ר׳ שלום נ״י פויזנר הנמצא כעת בפיטסבורג), הי׳ פה טבח (בוטשער), ואח״כ חזר לרוסיא (שם נהרג כמסופר לעיל, הי״ד). כשחזר לרוסיא סיפר לי שבהיותו באמריקה

אמת - אמר לי ר׳ יוסף - איך האב דערלאנגט א פאטש (הוא הי׳ גבור אז) און עס האט פון אים געגאסן בלוט. אבל אני באתי לביתי והסרתי את זקני.

הוא הי׳ איש פשוט והסיר את זקנו פשוט בתער. הוא שאל אותי אז: מדוע הולכים הרבנים בלא זקן[שכה]?

והלך בזקן היו נערים גדולים זורקים בו אבנים וכדורי שלג. כן סיפרו לי גם ר׳ שמואל היין ע״ה.

ור׳ שלמה הילעוויץ ע״ה סיפר לי:

[הוא הי׳ נכד הרה״ח ר׳ מרדכי, שהי׳ רב בקאמין, מחסידי אדמו״ר הצמח צדק. והי׳ שאר בשרו של ר׳ מנחם מענדל ע״ה הילעוויץ רב בזעמבין, שהוא חתנו של הרה״ג הרה״ח המפורסם ר׳ אברהם׳קע זעמבינער, ממשפחת ר׳ זוסי׳ מקורעניץ והרה״ח המפורסם רש״ז מקורעניץ מחסידי אדמו״ר הזקן והאמצעי.

הוא הי׳ מידידי והי׳ בא לביתי תמיד (עם ר׳ גבריאל הקצב ע״ה, שהזכרתי פעם אחת, ועוד יבוא בזכרונותי) אף שהי׳ ממתפללי ביהכנ״ס אנשי ליובאוויטש].

שבתחלת בואו הי׳ מוכר שחת וש״ש למאכל הסוסים. אז לא היו עדיין מכוניות משא, והוביל זה בסוסים. המשא היתה כבדה והכה את הסוסים בשוט. פעם עברה אשה אינה יהודית אחת מחברת צער בעלי חיים, וגערה בו, בטענה מדוע הוא מכה הסוסים. והוא השיב לה: הצער של הבעלי חיים נגע ללבך, ואת אשר הנערים וגדולים זורקים בי אבנים, זאת לא איכפת לך?

גם סיפר לי שאחי״כ העשיר והי׳ נכנס לבנק לרגלי מסחרו. פעם אמרו לו פקידי הבנק שהכירו אותו: היהודים הם ערומים, הם אינם רוצים לעבוד ועוסקים במסחר ומתעשרים.

והוא השיב להם, אתם גרמתם לי זאת, כאשר באתי הנה, היו כל בתי החרושת בידי אינם יהודים. חפצתי לעבוד אצלם וכשנודע להם שאני יהודי והולך בזקן לא קיבלוני. הוכרחתי לקחת איזה דבר לפרנסתי ולפרנסת ביתי, ועבדתי שעות ארוכות ביום בהולכת פושקארט למכור בננות. עד אשר לאט לאט הצליח השי״ת בידי והעשרתי.

שכה) אכתוב פה בי׳ פתגמים מכ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ בדבר הזקן (לבד מה שנדפס בשיחות שונות אודות הזקן, מהשיחות שבאו בדפוס אחרי ביאת כ״ק אדמו״ר לארה״ב בפרוץ מלחמת העולם השניה):

א) לערך בשנת תש״ב נכנסתי עם הר״ר מנחם מענדל נ״י פלדמן אל כ״ק אדמו״ר, ואמר לו כ״ק אדמו״ר: איך וויל אז דו זאלסט זיין א רב.

אמר הרמ״מ: זעענדיק ווי עס זעט אויס דער רב און די רבנות אין די ערטער וואס איך האב באזוכט (לפני כן שלח כ״ק אדמו״ר את הרמ״מ הנ״ל לבקר באיזה עיירות קטנות) וויל זיך ניט זיין קיין רב.

והשיב לו כ״ק אדמו״ר: דערפאר וויל איך אז דו זאלסט זיין א רב (והביע בטון חריף ע״ד הגועל נפש לראות את מראה הראבייס), ווייטע דו פארשטייסט אזוי וויל איך אז דו זאלסט זיין א רב. איך מיין ניט אז דיין פרנסה זאל זיין פון רבנות, פרנסה וואס השי״ת וועט דיר צושיקן פון וואס נאר, איך וויל אז דו זאלסט זיין א רב.

וסיפר אז, שפעם נסע עם רכבת מהירה בין-לאומית מרוסיה להתראות עם כ״ק אביו אדמו״ר מהרש״ב שהי׳ אז בוויסבאדען (ע״ד הנסיעה ישנם ענינים שכ״ק אדמו״ר סיפר איזה מאורעות, וגם אני שמעתי מפה קדשו בזה).

על אחת התחנות הגדולות, שהרכבת עמדה שם כעשרה מינוטין, יצאתי מהרכבת וטיילתי על יד מסלת הברזל. פגש אותי איש אחד ואמר לי: מיר איז אינטערעסאנט צו ווישן וואר איר זייט.

והשבתי לו: און מיר איז ניט אינטערעסאנט איר זאלט ווישן וואר איך בין.

שאלני האיש: מה מעשיך?

והשבתי לו: איך בין א מלמד (ואמר לנו כ״ק אדמו״ר: אני הייתי אז מנהל דתות״ל).

ושאל האיש: א מלמד פארט מיט דעם מעזשדונאראדנעם עקספרעס פאיעזד (רכבת מהירה בין לאומית)?

והשבתי לו: הלא אינכם שואלים מאין היא פרנסתי, פרנסתי היא ממה שהשי״ת מזמין לי פרנסה; וואס בין איך? איך בין א מלמד.

ואז פנה להרב (הבחור) מ״מ נ״י פלדמן ואמר: פרנסה איז פון וואס דער אויבערשטער וועט צושיקן, נאר דו זאלסט זיין א רב.

ב) בח״י אלול תש״ב סיפר כ״ק אדמו״ר נבג״מ שקיבל מכתב מא׳ בשאלה, איך זה יתכן שרבנים ילכו מגולחי זקן. והשבתי לו, אז זיי טוען דאס, האבן זיי מסתמא א היתר, קיין חוטאים זיינען זיי ניט, אבער מחטיאים את הרבים זיינען זיי, ווייל א איד זעהט אז דער רב גייט אן א בארד נעמט ער אראפ די בארד בתער און איז עובר אויף כמה לאוין, זיינען זיי מחטיאי הרבים, זיי האבן געדארפט טראגן אויפין נאז א בייטעל מיט דעם

אמרתי לו: הלא הם מסירים את הזקן בסם ולא בתער.

ואמר לי: איך קען ניט דרייען מיט דעם גראבן פינגער, מעג מען אראפנעמען, והראי׳ די רבנים טוען דאך אזוי, טאר מען ניט איז פארוואס טוען דאס די רבנים.

ת״ל ע״י ריבוי דברים פעל זה עליהם, וכמה מהם חדלו מלהסיר את זקנם במשך הזמן.

* * *

בודאי ישנם רשימות מכ״ק אדמו״ר אודות הביקור של שנת תר״צ, אבל אני רושם כאן פרטים ופתגמים פנינים יקרים.

במשך ביקורו בארה״ב ביקר בכמה עיירות, ובכל מקום בואו באו אלפים ויותר מעשרת אלפים לקבל את פניו על התחנה. הוא פעל הרבה על יהודים וקהלות להתקרב ולתחזק ביהדות.

י״ט כסלו היי בפילדלפיה[שכו]. אח״כ נסע לבאלטימור. בחג הפסח היי בשיקגו[שכז]. בחג השבועות היי בבראנקס.

הוא התפלל בביהכנ״ס של המקוה, 172 איסט, ואמר שם דא״ח.

גם אמר דא״ח בימי החול, ביום ג׳ פרי תולדות, בביהכנ״ס צמח צדק 125 מאר סט. בברוקלין, שם כיהן הרב רממ״ל לוקשין. ביהכנ״ס היי מלא מפה אל פה, וגם בעזרת נשים, וכמה מאות אנשים לא יכלו להכנס לביהכנ״ס ועמדו ברחוב. שיערו אז שהיו לערך חמשת אלפים איש כי״י. כל הרבנים דהשכונה באו, וגם משכונות אחרות[שכח].

חשבו שכ״ק אדמו״ר יגש תחלה למזרח ביהכנ״ס ויפגש עם הרבנים ומנהיגי ביהכנ״ס שחיכו שם, אבל בקושי רב פלסו פקידי המשטרה (פאליס) דרך לכ״ק אדמו״ר עד הבימה. הוא עלה על הבימה וישב על הכסא ואמר דא״ח בקול קודש חוצב להבות אש שנשמע בכל ביהכנ״ס וחוצה לו (הרם-קול עוד לא התפתח אז).

גם היי בביהכנ״ס צמח צדק נוסח האר״י 184 הענרי סט. ובביהכנ״ס של הרב פרעדמעסקי בבראנקס.

פעמים אחדות אמר דא״ח בדירתו 184 ברוקלין עוו. בזמן סעודה שלישית, ופעמים אחדים אמר בדירתו דא״ח ביום ג׳ בשבוע.

בשעה שהי׳ אומר דא״ח היו באים גם מוויליאמסבורג. ידידינו ר׳ טובי׳ ז״ל בעלקין היי בא עם מספר תלמידיו[שכט] (אחד

פוידער (סם), ווי עס שטייט אין יו״ד סי׳ פ״ז אנטקעגן חלב שקדים בבשר, זאל אין דעם חלב שקדים ארומשווימען עטליכע שקדים, להודיע שאין זה חלב סתם.

שכו) ב״די אידישע היים״ (גליון 59, ניסן תשל״ד, בחלק האנגלי עמ׳ 7) מוסיף על כך:

ביום שלפניו, בי״ח כסלו, חל היארצייט של זקנו האדמו״ר מוהריי״צ מאוורוטש באדמו״ר הצמח צדק. הרבי התוועד אז עם כמה יחידי סגולה, אחדים מהם באו במיוחד לצורך זה מנ״י. ואני בתוכם.

בארכיון המחבר יש מכתב שכתב אליו המזכיר הר״י פייגין, הי״ד, כמה ימים קודם:

סעודת י״ט כסלו תהי׳ במוצש״ק אי״ה, אך להיות כי מסבת רבוי הבאים מציורים שונים לא יהי׳ באפשרי שיהי׳ א חסידישער פארבריינגען א ליובאוויטשער, ע״כ בקשנו את כ״ק שיהי׳ ליחידי סגולה ביחד בליל י״ה כסלו, אור ליום ו׳, וקבלנו את הסכמתו על זה. וע״כ מצאתי לנכון להודיעכם מזה.

שכז) ב״די אידישע היים״ (גליון 59, ניסן תשל״ד, בחלק האנגלי עמ׳ 8) מוסיף, שהי׳ שם במשך שני חדשים, ונסע משם לביקור קצר למילוואקי.

בהיותו שם התקשר אליו ר׳ משה גילמן מוואלין, שהי׳ עשיר ופיקח, והציע את דירתו לרבי כמשך ימי הפסח.

כשהייתי אצל הרבי בוינה בשנת תרצ״ז אמר לי: יש לי חבר טוב בשיקגו.

שכח) וביומן הנסיעה רושם כ״ק אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע ביום א׳ כ״ח מ״ח:

7½ הנני נוסע לביהכ״נ צמח צדק ליובאוויטש דברוקלין. מתאסף קהל בערך 2000 איש וממעל 1500 נש׳ והנני אומר דא״ח אני חומה ושדי כמגדלות.

שכט) ר׳ טובי׳ הי׳ מלמד בעיר וויעטקא ובעיר הומיל. הי׳ נוסע לאדמו״ר הרש״ב מרעציצע (בן

הצעיר של אדמו״ר מהרי״ל מקאפוסט) ולמד דא״ח אצל ר׳ מרדכי יואל ע״ה דוכמן בהומיל.

כשבא לאמריקה נעשה מגהץ, פרעסער [פעם באה אלי בתו של האדמו״ר מרעציצע, מרת רחל מאגאזאניק (היא היתה גלמודה, נתפרדה מבעלה וסובלת רעב) וביקשה שאכתוב לאמריקה, אולי אוכל למצוא את ר׳ טובי׳ בעלקין המלמד, האומנם יוכל להחריש ולא לענות כשבתו של האדמו״ר סובלת רעב מחוסרת לחם, כן טענה. כתבתי מכתב לאבי ז״ל, וענה לי שעל י״ט כסלו הי׳ אצלם איש אחד, א פרעסער, ר׳ טובי׳ בעלקין, אולי כוונתה עליו].

הוא גר בוויליאמסבורג והי׳ נמנה על ביהכנ״ס צמח צדק 125 מאר סט.

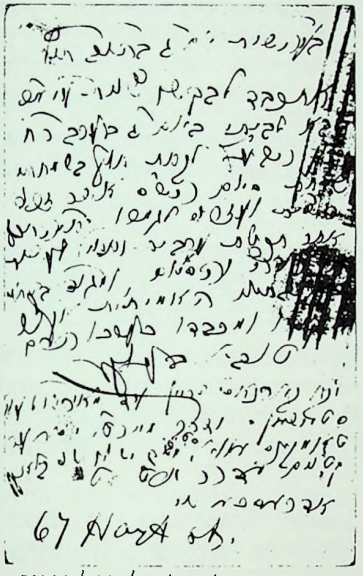
טרם בוא הרממ״ל לוקשין לכהן שם כרב, כיהן שם הרב פאזין [פעם אחת אמר ר׳ טובי׳ להרב פאזין: מיר איז גוט! שאל אותו: וואס איז דיר גוט טובי׳? והשיב: אט מיר זאגט מען, טובי׳ זיי ניט קיין וכו׳, נו, בין איך ניט, אבער אייך זאגט דאס דאך קיינער ניט]

הי׳ לו גם קביעות ללימוד דא״ח עם אנ״ש וחסידי וואלין בדעקאלב עוו. שטיבל (כן היתה נקראת). הי׳ לומד עם השומעים דא״ח מאמרי וספרי הרה״ג הרה״ח הרה״צ ר׳ יצחק אייזיק מהומיל זצללה״ה. היו לומדים בש״ק בחורף משעה הראשונה אחר חצות לילה עד שעה 9 בוקר, שמונה שעות רצופות. ער איז געווען א געשמאקער חסידישער איד.

[את האמור לעיל מספר המחבר גם ב״די אידישע היים״ גליון 53, תשרי תשל״ג, עמ׳ 10 (ראה גם גליון 57 עמ׳ 10), ובגליון 59, ניסן תשל״ד, בחלק האנגלי עמ׳ 6, מוסיף על כך:

אחרי הוראת כ״ק אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע להרבות שיעורי תניא בבתי כנסיות, הי׳ הוא אומר שיעור תניא בביהכנ״ס רחוב וואטקינס בכראנזוויל. לפעמים כשהי׳ בא לבראנזוויל הי׳ נכנס לביתי. גם הייתי משוחח אתו לפעמים בטלפון. עונג הי׳ לי לשוחח עם חסיד שכזה. היינו נפגשים בכל התוועדות חסידית, ובאחת מהתוועדויות אלו לימד אותנו את הניגון הידוע עתה: **עסן זיך טרינקען טרינקט זיך, דער חסרון איז וואס עס לערנט זיך ניט.**

ר׳ טובי׳ החליט לבלות את ימי זקנתו בארה״ק, וארגן מסיבת צאתכם לשלום בט״ו בשבט תרצ״א. בעת המסיבה ערך ר׳ טובי׳ סיום על כל הש״ס.

הזמנה שכתב ר׳ טובי׳ בעלקין אל המחבר להוסיפנו לסיום הש״ס

היתה זאת התוועדות חסידית במלוא מובן המלה, אבל סוכ״ס הי׳ באמריקה, והיו גם נאומים בסדר מסודר.

כשהגיע תורי לדבר התעכבתי על תורת ר׳ אברהם המלאך, שהובאה משמו ע״י רבנו הצמח צדק (נדפס ב״התמים״ חוב׳ ג׳ עמ׳ ז, וראה מגדל עז עמ׳ שצ) מה שיש ללמוד ממלחמת שבע השנים שבין מלך פרוסיה עם שאר המלכים. כי סדר הרגיל במלחמה שכל מחנה נלחם עם המחנה שכנגדו, אבל מלך פרוסיה סבב עם כל המחנות שלו את מחנה האויב ועי״ז ניצח. כך גם במלחמת היצר, ששיטת החסידות היא להתעלות ולהקיף את יצר הרע ולנצחו.

וכך - אמרתי - הוא בנוגע לר׳ טובי׳, שהרי ידוע מה שפעל רבנו הזקן אודות חיזוק ישוב הארץ, ובפרט תמיכתו בתלמידי המגיד ממעזריטש שעלו לארה״ק, ועד שזכינו בזה לאגה״ק שמדברים אודות תמיכת ארה״ק. וכעת יש סוג אחר של העולים לארה״ק, אמנם ר׳ טובי׳ עולה לארה״ק בהתאם לעקרונות שבדברי רבנו הזקן, ובאור זה משתתפים אנו בשמחתו, ומתפללים עבורו שיזכה להנות משנים ארוכות בארה״ק.

בארכיון המחבר יש מכתב שכתב לו מירושלים, בט״ו אייר תרצ״ג:

מהם הוא ר׳ אליעזר, שהיי סגי נהור והיי בקי בש״ס בע״פ).

* * *

כשהיו נוסעים לביקור באיזה עיר היי הר״י פייגין הי״ד מודיע לי זמן ביאתם חזרה לניו יארק, כדי להכין משהו עבור כ״ק אדמו״ר. אמנם כ״ק אדמו״ר היי מתענה בכל עיר ביום בואו.

אמר לי הר״ר ניסן טלושקין נ״י, שכ״ק אדמו״ר אמר לו: כבוד דארף מען אויסדארן. כ״ק אדמו״ר האט פארלארן א סאך וואג.

פעם כשבאו מבאסטאן, הבאתי עוגות שאפתה זוגתי תחי׳ וחלב ישראל (אשר לא היי אז בנקל כ״כ למצוא, ובפרט פרישע, והיינו נוסעים ל״פארם״ סביבות ניו יארק ומביאים חלב), וגם הבאתי פאפיראסען אלד-גאלד שהורגל בהם (בתחלה הייתי מביא לו סיגארעטן עם מונשטעקן, שעשו עבורו בחנות אחת ביחוד, צום ארדער).

למחרת נכנסתי לכ״ק אדמו״ר, והר״י פייגין התאונן אשר כ״ק אדמו״ר איננו אוכל ואין מי שיאמר כו׳. הרהבתי עוז בנפשי ואמרתי לכ״ק אדמו״ר: מיר האבן גרויס עגמ״נ וואס דער רבי עסט ניט. דעם רבינס געזונט איז בא אונז זייער טייער.

ואמר לי כ״ק אדמו״ר: מיר פעלט דער עסן אזוי ... נאר נעכטן אז דו האסט געבראכט די מזונות און דין בעל הבית׳טע האט געבאקט, האב איך גענומען א קיכעלע מיט מילך.

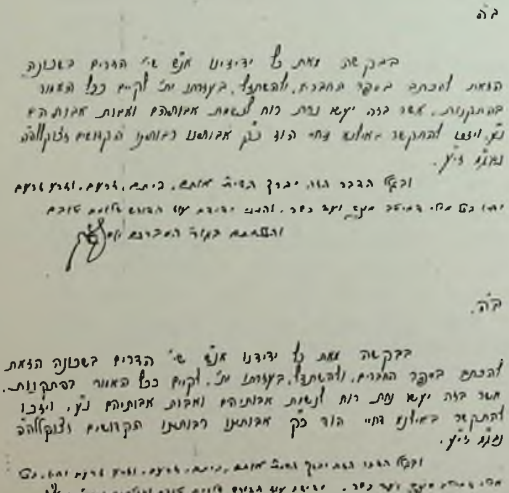
הוספתי לבקש מאת כ״ק אדמו״ר שלא יענה את עצמו באכילה, היות שפה אין מבני הבית שישימו עין על הענינים הגשמיים המוכרחים.

* * *

עורר הרבה ע״ד ארגון וסידור אגודת חסידי חב״ד.

כ״ק אדמו״ר קרא אליו את ראשי עסקני חב״ד בעת ההיא. התאספו ודנו איזה פעמים בהיכל קודש אדמו״ר ובהשתתפותו, ועיבדו את התקנון של אגודת חסידי חב״ד.

אחד מאניש שאל בעת הדיונים אם אחד שלא מאניש יחפוץ להיות חבר באגודה אם לקבלו, וענה כ״ק אדמו״ר בצחוק קל: מדוע לא. בין ההחלטות הוחלט לייסד סניפי האגודה בשכונות שונות דניו יארק רבתי וביתר העיירות. חלקו את העיר לשכונות, ובכל שכונה עשו גבאים והרשימו חברים ועשו תקנות, וכ״ק אדמו״ר כתב ברכה בכתי״ק בראש הפנקס של כל סניף.

תצלום כתי״ק בשנים מהפנקסים

בראש הפנקס נרשם בכתי״י סופר: בבקשה מאת כל ידידינו אניש שיי הדרים בשכונה הזאת להכתב בספר החברים ולהשתדל

מכירים כמעט לא פגשתי בכל העיר, זולת שני אנשים ידידים אמתים, האחר הוא הישיש ר׳ יעקב הענקין מסנאווסק, איש מצויין למדן מופלג וחסיד. בהיותי בהאמי׳ היינו כשני אחים ממש, והשני הוא הרה״ח ר׳ זלמן האוולין. הראשון הוא בקצה האחד והשני בקצה השני מהעיר, ולבד זה הם רחוקים מעט בדיעותיהם, האחד הוא מקושר לבאברויסק והשני לליבאוויץ, זה חוזר רק חסידות באברויסק והשני דרושי ליובאוויץ).

בעזרתו יתי לקיים ככל האמור בהתקנות, אשר בזה יעשו נחת רוח לנשמת אבותיהם ואבות אבותיהם נ״ע, ויזכו להתקשר באילנא דחיי הוד כ״ק אבותינו רבותינו הקדושים זצוקללה״ה נבג״מ זי״ע.

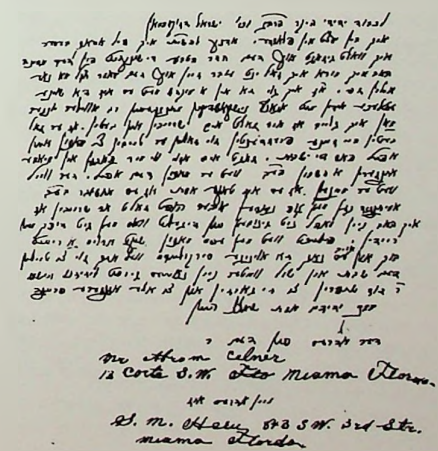
ואח״ז הוסיף בכתי״ק: ובגלל הדבר הזה יברך השי״ת אותם, ביתם, וזרעם, וזרע זרעם יחי׳ בכל מילי דמיטב מנפש ועד בשר.

והנני ידידם עוז הדורש שלומם טובם והצלחתם בגו״ר המברכם (חתי״ק)

כ״ק אדמו״ר שאלני את מי להציע למנהל האגודה בתור מזכיר, והצעתי את ר׳ שמואל היין[ש] ע״ה, וכפי המצב אז הסתגל במקצת לזה.

במשך זמן שבתו בארה״ב התעסק בחוגים מתקדמים ובמקצועות חומריים (מאטעריאליסטישע) והי׳ רחוק מרוח חסידי׳, ולא הי׳ מתאים לתת את הדחיפה האפשרית לעבודת אגודת חסידי חב״ד, אבל הוא עצמו התקרב מאוד ע״י״ז.

ש) הי׳ אחיין של הרה״ג ר׳ הירשל נטע ז״ל גנעסין מפאטשעפ, שכבר כתבתי אודותיו, והי׳ ש״ב (קאזין, שוועסטער קינד) להאחים ממשפחת פריידין (הרה״ח התמים ר׳ שמואל שהי׳ רב בפלסיא; הרה״ח ר׳ מנחם מענדל שנפטר בארה״ב, הרה״ח ר׳ צבי והרה״ח ר׳ אריי׳ ליב פריידין מווילנא).

מכתבו של ר׳ שמואל היין אל המחבר

בהיותו אברך הי׳ דר בעיר וויעטקא, והי׳ בידידות עם ר׳ טובי׳ ע״ה בעלקין שגם הוא דר שם. ר׳ טובי׳ הי׳ מלמד ור׳ שמואל הי׳ בעל עסק, והיו געשמאקע חסידי׳שע אידן,

הוא הי׳ בן תורה. כשבא לארה״ב הי׳ דר בשכונת בראנזוויל, בעל כשרונות נעלים בעל מרץ וחוש בתעמולה ועוסק בצרכי צבור.

הי׳ כאן מארגן ומנהל ויו״ר האיכרים היהודים דארה״ב (פעדעריישאן אוו דזשואיש פארמערס אוו אמריקה). ונתקרב זמן קצר טרם בוא כ״ק אדמו״ר לארה״ב בפעם הראשונה, ע״י הרממ״ל לוקשין ע״ה.

הוא הי׳ ממתפללי ביהכנ״ס נחלת ישראל ברחוב טשעסטער 167, וסיפר לי, שכמה שנים לפני בואו לארה״ב עדיין לא הי׳ בבראנזוויל ביהכנ״ס נוסח האר״י, והתפלל בר״ה בביהכנ״ס של אשכנזים, וראה שאחד מהמתפללים אמר קדיש יתום ואמר ויצמח פורקניי׳.

ר׳ שמואל הי׳ א לעבעדיקער איד, וניגש אליו ואמר: אין א מקום קדוש זאגן ויצמח פורקניי׳?

לפי המצב של המהרגים החדשים אז, שהיו גלמודים ונדכאים, נפגע מכך והתחיל להתנצל לפניו. אז גילה לפניו ר׳ שמואל שגם הוא מתפלל בנוסח האר״י. נפל האיש הנ״ל על צווארו ויבך, ואז החליטו ליסד מנין נוסח האר״י בבראנזוויל (אינני זוכר כעת אם יסדו אז את ביהכנ״ס נחלת ישראל הנ״ל, או ביהכנ״ס אנשי ליובאוויטש 195 וואטקינס סט.).

[את האמור לעיל מספר המחבר גם ב״די אידישע היים״ (גליון 54, חורף תשל״ג, בחלק האנגלי עמ׳ 19)].

עוד סיפר לי, שהרממ״ל לוקשין ע״ה לקח אותו במלאכות שהלכו להעוי״ד המפורסם מראשי עסקני הכלל היהודים המתקדמים מר לואיס מארשל, ליום מלאת לו שבעים שנה,

[כי הוא הי׳ ממנהלי הדזשאינט, אשר כ״ק אדמו״ר פנה אליהם במכתב קול קורא לבוא לעזר ליהודי רוסיא המתיישבים בתור איכרים בגליל קרים ואוקריינא (שהממשלה הסובייטית עוררה ועודדה את הרעיון הזה), לבנות שם מוסדות הדת.

אני עוד לא הייתי אז בארה״ב, אך הרב רממ״ל לוקשין אמר לי, שמנהלי הדזשאינט התרשמו עד מאוד מדברי כ״ק אדמו״ר נבג״מ בשמעם קריאת המכתב, עד בכי׳ ממש].

[בעת היותי אצל כ״ק אדמו״ר נבג״מ בשנת תרצ״ז, מסרתי לו את הפדיונות וצעטלין (213 במספר) ופרישת שלום מענינים כלליים ומיחידים. כאשר מסרתי לו אודות ר׳ שמואל היין, שזקנו מגודל (לא כמו שהי׳ בעת היות כ״ק אדמו״ר בארה״ב בשנת תר״צ) ויושב ולומד ש״ס ודא״ח, אמר לי כ״ק אדמו״ר בזה לשון קדשו:

איך ווייס, איך האב אים געזומען, איין מאל זאגענדיק חסידות האב איך אויף אים א קוק געטאן און איך האב אים געזומען.

הוא נפטר בשיבה טובה בהיות כ״ק אדמו״ר נבג״מ בארה״ב בבואו להתיישב בימי מלחמת העולם השניה].

בין המשפחות שהתקרבו ליהדות ע״י ביאת כ״ק אדמו״ר לארה״ב בפעם הראשונה היתה גם משפחת ר׳ מיכאל פעדער ע״ה. הוא הי׳ מעיר נעויל פלך וויטעבסק. הי׳ דר בפילדלפיה אח״כ התיישב בעיר מוריסטאון. הי׳ ש״ב של הרב התמים שלום ע״ה שניידרמן.

בתחלה הי׳ מרוחק לגמרי מיהדות. בביקור כ״ק אדמו״ר בפילדלפיה (שם הי׳ גם ב״ט כסלו) נתקרבה המשפחה כולה. הכשירו את ביתו בשמירת כשרות בשר וחלב.

גם בנם הענרי התחיל להניח תפילין והתלמד קצת תפלה וברהמ״ז, ועבד זמן קצר בלשכת המשרד של ביקור כ״ק אדמו״ר בארה״ב.

הוא נסע למקומות שביקר כ״ק אדמו״ר בסמיכות לפילדלפיה, בבאלטימור ובניו יארק.

בניו יארק הי׳ בש״ק י׳ שבט, בעת שכ״ק אדמו״ר התפלל לפני התיבה ביום היאצ״ט של הרבנית הצדקנית מרת רבקה ז״ל אשת אדמו״ר מהר״ש (שנפטרה ביום ועש״ק י׳ שבט תרע״ד). ונסע לכל הש״ק מביתו כדי להקל על עצמו את הנסיון של שמירת שבת.

באותו יום י׳ שבט, ועוד כמה פעמים, ראיתיו עומד ומתפלל מתוך הסידור, לא רחוק ממעמד כ״ק אדמו״ר נבג״מ, און גיסט מיט הייסע טרערן.

גם אח״כ, אף שמצבו הרוחני התרופף קצת, אבל נשארו מקושרים לכ״ק אדמו״ר וללויבאוויטש. גם אחרי פטירתו נשארה המשפחה בקירוב.

עוד הרבה אנשים ומשפחות נתקרבו בעת ביקור כ״ק אדמו״ר נבג״מ בפעם הראשונה בארה״ב, כמו משפחת מילער-פייגין. מרת מילער היתה עשירה מופלגת, ילידת אמריקה, לא יכלה לדבר רק אנגלית, אבל שמרה תומ״צ לפי ערך ידיעתה והשגתה, ונתנה צדקה ותמכה מוסדות תורה ביד רחבה. גם לכ״ק אדמו״ר נבג״מ תרמה עשרת אלפים דולר, שהוא סכום גדול, ובפרט לפני ל״ה שנה.

בעלה מר פייגין הי׳ ממשפחת פייגין מעיר סאסניצע פלך טשערניגאוו.

מר מייטין מנאווגאראד סיוועדסק הי׳ תלמיד ר׳ משה ע״ה ראזנבלום, גם הוא גר בפילדלפיה[שלא].

אפשר אכתוב חוברת מיוחדת אודות אנ״ש דארה״ב, ושם אזכיר יחידים מאלה שנתקרבו ע״י ביקור כ״ק אדמו״ר נבג״מ אז[שלב].

שלא) כ״די אידישע היים (גליון 59, ניסן תשל״ד, בחלק האנגלי עמ׳ 7) מוסיף, שכאשר בא בפעם הראשונה אל אדמו״ר, בתוך משלחת מיוחדת שבאה מפילדלפיה, אמר לו הרבי, שהוא שמע אודותיו מאת הרב שלום שניידרמאן, רב בפילדלפיה.

אחרי הביקור התקרבה המשפחה לליובאוויטש. אחרי בוא הרבי לנ״י, בקביעות בשנת ת״ש, היו באים בקביעות.

פעם בשנת תש״ו נסעתי לפילדלפיה לשמחה במשפחתם, והתוועדנו שם באופן יוצא מהכלל, שהיתה לה השפעה חזקה על הצעירים.

שלב) כ״די אידישע היים״ (גליון 58, חורף תשל״ד, בחלק האנגלי עמ׳ 13) מוסיף, שאצל רבים עורר הביקור של הרבי זכרונות ימי קדם, והיו מספרים את זכרונותיהם. ביניהם הי׳ ר׳ צבי סאלאף ע״ה, שסיפר אז שהוא נזכר כשהי׳ ילד צעיר, רגיל הי׳ ללכת בש״ק בצהרים אחר הסעודה, להקשיב לתפלתו של ר׳ שלמה ר׳ הלל״ס (מתלמידי ר׳ הלל מפאריטש).

זקן אחד בשם ר׳ שלמה גלידער סיפר שזוכר איך שאסרו את ר׳ הלל מפאריטש (כפי שיסופר להלן בקשר לכובע ופיאות, ואודות החייט שנקבר לידו בחרסון). והי׳ תענוג לשמוע איך שמספר זאת בגוף ראשון, הוא עדיין זכר את החייט ואת שמו.

זכרונות כאלו היתה להן השפעה רבה על מהלך המחשבה והנהגת המהגרים - חסידי הנוסח.

ובגליון 59 (ניסן תשל״ד, עמ׳ 9) מספר:

פעם באה אל הרבי קבוצת מלומדים, ואמרו לו, שאף שהם קיבלו איזשהו חינוך יהודי, אבל אינם מאמינים שהיהדות היא הדרך המתאימה עבורם; אמנם דואגים עתה על בניהם שמאבדים הקשר ליהדות, כי האורטודוקסי׳ היא מדאי יבשה, דרך הקונסרבטיבים היא רק צרמוני׳ ודרך הרפורמים אין בה כל תוכן.

הרבי השיב להם: איני מתעניין לדעת את אורחות חייכם בתורה ומצוות, אבל תעשו קביעות ללימוד חסידות ותראו אז מה שאתם מחסירים, ותהיו כפי שצריך.

בין חברי הקבוצה הזאת היו: **ד״ר סוסניץ** (אביו הי׳ חסיד מתפלל בביהכנ״ס נוסח האר״י בבראנסק), ידע ללמוד תלמוד וקבלה ותירגם ספר בקבלה מצרפתית לאנגלית. **ד״ר אויערבאך** (אביו ר׳ הירש אויערבאך מריגא הי׳ בא לרבי רש״כ נבג״מ לליובאוויטש). **ד״ר נעוולסון**. **ד״ר פרידלענדער**. **ד״ר דניאלסון**. **מר בלאך** (ספרן המחלקה העברית של הספריה בנ.י.). **ד״ר אלכסנדר קאוועון**.

אחד מחברי אגודת חסידי חב״ד הי׳ ר׳ משה ברמן (גיסו של ר׳ מנחם מענדל חן). אחרי תר״צ קיבל עליו את משרת יו״ר אגודת חסידי חב״ד. סיפרתי לו אודות הנ״ל, והזמין אותם לפגישה עם הנהלת אגודת חסידי חב״ד. אח״כ הזמין אותם ר׳ חיים זלמן קרעמער (נשיא אגודת חסידי חב״ד) להתוועדות בביתו (זה הי׳ בקין, ובני ביתו הי׳ במחנה נופש בראקאוויס). הם הביאו אתם לוח עשר הספירות באנגלית, ותרגום לאנגלית משיחת שמח״ת תר״ץ. בהתוועדות היתה אוירה חסידית אמיתית.

אח״כ הזמינו אותי לומר לפניהם שיעור בחסידות. שמחתי להזמנה, וכשבאתי ראיתי שיושבים גלויי ראש. אמרתי שלא אוכל להתחיל ללמוד אתם עד שילבישו כיפה.

הם אמרו שהכינו מהרבי בעת היחידות שלהם, שלא יתחילו לקיים תומ״צ עד שיבינו את תוכנה. אמרתי שאני איני יכול ללמוד אתם בכזה אופן. אז אמר מר אלכסנדר קאוועון שהצדק אתי, כי הם הזמינו אותי ללמוד אתם, ואיני מחויב לוותר על עקרונותי. הם שמעו בקולו ובילינו כמה שעות בשיחה, והשתלדתי להכניס הרבה תוכן, כמה שהי׳ אפשר במצב ההוא.

החלטנו להפגש פעם נוספת, ובפעם ההיא כבר ישבו כולם עם כיפות. לאט לאט התקרבו לחב״ד, ואף התחילו לקיים קצת תורה ומצוות.

בד״כ בכל מקום שביקר כ״ק אדמו״ר נבג״מ נתנו לו כבוד מלכים והי׳ עושה רושם עז על כל הבאים לראותו ולבקרו, אך מנהיגי הדזשאינט לא חפצו שיתקשר עם עשירי ארה״ב, כי הכירו שהשפעתו היא מופלגה. ועשו תעמולות שונות להחליש את ההשפעה ולקרר את העשירים שלא להשתתף ולא לתמוך את המגבית שעשה כ״ק אדמו״ר עבור יהודי רוסיא.

אבל למרות כל אלה עורר ועודד כ״ק אדמו״ר נבג״מ את רוח היהדות בארה״ב, והרבה הרבה משפחות נתקרבו ליהדות.

* * *

כ״ק אדמו״ר נסע מארה״ב ביום כ״א תמוז תר״צ.

על הש״ק טרם נסיעתו נתאספו כל התלמידים התמימים והתאכסנו במלון (הוטעל) שהתאכסן בו כ״ק אדמו״ר, וכ״ק אדמו״ר הבטיח לשבת בהתוועדות עם התמימים שיחיו.

שיערנו שאחר התפלה ישב כ״ק אדמו״ר להתוועדות, ואחר גמר התפלה ישבנו באחד החדרים, עשינו קידוש וחשבנו שבקרוב יקראו אותנו לחדר כ״ק אדמו״ר להתוועדות. אמנם כ״ק אדמו״ר האריך בתפלתו עד השעה החמישית אחר הצהרים, ואח״כ התפללו תפלת המנחה.

פעם בא אלי מר אלכסנדר קאוועון ומבשר לי בשמחה: יש לי בשבילך חדשות נעימות, אשר ד״ר י. סוסניץ התחיל לשמור כשרות.

בעת ביקורי אצל הרבי בקין תרצ״ז אמר לי הרבי להסביר להם שמעולם לא התכוון לומר שאינם צריכים לקיים תורה ומצוות עד אשר ירגישו שהם מוכנים לזה. בחזרתי הסברתי זאת להם בארוכה.

הבאתי אז מכתב ממר אלכסנדר קאוועון לרבי, וקבלתי מכתב תשובה עבורו. אח״כ קיבל עוד מכתבים מהרבי [ראה אגרות קודש אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע ח״ד אגרות תתקסה; תתקסט]. כשהרבי בא להשתכן כאן בשנת ת״ש, הוא עסק הרבה בפעילות ליובאוויטש.

גם את בניו קירב ליהדות, ואת נכדתו הכניס לגן יהודי מסורתי במנהטן [הוספה בגליון 60 עמ׳ 14].

כשנכנסנו להתוועדות דיבר כ״ק אדמו״ר דברי תוכחה חדים, יותר משעה וחצי. ממש לא הי׳ לנו מקום לחתור ולהכנס אליו מפני בושת הפנים.

אל החוף באו עם רב ללוותו, מלאכות מכמה קהלות ועיירות. כ״ק אדמו״ר נאם לפני הנאספים ברכת הפרידה ודברי עידוד.

- אני לא זכיתי לשמוע את כל הדברים, מפני שהי׳ עגמ״נ, שבעת שנכנסו לאני׳ הי׳ דוחק גדול ולא מצאו על אתר את הארגז שבו היו מונחים הפספורטים של הרש״ג וכרטיסי המסע. חיפשו הרבה עד אשר מצאו. האני׳ (שמה הי׳: ברעמען) היתה גדולה, ופשוט לא היו יכולים למצוא איש את רעהו בנקל כ״כ.

פרק כט

שנת תרצ״א

ועד להתיישבות אדמו״ר באמריקה - התוועדות שמח״ת תרצ״א - לימוד דא״ח בחבורות - אחי תמימים

טרם נסיעת כ״ק אדמו״ר מארה״ב, בקיץ תר״צ, התחילה התעוררות בין אנ״ש אשר כ״ק אדמו״ר יבוא להתיישב בארה״ב[שלג].

בחרו ועד מיוחד לזה. מר מ״מ (מאקס) האלבריידְ (אחיו וחתנו של ר׳ חיים האלבריידְ) נבחר ליו״ר הועד. והר״ר ניסן טלושקין הי׳ מהמתעסקים במרץ בזה, ועוד בעלי-בתים, ואספו מעות לצורך זה.

אמנם כעבור משך זמן, במכתב שכתב בח״י מ״ח תרצ״א[שלד], הודיע כ״ק אדמו״ר שאין בדעתו לנסוע להתיישב בקביעות בארה״ב.

[בעת היותי בביקורי בפעם השני׳ אצל כ״ק אדמו״ר באלול תרצ״ט, דיבר אתי ע״ד לבוא להתיישב בארה״ב, ואמר לי: דיברו עמי ע״ד לבוא להתיישב בארה״ב וגם השתדלו בזה, נאר איך האב ניט געהאלטן דערביי, דער אופן פון מייט קומען איז געווען ווי א עסקן ציבורי, איך האב א חוש און הצלחה אין דעם, נאר דאס איז ניט מיין ענין, מיין ענין איז חסידים און חסידות.

אי״ה עוד אכתוב בפרטיות מה שדיבר עמי אז בדבר ההגירה לארה״ב].

* * *

משמח״ת תרצ״א ישנה השיחה הנדפסה[שלה], מה שדיבר כ״ק אדמו״ר

שלג) ראה בזה תולדות חב״ד בארה״ב פרק כא.

שלד) נדפס באגרות קודש אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע ח״ב אגרות תצד-ז.

שלה) בלקוטי דיבורים ח״ד תשג, כ. וכאן הכוונה למש״ש תשיא, א:

איך בין מודיע אייב דא געפינען זיך אזעלכע וואס לייגען ח״ו ניט קיין תפילין און היטן ניט קיין טהרת המשפחה, זאלן זיי ניט זיין כא מיינע הקפות.

דברים חריפים להההמון שנתאספו, שהיו ביניהם מהחפשים.

אח״כ כתב לי הר״י פייגין הי״ד, במכתב מכ״ו תשרי[שלו], שביום ו׳ כ״ה תשרי נכנס לכ״ק אדמו״ר, שנודע שהמ״פרץ קלוב דריגא״ באו בכוונה לעשות פרעות, עד שאפי׳ הכינו עצמם לפעולות לא טובות. בעת המסיבה כיבו את החשמל והדליקו תיכף, ובאמת חפצו לחתוך את חוט החשמל.

בתחלה לא רצה לספר זאת לכ״ק אדמו״ר, ואח״כ מצא לנחוץ שאדמו״ר ידע מזה. כשסיפר זאת לאדמו״ר אמר אדמו״ר: אט איצט איז מיר רעכט, איך האב בעת מעשה ניט פארשטאנען וואס האט מען מיך מכריח געווען אויף צו זאגן דאס ...

במכתב מן כסלו תרצ״א כתב לי הר״י פייגין הי״ד, בין הדברים שבמאמר י״ט כסלו תרצ״א אמר אדמו״ר שלנש״י נמשכת ההשפעה משם הוי׳ דרך מעביר הטבע.

* * *

בעת ביקורו של אדמו״ר עורר ועודד ע״ד לימוד דא״ח בביהכנ״ס ובחבורות וכתב אז את מכתב ההתעוררות ע״ד קביעת יום ג׳ בערב ללימוד דא״ח[שלז].

מאז הייתי לומד שיעור תניא[שלח], ולפעמים בשיחות מהלקוטי דבורים בכל יום, כל פעם בביהכנ״ס אחר, פעם בשבוע בביהכנ״ס אנשי אזאריץ[שלט], זעמבין[שמ], נחלת ישראל וכו׳. פעמים רבות למדנו בביהכנ״ס ביהמד״ר הגדול דאיסט ניו יארק, ששם התפללו האחים גורדון

[כי בשכונה ההיא גר הרייצ״ש גורדון. הוא דר אצל ר׳ חנוך העניך זיטנער, חותנו של מר עבערט, אבי התלמידים יצחק וארי׳ ליב עבערט. ור׳ יוחנן דר ברחוב ניופארט 423]

שלו) וז״ל במכתבו:

אמר אם ישנו בכאן אלו נשים או אנשים (כי נחקבץ עולם גדול שלא הי׳ שייכים כלל לכללות הענין כמו שאזכיר לקמן) שאינם שומרים טהרת המשפחה, ואין מניחים תפילין, לא יהיו בעת ההקפות שלי. אדם הראשון אחר החטא גורש מהג״ע, כי אויר ג״ע אינו יכול לקבל החטוא, וכמו״כ בעת ההקפות שלי לא יהי׳ אם לא שיקבלו על עצמם על להבא, אז אבקשם להיות פה ולרקוד אתנו יחד. ולא הלכו. ועמד על רגליו ואמר בקול, אתפשטותא דמשה בכל דרא, משה הי׳ אוהב ישראל יקר אצלו גם גופו של כל אחד מישראל וע״כ הנני מודיע שכל מי שאינה שומרת טהרת המשפחה ואינו מניח תפילין וגם אינו מקבל על עצמו איני ערב לו שישלים שנתו, וכפל הדבר כמה פעמים ואמר שע״כ מבקש שיצאו, ויצאו הרבה.

(אגב אורחא אכתוב לך דבר פלאי, שאח״כ באסרו חג נודע לנו ממקום ברור אשר מקלוב פרץ שבפה, שהם מקו השמאל לגמרי, פשוט קאמוניסטין, באו בהכנה לבלבל ההקפות, והי׳ מוכן אצלם מי שיחתוך העליעקטרא ואם יעמדו נגדם הי׳ מוכן אצלם אֶלים ר״ל, וכשאמר דברים אלו אמר הגדול שבהם להשאר שילכו והלכו, והוא פלאי בכח עליון שפעל על הרשעים הללו.

ביום ו׳ נכנסתי אצלו וספרתי לו הענין הנ״ל, אף כי כבד הי׳ להמשיך עליו מרה שחורות, בכ״ז מצאתי לנכון אשר צריך שידע זאת, ואמר אט איצט איז מיר רעכט, איך האב בעת מעשה ניט פארשטאנען וואס האט מען מיך מכריח גיווען אוף זאגין דאס).

שלז) נדפס באגרות קודש אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע ח״ב אגרת תנח.

שלח) את הבא לקמן מספר המחבר גם ב״די אידישע היים״ (גליון 58, חורף תשל״ד, בחלק האנגלי עמ׳ 16),

שלט) ב״די אידישע היים״ שם מוסיף לתאר את העיר אזאריץ פלך מינסק, שבשעה שלמד בליובאוויטש גרו שם שני אחים שו״בים, ר׳ ישראל ור׳ צבי הירש פינסקי, כל הבנים שלהם למדו בישיבה בליובאוויטש. יהודי אזאריץ היו אנשים טובים ובעלי מלאכה. רבים מהם היו נגרים, ואת ביהכנ״ס אנשי אזאריץ בבראנזוויל בנו במו ידיהם.

שמ) ב״די אידישע היים״ שם מוסיף לתאר את העיר זעמבין, גם היא בפלך מינסק אבל באיזור אחר, בסמיכות לבאריסאוו. ומזכיר שם את הרבנים ר׳ אברהמ׳קע זעמבינער וחתנו ר׳ מנחם מענדל הילביץ, ואת חתניו ר׳ שילם קוראטין ור׳ אברהם ברוך פעווזנער. ואת מחלקת הישיבה בניהול והשפעת ר׳ שמואל גרונם, תלמידו של ר׳ אברהמ׳קע, ואת המשפיע ר׳ משה זעמבינער שהי׳ חוזר את המאמרים לפני האורחים שהיו באים לליובאוויטש. ומוסיף:

שמעתי שבי״ט כסלו, כאשר רבינו הזקן יצא לחירות, פיארו בזעמבין את השלחנות בכל הבתים במפות לבנות ונרות דולקות.

והצטרפו עוד אנשים. אחד מהם אני זוכר ר׳ שמואל לאסקער ע״ה (אביו של ר׳ אלימלך לאסקער, חותן הרי״י העכט, ושל חותן ר׳ ארי׳ ליב זיסמן נ״י.

בביהכנ״ס שלי הייתי לומד עין יעקב בין מנחה למעריב, ובשאר בתי הכנסת הייתי לומד תיכף אחר מעריב. לכן מיד אחר שמיעת ברכו בביהכנ״ס שלי הייתי הולך במרוצה ללמוד בשאר בתי הכנסת, טרם שיגמרו את תפלת הערבית.

בליל ג׳ היתה הקביעות ללימוד לקו״ת או מאמרים קונטרסים.

השתתפו בזה אנ״ש בני תורה, האחים יוחנן וריי״צ גורדון, ר׳ שמואל היין ע״ה, ר׳ אברהם חיים בלאך, ר׳ משה סלאווקין וכו׳.

הלימוד הזה הי׳ בשעה 9 בלילה.

* * *

אכתוב ע״ד פיתוח לימוד דא״ח עם התלמידים דהישיבות דפה - ויסוד אחי תמימים[שמא].

כשהתחלתי לסדר התוועדויות י״ט כסלו, י״ב תמוז שמח״ת וכו׳ בביתי, היו באים אנ״ש וחסידישע בעלי בתים. ההתוועדות היתה באופן חסידי, לא כיבדו בנאומים, רק פשוט א חסידישער פארבריינגען.

התחילו להתקרב גם בחורים, כמו הרב נתנאל קאונט נ״י והנכבד מוהר״ר יהושע ווילהלם נ״י, אשר היו אז עדיין בחורים.

עם הר״ר מאיר נ״י גרינבערג התחלתי ללמוד שיעור תניא פעם בשבוע.

מרת חנה בודניק[שמב], דרה בתחלה בפילדלפיה[שמג], וכשקבעה דירתה בעיר

שמא) ראה בזה תולדות חב״ד בארה״ב פרק כט.

שמב) היא היתה אמה של ר׳ מרדכי נ״י גערצוליין, ונישאה בזיווג שני למר בודניק, שהי׳ אבי אשתו של ר׳ מרדכי.

כבר סיפרתי אודותיו, שהי׳ מתלמידי ישיבות נאוואראדאק, משיטת המוסר של ר׳ יוזל, ואשר נפגשתי עמם בראסטוב (וגם בהומיל, בעת נסעם מרוסיא דרך פולין לקרוביהם בפילדלפיה).

[את האמור לקמן מספר המחבר גם ב״די אידישע היים״ גליון 62, חורף תשל״ה, עמ׳ 18].

שמג) שם היתה קבוצת אנשים יר״ש יוצאים מן הכלל, שהי׳ להם ביהכנ״ס לעצמם והתנהגו בזהירות יתירה בקיום המצוות.

[וב״די אידישע היים״ שם מוסיף, שבעת הביקור של הרבי בפילדלפיה בשנת תר״צ, פעל הרבה לעודד את החברה הזאת].

מהמשפחות הידועות לי שאני זוכר היו משפחות באגרי, אקערמאן ודריבין, שהם מרוסיא מגליל פולטבא (הנני כותב בפרטיות, שזהו כמטרה לעצמה לכתוב לזכרון את משפחות אנ״ש):

משפחת באגרי הם מהשו״ב ר׳ זאב באגרי מזלינקא, ואח״כ שו״ב בעיר פרילוק. הי׳ מנכבדי חסידי אדמו״ר הצמח צדק נבג״מ (ר׳ שמואל היין ע״ה הי׳ מכיר אותו), הי׳ חוזר דא״ח ברבים והי׳ לבוש בגדי משי בש״ק ויו״ט.

בנו ר׳ שלום ברוך ע״ה למד בתות״ל והי׳ חתן מר דריבין מעיר פולטבא (אינני יודע אם הי׳ רב או איזה עסק, אבל הי׳ אשכנזי מתנגד. כל המשפחה הם יר״ש).

ר׳ שלום ברוך נפטר צעיר לימים והניח אחריו שלוש בנות ובן אחד. הבת הבכירה נישאה לאחד מתלמידי ישיבת קמניץ הרב מארקוס. השני׳ נישאה לר׳ יהושע ווילהלם, השלישית נישאת לר׳ אלימלך טרעס נ״י. הבן זאב באגרי הוא בעל עסק, נשא אשה אמריקנית, אבל חרדה, וכל יו״ח הם יר״ש. המשפחה נתרבתה ת״ל בבנים ובני בנים.

עם משפחת דריבין נודעתי כאשר ר׳ יחיאל שרגא ע״ה תרשיש השתדך לבתו הצעירה עם בנם של ר׳ קלונימוס קלמן דריבין מפילדלפיה. החתונה היתה בביתי בברוקלין. החופה היתה בחצרי תחת כיפת השמים, כמובן.

ר׳ קלונימוס קלמן דריבין הנ״ל שאל אצל כ״ק אדמו״ר בעת ביקורו הראשון בארה״ב, אם יש תשעה אנשים וישנו אחד ממזרחי, האם מותר לצרפו לעשרה.

אחרי פטירת שלום ברוך הנ״ל נישאה אשתו (אמו של זאב באגרי) אחד ממשפחת אקערמאן, איש פשוט, וילדה ממנו בן ששמו יודא אקערמאן, הוא מחסידי סטאלין, והוא מנהל ור״מ בישיבה של חסידי סטאלין הנמצאת בבארא פארק.

בביאת המהגרים אחרי מלחמת העולם הראשונה התחיל להתפתח רוח היהדות בניו יארק, ואילו בעיר פילדלפיה לא הגיע הרושם הראוי. כל מוסד

ברוקלין היתה מהיוצאות ונכנסות בביתי. כשנודע לה אודות לימודי דא״ח עם מאיר נ״י גרינברג, ביקשה שאתן רשות שגם נכדה הר״ר נתן אלי׳ נ״י גערצולין יבוא ללמוד בקביעות זאת, וניתוסף גם הוא[שמד].

פרק ל

שנת תרצ״ב

התפתחות שיעורי דא״ח לתלמידים - כובע אמריקני

בתחלת שנת תרצ״ב התחילו לבוא התמימים אברהם מ״מ בארנעצקי, יצחק קאלאדני וצבי שעכטער לשיעורי דא״ח שהייתי נותן לתלמידים.

תלמידי אחי תמימים (מימין לשמאל):
ד. בוימגרטן; א.ד. העכט; י. עבערט; י. גרינברג; י. ד. גרונר; א. ל. עבערט; ד. ליווי

וקבוצה אם אינו מתפתח הוא פוחת והולך, ולכן נתמעטו אז חברי הקיבוץ ההוא בפילדלפיה, ורובם העתיקו דירתם לניו יארק.

שמד) וב״די אידישע היים״ (גליון 60, קיץ תשל״ד, בחלק האנגלי עמ׳ 14) מוסיף לספר:

לערך שנה אחרי ביקור הרבי, התחלתי לתת שיעור תניא את התלמידים חברי צעירי אגודת ישראל, שהיו נפגשים בישיבת חיים ברלין בברונזוויל.

הרבי שמח מאד מהעובדה, וכתב לי [אגרות קודש ח״ב אגרת תקכט]:

קראתי את מכתבו ... אשר בו כותב שלומד תניא לפני צעירי אגודת ישראל, ונהניתי מכללות הענין הן מצד המשפיע והן מצד המקבלים ... ובטח מניח כחות לאגדם ולהרחיב חוג השומעים...

התלמיד מרדכי אלטיין

הם השתתפו איזה פעמים בלימודים, אבל אח״כ באו ואמרו שכבד לפניהם הלימוד, ובאו רק לשוחח בביתי; כי מיום בואי בקישור עם התלמידים היי אצלינו קשר ידידותי, לא רק כמגיד שיעור, והסברתי להם שאם אינם רואים תועלת בהשתתפותם בקביעות שיעור לימוד התניא, הנה ביתי פתוח לפניהם, ויכולים לבוא בכל עת שירצו, ובפרט בליל ש״ק, לשבת במסיבת מרעים. שבועות אחדים אחרי ביקורם בביתי במסיבת מרעים חזרו לבוא ללימוד התניא.

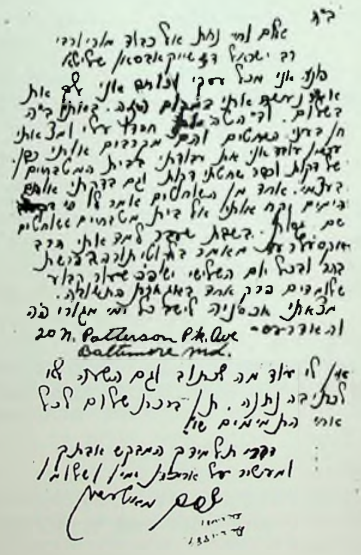
במשך הזמן התחילו לבוא גם התלמידים מרדכי אלטיין, יצחק מאטעשין, מרדכי פישער, זרח גורדון.

התל׳ יצחק מאטעשין

תלמידי אחי תמימים (מימין לשמאל):
מ. גרינברג; מ. אלטיין; נ. גורדון;
א. ד. העכט; ד. בוימגרטן; י. קאלארני

מכתב התלמיד יצחק מאטעשין אל המחבר - כאשר נשלח על ידו ללמוד שחיטה בבאלטימור, וליטוד רא״ח עם הרא״א אקסלרוד

בשנת תרצ״ב בא התמים ר׳ יוחנן גורדון שו״ב מדאקשיץ וב״ב, והתחילו לבוא גם הבנים ניסן נ״י ושלום דובער נ״י (ישראל נ״י הי׳ ילד קטן).

[באו לארה״ב בכובעים פשוטים (קאסקעט), ובבואם קנה ר׳ יוחנן עבור ילדין העטס (שליאפע).

ר׳ יוחנן נורדון

כאשר באו לביתי בחוהמ״פ, התבייש בזה הבן שלום דובער והסתתר מלהכנס. יצאתי לפרוזדור להקל על כניסתו, והסברתי לו שענין מלבושי כבוד משתנים לפי המקום והזמן, והעיקר עד כמה זה פועל על הלובשם להיות נתפס בזה.

סיפרתי לו מה ששמעתי בזה מכ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ בחורף תרע״ה אודות מלבושי כבוד, כמסופר לעיל, ומה ששמעתי בזה מכ״ק אדמו״ר הריי״ץ נבג״מ, כשבא לארה״ב, אז מען איז ניט נתפס געווארען אין די לבושים, ואדרבא, בלא זה זהו בליטה יתירה ויוצא מן הכלל, כמסופר לעיל.

אח״כ סיפרתי לו מה שסיפר לי ר׳ שמואל היין ע״ה, מה שאמר בזה ר׳ טובי׳ ע״ה בעלקין[שמה], ואמרתי לו אשר דאס אלץ איז

שמה) סיפר לי ר׳ שמואל הן ע״ה (שכבר הזכרתיו כמה פעמים), שבהיותו אברך דר בעיר וויעטקא, וגם ר׳ טובי׳ ע״ה בעלקין דר שם. ר׳ טובי׳ הי׳ מלמד והי׳ א געשמאקער חסידי׳שער איד ור׳ שמואל הי׳ בעל עסק, וגם הוא הי׳ א געשמאקער חסידי׳שער איד, והתנו ביניהם שלא יקחו לחיים זה בלא זה.

פעם אחת בישבם בסעודת פורים, כטוב לבם ביין, התחיל ר׳ טובי׳ לסבב את הכובע (שליאפע) שנשא ר׳ שמואל על ראשו. אמר לו ר׳ שמואל: מה אתה חפץ מהכובע שלי.

אמר לו ר׳ טובי׳: אני אספר לך, בתחלה נשאו היהודים כובעים עגולים לראשם, בלא קאזיראק, והיו יכולים בכל עת לישא עיניהם למרום ולראות מי ברא אלה כוי. אחי״כ כאשר המלכות הרשעה דרוסיא גזרה שילבשו כובעים עם קאזיראק (כמו שלובשים פה השוטרים, רק שהיו של סחורה, והכלי קודש לבשו של משי), זהו להסתיר על השאו מרום עיניכם. ואעפי״כ כשהי׳ טרוד והכובע האט זיך פארדרייט אן א זייט, אז הי׳ הקאזיראק מהצד והיו יכולים לישא העינים למרום ולראות מי ברא כוי, והתחכם השטן והמציא לבוש הנקרא שליאפע בלשון רוסיא, למען אשר לכל מקום שתסבב אותו יסתיר על השאו מרום עיניכם כוי.

[סיפר זה מספר המחבר גם ב״די אידישע היים״ (גליון 45, תשרי תשל״א, עמ׳ יא)].

[ידוע הסיפור אודות הרה״ג הרה״ח הרה״צ ר׳ הלל נ״ע מפאריטש, אשר שמעתי סיפור זה בליובאוויטש מאת הרה״ח ר׳ שמואל גרונם ז״ל אסתרמן, ואח״כ בבואי לארה״ב שמעתי זאת מהנגר ר׳ שלמה גלידער מפאריטש, שסיפר לי בפרטיות, והזכיר לי את שמו של האיש. ומעשה שהי׳ כך הי׳:

[את הבא לקמן מספר המחבר גם ב״די אידישע היים״, גליון 58, חורף תשל״ד, בחלק האנגלי עמ׳ 13].

כשגזרה המלכות של ניקאלייי שישאו כובעים תפשו את ר׳ הלל נ״ע לבית האסורים על התנגדותו לקיים את ציווי המלכות (פה נפל אצלי ספק אם זוהי הגזירה ג״כ על הפיאות, או שחפצו לחתוך לו את הפיאות על אשר לא חפץ לשנות את כובעו העגול שנשא).

כשנודע הדבר בעיר התחילו לחפש השתדלות, נודע להם שהחייט תופר את הבגדים של הפקיד הראשי של העיר ויש לו היכרות בביתו. החייט לקח בקבוק יי״ש והלך לביתו ופעל ע״י אשת הפקיד שיוציאו את הרב לחפשי, והלך החייט לבית הסוהר עם שומר לתת לר׳ הלל רשות לצאת לחפשי.

כשבישר החייט לר׳ הלל שהוא חפשי אמר לו ר׳ הלל: במה אתה חפץ להתברך עבור טובתך שהיטבת עמדי. אמר לו החייט: איך וויל ליגן לעבן אייך (היינו שלאחר ימי חייו יקברוהו אצלו), והבטיח לו ר׳ הלל.

ר׳ הלל הי׳ נוסע בכל שנה על איזה חדשים למושבות (קאלאניעס) של עובדי האדמה

(אשר אדמו״ר האמצעי השתדל אצל ממשלת רוסיא לתת קרקעות ליהודים לעבוד את עבודת האדמה, למען הוכיח לשונאי ישראל שמעלילים שקרים על ישראל באמרם שאינם רוצים להתפרנס

א געשמאקע חסידישע הסברה, מה שאברך חסידי הסביר בנאום חסידי החסרון שיש בלבישת כובע כזה; אבל כעת שהולכים הכל ב״העט״, הנה מי שילבש כובע הנהוג מקדם ברוסיא, יהי׳ זה בליטה יתירה, מה שאין זה מדרכי והנהגת חסידי חב״ד.

הסברתי לו בארוכה איך שבזמן לימודי בישיבת תומכי תמימים בליובאוויטש בשנים תרס״ח-עה (אח״כ הייתי בראמען,

ממעשי ידיהם רק מעניני מסחר להונות את האכרים האינם יהודים. ואדמו״ר האמצעי עשה התעוררות בין היהודים שיתיישבו בפלכי חרסון ויקטרינוסלב, ששם האדמה טובה ושם נתנו ליהודים הקרקע, והבטיח לשלוח להם בכל שנה משפיע על איזה זמן לחזק את לבם ולעודדם לתורה ועבודת השי״ת. ושלח אליהם את הרב ר׳ הלל נ״ע).

[והשווה ״ראשי פרקים מתולדות הרב המחבר ז״ל״ שבתחלת פלח הרמון שמות. הסכמת מוהרא״ד לאוואוט לפלח הרמון בראשית].

ובהיותו שם לביקור בשנת תרכ״ד, נפטר בי״א מנ״א ומנ״כ בעיר חרסון.

מסבב כל הסיבות עשה, שפעם אחת בליל חורף נפטר איש אחד שהי׳ משרת אצל שמש ביהכנ״ס אחד בחרסון, והי׳ דר אצל בתו. והיות שמלפנים אין דער אלטער היים לא הלינו מת ח״ו, קראו מיד לח״ק ותיכף שלחו שני שמשים לחפור קבר. והיות שהי׳ ליל חורף קר ומלא שלג, מצאו האנשים מהח״ק מקום אחד שלא הי׳ מכוסה בשלג וחפרו שם את הקבר ובלילה ההוא קברו את האיש הנפטר.

אחרי עבור החורף ונמס השלג מצאו קבר חדש אצל הרה״צ ר׳ הלל נ״ע. נתבהלו מאד מהמאורע, והתחילו לחקור ולדרוש להוודע מיהו האיש הקבור שם, ונודע הדבר שזהו האיש הזקן שהי׳ דר אצל בתו.

הלכו לביתה להוודע מאין ומי הוא אביה, וסיפרה להם שאביה הי׳ חייט בעיר פאריטש פלך מינסק, ולעת זקנותו כשנשאר יחידי (כי מתה עליו אשתו) נסע לגור עם בתו, אשר מסבב הסבות ומד׳ מצעדי גבר כוננו, התיישבה בעיר חרסון.

שלחו להרב דעיר פאריטש להוודע משפט האיש ומעשהו, אם צריך לפנותו מקבר זה, ואחרי חקירה ודרישה השיב להם הרב סיפור הדברים מהבטחת הר״ר הלל נ״ע להאיש הזה, שיונח אצלו לאחר ימי חייו]

טשערניגוב, חרסון וקרעמענטשוג), כאשר בחור אחד לבש נעלים קצרים (לא ארוכים הנקראים שטיוול), ובפרט אם היו עם שנירלאך (לא בריזינע, גומי) הי׳ נחשב זה להתנאות במלבושי כבוד, משא״כ עתה שהכל הולכים ב״העט״[שמו].

ומובן שאחי״ז הורגל הנ״ל בלבישת כובע (שליאפע)].

פרק לא

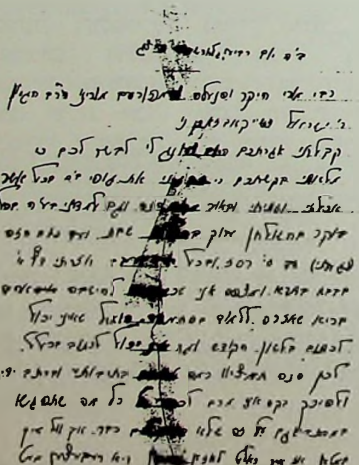
שנת תרצ״ג

הרחבת שיעור דא״ח לתלמידים - ישיבת תורה ודעת - ישיבת המלאכים

בתחלה הוסדר סדר הלימוד עם התלמידים שלמדו במוצש״ק שעור פרק בתניא, והי׳ נמשך זה שעות אחדים, עם סיפורי מעשיות ומליובאוויטש פון דעם ארום, ואודת יחידי סגולה מאנ״ש, וגם היו מנגנים.

אח״כ ניתוסף שיעור לימוד בימי החול, המאמרים קונטרסים שהיו מתקבלים מאירופה, וגם הליקוטי דיבורים. הייתי מפסיק על איזה שבועות מלימוד התניא ולומד איזה שיחה מהלקו״ד, והלימוד הי׳ ג״כ באופן הנ״ל בלימוד התניא. הייתי מסביר להם בביאורים ואודות האישים הנזכרים בשיחות.

לאט הסתדר לימוד הדא״ח עם התלמידים, למדו פעמים אחדות בשבוע, בליל ששי בליל ש״ק ובמוצש״ק.

מכתב התל׳ ר׳ מאיר גרינברג אל המחבר
מנאות רשא בקיץ תרצ״ג

שמו) כדאי לרשום כאן שכן הי׳ בשנת תש״ו, כאשר שלחני כ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ לפגוש ולקבל את פני אנ״ש שיצאו מרוסיא אחרי מלחמת העולם השניה (אשר אכתוב אי״ה אודות זה בפרטיות, וכאן אכתוב מה שנוגע לענין הנ״ל):

הרה״ח המשפיע מוהר״ר ניסן נ״י נמנוב, שהשפעתו ברוסיא היתה ביתרון על כל אנ״ש, הזהיר את כל אנ״ש באזהרה חמורה, שלא ללבוש כובע (העט) חלילה.

כאשר נפגשתי אתם בבואם לטשכוסלובקיה בעיר פראג, הסברתי להם כנ״ל; אך הם לא יכלו לפעול אצלם תיכף לשנות הילוכם בזה הפרט, וכעבור איזה ימים הבין התמים ר׳ יודא חיטריק שיהיו מוכרחים ללכת בכובעים (העט) מחמת גודל הבליטות, אשר אין שום איש שהולך בכובע הרוסי. ומובן שגם המשפיע הר״נ נמנוב נ״י הבין זה, ובמשך זמן לא ארוך לבש גם הוא כובע (העט).

אח״כ סודר שפעמיים בשבוע הייתי נוסע אליהם לוויליאמסבורג ללמוד עמהם באמצע היום אחר הצהרים. הלימודים היו בביהכנ״ס שהי׳ נקרא ״דיווישאן עוו. שטיבל״, שם הי׳ ביהכנ״ס שכל היום לרבות הלילה היו יושבים ולומדים שם יחידים וחבורות, וגם מקוה טהרה היתה שם.

היו משתתפים אברהם מ״מ בארנעצקי, מאיר גרינברג, מנחם מענדל פלדמן, יצחק קאלאדני שיחיו ועוד.

[משנת תרצ״ד ואילך] הייתי לומד עמהם ההמשך של שלשת המאמרים ועתה שמע כו׳ תרצ״ד. גם למדתי עמהם בביהכנ״ס שלי המשך רנ״ט ועוד מאמרים.

וכה נמשכה והתפתחה התנועה של לימוד דא״ח עם התלמידים, עד אשר למדו לעצמם דא״ח, והיו כאלה שבנסיעתם אל הישיבה למדו ב״סאבווי״ או ב״טראמווי״ מאמר דא״ח, געגריבעלט זיך אין א ווארט[שמז].

השמועה התפשטה בעיר, אשר אצלי מתקבצים תלמידים, ות״ל הנהגת התלמידים היתה מצויינת; אשר עד אז הי׳ המצב שלא יצאו שום פירות כמעט מתלמידי הישיבות, גם אחרי אשר כבר ארגנו מחלקת האי סקול בישיבת תורה ודעת, אשר רק מספר מועט נשאר בהנהגה של תורה ויר״ש.

בימי החג דשמח״ת וי״ט כסלו ופורים וי״ב תמוז הייתי מארגן התוועדות חסידית בביהכנ״ס שלי, וגם בביתי, בפרט בפורים, און עס זיינען געווען ווארעמע ארציגע התוועדויות.

פעם בחג השבועות (כמדומני בשנת תרצ״ג) היתה התוועדות עם התלמידים בביתי. השתתפו גם ר׳ יוחנן גורדון ואחיו ר״י״צ ע״ה גורדון, ואפשר עוד מישהו מהאברכים, מען האט זיך שטארק צו ווארעמט, מען האט געגומען צוביסלעך משקה, ישבו על הרצפה. זה הי׳ הפעם הראשונה שהבחורים יטעמו טעם י״ש, שלקחו פעמיים או ג׳ פעמים.

אח״כ נעשית מהומה בעיר, אשר הר״י דזייקאבסאן האט אנגעשיכורי׳ט את הבחורים. בד״כ כל מאורע או בטוי בלתי רגיל הי׳ מתפשט מיד בבראנזוויל (אשר רוב התלמידים שלי היו דרים כאן), וגם בישיבה דוויליאמסבורג, ששם למדו התלמידים בד״כ.

ההורים שלא מאני״ש שהיו בני תורה באו לביתי, להשתתף ולראות מה אני לומד עם התלמידים ומה זה הכח המושך אשר התלמידים באים בחשך כזה לביתי ומתמהמהים שעות ארוכות. כך באו ר׳ אברהם מרדכי מאטעשין שו״ב - אביו של יצחק מאטעשין, ור׳ פנחס שעכטער שו״ב - אביו של צבי שעכטער ועוד.

* * *

בראות ר׳ שרגא פייוויש מנדלוביץ, מנהל ישיבת תורה ודעת, את גודל ההשפעה שלי על התלמידים, הנהיג בישיבה שיעור של לימוד כוזרי עם התלמידים, חובת הלבבות, נועם אלימלך, תניא וכו׳.

ומאז התחיל להביע את התנגדותו ללימודי עם התלמידים, בטענה, מדוע אני עושה אותם פאר ליובאוויטשער חסידים.

מה עשה, לקח קבוצת תלמידים והלך עמהם להסתופף אצל ר׳ חיים אברהם דוב לוין ע״ה, דער מלאך. הוא הי׳ רב בביהכנ״ס נוסח האר״י דבראנקס, מקום שהתפללו בו אבי ואחיו דודי ור׳ שרגא פייוויש ווייליער ע״ה ועוד מחשובי אני״ש.

יחד עם התלמידים לקח עמו גם בעלי בתים אחדים, כי השפעתו על התלמידים עשתה

שמז) בארכיון המחבר יש מכתב שכתב לו הרא״א אקסלרוד, ביום ב׳ פר׳ בהר תרצ״ה:

ר׳ משה׳לע שניאורסאהן כעת בבאלטימאר, ואמר לי שאתה לומד עם ישיבה בחורים חניא בקביעות, ונהניתי מזה הרבה.

רושם על אחדים ממתעסקי הישיבה דתורה ודעת.

גם מישיבת ר׳ חיים ברלין היו מבקרים אצלו לפרקים קרובים ביומי דפגרא כו׳.

אמנם אחרי עבור זמן לא רק השפיע על התלמידים בהתנהגות בולטת, בלבישת בגדים ארוכים, ט״ק גדולים, לא לבשו אויבער העמד (חולצאות), ובודאי לא שניפס (עניבה), בכובע לא עשו קיין בויג, ולא חפצו ללמוד בגמרות רק מדפוסי סלאוויטא וזיטאמיר. על רש״פ מנדלוביץ אמר שהוא אפיקורוס והישיבה היא כו׳.

פעם קרא אותי הרמ״ד ריבקין (יכול להיות שבקשו אותו מהישיבה לדבר עמי אודות זה), וסיפר לי מהנעשה בישיבה תורה ודעת, ואשר על כן הוא מבקש ממני שאחדול מללמוד דא״ח עם התלמידים.

תמהתי על דבריו ואמרתי לו: איני מבין מה אתה מדמה לימודי עם התלמידים להנהגותיו של המלאך, אני מקרב את התלמידים ללימוד דא״ח ועבודה פנימית בהנהגה של יר״ש, אבל לא אמרתי דבר אודות הרש״פ, ואדרבא עוררתי את התלמידים ללכת ללמוד בתורה ודעת ושבחתי את הישיבה בפני התלמידים.

פעם בא לביתי ר׳ משה סלאווקין[שמח] ע״ה בהתרגשות ואמר: איר ווייסט וואס ער האט צו טאן מיט די תלמידים?

אמרתי לו: משה, וואס ביסטו אזוי בהתרגשות, וואס האט ער אזוינס געטאן, די בחורים טראגען ט״ק שיש בהם השיעור בלי ספק, אינם מסירים הזקן שלהם, הולכים בפיאות, נו! מהו הרעש, מהו גודל העוול.

שחוק נעים עבר על שפתיו, ואמר איר זייט דאך געראטן!

אמנם הרוח בישיבה הי׳ שהתחילו להעיק להם לתלמידים. אני הייתי מבקר מזמן לזמן בישיבה,

[לבד מהמלמדים מאנ״ש, כמו ר׳ שרגא פייוויש ווייליר ור׳ משה סלאווקין ע״ה, ויבדל לחיים הרמ״ד ריבקין, היו שם רבנים מועד הרבנים דבראנזוויל, כמו הרב שמואל קושעלעוויטש ע״ה, שהי׳ דר אז בבראנזוויל באיסט ניו יארק, ויבדל לחיים הר״ר אברהם חיניץ, והיתה בינינו התקרבות יתירה]

פעם באתי לישיבה וראיתי את התלמידים רצים במדרגות הישיבה, מקומה אחת לקומה אחרת. שאלתי מה היא המרוצה? ואמרו לי: היות שתלמידי המלאך לומדים רק בגמרות דפוס זיטאמיר וסלאוויטא, והטמינו את הגמרות שלהם מדפוסים הנ״ל, וכעת מצאו אותם, וזוהי מרוצתם עם המסכתות.

בסוף עזבו את הישיבה ויסדו ישיבה נפרדת בשם ״נתיבות עולם״.

בניו של ר׳ בן ציון וועבערמן העו״ד הלכו למוד בנתיבות עולם, והוא בעצמו שהי׳ מעמודי התווך של מנהלי ישיבת תורה ודעת וידיד נאמן של רש״פ ע״ה מענדלוביץ, עזב את ישיבת תורה ודעת ותמך בישיבת נתיבות עולם.

גם ר׳ שרגא פייוויש ווייליר הי׳ לוקח סכומים הגונים מבנו מר יעקב (שעזב את משרת מלמד בתורה ודעת והתעשר) עבור ישיבת נתיבות עולם.

ר׳ חיים כץ ע״ה הי׳ בן עירו של המלאך והי׳ מקורב אליו, ובנו ר׳ אברהם יעקב כץ ע״ה, חתנה של הזיווג שני של המלאך (היתה אחותו של המשפיע והחוזר בליובאוויטש ר׳ משה ז״ל מזעמבין, ונישאה כאן עם

שמח) מגזע אנ״ש מעיר לובען, כמדומני פלך פולטבה. הי׳ ציוני או מפועלי ציון. הי׳ חבר בביהכנ״ס צמח צדק נוסח הארי״ז 125 מאר עוו. (ששם כיהן הרב רממ״ל ע״ה לוקשין), והי׳ מלמד בתורה ודעת.

אחרי ביקור כ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ בפעם הראשון בארה״ב התקרב לאנ״ש יותר, ובזמן ההוא קבע דירתו באיסט פלעטבוש 5210 טילדען עוו. והתקרב מאד והי׳ מידידיי.

המלאך), היי איש עשיר, ותמך בישיבת נתיבות עולם ביד רחבה.

To His Honor
The American Consul
Riga, Latvia.

Dear Sir:

We the undersigned, officers of the Congregation ..., which belongs to the Organization for the study of Jewish Philosophy, The Agudas Chassidei Chabad of United States and Canada, do herewith add our appeal to that of the officers of the above mentioned Organization to grant Rabbi Itzchoc Gourewitch permission for a short visit to the United States; and do herewith guarantee that he will not establish permanent residence in this country, but will depart at the expiration of the time designated in his visa.

Very truly yours,

Benjamin Wallerstein
Samuel Hillman Amron Lee.
1582 ... St Brooklyn N.Y.

בקשת ויזה עבור הר"י מתמיר

פרק לב

שנת תרצ"ד

השד"ר רבי יצחק המתמיד - מנין מיוחד לתלמידים - הליכה לתשליך - התוועדות שמח"ת

ר' יצחק (מתמיר) הורביץ

קודם ר"ה תרצ"ד בא לארה"ב השו"ר הרה"ח המפורסם בצדקתו מוהר"ר יצחק הי"ד הלוי הורביץ, הנקרא ר' יצחק מתמיד[שמט]. הוא התאכסן בביתי והתעסק בעניני מעמד[שנ].

שמט) בארכיון המחבר יש מכתב שכתב אליו הר"ר אברהם אלי' אקסלרוד, בג' דעשי"ת תרצ"ד:

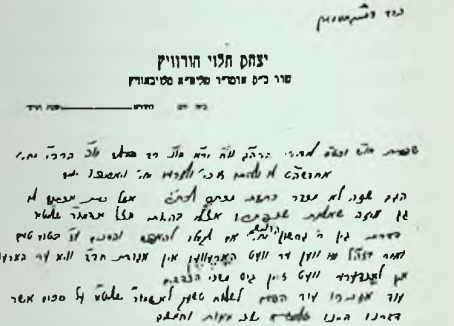
קבלתי מכתב היום מהרה"ת ה"ר אברהם ברוך שי' [פעווזנער] ... כותב בפשיטות, במדינתך כעת הרה"ח ר' יצחק המתמיד. ואגב הוא מרבה בשבחו מאד מאד, וכותב עליו שיש לו שם שם ע"ד הרה"ח ר' הלל פאריטשער נבג"מ זי"ע, בסיפור מופתים וכדומה. וכאשר אנ"ש שי', ובפרט התמימים יחי', ואפשר בפרטי פרטיות ה"ר אברהם ברוך שי', רחוקים הרבה מפוילישע החפעלות וגוזמאות, ע"כ נתפעלתי מזה. וכותב שם עוד אשר בודאי תהי' לו לעזר להשלים תכלית נסיעתו למדינתכם וכו'.

שנ) אודות ביקורו בארה"ב ראה תולדות חב"ד בארה"ב פרק כב. וכ"די אידישע היים" (גליון 64, קיץ תשל"ה, בחלק האנגלי עמ' 7) מוסיף:

גודל קדושתו וחסידותו עשו רושם אדיר על חברי אגודת חסידי חב"ד. ונאספנו והחלטנו לעזור לאסוף סכום $5000 עבור מעמד, ולשלוח לרבי בפולין. לאסוף סכום כזה בתקופת השפל של המצב הכלכלי אז היי לא כל כך קל. האחים קרעמער אמרו שאם נאסוף $4500 הם ישלימו את השאר. פניתי בבקשה לר' גבריאל דוואַרקין שיתן לנו בהלוואה סכום $2200, צ'יק אחד של $1000 ואח"כ עוד צ'יק של $1200. והוא ענה לי ברצינות: הבאמת אתה חושב שיש לי כ"כ הרבה?! בכל אופן עד להושענה רבא אספנו את ה-$4500, בעיקר בהלוואות, ושלחנו אל הרבי. רצינו שהשליחות של ר' יצחק תוכתר בהצלחה.

RABBI I. JACOBSON
494 STONE AVENUE
Brooklyn, N. Y.

משלוח ויזה אל הר"י מתמיר

יצחק חלוי הורוויץ
שור בית עוסקים שלומים סטיבנוויל

מכתב הר"י מתמיד שכתב אל המחבר עם חזרתו לריגא

* * *

בחודש מר חשון תרצ"ד נפטר הרממ"יל לוקשין ע"ה, מנהל אגודת חסידי חב"ד שנא.

הוא הביא אתו חלק מהשטריימל של אדמו"ר הרש"ב נבג"ימ, ולראש השנה הזמין שטריימל חדש.

[בארכיון המחבר נמצא מכתבו שכתב לו עם חזרתו לריגא בשנת תרצ"ד, וכו כותב בין השאר:

ספרתי לאדמו"ר שליט"א כל מסירתו ונתינתו לטובת אגודת חב"ד ואופן פעולתו ועבודתו, ומאד הי' שבע רצון, והחזיק לו טובה ... מחמת זכות גודל הנח"ר שגרם לעט"ר שליט"א, הנה נכון יהי' לבו בטוח, אשר כעת יושע וימלא השי"ת כל משאלות לבו לטובה.

ובמכתב נוסף:

כ"ק אדמו"ר שליט"א שבע רצון מאד ומלא כף נחת מהנהלת האפיס, הזכות הזה יעמוד לו ולזרעו עד סוף כל הדורות.

שנא) כ"די אידישע היים" שם מספר המחבר:

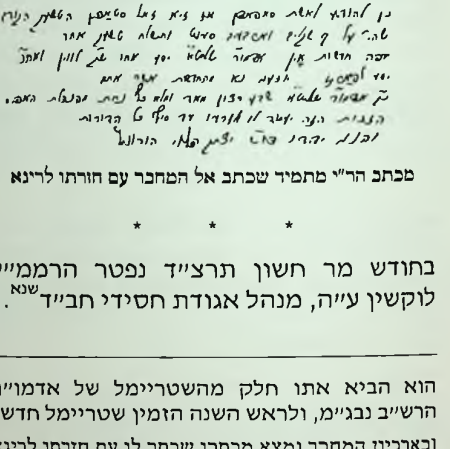
כדאי לתת תמונה כללית ממצב הקהלה באותה שעה, בקשר למותו הפתאומי.

בשנה זו התאחדה אגודת הרבנים עם ארגוני רבנים האחרים, כולל את זו שבבראנזוויל ואיסט נ.י., (שבהם הייתי חבר פעיל, כפי שכבר הזכרתי), והידועים בשם כנסת הרבנים ודגל הרבנים.

מבצע מיוחד שנפעל על ידי הארגון החדש המאוחד הוא "ועד הכשרות" לבדוק את בתי המטבחיים של עופות, צורת השחיטה וטיב העמדת החלפים ושאר אופני הכנת העופות לפי ההלכה.

יש בידי קטע עתון ישן, בו מודיעים שמעתה אסור לקנות עופות בשום מקום שאינו תחת השגחת ועד הכשרות.

אין כאן המקום לתאר את האסיפות והדיונים והשיחות בקשר לסידור המיוחד של תויות הכשרות המאוחדות בנ.י.

הזמנת "ועד הרבנים" לאסיפה מיוחדת בביהכ"נ של המחבר
"ברבר ההשגחה בטבחי העופות"
"לאספה יקראו לבא כל בעלי מטבחי העופות, וב"ה ישתתף
גם ועד הרבנים דניויארק רבתי"
"יואל נא כתה"ר לסדר בביהנ"נ שיהא פתוח לשעה האסורה"

באותו יום, כי מר"ח, היינו באמצע אסיפת עם שקראו הרבנים לביהכנ"ס הגדול שהי' מלא, ואחד מהרבנים עמד על הבימה מעוטף בטלית ותפילין ונאם לפני הקהל.

הרב לוקשין, שהי' אחד מחברי הנהלת אגודת הרבנים ומנהל אגודת חסידי חב"ד הי' עדיין בבית, והכין עצמו ללכת לאסיפה.

לפתע התגבר אצלו לחץ הדם, ולפני הצהרים שלאותו יום נודע לנו מפטירתו.

* * *

באותה שעה כבר היי ביכלתי לסדר מנין מיוחד לימים נוראים, מיחידי סגולה מאנ״ש והעיקר מתלמידים יחיו, בחדר שני של חברת ביקור חולים ברחוב אסבארן, שהיתה ג״כ מאנשים בני תורה ולומדי תורה ברוח חסידי.

ר׳ יוחנן גורדון שו״ב היי הבעל תפלה ובעל תוקע.

הנהלת אגודת חסידי חב״ד נאספה מיד לדון במצב, והחליטו שהלויה תהיה למחרת, ושכפי מנהג חב״ד לא יתקיימו הספדים.

למחרת היי ביהכנ״ס הגדול מלא וגדוש, וחברי אגודת הרבנים התפלאו ביותר על שאנו עומדים על העקרון שלא יתקיימו שום הספדים.

* * *

באותה שעה ראינו דבר מיוחד, שאפשר להגדיר כמופת מהרבי:

בימים אלו קבלתי חבילת מכתבים מהרבי, בחבילה היי מכתב המופנה להרב לוקשין, ומצורף לו מכתבים אל א) אגודת הרבנים. ב) הרה״ג סילווער. ג) הרה״ג טייטלבוים. ד) הרה״ג ראזנבערג. ה) מוהרח״ז קרעמער.

האגרת קשורה להפעלת לחץ על המשלחת הסובייטית הבאה לוואשינגטון, והוא מבקש ממנו למסור להם את המכתבים בהקדם, ואשר יראה לזרזם ולעוררם אשר יגשו מיד לעבודה לעשות את ההכנות הדרושות לדבר.

[האגרת נדפסה באגרות קודש אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע ח״ג אגרת תרצו]

תאריך המכתב הוא ה׳ מר״ח, שבועיים לפני פטירת הרב לוקשין. ובסופו מוסיף הרבי לכתוב:

יש לי צער גדול מזה שזמן ארוך לא קבלתי מכת״ר שום מכתב, אף שמנהגם של ידידנו בארה״ב למעט בכתיבת מכתבים, אבל אנכי לא התרגלתי לזה עדיין, ואשמח מאד לשמע משלומו, וכל אשר אתו לטובה.

אחרי שהרבי חתם על המכתב הרבי הורה למזכירו הר״י פייגין הי״ד, לשלוח את חבילת המכתבים על שמי. הר״י שאל: מה זה שייך אליו? והרבי השיב: אתה צודק, אבל באמת הוא רוח החיים שם.

הנקודה שאני רוצה להדגיש, אשר הרבי שלח את המכתב דוקא על שמי, וקבלתיו בדיוק בזמן פטירתו.

גם בשמחי״ת ערכנו את ההקפות לעצמנו (אחרי ההקפות שבביהכנ״ס שלי).

כ״ז גרם לי לחשוב ע״ד לארגן מנין קבוע עבור התלמידים שלי שיתפללו ביחד, כי לטובת התלמידים היתה השקפתי שיתפללו במנין מיוחד עבורם, שהרי כבר הורגלו להתפלל במתינות ובשימת לב לענין התפלה, ולמען הקל הנסיון מצד אחד, וגם להסיר הבליטות און אוועק שטעלן אין א אייגענים ווינקל, הי׳ אצלי הרעיון שצריכים לעשות זאת.

ואולי יצטרפו עמהם עוד צעירים מאנ״ש; כי לבד התלמידים הנה בעלי בתים אחדים שהשתתפו בלימודי דא״ח ובהתוועדות נתקרבו אלינו, כמו ר׳ שלמה סולומון (ש״ב של האחים גורדון, בן תורה, למד בישיבות של ליטאים ומשכיל, אבל נתקרב היטב, כי הוא בעל אופי רציני) ור׳ ישראל דריבין ועוד[שנב].

* * *

חברת תורה מציון היו לה ת״ת וחדרים עבור התלמידים (בטח עוד אכתוב אי״ה פרק אודות המייסד המוסד תורה מציון ותולדותיו).

פניתי אל ר׳ אבא ריבקין[שנג], שהיי יו״ר החברה ומעסקני ישיבת תורה מציון וממנהיגי (גם היו לי מכירים הרבה מחברה הנ״ל), ופעלתי שנתנו לנו חדר אחד להתפלל בו.

התחילו להתפלל שם, ובפעם הראשונה הלכתי גם אני להתפלל אתם.

שנב) ב״די אידישע היים״ שם מוסיף:

הר״י מתמיד התפלל בכל יום עם התלמידים בביהכנ״ס ביקור חולים, ברח׳ אוסבורן בבראנזוויל. דירה קטנה בחצר שופצה עבורו.

שנג) היי מגזע אנ״ש. דומני שהוא מעיר וויטעבסק או מסביבותי׳. טרם לכתו לעבודת הצבא היי אצל אדמו״ר הרש״ב נבג״מ. כמה פעמים עזב את ביהכנ״ס הנ״ל והיי בא להתפלל בביהכנ״ס שלי. אצלו השגתי את הניירות דרישה עבור הר״י עבער (שעל ידם בא לריגא, כנ״ל).

אמנם כמו בכל דבר חדש, הנה בתחלה היו קושי לאסוף עשרה אנשים למנין, והיו שבתות שלא התאסף מנין שלם משלנו.

ר׳ יוחנן נ״י גורדון שהיה מהמתפללים שם והיה לומד לפניהם דא״ח קודם התפלה והבעל קריאה, היה מתרעם: וואס ווילסטו פון מיר מיט דיינע חלומות א מנין מאכן, מען דארף 10 אזייגער בבוקר ניין אפסטערס (בקומה העליונה) בעטן איין אידן צי צוויי אראפגיין צום מנין...

אבל סוף כל סוף התרגלו התלמידים לבוא להתפלל במנין, ואחרי עבור משך זמן עברו להתפלל בקומה התחתונה אשר בביהכנ״ס אנשי אזאריץ 885 האפקינסאן עוו.; אשר החברה התפללה שם בימות החול, והמנין שלנו התפלל שם בש״ק.

[שני בתי הכנסת אינם עתה, ביהכנ״ס תורה מציון נוטל ע״י הממשלה, בבנותם על שטח נרחב שורה של בנינים חדשים, וביהכנ״ס אנשי אזאריץ נמכר לא״י שחורים, אחרי אשר השכונה כולה נתיישבה ע״י א״י שחורים, חבל].

כה התפתח המנין, עד שהיו באים כמה מנינים לתפלות, והיו ביניהם כאלה שהאריכו בתפלה.

במשך הזמן התפשטה השפעת התלמידים על חבריהם בישיבות שלמדו, וניתוספו תלמידים הבאים לשמוע את לימוד התניא במוצש״ק, עד לערך כחמשים חברים, ונעשתה מהפכה ברוח החינוך של התלמידים[שנד].

תלמידי התחילו להשתתף במסיבות התוועדות של אנ״ש ביומי דפגרא, כמו י״ט כסלו י״ב תמוז וימי ההילולא וכו׳, וזה גרם הרמת רוח בין אנ״ש בכלל, עד שהיו זמנים שבשמח״ת או י״ט כסלו ופורים היו משתתפים בביהכנ״ס שלי אנשי באברויסק כמאה או מאה וחמשים בחורים מהישיבות דפה, וכמה רבנים נכבדים ורציניים מהדור הקודם, כמו הרב ר׳ משה צבי רבינוביץ ועוד באו להשתתף.

בלכתינו לתשליך ביום א׳ דר״ה (או ביום ב׳ כשחל ר״ה בש״ק) היינו סרים לביתו של ר׳ יוחנן נ״י גורדון, שהיה דר באיסט ניו יארק, וישבנו במסבת מרעים ולמדנו מאמר בדא״ח והתפללנו תפלת ערבית.

ביום שמח״ת היינו הולכים מבית לבית, אצל ר׳ יוסף הונקים ור׳ שלמה סולומון ור׳ חיים בלאך ועוד, להיות קצת זמן בכל בית לשמח.

בלכתינו ברחוב היינו נפגשים עם מכירים ויהודים סתם ומכבדים אותם בריקוד, עד אשר לעת ערבית היינו באים לבית הר״ר ניסן טלושקין נ״י.

הרנ״ט היה מזמין גם רבנים מהשכונה להשתתף בשמחה, ופעם הזמין גם את הר״ר משה פיינשטיין (גיסו של הר״ר ראובן ליואוויץ) נ״י אשר היה דר אז באיסט ניו יארק.

הרנ״ט ביקש שישירו בביתו את הניגון של אדמו״ר הזקן, הדי בבות, ואמרתי שניגון הזה צריכים לשיר ברצינות ובקבלת עול,

---

שנד) את העונג שקיבל מזה כ״ק אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע, רואים אנו במכתבו שכתב לו בח׳ ניסן תרצ״ה (אגרות קודש שלו ח״ג אגרת תשנח):

מכתבו קראתי פעמיים ושלש בענג כפול ומשולש, מזה שהתלמידים התמימים שלי׳ נותנים את ריחם בעבודה טהורה המתאימה לרוחה של תומכי תמימים...

על כל אחד ואחד מידידנו אנ״ש ותלמידי התמימים שי׳ לדעת כי כל השם נפשו ודעתו ולבו לקבוע שיעורי לימוד דא״ח ברבים ועמל בעמילא דאורייתא וקוב״ה כולא חד, הנני כולו שלו ומקשרו בהתקשרות אמיתי בנר״ן ח״י, והשי״ת יעזרנו בגו״ר.

וע״ד סדר הלימוד אכתוב לו בעזה״י אחר חגה״פ הבע״ל.

ובמכתב שכתב לו המזכיר הר״י פייגין בי״ב ניסן, כותב לו על כך:

הסעיף לפני האחרון המתחיל על כל אחד כו׳, זהו פעם הראשון שהנני רואה לשון כזה, והוא ענין אשר ראוי לשום לב לדברים אלו.

וע״כ ילבשו את הכובעים ולא ישבו בהיארמולקעס בלבד.

הר״ר משה פיינשטיין התנגד לזה ואמר דברים חריפים נגד זה, ואמרתי שא״כ לא נשיר את הניגון. בסוף הלביש גם הוא את הכובע שלו ושרנו.

פרק לג

שנת תרצ״ה

מתיבתא ר׳ חיים ברלין

בקיץ תרצ״ה באו אלי בעלי בתים והורים מישיבת ר׳ חיים ברלין ובקשו ממני לייסד מתיבתא, היינו מחלקה גבוהה ללימודי קודש ולהבדיל גם ללימודי חול (האי סקול). היו אסיפות אחדות והשתתפו גם איזה רבנים.

הר״ר יצחק נ״י שמידמן, שהי׳ מנהל ישיבת תורת חיים באיסט ניו יארק אמר לי, שאם יעלה בידי לייסד מוסד כזה בודאי ישלח את תלמידיו אלי.

כבר התדברנו עם הבע״ב של ״סטאון עוו. תלמוד תורה״, שיתנו לנו קומה אחת עבור המחלקה.

אמנם אחדים המרבנים דבראנזוויל ואיסט ניו יארק התקנאו ולא רצו שהשפעת ליובאוויטש תתרבה. התאספו בחשאי ולקחו את הר״ר יצחק נ״י הוטנר (הוא הי׳ אז א עלטערער בחור בלי זקן, אך הי׳ נודע ללמדן), והלכו לבע״ב של ״סטאון עוו. תלמוד תורה״ וביקשו שלא יתנו לנו את הבנין.

הם קיבלו תיכף את רבי הוטנר לר״מ ופתחו את הישיבה הנקראת כעת מתיבתא ר׳ חיים ברלין[שנה].

שנה) בתחלת ההתייסדות היו התלמידים באים אלי להשתתף בלימוד הדא״ח ובהתוועדויות, וגם הר״י הוטנר ביקש ממני לתת לו את השיחות לקוטי דיבורים שהיו מתקבלים מאטוואצק והמאמרים קונטרסים וקובצי התמים.

אך כעבור שנים אחדות התחיל להזהיר את התלמידים שלא יבואו להשתתף בלימודי דא״ח. וכשראה שאין נשמעים אליו בזה, איים עליהם שישלחם מן הישיבה, ולקח מהם תקיעת כף ושבועה שלא יבואו לביתי (כן סיפרו לי תלמידים שלו שבאו אח״כ ללמוד אצלינו).

עד כדי כך הי׳ הדבר קשה, שכשבא כ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ הנה ונפתחה ישיבת תות״ל, עלה לי

פרק לד

שנת תרצ״ו

נסיון פתיחת ישיבה ברוחה של ליובאוויטש - ישיבת תורת אמת -

אחרי שהתפשטה השמועה שהרבה תלמידים נתעוררו ברוח של יר״ש רצינית, הסתעף מזה אשר בקיץ תרצ״[ו] באו אנשים ממנהיגי ישיבת תורת אמת בבארא פארק בהצעה, שחסידי חב״ד ישתתפו בהנהלת הישיבה, ואני אהי׳ מנהל הישיבה[שנו].

היו אסיפות אחדות[שנז] והודיעו בעתונות עד״ז, ובתחלת הזמן דשנת תרצ״[ז] נכנסתי בתור מנהל הישיבה.

המצב הרוחני של הישיבה התרומם הרבה. הכנסתי את הרה״ג ר׳ יוסף דוב נ״י קאסטעל בתור ר״מ ראשי למחלקה הגבוהה[שנח], ואת האברך יששכר פרנקל

בכובד לפעול על כמה מהבחורים שלנו שיבואו ללמוד אצלינו בתות״ל, שפשוט יראו ממנו.

התלמידים סיפרו לי שהלך לבקר את הרבי מסאטמער, מוויזשניץ, מסקווער ועוד, ואח״כ אמר להם שהלך לכל האדמו״רים וקיבל מהם מה שאפשר לקבל מהם, וכעת יכול הוא לתת לתלמידיו מכל הדרכים שאפשר לקבל מהם אופני עבודת השי״ת, למען לא יצטרכו ללכת למקומות אחרים לחפש איזה חדשות בעבודת השי״ת.

שנו) בתחלה חשבו לקרוא לה בשם תומכי תמימים. המחבר כתב על כך אל הר״י פייגין, הי״ד, שהשיב לו בכ״ח תמוז תרצ״ו:

דבר יסוד ישיבה ברוחה של תו״ת במחנכם הנה הוא ענין דק, איידעלער ענין זייער ... ולדעתי בראש וראשונה, שבשנים הראשונות לא תקרא בשם תומכי תמימים, רק כעבור זמן נכון אז יוכלו לשנות שמה, אבל בראשונה צריכים להזהר מזה ביותר.

ובתחלת שנת תרצ״ז כותב לו שוב:

באמת הי׳ ראוי אשר תכתוב בפרטיות יותר איך הוא אופן התעסקותך בהישיבה תורת אמת, כמה זמן הנך נותן ע״ז, ואיך באמת כעת עם אגודת חב״ד, כמה זמן יש לך ליתן ע״ז, ואם באמת אינם סותרים המה זל״ז, ובכלל מה היא עבודתך שמה אם בהנהלה הרוחנית או גם הנהלה הגשמיית היא בידיך, ואיך המה התלמידים לע״ע, בני כמה, ומה היא ידיעתם בלימוד, ובאיזה ציור יכולים לחשוב שיהי׳ ברוחה של תומכי תמימים, אם שייכים המה גם לאיזה לימוד של חסידות, או רק יכולים לחנכם ברוח זה, מענין לידע הדברים.

ושוב כותב לו בי״ג טבת תרצ״ז:

מה שלומך, איך עם עבודתך בהישיבה, אם נותנת פירות ברוחניות ובגשמיות בהנוגע אליך בפרט, ואחרי עבור זה איזה חדשים ראוי הי׳ שתכתוב מכתב פרטי מפרטי הלימודים, כי הרי יש תקוה כי תהי׳ א חסידעשע ישיבה.

בינתיים כתב לו המחבר בג׳ כסלו (בארכיון המחבר יש העתק המכתב):

בקשר לעבודה בהישיבה אשר אני מחזיק שם משרת מנהל על ענינים הרוחניים ואשר ת״ל במשך הירחים אחדים אשר אני שם עמדה הישיבה בציור ישיבה (היינו כמו כל הישיבות דפה), אשר עד בואי לשם היתה עזובה ועומדת להסגר (מפני אי סדרים ושום ציור רוחני לא הי׳ לה).

השתתפות אנ״ש בה מעט מזעיר, לא רק שלא קבלה הישיבה מהם שום תמיכה כספית כמעט, כ״א גם השתתפות בההנהלה הרוחנית מעטים המה אשר באפשרי לעניינם...

שנז) בארכיון המחבר נמצאת טיוטה מפרטי-כל האסיפה שהתקיימה בנידון זה באור ליום ו׳ עש״ק פ׳ ראה תרצ״ו:

נתאספנו בבית הרב טעלושקין יחי׳, הרב סימפסאן, משה סלאווקין, והרב דושייקאבסאן, מר סילבער ומר וואלף ומר ביגעלאייזן...

נתאספנו ע״ד השתתפות עבודת אגודת חב״ד בהקמת והפרחת ישיבת תורת אמת, ביחד עם הנהלת הישיבה הקודמים.

1) מחליטים - מנהלי ישיבת תורת אמת מסכימים ומחליטים שהנהלה הרוחנית של הישיבה תתנהג ברוחה והשפעתה של חסידי חב״ד, ע״י ועד מיוחד של אגודה, עם השתתפות העבודה של מתעסקי הישיבה עד עתה.

ההנהלה הכללית מתנהגת בעבודה משותפת של המנהלים הקודמים עם השתתפות באי כח מאגודת חב״ד.

2) ועד המיוחד של אגודת חב״ד מחליטים להשפיע על מר ישעיה גארבער לקבל ע״ע את הנ״ל בתור יושב ראש נכבד של הישיבה (מנהלי הישיבה מסכימים ע״ז) בתור נשיא נשאר על משרתו.

שנח) עד או הי׳ רב בעיר יוטיקה, נ.י. בארכיון המחבר יש מכתב שכתב לו בג׳ פר׳ בלק תרצ״ו:

מצב הענין הקדוש שדברנו ... כאשר ידוע שכל דבר יקר וקדוש יש להם הרבה מונעים ומעכבים מסכים ומבדילים על אור יקר וקדוש שתתווסד ישיבה וחסידות ביחד באמעריקע, אשר מיום שנתווסדה לא זכתה לזה. ע״כ

למחלקה של גמ', ואת ר' נחמן מאנדל נ"י למורה.

ר' יוסף דוב קאסטעל

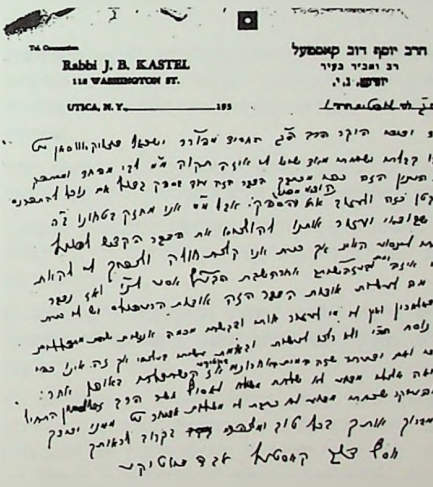
הרב קאסטעל, אף שחסר לו תמיד מדידת כלי המקבל, אבל התלמידים הטובים הצליחו בלימודים וביר"ש. והרנ"מ הצטיין בהחזקת המשמעת בתלמידים ובהנהגה של ירי"ש.

הורים מבראנזוויל כמו ר' אברהם איסקאלסקי ור' זאב בוימגרטן שלחו את בניהם לבארא פארק ללמוד בישיבת תורת אמת.

אמנם השתתפות אנ"ש באסיפות והתעניינותם לטובת הישיבה פסקה לגמרי, והמצב הכלכלי של הישיבה לא הי' בטוב.

ועד הישיבה, מר בן ציון סילווער ע"ה ומר ש. דייטש ומר דעניעל, קיבלו אז את הר"ר ברוך קארף (בן הרבי קארף ז"ל מבאסטאן שהי' נקרא דער זוויליער רבי) למנהל כספי.

הוא הי' טיפוס אמריקני ומשך את הבע"ב בחלקת לשונו, אך לפועל לא הוטב המצב הכלכלי של הישיבה ולא הי' במה לשלם למורים. אני לא לקחתי שכירות משך זמן והפסקתי מלכת לישיבה.

הרב יוסף דוב קאסטעל
רב ומביר בעיר
יוטיקא, נ.י.

Rabbi J. B. KASTEL
118 WASHINGTON ST.
UTICA, N. Y. _____ 193

מכתבו של ר' יוסף דוב קאסטעל אל המחבר

ידידי יקירי נא לכתוב לי תיכף מיד ותהתחזק בכל כחך, וגם אני בעזהשי"ת אתן לענין זה כל כחי וכשרוני.

וכג' לפר' שופטים כותב לו שוב:

מכתבו קבלתי ושמחתי מאד שיש לי איזה תקוה, מ"מ לבי מפחד ומסתפק אודות הענין הזה, כפי מכתבך הדבר הזה עוד בספק ... מ"מ אני מחזק בטחוני בה' שבודאי יעזור אותנו להוציא את הדבר הקדוש לפועל. וחפצתי לנסוע היום, אך כעת אני קצת חולה וצריך לי להיות בביתי איזה ימים, ובעזהשי"ת אחר השבת הבע"ל אסע לנ.י. ואז נדבר ביחד מה לעשות אודות הדבר הזה.

פרק לה

שנת תרצ״ז

הנסיעה לאירופה לכ״ק אדמו״ר מוהריי״צ נבג״מ - נסיעת הרד״מ רבינוביץ לארה״ק וחזרתו לארה״ב

בקיץ תרצ״ז נסעתי לאירופה לכ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ, למקום שבתו במקום מנוחה ומרפא בפערכטעלסדארף סמוך לוויען באוסטריה[שנט].

תמונת המחבר בפספורט של שנת תרצ״ז

יצאתי מארצה״ב כ״ח תמוז באניית קווין-מערי.

גם בקרתי את הישיבה באטוואצק.

ברכת פרידה ביציאתו לאירופה - המחבר עומד במרכז

בטח ארשום מה שאירע בנסיעתי זאת בפרטיות, עד כמה שאזכור, כמו שאמר לי אדמו״ר הריי״צ נבג״מ טרם עזבי את וויען: דו זאלסט פארשרייבן אלץ וואס דו האסט געהערט און געזעהן אין דער נסיעה.

ובטח אכתוב אודות זה אי״ה בפרק בפי״ע[שס].

שנט) בארכיון המחבר יש מכתב שכתב לו הר״ר יצחק המתמיד הורביץ, אחרי חזרתו מארה״ב בי״ט סיון תרצ״ו:

הי׳ נחוץ לתקן עוד תקנה אשר בכל שנה יסעו שנים מאמעריקא לכ״ק אדמו״ר שליט״א, הי׳ בזה דבר גדול.

כן לפי דעתי הגיע העת אשר כת״ר יבא ג״כ לאדמו״ר שליט״א. זה יותר מעשרה שנים שלא הי׳ אצל אדמו״ר, כי מה שראה את אדמו״ר שליט״א בהיותו באמעריקא זה אינו נחשב לכלום, צוא א רבי׳ן דארף מען פארין, ובפרט מה שראה אותו בהיותו באמעריקא זה אינו אפי׳ כמו המשל של מלך בשדה כו׳ הנאמר בלקו״ת ... מה יהי׳ הסוף מזה, צוא א רבי׳ן פארט מען ניט און וויא איז מען אין אמעריקא. אמת הדבר כפי שאני יודע מצב פרנסתו, השי״ת ירחיב גבולו, הנה נחשב אצלו למס״נ, אבל הנסיעה לרבי צ״ל במס״נ, ואז תקוה לאל שיפעול אצלו פעולה לטוב.

שס) תיאור מפורט יותר מהנסיעה כתב המחבר ב״די אידישע היים״ (גליון 41 תשרי תש״ל, וגליון 45 תשרי תשל״א), ושם מספר גם:

במשך 30 שנות נשיאות כ״ק אדמו״ר מוהריי״צ נבג״מ זכיתי לקבל הוראות ועניינים רבים (בהכנסי

ליחידות וע״י מכתבים), שהם עבורי עמודי אור ומורה דרך לכל החיים. אמנם הביקור הזה אצל הרבי הי׳ באופן אחר לגמרי.

במשך הביקור הזה הייתי, בלי גוזמה, עשרות שעות בחדר היחידות, שבהן דובר על נושאים רבים כלליים ופרטיים, ומלבד אוצר ההוראות הבלתי נדלה שזכיתי לו, הנה הקירוב הגדול מהרבי, קורת הרוח מיוחדת שהראה הרבי, אין מלים בפי לתארם.

טרם עזבי את וויען אמר לי לרשום את כל אשר אני ראיתי ושמעתי, אבל כשלקחתי את העט ביד, לא הצלחתי להתרכז ולכתוב, וגם כעת, עשרות שנים אח״כ, כשאני מתיישב לכתוב, חוזרת אלי אותה השראה עילאית של אותם הימים, המקשה עלי את הכתיבה.

* * *

תמיד היה לי דחף פנימי בראשי ולבי, האומר לי שצריך לנסוע לרבי. בסביבות חג הפסח תרצ״ז התחלתי לגלות לאנ״ש על רצוני זה.

הייתי אז מנהל ״אגודת חסידי חב״ד״ ללא תשלום, ולכן החליטו שאגו״ח תשתתף בהוצאות הנסיעה.

התחלתי להכין עצמי לנסיעה. הודעתי לאנ״ש שאפשר למסור על ידי מכתבים לרבי, בקשות עצה וברכה וכיו״ב.

[ב״חב״ד בולעטין״ (תמוז תרצ״ז, עמ׳ ז) נדפסה הודעה:

הרב ישראל דזשייקאבסאן, דער מנהל פון אגודת חסידי חב״ד בארצות הברית וקנדה, פארט אי״ה דעם 25טען תמוז צום רבי׳ן שליט״א, אין ער וועט אויך זיין אין די ישיבות אין פוילען. ער וועט אי״ה איבערגעבען דעם רבי׳ן שליט״א אן אויספירליכען באריכט וועגען דער אלגעמיינעם טעטיגקייט פון אגודת חב״ד און די חב״ד באוועגונג דא אין לאנד.

יעדער איינער וועלכער וויל איבעגעבען א בקשה אדער פדיון צום רבי׳ן שליט״א קען דאס טאהן. מען קען טרעפען הרב דזשייקאבסאן...

ובארכיון המחבר יש מכתב שכתב לו הר״ר אברהם אלי׳ אקסלרוד בעש״ק פנחס תרצ״ז:

הנה אע״פ שבכל ר״ח אלול לערך אני שולח פ״נ לכ״ק א״ש, מ״מ כאשר אתה נוסע עכשיו לכ״ק א״ש, נתיישבתי שצריך לשלוח ע״י פ״נ].

אנ״ש אירגנו מסיבת צאתכם לשלום, הבאתי אתי למסיבה דפי כתיבה, שעליהם כתבו המשתתפים את שמותיהם ובקשותיהם. אח״כ נסעתי לכמה עיירות, לפגוש שם את אנשי שלומינו ולהביא פרישת שלום חי׳ לרבי מהם, אשר כל אחד מהם יקר לרבי כבבת עינו.

במשך כל ההכנות והפגישות עם אנ״ש היתה לי הרגשה מיוחדת, יהודי ארה״ב מתקשרים חזרה עם הרבי. ולבי נפעם בקרבי בראותי אשר זיכני השי״ת למלאות את תשוקתי לנסוע מאמריקה לרבי.

ביום ד׳ כ״ח תמוז תרצ״ז יצאתי באנית ״קווין מערי״, באחת מנסיעותיה הראשונות לצרפת. הים הי׳ רגוע, ונחתי מעט משאון ההכנות לנסיעה; אמנם רגשותי לא רצו להרגע. עיינתי בספריו של ר׳ צדוק הכהן מלובלין, שבהם רעיונות עמוקים עם השפעה מיוחדת על מצבי בשעה ההיא.

בפריז התיישבתי על רכבת הנוסעת לוינה, אוסטריה. הרכבת נסעה דרך שווייץ, שבה עלה אברך מקראקא, שמסר לי ד״ש מקהלת חב״ד בקראקא, שיש לה מנין מיוחד, ובראשה עמד ר׳ זליגסון הלומד חסידות עם הקהל.

גם הוא נסע לוינה, שם התאכסן במלון קונטינענטל, הוא יעץ לי שגם אני אתאכסן בו, וכן עשיתי.

בתחלה נתנו לי חדר לא כ״כ מיוחד; כנראה שלפי מראה פני החליטו שלמרות הפספורט האמריקאי, אינני אישיות חשובה מדאי. אמנם כאשר ירדתי למשרד המלון וטלפנתי לרבי להודיע שהגעתי, הודיעו לי מיד שיש להם חדר טוב יותר עבורי.

הרבי נמצא אז במקום מרפא בפערכטעלסדארף, כ-40 דקות נסיעה ממרכז העיר וינה, שם הי׳ חדר מיוחד גם למזכיר ר׳ חיים ליברמן נ״י, והוא הודיעני בטלפון לאיזה שעה אבוא להתראות עם הרבי.

הרבי הי׳ מקבל אותי בשלוש מועדים קבועים ביום: 10:50 לפנה״צ; 2:30 אחה״צ; לערך 7 בערב. ז.א. פעם אחת ביום, באחד משלושת המועדים הנזכרים, לפעמים פעמיים ביום, ופעמים אחדות שלוש פעמים ביום (אצל הרבי הי׳ כל דבר מסודר).

משפחת הרבי, הישיבה התלמידים המשפיעים וראשי הישיבה היו אז באטוואצק, ליד ווארשא פולין. אחרי היותי 8 ימים בווינה נסעתי לאטוואצק, כדלקמן, ולפני נסיעתי אמר לי הרבי:

היינטיקע וואך האב איך אוועקגעגעבן אויף דיר 33 שטונדן: 23 שטונדן ביסטו ביי מיר געשטאנען אין חדר, און 10 שעה האט ביי מיר געדויערט צו געבן די ענטפערס און צו מסדר זיין וואס צו ריידן מיט דיר.

213 צעטלען האסטו געבראכט. איך האב זיי געציילט (נאך יעדן צעטל האב איך אפגעלייגט א שווערעלע).

לערך 8 שטונדן האט געדויערט צו אפנעמען די גרוסן פון אמעריקע, און עס האט זיך ביי מיר

אפגעפרישט דער גאנצער ציור פון דעם באזוך אין אמעריקע מיט 8 יאר צוריק. פאר די 8 יאר איז דער ציור געווארן אביסל פארוואלקנט, נאר איצט האט פאר מיר ווידער אויפגעלעבט דער גאנצער ציור.

כל יום כשהייתי נכנס לרבי, רגיל היי לאמר לי, כמה מענות למכתבים שהבאתי כבר הספיק עד אז להשיב.

פעם אחת בערב, בהיותי במחיצת קדשו, אמר לי הרבי לפני יציאתי:

דא געפינט זיך איצט חאציע׳ס בעל-הבית׳טע, הרבנית סאשא פייגין, זי דארף צו מיר אריינקומען מארגן ארום 12 אזייגער.

אט אזוי איז עס דאך ... אויסער אלע זאכן בין איך דאך א טאטע און א מאמע, א ברודער און א חבר...

בבוקר אחד, בהיותי אצל הרבי אמר לי הרבי בין השאר:

ישראל, היינט [נעצר לרגע כמהרהר, והמשיך] **אין דאוונען האב איך געגעבן א שבח והודי׳ צו דעם אויבערשטן פאר דער דיעה וואס ער האט דיר אראיינגעגעבן צו קומען אהער. עס גיט זיך ניט איבער אין ווערטער דעם פארגעניגן וואס דו האסט מיר פארשאפט.**

[באדחוהמ״ס כתב המחבר אל ידידו מוהר״ר שאול ברוק:

אין מלין בלשוני לתאר לפניך התענוג הנפלא שלי, כא״ש אמר לי עס גיט זיך ניט אריוס אין ווערטער דעם תענוג. בעשרים ושמונה שעות דבר עמי במשך השתי שבועות שהייתי בווין, ודיבר עמי מהכל, ואמר לי פ״א שנתן שבח והודי׳ להשי״ת בתפלתו היום, על הדיעה הישרה שנתן השי״ת לנסוע אליו, ולשולחי לשלחני].

בנסיעתי מאמריקה לרבי לקחתי עמי את כתב-היד של ר׳ חיים מאיר הילמן ע״ה, מהדורא בתרא לספרו ״בית רבי״, בהוספת סיפורים ועניינים יקרים.

[את הסיבה למסירת כתב היד לידי אדמו״ר, קוראים אנו במכתב שכתב המזכיר הר״י פייגין אל אגו״ח בארה״ב, בכ״ה מנ״א תרצ״ה:

מה ששאל כבוד המנהל אגודת חב״ד אודות העתקת הספר בית רבי, הנה כפי שרשום אצלי כבר כתבתי מזה, ואולי נאבד איזה מכתב בדרכו, מענת כ״ק היתה כי ישלחו את הכתבים הנה. הטעם לא אמר לי. בדרך הפשוט מובן הדבר, כי לבד אשר עצם ההעתקה יותר נכון להעתיקה פה אשר תעלה בזול יותר, וחס על זמן של מזכיר אגודת חב״ד לבלות על ענייני ההעתקות, כי הרי יכולים לפעול מה דבר ממשי. ובכל אופן הרי כמובן אשר בלי ראות כ״ק מראש הכתבים אינו שייך שידפיסו זאת אגודת חב״ד. ובכן ראוי שיהיו שניהם באים כאחד].

הוא ערך את הספר בשני חלקים, חלק ראשון אודות הבעש״ט ותלמידיו, וחלק השני אודות רבנו הזקן והאדמו״רים ממלאי מקומו.

[בין ההוספות המיוחדות שנשארו חקוקים בזכרוני כדאי להזכיר, את העתק מכתב אדמו״ר ה״צמח צדק״ אל הרה״ג הרה״ח ר׳ הלל זצ״ל מפאריטש, ותשובתו של ר׳ הלל.

המכתב הוא מחודש אדר תרכ״ד, שנים אחדות לפני ההסתלקות, וכותב לו על מצב בריאותו הרופף שאינו מאפשר לו ללכת בלי עזרת בני ביתו, וכיון שהוא נמצא לבדו (זוגתו נפטרה בשנת תרכ״א) זקוק הוא בזה לעזרתם של בניו ונכדיו, שזה מאד קשה עבורו.

אדמו״ר הצ״צ כותב לו, ששמע שבלייפציג מרפאים מחלה זו ע״י ״אלקטרוס״, ושואל את חוו״ד אם כדאי שיסע למקום רחוק זה להתרפאות, בשעה שעדיין רפואה זו לא בדוקה.

ר׳ הלל השיב לו מיד באותו חודש, שלא נראית לו כדאיות הנסיעה הזאת, ומאחל לרבי רפואה שלימה].

אחרי שמסרתי את כתב היד לרבי, דיבר אתי הרבי אודות הספר ״בית רבי״:

וועגן דעם בעל שם טוב און זיינע תלמידים האבן אנדערע געמאכט בעסער פאר אים, נאר וועגן דעם אלטן רבין האט ער געמאכט בעסער.

הרבי הזכיר אז בדיבורו את שמות המחברים המודרניים שכתבו אודות ליובאוויטש, זכור לי שהזכיר בין השאר את טייטלבוים וברדיטשעווסקי. הרבי אמר לי אודותם (התוכן ולא הלשון): הם שאבו את החומר על חב״ד והנשיאים ממקורות בלתי מהימנים, ולא קיבלו זאת בצורה נכונה.

* * *

בשבוע הראשון לשהותי בווינה הייתי סועד במסעדה של שרייבער על ה״דונאי״. בהיותי שם פעם, באחד מתשעת הימים , ראיתי את הרבי שליט״א בא עם הרבנית שתליט״א והרבנית נחמה דינה שתליט״א.

מובן שנשארתי לשבת במקומי, ומרחוק עקבתי במבטי לאופן נטילת הידים שלהם לסעודה. הרבי נטל ידיו שלושה פעמים, עם מגבת; הרבנית נחמה דינה - שלושה פעמים בלי מגבת, והרבנית - שני פעמים על כל יד.

זה עשה עלי רושם אדיר בראותי איך שהיסוד של דרכי חסידות חב״ד השתרשה בפנימיות, ומתבטאת בהידורי מצוה ששייכים אליה.

[השוה שיחת ש״פ וישלח תשי״ד:

יש כו״כ ענינים שפעם נהגו בהם רק יחידי סגולה, אבל סתם כך נזהרו מלעשות זאת ... כמו נטילת ידים לסעודה, שתהי׳ ג״פ על כל יד ועם מגבת, שפעם אם אחד הי׳ שואל היו משיבים לו שאין לזה שייכות אליו, וכעת התפשט המנהג אצל כל החסידים כדבר הפשוט; עד אשר שמעתי שיש בתים שאפילו נשי ובנות חב״ד נוטלות ידיהן ג״פ עם מגבת על הכתף, וההידור שעדיין לא הגיע לעולמ׳שער רב, הגיע עליהן, שהתחנכו בבית חסידי].

* * *

ביום ד׳ י״ג מנ״א נסעתי ברכבת מוינה לווארשא, כדי להגיע לישיבה תומכי תמימים באטוואצק. שהיתי שם כמה שבועות מאד מרגשות חדורות בחום חסידי, בד׳ אמות של בית הרב ובין כתלי הישיבה הקדושה, ראשי הישיבה, המשפיעים והתלמידים.

באחד מהימים ההם הזמינה אותי הרבנית הזקנה (מרת שטערנא שרה, אשת אדמו״ר מוהרש״ב נ״ע) לסעודת ערב, ויחד אתי הזמינה את המזכיר הרה״ח ר׳ יחזקאל פייגין והרה״ג הרה״ח ר׳ יהודה עבער הי״ד.

במשך הסעודה אמרה לי הרבנית: ״איך ווייס ניט וויאזוי מיינע מאכלים געפעלן אייך; מסתמא זיינען אין אמעריקע אנדערע מיני מאכלים ...״.

השבתי על כך: רביצין, איך געדענק נאך אייערע מאכלים פון ליובאוויטש; כ׳האב דאך געגעסן אייערע זופ״.

[כמסופר לעיל בפרק ג; ומספר על כך המחבר גם ב״די אידישע היים, גליון 36, קיץ תשכ״ח, בחלק האנגלי עמ׳ 17].

העירה על זה הרבנית: איך שעם זיך ניט צו זאגן אייך, אז עס איז געווען א נוצבארע הילף ... איך פלעג מאכן נאך א דריידל אין מיינע בריוו ...

[את ה״דאמען פאראיין״ לצורך עזר התלמידים הצעירים, ניהלה אז הרבנית ע״י מכתבים, שבהם התרימה אנשים לקופה הזאת. היה לה כתב יפה מאד עם אותיות מעוגלות, וזהו שאמר ״א דריידל אין מיינע בריוו״].

בחדר האוכל שלה עמדה ספה ישנה, שהביאה אתה עוד מליובאוויטש [שם עמדה הספה בחדר ההמתנה שבין חדר האוכל ובין חדר היחידות של כ״ק אדמו״ר מוהרש״ב נ״ע, ועליה הי׳ נח מזמן לזמן]. הרבנית הראתה לנו את הספה ואמרה: דאס איז די איינציקע זאך פון הויס וואס איך האב פון מיין מאן - די איינגעזאפטע שווייס פון זיין הייליקן קאפ.

[בארכיון המחבר ישנו המכתב ששלחה לו לפני עזבו את אטוואצק:

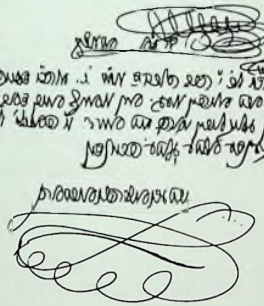
ב״ה כ״ו מנ״א אטוואצק

יטיב השי״ י הכוה״ח לכ׳ י׳ הרב הנכבד ווח״ס י״א מוהר״י דזייקאבסאן נ״י

איך שיק אייך א טארט אויפין וועג, איך וואונש אייך דאבאי א גוטין געזונדין גליקליכין יאהר מיט אייער וו׳ פאמילי׳ לעבין.

אייער גוטוואונשענדע אלטע גוטע פריינדין

שטערנע שרה שניאורסאהן]

מכתבה של הרבנית שטערנא שרה אל המחבר

גם בתו של הרבי, מרת חנה אשת הרש״ג שליט״א, אירגנה מסיבת טיי לכבוד האורח מאמריקה, והזמינה גם את צוות העובדים של הישיבה ועוד יחידי סגולה. כאן התנהלה המסיבה בסדר אמריקאי, עם נאומים וכיו״ב.

הייתי בווארשא ואטוואצק עד אחרי שבת מברכים אלול; באותו שבת היתה התוועדות נעימה. התקיימה גם התוועדות כללית באמצע השבוע, בהשתתפות תלמידי הישיבה ומספר חסידים ובעלי בתים.

אחרי השבת נסעתי חזרה לוינה, והייתי שוב אצל הרבי באותו סדר כמו לפני הנסיעה לפולין.

הרבי אמר לי אז, שהוא מאד שבע רצון מהמכתבים שקיבל מאמו הרבנית ומבתו, שתיהן הביעו את העונג מהרושם של ביקורי שם.

ביום אי י״ב אלול הפך החדר של הרבי בסנטריום בפערכטעלסדארף למקום המזכיר את

בעת נסיעתי לכ״ק אדמו״ר היו כמעט כל התלמידים על החוף ללוות אותי.

הבאתי עמדי רשימה מהתלמידים הקבועים הלומדים דא״ח, והבאתי פדיונות מכל אחד[שסא].

ליובאוויטש. הגיעו לרבי כמה מניינים יהודים, רבנים ובחורים מישיבת נייטרא, שלמדו את מאמרי הרבי (בין חברי הקבוצה בוינה שהיתה קרובה לליובאוויטש היו ר׳ יעקב שיף שי׳, הדר עתה בברוקלין, והאחים שפיץ, בני ר׳ שמעלקא שפיץ).

ביום א׳, יום לפני נסיעתי חזרה לאמריקה, אמר לי הרבי שאבוא אליו למחר בבוקר, עם החבילות שלי, ומשם אסע חזרה לביתי.

אחרי דברי הרבי אלי בנושאים שונים עם הוראות שונות, נתן לי הרבי את המאמר ״אחרי״ מג׳ אלול תרצ״ז, ואמר:

איך מאך דיר א שליח מצוה וכו׳ וכו׳, און מ׳זאל דעם מאמר לערנען אין חודש אלול און תשרי.

זאלסט פארשרייבן אלץ וואס דו האסט געזען און געהערט.

נהג המונית כבר מחכה ואומר שכבר מאוחר ומפתח שנאחר את הרכבת. הוא נוסע במהירות ברחבות צדדיים כדי להספיק להגיע לרכבת לפני יציאתה.

האברכים שהכרתי במשך שהותי בוינה נסעו כולם לתחנת הרכבת ללוותיני. הרכבת מוינה לפריז נסעה ביום שני, בשעה 1 אחה״צ (האחים שפיץ הכינו עבורי כרטיס לפריז).

כשהגענו לתחנת הרכבת הזדרזו המלווים, שיחיו לנו כבר שם, הכניסו את החבילות לרכבת, בעת שהרכבת כבר התחילה לזוז.

הרושם העז של הביקור הזה, לא התעמעם במשך השנים, ובעת כתיבתי זאת מתעוררות אצלי שוב אותם שעות הכי קדושות בחיי.

שסא) בארכיון המחבר ישנה המחברת שאתה נסע, ובה רשם את כל הפ״נים שנמסרו על ידו, ובסופה הוסיף לרשום (בכתב מהיר ובלתי ברור) ראשי פרקים מדיבורי כ״ק אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע אליו במשך שהותו אצלו:

באתי חזרה מוואַרשא.

ע״ד האפשריות לרחב הוצאת אגודת חב״ד סיפר כא״ש ע״ד מה שהישיבה לקחה ממנו סך 1500 זלאטים בשנה זו ונעשה בע״ח. עזרת אחים לוקחים ממנו, וממילא אם תתרבה ההוצאה תהי׳ זה על אחריות אד״ש ויהי׳ הוא בע״ח עוד יותר גדול. אעפי״כ בארתי לו שיש בדעתי אי״ה שמהקופסאות ומאפיעלס ולייַדיעס אוקסזילעדי יש לקוות שתתרבה ההכנסה אי״ה עד חמשת אלפים דולרים לשנה. ונחלט לעשות הסדר ע״ד מנהל. וע״ד עזרת אחים לדבר עם אחי התמימים ליסד תמיכה עבו״ז כשלוש מאות דולרים לשנה לפחות. כן דיבר ע״ד העתקת תמימים מארצה״ב לתו״ת. ודברתי עם כא״ש ע״ד השתדלות ע״י רמ״א זעלרין, או ע״י האגענטור.

א׳ בהנוגע ע״ד [...] שהתגלות של השפאלער זיידע שלכן נק׳ זיידע מפני שהתגלותו הי׳ בעת שכבר בא בשנים, ולא רצה להתגלות והי׳ מתנהג ע״ד הצדיקים הנסתרים בלבוש פעלץ והדומה. פ״א הלך בדרך ונסע ערל עם עגלה ונשקע בטיט ובקש לעזור לו ומצד אהבת הבריות עזר לו, ואח״כ בקש עוד איזה סיוע בזה וא׳ לו שאינו יכול, ואמר לו הערל אתה יכול אבל אינך רוצה, וא׳ שזה אמרו לו מן השמים שצריך להתגלות, והלך משם לעיר הסמוכה והחליף בגדיו ונתגלה.

שאלו את אדמו״ר הזקן ע״ד האנשים פשוטים שאינם מבינים את הענינים העמוקים בדא״ח ומה הם שומעים ובאים ולכאו׳ זהו אצלם ביטול זמן ולמה לא ישמעו בזה הזמן פרק משניות והדומה, והשיב אדמוה״ז שכשם שהראש צריך לדעת ולהרגיש מעלת ותועלת הרגל כן הרגל צריך להרגיש מעלת הראש. והנה משרע״ה פעל ענין זה שהראש ידע תועלת ומעלת הרגל, וזהו שא׳ שש מאות אלף רגלי העם אשר אנכי בקרבו, והיינו שמה שזכה למדרי׳ האנכי שיהי׳ בקרבו הוא מפני הש מאות אלף שהם רגלו והאנכי בקרבם ע״כ זכה הוא למדרי׳ זו, אבל שהרגל ידע מעלת הראש לא פעל עדיין ואח״כ ע״י מ״ת וע״י מס״נ של ישראל בכל זמן והתגלות פנימי׳ התורה ע״י הרשב״י והאריז״ל והבעש״ט עד עתה נמשך הענין הזה בעולם שהרגל יוכל להרגיש מעלת הראש וזה ע״י ביאתם לשמוע ולראת את כו׳.

דיבר ע״ד פארבריינגען שמוכרח הדבר שצריכים לעשות פארבריינגען לפרקים קרובים ברוח הישן, ואמר שר׳ פנחס רויזעס אמר, פעם א׳ אדמו״ר הזקן אמ׳ תורה קצרה אהבת עולם אהבה הלקוחה מעולם והתחיל להתגלגל ברוב דביקות, הבעש״ט א׳ שכל מה שהאדם רואה או שומע בעולם הכל הוא מה שמראים לו דרכים בעבודת השי״ת רק שצריכים להיות הכלים דראי׳ ושמיעה להבין זה, עד״מ הצפור כשהיא מזמרת היא אומרת שירה רק שצריכים להבין לשונה. וא׳ ר׳ פנחס מען מאנט פון חסידות פון רבי׳ן פון די מדריכים (בימי אדמו״ר האמצעי היו קוראים למשפיעים מדריכים, מזמן הצ״צ התחיל השם משפיעים) נאר פון זיך מאנט מען ניט און באי א פארבריינגען מאנט מען, וביאר שצ״ל באופן דק ונקי לא רק שלא לפרוש בשמם וכל א׳ מבין את מי מכוונים ולבד זה צ״ל אן א שטאך, וביאר זה שכתב פ״א לא׳ (לפני ב׳ או ג׳ שנים) שבעת שהתחיל להתעסק ברפואות הי׳ צ״ל לעשות לו נתוח קל א שטאך, וא׳ שבכלל גופו נקי בגשמיות וכעת טרם שעשו זה עשה אמבטי אעפי״כ רחץ הרופא בשפירט את

המקום ושאל אותו למה זה והשיב לו הרופא פן ואולי ימצא איזה אבק דק מן הדק יכנס ע״י המחט והשטאך שעושים אז לא רק שלא יביא התועלת אדרבא יכול לקלקל ח״ו וכן הוא בפארבריינגען.

אדמו״ר הזקן א׳ פעם א׳ כתו׳ הנק׳ צעטיל (חמש אופני תורות הם מאדמוה״ז, צעטלין תורות קצרות, את ס׳ התניא עבר משך עשרה שנים עד שנסתדר באופן כזה, בתחלה הי׳ זה תורות בהתחלות פסוקים וסיומי פסוקים לערך שני פרקים תניא היו ג׳ מאמרים המשך, וגם היו תשובות על יחידות. ומהתורות הללו במשך עשרה שנים נסתדר ס׳ התניא עד שהוציאו נכון להדפסה כמו שנדפס בעת (לפה״נ מדברי כא״ש הקונטרסים שנק׳ בהקדמה זהו כמו שכבר נסתדר להיות ס׳ התניא)), וא׳ אדמו״ר הזקן בתו׳ צעטיל, דע מה למע׳ ממך כל מה שלמע׳ הכל הוא ממך, והי׳ בדביקות עצומה ואח״כ לפה״נ אמר ביאור ע״ז אדמוה״ז ובאר זה בתו׳ שזהו ע״ד מחלוקת בשיטת המקובלים אם הספי׳ הם רק לענין פעולתם או שיש בעצם ענין הספי׳ למע׳, ובאר זה שכל מה שנעשה למע׳ הוא ע״י פעולות האדם וא״כ זהו כמו אופן הא׳.

עוד א׳ לי שאדמו״ר אבינו נבג״מ א׳ פעם א׳ להרי״מ מפאלטאווע שמע (תמיד הי׳ קוראו בלשון איר רבים וכעת אמר לו דו) זאגסט דאך אז איך בין א פייגעלע וואס איז ארויפגיפליגין אפן בוים און דו ביסט א קעלבל וואס איז גיבליבן שטיין אונטערן בוים, אנשים אחים אנחנו אט אזוי ווי א חסיד דארף ניט פארגעסן זיינע חסרונות דארף ער אבער אויך ניט פארגעסן זיינע מעלות און ער דארף זיי היטן און ניט וועלין דאס מאכין צו ניט.

נחזור לענין הפארבריינגען, א׳ שיכול להיות ששומע פרק תניא או חפץ לשמוע ובחדר השני יהי׳ מה שיהי׳ בענינים חומרים, דארף מען פארבריינגען.

המדובר בתחלה הי׳ ע״ד דירת כא״ש, ההכרח לקנות בית דירה ראוי׳ ומוכרח הדבר לבוא לפועל בקרוב. בשכנות יושב שכן שהראדיא פתוחה בש״ק. דיבר ע״ד מצב בריאותו שבתחלה הרופאים אמרו שע״ד להתרפאות אין מה לחשוב, ולכה״פ שלא יתקלקל ח״ו. הרופא גארזאן לא הי׳ דעתו עמהם ונתן לכא״ש דיעט שלא לאכול רק [...] וירקות ופירות והקזה בתוך הגוף מאיזה מיני רפואות ות״ל במשך זמן שני חדשים הרגיש שהמחלה עמדה ומני אז הוחל להראות הטבה ת״ל. בתחלה לא הי׳ יכול לדבר רק כחמשה מינוטין ואח״כ הי׳ יכול לדבר כחצי שעה, והמאמרים הי׳ מבאר בכתב יותר מבדיבור. וכעת ת״ל הוא מדבר בשעה ויותר. אך כ״ז כמובן בהפסקים בינתים. ובחגה״ש היו ד׳ מאמרים ובין פסח לחה״ש הי׳ דא״ח בכל ש״ק. דעת הרופא שהי׳ ביום ב׳ משביעת רצון, בכלל אומר שניכרת הטבה ת״ל, ואומר שבכלל מוכרח להיות בסנאטריום ששם נעשים כל צרכי הרפואה והכל בסדר יותר טוב, אך היות שבימי הקיץ יותר טוב לו מבימי החורף, והרופא אמר שבקיץ זה נרגש ת״ל הטבה יתירה נגד הקיץ דשנה העברה, דעתו שאי״ה לחורף מוכרח הוא ליסע לארצות החמים לשווייץ או לאיטאליע.

המעשה מהבעש״ט עם השלוחים מועד הארצות תשובת הבעש״ט ג׳ פירושים שמוע בין אחיכם, שמוע שמיעה והבנה ביתרון בין אחיכם ¦ בין אחיכם להיות בין אחיכם שלא להיות ברוממות הבן תורה מן האיש פשוט ויר״ש בתמימות בין אחיכם להיות אויסגעבונדן עם אחיכם אומרי תהלים תורה במוח תורה בלב הרגש וע״ז בא המשל מב״א גנן זה קוצר הרבה וזה קוצר מעט אבל סולת, תשובה על טענתם הלא מרובים הם שלהם משלנו.

אגודת חב״ד מוכרחת להסתדר ולהתארגן בתור אגודה מאושרת מהממלכה לקשר כל אנ״ש חסידי חב״ד אנשים ונשים לזכור צור מחצבתם והעיקר בהרעליגיאזנען מאראלישן זין למע׳ מכל מפלגה מיוחדה. תשלום חבר 2 דולרים לשנה, ויהי׳ המגבית ע״י גובים. להוציא האור הכולעטין בדפוס בו יודפס ברכות מז״ט ומודעות שונות שלא עלמלק״פ, לבד המודעות מחברים או ברכות מיחידים שישלמו עבורם, גם מחלקה עבור ילדים סיפורים והדומה. כל עיר תתן תשלום שנתי להוצאות המשרד.

ע״ד איגוד הבכנ״ס נוסח האר״י בענין [...] ליסור מקומות להתפלל במקומות הדרוש לזה עפ״י האופנים שהתחילו להתעסק בשנה העברה.

שוב דיבר ע״ד הבולעטין שצריכים לעשות מדור להדפיס תולדות התפתחות הבכנ״ס נוסח האר״י בארצה״ב מי הי׳ הפרעז׳ הראשון, מתי נתייסדה, וע״י מי, ומי הי׳ הרב אצלם, מתי בנו הביהכנ״ס, תולדות כל בהכנ״ס בקצרה, וידפיסו זה בתחלה מבהכנ״ס ואח״כ עי״ז יתוסף וכ״א יחפוץ להדפיס, כך להדפיס תולדות יחידים, מי שרוצה לרשום גזעו הוריו תולדותיהם או תמונותיהם.

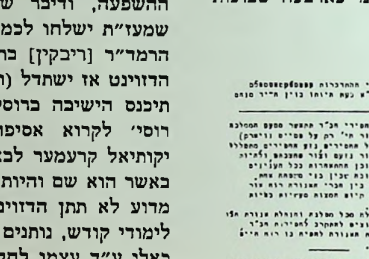
כל חבר מאגודת חב״ד לבד החוברת שיקבל הנק׳ בולעטין ולבד שיוזמן להשתתף בהפארבריינגען שיערכו מזמן לזמן במקומות שונים (ושלא ע״מ תשלום או איזה מגבית) הנה בעת שמחתו יושלח לו ברכה מאגודת חב״ד לשמחות נשואי יו״ח ויושלח גם תשורה, ובתוך זה גם להזכיר ע״ד הגזע ושתלך בצעדי הוריה וגזעה טהרת המשפחה.

עוד הוחלט שיהי׳ מקום בהלשכה להפצת ספרי ומאמרי וענייני דא״ח ויודפס צירקילאר ולשלחו לכל המקומות ולכל יחיד במכתב ויהי׳ ממונה פרטי על זה, כן להתדבר עם הר״י שיחי׳ [פייגין] ע״ד שילוח מאמרים וכתבים ישר מווארשא.

מוכרח הדבר שיהי' נוסעים לערי השדה לייסד אגודות בתקנות הנ"ל.

ע"ד אופני ההכנסה הרא"פ ווייליער יהי' על הקופסאות והשגת בכנ"ס בניו יארק. ע"ד משולחים.

תשלום חבר גשמי ורוחני, הבאת עוד חבר להאגודה לענינים גשמיים או רוחניים. חברים פועלים הם אלה שיכלו במשך שנה לתת זמן כשבועיים לטובת אגודת חב"ד, למה שיצטרך. התמימים יתנו כארבעה שבועות לשנה בזמן המוכשר להם.

סדרי ההנהגה באגודת חב"ד כפי שהוחלט אחרי ההתדברות ע"פ יסוד הדברים ששמע הרב דויקאבסאהן מכ"ק אדמו"ר שליט"א בעת היותו בוין ת'-יד מנחם אב תרצ"ז

להתדבר עם הרי"ף [הר"י פייגין] ע"ד סדר חילוק הסניפים ולערוך מכתב להסניפים ע"ד ארגון וחיזוק הסניפים.

ע"ד הבאת תמימים האברך מלוקאטש. ע"ד טשיקאגא, לשלוח להם את שלום פאזנער.

רצון כא"ש שבבואי אי"ה צלחה אבקר את העיירות בתור שליח מכא"ש למסור להם ברכה.

דיבר ע"ד יסוד אחי תמימים מאת תלמידי הישיבות, ויהי' עניינם רק ענינים רוחניים.

הי' שבע רצון מאד מענין החב"ד הצעיר [...] יהי' בתוכם.

ע"ד יתר הענינים הסכים ואמר שזה מתקבל, והסכים על סדר הענינים מי שיסדר אותם ומי יעמוד בראש.

ע"ד מעמד הרא"ס [סימפסון] ויוחנן [גורדון] ואנ"ש [שקליאר] ואברהם זיסקינד. ברוך פוטערמאן ע"ד תשלום חברים.

בשעה השלישית הי' המדובר ע"ד ענין רוסלאנד, וביאר תחלה סדר ההכנסה שהי' לו מקודם, ומפני מה נפסקה ההשפעה, ודיבר שצ"ל בזה האופן, ראשית יסודר שמעז"ת ישלחו לכמה שיהי' באפשרי, והשנית כשיכנס הרמד"ר [ריבקין] בתוך הועד לעניני הישיבו' שעל יד הדזוינט אז ישתדל (ובכל אופן נשתדל שבתוך הבודזעט תיכנס הישיבה ברוסי') בזה, ולבד זה ע"ד יתר עניני רוסי' לקרוא אסיפה מיוחדת להתדבר עם העו"ד יקותיאל קרעמער לבאר לו תוכן הענינים והמצב הרוסי באשר הוא שם והיות שבעת הקציבו סכום כזה עבור זה מדוע לא תתן הדזוינט לר"ר ראזען סכום כזה גם על לימודי קודש, נותנים לו סכומים על [...] היינו סכומים כאלו ע"ד עצמו להלקם והוא נותנם למקומות אחרים. בשנה העברה נתן לו ע"ח החוב רק שלשת אלפים דולרים ושבעה אלפים ע"ח השנה. אחרי כארו כ"ז ישתדל מר קרעמער ליסד ועד עד"ז בהועד יכנס רופא מומחה פראפעסאר ב' גבירים נכבדים העו"ד מר יקותיאל שותפו מר קליינפעלד ומר דיקשטיין או סיראוויטש. מזכיר מזמן לזמן בענין זה אבחור בצבי שעכטער. ע"ד מקורים להוצאת הלשכה עד 2500 רולרים לשנה מאת העודף מתשלום חבר מאת הריוח מספרים ומאת עריכת איזה סעודה.

אדמו"ר נבג"מ א' בשעתא חדא, אינני זוכר הדברים על ברגעא חדא.

א' שאדמו"ר נבג"מ א' שעל תורה הנגלית נתן ה' לנו ע"י מס"נ של הקב"ה כבי', קשה הדבר לומר, הכוונה הלא חמדה גנוזה הי' ונתנה לנו, ופנימי' התו' ע"י המס"נ של ישראל.

סיפר שפ"א הי' בליענינג' עם אדמו"ר נבג"מ והי' בחדר א', ובחדר הב' הי' הר"ש גוראריי', וכא אליו המנהיג עסקים, וסיפר ע"ד פאדראר שיכולים ליקח בעת, היינו שהממשלה פתחה לקבל הצעות על לקיחת העסק, אבל הם, היינו הרש"ג אינו יכול. הרש"ג שאלו מדוע לא ניתן מחירו, והשיב הלא אין מעות, והשיב ליתן שטרות, וא' הלא שטרות נתנו ג"כ יותר מדאי עד עתה, וא' לו הרש"ג אין עתה העת לעשות חשבונות, צריכים לעשות, לקחת העסק. והרש"ג הי' מדבר בקול רם, היינו שכך הי' אצלו תחוך הדבור, והדלת היתה פתוחה מחדר אדמו"ר, ושמעו הדברים של הרש"ג. וא' אדמו"ר נבג"מ לכא"ש, השומע אתה דברי הרש"ג, אין עתה העת לעשות חשבונות צריכים לעשות.

[כ״ק אדמו״ר אמר לי שהיו 213 פדיונות]

* * *

כ״ק אדמו״ר התעניין מאד אודותם. סיפרתי לאדמו״ר שישנם תלמידים המאריכים מעט בתפלתם.

שאלני: מיט וואס?

ואמרתי לאדמו״ר אודות המאמרים שהם לומדים איזה פעמים בשבוע, ר״ה רנ״ט, ועתה שמע כו׳ תרצ״ד ועוד.

אח״כ בהמשך העניינים שאלתי מאת כ״ק אדמו״ר איזה מאמרים ללמוד עמהם, והשיב לי: וואס דו וועסט מיט זיי לערנען, דער עיקר איז דאך דער משבצות, דער ושבצת[שסב].

דיבר ע״ד השכלה, מדוע לא יש סדר בדא״ח אל כל ענין מקורו [..], ע״ד משנה גמ׳ וכו׳. אמר שדא״ח אין זה שייך תואר נפש רוח ונשמה באים בציור אדם ואפי׳ מקיף דחי׳ שייך לציור אדם אבל מקיף דיחידה אין שייך לציור אדם כלל, וסיפר שאדמו״ר נבג״מ אמר שבלימוד ענין בדא״ח אפי׳ מבלי הבנה יכולים להיות הרגשת עצמיות א״ס התגלות יחידה שבנפש יותר מהאה׳ להתענג עד ד׳ של ר׳ אייזיק מהאמיל שנתן לו אדמוה״ז ע״י [...] שפ״א הי׳ אברך א׳ בעל חושים ומצויין בתו׳ ואדמה״ז חפץ להשיגו שיתקרב לחסידות והי׳ קשה הדבר ואמר אדה״ז לארבעה אברכים שיניחו עצמם להשיגו וא׳ מהם הי׳ ר״א מהומיל ובמשך שני שבועות הי׳ לו שייכות בהבנה טובה בדא״ח ובא ר״א לאדה״ז למסור לו מהנעשה וא׳ לו אדה״ז אתה גרמת לי נח״ר עונג ע״כ תזכה לאה׳ להתענג על ד׳, וא׳ אדמו״ר נבג״מ שההרגש שאצל א חסיד׳שן אידן בעת למדו דא״ח יכול להיות יותר מהא׳ שלהתענג על ד׳ של ר׳ אייזיק מהאמיל.

אל יפטר אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך, וא׳ אדמו״ר נבג״מ בשנת תרע״ב בעת עמדו על המעלות של הרכבת במענטאן, הלכה, הליכות עולם, שמתוך כך זוכרהו, עושה אותו למשפיע.

שסב) ב״די אידישע היים״ (גליון 30, חורף תשכ״ז, בחלק האנגלי עמ׳ 11) מספר המחבר מה שאמר לו אז כ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ אודות יסוד ארגון אחות-תמימים:

באחד היחידויות שבאותו ביקור סיפר לי הרבי על התפתחות מעודדת בריגא, שיש שם כבר ח״ן (58) בנות שלומדות חסידות בשלושה קבוצות, עם המשפיעים ר׳ מרדכי חפץ, ר׳ אברהם אלי׳ אשעראוו ור׳ צבי גאר, הי״ד.

הרב דוד מאיר (הרד״מ) רבינוביץ נסע לארה״ק בשנת תרצ״ו, ולא הסתדר שם ובשלהי קיץ תרצ״ז חזר לארה״ב.

הר״ר דוד מאיר (הרד״מ) רבינוביץ

והרבי ביאר: בחב״ד צ״ל כל דבר באופן מסודר, איני מתכוין שילמדו אתן מאמרים עמוקים בחסידות. הקבוצה הגבוה הראתה הבנה יסודית בחסידות, ולא זו בלבד, אלא שתוצאות הלימוד נראות בהנהגתן ותכונתן. והרבי הציע שנארגן שיעורים כאלו גם בארה״ב.

קבוצה כזאת אורגנה מיד בברוקלין, והתלמידות הראשונות היו בנות של חסידי חב״ד, ולאט לאט התחילו להביא גם את חברותיהן.

באותה שעה שלח הרבי שד״ר לארה״ב, את ר׳ מרדכי חפץ (כדלקמן), שהוא הי׳ המשפיע של הקבוצה הגבוהה של הבנות בריגא. הוא בא פעם להתוועד עם קבוצת הבנות, שקראו לעצמן ״אחות תמימים״, וכתוצאה מכך שלחו מכתב לרבי, להביע את רצונת להוסיף בלימודיהן, ושאלו את הרבי מה ללמוד בחסידות.

הרבי כתב אז אל שלושה חסידים בנ.י. - ר׳ יוחנן גורדון (הוא הי׳ זה שנתן את מרבית השיעורים לבנות, במשך שנים רבות), רש״א קזרנובסקי ואלי, והורה לנו איך ומה ללמוד אתן, וכינה אותנו בשם ״רועים״.

[האגרת נדפסה באגרות קודש שלו ח״ד אגרת א׳לו].

אחות תמימים בריגא עם המשפיעים הרא״ח אלטהויז והר״ט חפץ
בשורה העליונה (מימין לשמאל): שושנה כין; שרה נורביץ; זילבר; שרה חפץ; ח׳ נאר; לאה עלישבערג; מאשע פיינין; ניטל נאר; מינא סקאבלא; פעסי פיזאוו. בשורה השניה: אסתר סקאבלא; חנה נורביץ; רחל נוטקין; רבקה קראסניקאוו; סליע מרצינקובסקי; מרים שפירא; העניע גארין; ביילע חפץ; רבקה לעפערט; דבורה זשיטלובסקי.
בשורה השלישית: רבקה נורביץ; אסתר אשעראוו; פיגע מגידסון; חנה יאפין; ח׳ מיכלסון; ביילע גארין.

אחות תמימים בריגא, עם הרבנית מרת שטערנא שרה נ״ע

צאתכם לשלום מהישיבה כאטוואצק
משני צדדיו עומדים ראשי הישיבה והמשפיעים הר"י עבער הר"ב פרידמן והר"ד מקורעניץ, מאחוריו - חלק מהתלמידים

בהמשך העניינים שדיבר עמי אז כ"ק אדמו"ר הריי"צ נבג"מ אמר לי בזה"ל:

דער זיידע (אדמו"ר מהר"ש נבג"מ) פלעגט הייסן, דער טאטע (אדמו"ר הרש"ב נבג"מ) פלעגט זאגן און איך זאג ווי עס קומט אויס, אבער מען דארף פאלגען.

דו זעסט דאך, רד"מ רבינוביץ האט געוואלט פארען אין ארץ ישראל, בא מיר איז ניט אויסגעקומען, נו? ער האט געזאגט ער וויל פארען, נו פארט. זעסט דאך ער פארט דאך צוריק.

בנסיעתי חזרה מביקורי אצל אדמו"ר הריי"צ נבג"מ בוויען, שיצאתי מוויען ביום ב' אלול תרצ"ז ובאתי לפאריז ביום ג' ג' אלול, סרתי לידידי הרב ר' שניאור זלמן שניאורסאהן, והוא סיפר לי שהרד"מ הי' בפאריז וחכה להתראות עמי, לקבל פ"ש וידיעות מכ"ק אדמו"ר הריי"צ נבג"מ, אך הוכרח לנסוע למארסעיי לנסוע באניי שלו ההולכת ביום ג' לארה"ב.

האניי שלי יצאה מהאוועור ביום ד', ובאתי לניו יארק ביום ג' יו"ד אלול, או ביי"א אלול[שסג].

שסג) בארכיון המחבר יש מכתב שכתב אליו הר"י פייגין, הי"ד, בט' אלול, וכו כותב בין השאר:

ראשית ברוך בואך לשלום. לא אפונה אשר אקבל ממך מכתב פרטי מתחלת נסיעתך מפה, היינו בדבר פרטי העניינים אשר נדברו והוחלטו אח"כ בהיותך אצל כ"ק בחזירתך...

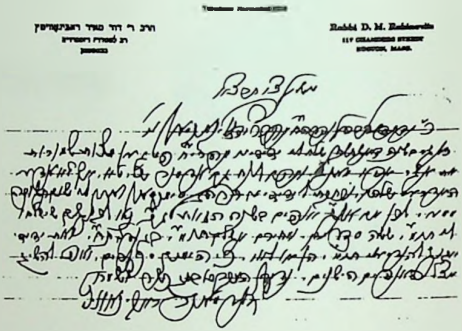
[את המכתב כותב מאטוואצק, ומבקשו להודיע את אשר נדבר בהיותו אצל כ"ק בוינה, בדרכו חזרה].

בכללות אומר לך כי היותך פה עשה רושם טוב ביותר על כולם, וזה הצלחה מיוחדה.

ובמכתב ח"י אלול מוסיף:

כשהגעתי בקשתי מהמזכיר של אגודת חסידי חב״ד, שהי׳ אז מר אשר הערשמאן יחי׳, לחפש בעתונות אולי תבוא בימים אלו האני׳ של החברה דאלאר ליין, שעמם נסע הרד״מ, למען סדר קאמיטע לפגשו על האני׳ כראוי לכבוד אחד מיקירי זקני רבני חב״ד בארה״ב.

הוא חפש בכל יום עד ש״ק בעתונים ולא נכנסה אני׳ מהחברה הנ״ל, והחלטנו שמן הסתם נכנסה האני׳ לחוף אחר, ואפשר בבאסטאן.

מכתבו של הרר״מ רבינוביץ אל המחבר

ביום ד׳ חי״י אלול קבלתי טעלעפאן מהרד״מ ז״ל, שבא היום מארה״ק, ומבקש שיבואו אני״ש אליו להאטעל בראדוויי סענטראל להתוועדות.

כשבאנו אליו סיפר לנו שבהיותו בפאריז קיבל מכתב מכ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ[שסד], ובתוך הדברים כותב לו:

באיזה יום שיבואו לחוף אמעריקא יהי׳ להצלחה בגשמיות וברוחניות, ויום השמונה עשר לחדש הוא יום הולדת מורנו הבעש״ט נ״ע אשר אצל הוד כ״ק אבותינו רבותינו הק׳ זצוקללה״ה נבג״מ זי״ע הי׳ יום זה יום הילולא פנימי בסוד אתכסיא ובו ביום היו אומרים דא״ח בהצנע רק לפני בניהם ביחידות, וגמירא מילתא - ע״פ ספור מקובל מהוד כ״ק אאמו״ר הרה״ק זצוקללה״ה נבג״מ זי״ע - אשר ביו ביום - ח״י אלול - אומר כ״ק אבינו הבעש״ט נ״ע דברי תורה ברבים לפני תלמידיו ותלמידי תלמידיו וכל המקושרים אליהם.

ומספר לנו הרד״מ, שבאמת הי׳ עליו לבוא לארה״ב לפני שבוע, אך המלחים מהספינה יצאו לשבות (סטרייק בלע״ז), וישב כשבוע בחוף, וזה עתה היום בא לארה״ב, ומבין הוא אל מה רמז אדמו״ר במכתבו אליו, וע״כ חפץ הוא להיות בהתוועדות עם אנ״ש ביום זה, לקיים דברי כ״ק אדמו״ר במכתבו אליו[שסה].

כפי שכתב לי כ״ק, כי גם חסידות אמר לך, ונתן לך עמך. ממילא הנך מלא וגדוש.

שסד) נדפס באג״ק אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע ח״ד אגרת תתקלה.

שסה) בין הענינים שסיפר לנו אז במסבה, הי׳ סיפור בקשר להסתלקות של אדמו״ר מהר״ש נבג״מ.

הוא הי׳ אז יושב בטשערניגוב אצל הרה״ג ר׳ פרץ חן ז״ל, ובא אחר חה״ס לטשערניגוב הרב ר׳ איסר תומרקין, שהי׳ בליובאוויטש בעת ההסתלקות, וסיפר:

ביום י״ב או י״א תשרי הביאו רופא מומחה מוויטבסק (?) לבקר את האדמו״ר, וכפי שצייר אז (כפי שזכרתי לעיל) חדר של אדמו״ר מהר״ש ז״ל הי׳ בסמוך לאולם הקטן.

כשיצא הרופא מחדר האדמו״ר לאולם הקטן נתנו לו כסא קתדרא (קרעסלא, או ארעם טשער בלע״ז).

האיש הרופא אינו יהודי, גבה קומה, ישב בכסא, פנה אל החסידים (שסבבוהו וחפצו לדעת מהמצב של בריאות האדמו״ר) ואמר להם:

אתם חושבים שאתם יודעים מי הוא הרבי שלכם, אני אספר לכם, כשנכנסתי להרבי שלכם, והרופאים שרפאוהו נתנו לי דו״ח ממהלך המחלה, התחלתי לדבר עם הרבי, ובהמשך דברי בקשתיו שיתן לי את ידו, והעברתי ידי על כף ידו.

אח״כ בהמשך דברינו שאלתיו אם יתן לי רשות לעשות נתוח קל וקטן אחורי אזנו, ותנועה של אי נעימות נראתה על פניו. אח״כ אמר שאוכל לעשות זה. הוצרכתי לכל זה לעשות נסיון במהלך המחלה.

אז התחיל הרבי לבאר לי מהלך מחלתו, והיא מה שמוגלה נתערבה בדמו. ומה שבקשתיו להראות לי

בבואי חזרה נתחזקו כל הקביעות בלימוד דא״ח והתוועדויות ונתרבו התלמידים[שסו].

כפה״נ התחיל אז הרעיון של שימת לב לגישה מסודרה ומעובדה ע״ד אמריקה[שסז], כדרכם של אדמו״רי ליובאוויטש בכלל, ואדמו״ר הריי״צ נבג״מ בפרט, לעבד תכנית מסודרה לכל ענין, ובפרט לענין כללי שכזה.

ומזה היו התוצאות הטובות שבא אח״כ להנה, אשר ממש למחיי לנו ולהם ולהצלת היהדות בכל מרחבי תבל, א״א להעלות על הרעיון - איך היי המצב לולא היי בא חי״ו והילי״ת ההצלה של אדמו״ר נבג״מ וביתו מתוך ההפכה והמבול של אש כוי.

ידו הוא למצוא הסימנים ע״ז. ומה ששאלתיו לעשות ניתוח אחורי אזנו זהו למען מצוא אם המחלה התפשטה גם במוחו.

יותר משעה דיבר אלי הרבי מענין מחלתו ומצבה וכל הפרטים. כל משך הזמן נדמה לי שאני יושב באוניברסיטה ושומע לקח בחכמת הרפואה מרופא מומחה מורה באוניברסיטה.

המחלה היא קשה, חולה במחלה זו סובל יסורים קשים ומרים, שוכב הוא במטתו מעוטף ביסוריו, וכשמגעת המחלה למוחו מאבד הוא את דעתו ר״ל.

כשנכנסתי לרבי שלכם ראיתיו יושב בשחוק על שפתיו. כשנוכחתי לדעת שהמחלה הגיעה גם למוחו נדהמתי לראות רבי ולא רופא; חולה במחלה אנושה ומצב המחלה מסוכן (ביום י״ג תשרי נסתלק, ז.א. יום או יומיים לפני הסתלקותו) והוא יושב ונותן שיעור ברפואה לפני רופא מומחה שבא לרפאותו, והרופא מרגיש שהוא כעת כתלמיד היושב לפני רבו ושומע ממנו שעור לקח בחכמת הרפואה!

היודעים אתם מי הוא הרבי שלכם!

שסו) בארכיון המחבר נמצא מכתב כללי לאנ״ש שהכין (במכונת כתיבה) עם חזרתו מהנסיעה, ובו כותב בין השאר:

באזוכענדיג דעם ליובאוויטשער רבי׳ן שליט״א אין זיין יעצטיגען געזונדט צושטאנד, פילט מען און מען זעהט אין איהם דעם גרויסען אידישען פירער.

דער ליובאוויטשער רבי געפינט זיך יעצט אין א סאנאטאריום לעבען וויין פאר די לעצטע צוויי מאנאטען, אין וועלכען פלאץ ער קורירט זיך פאר די לעצטע דריי יאהר אונטער די אופזיכט פון בארימטע פראפעסארען...

אלס א גאסט פון אמעריקא האט ער מיט מיר פיל געערעדט וועגען דעם מצב פון אידען און אידישקיט אין אמעריקא. דער רבי איז געווען זייער שטארק נייגעריג צו וויסען וועגען דעם צושטאנד פון רעליגיעזען לעבען דא אין לאנד אויף אלע בעביטען, ווי חנוך, שבת, טהרת המשפחה, מצב פון די שוהלען, און זא ווייטער...

קומענדיק אלס פארשטייער פון אגודת חסידי חב״ד פון אמעריקא און קענעדא, איז ער געווען זייער צופרידען צו הערען וועגען די באדייטענדיגע שריט פארווערטס וועלכע די אגודה האט געמאכט פאר די לעצטע צייט אין די ארגאניזירונג און אופלעבונג פון די חב״ד באוועגונג...

לויט דעם וואנש פון ליובאוויטשען רבי׳ן האב איך אויך באזוכט די הויפט ליובאוויטשער ישיבות תומכי תמימים אין אטוואצק וואַרשא, וועלכע איז די צענטראלע אינסטיטוציע פון דעם נעץ פון ישיבות תומכי תמימים וואס זיינען צושפרייט איבער פילע שטעדט פון פוילען...

דער ליובאוויטשער רבי פארט צו זיך א היים קיין אטוואצק לעבען וואַרשא, אף סליחות, וואו ער וועט פארברייגען איבער די אלע ימים טובים.

שסז) בארכיון המחבר יש אגרת אחת שכתב לו הר״י פייגין (חסרת תאריך, ונראה שהיא משנת תרח״ץ), שבו כותב לו:

מרגיש הנני אשר כ״ק חושב מחשבות חדשות אודות הסידור בארצוה״ב ואקוה אשר בקרוב יודע זאת לי, וממילא יודע זאת גם לכם.

פרק לו

שנת תרח״צ

השוד״ר ר׳ מרדכי חפץ - קשוה״ת עם הרש״ז העכט - חזרת דא״ח ע״י התלמידים

בחורף תרח״צ שלח כ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ לאמריקה את התמים הרה״ח ר׳ מרדכי חפץ הי״ד (שהי׳ שו״ב בריגא), אנווארימען אנ״ש.

ר׳ מרדכי חפץ

אינני זוכר בדיוק היום, אך הוא בא לארה״ב בתחלת חודש אדר, ושהה כאן לערך י״ב שבועות, והרים את רוח החסידות באמריקה בכלל, ואצל התלמידים בפרט.

במכתב מן כ״א שבט תרח״צ כתב לי הרה״ח הר״י פייגין הי״ד את דברי כ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ אודותיו, וזה לשון קדשו ״הנה כבר דברתי בזה ובעיקר הענין מעלותיו של הר״מ שי׳ שו״ב, הוא חסיד פנימי זוכר הראשונות בהרגש דקות פנימי, ות״ל בלא ע״ה נושא חן, משפיע על בעלי בתים, והוא ידיד נפשי, ויש לו חוש לכנוס בדבר בפנימיות בסדר מסודר ובהלבשה בדרך הטבע. צריכים להעמידו במעמד הראוי לו שהם יבינו מעלותיו ויתיחסו אליו ביחס הראוי״.

אין אני בא בזה לתאר ולספר את פעולותיו הכלליות של הרמ״ח הי״ד[שסח], רק בנוגע לתלמידים שיחיו.

ר׳ מרדכי חפץ בביקורו בארה״ב

במשך השתהותו בניו יארק היו התלמידים עמו כמעט תמיד. בהתוועדויות שלו היו באים להשתתף גם בחורים של ישיבות ניו יארק הגבוהות. דירתי היתה אז ב-494

בית המחבר

שסח) ראה בזה תולדות חב״ד בארה״ב פרק לב.

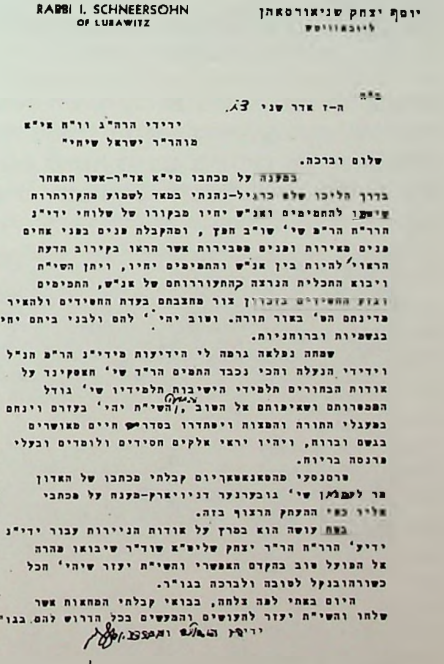
סטאון עוו. היו התוועדויות שהיו ניעורים עד קרוב לעלות השחר.

אינני זוכר אם סודרה התוועדות עמו גם בישיבת תורה ודעת. בכלל הוסיף ביקורו לרומם את שם ליובאוויטש פה, ביחוד אצל תלמידי הישיבות[שסט].

שסט) בארכיון המחבר יש מכתב שכתב לו הר"י פייגין, הי"ד, בג' אד"ש, ובו כותב בין השאר:

קבלתי מכתב הראשון מהר"מ שו"ב חפץ. אגב מזכיר בו בהתפעלות דבר התלמידים הלומדים אצלך חסידות. הגם כי נאמנים היו דבריך, אבל נעם לשמוע מאיש צדדי. יעזור השי"ת להתפשט בזה, כי טוב גדול נראה בזה.

וביום ה-ז אד"ש כותב לו כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע:

יוסף יצחק שניאורסאהן
ליובאוויטש

RABBI I. SCHNEERSOHN
OF LUBAWITZ

ב"ה
ה-ז אדר שני 43.

ידידי הרה"ג ור"ח אי"ש
מוהר"ר ישראל שיחי'

שלום וברכה.

בפענה על מכתבו מי"א אד"ר-אשר התאחר בדרך הליכו שלא כרגיל-נהנתי במאד לשמוע מהקורותיהם שישנו להתמימים ואנ"ש יהיו מבקורו של שלוחי ידי"נ הרה"ח הר"מ שי' שו"ב חפץ, ומהקבלה טובים בפני אחים טובים מאירות ובעים מסבירות אשר הראו בקירוב הדעת הראוי להיות בין אנ"ש והתמימים יחיו, ויתן השי"ת ויבוא התכליח הנרצה מהתעוררותם של אנ"ש, התמימים ובעת התמימים בזכרון צור מחצבתם בקדת החסידים ולהאיר מדינתם הש' באור תורה. ושוב יהי' להם ולבני ביתם יחיו בנעימיות וברווחניות.

שמחה נפלאה גרמה לי הידיעות מידי"נ הר"ם הנ"ל וידידי הנעלה והכי נכבד התמים הר"ד שי' חאסקינד על אודות הבחורים תלמידי הישיבות תלמידיו שי' גודל התמסרותם ושאיפותם אל השוב, והשי"ת יהי' בעזרם ויגמם בפעלי התורה והמצוה ויפארהו בסדרים חיים מאושרים בנעם וברוח, ויהיו יראי אלקים חסידים ולומדים ובעלי פרנסה בריוח.

מרגנסני מהפאנאשעריוס קבלתי מכתבו של האדון מר לעפקאן שי' בובלרניצר רבינ-ארץ-הקנה על מכתבי אליו כפי ההצעת הרצוך בזה.

בזה עושה הוא בפרץ על אודות הנייררות עבור ידי"נ ידי' הר"ח הר"ר יצחק שליט"א שוה"ר שיבואו מהרה אל הפועל טוב בהקדם האפשרי והשי"ת יעזר שיהי' הכל כשורה ובנקל לטובה ולברכה בגו"ר.

היום בשחי לגה בלחה, בבואי קבלתי המחאות אשר שלחו והשי"ת יעזר לתעושים והמעשים בכל הרווש להם בגו"

ידיד[illegible] ובברכה

מכתב כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע אל המחבר
אודות התלמידים

שמחה נפלאה גרמה לי הידיעות מידי"נ הר"מ הנ"ל וידידי הנעלה והכי נכבד התמים הר"ד שי' חאסקינד על אודות הבחורים תלמידי הישיבות תלמידיו שי' גודל התמסרותם ושאיפותם אל השוב, והשי"ת יהי' בעזרם ויגמם בפעלי התורה והמצוה ויפארהו בסדרים חיים מאושרים בנעם וברוח, ויהיו יראי אלקים חסידים ולומדים ובעלי פרנסה בריוח.

מרגנסני מהפאנאשעריוס קבלתי מכתבו של האדון מר לעפקאן שי' בובלרניצר רבינ-ארץ-הקנה על מכתבי אליו כפי ההצעת הרצוך בזה.

בזה עושה הוא בפרץ על אודות הנייררות עבור ידי"נ ידי' הר"ח הר"ר יצחק שליט"א שוה"ר שיבואו מהרה אל הפועל טוב בהקדם האפשרי והשי"ת יעזר שיהי' הכל כשורה ובנקל לטובה ולברכה בגו"ר.

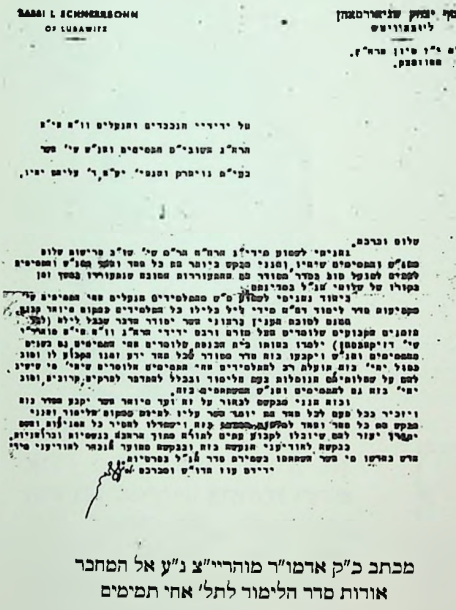
היום בשחי לגה בלחה, בבואי קבלתי המחאות אשר שלחו והשי"ת יעזר לתעושים והמעשים בכל הרווש להם בגו"

ידיד[illegible] ובברכה

בעזרם וינחם במעגלי התורה והמצות ויסתדרו בסדר חיים מאושרים בגשם וברוח, ויהיו יראי אלקים חסידים ולומדים ובעלי פרנסה בריוח.

וביי"ז סיון כותב לו:

נהניתי לשמוע מידי"נ הרה"ח הר"מ שי' שו"ב פרישות שלום מאנ"ש והתמימים שיחיו ... ביחוד נהניתי לשמוע פ"ש מהתלמידים הנעלים אחי התמימים שי' מקביעות סדר לימוד דא"ח מידי ליל בלילו כל התלמידים במקום מיוחד קבוע.

RABBI I. SCHNEERSOHN
OF LUBAWITZ

יוסף יצחק שניאורסאהן
ליובאוויטש

ב"ה
ה-ז אדר שני 43.

ידידי הרה"ג ור"ח אי"ש
מוהר"ר ישראל שיחי'

שלום וברכה.

בפענה על מכתבו מי"א אד"ר-אשר התאחר בדרך הליכו שלא כרגיל-נהנתי במאד לשמוע מהקורותיהם שישנו להתמימים ואנ"ש יהיו מבקורו של שלוחי ידי"נ הרה"ח הר"מ שי' שו"ב חפץ, ומהקבלה טובים בפני אחים טובים מאירות ובעים מסבירות אשר הראו בקירוב הדעת הראוי להיות בין אנ"ש והתמימים יחיו, ויתן השי"ת ויבוא התכליח הנרצה מהתעוררותם של אנ"ש, התמימים ובעת התמימים בזכרון צור מחצבתם בקדת החסידים ולהאיר מדינתם הש' באור תורה. ושוב יהי' להם ולבני ביתם יחיו בנעימיות וברווחניות.

שמחה נפלאה גרמה לי הידיעות מידי"נ הר"ם הנ"ל וידידי הנעלה והכי נכבד התמים הר"ד שי' חאסקינד על אודות הבחורים תלמידי הישיבות תלמידיו שי' גודל התמסרותם ושאיפותם אל השוב, והשי"ת יהי' בעזרם ויגמם בפעלי התורה והמצוה ויפארהו בסדרים חיים מאושרים בנעם וברוח, ויהיו יראי אלקים חסידים ולומדים ובעלי פרנסה בריוח.

מרגנסני מהפאנאשעריוס קבלתי מכתבו של האדון מר לעפקאן שי' בובלרניצר רבינ-ארץ-הקנה על מכתבי אליו כפי ההצעת הרצוך בזה.

בזה עושה הוא בפרץ על אודות הנייררות עבור ידי"נ ידי' הר"ח הר"ר יצחק שליט"א שוה"ר שיבואו מהרה אל הפועל טוב בהקדם האפשרי והשי"ת יעזר שיהי' הכל כשורה ובנקל לטובה ולברכה בגו"ר.

היום בשחי לגה בלחה, בבואי קבלתי המחאות אשר שלחו והשי"ת יעזר לתעושים והמעשים בכל הרווש להם בגו"

ידיד[illegible] ובברכה

מכתב כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע אל המחבר
אודות סדר הלימוד לתל' אחי תמימים

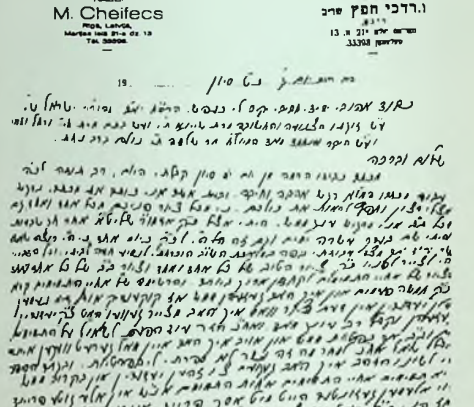
עם חזרתו לריגא כותב לו הר"מ חפץ:

מה אכתוב לכם אהובי ידידי יקירי, קצר הנייר לצייר גודל הענג ונחת רוח אשר קיבל כ"ק אדמו"ר שליט"א מהפ"ש אשר מסרתי מכל אשר ראיתי וקבלתי מכם, איך האב נעוזהן ממש אז אין דעם מאמענט איז ער נעוזען ממש נעזונט.

כאשר באתי לכ"ק אדמו"ר שליט"א ביום ד' פ' בחקותי, השמחה הי' אין לשער. אך כאשר ראה חלישות גופי אמר בזה הלשון: איך גרייט זיך צו מתן תורה און דוא ביזט שוואך, איך וועל בא דיר נעמען א פ"ש בדרך כלל און דוא וועסט פארען אין ריגא לב"ב לנוח, ותבוא לפה אחר חג, ואז אקבל פ"ש בפרטיות.

און הפ"ש בדרך כלל לקח שני ימים ... רב זמן מזה הי' הדיבור אודות יקירי חביבי כנפשי מר שלמה שי'

[העכט], וכאשר ציירתי אותו אמר: תודה לה' איך זאל עם זעהן.

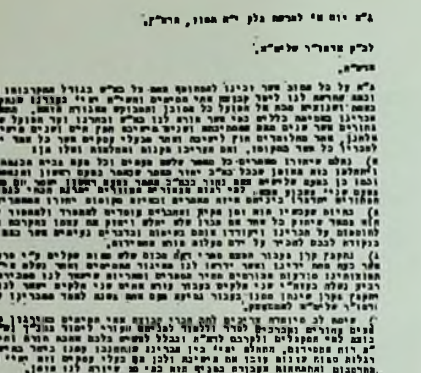
מכתב הר"מ חפץ אחר חזרתו לריגא

ובכ"ט סיון כותב לו שוב:

הייתי אצל כ"ק אדמו"ר שליט"א אחר חג שבועות, והייתי שם בערך עשרה ימים, וגם זה הי' לכ"ק כיום אחד, כי הי' רוצה ששאשר שם עוד, אך מצד עבודתי בפה במלאכת השו"ב הוכרחתי לנסוע חזרה לביתי.

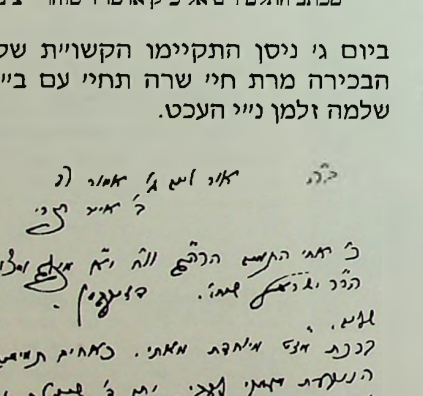
וכל הדיבור הי' לצייר לפני כ"ק ציור הטוב של כל אחד ואחד וציור ב"ב של כל אחד ואחד. הציור של אחיי התמימים לקח זמן ארוך ביותר, והרשימה של אחיי התמימים קרא כ"ק חמשה פעמים, און איך האב געזעהן ממש אז קוקענדיק אויף דיא נעמען פון יעדערין אין דעם ציור וואס איך האב מצייר געוען, האט כ"ק יעדערין געזעהן, וקבל רב עונג מאד.

ואח"כ חזר עור הפעם לשאול על התמימים הם וב"ב, אך בפרטיות ממש, און אויב איך האב איין מאל געדענט וועגען איינעם בכלל, שאל אח"כ למחר מה זה אשר לא ספרת לי בפרטיות. ובגמר הסיפור הי' לשונו הזהב, איך האב געזעהן צו זהען יעדערין און בקרוב ממש, דיא תמימים אחי התמימים אחות התמימים אנ"ש און אלע גוטע פריינד זיי אלעמען געזונטערהייט מיט א סאך פרייד. און איך האב געזעהן אז פני כ"ק האט אויף געשאינט מיט זיר השכינה ממש ממש.

מכתב התלמידים אל כ"ק אדמו"ד מוהריי"צ נ"ע

ביום ג' ניסן התקיימו הקשרי"ת של בתנו הבכירה מרת חי' שרה תחי' עם ב"ג הרב שלמה זלמן נ"י העכט.

מכתב ר' אלטער שימחוביץ אודות החתן

ההתן ר' שלמה ולמן העכט

השמחה הצטיינה ברוח החסידי ששרתה שם.

אחר קישורי התנאים פסק מלהסיר את זקנו, וזה עשה רושם אצל התלמידים.

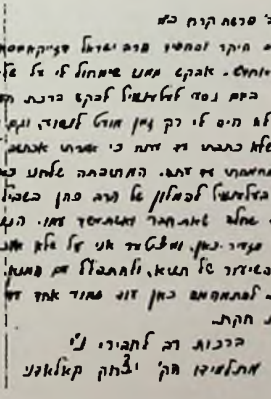
בקיץ הנ"ל חדל גם הבחור יצחק נ"י קאלאדני מלהסיר זקנו (מובן שגם בתחלה לא הסירו את זקנם ע"י כלי מתכת, כ"א ע"י סם).

המחבר, זוגתו ושלושת בנותיהם

לימוד הדא"ח עם התלמידים שיחיו ניתוסף על זמני הלימוד הקודמים, ולמדנו בליל ה' ובעוד איזה פעמים בשבוע.

אצל התלמידים נקבע לימוד הדא"ח כחלק מלימודיהם. והלכתי עוד צעד, וסדרתי שכ"א מהתלמידים יחזור מאמר דא"ח

מכתב הר"י קאלאדני אל מחבר

ברבים[שע] בביהכנ״ס שלי אנשי באברויסק ברחוב קריסטאפער 228.

התמים ר׳ מרדכי נ״י פישר הצטיין בזה, יש לו חלקת לשון, ותכונת נפשו היא שכל ענין שהוא לומד הוא מתבונן בו ומעמיק להבינו בפרטיות, מדייק בלשון וחושב אותו איזה פעמים. הוא סיפר לי שכל מאמר שהוא חוזר הוא חוזרו בשכבו על מטתו, וכל מלה הוא מפרט ומסביר לעצמו ומלבישה באותיות הסברה.

[בזמן שלא הייתי בביהכנ״ס שלי, בעת נסיעתי לכ״ק אדמו״ר נבג״מ לוויען הי׳ הוא הלומד ברבים משניות ועין יעקב, והבע״ב הפליגו מאד את אופן לימודו, איך שהוא מבאר ומסביר כך שכולם הבינו היטב מה שהוא לומד].

עוד יזדמן לי לכתוב אודותיו מהנסיעה לאטוואצק לתות״ל.

פרק לז

שנת תרצ״ט

נסיעת תלמידים לישיבת תות״ל באטוואצק

עפ״י הסכמת כ״ק אדמו״ר נבג״מ הי׳ המדובר, אשר תיכף אחרי עבור שבעת ימי המשתה (אחרי חתונתם ביום ג׳ אלול תרח״צ) נסעו חתני (ובתי) שיחיו ללמוד בתות״ל באטוואצק.

ברכת כ״ק אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע לחתונה

הנסיעה היתה ברוב פאר, ובאו ללוותם הרבה מהתלמידים והמשפחות[שעא].

שע) בארכיון המחבר יש העתק מכתבו אל השד״ר ה״ר מרדכי חפץ, מיום ב׳ פקודי [כ״ד אד״ר תרח״ץ]:

אין מלין בלשוני לאמר לפניכם גודל תשואות חן לכם עבור החיות הרב והקירוב הגדול שפעלתם על אנ״ש בכלל ועל תלמידיי יחיו בפרט לתורת ורוח החסידות, ובפרט ע״ד סידור חזרת דא״ח של התלמידים יחיו.

הנה בש״ק העבר חזר שלמה יחי׳ [העכט] את המא׳ נעשה נא, והפליא את כל השומעים כזקן ורגיל חזר המאמר. שמחתי עברה כל גבול. על כל התלמידים עשה זאת רושם גדול עד מאד. והתקרבות והתחזקות כזה ללימוד דא״ח.

ובתענית אסתר תרח״ץ כותב המחבר אל כ״ק אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע:

כבר כתבו לכא״ש ע״ד הרושם העז שפעל ועשה הר״מ חפץ יחי׳ בכלל בפה ועל תלמידיי יחי׳ בפרט, זה שלשה שבתים שהם חוזרים דא״ח ברבים, חזרו הבחורים שלמה זלמן העכט ומרדכי אלטיין ומאיר גרינבערג את המאמרים נעשה נא כו׳, ארשב״נ נצבים תר״ץ, זכור רצ״ד, ות״ל חוזרים הם כזקן ורגיל, וזה גרם להם התעוררות גדולה נוספת, ת״ל כבר ניכר בהם בעזהי״ת כחות עם מי לפעול.

שעא) בארכיון המחבר יש מכתב שכתב לו הר״י פייגין, הי״ד, כו׳ אלול:

ברבר שכתבת כי בדעתך שיבואו הנה, אי״ה מצדי כל האפשרי באופני קירוב לא יחסר, ואשתדל לפעול על הנהלת הישיבה שישימו אליו לב ביחוד.

ובי״ב תשרי כותב:

דבר בתך וחתנך שי׳ שבאו, בטח כתבו לך כי מצדנו כל האפשרי לעזור להם עזרנו להם בימים הראשונים. להיות כי הי׳ ערב יום טוב נכנסו לפענסינאט ... אמנם כ״ק

גם התמים הר״ר אברהם מ״מ נ״י בארנעצקי התעורר אז ברצון לנסוע ללמוד בתות״ל באטוואצק[שעב].

התמים ר׳ אברהם בארנעצקי

בין התלמידים שהתקרבו אז אל קבוצת אחי תמימים הי׳ הרב ר׳ דובער נ״י ליווי. הוא יליד אמריקה. משפחתו דרו בעיר ברידזשפארט. אמו היתה בת אחותו של הרב ר׳ אברהם דוב לוין שהי׳ נקרא המלאך, ושכבר כתבתי אודותיו.

מעת שהגיע לעול המצוות לקחו הרא״ד הנ״ל תחת חסותו. למד בישיבת תורה ודעת, ואח״כ כאשר התלמידים שלמדו דא״ח אצל הרא״ד התחילו להתנהג בהנהגה חיצונית בולטת כנ״ל, התנהג גם הוא כך, ובחשאי הי׳ בא לפעמים להתוועדויות שהיינו מתוועדים עם התלמידים שלי, אני או הר״י מתמיד הי״ד או הר״מ חפץ הי״ד.

אח״כ שאל אצל דודו הנ״ל אם יכול הוא לבוא לקביעות לימוד דא״ח אצלי, ונתן לו רשות. והתחיל לבוא לשיעורי הלימוד וההתוועדות, וגילה לי חשקו לנסוע ללמוד בתות״ל באטוואצק.

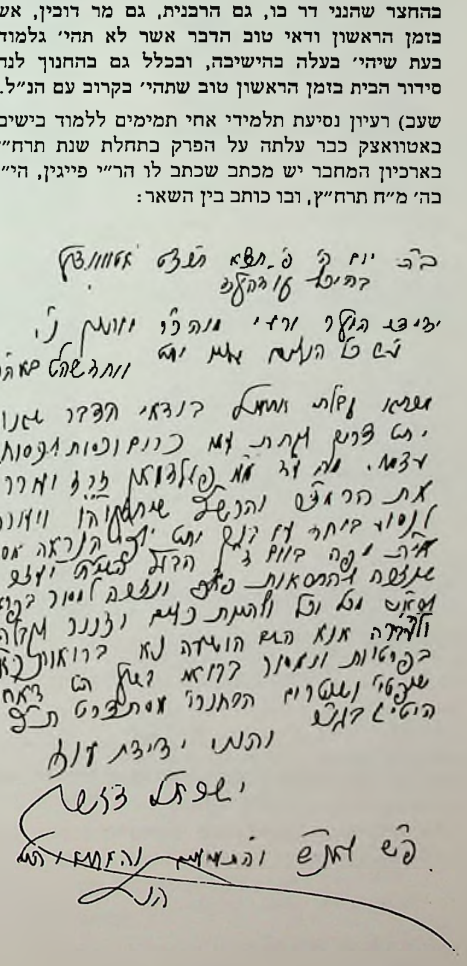
דברי בנו של ר׳ יוחנן שי׳ גורדון [ה״ר שלום דובער] ... כשיהי׳ לו פאספורט הראוי כנתין אמעריקע, אז שייך לחשוב מזה. וע״ד ביאת עוד מי מהתלמידים, הנה כשדבר בזה, אמר כ״ק אשר אודות עצם הענין ודאי כי טוב הי׳ הדבר שיבואו, ורק צריכים להתדבר מקודם איך יהי׳ עם האוכל שלהם, אם יוכלו להסתדר בחיי הישיבה כמו כל התלמידים, בחיי הדוחק, או אפשר הם כאלו אשר יוכלו לחיות על חשבון עצמם ... כי לך ידוע מצב האוכל בהישיבה והדומה, ועדיין אין נראה האפשריות להרחיב מצב ההנהגה בהישיבה.

אדמו״ר שליט״א אמר לי בדבורו אודותם, כי ראוי הי׳ שיקחו דירה, וזה טוב עבורם בגשמיות וברוחניות.

ובכ״ו תשרי:

כבר הודעתיך כי ע״פ עצת כ״ק הסכימו לשכור דירה ולסדר עצמם בפ״ע, לא בפענסיאנאט, ושכרו דירה בהחצר שהנני דר בו, גם הרבנית, גם מר דובין, אשר בזמן הראשון ודאי טוב הדבר אשר לא תהי׳ גלמודה בעת שיהי׳ בעלה בהישיבה, ובכלל גם בהחנוך לנהל סידור הבית בזמן הראשון טוב שתהי׳ בקרוב עם הנ״ל.

שעב) רעיון נסיעת תלמידי אחי תמימים ללמוד בישיבה באטוואצק כבר עלתה על הפרק בתחלת שנת תרח״צ. בארכיון המחבר יש מכתב שכתב לו הר״י פייגין, הי״ד, בה׳ מ״ח תרח״ץ, ובו כותב בין השאר:

כתב שכתב המחבר מאטוואצק אורות הצטרפות הרשר״ב גורדון והרמ״ם פלדמן אל הקבוצה

מובן שהסכמתי על זה, אבל ראשית הי׳ צריך לדאוג אודות מעות לשלם עבור כרטיס הנסיעה. הצעתי לו שילך לבקר בבתי כנסת, ואתן לו מכתב, או שאדבר עם הרב או המיודעים לי מהבעי״ב, לעזור לו בזה.

גם הי׳ צריך לעזוב את הישיבה תורה ודעת, ולא הי׳ מקום לאשי״ל, ולקחתיו לביתי.

הזמן התקרב לנסוע ואסף סכום קטן, והצטער מאד איך יוכל לשלם עבור הכרטיס; אך אני הבטחתי לו שיסע, וגם עודדתי אותו שיסע.

תיכף אחר חה״ס, לערך בפרשת לך תרצ״ט, נסעו שניהם ללמוד בתות״ל באטוואצק, עם האני׳ קווין מערי. אני נתתי לו את דמי הנסיעה היתרים[שעג].

שעג) בארכיון המחבר שבספריה יש העתק מכתבו שכתב אל כ״ק אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע, ביום ג׳ ז׳ מ״ח תרצ״ט:

אי״ה ביום ו׳ הבע״ל נוסעים שני תלמידים ללמוד בתו״ת בשעטומו״צ ת״ל. הא׳ הוא אברהם מ״מ ברנצקי, הוא יקר פנימי ויש לו חוש ביגיעה ועבודה ת״ל, והשני דובער ליווי, בן יז שנה, בעל כשרונות נעלים, בכ״א של אברהם דוב ע״ה ונתחנך אצלו, וזה כירחים אחדים שבא ונתקרב אלינו, ויכולים לעשותו כלי מפואר בעזהי״ת.

בהגיעם לאטוואצק כתב לו הר״י פייגין, הי״ד, כי״ז מ״ח תרצ״ט:

היום באו פתאום שנים התלמידים מאחי התמימים ... היית צריך לבוא בכתובים להנהלת תומכי תמימים ... דבר סידור הגשמי, אשר צריכים להבין כי בני אמעריקע אינם כלים לסידור כזה של כל בני הישיבה במצב ההוה, וגם ברוחניות צריכים שימת לב להם ביחוד.

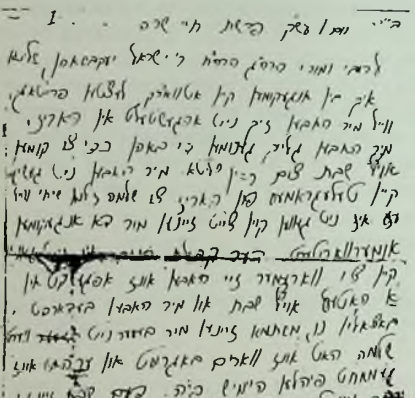
ביום ועש״ק פר׳ חיי שרה כותב התלמיד ר׳ אברהם בארנעצקי אל המחבר:

איך בין אנגעקומען קיין אטוואצק לעצטען פרייטאג, ווייל מיר האבען זיך ניט אפגעשטעלט אין פאריז. מיר האבען גלייך געגומעגן די באהן כדי צו קומען אויף שבת צום רבי׳ן שליט״א. מיר האבען ניט געשיגט קיין טעלעגראמע פון פאריז צו שלמה זלמן שיחי׳ ווייל עס איז ניט געווען קיין צייט. זיינען מיר דא אנגעקומען אומעראוואַרטעט...

דאנערשטיג אוועגט בין איך אריין צום רבי׳ן שליט״א, איך האב זיך געפיהלט אזוי גליקליך שטענדיג ביים רבי׳ן...

יעצט וועל איך זיך צוגרייטען לכבוד שבת און הערען דעם רבי׳נס מאמר.

פון אייער תלמיד אברהם וואס איז מקושר צו אייך בכל לב ונפש.

מכתבו של התל׳ אברהם בארנצקי אל המחבר

במכתב מפורט יותר אל המחבר, מספר ראש הישיבה הר״י עבער ביום ועש״ק ויחי, אודות שלשת הבאים ללמוד באטוואצק:

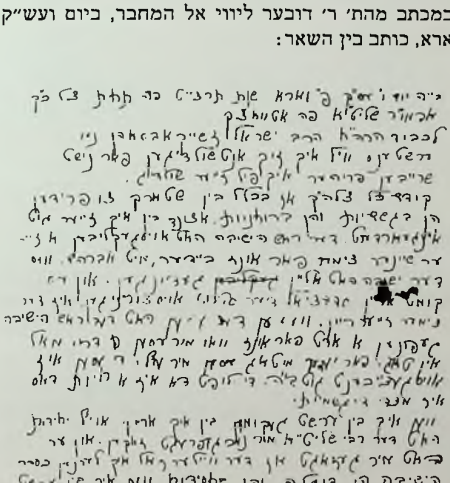
הנה מיום בוא חתנו שי׳ הנני מתעניין בפרטי מצב לימודיו, וסידרתי אותו כחבר טוב בנגלה, היינו עם א׳ מהתלמידים הקשישים ה׳ שמואל שטיין שי׳, אשר הוא נחשב מה״לומדים״ של ישיבתינו, וכפי שהנני יודע הנה חתנו שי׳ נהנה ממנו, וכבר למדו מפרק גיד הנשה הנוגע להוראה ופרק כל הבשר ב״פ עם הרא״ש, לבד מה שלומד גמ׳ לגירסא ושו״ע או״ח באר היטב, ובשבוע זו כבר התחילו ללמוד בכ״ח, והנני מדבר עם חתנו שי׳ לפרקים קרובים, גם בשבוע זו דיברתי עמו בארוכה בהגמ׳ שלמד, ובד״כ הנה חתנו שי׳ מסור ונתון אל הלימוד ושומר הזמן, ואם שאין לו חוש גדול כ״כ בעיון, אולם הוא מבין בטוב מה שלומד ויש לו כח ההסבר וכל דבר שאומר זאגט ער דאס ריין און קלאר, והנני מקוה לה׳ שיעשה חיל ויצליח בלימודו.

ובהנוגע לדא״ח הנה סדר אותו הרר״ק [הר״ר דובער קאווריז מקורענץ] שי׳ בחברותא עם א׳ מהתלמידים הבחירים של ישיבתינו ה׳ מענדיל טענענבוים, אשר בטח כ׳ שי׳ זוכר אותו, והנני יודע אשר כ״ק אד״ש האלט פון איהם שטארק, וגם הרש״ג שי׳ - שבזמנים

האחרונים התחיל לדבר עם התלמידים בדא״ח - אומר אשר ה׳ מענדיל שי׳ נראה לו כמעט יותר מכל התלמידים שי׳, וגודל תקותי לה׳ אשר יעשה חיל בכל הענינים וכ׳ שי׳ יקבל ממנו רוב נחת.

בהנוגע לשאר התלמידים מאה״ב, הנה לדאבונינו כמעט שלא התחילו ללמוד, כי בערך ב׳ שבועות מזמן ביאתם נחלו על גריפע והחום ירד ועוה״פ עלה וכמו״כ הי׳ איזה פעמים. והנה ה׳ דובער [ליווי] שי׳ ת״ל חזר לאיתנו ומסתמא ביום א׳ הבע״ל יבוא אל הלימוד, אולם ה׳ אברהם [בארנעצקי] שי׳ הנה בשבוע זו הי׳ לו חום גדול לערך 39, ואם שאתמול כבר ירד החום עד 37 אולם הוא צריך עדיין זהירות יתירה, כי הגריפע מפשטת כעת ביותר במדינתינו, והננו חושבים שכשירד החום לגמרי לסדרו על שבועות אחדות בפנסיאנאט כי נתחלש מהחום. בכל אופן הננו משתדלים להטיב מצבם בכל האפשרי.

ובמכתב מהת׳ ר׳ דובער ליווי אל המחבר, ביום ועש״ק וארא, כותב בין השאר:

מכתבו של הת׳ ר׳ רובער ליווי אל המחבר

קודם כל צלה״ק [צריך להקדים] אז בכלל בין שטארק צופרידען הן בגשמיות והן ברוחניות, אצינד בין איך זייער גוט אינגעארדענט. דער ראש הישיבה האט נסיעה זו גרמה הרמת רוח אצל התלמידים כאן.

עם האניי הנ״ל נסע גם ר׳ ארי׳ ליב נ״י געלמן, נשיא המזרחי העולמית. ובבואו חזרה מנסיעתו, כשנפגש עמי דיבר בהתפעלות מההנהגה של ירי״ש של הבחורים הנ״ל, אברהם מ״מ בארנעצקי ודובער ליווי, על האניי, בזהירות בתכלית בדברים שאכלו, וגם לא רצו להתפלל בביהכנ״ס שבאניי, מפני שגם נשים נכנסו להתפלל בלי מחיצה.

* * *

תחום גדול הי׳ אז עדיין בין תלמיד יליד ומחונך ארה״ב לבין תלמיד יליד ומחונך במדינת פולין, ובין רוח של ישיבה ותנאי החיים בארה״ב לבין רוח של תות״ל בפולין, ובין תנאי החיים והיחס ואופני החנוך וההדרכה של ישיבת תות״ל אז לבין

אויסגעקליבען א זייער שיינער צימער פאר אונז ביידער, מיט אברהם, וואס דער ישיבה האט אליין געדונגען...

וועז איך בין ערשט געקומען בין איך אריין אויף יחידות, האט דער רבי שליט״א מיר נעכגעפרעגט זאך, און ער האט מיר געזאגט אז דערווויילע זאל איך לערנען כסדר הישיבה הן בנגלה והן בחסידות. וועז איך בין אריינגעגיינג האב איך זיך ממש פערגעסען.

וועז איך בין אריין אין דער ישיבה האט מען אויסגעקליבען צוויי שותפים פון די עלטערע בחורים אין זאל. ר׳ בער האט מיר קודם אויסגעהערט חסידות אזן דער ראש הישיבה האט מיר אויסגעהערט גמרא, אזן זיי האבען געזאגט איך וועל קענען לערנען אין קיבוץ.

גמרא לערן איך קידושין אזן פסחים גלייך מיט אלעמען, איינער פון די בעסטע בחורים פון זאל האבען זיי מיר געגעבען פאר גמרא. פאר חסידות האבען זיי מיר געגעבען א געשמאקער בחור, אזן איך לערן אין די צוויי לעצטע כתות. איך לערן תרס״ה מיט ר׳ ברוך [פרידמן] דער משפיע, ס״ו מיט ר׳ בער [מקורעניץ] דאס הייסט מיר הערען פון זיי...

אייער איידעם ר׳ שלמה זלמן שי׳ זעה אלע טאג אזן איך בין שטארק צופרידען פון איהם...

פרישת שלום לאחי התמימים ולכל חברי, איך האב נאך א סאך א סאך צו שרייבען וועגען די פערבריינגענס פון די ישיבה אזן פון י״ט כסלו. מסתמא שלמה זלמן וועט דאס אלעס שרייבען, אזן פשוט די צייט ערלויבט נישט.

גישת ההדרכה לחנוך התלמידים בתות״ל בארה״ב כעת.

וכפי שידועה השיחה של כ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ בתמוז תש״ב, ע״ד שיחת קודש של כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ בשמח״ת תרס״א, אודות שלושת השנים הראשונות להתייסדות תות״ל בליובאוויטש, מענין ג׳ שנות ערלה, כמו שביאר שם בנוגע לתות״ל.

ומזה מובן מצב הרוח של חתני ושל התלמידים הנ״ל בבואם לתות״ל באטוואצק.

חתני מצד טבעו הוא פעסימיסטי ולא הי׳ שבע רצון מלימודיו, שלא השיג את מה שהי׳ צריך להשיג ולרכוש בידיעה בלימוד בנגלה ובדא״ח. וכמו״כ הי׳ עם התמים אברהם מ״מ בארנעצקי, שבתחלה לא הי׳ שבע רצון, עד אשר בעת בואי בשנת תרצ״ט עם קבוצת תלמידים לאטוואצק, דיבר עמי כ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ בזה[שעד].

וסיפר לי חתני מה שאמר לו אז כ״ק אדמו״ר נבג״מ בזה״ל: אין ליובאוויטש האט מען זיך ניט געטאפט אין נאקען.

[זהו ביטוי חסידי בסיפור שאדם אחד הי׳ חלוש בבריאותו, ועפ״י עצת הרופאים צריך הי׳ לאכול מאכלים טובים ובריאים. הוא אכל ביום הראשון בבוקר סעודה טובה ובצהרים בשר עוף ותבלין וכו׳ וכן בערב. אח״כ הוא משמש בערפו לראות אם ניתוסף לו בעביו מהמאכלים שאכל במשך היום]

אבל כשעבר משך זמן האט מען געזעהן אז מען איז געווארען אן אנדערער.

שעד) במחברת יומן נסיעת תרצ״ז, שנעתקה לעיל, מונח דף רשום בכת״י המחבר, וע״פ התוכן נראה שהיא רשימתו מנסיעת תרצ״ט, בקשר לענין המבואר לעיל:

מסרתי לכא״ש שמונה דולרים.

דיבר ע״ד משל שאין שייך שאיש א׳ לא יאכל על אשר איננו יודע פרטי התועלת מהמאכלים, אדרבא אם יאכל ואז כשיגדל אם ישתדל יתודע, כן כל הענינים אין שייך להמתין עד מען זאל דעבאיי האלטן, עד״מ המלמד [...] וזה נק׳ אמונה זמני׳ (ויש אמונה עצמית), בתחלה הוא מאמין שזה נק׳ לעגט זיך אפ [...], ואח״כ כשגדל ולומד הוא יודע. ודיבר ע״ד שצריכים להתנהג כראוי ובמשך זמן יבינו וירגישו שכן צ״ל, ובכלל אמר שידבר עמם שמה דהוה הוה ומכאן ולהבא יתנהגו כראוי.

ע״ד רכילות (בכל ענין יש טו״ר) בנתוח הרפואה מזה והכאב דער שטעך ענין השלאף טרונק מנהיג כללי פרטי המנהיג א״ע צריך לעשות נתוח למען רפאות המחלה ומוכרח לנתח רק את הכאב צריך להסיר שלאף טרונק.

הוספות

א) השלמה וסיכום

*

ב) תצלומי אגרות כ״ק אדמו״ר מוהרי״ץ נ״ע אל המחבר
ג) תצלומי אגרות המזכיר הרב יחזקאל פייגין אל המחבר
ד) תצלומי אגרות כ״ק אדמו״ר נשיא דורנו אל המחבר

*

ה) מפתח ענינים
ו) מפתח מוסדות וארגונים
ז) מפתח אנשים
ח) מפתח מקומות

השלמה וסיכום

עד כאן נכתב בזכרונותיו.

אמנם גולת הכותרת של ההשפעה על תלמידי "אחי תמימים" על ידי המחבר, היא נסיעתו השניה אל הרבי באטוואצק, יחד עם קבוצה של 6 מבחירי תלמידיו, בשלהי קיץ תרצ"ט.

על הנסיעה הזאת כותב המחבר ב"די אידישע היים" (גליון 64, קיץ תשל"ה, בחלק האנגלי עמ' 5), ימים אחדים לפני פטירתו בי"ז סיון ה'תשל"ה (תרגום מאנגלית):

לאט לאט הם התפתחו להיות חסידים צעירים אמיתיים, שלמדו והבינו חסידות, שחיו חיים חסידיים. הם התחילו לדבר על האפשרות לנסוע ללמוד באטוואצק, פולין, ששם דר אז הרבי, וששם נמצאה הישיבה תומכי תמימים ליובאוויטש, זאת היתה תקוותם.

אחרי השתדלות וסידורים מסובכים, שהקשה שבהם היא השגת הסכמת ההורים לתוכנית, שנראתה בעיניהם כקיצונית ואולי גם מסוכנת (זה היה בקיץ תרצ"ט, ערב פרוץ מלחמת העולם השניה).

נסעתי עם קבוצה של 6 בחורים לאירופה. את סיפור נסיעתם עוד אספר בעזהי"ת[שעה]

מיר זענען היינט געקומען בחיים ושלום נאך שטאקהאלם, נאך זעהר א שווערע שיף רייזע וועלכע האט געדויערט בערך 36 שעה. מיר קלערן אפצופארן קיין ניו יארק...

שלמה גיט איבער אז ער וועט אין גיכען שרייבען. ער איז פשוט איצט צופיעל אויסגעמאטערט פון וועג (מיר האבען אלע געהאט זייער א שווערע רייזע פון ר[יגא] אהער).

בהוש"ר כותב המחבר אל הר"ר שמואל לויטין:

שלחנו היום טלגראם לדובין להודיע מה נשמע, כי זה שלשה ימים שלא שמענו דבר. זרח גורדון בא לשטאקהאלם ונוסע הביתה, ולפי הנראה ממכתבי התלמידים הי' דעת כא"ש, כעת שקיבלו ממנו ברכת הפרידה, ביום ו' שהתחילה המלחמה, שהתלמידים יתעכבו בריגא עד אשר יצוה להם מה לעשות.

מכתבו של המחבר אודות נסיעתו אל הרבי

כל התלמידים ניצלו והגיעו צלחה לביתם בנ.י., ובאגרת י' כסלו מספר לו החסיד ר' אלי' חיים אלטהויז, על הרושם שעשו כתחנתם בריגא:

זה כבר לבי מלא רגש טוב, מהבחורי טוב וחמד, התמימים היקרים מארה"ב אשר היו במחנינו בבואם מאטוואצק, ומרוב ההתרגשות לא אוכל להתאפק לא לספר בשבחם של התמימים הנ"ל שי', ולגלות לכת"ר את הרושם הטוב אשר נשאר במחנינו פה. כי בטח הרבה הרבה עבד ויגע כת"ר בחנוכם הטוב, ופעלו הטוב נראה וניכר ב"ה בהנפעל בכל מעשיהם, ובקיצור נמרץ אומר מקרב ולב עמוק, "אשריך ישראל שזכית לגדל פירות כאלו", שכרך הרבה מאד.

שעה) לא זכינו לסיפורו זה, וימים אחדים אחרי כתיבת השורות האלו הלך לעולמו בי"ז סיון ה'תשל"ה.

נקודות אחדות אודות הנסיעה הזאת, מתוארות ב"תולדות חב"ד בארה"ב" עמ' קמד-ו.

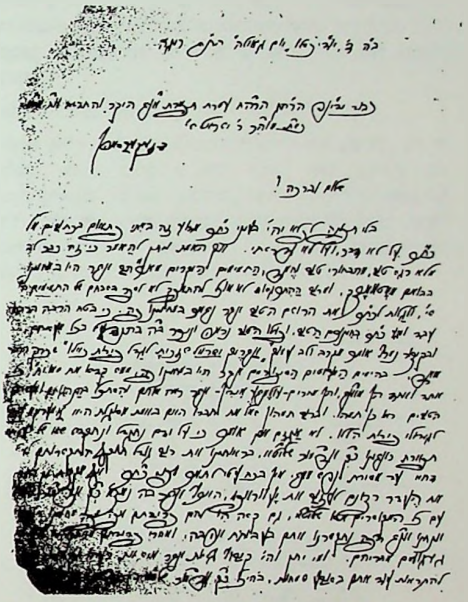
שם נכתב שהנסיעה היתה בי"ט מנ"א, וכן אמנם היתה התוכנית, אבל בארכיון המחבר יש העתק מכתבו שכתב בי"ט מנ"א תרצ"ט אל מר י. קרעמער ממאנטיסעלא:

איך וויל נעמען דיזע געלעגענהייט צו לאזען אייך וויסען אז אי"ה דיזען דינסטאג, כ"ב מנחם אב, 8טן אוגוסט, אום 11 אוהר פריה, וועל איך פאהרען מיט דער שיף איל דע פראנס, נאך יוראפ, כדי צו באזוכען דעם ליובאוויטשען רבין שליט"א און די ליובאוויטשער ישיבות תומכי תמימים.

התלמידים נסעו מאטוואצק ביום פרוץ המלחמה בי"ז אלול, כדרכם חזרה לארה"ב.

בארכיון המחבר יש מכתב שכתב אליו ר' זרח גורדון בי"ט תשרי:

במשך היחידות שלהם הראשונה (שאליה הכינו את עצמם הכנה רוחנית במשך זמן, כי החסידות שלמדו נתנה להם הבנה

מכתבו של ר' אלי' חיים אלטהויז אל המחבר

בהימים המועטים הספורים אשר הי' במחנינו פה, ממש קדשו את שמו ית', כל אחד ואחד הן מאנ"ש והן אחרים - עולמ"שע אידן - אשר ראה אותם והסתכל בהנהגתם ומעשיהם הטובים, ראו כן תמהו, וברוב תמהון שאל את חברו האם באמת מסוגלת היא אמעריקא עדיין לגידולי פירות הללו.

לא אגזים אם אומר כי על ידם נתגדל ונתקדש שמו של עטרת תפארת ראשינו כ"ק אדמו"ר שליט"א, בראותינו את רוב גודל תוקף התקשרותם לאילנא דחיי עד מסירות נפש ממש. אין בכח עטי לתאר לפני כת"ר אף מקצת מן המקצת את העדר רצונם לעזוב את יעוראפא, הארץ אשר בה נמצא כ"ק אדמו"ר שליט"א עם כל המקושרים אליו שליט"א, גם קשה הי' פרידתם אפי' מפה מחנינו ריגה.

אנחנו אנ"ש דפה נתקשרנו אתם בעבותות אהבה, ואחרי פרידתם מאתנו יש לנו רק געגועים אחריהם. ומי יתן והי' קיבוץ גליות אשר איש את רעהו ידברו, ונזכה להתראות עוד אתם בשובע שמחות, בהיכל כ"ק אדמו"ר שליט"א בקרוב ממש.

עמוקה שהיחידות הזאת היא לא דבר קטן עבורם), אמר לי הרבי בין השאר:

אם אבוא לאמריקה, יהי' זה רק כדי להתעסק עם חסידים וחסידות, כלומר כנשיא תנועת חב"ד, להפיץ את תורת רבינו הזקן.

במיוחד נחוץ זה עתה עבורי, בהכנסי ל"שבת" - העשור השביעי לחיי.

כאשר באתי בפעם הקודמת לאמריקה הי' זה למטרת היהדות הכללית, ות"ל הצלחתי בזה.

באמת אסף אז כמה מאות אלפי דולרים למטרת העזרה ליהודי רוסיה - הי' זה ערב התמוטטות בשוק המניות ב"וואל סטריט"; מ"מ עצם נוכחותו של הרבי עוררה הרגשה, על הצורך לתרום לפעילותו המסועפת.

אבל לא זו היתה מטרתו ודאגתו העיקרית בביקורו, כ"א כפי שהבטא פעם: כולנו מבינים שצריכה להיות בזה מטרה רוחנית וקדושה. זאת היתה עיקר מטרת ביקורו, לעורר רגש תשובה בלב יהדות אמריקה.

עד כאן מהמסופר ב"די אידישע היים".

* * *

החורף של שנת ת"ש הי' מוקדש כולו להתעסקות בהצלת הרבי ובני ביתו ופמליתו, מוואר שא הכבושה בידי הנאצים, ימ"ש.

מכינים עתה לדפוס ספר מיוחד עם סיפור ותיעוד מאורעות הימים ההם.

* * *

רבות פעל המחבר במשך 35 השנים הבאות, עד לפטירתו בקיץ תשל"ה.

מלבד היותו רב בקהלתו בשכונת בראנזוויל, מלבד היותו חבר הנהלת אגודת חסידי חב"ד, מלבד תעסוקתו בעסק אתרוגי קלבריה, שבכל אלו עסק כבר בשנים שלפני ת"ש; הנה עם בוא כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע לארה"ב בחורף ת"ש, השקיע את עצמו בעבודת הקודש בשטחים שונים:

א) משפיע בישיבת תומכי תמימים המרכזית. ב) יו"ר ומנהל אירגון בית רבקה על סניפיה בניו יארק. ג) גבאי כללי לחברה קדישא. ד) רב בקהלת ליובאוויטש בניו יארק. ה) מארגן ומשפיע מחלקת תומכי תמימים בנוארק. ו) מייסד ומשפיע ישיבת "הדר התורה" למקורבים. ועוד פעילות מסועפת בשטחים שונים, מלא מרץ עד ליומו האחרון בקיץ תשל"ה.

על כל אלו לא הספיק לרשום בזכרונותיו שלפנינו. אודותם אפשר למצוא:

תמונת המחבר משנת תש"ו

א) בזכרונותיו שב"די אידישע היים" גליונות 38-39. ב) בספר תולדות חב"ד בארצות הברית - עפ"י מפתח השמות, בערכו. ג) בספר תולדות חב"ד ברוסיה הסובייטית פרק קיח. ד) בסדרת "אגרות קודש אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע" - עפ"י מפתח השמות שבסוף כרך י"ב, בערכו. ה) בסדרת "אגרות קודש אדמו"ר שליט"א" - עפ"י מפתח השמות שבסוף כרך כ, בערכו.

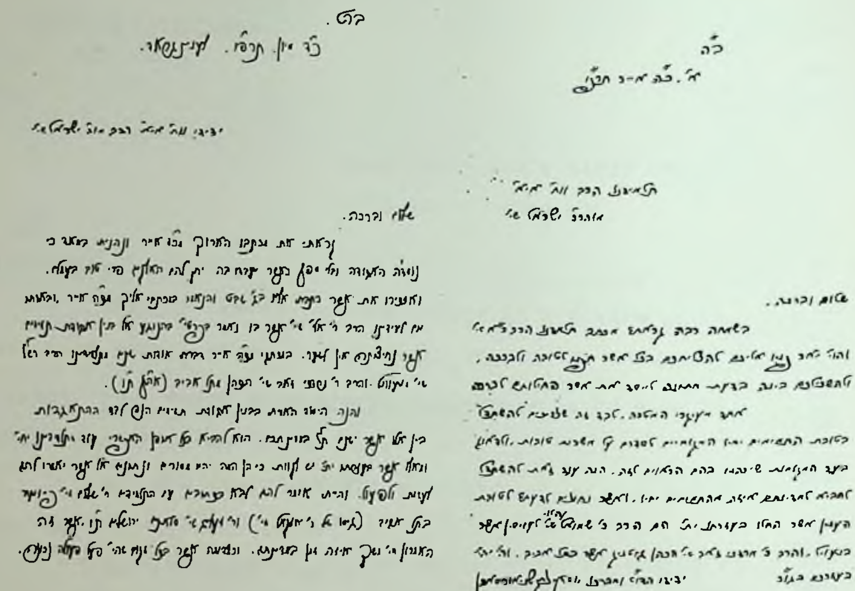

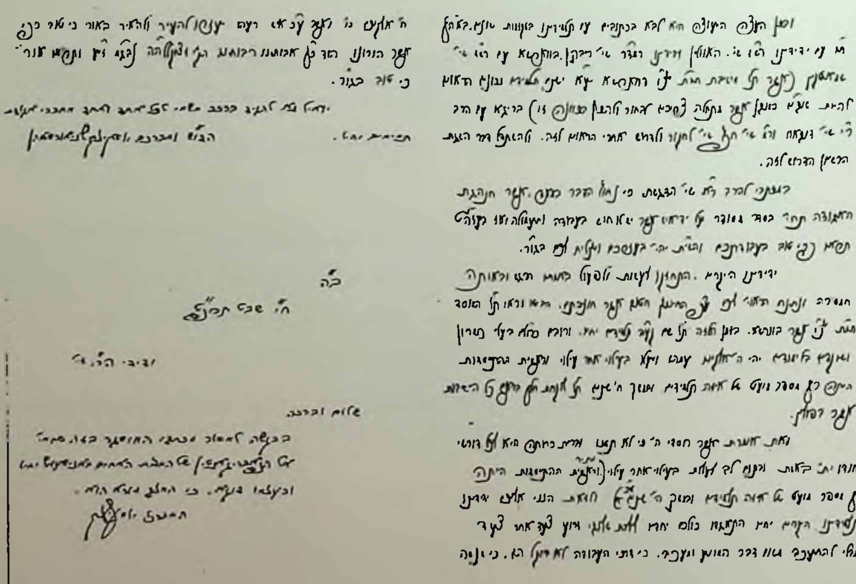
תמונת המחבר משנת תשכ"ג

תמונת המחבר עם תלמידי הישיבה שניצלו משאננהיי והגיעו למונטריאל

תצלומי אגרות כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע

פ"ה ס"ז אלול תר"ץ
ריגא.

כבוד ידידי הרח"ג הנכבד והנעלה, וו"ח
אי"א מוה"ר ישראל שי'.

שלום וברכה!

ח"ל באתי בשלום לאירופא, הנסיעה על הים עברה בשלום,
ובאתי צלחה לברלין ביום כ"ז תמוז העבר, אלא שהייתי חלוש מאד בפרי
וחוכרחתי לנסוע להנפש איזה שבועות במאריענבאד, ות"ל חוסכ לי
ובשבוע זו באתי הביתה לריגא.

אחז"ש מחה לשמוע משלומו ושלום כ"ב שי' וכל אשר אתו לטובה
ומחכה אני למכתבו מהכל בפרטות.

בשם כ"ק אדמו"ר שליט"א
מזכיר ח. [illegible]

Rabbi Z. Schneersohn
Riga, Latvia

I. SCHNEERSOHN
Riga, Lettland,

יוסף יצחק שניאורסאהן
ליובאוויטש
זמני: ריגא — לסבויא.

פ"ה, י"ג ניסן, תרצ"א.
ריגא.

כבוד ידידי הרה"ג הנכבד והנעלה
ווח אי"א מוה"ר ישראל שי'.

שלום וברכה!

קראתי את מכתבו אל ידידנו הרי"פ שי' אשר בו כותב שלומד תניא לפני צעירי אגודת ישראל ונהניתי מכללות הענין הן מצד המשפיע והן מצד המקבלים, מצד המשפיע הלא זהו משרת נפיעתו להאיר אור בהחזקת לומדי תורה ובלימוד דא"ח ברבים ולפעול בכל הענינים, וממדובר כמ"פ בע"פ ובכתבים, ומצד המקבלים כודאי אשר שועל עליהם לטובה, ובכח מניח כחות לאנדם ולהרחיב חוג השומעים, והשי"ת יעזר לו וימלא משאלות לבבו לטובה ולברכה בכל המצטרך לו בגו"ר.

חפצתי לכתוב אל השומעים בדברי חזוק, אלא שבמכתבו קורא אותם צעירי אגודת ישראל, ואין ברור לי אם זהו יאנג־איזראעל או צעירי אגודת ישראל, הנם שלעצם הענין אינו נוגע כל, אבל בכדי לכתוב להם חשבתי לדעת מפורש מי המה, ואשר ע"כ בכתשה לכתוב לי מי המה, ונם בכח זהו רק סניף מאיזה מרכז בבקשה להודיעני מי הוא המרכז.

והנני ידידו הדו"ש [illegible]

I. SCHNEERSOHN
Riga, Lettland.

יוסף יצחק שניאורסאהן
ליובאוויטש
ת"ו. ריגא—לעטביא.

פ"ה, יו"ד סיון, תרצ"א.
ריגא.

כבוד ידידי הרה"נ הנכבד והנעלה,
וו"ח אי"א מוה"ר ישראל ש'.

שלום וברכתן

מכתבו במועדו קבלתי, ונהניתי מאד לשמע מחיזוק לימוד משניות וחיזוק לימוד דף היומי, ואשר בכהכנ"ס "נחלת ישראל" אומרים תהלים בכל יום, והחוב על כאו"א מאנ"ש לפרסם דבר זה של אמירת תהלים בכל יום בכל מנין שהוא, וזכותו גדול במאד מאד.

נהניתי לשמע אדות צעירי אגודת ישראל ולימודם, והנני מצרף בזה מכתב אליהם ובבקשה למסרו אליהם, ולכתוב לי בפרטות מצבם כהיום, והשי"ת יעזר להם.

בנדון אגודת חסידי חב"ד - הן בהנוגע להפרש והן בהנוגע להחזקת מוסדות התורה - יש לי צער גדול, ורואה אני התרשלות גדולה אצלם, התלוי' בהפרשים מאנ"ש שי', וביחוד מהתמימים [redacted] עיניהם ויזמין להם לכאו"א פרנסתו בריוח ובמנוחה בנו"ר, ויתעוררו כאותה ההתעוררות להם, ויצליח להם השי"ת בנו"ר.

הדו"ש ומברכ[illegible]

יוסף יצחק שניאורסאהן
ליובאוויטש

I. SCHNEERSOHN
Liubavitsch

פ"ה, ה'מרחשון, תרצ"ד
וואר שא.

כבוד ידידי הרה"ג הנכבד והנעלה
ווח"א מוה"ר ישראל שי'
דז'יקאנסאן

שלום וברכה!

בזה הנני מצרף צרור מכתבים פתוחים, וייטיב נא לקראם וידע במה דברים אמורים, ואח"כ יבקר את ידידנו הרה"ג לאקשין שי', וימסור לו את כל המכתבים המצורפים ויעוררו לנשת מיד אל הענין, וכן ייטיב נא לעורר את ידידנו הכי נכבד הרח"ז שי' קרעמער בדבר זה,

זה זמן ארוך אשר לא קבלתי כלום מידידנו הרה"ג לאקשין שי' והנני מחפלא ומצטער ע"ז.

והנני ידידו הדו"ש [illegible]

יוסף יצחק שניאורסאהן
ליובאוויטש

RABBI I. SCHNEERSOHN
OF LUBAWITZ

נ"ה כ' אדר נ' תרצ"ה.
פורקערטדארף אצל ווין.

כבוד ידידנו הרה"ג הנודע לשם ותהלה
ר"מ אי"א מוהר"ר ישראל שי' רזיקאבטאן
ברוקלין.

שלום וברכה,

נמענה על מכתבו המודיע על אודות קבוצת
תלמידים שי' מהלומדים במתיבתא תורה ודעת שבאים אליו
ללמוד תורת החסידות בהניתי במאד, וטוב הדבר אשר מלבד
לימוד התניא ילמוד עמהם המאמרים המובנים שבהקונטרסים
והעיקר אשר מאמר אחד ילמדו איזה פעמים שיוקלט בכי טוב,
וירגילו ללמוד בעצמם, ובגלל הדבר הזה ימלא השי"ת את
משאלות לבבו לטובה ולברכה בגו"ר.

בבקשה לפרוש ניני בשלום התלמידים שי'
הלומדים דא"ח ולהגיד להם ברכתי כי יעזרם השי"ת בלימוד
וביראת שמים ובבריאות הנעלה,

ידידו הדו"ש ומברכם בהצלחה

יוסף יצחק שניאורסאהן
ליובאוויטש

ב"ה, ח' ניסן תרצ"ח.
ווין.

ידידנו הנכבד הרח"נ הנודע לשם תהלה

מ"ח אי"א מוהר"ר ישראל שי' דזיקאבסאן.

שלום וברכה,

מכתבו קראתי פעמים ושלש בענג כפול ומשולש, מזה שהתלמידים התמימ
שי' נותנים את ריחם בעבודה טהורה ממהאימת לרוחה של תומכי תמימים ולא רק
מינטערן זיך מיט חלשות, לטהר את החזיריט כו', ומזה שח"ל נמצאים כאלו חמחדבקי
[illegible] קלעפין [illegible] ועל ידם יתרבו בעזה"י תלומדים, ושמחה מיוחדת חי' לי לשמוע ע"ש מבנין של
הר"י שי' שו"ב נאַרדען, וענג גדול חי' לי על השינוי לטוב בחנחגת בנו של ידיד
הר"י שי' שו"ב נארדען שלקח עצמו אל הלימוד השי"ת יחזק בריאות כולם ויתן
בלבבם לשקוד בתו"ע.

וכבר כתבתי לאחד מידידנו התמימים שי' שהזדיעוני ע"ד קביעות לי
דא"ח ברבים, אשר ידיעות כאלו מקביעות עתים לתורה ברבים בכלל, ולימוד דא"ח בנ
קביעות עתים של צעירים שי' בפרטי פרטיות הנה הבשורות והידיעות האלו הם לי
מרפא ממש, המחזקים את בחותי הנשמים ממש,

על כל אחד ואחד מידידנו אנ"ש ותלמידי התמימים שי' לדעת כי כל ה
דעתו ולבו לקבוע שיעורי לימוד דא"ח ברבים ועמל בעמילא דאורייתא וקנב"ח
בזולת זה, הנני כולו שלו ומקשרו בהתקשרות אמיתי בנר"ן ח"י, והשי"ת יעזרנו כנו'
וע"ד טדר הלימוד אכתוב לו בעזה"י אחר חגה"פ חבע"ל.

הנני מחכה לבשורה טובה מברי'אות זוג' תחי', והשי"ת ישלח לה רפו"ש
בגו"ר.

בידידות אמתית
יוסף יצחק

יוסף יצחק שניאורסאהן
ליובאוויטש

ב"ת. י"א סיון תרצ"ה.
וארשא.

ידידי הרה"ג הנכבד הנודע לשם תהלה

ו"ח אי"א מוהר"ר ישראל שי'

שלום וברכה.

במענה על מכתבו מש"ז אייר בטח כבר היו אצל הפראָפעסאר וחשם יחברך יחזק בריאות זונ' תחי' וישלח לה רפואה שלמה בקרוב.

בדבר אגודת חב"ד הנה זה איזה חדשים אשר קבל הנהלת אגודת חב"ד על עצמו ונתקבל מזכיר אגו"ח מחדש עד כה לא נודעתי מה נעשה במשך הזמן בתנועת לטידור העבודה באגודת חב"ד והתוצאות הטובות מהעבודה, ובנקשה להודיעני בהקדם מכל תנעשה במשך הזמן עד כה, ואיזה עבודה ובאיזה דרכים כדעתו לסדר אגו"ח באופן אשר בעזה"י יהיו תוצאות הראויות.

אחד מסניפי העבודה דאגו"ח הי' לטדר רשימת בתי כנסיות חב"ו יצ"ו שבכל עיר ומושב מאנ"ש, ולחקור עליהם בכל מושב ולהודיע לפה למען לבוא בכתובים אליהם לעוררם הן בעניני הנהגתם והן בעניני תמיכתם בעניני חישיבות ותסרט כי המצב מכהיל הוא ונוגע לכאו"א מאנ"ש שי' בנו"ר, ובאשר בעזרתו ית' יסדרו העבודה באחדות גמורה ודאי תדבר כי יצליחו להשלים בעזה"י ההוצאה הדרושה.

יסדר ויקבע סדר מסודר אשר בכל חדש וחדש יודיעוני מתנעשה במשך החדש בעבודת אגו"ח בכל בפרטיות, וישניח על זה שיתמלא בדיוק, והשי"ת יעזור להם כי יצליחו בעבודתם לטובת תחזקת והרבצת התורה והחסידות, ובגלל זאת יטרכם השי"ת בכל מילי דמיטב מנפש ועד בשר,

והנני ידידו הדו"ש ומברכו בכל [illegible]

LE PARC
MAISON DE RÉGIMES ET DE REPOS
DIRECTEUR :
Dr GEORGES GUTHMANN
DE LA FACULTÉ DE MÉDECINE DE PARIS

23, RUE PRADIER
VILLE-D'AVRAY, LE
TÉL. CHAVILLE 9-56 ET 3-42
SEC. COMM. VERSAILLES 46.133

ב"ה ב ו אלול תרצ"ו.

ידידי הר"הג ו"וה אי"א
מוהר"ר יצחאל טי'.

שלום וברכה.

כאשר בועידה העברה לסובה ולתפארה,הנה בעו"הי הת=
עוררו אנ"ש ה' עליהם יחיו,בההעוררות טובה וברגש פנימי ולבבי,
לבוא בעזרה והמיכה נכונה בכל הענינים אשר אגודה חב ד יצ'ו מ-
תענין בהם,הנה עתה בודאי משרד אגודה חב"ד ומנהליו יחיו עושים
ההכנה הדרושה בהתעוררות עבודה מפשית,בכל בתי כנסיות אנ"ש טי'
בארצות הברית וקנדא,במועדי הדס המביעי הבא עלינו ועל כל ישר=
אל לטובה וברכה בגשמיות וברוהניות,למען הביא אותן ההלטות
טובות בתפיסה ועזרה,שנחלטו בהועידה העברה בהכה אל הפועל,ובזה
הנני לברכם כי פועל ידם ירצה הוי',ויביאו מחשבתם הטובה ורצו=
נם הטוב מהכה אל העולי,בשעה טובה ומוצלחת,וזכות התורה ולומדי
יהול על ראש העושים והמעשים להתברך בכל מילי דמיטיב מנפש ועד
בשר,ובכתיבה וחתימה טובה בגשמיות וברוחניות.

בארצות הברית ישנם איזה ביבליאתיקאות המעניינים א=
ותי להשיג הקאטאלאגין שלהם,ולדעת שכוחם ואדרעסתם של הביבליא=
טיקארין,מנהלי הביבליתקאות.ואלו הן;

א) הביבליאתיקה של הסיטענאר לרבנים בנוי=יארק,אש=
ר בראשה עומד הד"ר מארקס.

ב) הביבליאתיקה העירונית בנוי=יארק.מחלקת ספרי י=
שראל.-כמדומה אשר בראשה עומד הביבלאגראף האדון יצחק ריבקינד-

ג) הביבליאתיקה בקאלומביא אוניווערזיטעט.

ד) הביבליאתיקה בואשיגטון בהקאנגרעס האמערקני,יש
מהלקה מיוחדת לספרים עברים. -כמדומה אשר בראשה עומד הד"ר ש=
פירא,יליד ליטא כמדומה-

ה) הביבליאתיקה בבי המד לרבנים רופארמים בסאנסי=
נעטי.

אפשר הדבר כי ישנם עוד איזה ביבליאתיקאות גדולות
אבל מפני ריחוק המקום בלתי נודע.

ובזה הנני לבקשו להתענין בזה כאמור,ולהשביני,נל=
השתדל להשיג הקאטאלאגין כאמור.וכאשר יכתבו בשם אגודת הב"ד ש=
זה דרוש להביבליאתיקה שלי,הנני מקוה כי ימלאו בקשתי.

ידידו הדו"ש ומברכו בג"ו

יוסף יצחק שניאורסאהן
ליובאוויטש

RABBI I. SCHNEERSOHN
OF LUBAWITZ

.1821

ב"ה, ג' אלול, תרצ"ז.
שטעפעק.

ידידי הרה"ג הנודע לשם תהלה

מ"ה אי"א מוהר"ר ישראל שי'

שלום וברכה,

נמענה על מכתבו, אכמה במאר לשמוע מ"ש מנהל מידידנו אנ"ש אשר בארצצ"ב ר' עליהם יחיו, ולהתראות, אמנם לפי מצב בריאותי מוכרח לי להיות נפשמאטריום וגם להתראות עם הפרעסעטרן, אשר בדעתי בעזה"י אם רק יה"י ביכולתי לנסוע בחצי סיון הבע"ל להשאנאטריום אצל ש"ץ, ואם יה"י באפשרי לנסוע אח"כ להתראות עם הפרעסעטרן בנאריז ואפשר יאמרו לי לנסוע לגיזה קוהר הע"ח יטלח לי רע"ס בקרוב כנרכה אנ"ש יחיו, הנה בעזה"י יבוא לבוא למקום הנזא צלחה.

הדו"ש ומברכו

יוסף יצחק שניאורסאהן
ליובאוויטש

RABBI I. SCHNEERSOHN
OF LUBAWITZ

ב"ה, ג' אלול, תרצ"ז

מערכפאלדפארף

אל נשיאי וחברי ועד חנהלת
אגודת חסידי חב"ד בארצצ"ב
וקאנאדא.
ח"עליהם יחיון

שלום וברכה

נמענה על מכתבם על אדות פעולתה של אגודת חסידי חב"ד יצ"ו לעזיר בכל מקצועותי, הנני שולח בזה הקונטרס פעולות אגודת חסידי חב"ד יצ"ו גלויות הוראות באופני הפעולות, ובפרט פלאחי ידי ידידי עוז ידידנו הנכבר עסקן חרוץ הרה"ג וו"ח אי"א מוהר"ר ישראל שי' דזיקאבסאהן מנהל אנ"ח חב"ד יצ"ו לבאר לפני נשיאי וחברי ועד חנהלת אנ"ח חב"ד יצ"ו, ובעזה"י יביאון מחכם של חפועל חטוב לפובה כל חברי אנ"ח חב"ד יצ"ו וכ"ב יחיו.

ותנני ידי"ע הדו"ש פובם ותצלחתם

ומברכם בנו"ד.

RABBI I. SCHNEERSOHN
OF LUBAWITZ

יוסף יצחק שניאורסאהן
ליובאוויטש

ב"ה, ג' אלול, תרצ"ז

מערכפאלדפארף

ידידי הנכבר ותנעלה הרה"ג
ו"ח אי"א מוהר"ר ישראל שי'
מנהל אגודת חסידים חב"ד
בארה"ב וקאנאדא יע"א,

שלום וברכתן

בזה הנני לחת לו חודתי וברכתי בער עבורתו בפקידת בתנהלת אגודת חסידי חב"ד בארה"ב וקאנאדא יע"א וחודה וברכה בפולה על אשר חרצינ לפני בפרטיות משלום אנ"ש וב"ה, ח"עליהם יחיו, ומהנעשה בחוני אנ"ש שי' בענינים קבעות ומנים ללימוד התורה ותחיבות לכל העניגים התופלים על אנ"ש שי', יברכם השי"ת בגך"ר,

ותנני ממלא את ידו בתור מנהל אגודת חסידי חב"ד בארה"ב וקאנאדא למסור ש"ש וברכתי לכל ידידינו אנ"ש שי', ולחכיא בעזרתו ית' מחנה אל הגעזל בכל האמור בספר התקון ובהתוראות ובכל אשר דברנו בע"פ, ובנלל זאת יברכתו השי"ת אזתו ואת ביתו ואת בנותיהם יחיו וימלא משאלות לבבם למובם ולברכה וינדלום לתורה חופה ומע"ם מתוך פרנסה בריוח ומתוך קביעות עתים לתורה,

ידידו הדו"ש ומברכו

RABBI I. SCHNEERSOHN
OF LUBAWITZ

יוסף יצחק שניאורסאהן
ליובאוויטש

13

כ"ה כ"ם תשרי תרפ"ז.
שטעפעק.

ידידנו הרה"ג הנודע לשם תהלה

מ"ה אי"א מוהר"ר ישראל ע"י

דזיקאבסאהן,

שלום וברכה,

נמענה על מכתבו, הסע"ג מניאחו צלחה קבלתי נמועדו והיי לי לקורת רוח עידעתי כינח עם אותה הכפיגה שהי' נדקתו לנסוע, נטח הנה כבר הסתדר עבודנו אגודת חב"ד יצ"ו והש"ת יהי' נעזרם בנו"ד,

נשם כ"ק אדמו"ר שליט"א

מזכיר: יצחק

תצלומי אגרות כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע

יוסף יצחק שניאורסאהן
דיזבאוויטש
RABBI I. SCHNEERSOHN
OF LUBAWITZ

1273

כ"ח,יו' טבת תרח"ץ.
פטרשבורג.

ידידי הרב ור' אי"א
מוהר"י שי'.

שלום וברכה.

ידידי תלמידי מוהר"ר דוד שי' שיטרין ומוהר"ר מנחם מענדיל שי' שו"ב קונין שמחוני בשורתם הטובה על אודות הרושם הטוב אשר ח"ל פועל ועושה על ידידנו אנ"ש ועל כל בני תורה ד' עליהם יהיו תנחומים הטובה של התלמידים תיקרים שי' המסורים במחבו של הת"ם שי' שו"ב נשרטיוס ושמחתם נרגש קרש בתו תחנים תנני בזה לנרבו בברכה משולשה בנני ח- ומזונ"ש רויחא ויסלא חשי"ם משאלות לבבם לטובה ולברכה ויתן לו השי"ת פרנסתו בריוח אשר יוסיף אומץ בעבודתו עבודה הקדש לטוב לו לנפשו ולבני ביתם וליהידנו אנ"ש עדתו הטובה ד' עליהם יהיו בנשמרות וברוחניות.

ידידו הרו"ש ומברכו

יוסף יצחק שניאורסאהן
דיזבאוויטש
RABBI I. SCHNEERSOHN
OF LUBAWITZ

כ"ח,חי' שבט,צ"ח

ידידי הרב ור"ח אי"א
מוהר"י שי'.

שלום וברכה.

מתאים למה שפרטתי לו בשעת התראותינו בריח אלול העבר בסאנסאריום,יקבל יסוי אלו,או ארלי כבר קבל,על כתובתו שכתב מחבו מהר"ח רפ"ם שליט"א,והוא בשביל אותה הסכרה אשר אתתי לו אז, ובקשתי שלא ירגו מזה לא במסרתי ולא בסתרי אנ"ש חביר,והנני כותב זה עלי מזכירתי המסרי מר ל. שי'. מקנה על מכתבי זה ישלח לי ישר צל מסנ"א סאנסאריום על שמי.

מסני סבות שונות נרחתה נסיעתי לשבוע הב"ל צלחה.

ידידו הרו"ש ומברכו

הכתובת למסנ"א סאנסאריום:
Rabbi I. Schneersohn
Wald Sanatorium
Purkersdorf b/Wien

יוסף יצחק שניאורסאהן
דיזבאוויטש
RABBI I. SCHNEERSOHN
OF LUBAWITZ

ב"ה

ידידי הרב ור"ח אי"א
מוהר"י שי'.

שלום וברכה.

חסת אני על אשר עד כה לא קבלתי מאתו אישור על המכתב עם המצורף ששלח לו

חתני הרב רפ"ם שליט"א שניאורסאהן ע"ה צווי"ט למסרת שתודיעני מכבר,ואני מחכה לתשובתו בתקרם ישר על שמי.

ידידו הרו"ש ומברכו

יוסף יצחק שניאורסאהן
ליובאוויטש

RABBI I. SCHNEERSOHN
OF LUBAWITZ

ב"ה, טבת תרח"ץ.
אסטאצק.

ידידי הרה"ג הנודע לשם תהלה
ו"ח אי"א מוהר"ר ישראל שי'

שלום וברכה,

במענה על מכתבו מכ"ח מ"ח העבר אודות ר' אלחנן שי' כאזען, תודה על אשר תאר לי מהותו, ישט אלו קבלתי מאתו מכתב מפורט והגני עונה לו ומקוה להשי"ת כי יגיא תועלת בחיזוק היחדות וחעיקר בהנוגע לילידיו יחיו.

בדבר ארגון חבורה מיוחדה לומדי דא"ח כאלו כבר לחאר עלי גליון, כי הלא כללית ענין החינוך וההדרכה החסידותי אינו כאשר יצא לצורף כלי, ובהכרח להתחשב עם מחותי האישים, כשרונותיהם והנהגותיהם ותנאי המקום.

אמנם עיקר העיקרים ויסוד היסודות הוא אשר בלי הקדמת קיום מצות מעשיות כהלכתן אי אפשר ללמוד דא"ח ולהבינו על בוריו, אדרבא הוא היפך ענין החסידות, כי כל ענין החסידות הוא להפוך טבע מדותיו, ולהכניס אור וחיות בקיום המצות מעשיות.

בזמה האפשרית צריך למלאות בקשת חברי הכתה של מר זאסניץ שי' לבקרם כפעם בפעם באהבת גזע החסידים ונושא הדיבורים כאמור אשר יסוד הכל הוא קיום מצות מעשיות.

יפרוש נ"נ בשלום התלמידים שי' ויגיד להם ברכתי כי יצליחו בלימודם ובהנהגה דיראת שמים ומדות טובות ויעזרם השי"ת בהדרוש להם בגשם וברוח.

על אודות הצעת שידוכין למז"ט עבור בחו תי' עם התלמיד החשוב מר שלמה שי' נכון הוא במאד מאד, ושתדל לקרב הענין למז"ט ויעזרהו השי"ת ויצליחהו בכל עניניו הפרטים בגשמיות וברוחניות, ויוסף אומץ בעבודתו בעניני אנו"ח יצ"ו ובההתעסקות בדרכי החסידים,

ידידו הדו"ש ומברכו

I. SCHNEERSOHN
Liubavitsch

יצחק שניאורסאהן
ליובאוויטש

כ"ה, ג'שבט, תרח"ץ
פערכסאלדסראדף

ידידי הרב וו"ח אי"א
מוה"ר ישראל שי'.

שלום וברכה.

במענה על מכתבו על אדות האברך מוה"ר שלמה זלמן שי'הנני נהנה במאד מכעלותיו וסיב כשרונותיו וכבר השבתי לו בזה להתקרב אל הענין בעזה"י בשעה טובה ומכצלחת.

בהנוגע לשאלה החדשה בענין הזה אין צריכים לחשוש ובזעה"י אין מה לחשוש ולכל היותר הנה יכולים לקראותה בשם הראשון חייקא תחי'בלבד ואין זה סותר לזה אשר בכל התעודות והשטרות צריכים לכתוב ב'השמות,כי יש כמה אנשים ונשים שנכתבים בשני שמות ונקראים בשם אחד,ודברי קדש הקדשים הצדיקים וברכותיהם חיים וקיימים לעד ולעולמי עולמים,והשי"ת יעזר לו בגו"ר.

אדות קנין או בנין בית-דירה עבורנו נחוץ הדבר במאד,הן בהנוגע לבריאות והן בהנוגע לפניפי'הענינים,אבל בתנאי שיהי'בסמוך להישיבה היינו חצר אצל חצר,כי הלא רק בגלל הישיבה העתקתי סגורי מריבא לפולין,ואם היו אחדים מאנש" שי'מתעניים בזה בהתעניגות הראוי'בסח כבר הי'בית עבורנו ועבור הספרים כנדרש,ואם ישנה התעוררות כזו יעזרם השי"ת בגו"ר.

בסצב בריאותי אין שינוים,במשך ארבעת החדשים שבליתי בביתי- אף כי ת"ל עסקתי בהעבודה העמוקה עלי - הרגשתי חלישות גדולה,ומסני מעטים סונים לא יכלתי לנסוע קורם;ועכשו זה שבוע השני'שבאתי לשה להסאנאסאריום,אבל סרם התחלתי לעסוק ברשואות כי עלי עוד להנסש איזה ימים עד אשר אתחיל בהרשואות,והשי"ת ישלח לי רפו"ש בתוך שאר חולי אחבי"י בצריכים לרפואה כברכת אנ"ש שי'.

בסח כבר נתקבלו מכתבי הקורמים ויכתוב ישר לשה.

אם יורש להם לשלוח איזה סכומים ישלחו למאריז כמו עד עכשו.

ימשוש גיני בשלום ידידי אנ"ש והתמימים יחיו ויגיד להם ברכתי שיעזרם השי"ת בגו"ר.

ידידו הרו"ש ומברכו בתורה ומצוה

יוסף יצחק שניאורסאהן
ליובאוויטש

RABBI I. SCHNEERSOHN
OF LUBAWITZ

ב"ה, ח' אד"ר, תרח"ץ
פערכטאלדסדארף

ידידי חרב ו.ו"ח אי"א מוה"ר
ישראל שי'.

שלום וברכה!

שני מכתביו תגיעוני כאחד, ועל אדות העיכוב מר שלמה זלמן שי'בודאי צריכים להשתדל בזה בכל מה דאפשר אבל הכל בשמחה ובטוב לבב ואין ממה להצטער כלל וכלל כי בודאי יהי'טוב באמת.

נהניתי במאד מהידיעה אשר בתם חתי'חפצה להתנהג בהתנהגה של יראת שמים בהידור, ובגלל הדבר הזה יעזר לה השי"ת בשרוך טוב בכל הפרטים, והשי"ת יעזר שיהי'טוב בגו"ר ותגדלוה כין שאר יליריהם שי'לתורה חופה ומעש"ם מתוך פרנסה בריוח ומתוך הרחבת הדעת בגו"ר.

על אדות הוצאת קבץ זמני הנה כתבתי בזה לידידי מזכירי הר"פ שי' ונהניתי במאד שמתקבץ חומר מכתי הכנסיות של חב"ד עם תולדותיהם מייסדיהם לשנותיהם ותמונותיהם.

בפח ישימו לב להדרישה עניני חסידות בשפת המדינה בשביל הנוער, כי דבר גדול הוא ונכון הי'להעתיק איזה ספורים - ללקוח מהאגדות והשיחות - ולבארם באופן אשר יבינום הצעירים אתענין לדעת מה שעלה משיחתם אדות התיסדות ישיבה ברוחה של תו"ת יצ"ו.

בודאי קבלו המענה התלגרפית אדות הנירות של ידידנו הרה"ח הרר"י שליט"א לשלחם לריגא.

על אדות הנירות עבור ידידנו הרה"ג וו"ח אי"א מוהר"ש שי' ברוק וידידנו הרה"ג וו"ח אי"א מוה"ר יצחק דוב שי'נהניתי במאד, וזה האחרון הוא בעל מרץ טוב בשקידה גדולה וכשיכיר את תנאי המקום הנה בעזה"י יכיא תועלת רב.

לשיקאגא על שלוח הקודם כבר השיב הרי"פ שי'.

הנני נהנה מהרושם הטוב שעשה מכתבי על ר"א שי' כאוען ואתענין לדעת אם הביא איזה תועלת לאחו וחתנו יחיו בדבר שמירת הטהרה אשר ע"ז צריכים לתניח כחות בבקשה ותחנונים וחשי"ת יעזרהו בגו"ר.

ע"י ידידנו ידי"ע ויד"נ הרה"ח אי"א מוה"ר מרדכי שי' שו"ב חבא למחנם בשליחותי יקבלו פ"ש מפורם

יוסף יצחק שניאורסאהן
ליובאוויטש

RABBI I. SCHNEERSOHN
OF LUBAWITZ

ב

ובודאי הנה כל ידידיי שי' והוא ביחוד ישתדלו אשר נסיעתו תביא בעורתו ית' התועלת המקווה כנו"ר ולמותר לבקשו לקרב את ידי"ע הנ"ל בכל מיני קירוב ולהכירו עם כל ידידינו שי' ולסדר התועדות כפי אשר כתב אליהם מזכירי ידידי הרי"פ שי'.

על אדות ענייני חזקת ידי כבוד אביו שי' יעזר השי"ת שיסודרו באופן היותר טוב ומועיל בגשמי' וברוחני' לטובת ידידי כבוד אביו שי' ולטובתו הפרטי' בעדו או בעד חתן טוב בנו"ר.

יעזר לו השי"ת בהדרוש לו ולזוגתו ולילדיהם שי' בגשמיות וברוחניות ויוכל הוא וידידי חבריו התמימים יחיו לחוציא כחותיהם הפנימי' אשר נטע בהם הור כ"ק אאמו"ר הרה"ק זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע מהכח אל הפועל טוב לעורר את אנ"ש שי' את נזע החסידים ואת הצעירים שי' לקבוע עתים לתורה ברבים וללכת בדרכי החסידות וטוב יהי' להם כנו"ר.

ידידו חדו"ש ומברכו

יוסף יצחק שניאורסאהן
ליובאוויטש

RABBI I. SCHNEERSOHN
OF LUBAWITZ

ב"ה, י"ד אד"ר, תרח"ץ
פערכטאלדסדארף

ידידי הרה"ג וו"ח אי"א מוה"ר
ישראל שי'.

שלום וברכה!

במענה על מכתבו מר"ח זה, אדות הנירות עכור ידי"ג וידי"ע הרה"ח הר"י שליט"א הלוי יתן השי"ח ויבא מהכח אל הפועל טוב בשעה טוכה ומוצלחת בגו"ר.

כן אדות הנירות עכור ידידי הרבנים הר"ש שי'פרוק והרי"ד שי'בוימאן יתן השי"ח שיבא מהכח אל הפועל הטוב בקרוב.

על אדות נסיעת ידי"ע הרה"ח ר'מרדכי שי'טו"ב למדינתם הס'הנה עתה בפח כבר נסתדר ענין ביאתו ומההתוערות הראשונה ראה יראו כי בתחילת כבודם סעו עחשבונם ופקעו סקיקותיהם כי באמת רוב ברכה בו לעודד ולעורר את אנ"ש החפצים לשמוע א גוטען חסידישען ווארט, ובדור לי אשר באם יקיימו בקשתי בלב שלם ובמסירה ונתינה המושרשת אצל תלמידי התמימים שי'דליובאוויטש הנה בעזרתו ית'שליח ברוחניות ובגשמיות.

ידידי, הזמן הולך והעבודה במקומה עומדת, אם לזמן מן הזמנים נעשה איזה דבר בענינים רוחני' והן בענינים הגשמיים בתמיכה חמוסדות והפרט, הנה אין זה אלא חלק קטן מהדרוש וחלק קטן מהאפשר להעשות, והסיבה לזה היא ריבוי הדבור בדברים של מה בכך ומיעוט עבודה רצינית.

כל הישיבות בליטא ופולין שולחים משולחים למכניר לכל המדינות וח"ל מצליחים והישיבות אשר חחת הנהלתי סובלות דוחק נורא עד אשר א"א לכלכל את התלמידים שי'נם בלחם לשובע, וכן בענין הפרט, ואין זה אלא מפני שלא הוסדר סדר מסודר בעבודת ההכנסות ובעזרתו ית'כאשר יסודר הכל אז ימולא כל הבודשעט בנקל.

תקותי תאמצני אשר כלם פאחד יושלבו להביא בעזה"י את התועלת הראוי'לבא בפועל טוב מנסיעת ידי"נ הרה"ח הר"מ שי' הנ"ל בגו"ר.

על אדות הצעת מר שמואל שי'נארדאן אדות גורל חפצתי לשמע הצעה מפורטת מתאמת לחקי המדינה.

מכתבו חפרטי ומכתב זוג'תחי'קבלתי, ותועלת מרובה להענין שתהי'שמחה מיס א נוסער שטימונג ובעזה"י יחי'הכל מסודר היסב והשי"ח יעזר לו ולב"צ שי'כהדרוש להם בגו"ר.

אי"ה בעוד כשבועיט חנני נוסע לפאריז להחיעץ עם הפראפ. דשם, והשי"ח ישלח לי רפו"ש בתוך שאר חולי אחב"י הצריכים לרפואה.

יפרוש גיני בשלום ידידי אנ"ש והתמימים יהיו ויניד להם ברכתי שיעזר השי"ח להם בהדרוש להם בגו"ר.

ידידו הדו"ש ומברכו

יוסף יצחק שניאורסאהן
ליובאוויטש

RABBI I. SCHNEERSOHN
OF LUBAWITZ

ב"ה י"ז סיון תרח"ץ.
אמוואצק.

אל ידידיי הנכבדים והנעלים וו"ח אי"א

חרה"ג השוב"ם התמימים ואנ"ש שי' אשר

בעי"ח נויארק ואנפי' יע"א"ד' עליהם יחיו.

שלום וברכה.

נתניתי לשמוע מידי"נ חרח"ח הר"מ שי' שו"ב פרישות שלום מאנ"ש והתמימים שיחיו וחנני מבקש ביותר את כל אחד ואחד מאנ"ש והתמימים להביא לפועל טוב בסדר מסודר את ההתעוררות הטובה שנתעוררו במשך זמן בקורו של שלוחי הנ"ל במדינתם.

ביחוד נתניתי לשמוע פ"ש מתלמידים הנעלים אחי התמימים שי' מקביעות סדר לימוד דא"ח מידי ליל בלילו כל התלמידים במקום מיוחד קבוע.

אמנם לטובת הענין ברצוני אשר יסודר חדבר שבכל לילה (לבד הזמנים הקבועים שלומדים אצל מורם ורבם ידידי הרח"ג וו"ח אי"א מוהרר"י שי' דזיקאבסאן) ילמדו באותו בית הכנסת שלומדים אחי התמימים גם כשנים מהתמימים ואנ"ש ויקבעו בזה סדר מסודר שכל אחד ידע זמנו הקבוע לו וטוב כפול יהי' בזה תועלת רב לתלמידים אחי התמימים חלומדים שיחי' מי שישיב לחם על שלוחיהם חנופלות בעת לימוד ובכלל להתחדבר לפרקים קרובים וטוב יהי' בזה גם להתמימים ואנ"ש המשתתפים בזה.

ובזה הנני מבקשם לכתוב על זה ועד מיוחד אשר יקבע הסדר בזה ויזכיר בכל פעם לכל אחד את יומו אשר עליו להיות במקום הלימוד וחנני מבקש את כל אחד ואחד למלאות חובתו בזה וישתדלו להסיר כל המניעות וחשם יתברך יעזר להם שיוכלו לקבוע עתים לתורת מתוך הרחבת בגשמיות וברוחניות.

בבקשה להודיעני הנעשה בזה ובבקשה מהועד הנכבר להודיעני מידי חדש בחדשו מי אשר השתתפו בשמירת סדר הנ"ל בפרטיות.

ידידם עוז חדו"ש ומברכם

יוסף יצחק שניאורסאהן
ליובאוויטש

RABBI I. SCHNEERSOHN
OF LUBAWITZ

ג"ה, כ"ם סיון, תרח"ץ
אסוואצק

ידידי הרב וו"ח אי"א
מוה"ר ישראל שי'.

שלום וברכה!

מכתבי זה הנני כותב ע"י איש סודי מר ליבערמאן שי', ובבקשה שלא ידעו ממכתב זה, ותשובתו ישלח ישר אלי.

בטח כבר קבל או יקבל ימים אלו חמש מאות, והן למטרה הידועה לו.

ימים אלו קבלתי מכתב מהחתן שלו, התלמיד מרשלמה זלמן שי' והנני משיב לו, לפי מכתבו הנה לפי מצבו צריך להזמין את כל מכריו ומיודעיו יחיו, ודאי הדבר שצריכים לעשות כן, ועם זה הנה בטח ישתדל ככל האפשרי שלא לחת מקום לקנאה וכו', והשי"ת יעזר אשר החתונה תהי' בשעטומ"צ וזוגם יעלה יפה ויבנו בית בישראל על יסודי התורה והמצוה, ויראו מתם, בין שאר יליריהם, יחיו רוב נחת בנשם וברוח, ויזמין לו השי"ת את כל הדרוש לו לצרכי החתונה למז"ט.

בזה הנני לבקשו להזדרז בכל מיני זריזות על ארות כל העניינים שכתב לו ידידי מזכירי הרי"פ שי';

א. על ארות הקופסאות-לעשות סדר בזה כנזכר במכתב ר"פ שי'מיום ז'לחדש זה.

ב. על ארות התקנון של אגורת חב"ד יהי'מאושר כחוק במדינתם וגם אצל הקונסול הפולני ככתוב במכתב הרי"פ שי'מט'לחדש זה. ובכללות כתבתי לו מזה י"ם לחדש זה, גם מסרתי בעל-פה ע"י ידידנו וו"ח אי"א מוה"ר אברהם שי'פאריז להזדרז בכל האפשרי ובבקשה לקיים כפי המבואר במכתב הרי"פ שי'מיום כ'וכ"ג לחר"ז.

ג. על ארות שלוח עזרת זמניית-בסך אלף שקל-לישיבת תו"ת כפי שכתבתי במכתבי ומסרתי בע"פ ע"י ידידנו הר"א שי'הנ"ל.

ד. על ארות אבגון חועד, כפי שכתב הרי"פ שי'בארוכה.

ה. על ארות ידידנו ר'יהודא שי'עבער שכתב לו הרי"פ שי' בשמי שרוש מכתב ארותו.

והנה בכללות עבורתו במשך השנה, הנה ת"ל נעשה הרבה, אבל עם זה הנה אפשר הי'להעשות יותר, הן בסדרי העניינים, והן בהתכנסת בכללותה ובפרטי'.

ידעתי שהכל עמום עליו לבדו לעשות, ולא זו בלבד שאין עוזר לו אלא עוד יש מונעים, ומרחא נוספת לו לשלול את המניעות

יוסף יצחק שניאורסאהן
ליובאוויטש

כל העניינים הללו ידועים לי בפרטיות, ומ"מ הנה אם הי'לו זמן יותר הי'פועל חדבה יותר, ולפעמים דרוש לו להוציא איזה הוצאה א"צ להיות מניעה מזה כפי שאמרתי לו בשנה העברה שישיג נמ"ח וישולם לו באופן שלא יהי'נגיעה לקופה דאנו"ח, ומוכרח הדבר אשר מעתה יסודר ספרי הכנסה והוצאה, והנני מבקשו להוסיף אומץ בעבודתו זאת, גוט פארנאנדער ארבעטען, מיט א סדר מסודר כי כל יום שאין עובדים במרץ הראוי רירם דאס שפארק אן בעניני הפרטי ובעניני הישיבות אשר ההוצאות מרובות והתכנסות נונעות במאד, והשי"ת יצליח לו בגשמיות וברוחניות.

הנני מחכה למענה מהירה.

ידידו הדו"ש ומברכו

יוסף יצחק שניאורסאהן
ליובאוויטש

RABBI I. SCHNEERSOHN
OF LUBAWITZ

ב"ה, י"ח מנ"א תרח"ץ.
פטראָגראד.

ידידי הרה"ג הנודע לשם ותהלה
מו"ה אי"א מוהר"ר ישראל שי'.

שלום וברכה.

נמענה על מכתבו מו' לחד"ז, ידעתי כי עסוק וטרוד הוא ביותר בכל זה הנה צריך ומוכרח לסדר את עצמו להיות לו זמן על כל העניינים הדרושים ולבל לראש להיות סדר בעניני האנ"ח במקומי ההכנסה ולעשות בזה יותר מכפי האפשרי ורעיתת ההוצאה וליתן עבודה לפקידי אגו"ח ולבקר עבודתם, ישנם עניינים שצריכים להיות אצלו רק בדרך מקיף וישנם עניינים שצריך להתלבש בהם.

ויזכור תמיד כי עושה הוא שליחותי, וכל מעשיו הטובים נחריצותם כמעשה שאר חבריו ידידי התמימים שי' –אלו העושים בפועל, ולא רק אלו החושבים לעשות או מדברים בלבד– נזכרים לפני הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק זצוקללה"ה ננע"מ זי"ע לטובה ולברכה בגשם וברוח.

מצב העניינים הט בדוחק גדול כי נחדשים האלו נתמעטה ההכנסה וההוצאה מרובה והשי"ת יעזור בגשמיות וברוחניות.

כשסודרו הלימודים בעזה"י כפי האמור במכתבי מסו"ב סיון, נטח יודיעוני בפרטיות כי ענג גדול יהי' לכתן אותן השעות שלומדים דא"ח התמימים אחי התמימים ואחות תמימים ד' עליהם יחיו.

על אודות התלמיד מר אברהם מ"מ שי' צריך ללמוד אומנות השו"ב נשלימות ובחריצות, וזה שעדיין לא חזר מאמר דא"ח אם כי הטעם הוא פנימי אבל ידוע מאמר החכם חכליה הזהירות שלא להזהר ביותר ובכל דבר צריכים ללכת בדרך המיצוע ויאמר לו בשמי כי צריך לחזור דא"ח נרגיש והשי"ת יהי' בעזרו בגו"ר.

אודות ידידנו הר"ד שי' שו"ב נחוץ במאד מצד האהבה פנימית להשתדל בזה לטובת עניהם כי נאמת ידידנו הר"ד שי' הנ"ל איש יקר הוא בפנימיותו והוא מקום טוב עבור בן תורה.

אודות סידורם של השלשה תלמידים שי' הנזכרים במכתבו שילמדו יחדיו גמרא והלכות שו"ב עדיין לא עמדתי על תוכן הצעתו לכשיכתוב בפרטיות אענה לו אי"ה בזה.

נד"כ צריכים בעזה"י לסדר אשר בחדש תשרי הבע"ל ידברו נרבים –דברי ההעוררות בנוגע על חסידות– כל החברים אחי התמימים שי' ותוכן ההתעוררות צריכה להיות בפולה קריאה אל הצעירים הבעלי עסקים אשר יקבעו עתים לתורה בקיבוץ וחברותא בבתי כנסיות וקריאה אל התלמידים בני תורה אשר יבואו אל קיבוצי אחי התמימים להשתתף בשיעורי לימודי דא"ח וקריאה אל המתפללים אשר יהיו בעוזרי בני תורה ואשר הגיע מועד אשר ארצוה"כ יעשה מרכז של תורה וי אין דער אלטער היים.

יוסף יצחק שניאורסאהן
ליובאוויטש

RABBI I. SCHNEERSOHN
OF LUBAWITZ

ב.

ובהנ"ע מכתבי זה אליו הנה אחר שמחת החתונה למז"ט הנה יקרא לאטיפה רנה מכל אחי התמימים להתיעב איך לסדר הדבר שכתבתי לע"ל בטדר מטודר.

נרור הדבר כי בכל כינוס וקיבוץ ישנם חברים שונים מעולים בינונים בעלי בשרון רב ובעלי כשרון רגיל והמטדר צריך לדעת איך לטדר וכנטיון ראיתי כי גם בעלי כשרון רגיל והבינונים הנה בעבודתי אשר טדרתי בע"ה הצליחו יותר מכפי ההשערה בתחלה מובן הדבר אשר זה רק באלו שהם מטורים ונחושים בכל נחוצ לקים את אשר הנני מצוה אשר ע"כ הנה חפצי אדיר אשר כל אחי התמימים שי' כולם הנה באו"א יתחוק בעבודתו בהעמולת הנפחת קרן התורה והפצת יראת שמים ברוח החטידות החב"ד וכפי שהנני קורא במכתביו וכפי אשר מטר לי שלוחי ידידי הרה"ח הר"מ נ"י טו"ב חפץ הנה תלמידי אחי תמימים שי' קטורים אלי בעבותות אהנה וחיכה נסוד נמיט הפנים וכו' ומטוריכ ונחושים לקים בתמימות ובתעצומות עוז קדש בכל אשר אצוה עליהם הנה תקותי תאמצני אשר בעזרתו יה' יצליחו בעבודתם ויזכו לראות פרי טוב בעמלם ואני הנני מברכם כדרשת רז"ל ע"פ מאיר עיני שניהם ד' וכמו שפירש רבינו נ"ע בענין וצדקה חרומם שנעשה מוחו ולבו זכים אלף פעמים בכה וידוע פירוש הדברים נדא"ח שהמקיפים יאירו בפנימיות ויומשכו מקיפים חדשים יותר נעלים ויצליח להם השי"ת לכל אחד ואחד מהם להסתדר בסדר חיים מאושרים בגשם וברוח לשמחת לבבי ולבב הוריהם ומדריכם ד' עליהם יחיו.

ידוע כי תוכן אחד יוכל להאמר בסגנונים שונים ובשפות שוני והכל לפי מהותם וערכם של השומעים והנמצאים בעת הנאום וזה אחד העקר אשר הנואם צריך להתבונן אל מהות שומעיו ולבונן לקלוע אל נקודת לבב ודבר מוחשי כי דברים היוצאים מן הלב נכנסים אל הלב והשי"ת יצליח בגשמיות וברוחניות.

נהניתי לשמוע את אשר כותב בשם ידידנו ר"א שי' כאותן אשר ידידנו ר"י שי' קרעמער מתיחס בהתעניינות חמה והשי"ת יהי' בעזרם ויזכם להביא המחשבה טובה מהכח אל הפועל ויצליחם ועוזריהם בכל הדרוש להם בגשם וברוח.

הדו"ש ומברכו

תצלומי אגרות המזכיר הרב יחזקאל פייגין

[illegible]

[illegible]

[illegible]

אך זה עוד כמה שנים [illegible] אור לי בענין זה מיא [illegible]
[illegible] (כדי לפניו [illegible] הדיבור [illegible]
[illegible] חג הפסח הי' [illegible] כמה [illegible]. [illegible]
השבת [illegible] דברי [illegible] לטובת כל ישראל.
[illegible] בזמן הזה. הנה לא [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] להתנגד להנסיעה [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] (אך [illegible] הי' [illegible]) [illegible] אל הענין
[illegible], הנה [illegible] (אף [illegible])
[illegible] [illegible] התועלת [illegible]) [illegible]
[illegible] הנה [illegible] אז סך
[illegible] עד הנסיעה [illegible] הרבה
[illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] כן כמו [illegible]. צריך [illegible]
[illegible]. [illegible] אחת. והוא [illegible] בענין
צריך להיות [illegible] הדבר כמו [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] הענין [illegible]
[illegible] [illegible] הלשון [illegible]
[illegible] [illegible] צריך [illegible]
[illegible] כי הוא [illegible]. והוא [illegible]
[illegible] [illegible]. [illegible] צריך
להעמיד הדבר [illegible] והתועלת [illegible]
[illegible] [illegible] בענין [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
שלא [illegible]. והתורה [illegible] [illegible]
[illegible], אשר [illegible] (אשר [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] חוש [illegible] ישראל הי' כך
[illegible] עד [illegible] הוא על [illegible]
אשר [illegible]) אשר כן [illegible] דבאה
[illegible] [illegible]. [illegible]

ישראל [illegible] [illegible]. אחר [illegible]
[illegible] ישראל [illegible] הוא על [illegible],
[illegible] הדור. אשר לו [illegible] הי' זה הענין [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] גם [illegible]
[illegible] לא הי' [illegible] כל [illegible]
[illegible]. והי' [illegible]. אשר
[illegible] [illegible] [illegible]
כה [illegible], הוא הענין, [illegible]
[illegible], [illegible] לא הי' [illegible]
[illegible] [illegible], אשר
[illegible] [illegible]. [illegible]
[illegible], והנה [illegible]
[illegible] את [illegible] [illegible]
[illegible] והוא [illegible] על [illegible]
[illegible]. הנה [illegible]
[illegible] [illegible]. [illegible] לא [illegible] על [illegible]
[illegible]. [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
אשר [illegible] [illegible], [illegible]
[illegible]. [illegible] על [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]. הוא [illegible] [illegible]
[illegible] זה, [illegible] [illegible]
[illegible] תורה [illegible] תורה, [illegible]
[illegible] על [illegible] את [illegible],
אשר [illegible] [illegible] [illegible] הוא
[illegible] אשר [illegible] [illegible]
הענין [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] זה
[illegible] ([illegible] [illegible])
[illegible] [illegible] הלשון [illegible]
כי [illegible] הענין [illegible] על [illegible].
([illegible] הי' [illegible]
[illegible]) [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]. [illegible]
[illegible] [illegible], [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]

געגעבן [illegible] [illegible], און [illegible] אויסגעמאכט ער מוז
[illegible] [illegible] [illegible] און [illegible] [illegible]
[illegible] הזה היה, אז איך געגעבן דעם [illegible], דער
[illegible] איז פון [illegible] ער איז געווען אמאהל [illegible] בא
מיין [illegible], [illegible] המגיד, [illegible] הנני כותב לך [illegible]
[illegible] אם כי לא אשכח, זה לקח האיש הזה, ומה נצרך
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] הזה. [illegible] [illegible] שבזה [illegible]
[illegible] ער איז געווען אמאהל געווען בא מיין [illegible], [illegible]
להראות לו [illegible] [illegible].
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] א' [illegible] הר' נחום
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], ובנסיון בדרך
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] לא [illegible], לא הועילה לו הכאות. אשר עד
[illegible] כי נחום שאלה זה [illegible] להשיבו שהסוסים
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] על הארץ והלמו הסוסים
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] אחר [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] רבי אני [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] אהבה. [illegible] [illegible]
[illegible] שבזה. והנה ידידי. אתה [illegible] [illegible] שיראה לו

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] בזה [illegible] [illegible]
שבזה. [illegible] [illegible] [illegible] שלא [illegible] [illegible] [illegible]
שבזה: [illegible] ידידי, כי [illegible] להתחבר בזה ואם [illegible] בקיצור
שאתה [illegible] כל [illegible] הדיבור בזה, כי אני עד
[illegible] [illegible] [illegible]. אשר אתה [illegible] נפשי
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ההנהגה האמיתית [illegible]
אשר בזה יחיו חיי עולם. [illegible] [illegible] אפשר
[illegible] על הדיבורים. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
אהבה האמונה [illegible] [illegible] [illegible]

תצלומי אגרות כ״ק אדמו״ר נשיא דורנו אל המחבר

מפתחות

מפתח ענינים

אהבה בתענוגים: רח (איך זכה לזה ר' אייזיק מהומיל).

אזרח נכבד לדורותיו: כג.

אחד: מו (מלמעלמ"ט ומלמטלמ"ע).

אל יפטר כו': רח (הלכה - הליכות עולם, זוכרהו - עושה אותו למשפיע).

אמונה: רכא (זמנית ועצמית).

אסיפת הרבנים: יח (מ"ח תרס"ט בליובאוויטש). מ-מא (עת"ר בפטרבורג). מא (בווילנא). נה (הנ"ל בפטרבורג).

ארצות, ז' א.: נז.

אתרוגי קלבריה: מו. נו. סד-ה. עה. קנה-ו. קעב. קעד-ה. רכו.

אתפשטותא דמשה בכל דרא: קפו.

בדבר ה' שמים נעשו: מב.

בחינה: יב. כה.

בחירות: סא. סג.

בר מצוה: יח.

ברוך שאמר: א.

בריאות אדמו"ר מוהריי"צ: רו.

ברית מילה: מב. נב.

ברכת כהנים: כא.

גזירות נגד הדת: צב-ג. קצ (ג. הכובעים).

דין תורה: ו (בוררים).

הגירה מרוסיה: ד. ו. מא. צא-ב. צז (אסיפת התי' בתשרי תרפ"ה). ק-קא. קיז-ח (סוגי המהגרים). קלג-קמח (השתדלות בדבר הגירת התמימים מרוסיה לארה"ב).

הספדים: קצו (בליובאוויטש לא נהגו).

הקפות: נא (תרע"ו). נז (תרע"ז). סו (תרע"ח). עו (תרע"ט). קעו (תר"ץ). קפה-ו (תרצ"א). קצו (תרצ"ד).

השגחה פרטית: א. קיב.

השכלה ועבודה: סה.

התוועדות: יג (עם הרש"ג אסתרמן, פורים קטן תרע"ג). יח (בבר מצוה של המחבר). כא-כג (שמח"ת עת"ר). כה (בישיבה בליובאוויטש). כח-ט (על הרכבת משצעדרין לליובאוויטש). לד (עם הר"מ בלינער). לז (יט כסלו תרע"ג). מ (אדמו"ר מוהריי"צ עם התל' בחוה"מ). מב (חורף תרד"ע). מג (בהצנע). מת (עם הרש"ז האוולין בבית הר"ש קוראטין). מט (יט כסלו תרע"ה). נ (אחרי סידור ירושת ר' יוסף יוזיק הורביץ). נא (פורים תרע"ה). נא (שמח"ת תרע"ו). נז (שמח"ת תרע"ז). סב (של הרא"ד מקלימאוויטש). סה-ז (שמע"צ ושמח"ת תרע"ח). עב (ניסן תרע"ח בקרעמענטשוג). עג (האחרונה בליובאוויטש - אלול תרע"ח). עה (שמח"ת תרע"ט). עז (י"ט כסלו תרע"ט בקרעמענטשוג). קטז (ב' ניסן תרפ"ו). קיט (חגיגת י"ט כסלו). קלא (כ"ד טבת תרפ"ז). קעו (שמח"ת תר"ץ). קפה (תמוז תר"ץ). קפה-ו (שמח"ת תרצ"א). קפז (בבית המחבר). רד (עם תל' הישיבה באטוואצק, קיץ תרצ"ז). רה-ו (מעלת הה. ואופנה).

התקשרות, כתב: פב.

זקן: לו (שלא לכופפה). קעב. קעז-ט. רטז.

חולי-רע: כא.

חורף: לט (באמצע הח. הקור נשבר).

חזרה; חוזרים: ט. מו-ז (סדר הח. בליובאוויטש). צג.

ח"נ: מג (דיברו בהתוועדות בהצנע).

ח"י אלול: ריא.

חלוקת הש"ס: לח. קי.

חסידות: לה-ז. מח (לגלות נקודת היהדות שלמע' מטו"ד). צד (לפני ביאת המשיח תתגלה בחצי כדור התחתון). רה (מעלת שמיעת דא"ח ע"י אנשים פשוטים). רח (השכלה. מדוע לא כמו משנה וגמ').

חרם: נב.

חתונה: פ.

טבילה: ז (ביום ב' וה'). כח (בקרח). ל (בש"ק). קו. קעג.
עי"ע מקוה.

טבע: לט (בט. רואים למע' מהטבע, באמצע החורף הקור נשבר).

טהרת המשפחה: קפה-ו.

טופח ע"מ להטפיח: מז.

טלית: יד.

טריפות: י (מחט בעובי בית הכוסות). קטז (בועות בדקין).

ידיעה ובחירה: נא (בחירה בא״י).

יום הכיפורים: לד.

יחידה: מז (התגלות י. שבנפש אצל כ״א).

יחידות: א. יא. לה. לז (י. הראשונה של המחבר). מ-מא. מה (בדאצע זאאלשע). סה. סז (חורף תרע״ח). ע (שלהי חורף תרע״ח). עה-ז (הי. האחרונה - שלהי תשרי תרע״ט). פז-צ (הראשונה אצל אדמו״ר מוהריי״צ). צ (ער״ח אלול תרפ״ב בדרך מליובאוויטש). צג (סיון תרפ״ג ברוסטוב - אודות הנסיעה לארה״ב). ק (אדר תרפ״ה). קד (קיץ תרפ״ה במוסקבא). קי. קעז (ריי״פ גרינברג). קעח (עם הרמי״מ פלדמן). ראי-רי (קיץ תרצ״ז בפערכטעלסדארף). ריט-כ (בארנצקי וליווי). רכו (תלי אחי תמימים).

יי״ש: נב (בעת המלחמה).

ימים (אכילת י.): ז. טו. כא. כד. כז (בשצעדרין).

יעקב וישראל: קסא.

ירושה: ה.

ישובניק׳עס: ד.

ישות: מב (י. מלימוד לסמיכה).

כובע: קפט-קצא (עם ובלי קאזיראק. כ. עגול).

כל אשר חפץ גו׳ עשה: מב.

כלל ופרט: פט (פי׳ הצ״צ: הפרט - שבט לאלקאה, הכלל - מכבדת).

כתבי עת - עיי״ע עתונים.

לאלתר לתשובה לאלתר לגאולה: קסה.

לבושים: מז (מלבושי כבוד - מקיפים דקליפה). קעא (לא נתפסים בזה). קפט-קצא (כובע עגול. מלבושי כבוד).

לוי׳: לה (של ר׳ מיכאל בלינער). מד (של הרבנית רבקה). קצו (של הרמא״ל לוקשין).

לולבים: קעד-ה (מקליפורניה ואריזאנא. הידורים בל.).

לחיים (אמירת ל. בהתוועדות): נז.

לשון הקודש: ז-ח.

לשון הרע: פט (פי׳ הצ״צ על מכל פשעי הצלני גו׳. נפרעים מדעתו ושלא מדעתו. פי׳ ההי״מ על ל. קטיל תלתא).

מאמרים

אדמו״ר הזקן: רה (אהבת עולם כו׳). רו (הי׳ אופני תורות).

אדמו״ר האמצעי: מב.

אדמו״ר הצ״צ: פח-ט (הי׳ כותב לפני השבת).

אדמו״ר מוהרש״ב: יב (סדר אמירתם באולם הקטן). טו (התחלת אמירתם באולם הגדול). טז (חהי״ש תרס״ז-ח, בבית אמו הרבנית). יט (עם פטירת הרז״א). לז (י״ט כסלו תרע״ג). לט (עשרה בטבת תרע״ג). מב (המשך תער״ב). מה (כנ״ל). מו (תשרי תרע״ה). נא (שי״פ וירא תרע״ו - מדרי׳ בחולת אהבה). נז (ליל שמח״ת תרע״ז). ע (פרי׳ החודש תרע״ח). קעג (הי׳ אומר בקול). רו (אופן אמירתם בעת חליו).

אדמו״ר מוהריי״צ: פח (ער״ח אלול תרפ״ב בליובאוויטש). צג. קא (שלהי אדר תרפ״ה). קסד (היום הרת עולם). קסט (השקיפה תרפ״ט). קעג (ר״ה תר״ץ). קעט (אני חומה תר״ץ). רה (ג׳ אלול תרצ״ז).

חזרת דא״ח: פ (בעת החתונה). קא (אופן חזרת דא״ח). קה (באידיש, בהומיל ובמוסקווא). קו-ז (בריגא). קיד (בביהכ״נ של הרא״ד המלאך). קטז (ב׳ ניסן תרפ״ו). רטז-ריז (עי״י תלי אחי תמימים).

מאסר: נד-ה (המחבר - בטשערניגאוו באלול תרע״ו). ס (ראי״נ שקליאר). קכו-ז (ראי״ח ראזנבוים). קמד (רמי״מ גריבאוו). קמט-קנב (אדמו״ר מוהריי״צ). קנז.

מגילה, קריאת: סח.

מגפה: נב (סקארלאט פיבער). סט (טיפוס).

מדות: מה (למע׳ מהשכל).

מופתים: קצו. ריא.

מלחמה

מ. העולם הראשונה: לא-ב. מב. מה-ו (אדמו״ר מוהרש״ב: תהי׳ ארוכה, איינער דעם אנדערן איינשלינגען כו׳). מז-ט. נא. קס.

מ. העולם השניה: קצא. רכה-ז

מ. האזרחים ברוסיה: סז.

מ. שבע השנים: קפ.

מלכות בית דוד: עו.

מלמדים מהלכים: קעה.

מסחר: צד (א״צ להכנס במ. של סכנות כדי להרויח).

מסירות נפש: קמט (של אאע״ה ושל ר׳ עקיבא). קנ.

מעמד: צו-ז. קיט. קכד-ה. קנח. קס-קסג. קצד.

מצה: סט. פא. פו.

מקוה: נב (חימום המים במ. בליובאוויטש). נו (בסלאוויאנסק). צב ˙ (בהומיל). קעד. קצב. עיי״ע טבילה.

משפיע: ק-קב (המחבר - בהומיל). רה (בימי אדהאי״ם נקראו מדריכים).

נטילת ידים: סב. רג-ד (ג״פ על כל יד, עם מגבת).

ניגונים: יב (סדר הניגונים. נ. ידיד נפש). ל (מהרי״ל״ס נ. - ר׳ זלמן״ס נ.). לח (בהתוועדות י״ט כסלו תרע״ג). מג (מפני מה ירדה הנשמה כו׳). קפ עסן עסט זיך כו׳). קצז-ח (ד׳ בבות, של רבינו הזקן).

נסיונות: לו (כי מנסה מביא - לדעת). קמח (נ. הממון). קמט.

נעם (מדיניות כלכלית חדשה): פה. צג.

נפרעים מהאדם מדעתו כו׳: פט.

נשמות: קפו (לנש״י נמשך השפעה משם הוי׳ דרך מעביר הטבע).

סוכה: נז (לתל׳ ברוסטוב). קעב. קעה-ו.

סיום הש״ס: קפ.

ספירות: רו (אם ישנם גם לפני פעולתם).

ספריה: סט.

ספרים: קצג (תלמוד, דפוסי סלאוויטא וזיטאמיר). רג (בית רבי).
אדמו״ר הזקן: ז (לקוטי תורה). כד (תניא). כז (לקו״ת). נח. קיז (לקו״ת). קכז (תניא - אדנ״ע יגע להגיה הת.). קל-קלג (הדפסת הלקו״ת). קפ (שיעורי תניא). קפו (כנ״ל). קפז (לקו״ת). קפח (תניא). קצא (תניא). רה (נסתדר מהתורות).
אדמו״ר האמצעי: ז.
אדמו״ר הצמח צדק: לב (דרך מצותיך). פ (כנ״ל).
אדמו״ר מוהרש״ב: כג (קוני העבודה). סה (תורת שלום).
אדמו״ר מוהריי״צ: קפו (לקו״ד). קצא (לקו״ד).

עבודת ה׳: לז (קשעהמ״ט. אריכות הת.). פז (כנ״ל). עיי״ע תפלה.

ערלה: רכא (בתות״ל).

עתונים: מה (האח). רו (חב״ד בולעטין).

פאה נכרית: עח.

פדיון נפש: מו. מח-ט. קא-ב (של האדמו״ר. אופן קריאתו). קסה (ער״ה תש״ד). קעב (ער״ה תר״ץ). רב. רה. רח.

פיאות: קצ.

פליטים: סה.

פנימיות: נ (חיצון, חיצוני ופ.).

פריצים: ד.

פרעות: לב. סו. עה. עז. צה. קיז.

פתגמים: כג (אדמו״ר הצמח צדק: זכות התורה יגין עלי. תפלה מתוך הסידור). מ (רשב״י: היינט איז ניט נעכטן. אדמו״ר מוהריי״צ: אל תיגע במשפחת המלך). מב (הרי״ש קוראטין: הרב מוכר שמרים - ישות, מגביהים העיסה). מז (אדמו״ר מוהרש״ב: ער איז א שטיינערנער; עס איז פארט געשמאקן). מט (עשו דרשינט ניט קיין סמוכים; מיועט זיך אנהאלטן אין מיין גארטל; יש נספה בלא עת). נ (אדמו״ר הצ״צ: א שנעל אין נאז איז קינדער). נט (הרד״צ: טרף נתן ליריאיו - טירוף כו׳). סא (אדמו״ר מוהרש״ב: אחינו היראים מצויינים בהתרשלות). סה (אדמו״ר מוהרש״ב: השכלה אן עבודה איז נוח לו שלא נבראו). פח (הארב נאר איבערגעריסן די פונטע). פט (פי׳ הצ״צ על מכל פשעי הצלני גו׳. נפרעים מדעתו ושלא מדעתו. פי׳ ההי״מ על לה״ר קטיל תלתא). קב (אדה״ז: דעם גהינם וועל איך אין די אויגען ניט אנזעהן כו׳). קח (עה״פ איש בער גו׳). קכו (רא״ד מרוזוב: לשבת (מאסר) שנה אי ... ג״ש מחזי כיוהרא). קכח (אנטלאפן אין אמריקא). קפא (אדמו״ר מוהריי״צ: כבוד דארף מען אויסדארן). רה (אתה יכול אבל אינך רוצה). רו (אדה״ז: דע מה למעי - ממך. אדנ״ע: כשם שצריך לידע החסרונות כו׳. בעש״ט עה״פ שמוע בין אחיכם גו׳). רז (ר״ש גוראר׳: אין עתה עת לעשות חשבונות, צריכים לעשות). רח (אדנ״ע: אל יפטר כו׳ הלכה - הליכות עולם, זוכרהו - עושה אותו למשפיע). רי (אדמו״ר מוהריי״צ: דער זיידע פלעגט הייסן, דער טאטע פלעגט זאגן כו׳). רכא (אדמו״ר מוהריי״צ: אין ליובאוויטש האט מען זיך ניט געטאפט אין נאקען).

צבא: ו. יח. לד. מו-מט (התייצבות בעת מלחמת העולם הראשונה). נב-ה (כנ״ל). סג. עה. עח. פא. קכג. קכו. קמט. קצו.

צדיק: נ (מדרגות בצ.).

צוואה: ה.

צוואת ר״י החסיד: כא.

קידוש: כג (פורס מפה ומקדש. אדמו״ר לא טעם אחר זמן ק.).

קרופניק (בית התבשיל של הרבנית עבור התלמידים): טו.

ראש ורגל: רה.

רבנות: קעח-ט (באמריקה. מורידים הזקן. לא חוטאים אבל מחטיאים).

רע: נז (כשיודעים ממנו צריך לבררו).

רעב: פב (תרפ״א-ב).

שבת: לו. קיח (קשיי שמירת הש. בעבודה). קכו-ז (במאסר).

שופר, תקיעת: קכ. קעב (ר״ה תר״ץ). קצו.

שחיטה: ט-יא (לימוד אומנות השו״ב בליובאוויטש).

שטריימל: קצה (של אדנ״ע).

שידוך: עה-פ.

שיחות

אדמו״ר מוהרש״ב: יט (י״ט כסלו תרס״ט, אודות בתי ספר עממיים). כב-ג (שמחת״ת עת״ר). לז-ח (יט כסלו תרע״ג). מב (כל המצות מתייחסים אל העצמות). נא (שמחת״ת תרע״ו - אודות אשכנז). נז (שמחת״ת תרע״ז). סה-ז (שמע״צ ושמחת״ת תרע״ח). קמט (אחר ההסתלקות).

אדמו״ר מוהריי״צ: י (בשנת תר״צ, אודות נשמות אין פאציילעס). מג (י״ג שבט תש״ג). קמד (י״ט כסלו תרפ״ז). קמט (שמחת״ת תרפ״ז). קסה (ער״ה תש״ד). קסט (י״ג אלול תרפ״ט). קעו (שמחת״ת תר״ץ). קעח (ח״י אלול תש״ב). קפו (שמחת״ת וי״ט כסלו תרצ״א). רכא (תמוז תש״ב, אודות ג׳ שני ערלה של תות״ל).

שאו מרום עיניכם: קצ.

שעטנז: נט (א״צ לבדוק).

שריפה: טו (באולם הקטן, חורף תרס״ח). לז (בשנת תרע״ז בליובאוויטש). סא-ג (כנ״ל).

תהו ותיקון: מה.

תורה: רז (הקב״ה נתן לנו ע״י מס״נ שלו).

תיקון חצות: ל (בעשרה, עם אדמו״ר מהריי״ל מקאפוסט).

תענית: לד (לחולה ביוהכ״פ). סח (ת. אסתר). קפא (אדמו״ר בכל עיר ביום בואו).

תפילין: מא (דר״ת). סב (הידור). קפו.

תפלה: ט (אריכות הת.). לז (פיה״מ, ולקשר המשך העניינים). סב (בזמנה, בזמן אדמו״ר הצ״צ). סה (עבודת הת.).

תשליך: קעג. קצז.

מפתח מוסדות וארגונים

אגודת חסידי חב"ד: קיד. קכא. קכד-קל. קנא. קנד. קנז-ח. קסב-ג. קסו. קע. קעב. קפא-ב. קפד. קצד-ו. קצט. רב-ג.. רה-ז. ריא-ב. רכו.

אגודת ישראל: קנ.

אגודת הרבנים: קצו.

אגודת התמימים:
ארה"ב: קכא-קכה. קל-קלג. קנב. קנד. קנז. קסה.
רוסיה: קכא-ב.

אחות תמימים: רח-ט (תמונתן). רטו.

אחי תמימים: קפז ואילך.

אלכסנדר, חסידי: סה-ו.

אפריקאים: נא.

אשכנזים: נא. סח. ע-עד. עז.

באברויסק, חסידי: לג. נט.

בולשביקים: לב. סג. סו. עא. קסא.

בונד: נה.

בית הכנסת: ז (נוסח אר"י ונוסח אשכנז בזוראוויץ). ל (כנ"ל). קיד-קכ (אנשי באברויסק שבה כיהן המחבר כרב. החברה וחוקיה). קיז (אנשי אזאריץ).

בתי ספר עממיים (שקאלעס): יט.

בית רבקה: רכז.

ג. פ. או.: ק.

גור, חסידי: סה.

דאמען פאריין: רד.

דגל הרבנים: קצה.

דזשאינט: קפב. קפד. רז.

ועד ארבע הארצות: רו.

ועד הכשרות: קצה.

ועד הרבנים: קצג (דבראנזוויל). קצה (דנ.י. רבתי).

וויזשניץ, חסידי: קכח.

זעלאנאווצער באנדעס: סו.

חברה קדישא: סה. רכז.

חסידים: קכח (ח. חב"ד, ח. הנוסח, ח. הגזע). קנ (כנ"ל). קס (כנ"ל). קסח (ח. הגזע). קפד (ח. הנוסח).

יק"א: צא.

ישיבות: מה.
הדר התורה: רכז.
לידא: ז-ח.
נאוואראדאק, תלמידי: נו. סד. פד-ו (בהומיל). קמ. קפז.
ניו הייוון: קלז. קסג.
נייטרא: רה.
נתיבות עולם: קצג-ד.
סטולין, בבארא פארק: קפז.
עליזאבעטה: קמח.
פאטשעפ: כד. לו.
פאדאבראנקא: לו.
פילדלפיה (סטראבערי מענשן): קנב-ג.
ר' חיים ברלין: קעה. קצג. קצח-ט.
ראמען: לו. קצא.
תורה ודעת: סד. קכד. קסג-ד. קצא-ג. ריד. ריח.
תורה מציון: קצו.
תורת אמת (בארא פארק): קצט-ר.
תורת חיים: קצח.
עיי"ע תומכי תמימים. תורת אמת.

כולל חב"ד: לג. קנז.

כנסת הרבנים: קצה.

לאדי, חסידי: לג.

מאחנאווצעס: סו. עז.

מזרחי: קע. קפז. רכ.

ממשלה זמנית: ס. פ.

מתנגדים: ד. ל.

נאצים (ימ"ש): י. כה. לג. סה. קלח. רכו.

נצח ישראל, מפלגת: סג.

עזרת אחים: רה.

עזרת תורה: רז.

פרענטשליין (חברת נסיעות): קד.

פרץ קלוב בריגא: קפו.

צעירי אגודת ישראל: קסג. קפח.

צנזור: קה.

צעירי אגודת חב"ד: ב.

צרפתים: נא.

קאפוסט, חסידי: לג. נט. צב.

קוידנוב, חסידי: יא. כ.

קופת בחורים: סא.

שגרירות (אמריקאית בריגא): קג-ח.

תומכי תמימים: עו (מלמע' נתנו לי הדיעה ליסדה). קכב. קמט. קעח. רכא (ג' שני ערלה).
אטוואצק: רא-ד. ריב. ריז ואילך.
אריאל: סד. סז. סט.
באבינאוויטש: יז. כ. כג. קכג.
האראדישץ: כ. קכג. קסג.
הומיל: פד-צ. צה. קמ.
וואַרשא: קל. קלט. קנה-ת. רה.
ווילנא: יח. קלט.
זעמבין: לא. קפו.
חאראל: עה. עח.
חרסון: כ. נו. ס. קצא.
חרקוב: צה.
טשערניגאוו: נד. נח. קצא.
ליובאוויטש: ו-עד. קסד (חדרים).
מונטריאל: רכז.
נוארק: קעג. רכז.
ניויארק: קצח-ט. רכז.
פאלטאווא: י. פו. קכב.
קרעמענטשוג: סד. סט-עח. פא. קכב-ג. קצא.
רוסטוב: יא. לב. קכב.
רוסיה: רז.
שצעדרין: יא. כ. כא. כג-לא. סא. סה.

תורה ודרך ארץ: צב.

תורת אמת: לא-ג. קנו-ט. קסב. קסד.

מפתח אנשים

אבא מבאלהאקאוו: סז.

אבלסקי, שמרי׳: קמג (ובניו זלמן טובי׳ ושלום דובער).

אברהם אבינו: קמט.

אברהם המלאך: קפ.

אברהם מזעמבין: קפו.

אברהם מקורעניץ: לא. קעח.

אברהם אהרן מסאסניץ: לד.

אברהם שלמה (זקנו של המחבר): ג (תמונתו). ד. ל. צא.

אברמוב: קד.

אדם הראשון: קפו.

אהרונוב, יהושע זעליג: נד. נח. ס.

אהרן הלוי, הרה״ק מסטאראשעליע: קס.

אהרן מהומיל: נב.

אויערבאך, צבי הירש מריגא: קפד.

אויערבאך, ד״ר: קפד.

אזימוב, צבי הירש מקלימוביץ: עו. צ.

איטיגנא, ברוך מרדכי מבאברויסק: קיט.

איטקין, חיים: קכא (מכתבו).

איידלמן, דוד: קלז.

אייזנשטאט: קמד.

אייזער, לוי יצחק: קעא.

אייכהארן, גרשון העניך: כט. קכב (תמונתו).

איסקאלסקי, אברהם: ר.

אלטהויז, אלי׳ חיים: צז. רח. רט (תמונתו). . רכו (מכתבו).

אלטיין, מרדכי: קפח-קפט (תמונתו). ריז.

אלטיין, רחל דוואשא (בת המחבר): קג. קיא-ב. רטז (תמונתה).

אלטשולר, שלמה: לו.

אלטשולר, שניאור זלמן: לו.

אלי׳ דער פאראמשדיק: לו.

אליעזר (סגי נהור): קפ.

אליעזרוב, שלמה יהודה ליב (שיל״א): טז. מ.

אלכסנדוב (מבאברויסק): ח.

אלפער, שמעון (דודם של האחים גורדון): קעו.

אלפרוביץ, יצחק מסמארגאן: קכג (ואחיו).

אלקנה דער בויער משצעדרין: כז (וכלתו).

אנשיל מקאפוטקאוויטש: סו.

אסתרמן, שמואל גרונם (רש״ג): יג. יח. כב. כה. לא-ב. מג. נ. סח. עב-ד. פז. קי. קפו. קצ.

אקאשיקן, חיים יעקב: קטו.

אקין, ד״ר: קעב-ג.

אקסלרוד, אברהם אלי׳ (רב בבאלטימור): עב. צח. קיד. קכב (תמונתו). קלד. קנה. קסה. קפט. קצב. קצד. רב.

אקסלרוד, משה (רב בזלאבין, סוראז ורמת גן): מב. קלו-ז (תמונתו).

אקערמן, משפחת; יודא: קפז.

אראנאוויטש, אנשיל מווילנא: קלא-ב (מכתבו).

אראנטשיק, ישראל חיים (נחום?): יג (ואחיו והאחיין).

ארש, יהושע (ר״מ בליובאוויטש): כא. כד (תמונתו).

אשעראוו, אברהם אלי׳: לג (מכתבו). רח.

אשעראוו, אסתר: רט (תמונתה).

באבאוו, דובער: פא. פז.

באבין, ליב (מלמד בחדר בליובאוויטש; דער וויעטקער מלמד): ט. יא. יג-טו.

באגאד, ליב: טז. צז.

באגין, חיים: לג.

באגרי, משפחת; זאב; שלום ברוך ובניו: קפז.

באל, חיים: קיז.

באלאטנער, יעקב אייזיק: יג.

באלייטאווסקי, שניאור זלמן: קטז.

באנק, יהודא אידל מגערמאנאוויטש: סז (תמונתו). עא. עג.

בארשאנסקי, רפאל מרדכי (רב בהאמיל): פג. פו.

בארנעצקי, אברהם מ״מ: קפח. קצב. ריח (תמונתו). ריט (מכתבו). רכ.

בארע, סנטור: קנ.

בודניק (גערצולין), חנה: נו-ז. סט. קפז.

בוימגרטן, דובער: קפח-קפט (תמונתו).

בוימגרטן, זאב: ר.

ביגלאייזן: קצט.

ביחאווסקי, חיים אליעזר: לג. נט. צד.

ביאלע, שמואל (השען בהומיל): פד. פו.

ביחוב חדש, הרב של ב.: ק.

ביילין, אלטר (גיס המחבר): ח-ט. יד. יז. כה. קג. קט (תמונתו). קיא.

ביילין, ישעי': ט. יד.

ביילין, סאשא הינדע (אחות המחבר): ה (תמונתה). ח. יד. מא. צב. קט. קיג.

ביילין, צבי: קט.

ביק, נחום: קסד.

בירנבוים, זלמן: עא.

בלאך, אברהם חיים: קפז. קצז.

בלאך, יהושע: קפד.

בלינער, מיכאל דער אלטער (משפיע בליובאוויטש): כה. לא. לד-ה. פז. קמ.

בלינער, משה חיים: פז-ח.

בלינער, שמואל: פח.

בלינער, שמעון: לה. מח. סז. קמ (וזוגתו גאלדע).

בן ציון הנפח משצעדרין: כז.

בנימין קלעצקער: סה.

בעזפאלאוו, דובער ניסן: ס.

בעזפאלאוו, יעקב מרדכי: יח. רו.

בעזפאלאוו, שניאור זלמן: ס.

בעלקין, טובי': קנה-ו. קעט-קפ (מכתבו). קפב. קפט.

בענדזשיין: קיב.

בעקער: קסו.

בצלאל דער בויער משצעדרין: כז.

ברדיטשבסקי: רג.

ברוך, יהושע אייזיק: סד. עב.

ברוך, יוסף; יעקב: פה.

ברולין, זאב (מזכיר הקהלה בזוראוויץ): מ.

ברונשטיין, זאב וואלף; נתן; צבי הירש: סד.

ברונשטיין, חיים עזרא: סד (תמונתו).

ברונשטיין, מרדכי: סד (תמונתו).

ברוק, חיים שאול: רג.

ברטנובסקי, שמואל קדיש: כ. מח. נב. ס. סא. עז.

ברמן, משה: קפד.

ברנשטיין, מרדכי מאלצער משצעדרין: כז.

ברכה (זקנתו של המחבר): ג (תמונתה). ד. ה (תמונתה). ו. יח. כז.

גאדין, ביילא; העניא: רט (תמונתן).

גאלוב מטשערניגאוו: נד.

גאטליב, משה יוסף: נד. נח. ס.

גאטליב, צבי (ר"מ בליובאוויטש ובחרסון): יז. כ. ס. סד. קכב.

גאר, גיטל; חי': רט (תמונתה).

גאר, צבי: קז. קי. רח.

גארבער, ישעי': קצט.

גארזאן, ד"ר: רו.

גוטקין, רחל: רט (תמונתה).

גולדשמיד, חי': צט.

גולדשמיד, משה: לב.

גוראר', אסתר: צט.

גוראר', חנה: לט. ע. רד.

גוראר', טאפצע: צט.

גוראר', מנחם מענדל: עא.

גוראר', משה: מח. קה.

גוראר', נתן: לג. עא-ב. צט.

גוראר', פערלא: עב.

גוראר', צבי הירש: נו. סו. עא (תמונתו). עב. עח. צח.

גוראר', שמואל מקרעמענטשוג: עה. רז.

גוראר', שמואל מחאראל: עה. עח.

גוראר', שמרי' (חדב"נ, הרש"ג): קא. קלד. קסז. קפה. ריט.

גוראר', שמרי' (בר"נ): צח-ט. קח.

גוראר', משפחת: פד. צז.

גורביץ, זלמן: קמה.

גורביץ, חנה; רבקה; שרה: רט (תמונתן).

גורדון, אברהם: קנו. קעה.

גורדון, זרח: קפח. .

גורדון, חיים זלמן: קד.

גורדון, יוחנן: סב. קנו. קפו-ז. קפט (תמונתו). קצב. קצו-ז. רז. רח.

גורדון, יוסף יצחק: סד. קנו. קפו-ז. קצב. קצב.

גורדון, ישראל: קפט.

גורדון, ניסן: קפט (תמונתו).

גורדון, שלום דובער: קפט. ריח.

גורודצקי, שאול: עב.

גורלניק, נחום: צח.

גילמן, משה: קעט.

גינזבורג, דבורה לאה (בת אדמו"ר מוהר"ש): מד.

גינזבורג, דוד (ברון): יט.

גינזבורג, נפתלי הרץ (ברון): יט.

גלאז, נחום מקאוונא: לו. מג.

גלידער, שלמה: קפד. קצ.

גלמן, ארי' ליב: רכ.

גנזבורג, דובער: עה.

גנזבורג, נטע: ס.

גנעסין, צבי נטע מפאטשעפ: כד-ה. לו. קפב.

געלצולין, מרדכי: נו-ז. סד. סט. עה. קפז.

געלצולין, נתן אלי': סד. קפז-ח.

געשמן, אברהם צבי: קיז. קעז.

גרונר, יצחק דוד: קפח (תמונתו).

גרונר, מרדכי: קנט.

גריבאוו, מנחם מענדל: קמג-ד.

גריבאוו, שלום יהודה: קמג-ד.

גרינברג, יהושע פאלק: קיז. קעו-ז.

גרינברג, יוסף: קיז. קעז.

גרינברג, יצחק: קפח (תמונתו).

גרינברג, יקותיאל: קיז (תמונתו). קעז.

גרינברג, מאיר: קיז. קעו-ז (תמונתו). קפז-ח. קפט (תמונתו). קצא (מכתבו). קצב. ריז.

גרינברג, שמעון ליב: לא (מכתבו).

גרינפרעס, יחזקאל: לו. עא.

גרינפרעס, דובער (רב בפאלטאווא): לו. עא.

גרליק, יצחק משה נחמן'ס (מלמד בליובאוויטש): כט.

גרליק, ירוחם: מב.

גרליק, ליב מבויד: נו.

גרליק, ליב: קעה.

גרליק, משה נחמן (מלמד, ומנהל בית התבשיל בליובאוויטש): כט.

גרליק, משה נתן: צ (תמונתו).

גרליק, שניאור (רבו של כפר חב"ד): צה.

גרפינקל, דובער (קאווירין, מקורעניץ): רי (תמונתו). ריט-כ.

דאווזיק, דובער מטשערניגאוו: נה.

דאכאוויץ, צבי הירש: קנח.

דובאוו, יצחק מיאקשיץ (רב בריגא ומאנטשעסטער): קז-י. קנה.

דובין, מרדכי: קו-ז (תמונתו). קי. קנ-קנב. קסז.

דובין: ריח.

דובער, המגיד ממעזריטש: פט. קה.

דובער, אדמו"ר האמצעי: קצ. רה.

דובער הנגר משצעדרין: כז.

דובער, בערע אברהם'קעס: מט-נ.

דובראווסקי, מנחם מענדל מזלאבין (מלמד בליובאוויטש): קכב.

דוואַרעץ, זוסיא: יא-יב (תמונתו).

דוואַרקין, גבריאל: לב. קנט. קע. קעח. קצד.

דוואַרקין, הלל: קעה.

דוואַרקין, מיכאל: נח.

דוואַרקין, צבי הירש: קעה.

דובמן, ברוך: פו (תמונתו). צ.

דובמן, מרדכי יואל: פא (נכדיו). צט. קפ.

דובמן, דוב מנחם מענדל: צט.

דובמן, שניאור זלמן: צח. קב.

דוליצקי, שמואל אבא: לח. פח-צ. קב.

דושאוויץ, ישראל (רב ברעזיצע ויו"ר ועד הרבנים בנ.י.): קע (תמונתו).

דזייקאבסאן, אברהם יוסף (אח המחבר): ה (תמונתו). עו. צא (תמונתו). צב. קיג.

דזייקאבסאן, חיים שמעון (אח המחבר): ה. ח-ט.

דזייקאבסאן, יוסף הלל (דוד המחבר): ד. ו. ק. קיב.

דזייקאבסאן, יעקב ליב (אבי המחבר): ד-ה (תמונתו). יא. יב. טו. מ-מא. נג. נט. צא (תמונתו). צב. קיג (תמונתו). קיד-קטז. קלו. קפ. קצב.

דזייקאבסאן, ישראל (תמונת המחבר): א. צא. קה. קיג. רא. רי. רטז. רכז.

תצלום כתב ידו: קלא. קנה. קס. קצד. ריח.

דזייקאבסאן, ישראל ישעי׳ (דוד המחבר): ד. ו. קמו.

דזייקאבסאן, ניסן (אח המחבר): ה (תמונתו). צא (תמונתו). צב. קיג.

דזייקאבסאן, סימא (גיסת המחבר): עו.

דזייקאבסאן, פרידא מלכה (אם המחבר): ד-ה (תמונתה). פ. צא (תמונתה). צב.

דזייקאבסאן, רבקה לאה (אחות המחבר): ה (תמונתה). צא (תמונתה). צב. קיג.

דזייקאבסאן, שיינא (אשת המחבר): עו-פ. פב. צא (תמונתה). צז. קג. קיא. רטז (תמונתה).

דזייקאבסאן, שלמה צבי (אח המחבר): ה (תמונתו). סא. סג. צא (תמונתו). צב. קיג.

דייטש, ש.: ר.

דימעחאווסקי, דובער: כז.

דימעחאווסקי, מרדכי משצעדרין: כז.

דינין, יואל: קטו. קיז-ח (וזוגתו אסתר ובניו). קעז.

דינין, יחזקאל: קטו.

דינין, שמעי׳: קיח.

דיסקין, מנחם מענדל מלאדי (מלמד בליובאוויטש): יג. כ. לג.

דיקשטיין, ראובן: קמד. רז.

דניאלסון, ד״ר: קפד.

דעניעל: ר.

דעניקין: סו. עט.

דריבין, משפחת (מפאלטאווע); קלונימוס קלמן: קפז.

דריבין, ישראל: קצו.

דריסא, התמים מד. ואחיו: קח.

האוולין, חנוך הענדל: קלד.

האוולין, שלמה זלמן (מנהל ומשפיע בהאראדישץ ובחברון): כ. ל. לב-ג. מו-ז. נ. ס. סז. פת. קכג-ד. קנו-ט (ותמונתו ומכתבו). קסב-ג. קפא.

האלאדעץ, הגבירים משצעדרין: יא. כט.

האלבריידך, מאקס; חיים: קפה.

האלקין, הלל (דוד המחבר): ז. ק.

האלקין, ישראל (בן-דוד המחבר): ק.

האלקין (בן-דודו של המחבר): ה (תמונתו).

האפט, ארי׳ ליב (מח״ס דברי טעם): קכב.

האפמאן, שמעון: יא.

הארין, יוסף טובי׳: קלב-ג (מכתבו).

הארנשטיין, משה: קסז.

הארנשטיין, שלמה: קא.

הוטנר, יצחק: קצת.

הונקים, יוסף: קעה. קעז-ט. קצז.

הורביץ, ברוך שלום (ב״ר יוסף יוזיק): מט.

הורביץ, חיים אליעזר מוועליז: קה.

הורביץ, יהודה ליב: קכג (מכתבו). קכד.

הורביץ, יוסף יוזיק מוואורשא: מה-ו. מט (חלוקת ירושתו).

הורביץ, יעקב מליעפליע: קח. קי.

הורביץ, יצחק המתמיד: לז. עח. צו-ז. קח. קכב. קמד. קסג. קצד (תמונתו). קצה (מכתבו). קצו. רא. ריח.

הורביץ, מנחם מענדל (ב״ר יוסף יוזיק): מט. צט.

היין, שמואל: קעח. קפב (מכתבו). קפג. קפז. קפט-קצ.

הילביץ, מנחם מענדל (רבה של זעמבין): לא. קעח. קפו.

הילביץ, שלמה: קעח.

הילמן, חיים מאיר: רג.

הימלשטיין, יחזקאל (משגיח בליובאוויטש): יא. טו-יז. קסד.

הירשל (חאציע?) המלמד מבאריסאוו: כב.

הלל (הר״ה מפאריטש): ג. קפד. קצ. קצד. רג.

הלל מפאטשעפ: לג.

הלפרין, הענדל מפלעשצעניץ: נג.

הלפרין, יחיאל (שד״ר תת״ל): עב. עה. קא.

הלפרין, שמואל מענדל: קא.

העבער, יעקב: סה.

העבט, אברהם דוב: קפח-קפט (תמונתו).

העבט, חי׳ שרה (בת המחבר): פ. פב. צא (תמונתה). צב. קג. קח. קי. קיא. קעה. רטו. רטז (תמונתה). ריז-ח.

העבט, יעקב יהודה: קפז.

העבט, שלמה זלמן (חתן המחבר): פ. רטו. רטז (תמונתו). ריז-רכא. רכה.

העלדערמאן, אברהם: קעג.

הענקין, יעקב: קפא.

הרשמן, אשר: ריא.

וואלאוו, צבי הירש: כא.

וואלאסאוו, יהושע אלי׳: עג.

וואלאסאוו, מנחם מענדל: קי.

וואלף: קצט.

וואלפסאן, בן ציון: קיט-קכ.

וואשאווסקי, ארי׳ שלום: עב. עד.

וויגאן, יוסף: פז-ח.

וויגאן, שמאי: פז.

וויז, סטיפען: קעו.

וויילער, שרגא פייוויש: קיז. קצב-ג. רז.

וויינשטיין, שניאור זלמן מבריסק: עב.

וויהלהם, קיסר אשכנז: נא.

וויהלהלם, יהושע: קפז.

וויילנסקי, גדלי׳ (רב בדאלהינוב): סז (מכתבו).

וויילנסקי, מאיר גרשון: סז.

וויילנסקי, נחום (שו״ב בפאטשעפ): סז.

וועבערמאן, בן ציון: קצג.

וועדבלאווסקי: קסט.

וועדניק, פרץ: קע. קעא.

זאקס, מנחם מענדל (רבה של ריגא): קז.

זובער, יעקב ישראל (רב בסאטשחערי, שטוקהולם ובוסטון): סז. קלז (תמונתו ומכתבו). קמז.

זובער, מנחם מענדל (מלמד בשצעדרין): קלז. קמז-ח.

זובער, נתן נטע (רב בראזעל): קלז.

זוסיא ב״ר אלקנה משצעדרין: כז.

זיטנער, חנוך העניך: קפו.

זייטשיק, מאיר מפיעטרקוב (מלמד בליובאוויטש): יז. קכד.

זילבר: רט (תמונתה).

זיסלין, חיים גרשון: קלד-ו.

זיסלין, שאול דובער (משפיע בשצעדרין, ורב בברעזין, ארשא ותל אביב): יב. כד. כו (תמונתו). כז-ט. סה. עז. צג. קי. קכב. קלד-ו (מכתבו).

זיסמן, ארי׳ ליב: קפז.

זיסקינד מקורעניץ: קל. קעח.

זיסקינד, אברהם: רז.

זלמן מארשא (הבעל קריאה בליובאוויטש): נ.

זלמן מקורעניץ: קל. קעח.

זלמן משצעברינא: פז.

זלמנוב, שמואל: יג.

זלמנוב, שרגא פייוויש: מה (תמונתו). מט. קלא (מכתבו). קנה.

זלמנסון, ליב (בן פערלא דבורה): סו.

זעלדין, משה אפרים: קסח. רה.

זעליגסון, מיכאל: רב.

זשיטלובסקי, דבורה: רט (תמונתה).

חאווקין, שניאור זלמן: קטז (תמונתו).

חאריטאנאוו, משה: ס.

חדש, בן ציון: קמג-ד.

חדש, נחום: קעה.

חיטריק, יהודה: קצא.

חיים מוואראניץ: יח.

חיים מזוראוויץ (שלמד אצלו המחבר א״ב): ל.

חיים גרשון (קצב בליובאוויטש): י.

חייקין, זאב: קיד.

חיניץ, אברהם: קצג.

חן, גרשון: ה-ו. ט. יד.

חן, דוד צבי הירש (רד"צ): יח. נא. נד-ו. נח (תמונתו). נט. סג.

חן, יוסף: ה-ו. פז.

חן, מאיר שמחה (גיס המחבר): י. לג. צ (מכתבו). צז.

חן, מנחם מענדל (רבה של ניעזין): מא. נו. נח-ס. סו. קפד.

חן, עלקא (גיסת המחבר): צ. צז.

חן, פרץ: ה. ריא.

חסדן, זלמן: פז. קד.

חסדן, ישראל: קלח.

חסקינד, דובער: ריד.

חפץ, בילא: רט (תמונתה).

חפץ, מיכאל ליב: קז. קי.

חפץ, מרדכי: ט. קז. קי. קסג. רח-ט (תמונתו). ריג (תמונתו). ריד. רטו (מכתבו). ריז-ח.

חפץ, שרה: רט (תמונתה).

טאמאשאוו, משה בנימין: קמז.

טובי', מבאברויסק (דודו זקנו של המחבר): ג. ח. קי. קמ.

טייטלבוים, אהרן: קצו.

טייטלבוים, מרדכי: רג.

טלושקין, ניסן: קסד (תמונתו). קסה. קע (מכתבו). קפא. קפה. קצז. קצט.

טננבוים, מנחם מענדל: ריט-רכ.

טראכטנבערג, עקיבא: פא.

טראצקי, ליב: עט.

טריינין, שמואל מיכל: מ. פא (חתנו ואחיו).

טרעס, אלימלך: קפז.

טשערטאק, ישראל מחרסון: ס.

י. דער שטופער: מז.

י. ג.: סה.

יהודה מזלאבין: קמד.

יהודה ליב, שפאלער זיידע: רה.

יהושע (משמש בביהכנ"ס בליובאוויטש) יג. קח.

יהושע (בעל בית המרקחת בליובאוויטש): נ.

יודאסין, אלכסנדר סענדר (רב בתל אביב-יפו): נד. נח. ס.

יודאסין, חיים דוב: לו.

יוזפין, יוסף מסטאראדוב: לו.

יוסף מזוראוויץ: ז.

יוסף יוזל, בעל המוסר: נו. קפז.

יוראוויץ, רבה של י.: נג.

יעקב חסיד: יח.

יעקב ליב (אבי זקנו של המחבר): ג. צא.

יעקב שמשון מריגא: קלב.

יעקבסון, דוד (מ"ץ דליובאוויטש): לח. נב. קכג.

יעקבסון, שמעון: קד.

יפה, זלמן: קכח.

יפין, אברהם (ר"י נאווארדאק): פו.

יפין, חנה: רט (תמונתה).

יצחק מכפר באחאן: ז.

יצחק מוילייקא: עה.

יצחק נחום הנפח מקיטצין: כח (ובניו).

ישעי' (נכד השל"ה, אבי זקנו של המחבר): ג. צא.

ישעי' יהודה (ממתפללי האולם הקטן בליובאוויטש): טז.

ישראל, הבעש"ט: נ. קה. רג. רה-ו. ריא.

ישראל זלמן מיאנאוויץ: לג.

כבש, חיים: עה.

כהן, ברוך שלום: סח.

כהן, ישראל מאיר (בעל ה"חפץ חיים"): סה. צא. צג.

כהן, ליפמן דוב (רב בזוראוויץ): ל.

כהן, רפאל מגערמאנאוויץ (רב בשצעדרין, נעויל וריגא): כה. קז (מכתבו).

כהן, רפאל נחמן: קכו (תמונתו).

כץ, חיים; אברהם יעקב: קצג.

כץ, שושנה: רט (תמונתה).

לאבאק, מאיר מליאזנא (מלמד בליובאוויטש): קכב.

לאוואוט, אברהם דוד (בעל שער הכולל): קצ.

לאסקער, שמואל; אלימלך: קפז.

לארקא (העגלון): יט.

לוי יצחק (מלמד בזוראוויץ): ז. קיח.

לויטין, זאב וואלף (משגיח בישיבה בליובאוויטש): כ. לב.

לויטין, שמואל: קכח. קלז. קסג. .

לוין, אבנר: פא.

לוין, אברהם מניקוליוב (גיס המחבר): כ. עו. קי.

לוין, אברהם דובער (המלאך): קט. קיג. קנ. קצב-ד. ריח-ט.

לוין, אלי׳ מפאריטש (רב בקויציץ): קכז.

לוין, יהושע העשל (חותן המחבר): עט-פ.

לוין, ישראל מנעויל: נח.

לוין, ישראל הלוי מנעויל: פד.

לוין, פסח (גיס המחבר): עט-פ.

לוין, שמואל ליב מפאריטש: ט-י (תמונתו). כ.

לוין, שמעון מקרעמענטשוג: ע.

לוצקי, חיים יונה: סה.

לוקשין, מרדכי דובער: כט. קמג.

לוקשין, מנחם מענדל ארי׳ ליב: נד. קיד-קטז. קכד. קכח-קל. קנא-ב. קנז. קסו-ז. קעט. קפ. קפב. קצג. קצה-ו.

לוקשין, נחמן מיעקאטרינוסלב: כט.

לורי׳, יצחק (אריז״ל): רה.

לורי׳, משה דובער (רב בסינצי): צב.

לורי׳, שמואל יצחק: לג. פג. צא-ג.

ליאוויאנאוו מהומיל: פג.

ליברוב, הלל: סא.

ליברמן, דוד מבעליצע: נג.

ליברמן, דוד: צד.

ליברמן, חיים: נג. קסז. קעו (כת״י). רב.

ליברמן (הרופא מוויטבסק): מג.

ליוואוויץ, ראובן: קצז.

ליווי, דובער: קפח (תמונתו). ריח. ריט (מכתבו).

לייענער, מרדכי יוסף (אדמו״ר מראדזין): צט.

ליס, חיים מאיר: מח.

ליפמן (דודו זקנו של המחבר): ד.

ליפשיץ, יוסף (רב בקרוקאווקע): טו.

ליפשיץ, שמעון דובער: טו. כ.

לעוינבערג, הרב: קלז. קסג.

לעמפערט, גיטל (אחות הרבנית רבקה): מג.

לעמפערט, רבקה: רט (תמונתה).

לערמאן, חיים דובער: קמז.

מאגאזאניק, רחל (בת אדמו״ר מוהרש״ב מרעציצע): קפ.

מאדאיעווסקי, אליעזר משה: עה. עח. קד.

מאדאייעווסקי, ליב: קד.

מאטעשין, אברהם מרדכי: קט. קצב.

מאטעשין, יצחק: קט. קפח-קפט (מכתבו). קצב.

מאיר מבריסק: פה-ו.

מאנדעל, נחמן: ר.

מאנעסזאן, מנחם מאניש: כב.

מאסקאליק, יעקב זכרי׳: יא. יד. ל (מכתבו).

מאצקין, פרץ: נג.

מארדער, לעמל (רב בקאלקי): עג (מכתבו).

מאריאשין, נחמן (המשרת): יט. כ. לז. מ.

מאריסאן, מוסקא (בת ר׳ מיכאל דער אלטער): לה.

מאריסאן, שמעון (נכד ר׳ מיכאל דער אלטער): לה (ובנו מיכאל; מייקל). קמ.

מארצינקובסקי, מליע: רט (תמונתה).

מארשל, לואיס: קפב.

מגידסון, זאב: צט.

מגידסון, יוסף: צט.

מגידסון, יצחק (רב בלודמיר): מט. נ.

מגידסון, ישראל: פב. צז. צט (תמונתו ומכתבו). ק.

מגידסון, פייגא: רט (תמונתה).

מייטין מנאווגאראד סיווערסק: קפג.

מיכל מלוצין (דער בטלן): ז.

מיכל משצערבינא: סא. פז.

מיכלין, זלמן דוד מאמלין: נז.

מיכלסון, חי׳: רט (תמונתה).

מילר-פייגין, מרת: קפג.

מינדל, אהרן חיים מקאליסק: סד.

מינץ, פנחס: עו.

מירסקי, יעקב: קנו.

מלקוב, אברהם נחום (זקנו של המחבר): ד-ה.

מלקוב, בנימין (דוד המחבר): ה-ו.

מלקוב, דוד (דוד המחבר): פ. פג.

מלקוב, חיים דוד (בן-דוד המחבר): צז.

מלקוב, חיים ליב (דוד המחבר): ה.

מלקוב, מאיר ברוך (דוד המחבר): ה. יד. צז.

מלקוב, סלאווע (דודת המחבר): ה-ו.

מלקוב, רחל דוואשא (זקנתו של המחבר): ה-ו.

מנדלוביץ, שרגא פייוויש: קסג-ד. קצב-ג.

מנחם מענדל משצעדרין: כז.

מנחם מענדל דובער (דודו זקנו של המחבר): ד.

מרדכי, רב בקאמין: קעח.

מרוזוב, אלחנן דובער (אד"ם. משגיח בישיבה בליובאוויטש ומזכיר אדמו"ר): יד (תמונתו). טו. לב. לט-מ. מב-ג. מו. מט (פטירת אשתו). נז. סב-ג. עב. צת. קא. קח. קכו. קמג. קסא.

מרקוס, הרב: קפז.

משה רבינו: קפו. רה.

משה מזעמבין (חוזר ומשפיע): כב. כד. מו. מט. נ-נא (ההתוועדות ופטירתו). קפו. קצג.

משה החייט משצעדרין: כז.

משה דער בויער משצעדרין: כז.

משה ראובן: יג.

נאווא אמלין, רבה של נ.: כט.

נחום אליעזר מפאריטש: כט.

נחמן צבי ברשד"מ: נ.

ניחאמקין, בערע: כב.

ניחאמקין, צדוק: כב.

נימויטין, שמואל: צז.

ניקולי (הראשון), קיסר: כג. קצ.

ניקולי (השני), קיסר: מא. ס.

נמנוב, ניסן (משפיע בתות"ל סמרקנד, פאקינג ופריז): קצא.

ננס, ארי' ליב: ס.

נעוולסון, ד"ר: קפד.

נעלסאן, יוסף: קט-י (תמונתו). קכב. קכד.

נעלסאן, שמואל אליעזר: קיט (תמונתו). קסו. קסז.

נפתלי (הדייג בליובאוויטש): פט.

סאדאווסקי, שלמה (רב בראטשעסטער): ט. קט.

סאלאף, צבי: קפג.

סאקאלאוו, משה: קטז. קכח.

סאקאלניק, בן ציון: קכד. קעא.

סארקין, אהרן מבאצ'ייקאוו: קכח.

סולובייצ'יק, חיים מבריסק: מא.

סולומון, שלמה: קצו-ז.

סוסניץ, י.: קפד.

סטאלאוו, חיים שרגא פייוויש (רב בוועליקי לוקי, ר"מ בליובאוויטש): קכז.

סיגעל: קיב.

סילוואר, אליעזר: קצו.

סילוואר, בן ציון: קצט-ר.

סימינאווסקי, אהרן: קעב (תמונתו).

סימנאווסקי, אלימלך מסאסניצא: קכח.

סימינאווסקי, לוי יצחק: קעב.

סימפסון (ייכיל), אלי': יג. מב. צז. קי. קיד (תמונתו). קכב. קכד. קל. קמז. קנא. קנה. קסו-ט. קעה. קצט. רז.

סימפסון (ייכיל), גרשון: כ. לב. לז. צת. קכב. קכד. קסב.

סיראוויטש: רז.

סלאווקין, משה: קפז. קצג. קצט.

סלונים, יעקב (כולי): לב.

סעקונדע: קח.

סקאבל, שמואל: קח.

סקאבלא, אסתר: רט (תמונתה).

סקאבלא, גיטל לאה: קח.

סקאבלא, יוסף: קח.

סקאבלא, יעקב אליעזר (מנהל הת"ת בליובאוויטש): יג. קעג.

סקאבלא, ירוחם: קח.

סקאבלא, מינא: רט (תמונתה).

סקאלבא, מ״מ (משמש בביהכנ״ס בליובאוויטש): יג. קח.

סקאבלא, שניאור זלמן: קח.

עבער, יהודה (ר״מ בתות״ל בנעויל, ויטבסק וילנא ווארשא ואטוואצק): קלח-קמ (תמונתו ומכתבו). קמד. קצו. רד. רי (תמונתו). ריט.

עבערט, יצחק; ארי׳ ליב: קפו. קפח (תמונתם).

עלישבערג, לאה: רט (תמונתה).

עמרמי (פאהארעלסקי), משה מרדכי מפאטשעפ: כד-ה. כו (תמונתו ומכתבו). כז. קכב.

עסטרין, ארי׳ ליב (רבה של שצעדרין): כג.

עפשטיין, יצחק אייזיק (הרי״א מהומיל): קפ. רח.

עפשטיין (פינסקי), משה מרדכי: מב.

עקיבא, רבי: קמט.

עקיבא אלעזר משצעדרין: כח.

עשו: לז.

פאדאקשיק, זאב מבאברויסק (רב בזוראוויץ וטשארניי): קמד-ה (מכתבו).

פאזין, הרב: קפ.

פאטאשניק, דוד: קנט.

פאטשין, אברהם שלמה: קמ-קמג.

פאטשין, יוסף: קמ (ואמו ואחיו גרשון בן-ציון מנחם מענדל וישראל משה ואחותו שרה לאה). קמא (מכתבו). קמב.

פאליי, זאב: מ.

פאליי, מרדכי מטשערניגוב: מ. נה.

פאנטיליאוו, יעקב מאריאל: סז. סט.

פאפאק, אברהם: טז. קכג-ד (מכתבו).

פאפאק, אהרן: קכד.

פאפאק, שמואל אייזיק: קכד.

פוגלמן, אלחנן: קסב.

פוטליק, יחזקאל מטשערניגוב: מט.

פוטערמאן, ברוך: נד. נח. רז.

פויזנער, אברהם דוד מקלימאוויטש: סב-ג.

פויזנער, זוסיא: קמו.

פויזנער, יהודה ליב: קמז.

פויזנער, יצחק זלמן (הסבא): צה. קמו. קמח. קעח.

פויזנער, יצחק זלמן (הנכד): קמז.

פויזנער, שלום: צה. קמו-ח (ותמונתו עם ב״ב ומכתבו). קעח. רז.

פויזנער, שלום דובער: פז.

פויזנער, שמואל: פז (תמונתו). צ.

פויזנער, ד״ר: קמו-ז.

פיזאוו, פעסי: רט (תמונתה).

פייגא מהומיל (דודתו זקנתו של המחבר): פב.

פייגין, יחזקאל (משפיע בתות״ל וגבאי אדמו״ר): לב. נז. עא. עג. פד-ו. צ. צב. צה. צח. קלז (מכתבו). קלח-קלט. קמב. קמט (מכתבו). קנב. קנה. קסא-ב. קסה. קסז. קעא. קעד. קעט. קפא. קפו. קצו-ז. קצט. רג-ד. רו-ז. רי. ריב-ד. ריז-ריט.

פייגיו, מאשע: רט (תמונתה).

פייגין, סאשע: רג.

פייגין, ניסן: קפג.

פיינשטיין, משה (האגרות משה): קצז-ח.

פייסאצאנאק, יצחק מליובאוויטש: פח.

פינסקי, ישראל; צבי הירש: קפו.

פינסקי, נטע: לה (תמונתו). מב.

פישר, מרדכי: קפח. ריז.

פלאטקין, אברהם מבאברויסק: קלא. קעה.

פלאטקין, אברהם אלי׳: צט.

פלאטקין, האחים: ס.

פלדמן, אברהם: קמג (וזוגתו חי׳ מנוחה).

פלדמן, מנחם מענדל: קעח. קצב. ריח.

פלייער, יוסף: קיב.

פלישער, התל׳ מרעציצע: עז.

פנחס רויזעס: רה.

פסח בעל העגלה בליובאוויטש: פח. קעג.

פסח בעל העגלה בשצעדרין: כח.

פסח דוב מליובאוויטש: פח.

פסח זאב מזיטאמיר: סד-ה.

פעווזנער, אברהם ברוך: כד. קפו. קצד.

פערסיץ, זלקינד: סח.

פלאטקין, אברהם אלי׳: כה.

פעדער, מיכאל ובנו הענרי: קפג.

פראדקין, אברהם (לאדיער): יג. סב. סט-ע. פז.

פראדקין, שמואל (משגיח במחלקת שצעדרין): כה.

פראדקין, שניאור זלמן: מג. סא.

פרומקין, ניסן מקאפוטקעוויץ (גיס המחבר).

פרדילנדר, ד״ר: קפד.

פרידמן, ברוך (משפיע בישיבה באטוואצק): רי (תמונתו). רכ.

פרידמן, יוסף מרוגוטשוב (משגיח בישיבה בליובאוויטש): כד.

פרידמן, מרדכי אהרן: עא.

פריז, אברהם: יג. לה (תמונתו). לו. מב. צח.

פריידין, ארי׳ ליב מווילנא: קפב.

פריידין, מנחם מענדל: קפב.

פריידין, צבי: קפב.

פריידין, שמואל (רב בפליסא): קפב.

פרלוב, אהרן (אדמו״ר מקוידנוב): עה.

פרלוב, שלמה חיים (באדמו״ר מקוידנוב): עה.

פרעדמעסקי, אליעזר: קעט.

פרענקל, ישששכר: קצט.

פרענקל, פסח: מה.

פרץ דער בויער משצעדרין: כז.

צ. ג.: סה.

צבי מאסטראוונע: מב.

צייטלין, אהרן אליעזר (גיס המחבר): עו (תמונתו). עז-עט. פא. פד. קד. קמב (מכתבו). קמו.

צייטלין, חוה (גיסת המחבר): עח.

קאוועז, אלכסנדר: קפד.

קאונט, נתנאל: קפז.

קאזעווניקאוו, דוב זאב (רבה של יעקאטרינוסלב): פח. קיט.

קאחאנאווע, הרב מק.: קכב.

קאלאדני, יצחק: קפח. קפט (תמונתו). קצב. רטז (מכתבו).

קאמיסאר, אהרן: יא.

קאמיסאר, חיים זלמן: יא.

קאמיסאר, חלאוונא: יא. יד.

קאמיסאר, יחיאל (ר״מ בליובאוויטש): ט. יא (תמונתו). יד. טז-יז. קטז. קכב.

קאמיסאר, משה: יא. יד.

קאמיסאר, שניאור זלמן: יא.

קאסטעל, יוסף דוב: קצט-ר (תמונתו ומכתבו).

קאסטראל, יהושע: קכו-ז.

קארף, ברוך: ר.

קארף, הרבי מזוויהל בבוסטון: ר.

קוגל, חנוך הענדל (קאציליער, משפיע בליובאוויטש): קנח.

קוטאין, שלמה חיים (שו״ב בליובאוויטש): ט-יא. יד. נ. קט.

קונין, מנחם מענדל: קסד.

קופער, פסח: עו.

קוראטין, שילם (משפיע בליובאוויטש): לא. לה-ו. לט. מב. מה. מז-ח. נ. סה-ו. סח. עב. עד. עז-ח. קכד. קפו.

קוראטין, שניאור זלמן: מב.

קושעלעוויטש, שמואל: קצג.

קזיניץ, זאב: פז. צח. קכג (מכתבו). קכד.

קזרנובסקי, אברהם זלמן: טז.

קזרנובסקי, אליעזר שמעון: טז.

קזרנובסקי, שלמה אהרן: קכד. קנב-ד (תמונתו ומכתבו). קנה. רח.

קיובמן, דוד (רבה של וויעטקע): צו (תמונתו).

קליינפלד, פיליפ: קסז. רז.

קנטור, מנחם מענדל המשרת: מז.

קנטרוף, שמואל: קנב-ג (תמונתו). קסז.

קנטרוף, שמעון חיים: קנג-ד.

קסלמן, שלמה חיים: סד.

קפלן, אלי׳: קמד.

קפלן, אליעזר (מנהל הלשכה בישיבה בליובאוויטש): יד. לד-ה. סח. עב-ג. עז.

קצב, צבי מהאדיטש: לג.

הקצב מבאריסאוו: נו.

קצנלנבויגן, בערע אברהם׳קעס: יט. נ.

קצנלנבויגן, יהושע מרוגוטשוב: יט. נ.

קצנלנבויגן, מיכאל: יט. מט. נ (תמונתו). סג.

קצנלנבויגן, שניאור זלמן: יט. מט. נ (תמונתו).

קצנלנבויגן, שרה: מט.

קצנלסון, אברהם: פז.

קצנלסון, שלמה מאווארישט: פז.

קראמניקאוו, רבקה: רט (תמונתה).

קריצעווסקי, פנחס: עח.

קרנסקי, ראש הממשלה הזמנית: סג.

קרסיק, יהודה ליב: סח. עג.

קרסיק, יעקב ברוך (משגיח בשצעדרין ובליובאוויטש): כז. כט. לא. סח. עב. עד.

קרסיק, לאה: עב.

קרסיק, מנחם נעכע: יג. לג.

קרעה, פראטל (סוחר האתרוגים): קנה-ו. קעד.

קרעמער, אברהם דוב: קכט.

קרעמער, חיים זלמן (חז"ק): קכט (מכתבו). קנח. קסז. קפד. קצו.

קרעמער, יקותיאל (סעם, העו"ד): קנ. קנז. קסו-ט. רז.

קרעמער, י.: .

קרעמער, משה אליעזר: קכט.

קרעמער, משפחת: קכט. קנז. קסו. קצד.

ראדין, ליב (קצב בלנינגרד): ק.

ראזינקין, יהושע: לה. מ-מא.

ראזנבוים, אברהם חיים: קכו-ח.

ראזנבוים, מנחם מענדל: קכז.

ראזנבוים, שמואל מפולוצק: קכז (ובניו).

ראזנבוים, שניאור זלמן: קכז.

ראזנבלום, משה (מזכיר ומלמד בליובאוויטש): מה (תמונתו). נא-ב. נז-ח. קפג.

ראזנבערג, ישראל: קצו.

ראם, אברהם: קכד.

רבינוביץ, אלי' עקיבא (בעל הפלס): עא.

רבינוביץ אליעזר (ממינסק): קכג.

רבינוביץ, ברוך (רב בזוראוויץ): ז-ח. ל.

רבינוביץ, דוד מאיר (רד"מ): רח (תמונתו). רי. ריא (מכתבו).

רבינוביץ, מרדכי ליב: יז-יח (וזוגתו רייצא).

רבינוביץ, משה: קצז.

רבינוביץ, משה חיים: קנו.

רבינוביץ, פסח: יח.

רובין, יעקב: קמה (וזוגתו חיענא).

רובין, מנחם מענדל (רב בהכנ"ס אנשי ליובאוויטש): קעג.

רובין, שניאור זלמן: קעג.

רובינשטיין, מנחם מענדל מבאברויסק: לו.

רוזין, יוסף (הגאון מרוגוטשוב): ל.

רוזין, יוסף (ד"ר): קסג. רז.

רוטשטיין, משה ליב: קנה.

רונין, משה מסענע (ר"מ בשצעדרין, דער סאמאוור עילוי): ל.

ריבקין, אבא: קצו.

ריבקין, משה דובער: סה. קכד. קנו. קס. קסב-ד (ותמונתו ומכתבו). קסו. קעב. קצג. רז.

ריבקין, שמעון: קיז. קיט.

רייך, דובער: קמד.

רייך, משולם: יג.

ריינעס, יצחק יעקב (ראש ישיבת לידא): ז (תמונתו). ח.

ריסין, אלימלך משצעדרין: כח.

ריסין, שלמה בן דוד (משגיח בישיבה בליובאוויטש): יד. כ.

רסקין, חיים בן ציון: מג. מט. ס. פז.

רסקין, יעקב יוסף: מג.

רסקין, יהודה ליב: מט.

רסקין, יצחק: מג.

רסקין, מיכל: פז.

רסקין, מנחם מענדל מקאוונא: כ.

רסקין, שלמה: פז.

רפאלאוויטש, יצחק יואל (רבה של קרעמענטשוג): לג. מא. קד.

רפאלאוויטש, גדלי'; חייקל; משה מאיר; סענדער: קד.

רקסין, אליעזר (ובנו): מא.

שאקאלאוויטש, יצחק זאב (אבד"ק פארזעציע): יח.

שגלוב, אלחנן: פד (מכתבו). צ. צד.

שובאוו, ישעי' משולם זוסי' (דער בוידער רב): קמג (מכתבו).

שוסטרמן, מרדכי: פז.

שור, מאיר מפאדאבראנקא: פה.

שטרנא (זוגתו של אדמו"ר הזקן): מט.

שטיין, שמואל: ריט.

שטינגאלד: קח.

שיינין, ארי' ליב: יג. עט.

שימחאוויץ, אהרן: קלד.

שימחאוויץ, אלטר: כד. לב. לג (מכתבו). קמז. רטו (מכתבו).

שימחאוויץ, רבקה: לב.

שימנוביץ, שלמה: קלד.

שיסגאל, הרב: קט.

שיף, יעקב: רה.

שיפרין, אבנר: פא. קכג-ד. קנח.

שיפרין, דוד: צח. קיד. קכו (תמונתו). קכח. קכט (מכתבו). קל (מכתבו). קסא.

שכטמן, שמואל חיים: סז.

שכטר, זלמן דוב מדריבין (ר"מ בשצעדרין): כד-ה. קכב.

שכטר, פנחס: קצב.

שכטר, צבי: קפח. קצב. רז.

שלמה בעל העגלה בליובאוויטש: פח.

שלמה הפסח: עב.

שלמה ר' הלל'ס: קפג.

שמואל דובער מבאריסאוו (הרשד"מ): נ.

שמוטקין, דובער משה: נ.

שמולעוויטש, יעקב מאריאל: סז.

שמידמן, יצחק: קצח.

שמעון, רשב"י: רה.

שמעון אהרן יודא'ס מבאברויסק (דודו זקנו של המחבר): יח.

שמשון מוויטעבסק: לט.

שניאור זלמן (אדמו"ר הזקן): סו. צד. קעד. קפ. רג. רה.

שניאורסאהן, אברהם (חותן אדמו"ר מוהריי"צ): עג.

שניאורסאהן, בן ציון (גיס אדמו"ר מוהריי"צ): מט (תמונתו).

שניאורסאהן, ברוך שניאור: נז. קלח.

שניאורסאהן, חי' מושקא (זוגתו של אדמו"ר הצ"צ): פח-ט.

שניאורסאהן, חי' מושקא (הרבנית): ק. רג.

שניאורסאהן, חיים ישעי' (רב בראמען): צה.

שניאורסאהן, יהודה ליב (אדמו"ר מהרי"ל מקאפוסט): ל.

שניאורסאהן, יוסף יצחק (אדמו"ר מוהריי"צ מאוורוטש): קעט.

שניאורסאהן, יוסף יצחק (אדמו"ר מוהריי"צ): י. יב. טו-טז. כה. כח. לב. לה. לז-ח. מא-ד. מז. נו. סט-ע. עג. עה-ו. פ-פא. פד ואילך. פח (תמונתו). קיא (כתי"ק). קנ (כתי"ק). קנו (כתי"ק). קעו (כתי"ק). קפא (כתי"ק). ריד (כתי"ק). ריז (כתי"ק).

שניאורסאהן, ישראל דובער (בהרמ"מ): מג.

שניאורסאהן, ישראל נח (אדמו"ר מהרי"נ מנעזין): קכח.

שניאורסאהן, לוי יצחק (רבה של יקטרינוסלב): קמה.

שניאורסאהן, מנחם מענדל (אדמו"ר הצמח צדק): ג-ד. כג. נ. סב. פב. פח-ט. צד. קכו. קכח. קלו. קפ. רג.

שניאורסאהן, מנחם מענדל (באדמו"ר מהרש"נ מבאברויסק): סו. עז.

שניאורסאהן, מנחם מענדל (רב ברעפקא): קלח.

שניאורסאהן, מנחם מענדל (כ"ק אדמו"ר): א. כב. ק. קמה (כתי"ק). קנ. קעג. רג.

שניאורסאהן, נחום דובער (אדמו"ר מאוורוטש): עה.

שניאורסאהן, נחמה דינה (זוגתו של אדמו"ר מוהריי"צ): ק. רג.

שניאורסאהן, רבקה (זוגתו של אדמו"ר מוהר"ש): יג. טו-טז. יט. כ. כא-ג. מב-ד. קס. קעג. קפג.

שניאורסאהן, שטערנא שרה (זוגתו של אדמו"ר מוהרש"ב): טו. כב. לט. מג. מט. נז. סו. עה. קא-ב. רד (מכתבה). רט (תמונתה). ריח.

שניאורסאהן, שלום דובער (אדמו"ר מוהרש"ב): א-יא. יב (תמונתו). יג-פב. קד. קי. קכא. קכג. קכו-ח. קנז. קעד. קעח. קפד. קצה-ו. רו-ח. רי.

שניאורסאהן, שלום דובער (אדמו"ר מוהרש"ב מרעציצע): כג. קפ.

שניאורסאהן, שלמה זלמן (אדמו"ר מהרש"ז מקאפוסט, בעל ה"מגן אבות"): ג. פח-ט. קעג.

שניאורסאהן, שמואל (אדמו"ר מוהר"ש): ד. כא-ב. נ. קח. קכו. קכח. רי-ריב (לפני ההסתלקות).

שניאורסאהן, שמרי׳ נח (האדמו"ר מבאבריוסק): כג.

שניאורסאהן, שניאור זלמן (באדמו"ר מרציצע): פב. צב-ה.

שניאורסאהן, שניאור זלמן מרעפקא: עח. קלח. רי.

שניאורסאהן, שניאור זלמן אהרן (רז"א): יז. יט (תמונתו).

שניאורסאהן-טברסקי, משה'לע: נד. קסט (מכתבו). קצב.

שניידמן, יצחק: קכד.

שניידרמן, שלום: קכד. קנב-ג (מכתבו). קנה. קפג.

שפטיל, שמואל בצלאל (רשב"ץ): מ.

שפיץ, האחים בני ר' שמעלקע: רה.

שפירא, ארי׳ ליב (רב ביעזנא ושערשאוו): ז.

שפירא, יהודה ליב (רב בסוראז): קלו.

שפירא, מרים: רט (תמונתה).

שפירא, משפחת: ז. ל. קלד.

שקליאר, אברהם יעקב: ס. פד.

שקליאר, אלי׳ נחום: קמה-ז (ווזגתו ובתו יהודית). רז.

שקליאר, הלל: פד.

שקליאר, לוי יצחק: קמו.

שקליאר, מאיר: קמו.

שרגא פייוויש: יג.

שרייבערג, פנחס מראקשיק: ל.

שרפשטיין, מרדכי: קלז.

תומרקין, איסר: ריא.

תומרקין, יוסף: קד.

תומרקין, משה: פא.

תומרקין, שלמה: פא.

תומרקין, שניאור זלמן: פא.

תרשיש, יחיאל שרגא: קסג. קפז.

תרשיש, ישעי׳ ביינישׁ: קסג (מכתבו).

מפתח מקומות

אוואראוויטש: יד.

אוקראינה: קפב.

אוסוועט: כה.

אוקראינא: עז.

אזאריץ: קפו.

אטוואצק: רב-ד. רי. ריב.
ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.

אטלאנטיק סיטי: קנב.

אלכסנדריה: קכד.

אלמיירא: קנד.

אסטאשקאוו: כה.

אירופה: ט. לו.

איטליה: רו.

אנגליה: קיא.

אריאל: נב. סט.
ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.

ארץ הקודש: כה. מח. פה. צה. צח. קט. קלד-ז. קמה-ז. קפ.

ארצות הברית: ד-ו. י. כח. לו. מא. פו. צא ואילך.

ארשע: כח-ט. סא. עב. פט.

אשכנז: לז.

באברויסק: ג. ח. כח. קי. קמ.

באטום: לב.

באלטימור: קיד. קכג. קנט. קעא. קעט. קפג. קפט.

באראנאוויץ: מא.

בארע, ווערמאנט: קכג-ד.

בוסטון: קכג. קפא. ריא.

ביחוב: נג.

בעליניץ: קמו.

בעליצע: עט-פ.

בראסלאוו: קסג.

בריאנסק: עג.

בריזשפארט: ריח.

ברלין: קי-קיא.

גאל וועסטאן, טעקסאס: קלד.

גראדנא: יח.

גרוזיה: לב.

דאווסק: ז.

דובלין: קז.

האבאקן: קנח.

האדיטש: קב (אהל).

האראדישץ (מיקולינא): קסג.
ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.

האוואר: קג. קיא. רי.

הומיל: מא. עו-קד. קפ. קפז.

וואלאזין: ז. ל.

וואר שא: רד-ו. רכו.
ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.

וויטעבסק: יז (גליל). יט. כ. כא (גליל). מט. סח-ט.

ווילנא: מא. קס.
ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.

ווינה: קכז. רא-ז. רי.

וויעטקא: קפ. קפב. קפט.

וויעסבאדען: מד. קעח.

וועליז: קכג.

זאאלשע (נאות דשא): מב. מה.

זוראוויץ: ג-ז. יד. כח. לה. מא. עט.-פב. צח. קיג. קמד.

זוראוויץ חדש: נד. צב.

זלאבין: כח. ק.

זמעיינקא: ס.

זעמבין: לא-ב. צח. קכג. קכו. קנח. קפו.
ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.

חברון: לב-ג.

חרסון: קפד. קצ.

חרקוב: סג. סט.

טאמבאוו: סט.

טריעסט: קכו.

טשאווס: ד.

טשארייי: קמד.

טשערניגוב: מ. נד. נו. נח. סג. קכג.

יעקאטרינוסלב: סו. עז. קצ.

ירושלים: לב-ג. קמז.

לאדז: סו.

לונדון: קמז.

לוקאטש: רז.

לטביה: קה-י. קנ. קס.

ליבאווא: צב. קט-י.

לידא: ז-ט.

ליובאוויטש: ה-עד. פז-ט. קכא.
אהלים: פז-ח. קב.
אולם הגדול: טו. כא (שיפוצים). לד.
אולם הקטן: יב. טו (שריפה). כא.
בית אדמו"ר: מז. פח.
בית החומה: פח.
בית החיים: לה. מט (אהלי שבע הרבניות).
בנימין'ס שטיבל: יג. נ.
גאלדא'ס מנין: יח.
חדרי הרז"א: כ. מ.
החצר: כ (ציור).
מרחץ: נ.
שילם'ס חדרים: יג.
ראה גם מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.

ליטא: קס.

ליחיא: סט.

לנינגראד; פטרבורג: טז. נט. ס. סח-ט. צה-קב. קנא. רז.

מאזאייסק: סח. קמב.

מאלאחאווקא: קנ.

מאלאצעצענע: ח.

מאסקווא: י. סד. סח-ט. פח. צב. ק. קה.

מאקאשין: נג. צה.

מוהילוב: מ. נג. סא. קלב.

מונטריאל: יח.

מוריסטאון: קפג.

מילוואקי: קעט.

מינסק: ק.

מירגאראד: נג.

מרסיי: רי.

נאווא-טשערקאס: סט.

נאוואסאקאלניק: יא.

ניו יארק: קיב ואילך.

ניעזין: סו.

ניקולייוב: סא.

נעויל: כה. סח-ט. צז. קמ.

סוליבע: קיב.

סט' לואיס: קלד-ה.

סטרדוב: צה.

סיביר: ס.

סלאוויאנסק: נד. נו.

סמולנסק: קלח.

סנאווסק: צג.

סעבעזש: קה. קכה.

ספרינגפילד: קנד.

סרטוב: סט.

עליזאבעטה: קמח.

עליס איילענד: קיב. קמא.

פאדאבראנקע: לו.

פאטשעפ
ראה מפתח מוסדות ערך ישיבות.

פאריטש: ג-ד. קצ.

פולטבה: ע-עא.

פולין: סו. צג. ק. קלט. קס.

פילדלפיה: קכג. קנב. קעט. קפג. קפז.

פלעשצעניץ: קכו. קס.

פערכטעלסדארף: רא-ד.

פראג: קצא.

פריז: קג. קיא. רב. רה. רי-ריא. ריט.

צאריצין: סט.

צרפת: לז. רב.

קאוונא: עו. קי.

קאזלאוו: סט.

קאלאניעס (מושבות בקרים, חרסון ויקטרינוסלב): קפב. קצ.

קאליש: סה.

קאנאווע: ד-ו.

קאנאטאפ: נג.

קאנסטאנטינאווקא: ע.

קאראפ: צה.

קובליץ: קט.

קורסק: סט.

קלבריה
ראה מפתח ענינים ערך אתרוגים.

קלינצי: עד.

קעניגסבערג: קיא.

קראווקאוו: עז.

קראסניא: נב (תחנת הרכבת הסמוכה לליובאוויטש). סח. עב. פז.

קראסנע-בערעג: כח.

קרוקאווקע: טו.

קרים: קפב.

קריצעוו: ד.

קרעמענטשוג: לא. סז. סט-עח. פד. צט.
ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.

ראזעל: קמז-ת.

ראמען: לו.

ראפציק: עד.

ראשון לציון: קמו-ז.

רוגוטשוב: ח. יד. כח. לו.

רודניא: יא. נב (תחנת הרכבת הסמוכה לליובאוויטש). סט.

רוסטוב: לב. מב. מד. נב. נו-ז. סד-ז. עג. עה. עז. עט. צא. צג. צז. ק-קג. קכג. קלד. קנא. קפז.
ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.

רוסיה: לא נסמנה - לרוב המצאה.

ריגא: י. כה. קג. קלב. קלח. קמ. קנ. קנז. קסא-ב. .

רעפקא: צה.

שווייץ: רב. רו.

שטוקהולם: קלח. .

שיקגו: ז. כח. מד. צד. קמח. קנח. קעא. קעט.

שצעדרין: יא. כג (תולדותיו).
ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.

שצערבינא: סא.

תורכיה: לב.

תל אביב: לו.

ISBN 0-8266-5338-3
90000
9 780826 653383

ISBN 0-8266-5338-3
90000
9 780826 653383